WEITENAUER

LEXICON

BIBLICUM.

ON TROUVE CHEZ LES MÊMES LIBRAIRES

Ambrosii (S.) episcopi mediolanensis Opera, juxta editionem monachorum Sancti Benedicti : 4 vol. in-8. 14 »

Apologétique et les prescriptions de Tertullien, traduction de M. de Gourcy, avec le texte en regard et des notes : 1 vol. in-12. 1 50

Apologie de la religion chrétienne, contre l'auteur du *Christianisme dévoilé* et contre quelques autres critiques ; par Bergier, docteur en théologie : 2 vol. in-12. 3 »

Athanase-le-Grand et l'Eglise de son temps en lutte avec l'Arianisme ; par Jean-Adam Mœhler ; traduit de l'allemand par Jean Cohen : 3 vol. in-8. 9 »

Basile-le-Grand (Saint) ; Œuvres ; traduction complète, contenant tous les ouvrages reconnus ou attribués à ce Père, avec des Dissertations des Bénédictins et autres critiques, et suivie de notes par M. Roustan : 12 vol. in-8. 96 »

Bernardi (sancti), **abbatis [illegible] Claravallensis, Opera genuina**, juxta editionem monachorum Sancti Benedicti : 3 vol. in-8 à deux colonnes. 10 50

Cardinal Fesch, archevêque de Lyon : Fragments biographiques, politiques et religieux ; pour servir à l'histoire ecclésiastique contemporaine ; par Mgr Lyonnet, évêque de Saint-Flour : 2 vol. in-8 de 1420 pages, orné du portrait du Cardinal Fesch. 15 »

De toutes les publications historiques qui ont paru de nos jours, il y en a peu qui présentent autant d'intérêt que celle-ci. Toute l'histoire religieuse de l'empire est là. Les faits, les personnages, les incidents à la fois les plus graves et les plus pittoresques, se heurtent, se croisent, se pressent sous la plume de l'historien. Après la catastrophe de 1815, l'auteur suit son héros sur la terre de l'exil ; il nous le montre, dans le sein de la ville éternelle, avec ses vertus, ses souvenirs et sa résignation ; c'est ici, il est vrai, l'homme privé, retiré des affaires et de la politique ; mais qu'il y a encore de charme à l'entendre et à le faire parler ! il a beaucoup à raconter des personnages qu'il a vus et des évènements dont il a été témoin ; l'exil n'a pas jeté trop de mélancolie dans son ame, car il a été supérieur à la mauvaise fortune, comme il l'avait été auparavant à celle qui l'avait placé si haut.

Catéchisme du diocèse d'Alger, expliqué par saint Augustin ; ouvrage recueilli, traduit et mis en ordre par M. l'abbé Dagret, vicaire-général d'Alger : 3 vol. in-8. 18 »

Lyon.—Imp. d'Ant. Perisse.

LEXICON BIBLICUM

IN QUO EXPLICANTUR

VULGATÆ VOCABULA ET PHRASES

QUÆCUNQUE
PROPTER LINGUÆ HEBRAICÆ GRÆCÆQUE PEREGRINITATEM
INJICERE MORAM LEGENTI POSSUNT.

AD USUM EORUM OMNIUM QUI ABSQUE MAGNORUM VOLUMINUM AMBAGIBUS
DIVINÆ SCRIPTURÆ TEXTUM ET CONTEXTUM INTELLIGERE, ET VERBUM DEI SOLIDE POPULO
PROPONERE DESIDERANT.

AUCTORE

IGNATIO WEITENAUER

SOCIETATIS JESU

NOVA EDITIO

APUD PERISSE FRATRES, BIBLIOPOLAS-EDITORES,
SS. DD. N. PAPÆ
ET EM. CARDINALIS ARCHIEPISCOPI LUGDUN. TYPOGR.

LUGDUNI
VIA MERCATORIA, 49,
ET VIA CENTRALI, 60,
in veteri domo.

PARISIIS
VIA SANCTI-SULPICII, 38,
in recentiori domo.

1857

PRÆFATIO.

NULLUM homini Christiano, sacris præsertim aris addicto, solatium esse majus in hac vita potest, quam Dei verbum. *Habentes solatio sanctos libros, qui sunt in manibus nostris.* 1. Mach. XII 9. Solatio hoc ne plene ac libere frui omnes possint, illud efficit, de quo identidem conqueri plerosque audimus, Divinam hanc lucem sæpissime obscuritate intercipi. Nimirum, quod de templo suo dixit Salomon, idem de sanctissimo Utriusque Legis volumine affirmare possis : *Dominus dixit, ut habitaret in nebula.* 3. Reg. VIII 12. Neque nunc de sacra mysteriorum caligine loquor, in qua penetranda à tot seculis præstantissima Patrum Interpretumque ingenia elaborarunt : sed ipsa vocabula et loquendi modus, sine quorum clara notitia sensus verus ac proprius oboriri lectoris animo nequit, peregrinitate sua insuetos et hæsitantes impediunt. Id ea de causa evenit, quod interpretes Divini fontis reverentia ducti, primævæ linguæ phrasin retinuere passim, atque ita latinis verbis non raro græce, hebraice vero locis innumeris locuti sunt. Utinam quidem obstaculum hoc sentiant omnes, ex eorum præsertim numero, quorum officium est, Dei verbum populo interpretari : hi enim, si fontes non videant, rivulos consectentur, facile à limpido sinceroque sensu abeunt, et in explananda sententia sibi aliisque imponunt. Acriter id Hieronymus, doctor in interpretandis Scripturis Divinis maximus, in ætatis suæ concionatoribus reprehendit, et indignans ad Paulinum epist. CIII scribit: « Quidquid dixerint, hoc legem Dei putant : nec scire » dignantur, quid prophetæ, quid apostoli senserint : » sed ad sensum suum incongrua aptant testimonia : » quasi grande sit, et non vitiosissimum docendi genus, » depravare sententias, et ad voluntatem suam, scrip» turam trahere repugnantem. » Cumque horum orationem consutis ex Homero Virgilioque centonibus comparasset, ita pergit : « Puerilia sunt hæc, et circula» torum ludo similia, docere quod ignores, imo, ut » cum stomacho loquar, ne hoc quidem scire, quod » nescias. » Alibi quoque eamdem seculi sui desidiam in hunc modum deplorat : « Loquendi facilitate inter» pretamur audacter, quod nequaquam intelligimus. » (L. II in epist. ad Gal. in c. 4) Atque istud hominum genus mille annis post Hieronymum superfuisse, testatur ac dolet Franciscus Ribera, unus e præstantissi-

mis Divini Codicis interpretibus, iis verbis : « Cum
» Scripturam ne a limine quidem salutarint, quam au-
» dacter eam exponunt ! quam libere pronuntiant !
» quam multa testimonia proferunt, quam multas figu-
» ras ! nihil aliud sonant, quam apostolos et prophe-
» tas. Videas vim Scripturæ verbis afferri, invitos pro-
» phetas citari, figuris figuram et formam suam adimi,
» lacerari sacra verba, et in alienos sensus detorqueri,
» fieri in libris Divinis, et cum plausu multorum excipi,
» quod in Terentio non ferrent grammatici. De his
» dicitur, Visionem cordis sui loquuntur, non de ore
» Domini. » (Comment. major. in XII Proph. ad c. I Oseæ, n. 22 et 23.)

Nostris vero temporibus cum interpretes tam præclari suppetant, diu cunctatus sum, et anceps de tantæ molis labore suscipiendo, tandem his fere argumentis cessi. Interpretum magna et pretiosa volumina non alliciunt aut juvat plerosque eorum, quibus operam hanc meam consecro. Vos, inquam, Sacerdotes novi, eos libros quæritis, quibus et emendis mediocre pretium, et legendis modicum tempus sufficiat. Præterea, dum prima vobis cura est, ut esse debet, verbum Dei cum diligentia et attentione perlegere; digressiones longas et crebras minime desideratis, quæ festinantibus et egentibus tempore plus impedimenti afferre, quam oblectamenti solent. Neque inter hæc initia moralem aut allegoricum sensum petitis, contenti nunc litterali, qui solus cæterorum basis est : vero enim sensu litterali instructus, mentem loquentis Dei intelligit ; eo autem destitutus, fluctuat etiamnum, nec certi quidquam habet, quo vel ipse nitatur, vel auditorem solide firmiterque teneat. Quid quod securus esse de sensu morali et allegorico, aut anagogico nemo potest, nec de illorum soliditate judicare, nisi qui litteralem ante perceperit, è quo illos enasci necesse est ? Litteralem vero qui penetrat, ex eo moralem cæterosque elicere suo ipsius ingenio potest, etiam nemine suggerente. Id ergo mihi fuit propositum, ut vestro commodo obstacula omnia tollerem, quæ loquendi peregrinitas affert, quo minus perspicue Codex Divinus intelligi, et litteralis ejusdem sensus deprehendi a quibuslibet possit : simul tamen brevitate tanta usus sum, quantamcunque res amplissima admittebat, quo parabiliorem vobis librum offerrem.

Inclusi ergo hoc Lexico vocabula et modos loquendi omnes, quorum peregrinitas moram injicere legenti posset : ut proin ejus ope tam plane et expedite intelligi Vulgata queat, quam si Libros Divinos in ipsis fontibus legeres, primævasque linguas penitus animo comprehensas et memoriæ præsentes haberes. Qua ra-

tione consecuturum te hæc duo polliceor, quæ sunt vel maxima, ut et dubia illustrentur, et multi multorum errores à te avertantur. Intelliges, ut exemplis pauculis promissa confirmem, quid sit *dilatare phylacteria*, Matth. XXIII 5. nec in eorum opinionem incurres, qui *phylacteria* esse vestium cingula existimant. Scies hinc, quid sint *lapides cineris* Isaiæ XXVII 9. et *lapis caliginis* Job. XXVIII 3, ac *stanneus lapis* Zach. IV 10. Vocabula *Absconditus* et *Adeps* docent, quid sibi velint illa : *De absconditis tuis adimpletus est venter eorum*, Ps. XVI 14; et, *Adipem suum concluserunt*, Ps. XVI 10. Ea Christi verba, *Adhuc modicum lumen in vobis est*, Joan. XII 35, plerisque videntur discipulos reprehendere, quasi minus dociles et obliviosos. *Angeli pacis* amare flentes apud Is. XXXIII 7, vulgo cœlestes genii esse creduntur, de mortalium peccatis dolentes. Si adieris Vocabula *Modicum* et *Angelus*, alia omnia sentire disces.

Contra in iis, quæ neminem lectorum morari posse videbantur, dissimulandum potius duxi, ne inutili copia volumen cresceret, et legentes non sine fastidio oneraret. Plurima in Utriusque Legis volumine occurrunt, a latina quidem consuetudine abhorrentia, de quibus tamen ambigere nemo hominum possit. Talia sunt, quæ subjicio : *In misericordiis autem tuis plurimis non fecisti eos in consumptionem, nec dereliquisti eos.* 2. Esdr. IX 31, nimirum, ob infinitam tuam misericordiam inter casus plurimos non es passus eos unquam consumi, nec illos deseruisti. *Non fuimus subjectibiles illi.... eramus incredibiles ad Dominum.* Bar. I 18 et 19. Non paruimus, non credidimus Domino. *Aperi eis thesaurum tuum, fontem aquæ vivæ, ut satiati, cesset murmuratio eorum.* Num. XX 6, hoc est, ut satientur, et restincta siti a querimoniis cessent. *Invenit Tobiam discumbentem, et exsiliens, osculati sunt se invicem.* Tob. IX 8. Gabelus scilicet, ubi discumbentem Tobiam vidit, exsiliit gaudio, et ambo mutua sibi oscula tulerunt. Hæc et sexcenta similia, sunt illa quidem peregrina, non ejus tamen generis, ut moram injicere vel mediocri ingenio queant : atque ita, cum nec ad forum meum pertineant, nec interpretem alium desiderent, quam communem et insitum hominibus sensum, jure optimo sunt a me prætermissa.

Neque illa præsentis instituti sunt, quorum obscuritas non a sermonis peregrinitate, sed a rebus ipsis proficiscitur. Cujusmodi bene multa in Apocalypsi, in Daniele, in Jobo legimus ; in quibus etsi verba latina hebraicis græcisque ex æquo respondeant, nova et integra de rebus ipsis disputatio nascitur. Non erat hujus opusculi, vela eo usque pandere ; non hæc præscriptus a me titulus comprehendit : neque vero ad for-

mandos ab oratore sacro mores, quod est a me spectatum præcipue, ista singulare præsidium afferre solent. Ex quo et illud apparet, quam multum ab Amplissimi Calmeti Dictionario Biblico meum hoc Lexicon discrepet : ille enim in eruditione historica totus est : ego verba et phrasin sector. Si tamen hæc ipsa lucis aliquid ab historia vel geographia veteri poscere videbantur, occasioni nequaquam defui, sed nunquam immemor brevitatis.

In explicandis nominibus hominum propriis eam mihi legem constitui, ut illorum duntaxat significationem exponerem, quæ cum ipsa narratione connectebantur. Sic de patriarcharum nominibus, quæ certas ob causas imposita fuisse narrantur, reddenda fuit originis ratio, ne lector in tenebris relinqueretur. Reliquam nominum propriorum turbam silentio involvi, paucissimis commemoratis, quæ ob singularem quamdam rationem id mereri visa sunt.

Hebraismos aliquot frequentiores, ne plurimis locis repetere singillatim opus sit, semel hic indico.

I. Ubi nos epitheton seu adjectivum substantivo adjungimus, Hebræi substantivum geminum usurpare solent. *Virga directionis.* Ps. XLIV 7. Virga rectissima, sceptrum æquissimum. *Vir sanguinum.* 2. Reg. XVI 7. vir crudelis, sanguinarius. *Labia scientiæ.* Prov. XX 15. labia docta seu scientiam proferentia. *Mulier virtutis.* Ruth III 11. mulier virtuti dedita. *Vir dolorum.* Is. LIII 3. doloribus obrutus. *Turris fortitudinis.* Ps. LX 4. turris validissima. *Homo pacis meæ.* Ps. XL 10. amicus meus, familiaris. *Panis impietatis, et vinum iniquitatis.* Prov. IV 17. victus impie comparatus, inique partus. *Vasa gloriæ ejus ;* nimirum templi. 1 Mach. II 9. pretiosa templi supellex. *Dominus pars hæreditatis meæ.* Ps. XV 5. pars seu portio mea hæreditaria, hæreditas mea ; non quasi bona præter Deum alia speret aut cupiat, quod suspicari fortassis ex latino posses : sed solam totamque hæreditatem Deum exspectat. Sic, ubi nos legimus, *gemma gratissima*, Prov. XVII 8, in fonte hebraico est *lapis gratiæ.*

II. Hebræi cum vocabulum geminant, sive substantivum id sit, sive verbum ; rei magnitudinem, copiam, vehementiam per hoc significant. Sic nostros *acervos plurimos*, 2. Par. XXXI 6 ; et *alta profunditas*, Eccle. VII 25 ; hebraica reddunt per *acervos acervos* et *profundum profundum.* Sic *vanitas vanitatum*, maxima, mera vanitas ; *canticum canticorum*, poëma nobilissimum, omnium præstantissimum. *Sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam barbam Aaron.* Ps. CXXXII 2. unguentum liberaliter effusum in Aaronis caput, ut in totam

undique barbam effluat. *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus exercituum.* Is. VI 3. id est, sanctissimus. *Terra, terra, terra.* Jer. XXII 29. terra omnium optima, terra sancta. *Gens et gens* unaquæque gens, *in urbibus suis.* 4. Reg. XVII 29. *Per civitatem et civitatem.* 1. Esdr. X 14 singulæ civitates; ex omnibus urbibus. *In omni mense et mense.* 1. Mach. I 61. singulis mensibus, *Homo et homo natus est in ea.* Ps. LXXXVI 5. ingens hominum copia. *Plorans ploravit.* Thren. I 2. vehementer ploravit. *Castigans castigavit me Dominus.* Ps. CXVII 13. severe me castigavit. *Præcipiendo præcepimus vobis.* Act. V 28. graviter, serio præcepimus.

III. Amant Hebræi pronomina pleonastica, seu solius elegantiæ ergo attexta. *Date Domino gloriam nomini ejus.* 1. Par. XVI 29. tribuite gloriam nomini Domini. *Beatus, cujus Deus Jacob adjutor ejus.* Ps. CXLV 5. cujus adjutor est Deus Jacob. *ejus* per pleonasmum adjicitur. *Mons, in quo beneplacitum est Deo habitare in eo.* Ps. LXVII 17. Mons, in quo habitare Deo placet. *Filii hominum, dentes eorum arma et sagittæ.* Ps. LVI 5. Dentes filiorum hominum sunt armorum instar et sagittarum. *Misit Moysen servum suum, Aaron, quem elegit ipsum.* Ps. CIV 26. ubi particula *ipsum* per pleonasmum redundat.

IV. Nonnunquam præpositio ante præpositionem ponitur. *Nec locutus est Dominus, ut deleret nomen Israël de sub cælo.* 4. Reg. XIV 27. ex omni regione sub cœlo sita. *Fulgur coruscans de sub cælo.* Luc. XVII 24. e nubibus, quæ sub cœlo sunt. *De post fætantes accepit eum.* Ps. LXXVII 70. Deus Davidem elegit, cum oves fœtas sequeretur : a gregis cura et obsequio eum ad regiam dignitatem transtulit. *Avertuntur de post tergum Domini.* Soph. I 6. Contemnunt Dei legem et ab eo avertuntur. *De trans Jordanem.* Matth. IV 25. e regione trans Jordanem.

V. Verborum præterita pro futuris, futura pro præteritis, et utraque pro præsenti, maxime in libris propheticis, passim adhibent. Futurum item indicativi et imperativum sæpe inter se permutant. *Nocte vastatus est murus Moab, conticuit.* Es. XV 1. vastabitur, conticescet. *Periit sacrificium et libatio de domo Domini : luxerunt sacerdotes ministri Domini. Depopulata est regio, luxit humus.* Joël. I 9 et 10. peribit; lugebunt; populabitur; lugebit. *Deus ab Austro veniet.* Hab. III 3. venit. *Ante faciem ejus ibit mors : et egredietur diabolus ante pedes ejus.* ibid. V 5. ivit; egressus est : sicuti *stetit et mensus est*, *aspexit et dissolvit*, ac cætera, quæ sequuntur, tempore præterito. *Egestatem operata est manus remissa : manus autem fortium divitias parat.* Prov. X 4. operatur; eodem nimirum tempore, quo *parat.* Deus *omne, quod voluerit, faciet : et sermo illius potes-*

tate plenus est. Eccle. VIII 3 et 4 facit ; quemadmodum est. *Vade, et congrega seniores Israël, et dices ad eos : Dominus Deus patrum vestrorum apparuit mihi.* Exod. III 16. vade, congrega, dic. *Constitue super eum peccatorem, et diabolus stet à dextris ejus. Cum judicatur, exeat condemnatus : et oratio ejus fiat in peccatum* Ps. CVIII 6 et 7. constitues ; stabit ; exibit ; fiet. Ex quo vides, hæc et similia sanctorum hominum dicta non tam optantium et imprecantium esse, quam vaticinantium et præmonentium.

Vale jam, Lector benevole, nostroque hoc labore fruere : quod quo securior facere, meaque fide niti fidentius possis, scito, me in colligendo hoc opere libris amplius quingentis usum, ex iisque selectissima hausisse, quæ tibi profutura offerrem.

SERIES LIBRORUM UTRIUSQUE LEGIS.

	Citantur per		*Citantur per*
Genesis.	Gen.	Jonas.	Jon.
Exodus.	Ex.	Michæas.	Mich.
Leviticus.	Lev.	Nahum.	Nahum.
Numeri.	Num.	Habacuc.	Hab.
Deuteronomium	Deut.	Sophonias.	Soph.
Josue.	Jos.	Aggæus.	Agg.
Judices.	Judic.	Zacharias.	Zach.
Ruth.	Ruth.	Malachias.	Mal.
Regum libri quat.	1. 2. 3. 4. Reg.	Machab. lib. d.	1. 2. Mach.
Paralipom. l. d.	1. 2. Par.	Matthæus.	Matth.
Esdræ lib. duo.	1. 2. Esdr.	Marcus.	Marc.
Tobias.	Tob.	Lucas.	Luc.
Judith.	Judith.	Joannes.	Joan.
Esther.	Esth.	Acta Apostol.	Act.
Job.	Job.	Pauli E. ad Rom.	Rom.
Psalterium.	Ps.	— ad Corinthios.	1. 2. Cor.
Proverbia.	Prov.	— ad Galatas.	Gal.
Ecclesiastes.	Eccle.	— ad Ephesios.	Eph.
Canticum cantic.	Cant.	— ad Philipp.	Phil.
Sapientia.	Sap.	— ad Colossens.	Col.
Ecclesiasticus.	Eccli.	— ad Thessal. 2.	1. 2. Thess.
Isaias.	Is.	— ad Timoth. 2.	1. 2. Tim.
Jeremias.	Jer.	— ad Titum.	Tit.
Threni.	Thren.	— ad Philemon.	Philem.
Baruch.	Bar.	— ad Hebræos.	Hebr.
Ezechiel.	Ez.	Jacobi Epistola.	Jac.
Daniel.	Dan.	Petri Epistolæ 2.	1. 2. Petr.
Oseas.	Os.	Joannis Epis. tr.	1. 2. 3. Joan.
Joël.	Joël.	Judæ Epistola.	Jud.
Amos.	Amos.	Apocalypsis.	Apoc.
Abdias.	Abd.		

A.

A, A, A. Vox dolentis est, et obsecrantis. Quoties apud nos legitur, hebraice est *ahah*, latino *ah! ah!* respondens. Deprecans et obtestans Jeremias, I 6, et XIV 13 dicit : *A, a, a, Domine Deus;* id est : Obsecro Domine, Ah Domine! Eodemque sensu Ezechiel IV 14, et XX 49 sive hebraice XXI 5. Joëlis I 15 additur dandi casus : *A, a, a, diei.* quasi dicas, Væ diei! Illustratur hic sensus ex Ezech. IX 8, et XI 13, ubi cum hebraice idem illud *ahah* legatur, Noster vertit *heu heu heu!*

A vel AB. in Divinis Libris multiplicem habet usum a latina consuetudine alienum : significat enim

1) *Præ.* Ad Hierosolymam dicitur Ez. XVI 52 : *vicisti sorores tuas peccatis tuis, sceleratius agens ab eis : justificatæ sunt enim a te*, id est, præ eis, præ te. Samariam et Sodomam, quas Hierosolymæ sorores appellat, sceleribus vicisti : te enim justiores illæ sunt. *Quid habet amplius sapiens a stulto?* Eccle. VI 8. videlicet, præ stulto. De publicano pœnitente : *descendit hic justificatus in domum suam ab illo.* Luc. XVIII 14. præ illo, nimirum tumido Pharisæo. Moyses, pro populo suo rogans, Exod. XXXIII 16 a Deo precatur : *ut glorificemur ab omnibus populis.* i. e. præ omnibus. De infinita Dei sapientia : *a mari enim abundavit cogitatio ejus, et consilium illius ab abysso magna.* Eccli. XXIV 39. quia facilius singulas maris guttas numeraveris, et immensam illam aquarum molem exhauseris, quam ejus consilia penetraris. *Existimo enim nihil me minus fecisse a magnis Apostolis.* 2. Cor. XI 5. et XII 11 eodem sensu : *nihil enim minus fui ab iis, qui sunt supra modum Apostoli.* Non minora egi, nec minor fui, quam Apostolorum præcipui : non est, cur præ illis parvum me quisquam existimet.

2) *Coram.* David de se : *nec impie Deo meo.* Ps. XVII 22. Hebraismum solvunt Chaldaica, quæ aperte habent: *coram Deo meo.* Huc revoca illud : *ventus autem egrediens a Domino, arreptas trans mare coturnices detulit.* Num. XI 31. imperante Domino, coram illo. *Proclamate ad Dominum : erit enim memoria vestra ab eo qui duxit vos.* Baruch IV 27. Si Deum, qui per media pericula vos semper duxit, imploraveritis, vestri apud illum memoria non peribit.

3) *Præter, extra.* Sic Psaltes : *et a te quid volui super terram?* Ps. LXXII 25. Non est in hebraico *præ te*, sed *tecum :* purioris autem amoris est, non tantum nihil

præ Deo cupere, sed ne quidem ullum aliud bonum præter ipsum desiderare.

4) *Propter.* Siracides monet : *Super filiam luxuriosam confirma custodiam : nequando faciat te in opprobrium venire inimicis, a detractione in civitate, et objectione plebis.* Eccli. XLII 11. propter publicam domus tuæ infamiam, et plebis convicia. Et XXXVIII 18. cum dixisset : *Fac luctum secundum meritum ejus* (mortui) *uno die, vel duobus, propter detractionem :* V. 19. pergit : *A tristitia enim festinat mors, et cooperit virtutem, et tristitia cordis flectit cervicem.* Luge mortuum, prout ejus meritum postulaverit, uno alterove die, ne populo sermonem præbeas : cave tamen, ne luctum diutius protrahas : immodica enim tristitia mortem accelerat, vim animi opprimit, et corporis vires infringit. *Ab ira Domini non habitabitur, sed redigetur tota in solitudinem.* Jer. L 13. Neutiquam prophetæ sententia est : ira Domini Chaldæam non habitabit. Imo incumbet illi gravissime, et supra eam requiescet : atque propter hanc Domini iram Chaldæa ab hostibus vastata non habitabitur, sed in locum desertum tota convertetur.

ABBA. Vox Christi in horto orantis, Marc. XIV 36. Nos quoque Apostolus clamare dicit *Abba,* Rom. VIII 15, et Gal. IV 6. Ubique explicatio vocabuli additur : *Pater.* Nequis fallatur cum multis, *Abba* non est hebraicæ linguæ, sed syriacæ, qua nimirum Christus et Apostoli, ut omnes Hebræi cæteri, post captivitatem utebantur, hebraica solis litteratis relicta. Hinc ecclesiasticum vocabulum *Abbas.*

ABBREVIATIO. Minatur Isaias X 23 : *Consummationem enim et abbreviationem Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terræ.* Ex universa terra congregabit paucos, sed bonos, qui ad ipsum toto animo convertantur.

ABBREVIO. *Ecce non est abbreviata manus Domini, ut salvare nequeat.* Is. LIX 1. Non est imminuta Dei potentia. Similis huic est locus Michææ, II 7. *Nunquid abbreviatus est spiritus Domini?* an infinita ejus bonitas exhausta est? At Is. X. 22 non ad solatium, sed ad terrorem et comminationem hoc vocabulum pertinet : *consummatio abbreviata inundabit justitiam.* Quod ab Apostolo, Rom. IX 28, sic repetitum est : *Verbum enim consummans et abbrevians in æquitate.* Deus hoc verbum, hanc rem a se prædictam, consummabit seu perficiet, teque, o popule prave, justo supplicio ad paucitatem rediget, inundantibus terram calamitatibus, at Divinam ejus justitiam manifeste declarantibus. Isaiæ prædictio impleta est, Sennacheribo Judæam depopulante ; Pauli, Tito gentem ipsam cum Hierosolyma et regno propemodum exscindente. Alius est hujus verbi sensus Dan.

IX 24. *Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt super populum tuum,* donec nimirum adveniat Messias, sive *ungatur Sanctus sanctorum.* Significat Gabriel, benignissimum Deum, tum Danielis, tum sanctorum hominum aliorum precibus exoratum, ob has ab æterno prævisas decrevisse Messiam mittere citius, quam iis non prævisis missurus fuisset.

ABDUCTIO. Contra immoderatam in ærumnis tristitiam ita scribit Sapiens : *In abductione permanet tristitia : et substantia inopis secundum cor ejus.* Eccli. XXXVIII 20. Id intelligas licet, cum vel dilecti capitis funus effertur, vel gravis alia calamitas incidit ; sive homo, sive res, invito ac dolenti tibi subducatur. Si tu propterea te ab hominum societate abduxeris, hoc ipsum tristitiam nutriet. Atqui scito, talem esse miseri vitam, qualis est animus ; hilarem ac placidam, si æquo animo hæc exceperit ; sin minus, acerbam et ægritudine intolerabilem.

ABEL. Hebraice est *Hevel*, et in pausa *Havel :* quod idem est ac *vanitas.* Eos, qui *Abel* interpretantur *luctum*, opportune admonet Georgius Wicelius in Onomastico Christiano, id verum fuisse futurum, si prima ejus nominis littera esset *aleph*, ut in urbe illa, cujus mentio fit 1. Reg. VI 18. *Abel* autem Adami filius primam litteram *he* habet.

ABEO. David in ipso limine : *Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum.* Ps. I 1 : Beatus, qui prava suadentibus impiis morem non gerit.

ABIES. Abietes vocantur Hebræorum pontifices et sacerdotes in admirabili illo vaticinio de excidio templi et gentis propter repudiatum et occisum Messiam, Zach. XI 1 sqq. cujus loci initium, tum propter summam majestatem et eloquentiam, tum propter aliquam allegoriæ obscuritatem, hic libet exponere. Sub Libani nomine templum propheta alloquitur, his verbis : *Aperi Libane portas tuas, et comedat ignis cedros tuas. Ulula abies, quia cecidit cedrus, quoniam magnifici vastati sunt ; ululate quercus Basan, quoniam succisus est saltus munitus.* Quid portas claudis, o templum et urbs rebellis, advenienti Romano ? aperi, aperi aditum ! quod quia recusas facere, jam ille vi perfringet claustra, et cedros tuas ac te flammis absumet. Cedri (principes gentis) ceciderunt, et in cineres abierunt. Et vos ergo, Abietes ! (sacerdotes) illis minores, ululate, et exitium præsens agnoscite : vastatis enim procerum sublimissimis, quæ alia superesse vobis fortuna potest? Vos quoque ululate, robustæ quercus Basan ! (erat ille tractus quercubus conspicuis celeber) viri opulenti per omnes regni provincias, ululate ! quoniam saltus ille munitus, urbs

ipsa regia, jacet ac squallet, par interitus vos quoque manet.

ABJICIO. De homine improbo et fraudulento Ecclesiasticus, XXVII 25 : *Annuens oculo fabricat iniqua, et nemo eum abjiciet.* id est, ex fonte græco, qui solus in hoc libro superest : nemo eum a dolosis et clandestinis suis machinationibus dimovebit.

ABIMELECH. Magnus Basilius hom. in Ps. XXXIII, ad ejus titulum, in quo Achis rex Gethæorum appellatur Abimelech, hæc habet : *Achis* fuisse nomen hominis, *Abimelech* dignitatis : omnes enim reges appellatos fuisse Abimelechos, ut apud Romanos, qui rerum potirentur, omnes Cæsares et Augustos, et in Ægypto Pharaones : nam et Abrahamo conjungi Abimelechum, et Isaaco, et hic rursum Davidi.

ABLACTATUS. Professus David, non appetere se magna et admiranda, viribusque suis majora, addit Ps. CXXX 2 : *Si non humiliter sentiebam, sed exaltavi animam meam : sicut ablactatus est super matre sua, ita retributio in anima mea.* Si modeste de me non sensi, si elatus sum animo : priver omni solatio, infanti similis, cui mater lac in perpetuum subducit.

ABOMINATIO. Pro falsis diis *abominationes* dixit Moyses, intrepide ad Pharaonem ipsum ita loqui ausus : *abominationes enim Ægyptiorum immolabimus Domino Deo nostro.* Ex. VIII 26. Immolaturi enim erant Israëlitæ animantes eas, quas Ægyptii per abominandum scelus pro diis adorabant. Eodem loquendi modo et alii prophetæ utuntur.

ABRA. Judith VIII 32, et deinceps hoc libro aliquoties. Ancillam significat, vox nec latina, nec hebraica, sed græca, etiam profanis auctoribus usurpata, Pausaniæ, Menandro, Jamblicho.

ABRAM. Ita pater omnium credentium appellatus est, donec ejus nomen innovavit Deus : *Nec ultra vocabitur nomen tuum Abram : sed appellaberis Abraham : quia patrem multarum gentium constitui te.* Gen. XVII 5. *Abram* hebraice, ex *ab*, et *ram* conflatum, est Pater Excelsus : *Abraham*, ex eodem principio *ab*, et *rab* (*multus*) ac *hamon* (populus) recisis extremis litteris, Pater Multarum Gentium.

ABSCINDO. Isaias, Propheta Evangelicus, in celeberrimo illo de Christi morte vaticinio, LIII 8 : *quia abscissus est de terra viventium.* Ingeniose Messiam comparatione tacita ostendit similem nobilissimo flori, quem tum maxime fulgentem invida manus abscindit, ut post ereptam hujus terræ usuram marcescat. Sed insignis hujus loci contextum Voc. *Angustia* paulo pluribus illustrabo, præsertim qua ratione particula *quia* ad præce-

dentem hoc ipso versu *generationem ejus* referri possit.

ABSCONDITUS. Diverso sensu usurpatur : nam

1) Abscondita Dei, sunt thesauri ac divitiæ, quas ille in intimis terræ visceribus, et sinu maris recondit. *De absconditis tuis adimpletus est venter eorum.* Ps. XVI 14. Impii opibus abundant, impleti et satiati sunt bonis atque fortunis.

2) Absconditum tempestatis, est Divina populi electi defensio in Erythræi maris transitu. *In tribulatione invocasti me, et liberavi te : exaudivi te in abscondito tempestatis.* Ps. LXXX 8. cum nimirum Deus e periculosissima procella suos liberavit, et insectantem exercitum Ægyptiorum demersit. Sunt, qui hoc loco tempestatem intelligant in Sina monte coortam, cum ante latam a Deo legem *cœperunt audiri tonitrua, ac micare fulgura, et nubes densissima operire montem, clangorque buccinæ vehementius perstrepebat.* Ex XIX 16. Verum eo tempore populus *in tribulatione* non versabatur, nec Deum *invocaverat* : neque hic illum seu *liberavit*, seu *exaudivit*.

3) Absconditum faciei Divinæ, est intimum sacri tabernaculi penetrale. *Abscondes eos in abscondito faciei tuæ a conturbatione hominum : proteges eos in tabernaculo tuo a contradictione linguarum.* Ps. XXX 21.

4) Absconditum peccatum, non utique, quod oculos Dei lateat, sed in diem judicii suppliciique dilatum. *Colligata est iniquitas Ephraim, absconditum peccatum ejus.* Os. XIII 12. Quasi acta quædam judicialia de Israëlis criminibus confecta sint, et in fascem colligata, ac abdito quodam loco in judicii tempus reposita. Allegoria præstans, affinis illi : *Nonne hæc condita sunt apud me, et signata in thesauris meis?* Deut XXXII 34. Hic est infelicissimus e peccatis thesaurus, de quo gentium doctor : *Thesaurizas tibi iram in die iræ.* Rom. II 5.

5) Abscondita consolatio Os. XIII 14. non est solatium occultum, sed solatii privatio. Neque hæc jam Dei vox est, sed ipsius prophetæ : qui post gloriosum illud oraculum, Messiæ nomine editum, *Ero mors tua, o mors; morsus tuus ero, inferne;* ipse de se addit : *consolatio abscondita est ab oculis meis.* Olim, inquit, a Messia mors superabitur : at nunc eo solatio caremus : triumphat illa ceu tyrannus, et conjunctissimos quosque divellit. *Inter fratres dividet.* v. sq. videlicet in irruptione hostili, quam Oseas vaticinatur.

ABSORBEO. *Absorpti sunt juncti petræ judices eorum. Audient verba mea, quoniam potuerunt.* Ps. CXL 6. Injusti eorum judices e saxis præcipites agentur, et sic barathro hausti peribunt. Utinam vero illi audirent (hebraismus est usitatissimus, futurum pro impera-

tivo, *audient* pro *audiant*) utinam audirent in tempore hæc mea monita, amica, et salubria. *quoniam potuerunt* non refertur ad *judices*, sed ad *verba*: de quibus hebraice et græce dicitur, *suavia fuerunt*; in Vulgata, *potuerunt*, sunt potentia, efficacia, utilia, si modo a perversis audiantur. Componere utrumquelicet, si dicamus, verba amica et salubria; amica, quia suavia; salubria, quia potentia.

ABSQUE. Sæpius idem est ac *præter*. *Absque me non est Deus.* Is. XLIV 6. *Nunquid est Deus absque me*? ibid. v. 8. *Absque me non est: ego Dominus.* Is. XLV 6. *Non est absque te Deus.* ibid. 14. *Oculus non vidit, Deus absque te, quæ præparasti exspectantibus te.* Is. LXIV 4. Tu solus nosti, quanta sint bona, exspectantibus te in cœlo parata.

ABSTERGO. *Livor vulneris absterget mala: et plagæ in secretioribus ventris.* Prov. XX 30. Sicut vulnus nunquam sanatur penitus, nisi humore peccante per suppurationem exhausto: ita intimam sapientiæ disciplinam tum demum percipimus, cum res adversæ nos exercent.

ABSTINEO. *In novissimis temporibus discedent quidam a fide, attendentes spiritibus erroris, et doctrinis dæmoniorum: in hypocrisi loquentium mendacium, et cauteriatam habentium suam conscientiam: prohibentium nubere, abstinere a cibis, quos Deus creavit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus.* 1. Tim. IV 1 sqq. Cave nectas *prohibentium abstinere*, ut *prohibentium nubere.* Prorsus contrarium in hæreticis his damnat Apostolus, quod licitorum etiam ciborum usu prohibituri sint asseclas. Deest ante verbum *abstinere*, per ellipsin græcis scriptoribus non infrequentem, *dicentium* seu *jubentium.*

ABSUMO. *Absumat* (al. *assumat*) *ebria sitientem.* Deut. XXIX 19. More hebraico, intelligenda est e versiculo superiore negatio: quam LXX aperte repetunt, et metaphoram suo more solventes, ita vertunt: *ne sceleratus insontem simul perdat.* Noli credere, impune tibi abiturum, si pravæ tuæ cupiditati obsequaris: *ne forte* (hæ particulæ præcesserunt v. 18) ne forte scelestus hominem adhuc sobrium et probum exemplo aut verbo seducat; (en *assumat;*) et in eamdem secum pœnam ac interitum trahat; (en *absumat.*)

ABYSSUS. Eam definit Beatus Joannes Damascenus l. 2 de Orthodoxa Fide, c. 9. *Abyssus quippe nihil aliud est, quam ingens quædam aquæ copia, cujus finis nullo pacto ab hominibus percipi queat.* Accipitur

1) Pro mari. Diluvii tempore *rupti sunt omnes fontes abyssi magnæ.* Gen. VII 11. Aperta sunt omnia aquarum receptacula, quæ terrarum orbi Oceanum infuderunt. Eodem sensu Psalmus CIII v. 6 sqq. *Abyssus, sicut vestimentum, amictus ejus;* (non Dei, sed terræ, de

qua versu præcedente :) *super montes stabunt aquæ. Ab increpatione tua fugient, a voce tonitrui tui formidabunt. Ascendunt montes, et descendunt campi, in locum, quem fundasti eis. Terminum posuisti, quem non transgredientur : neque convertentur operire terram.* Quod initio hujus loci in futuro dicitur, sensu præteriti accipiendum est, more Hebræis perpetuo, præsertim in poëticis ac propheticis. Optime D. Augustinus Conc. 2 in hunc Ps. *factum in diluvio* censet : tunc enim mare *sicut vestimentum* universam tellurem involvit, et altissimorum etiam montium cacumina aquæ superarunt. Sed quamprimum Divina vox ceu tonitru insonuit, jubens aquas se recipere, fugerunt undæ, ac veluti trepidantes locum deseruere. Eo tempore ascenderunt montes, descenderunt valles, prout suum cuique spatium Deus rector omnium designavit. Aquis vero idem posuit terminum, quem nunquam deinceps transirent, terram nullo iterum seculo inundaturæ. Est et alia horum versuum explicatio, de primis ipsis terrarum incunabulis, quo tempore Deus orbem hunc et maria separavit : sed hæc sententia difficultatibus implicatur.

2) Pro humore terram liberaliter irrigante. Moriturus Jacob, dum Josepho filio bene precatur, inter alia inquit : *Omnipotens benedicet tibi benedictionibus cœli desuper ; benedictionibus abyssi jacentis deorsum.* Gen. XLIX 25. Cœlo terraque illi abundantiam aquarum promittit, et fertilissimum solum, quia tum roris ac imbrium, tum fontium et amnium copia gavisurum.

3) Pro copiosis et gravibus ærumnis. *Abyssus abyssum invocat, in voce cataractarum tuarum. Omnia excelsa tua, et fluctus tui super me transierunt.* Ps. XLI 8. Calamitas calamitatem excipit, te cataractas laxante, et ærumnas in me immittente : quarum gurgites et fluctus universi me obruerunt.

4) Pro amplis divitiis, per multos annos repositis. *Hæc ostendit mihi Dominus Deus : et ecce vocabat judicium ad ignem Dominus Deus : et devoravit abyssum multam, et comedit simul partem.* Amos VII 4. Vocavit Deus regnum Juda ad judicium, et illud punire decrevit igne. Ignis hic fuit Nabuchodonosor, qui opes regni Judaici immensas consumpsit, et post urbes cæteras denique ipsam Hierosolymam ac templum cremavit, quæ *pars* propria seu hæreditas Domini erat. Consternatus Amos rogat hic, ne iratus Dominus totam gentem funditus deleat : quod evitari jam post tale exitium videbatur non posse. *Misertus est Dominus super hoc : Sed et istud non erit, dixit Dominus Deus.* v. 6. id est, Non delebo penitus Judam. Quod tum apparuit, cum Deus 70 annorum captivitatem per Cyrum solvit. Regnum Assyrium

Ezechiel XXXI 3. comparat sublimi et frondosæ cedro, et v. 4. allegoriam ita prosequitur : *Aquæ nutrierunt illum, abyssus exaltavit illum : flumina ejus manabant in circuitu radicum ejus.* Aquæ hæ *abyssi* sunt opes plurimæ et inexhaustæ, quibus innutritum id imperium ad tantam altitudinem se extulerat. Flumina sunt actæ ex hostibus prædæ, ac tributa tot populorum, quibus affluebat.

ACCEDO. *Accedet homo ad cor altum : et exaltabitur Deus.* Ps. LXIII 7 et 8. Cor altum, ut ex hebraico fit perspicuum, est cor profundum. Machinatur homo clam fraudes apud se : sed omnibus ejus consiliis superiorem se Deus ostendit, dum ea destruit. Ideo sequitur, intentata ab illis vulnera fuisse irrita, et sagittis similia, quas puer imbelli manu jacit. *Sagittæ parvulorum factæ sunt plagæ eorum.* v. 8.

ACCENDO. Rebellibus contra Messiam Judæis ita Deus minatur : *Ecce vos omnes accendentes ignem, accincti flammis ambulate in lumine ignis vestri, et in flammis, quas succendistis : de manu mea factum est hoc vobis, in doloribus dormietis.* Is. L 11. Hieronymus, in explicandis Scripturis Doctor maximus, hæc de iis malis interpretatur, quæ Judæis ab Romanis illata ad ipsius usque tempora sustinebant. Ecce vos omnes, qui incendium ferale adversus Dominum et adversus Christum ejus excitastis, miseriarum flammis conspicui circuite, et in exilio æterno errate. Tam luculenta erit pœna hæc, quæ ad finem usque seculorum vos uret, ut intellecturi sint omnes, me solum ejus auctorem esse. His in doloribus perpetuo recubabitis. Sic enim est hebraice : *recumbetis*, *habitabitis.*

ACCINGO. Varie legitur.

1) Accinctus populus. *Ut ascendam ad populum accinctum nostrum.* Hab. III 16. Militare Hebræis est hoc vocabulum : quare accinctus populus illis idem est, qui nobis armatus. Hoc loco videntur omnium optime intelligi majores gloriosi jam pridem mortui, duces olim fortissimi, Moyses, Josue, Gedeon, Samson : ad quos migrare propheta cupiat.

2) Accincti colles. *Exultatione colles accingentur.* Ps. LXIV 13. Hebraismus poëticus. Vestientur colles læto gramine, herbis salubribus et medicis, segete, pomis, uvis : quorum aspectu incolæ exsultent.

3) Accincti sacerdotes. *Accingite vos, et plangite sacerdotes, ululate ministri altaris.* Joël. I 13. Accingite vos sacco : est enim in hebraico idem verbum, quod paulo ante v. 8, ubi nomen sacci additur, et Noster quoque vertit : *accincta sacco.*

4) Non accincti in sudore. Sacerdotibus et levitis præcipitur : *Non accingentur in sudore.* Ez. XLIV 18. Non

violenter, ut habent LXX. non tam arcte astringentur, ut sudent; ne videlicet minus idonei altaris ministeriis efficerentur.

ACCUSATIO. *Quid superveniet tibi in beneplacito Altissimi? sive decem, sive centum, sive mille anni. Non est enim in inferno accusatio vitæ.* Eccli. XLI 6 sq. Docet Siracides, non esse anxie attendendum, quot vitæ annos nobis Divina providentia destinaverit: neque enim, inquit, in tumulo (eum plerumque significat *infernus*, ut suo loco dicam) neque enim post mortem propter vitæ brevitatem aut longitudinem sive accusaberis, sive damnaberis: una erit quæstio, quam recte sis usus temporis spatio, qualecunque tibi concessum fuerit.

ACEDIO. Stultum vitari jubet Sapiens: *deflecte ab illo, et invenies requiem, et non acediaberis in stultitia illius.* Eccli. XXII 16. Non afficieris tædio et molestia per illius insipientiam.

ACERVUS. Impii Galaaditæ et Galgalitæ, relicta veri Dei religione, vitulum adorabant: et eorum exemplo inducti Judæi vicini et ipsi a Deo desciverant. Hos ut deterreat Oseas, ait: *Si Galaad idolum, ergo frustra erant in Galgal bobus immolantes: nam et altaria eorum quasi acervi super sulcos agri.* Os. XII 11. Nonne videtis, frustra implorari bruta hæc numina? Fuit suum Galaaditis idolum: attamen et illi, et Galgalitæ, incassum suis vitulis immolaverunt. Primi ab hostibus obtriti sunt: altaria eorum prostrata, urbes eversæ, solum nudum est, et disjecta ipsorum altarium saxa sulcos agrorum totis acervis operiunt.

ACETUM. *Acetum in nitro, qui cantat carmina cordi pessimo.* Prov. XXV 20. Ut acetum vim nitri imminuit ac dissolvit, sic peritorum sermones et sapientum dicta morbos animi levant, sive is tristitiam, sive iram, sive aliam quamcunque turbulentam in se affectionem persentiscat.

ACHARIS. Homo insuavis, insulsus, absque gratia. Græca vox. *Homo acharis quasi fabula vana, in ore indisciplinatorum assidua erit.* Eccli. XX 21. Inanes illius nugæ, et una ipse, per otiosorum hominum ora perpetuo traducentur: fabula erit.

ACHOR. Vallis Achor inter promissiones lætissimas nominatur, tum Is. LXV 10, tum Os. II 15. Memoria lapsi sunt illi Interpretes, qui vallem hanc prope urbem Hai ab homine lapidibus ibidem obruto nuncupatam scripserunt: is enim Achan, non Achor dictus est. Achor ipsa vallis est appellata. *Vocatumque est nomen loci illius, Vallis Achor.* Jos. VII 26. quod unius hominis furtum eo loco populum universum turbasset: ut ibidem dicitur v. 25. *Achor* autem hebraice turbatio est. Profecto

ad aperiendam spem, ut Oseas loco dicto loquitur, nihil magis valet, quam quæ nos angunt ac turbant.

AD. Particula hæc ab usu latino recedit, dum ponitur

1) Pro *apud. Ad me ipsum anima mea conturbata est.* Ps. XLI 7. apud me ipsum, in me ipso, intra me.

2) Pro *de.* Paulus de cognitore omnium Deo: *Omnia autem nuda et aperta sunt oculis ejus, ad quem nobis sermo.* Hebr. IV 13. id est, de quo loquimur.

3) Pro dativo *Ad Deum formidolosa laudatio.* Job. XXXVII 22. Deo laus debetur, plena tamen reverenti formidine, propter summam ejus majestatem.

4) Pro ablativo. De Deo scribitur Is. LXIII 12: *Qui eduxit ad dexteram Moysen brachio majestatis suæ.* id est, apprehensa ejus dextera.

ADADREMMON. *In die illa magnus erit planctus in Jerusalem, sicut planctus Adadremmon in campo Mageddon.* Zach. XII 11. Intelligitur luctus ille acerbissimus et publicus omnium regni ordinum, quem mors Josiæ regis in campo Mageddo occisi excitavit. 2. Par. XXXV 22. Adadremmon nomen est oppidi in eo campo siti.

ADÆQUO. *Vitis frondosa Israël; fructus adæquatus est ei: secundum multitudinem fructus sui multiplicavit altaria, juxta ubertatem terræ suæ exuberavit simulacris.* Os. X 1. Uvarum copia respondit amplitudini vitis: pro majestate regni crevit opum magnitudo, hominum multitudo. Verum quo felicior, eo sceleratior fuit ingratus Israël, profanis aris et simulacris omnia contaminans.

ADAM. Nomen et primi hominis proprium, et omnium appellativum: *Adam* enim Hebræis idem est, quod Latinis *homo*. Ut græcum *Anthropos*, ita hebraicum *Adam*, tam feminini, quam masculini est generis: unde illud Gen. V 2: *Masculum et feminam creavit eos, et benedixit illis: et vocavit nomen eorum Adam, in die quo creati sunt.* Ubi vides Evam quoque appellari Adam. *Lex Adam.* 2. Reg. VII 19 est lex hominis, humanitatis lex communis. Subobscurus est locus Zach. XIII 4 et 5, qui hunc in modum contexitur. Dixerat (v. 2) Deus, se *pseudoprophetas* omnes exstirpaturum; proposita (v. 3) pœna capitis, si quis prophetæ nomen falso arrogare sibi ausus esset. Metus tam certi supplicii, vel ab ipsis parentibus filio (v. 3) intentandi, efficiet, ut nemo jam audeat tanto mendacio populum fallere, ac severo habitu, hirsuto pallio (*pallio saccino*, v. 4) prophetam simulare: sed unusquisque simpliciter de se confitebitur, se idiotam esse, hominem unum de multis exemplo primi parentis Adami agriculturæ addictum. *Nec operientur pallio saccino, ut mentiantur; Sed dicet: Non sum propheta, homo agricola ego sum: quoniam Adam exemplum meum ab adolescentia mea.*

ADDITAMENTUM. Moabitis, quorum urbs insignis erat Dibon, denuntiat propheta : *Ponam enim super Dibon additamenta ; his, qui fugerint de Moab, leonem, et reliquiis terræ* Is. XV 9. Addam plagas plagis : in reliquias Moab, quæ gladium Chaldæorum evaserint, immittam leones ; seu veros intelligit, seu leonum nomine milites hostiles, qui fugitivos intercipiant.

ADDO. Jurantis est et imprecantis : Hæc faciat mihi (vel etiam, tibi) Dominus, et hæc addat. Sic David : *Hæc faciat mihi Deus, et hæc addat, si ante occasum solis gustavero panem vel aliud quidquam.* 2 Reg. III 35. Sic Heli ad Samuelem : *Oro te, ne celaveris me : hæc faciat tibi Deus, et hæc addat, si absconderis a me sermonem.* 1 Reg. III 17. Graves pœnas de me (de te) Deus expetat, si quid gustavero, si obstinate silueris.

2) Est et adverbium : ut cum terram Israël alloquitur Deus, incolas ei novos post captivitatem promittens : *eris eis in hæreditatem, et non addes ultra ut absque eis sis.* Ez. XXXVI 12. Nunquam deinceps possessoribus Hebræis carebis : non iterum tui a te abducentur.

ADDUCO. Sion lugens ait : *omnes inimici mei audierunt malum meum ; lætati sunt, quoniam tu fecisti : adduxisti diem consolationis, et fient similes mei.* Thren. I 21. *Adduxisti* pro *adduces*, ut passim, stylo Hebræorum poëtico. Aderit dies, quo me consoleris, et inimicos meos eadem ferre coges, quibus me nunc oppressam inter se gratulantur.

ADEODATUS. Davidis bella contra Philisthæos enumerans sacer historicus, inquit : *Tertium quoque fuit bellum in Gob contra Philisthæos, in quo percussit Adeodatus filius Saltus polymitarius Bethlehemites Goliath Gethæum, cujus hastile hastæ erat quasi liciatorium texentium.* 2 Reg. XXI 19. Facinus tam memorabile, et Davidis cive dignum, narratur iterum 1 Par. XX 5. iisdem pene verbis, nisi quod percussisse dicitur *fratrem Goliath Gethæi*, ejusdem videlicet nominis cum gigante illo, quem olim Davidis funda dejecerat. Sed cujus tandem Saltus, inquies, hic filius est ? aut unde nomen latinum homini Bethlehemitæ ? Equidem hebraice utroque loco Elchanan dicitur, filius Jaare sive Jair : *Elchanan* autem Hebræis Deum miserantem ejusque gratiam, *Jaar* silvam aut saltum significat. Interpres ergo noster idem fecit, quod in Germania factum olim videmus, ut, quorum majores lingua vernacula *Beck* et *Weber* appellati erant, *Pistorios* ac *Textores* se nuncuparent, sensu conservato, non syllabis.

ADEPS. Pars optima sacrificii adeps erat, et idcirco separari Domino jubebatur. Unde ingeniosum illud et sublime Davidis elogium : *quasi adeps separatus a carne, sic David a filiis Israël.* Eccli. XLVII 2.

2) Adeps frumenti, Hebræis eodem sensu, quo Latinis flos farinæ, frumenti, siliginis. *Cibavit eos ex adipe frumenti.* Ps. LXXX 17. Deus populo suo, primum per deserta proficiscenti Manna cœlestem panem, deinde frumentum lectissimum in felici Palæstinæ solo admensus est. Qui versiculus priori sic adnectitur : *Inimici Domini mentiti sunt ei : et erit tempus eorum in secula.* v. 16. *Et cibavit eos ex adipe frumenti : et de petra melle saturavit eos.* v. 17. Ingratus populus datam Deo fidem non præstitit, dignus propterea suppliciis in secula perferendis : cum beneficus Dominus cibum ei et potum tam admirandum præbuerit, eumque in regionis fertilissimæ dominatu locaverit. De *Melle* suo loco plura. De adipe frumenti redit mentio Ps. CXLVII 3. *Qui posuit fines tuos pacem, et adipe frumenti satiat te.* Qui effecit, o Jerusalem, ut omni ex parte fruaris pace, quique te flore frumenti satiat.

3) Adeps conclusus. De inimicis suis David queritur, arctis tum rebus suis ingemiscens : *Adipem suum concluserunt :* opibus ac deliciis saginati, mihi misericordiæ viscera occluserunt. Ps. XVI 10.

4) Ex adipe iniquitas. *Prodiit quasi ex adipe iniquitas eorum : transierunt in effectum cordis.* Ps. LXXII 7. Hoc in eamdem sententiam, cujus illa sunt : *Incrassati sunt et impinguati : et præterierunt sermones meos pessime.* Jer. V 28. *Incrassatus est dilectus, et recalcitravit : incrassatus, impinguatus, dilatatus, dereliquit Deum factorem suum.* Deut. XXXII 15. Ita sceleribus indulserunt, ut ii solent, qui amplissimis opibus ad crimina omnia abutuntur. Quidquid suggessit cupiditas, perfecerunt.

ADHUC. Cum temporis est nota, nihil differt a latina particula *post.* Jonas clamabat ; *Adhuc quadraginta dies, et Ninive subvertetur.* Jon. III 4. *Adhuc pusillum, et non erit peccator.* Ps. XXXVI 10. Moyses ad Deum : *Quid faciam populo huic ? adhuc paululum, et lapidabit me.* Ex. XVII 4. id est, post quadraginta dies, post exiguam moram, post paululum temporis.

ADJICIO. Idem est, quod augere, vel iterare. *Propter crapulam multi obierunt : qui autem abstinens est, adjiciet vitam.* Eccli. XXXVII 34. Longævus erit, vitæ dies augebit. *Adjiciat Dominus super vos ; super vos, et super filios vestros.* Ps. CXIII 14. Augeat vos ; neque vos tantum, sed et liberos vestros. *Nunquid qui dormit, non adjiciet ut resurgat ?* Ps. XL 9. Surget iterum, qui nunc jacet. *Domus Israël cecidit, et non adjiciet ut resurgat.* Amos V 1. Nunquam iterum resurget. *Neque adjicias peccatum super peccatum.* Eccli. V 5. Ne peccata peccatis auge : ne itera peccatum. *Peccator adjiciet ad peccandum.* Eccli. III 29. iterabit crimen.

ADINCRESCO. Rogat Sapiens Deum, ut labia sua custodiat; *non appareant delicta eorum. et ne adincrescant ignorantiæ meæ, et multiplicentur delicta mea.* Eccli. XXIII 3. Petit a Deo, ut vel nulla omnino in se permittat, vel certe crescere et multiplicari non sinat delicta *eorum*, nimirum labiorum, quæ inde ab ultimo superioris Capitis versiculo intelligenda sunt.

ADINVENTIO. David de antiquis suæ gentis patribus: *Deus tu propitius fuisti eis, et ulciscens in omnes adinventiones eorum.* Ps. XCVIII 8. Triplex invenitur hujus loci expositio. 1) Deum ultum esse, ac puniisse omnes injurias, illis a quocunque hoste illatas. 2) Animadvertisse in ipsos Deum, nullumque eorum crimen dissimulasse. 3) Vindicasse Deum seu propugnasse omnia illorum cœpta atque consilia. Sed de prima harum non immerito pronuntiavit diligentissimus Psalmorum interpres Thomas le Blanc: *hæc explicatio videtur dura atque violenta.* Altera non satis congruit cum præcedente vocabulo *propitius.* At est propitii, non relinquere impunitos errores, ut mores emendentur. Certe: sed est hic sensus subtilior; et hic loquendi modus acutior, quam ut naturalem illam et simplicem hebraicorum voluminum nobilitatem deceat, aut verisimilis videri perito ejus linguæ et prophetici styli possit. Reliquum est, ut ultimam, eamdemque optimam, amplectamur.

ADJUVO. *Ira magna*, inquit Dominus, *ego irascor super gentes opulentas: quia ego iratus sum parum, ipsi vero adjuverunt in malum.* Zach. I 15. Ideo tam vehementer succenset potentibus quibusdam regnis, quia, cum adversus populum suum non usque adeo commotus, paterna tantum pœna eum castigari vellet, gentes hæ Divinam indignationem ultra omnem modum adjuverunt et extenderunt, Judæos captivos crudeliter insectantes, et penitus opprimentes.

ADONAI. *Locutusque est Dominus ad Moysen dicens: Ego Dominus, qui apparui Abraham, Isaac et Jacob, in Deo omnipotente* (ut omnipotens Deus): *et nomen meum Adonai non indicavi eis.* Ex. VI 2 sq. Hebraice est: *et nomen meum Jehova non indicavi eis.* Nomen hoc sacrosanctum vulgo dicitur *Tetragrammaton*, seu quatuor litterarum: quod ab Hebræis, vocalium litterarum expertibus, quatuor consonantibus scribatur. Reverentiæ causa tam ab Hebræis ipsis, quam à Græcis Latinisque, nomen hoc Dei proprium ubique omittitur, et illius loco pronuntiatur *Adonai*, *Dominus meus.* Est hoc vocabulum hebraice pluralis numeri: in singulari enim *Adón*, *Dominus*, et *Adoní*, *Dominus meus*, dicitur. Deo autem dignitatis ergo pluralem tribuunt; quod honoris et elegantiæ genus assequi lingua græca latinaque non potuit.

Si cui tamen proferre nomen *Jehova* vel libuerit, vel necesse fuerit : videat, ne cum multis peccet turpiter, qui mediam syllabam tanquam in dactylica voce corripiunt : est enim o illud hebraice *chólem*, quod perinde ut apud Græcos *o mega*, natura semper longum est. Quapropter in *Jehova* non minus producenda est secunda syllaba, quam in nostris *corona, persona, consolor*. Alteri quoque errori occasionem præbuit nomen idem Tetragrammaton, quod cum e quatuor componi litteris cernerent eruditi, quidam viri, ac totidem elementis Dei nomen in aliis quoque linguis constare audirent, velut ingenti detecto mysterio scripsere, Dei nomen apud omnes populos Tetragrammaton seu quatuor litterarum esse. Sane in latino et græco sermone, in germanico nostro, et plusculis aliis, ita casus tulit : sed de omnibus affirmare, quod de quibusdam compereris, hominis est festinantis, et logica egentis. Certe in hoc Dei nomine vel solum Italorum *Dio* et *Iddio*, Anglorum *God*, Danorum *Gud*, affirmationis vanitatem ostendunt. *Adonai* semel præterea, neque sæpius, in Vulgata reperitur, in Judith heroidis cantico, *Adonai Domine, magnus es tu.* Judith XVI 16. græce hoc loco non legitur.

ADONIS. Inter abominanda, quæ Deus Ezechieli ostendit, hoc quoque erat : *Introduxit me per ostium portæ domus Domini, quod respiciebat ad Aquilonem : et ecce ibi mulieres sedebant plangentes Adonidem.* Ez. VIII 14. Profanorum ritus, Venerem adorantium, cujus planctum ob Adonidem ab apro occisum imitari solebant. Scelestam religionem, à Græcis primo traditam, hebraicæ mulieres hic æmulantur.

ADORO. 1) Sæpe est venerari, et cultum adhibere non modo non divinum, sed ne religiosum quidem, mere civili honoris genere. *Surrexit Abraham, et adoravit populum terræ.* Gen. XXIII 7. *Adoravit Abraham coram populo terræ.* ibid. v. 12. Coram Josepho quoque in Ægypto fratres *adoraverunt proni in terram.* Gen. XLIII 26. *Inclinavit se Bethsabee, et adoravit regem.* 3. Reg. I 16. Atque ita passim.

2) De Christo sub Salomonis imagine prænuntiatur : *Et vivet, et dabitur ei de auro Arabiæ, et adorabunt de ipso semper : tota die benedicent ei.* Ps. LXXI 15. Non potest hic non pendere animi latinus lector, incertus, quid sit *adorare de ipso.* Particula hebraica, quæ nostro *de* respondet, tam *pro*, quam *propter* significat. Et in Salomonem quidem utrumque convenit : nam et propter illum, et pro illo, a fidelibus populis adoratus est Deus, et mille suspiriis identidem invocatus. Sed de Christo non placet *pro* illud : neque enim humanum genus pro ipso, sed ipse pro humano genere Divinum Patrem ro-

gavit. Præterea hebraice non est *dabitur*, sed *dabit.* Quare peritissimi quique hebraizantium ita collegere : Vivet pauper (de quo superiores tres versus) liberalitate Regis adjutus , ab hoc enim dabitur egeno de auro Arabiæ : propter hoc adorabit eum semper, et in perpetuum ei benedicet, quisquis suam ab eo paupertatem levatam senserit. Hæc de Christo etiam Rege verissime prædicantur, a quo et hujus vitæ facultates, et pretiosior omni auro Divina gratia , nobis egentibus dispensantur. *De ipso* ergo est *propter* hanc Regis (Christi) liberalitatem, et animum infinite benevolentem.

ADULTER. Hebr. XII 8, ubi nos legimus, *Ergo adulteri, et non filii estis;* ipsius Pauli verba hæc sunt in fonte græco : *Ergo nothi estis. et non filii;* non legitimi, sed, ut vulgo dicuntur, spurii, seu nothi.

ÆDIFICATOR. Misericordi, et in egentes benefico, hæc promittuntur : *Ædificabuntur in te deserta seculorum : fundamenta generationis et generationis suscitabis: et vocaberis ædificator sepium, avertens semitas in quietem.* Is. LVIII 12. Quod a pluribus seculis desertum jacet, tu ædificabis : originem a te ducet infinita posteritas : laudaberis, et nominaberis defensor contra insidias, qui tuta ab inimicis itinera præstes.

ÆDIFICO. Nonnunquam pro beare, prosperare, constabilire, augere bonis, ac nominatim liberis. *Ergo nunc beatos dicimus arrogantes : siquidem ædificati sunt facientes Impietatem.* Mal, III 15. *In æternum misericordia ædificabitur in cælis : præparabitur veritas tua in eis.* Ps. LXXXVIII 3. Decretum Divinum de posteritate regia Davidis beanda confirmatum et constabilitum est in cœlo, immobile et perenne est : promissi hujus veritas et eventus patefiet, cœlo omnia præparante et maturante. Si quis uxorem fratris sine liberis mortui ducere recusaverit, *accedet mulier ad eum coram senioribus, et tollet calceamentum de pede ejus, spuetque in faciem illius, et dicet : Sic fiet homini, qui non ædificat domum fratris sui.* Deut XXV 9. In Ægypto, *quia timuerunt obstetrices Deum, ædificavit eis domos.* Ex. I 21. Quia miseratione adductæ, contempto Pharaonis edicto, infantibus Hebræorum pepercerant : Deus illas vel copiosa prole, vel certe opibus aliove genere felicitatis remuneratus est.

ÆDITUUS. De vitulo urbis Beth-aven, quem Samaritæ pro deo adorabant : *luxit* (præteritum pro futuro) *super eum populus ejus, et æditui ejus super eum exultaverunt in gloria ejus, quia migravit ab eo.* Os. X. 5. Æditui sunt sacerdotes et ministri vituli, quem per contemptum *vaccarum* nomine propheta appellat. Sed cur isti exsultant, lugente populo? aut quæ vituli gloria, dum captivus migrat? Observa, Lector, frequentissimum He-

bræis esse, ut relativum *qui* omittant. Is Hebraismus in latinos codices hoc loco immigravit : est enim hæc sententia : Ministri et sacerdotes vituli, qui antea de illius gloria exsultaverant, nunc lugent cum populo, quia infelix Deus ab eis abducitur, donandus ut munus præcipuum regi victori. *Siquidem et ipse in Assur delatus est, munus regi ultori : confusio Ephraim capiet, et confundetur Israël in voluntate sua.* ib. v. 6. Pudore obruetur (nam *confusio* et *confundi* sæpissime in Divinis Libris non perturbationem significant, sed verecundiam, pudorem, erubescere, ut Hebræa demonstrant), Pudore operietur tribus Ephraim, totumque Israëlis regnum, *in voluntate sua*, ob sacrilegum suum inventum, vituli simulacrum.

ÆLAM. Vel pro tota Persia ponitur, vel pro illa Persidis provincia, in qua Susa urbs nobilis et munita. *Cum essem in Susis castro, quod est in Ælam regione.* Dan. VIII 2. *Ascende Ælam, obside Mede : omnem gemitum ejus cessare feci.* Is. XXI 2. Ascendite, o Persa et Mede! (Cyrum et Darium reges intellige) obsidete Babylonem, et ita vastate, ut, quæ tot gemitus expressit aliis, jam neminem habeat, qui ejus exitium suo gemitu prosequatur. Scribitur et *Elam*, unde *Elamitæ* de quibus suo loco.

ÆMULOR. Apud Hebræos, præter sensum cum Latinis communem, hos habet :

1) Invidere. Post allegoriam speciosissimam cedri arboris, cui a propheta comparatus est Assur : *et æmulata sunt eum omnia ligna voluptatis, quæ erant in paradiso Dei.* Ez. XXXI 9. Cum tota circum regio instar horti ad delicias conditi aleret arbores nobilissimas, tamen earum nulla cum eminente illa cedro æquari poterat : idcirco invidebant omnes. Id est : tanta felicitate Assyrium florebat imperium, ut ab omnibus circum Principibus exteris ei invideretur.

2) Irasci. *Noli æmulari in malignantibus : neque zelaveris facientes iniquitatem.* Ps. XXXVI 1. Si malos videris fortunatos, noli tangi ira : neque ad invidiam te moveant hominum iniquorum successus. Non est invidenda sors hæc, sed misera, et deploranda. Sic paulo post : *Noli æmulari in eo, qui prosperatur in via sua, in homine faciente injustias.* v. 7. Si secundo vitæ cursu feratur injustus, noli tanquam in re invidenda et præclara irasci.

3) Provocare ad iram. *An æmulamur Dominum? Nunquid fortiores illo sumus?* 1. Cor. X 22. An irritare Deum audemus? quod si audemus, potentioresne illo sumus, ut instans ab illo supplicium depulsuros nos speerare possimus?

4) Totum sibi vendicare quempiam; ferri *zelo*, ut græco vocabulo dicitur. *Æmulor enim vos æmulatione Dei.* 2. Cor. XI 2. In græco Paulus dicit, *zelare* se illos *zelo Dei.* Ardenter vobis invigilo, ne quis noceat, ne quis mihi vos eripiat; imo, ne Deo: *Dei* enim *æmulatione* agor. Ad Galatas vero idem de falsis quibusdam legis doctoribus ita scribit: *Æmulantur vos non bene: sed excludere vos volunt, ut illos æmulemini.* Gal. IV 17. græce, *zelant vos non bene.* Captant vos, et vendicare vos sibi conantur, ac in suas partes pertrahere; male, quia malas. Eo res spectat, ut Evangelii libertate vos excludant, et ad sui imitationem pelliciant. Ubi vides, *æmulandi* verbum bis in eadem sententia positum, semel pro græco *zelare*, iterum more et modo Latinorum.

ÆNIGMA. In avarum et insatiabilem animum: *Nunquid non omnes isti super eum parabolam sument, et loquelam ænigmatum ejus? et dicetur: Væ ei, qui multiplicat non sua.* Hab. II 6. Abibit in proverbium, et ab omnibus irridebitur, sub imagine tamen aliqua, et verborum involucro, ut in falsis his dictis usuvenit: cujus exemplum hoc ipso versu attexitur: *usquequo et aggravat contra se densum lutum?* Magnæ opes, confertum lutum: quod qui laboriosissime congerit, fœdo et inutili pondere opprimetur.

ÆTERNUS, ÆTERNUM. Cum de rebus humanis sermo est, sæpissime latiorem quemdam et minus proprium sensum habent: neque enim in his veræ æternitati locus est, sed indicatur longissima temporis series, quæ ad unum vel plura secula protendatur. *Positi sunt lapides isti in monumentum filiorum Israël usque in æternum,* Jos. IV 7. *Hæreditario jure transmittetis ad posteros* (servos ex advenis natos) *ac possidebitis in æternum.* Lev. XXV 46. *Illicitum est, ut a quocunque portetur arca Dei nisi a Levitis, quos elegit Dominus ad portandum eam, et ad ministrandum sibi usque in æternum.* Par. XV 2. Quorum omnium æternitas pridem finita est. Nec infinitum vitæ curriculum, sed maturam tantum senectutem Artaxerxi precatus est Nehemias, cum diceret: *Rex in æternum vive.* 2. Esd. II 3.

2) De Divinis autem quo sensu dicitur æternum et ultra? Sic enim in cantico Mosis legimus: *Dominus regnabit in æternum et ultra.* Ex. XV 18. Et Mich. IV. 5: *Nos autem ambulabimus in nomine Domini Dei nostri in æternum et ultra.* Hebraica utroque loco habent, *in seculum et in æternum.* Dominus regnum obtinet et hujus nostri seculi, et omnium futurorum. Nos in ejus Dei nomine vivimus et innitimur, qui Dominus est et temporis, et æternitatis.

3) Montes æterni. *Illuminans tu mirabiliter a montibus æternis.* Ps. LXXV 5. Hebraice est, *a montibus prædæ*; nempe quam Judæi retulere amplissimam, occisis divinitus una nocte tot Assyriorum millibus, totoque Sennacherib exercitu in fugam averso. Æterni optime dicuntur hi montes, quia vallum Judææ immobile ac perenne, et hosti cuicunque, vel potentissimo, quandiu faveret Deus, insuperabile. Quidam montium æternorum nomine cœlos intelligunt, quia corporibus aliis omnibus altiores; sed hoc satis violenter. Alii cœlestes Genios interpretantur : verum id ad sensum mysticum pertinet.

AGGRAVO. *Primo tempore alleviata est terra Zabulon, et terra Nephtali ; et novissimo aggravata est via maris trans Jordanem Galilææ Gentium. Populus, qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam : habitantibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis.* Is. IX 1 sq. Quorsum hæc referenda sint, dubitare non sinit narratio Evangelii, quæ de Christo hæc refert : *habitavit in Capharnaum maritima, in finibus Zabulon et Nephtalim : ut adimpleretur, quod dictum est per Isaiam prophetam : Terra Zabulon, et terra Nephtalim, via maris trans Jordanem, Galilæa gentium, populus qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam : et sedentibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis.* Matth. IV 13 sqq. Ea Galilææ pars, quæ ob permixtos passim Hebræis *gentiles* Galilæa *Gentium* dicebatur, prima Christi doctrinam audiit, et lucis illius magnæ radiis illustrata est. Primam hanc regionum omnium levare Dominus cœpit legis onere, et peccati pondere intolerabili. Sed ad extremum, contemptis omnibus Liberatoris sui curis ac studiis, infelicissima regio his ipsis beneficiis tot ac tantis, quibus relevanda maxime fuerat, aggravata est. *Et tu, Capharnaum*, pervicax et incredula, inclamat ipse Christus, *nunquid usque in cœlum exaltaberis? usque in infernum descendes : quia, si in Sodomis factæ fuissent virtutes, quæ factæ sunt in te, forte mansissent usque in hanc diem.* Matth. XI 23.

AGNITIO. De Judæis impudenter et palam scelera profitentibus : *Agnitio vultus eorum respondit eis : et peccatum suum quasi Sodoma prædicaverunt, nec absconderunt.* Is. III 9. Ipse vultus eos prodit, deque illorum pravitate testatur : neque enim celant flagitia, sed jactant, Sodomorum imitatores.

AGNUS. *Emitte agnum Domine dominatorem terræ, de Petra deserti ad montem filiæ Sion.* Is. XVI 1. Agnum Dei, terræ dominum, mitti cupit propheta, Messiam videlicet, venturum in Sionis montem de Petra Arabica, non in se quidem, sed in Ruth Moabitide, Davidis

avia : quæ a Petra Moab, urbe Arabiæ, in Judæam migravit. Inde miseratio tenera, qua, XV 5 et XVI 9. Onus Moab prosequitur, mala gentis deflens ad genus Messiæ regium pertinentis. Quamobrem statim redit ad deplorandam ejus regni calamitatem ; quam erat Chaldaicæ irruptionis tempore perpessura.

AGON. Certamen ludicrum. *Cum autem quinquennalis agon Tyri celebraretur, et rex præsens esset*, etc. 2. Mach. IV 18.

ALEPH. Prima Hebræorum littera, ut Alpha Græcorum : e cujus, et sequentis Beth seu Beta, nominibus appellatum est Alphabetum. Numerorum quoque officio in utraque lingua funguntur litteræ, ita ut Aleph et Alpha sit 1, Beth et Beta 2, Gimel et Gamma 3, Daleth et Delta 4, et deinceps. Jeremiæ Threni eo artificio scripti sunt, ut primæ versuum litteræ ordinem alphabeti referant, dum versus primus ab Aleph, alter a Beth, tertius a Gimel, cæterique singuli a singulis ad postremum usque alphabeti elementum initium ducant : quod genus elegantiæ ad Acrostichidas refertur. Talia sunt priora duo Threnorum Capita, et quartum ; tertium vero singulis litteris terna versuum capita tribuit. Quod cum in græco LXX Interpretes, in latino Noster, exprimere non possent ; ut vestigium tamen relinquerent, ipsarum litterarum nomina versiculis præposuerunt. Leguntur et in Psalmo CXVIII hebraicarum omnium litterarum nomina, ante octonos quosque versus singula, non dissimili de causa : nam in hebraico singula alphabeti elementa versus octonos inchoant, donec evolutis sensim litteris omnibus, quæ duæ sunt et viginti, longissimum, sed præstantissimum carmen versibus 176 absolvatur.

ALIENIGENA. Pro Philisthæis. *Memor ero Rahab et Babylonis scientium me. Ecce alienigenæ, et Tyrus, et populus Æthiopum, hi fuerunt illic.* Ps. LXXXVI 4. Satis apparet, inter alios nominatim recensitos non intelligi generatim alienigenas quoscunque : alioquin a Babyloniis, Tyriis, Æthiopibus, alienigenis utique et ipsis, distingui non poterant. Ex hebraico et chaldaico palam fit, hos exteros esse Palæstinæ incolas seu Philisthæos : quibus Allophylorum, id est alienigenarum, nomen veluti antonomastice adhæsit. Hinc Davidicum illud : *Mihi alienigenæ subditi sunt.* Ps. LIX 10. seu, *mihi alienigenæ amici facti sunt*, ut habetur Ps. CVII 10. nam hi duo Psalmi magna sui parte inter se conveniunt. Post Moabitas et Idumæos tertii memorantur Philisthæi, primum armis subacti, *subditi* ; deinde in amicitiam quoque admissi. *amici facti. Additi sunt ad eos. exercitus Syriæ, et terræ alienigenarum.* 1. Mach. III 41.

ubi, nisi narraretur singillatim de Philisthæis, adderetur *aliorum* : nam exteri et Syri erant. *Declinavit Judas in Azotum in terram alienigenarum.* 1. Mach. V 68. Erat autem Azotus una e quinque Philisthinorum satrapiis, enumeratis 1. Reg. VI 17. Hoc tamen nequaquam perpetuum est : sæpius enim *alienigena* nomen generale relinquitur hominis a vero Dei cultu alieni. E decem viris, quorum lepram Jesus depulit, unus gratum se stitit *alienigena.* Luc. XVII 18. *et hic erat Samaritanus.* ibid. 16. Ubi de Cornelio, centurione cohortis Italicæ, apud Petrum agitur, ait hic : *Vos scitis, quomodo abominatum sit viro Judæo, conjungi aut accedere ad alienigenam.* Act. X 28. Quo loco D. Lucas in ipso græco Allophyli nomen usurpat. *Hæc est religio Phase : omnis alienigena non comedet ex eo.* Ex. XII 43.

ALIENUS. *Delicta quis intelligit? ab occultis meis munda me : et ab alienis parce servo tuo.* Ps. XVIII 13 sq. Quia delictorum priore versiculo meminit Psaltes, alter quoque de peccatis esse scriptus videtur plerisque, et nominatim de iis, quæ ab rei sacræ magistris aliena dicuntur. Sed ibi de hominibus, non de criminibus sermo est ; canit enim propheta hebraice, *a superbis.* Primum veniam delictorum petit, si qua forte incogitanti sibi occulta inhæreant, Divinamque opem impediant. Hoc deprecatus, auxilium cœleste contra superbos illos implorat, qui alieno a se animo nihil tale meritum insectabantur.

2) Alieni filii. *In Dominum prævaricati sunt, quia filios alienos genuerunt : nunc devorabit eos mensis cum partibus suis.* Os. V 7. A Domino aversi, deos alienos sectati sunt : quocirca et ille impiorum filios in numero suorum non ducit, sed ut a populo suo alienos contemnit, quippe alienatorum a Deo parentum liberos, et falsorum deorum nomini per ignem ritu barbaro consecratos. Sed comparata jam pœna est : jam jamque infortunia aderunt, singulis quibusque mensibus reditura, quæ ipsos cum fortunis suis ac tota hæreditate paulatim absumant.

3) Alienum opus. Adventurus prædicitur Deus judex, et injuriarum suarum ultor, *ut faciat opus suum ; alienum opus ejus : ut operetur opus suum ; peregrinum est opus ejus ab eo.* Is XXVIII 21. Perficit quidem Divina justitia *opus suum*, cùm hominum flagitia ad extremum plectit ; sed non nisi humanis sceleribus coacta id facit : nam punire, opus est Deo *alienum* et *peregrinum* : cum natura ejus benignissima cupiat misereri semper et parcere ; de suo benefica tantum, tantum de nostro justa.

ALIQUIS. *Theodas, dicens se esse aliquem.* Act. V. 36. Græce, *magnum aliquem.* scilicet Messiam. Homini mendacissimo *consensit numerus virorum circiter quadringentorum : qui occisus est : et omnes, qui credebant ei, dissipati sunt, et redacti ad nihilum.* ibid. Pari sacrilegio deinde Samariæ honores divinos affectavit Simon magus, *dicens se esse aliquem magnum.* Act. VIII 9. Isti quoque monstro turpissimo *auscultabant omnes a minimo usque ad maximum, dicentes : Hic est virtus Dei, quæ vocatur magna.* ibid. 10.

ALIUS. Dulcissima spes in Jobi sinu reposita : *Rursum circumdabor pelle mea, et in carne mea videbo Deum meum. Quem visurus sum ego ipse, et oculi mei conspecturi sunt, et non alius.* Job. XIX 26. Quid ita ? interrogat de vulgo aliquis : non alius ? nemone igitur præter Jobum intueri Dominum poterit ? Imo omnes. Sed refellitur duobus his verbis Eutychii Patriarchæ Constantinopolitani error, volentis, resurrecturos nos quidem, non tamen eodem corpore vestitos, quo viventes utimur. Redarguitur dicto hoc Jobi, asseverantis, surrecturum corpus : hujus enim sunt *pellis, caro, oculi.* neque novum corpus a Deo condendum, sed hoc ipsum, quo nunc spiritus noster continetur : nam *rursum*, inquit, circumdabor *pelle mea ; in carne mea ; ego ipse ; non alius.*

ALLELUIA. Vox non tam hebraica, quam ex hebraico corrupta : tribus enim litteris recedit a sua origine, quæ et scribitur, et pronuntiatur, *Halelu-Iah.* Est autem *Iah* unum ex decem Dei nominibus, *halelu, laudate;* proinde tota dictio, *Laudate Deum.* Relictum est hoc vocabulum, quale repertum in fonte est, tum Tob. XIII 22, tum in plurium Psalmorum titulis a LXX Interpretibus, tum a D. Joanne Apoc. XIX 1, 3, 4, 6. Interpres noster idem in latino secutus est, quod illi in græco fecerant : quemadmodum et aliis quibusdam vocabulis contigit, ut *amen, hosanna, maran atha :* de quibus in loco dicetur.

ALLEVIO. *Primo tempore alleviata est terra Zabulon, et terra Nephtali.* Is. IX 1. Quia in illarum tribuum finibus, ut exponitur Matth. IV 13 sqq. Christus doctrinæ lucem diffundere, et grave legis, gravissimum peccati jugum auferre a cervicibus volentium cœpit. Quæ sequuntur, explanata sunt paulo ante Voc. *Aggravo.*

ALLIGO. *Neque alliges duplicia peccata : nec enim in uno eris immunis.* Eccli. VII 8. Cave peccata peccatis adjicias : nam si pro uno luendum est, quid pro pluribus ?

ALLOCUTIO. Pro consolatione. Malorum parentum mali filii *non habebunt spem, nec in die agnitionis allo-*

cutionem. Sap. III 18. Dies agnitionis erit judicii dies, quo vita omnium ab omnibus agnoscetur. Nihil spei tunc istis erit, nihil solatii; quia non audituris suavissimam Judicis vocem, qua venire electos, et adire paratum sibi regnum jubebit. *Erit allocutio cogitationis et tædii mei.* Sap. VIII 9. Cœlestis Sapientia, cujus ibi laudes et utilitates plurimæ afferuntur, inter omnes curas, in omni tædio, intima sua consolatione animum sustentabit. *In allocutione enim desiderii, ascendit illis de mari ortygométra.* Sap. XIX 12. Peregrinantium Hebræorum desideria solatus est Deus, missis abunde coturnicibus.

ALLOPHYLUS. Græcum est : latine *alienigena :* quo nomine Philisthæos aliquando nuncupari, supra ostendi. Semel apud Latinos legitur, in titulo Psalmi LV. *Cum tenuerunt eum* (Davidem) *Allophyli in Geth.* quæ inter quinque Philisthæorum satrapias recensetur 1 Reg. VI 17.

ALPHA. Quia prima hæc est græcis littera, Omega ultima : ideo græce scribens Joannes elementis his utitur, ut doceat, a Deo provenire omnia, omnia ad eumdem referri. *Ego sum Alpha et Omega, principium et finis, dicit Dominus Deus.* Apoc. I 8. *Ego sum Alpha et Omega, initium et finis.* Apoc. XXI 6. Denique : *Ego sum Alpha et Omega, primus et novissimus, principium et finis.* Apoc. XXII 13.

ALPHÆUS. Christus *vidit Levi Alphæi sedentem ad telonium.* Marc. II 14. Matthæum scilicet, qui, ut erant plures in ea gente binomines, Levi etiam appellabatur. *Levi Alphæi,* Hellenismus frequentissimus, pro Alphæi filio. Est et alter ex Apostolorum collegio Alphæi filius, *Jacobus Alphæi.* Act. I 13. quem eadem nomenclatione *Jacobum Alphæi* Marc III 18. et Luc VI 15. legimus. Is est, quem Jacobum minorem cognomento vocamus, et cum Philippo Apostolo calendis Maii veneramur. Num igitur fratres ex eodem Alphæo patre Matthæus et Jacobus minor? Equidem si affirmavero, scio fore, ut multis id mirum esse ac novum videatur. Atqui affirmo : neque novum est : affirmavit enim ante me inde ab antiquissimis temporibus *omnis Ecclesia Orientalis*, ut loquitur eruditissimus Godefridus Henschenius in Actis Sanctorum maximis T. I. Maii, ad ejus diem I, in Commentario prævio de gemino Jacobo, § I. n. 3. Videre id illic tibi licebit ex vetustissimo Menologio, jussu Basilii Porphyrogeniti edito jam seculo X; ex Synaxario Constantinopolitano : ex magnis Græcorum Menæis; ex Vitis Divorum, Maximi Cytherorum Episcopi; ex Anthologio Arcudiano, auctoritate Clementis VIII P. M. typis Vaticanis excuso. Gravissimum inter Latinos pon-

dus sententiæ huic accessit, cum solertissimi Bollandini eam et ipsi amplexi sunt, l. d. § 2 n. 7, et § 4 n. 28.

ALTERUTER. *Divisique sunt alterutrum a fratre suo. Abram habitavit in terra Chanaan : Lot vero moratus est in oppidis, quæ erant circa Jordanem, et habitavit in Sodomis.* Gen, XIII 11 sq. Divisi sunt fratres, Abram et Lot, alter ab altero. Hebraismus conspicuus.

ALTITUDO. Occurrit non unius generis : est enim.

1) Altitudo diei. *Multi bellantes adversum me. Ab altitudine diei timebo.* Ps. LV 3 sq. Noctu me tenebræ utcunque tegunt : at ubi plena dies illuxit, a tot contra me bellantium oculis timendum est.

2) Altitudo maris. Transeunte per mare rubrum populo Israël, *dedit abyssus vocem suam : altitudo manus suas levavit.* Hab. III 10. Sublimi spiritu dictum, ut pleraque celsissimi illius carminis. Cohibitum utrinque mare infremuit, et profunda illa vorago elatis fluctibus, tanquam manibus, laudavit omnipotentem, eique plausum dedit. Addunt quidam : deprecata est. Sed hebraica phrasi *manus* sunt aquarum extrema, quæ ceu valla derelictum Erythræi solum cingebant. Sic Hebræis manus viarum, manus amnium, dicuntur eorum oræ seu partes ambientes. Ingeniosissime hic manus sunt marina littora, non quibus terra mare, sed quibus mare terram interjectam complectitur, per cujus nudata spatia Hebræus excedit.

3) Altitudo Satanæ. *Non cognoverunt altitudines Satanæ; al. altitudinem Satanæ.* Apoc. II 24. græce, *profunda Satanæ.* Profundos errores hæreseon, eo tempore nascentium, non agnoverunt; quin etiam profunda mysteria decepti existimarunt.

ALTUS. Deum precatur David, contumeliosissimis Semei vocibus et lapidibus appetitus : *Synagoga populorum circumdabit te. Et propter hanc in altum regredere.* Ps. VII 8. Inspectante universo cœtu Israëlis, populis seu tribubus duodecim, petit a Deo, ut in tribunal redeat, quod aliquandiu deseruisse videbatur, dissimulatis tantis impudentissimi hominis in talem regem injuriis. Hoc tribunal respiciens, ita pergit : *Dominus judicat populos. Judica me Domine secundum justitiam meam, et secundum innocentiam meam super me.* ibid v. 9.

AMARITUDO. Pro animi dolore. *Ecce in pace amaritudo mea amarissima : tu autem eruisti animam meam, ut non periret.* Is. XXXVIII 17. Ezechiæ vox est, e præsenti mortis periculo ad sanitatem subito revocati. Acerbissimus doloris sensus, quem ex denuntiata morte percipiebam, in pacem ac tranquillitatem animi vertit,

cum e sepulcro, cui jam debebar, ac pœne tradebar, me eruisti.

2) Pro peccato. *Ad iracundiam* (inquit Dominus) *me provocavit Ephraim in amaritudinibus suis.* Os. XII 14. Irritant eum humana flagitia, et exacerbant, cum sit ipse natura suavissimus.

3) Pro molestia. Solatur Jeremias captivam gentem suam spe reditus : cujus ubi tempus adfuerit, *Statue*, inquit, *tibi speculam, pone tibi amaritudines : dirige cor tuum in viam rectam, in qua ambulasti : revertere virgo Israël, revertere ad civitates tuas istas.* Jer. XXXI 21. Voces hebraicæ, quas noster *speculam* et *amaritudines* vertit, etiam significant lapides et columnas, quibus viarum spatia distinguuntur. Speculare et prospice totam viam : certa intervalla itineris animo præcipe, quibus molestiæ profectionis leviores fiant, et breviores : ut hostes te recta in captivitatem abripuerunt, ita sine ambagibus reditum accelera, et urbes has tuas repete.

AMBULO. Cum Deo, et coram Deo ambulare, est fidelem ei vivere, ac voluntati ejus sanctissimæ in omnibus obsequi. Sic *ambulavit Enoch cum Deo.* Heb. V 22. Sic Noë *cum Deo ambulavit.* Gen. VI 9. Hoc ipse præcipiens Abrahæ dixit : *Ambula coram me, et esto perfectus.* Gen. XVII 1. Et ubi Vulgata habet, *Placebo Domino in regione vivorum.* Ps. CXIV 9, hebraice est : *Ambulabo coram Deo in regione vitæ.* Ut videas, idem esse, ambulare coram illo in hac vita, et ei placere. Studii hujus præmium pollicetur optabilissimum : *Si in viis meis ambulaveris, et custodiam meam custodieris : ..... dabo tibi ambulantes de his, qui nunc hic assistunt.* Zach. III 7. Ambula mecum, et ambulare tecum jubebo Angelos meos : custodi, quæ præcepi : illi te custodient.

AMEN. Hebraicum, a Græcis Latinisque sine mutatione servatum. Idem est ac *veritas*, *vere ;* et cum bis continenter ponitur, *verissime.* Ideo precationum clausulis religiose subjicitur, velut argumentum spei, dictorumque epitome. Olim etiam, cum Domini Corpus porrigebatur, dicente sacerdote, *Corpus Christi*, respondebat accipiens *Amen*, *hoc est*, *Verum :* ut narrat et explicat D. Ambrosius l. IV de Sacramentis, c. 5. Errat populus, cum hoc esse jusjurandum sibi persuadet. Vox est asseverantis Domini, non jurantis. Neque juvat plebeiam illam opinionem locus illustrissimus Tertulliani, l. de Pœnitentia, mihi c. 4. *O beatos nos, quorum causa Deus jurat ! ô miseros, si nec juranti Domino credimus !* Illa enim respicit Ezechielis verba Dei nomine prolata, quæ sunt vere jurantis : *Vivo ego, dicit Dominus Deus : nolo mortem impii, sed ut convertatur impius a via sua, et vivat.* Ez. XXXIII 11.

2) Amen, unum ex nominibus honorariis Christi. Semel hoc sensu occurrit, ubi Dominus appellatur *Amen, testis fidelis, et verus.* Apoc. III 14. Eo prorsus modo, quo Christus a nobis æterna Veritas dicitur.

AMICIO. Cum Judæi profugi invito Deo in Ægyptum se abdidissent, etiam illuc penetraturus prædicitur Nabuchodonosor, et nihil minus opinantibus superventurus. *Veniensque percutiet terram Ægypti; quos in mortem, in mortem; et quos in captivitatem, in captivitatem; et quos in gladium, in gladium. Et succendet ignem in delubris deorum Ægypti, et comburet ea, et captivos ducet illos: et amicietur terra Ægypti, sicut amicitur pastor pallio suo; et egredietur inde in pace.* Jerem. XLIII 11 sq. Vastabit Ægyptum: suo arbitrio victor alios neci, vinculis alios addicet: qui effugere conati fuerint, in gladium incident, ut quemque sors occupaverit, obruet. Ipsi dii, crematis sedibus, in triumphum ducentur. Ægypti spoliis, lectissimisque divitiis ornabit se Nabuchodonosor; eaque non raptim, ut miles prædam ex alieno; sed veluti per otium et in media pace, sicut pastor suum pallium auferet, et impune domum redibit.

2) Gladius amictus. Ez. XXI 15. meminit *gladii acuti, et limati ad fulgendum, amicti ad cædem.* Apte interpretantur Mariana et Maldonatus gladium baldeo militari amictum.

AMINADAB. Sponsæ vox est: *Anima mea conturbavit me propter quadrigas Aminadab.* Cant. VI 11. Mira hoc loco Interpretum varietas. Sequor eos, qui nomen hoc non proprium, sed appellativum judicant, hebraice, ut erat, relictum. Qua ratione significatur populus voluntarius, qui sponte Salomoni missis legationibus amicitiam et obsequia deferebat. Horum ergo finitimorum quadrigæ cum frequentius venirent in regiam, turbata vereri sponsa cœpit, ne rex, intentiore ad hæc animo, tantisper sui oblivisceretur.

AMONA. Nomen loci, Ez. XXXIX 16. Hebraicum *Hamona* significat multitudinem: quod LXX *Polyandrion* verterunt, locum sepulturæ publicum et communem, quem alio græco nomine *cœmeterion* appellamus. Nimirum trahet id nomen locus a multitudine hominum, qui e Gogi exercitu ibi occumbent.

AMPHORA. Obscurissima visio amphoræ egredientis, Zach. V 6 sqq. Pro amphora hebraice est *epha*, mensuræ genus. Totius visi explicatio nulla magis conveniens magisque cohærens mihi visa, quam quæ affertur a præclaro Theologo, et Interprete peritissimo, Francisco Ribera, in Comment. minoribus ad XII Proph. in c. V. Zach. a n. 10. Ejus hæc est summa. Amphora seu Epha est mensura peccatorum, Judæis a Deo præstituta. *Hæc*

est oculus eorum in universa terra. ibid. Scelerata gens in id unum intendisse animos atque oculos videtur, ut mensuram hanc impleat : quasi hæc una ubique sit totius populi meta, et oculis propositus scopus. Talentum seu massa plumbi in amphoram immittitur. ejusque os obturatur, dum per flagitiorum omnium gravissimum, Messiæ cædem, mensura peccatorum impletur. Tum illi insidet sæva custos *Impietas* (v. 8.) jam plene dominans, ac triumphans. *Duæ mulieres* habentes *alas quasi alas milvi* (v. 9.) sunt Excæcatio et Obduratio, suppliciorum maxima, quibus Impietatem Judaicam Deus tradit. Avolant hæ, et insidentem amphoræ Impietatem in terram *Sennaar* deferunt, id est, Babylonem, ut aperte LXX reddiderunt. Exitus is est, *ut ædificetur ei domus in terra Sennaar, et stabiliatur, et ponatur ibi super basem suam.* v. 11. Ibi, veluti collocato sibi domicilio, et supra basin dedicata, Impietas adorabitur : quia inde Antichristus prodibit, a Judæis instar Divini Numinis adorandus.

AMPLIFICO. *Non amplifices super omnem carnem : verum sine judicio nihil facias grave.* Eccli. XXXIII 30. *Caro* pro homine, more hebraico. Noli esse nimius et justo rigidior in quemquam hominum ; sed in rẹ gravi deliberationem adhibe.

AMPLIUS. *Ego Dominus Deus vester, et non est amplius.* Joël. II 27. Non est præter me Deus alius.

AMRI. *Custodisti præcepta Amri, et omne opus domus Achab, et ambulasti in voluntatibus eorum, ut darem te in perditionem.* Mich. VI 16. Rex Amri, ejusque filius Achab, simulacrorum religionem impiam instaurarunt. 3. Reg. XVI 25 sq. 38 sqq. Horum instituta sacrilega tenuisti, iisque tibi extremum a me supplicium extorsisti.

AMYGDALUS. In hypotyposi nobilissima Senectutis, quam totum Lectori simul in conspectum dabo Voc. *Tenebresco*, hoc quoque legitur : *Florebit amygdalus.* Eccle. XII 5. Capitis canities florentem amygdalum referet.

ANATHEMA. Cum *the* syllabam longam habet, donum Deo consecratum ; cum brevem, est exsecratio, detestatio, malorum gravium imprecatio. *Ne forte veniam, et percutiam terram anathemate.* Mal. IV 6.

2) Anathematis nomen etiam ei tribuitur, cui exsecratio hæc intentatur. *Sed licet nos, aut angelus de cælo evangelizet vobis, præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit.* Gal. I 8. Dicitur tam de personis, quam de rebus ; utriusque exemplum conjungitur, Deut. VII 26: *Nec inferes quippiam ex idolo in domum tuam, ne fias anathema, sicut et illud est.*

3) Paulus anathema. *Optabam enim ego ipse anathema*

esse à Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem. Rom. IX 3. Operose in hoc loco versantur cum Theologi, tum Interpretes. Expeditissimam viam ostendit vir inexhaustæ eruditionis Theophilus Raynaudus, Operum T. XVII l. de Amore Nationis et Cognationis, Sect. I. c. 1. Eo, inquit, tempore Paulus, quo legem veterem sectabatur, tanto suæ gentis amore tenebatur, ut separatus a Christo esse, quam relinquere suos mallet. Laudat hujus sententiæ patronos, D. Thomam, D. Anselmum, existimatum Ambrosium, et Cajetanum: atque illud etiam observat, non dici ab Apostolo *Opto*, sed *Optabam*, ut sciamus, olim hunc sibi fuisse animum, non cum ista scribebat.

4) Anathema oblivionis, diversum a prioribus, *the* longo. *Judith universa vasa bellica Holofernis, quæ dedit illi populus, et conopeum, quod ipsa sustulerat de cubili ipsius, obtulit in anathema oblivionis.* Judith XVI 23. Consecravit hæc Deo, qui ea victoria superiorum discriminum et malorum oblivionem subito induxisset.

ANATHEMATIZO. Diris devoveo. Ita Petrus, a muliercula territus, ipse se *cœpit anathematizare, et jurare.* Marc. XIV 71. Judas Machabæus, cum filios Bean conclusos teneret, *anathematizavit eos, et incendit turres eorum igni, cum omnibus, qui in eis erant.* 1. Mach. V 5. Exitio primum devotos, mox flammis abolevit.

ANATHOTH. Siquis forte dubitet, quinam sint *viri Anathoth*, puniendi a Domino, quod Jeremiæ necem intentassent, si prophetæ officio fungi pergeret (Jer. XI 21 et 23): sunt ipsi cives Jeremiæ. ex Anathoth urbe tribus Benjamin oriundi, Jer. I 1.

ANGARIO. Cogo. Græcum est. *Quicunque te angariaverit mille passus, vade cum illo et alia duo.* Matth. V 41. Si quis te invitum coëgerit obsequium sibi præstare, tu deinde ultro geminatum id eidem exhibe. Et de Simone Cyrenæo: *hunc angariaverunt, ut tolleret crucem ejus.* Matth. XXVII 32. Ad ferendam Jesu crucem vi compulerunt. Inde nomen *Angariæ* quatuor anni temporibus inditum, quæ quoties redeunt, stata quædam servitutis aut famulatus indicia et obsequia imperantur.

ANGELUS. Græcum est, Nuntium significans.

1) Angelus Testamenti: Christus; angelus Christi, Joannes Baptista. *Ecce ego mitto angelum meum, et præparabit viam ante faciem meam. Et statim veniet ad templum suum Dominator, quem vos quæritis; et Angelus testamenti, quem vos vultis.* Mal. III 1. Priorem versiculi partem de Baptista Præcursore suo apertissime Servator ipse interpretatus est, Matth. XI 10, et Luc. VII 27. Nuntius enim erat apparere jam incipientis Messiæ: qui Angelus Testamenti dicitur, quia Legem Gra-

tiæ, Testamentum Novum, generi humano annuntiaturus advenit.

2) Angelus faciei Divinæ. Paternam Dei in suos caritatem sic propheta edisserit: *In omni tribulatione eorum non est tribulatus, et angelus faciei ejus salvavit eos: in dilectione sua, et in indulgentia sua ipse redemit eos.* Is. LXIII 9. In sublevandis omnibus eorum miseriis indefessus adfuit (humano more loquitur) non conquievit, non est defatigatus: unum ex adstantibus sibi Angelis misit, qui eos eriperet: ipse illos, pro indulgentissimo suo amore, liberavit. Allegorico sensu hic Angelus faciei Divinæ Messias est, Facies Patris.

3) Spiritus angelus. *Qui facis angelos tuos, spiritus, et ministros tuos, ignem urentem.* Ps. CIII 4. Duplex est hujus versiculi explicatio; altera Hebraicorum Doctorum pæne omnium, altera Christianorum passim. Hi nituntur verbis Pauli: *Et ad angelos quidem dicit: Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis.* Hebr. I 7. Unde ita Psalmi locum illustrant: Qui facis Angelos, ministros illos tuos, tam celeres, quam sunt venti; tam validos et efficaces, quam est flamma ignis, aut fulmen omnia penetrans. Hebræi autem, post R. Salomonem, non de cœlestibus geniis, sed de vento et flamma, hunc in modum accipiunt: Qui facis ventum veluti nuntium tuum, et flammam ignis ministrum tuum. Posterior sensus cum proximis ejus Psalmi versibus quam aptissime cohæret: excitat enim se David ad laudandam Dei magnitudinem, ex admirabilium operum pulchritudine, quæ oculis nostris objecit. Considerat cœlum, et nubes; tum spiritum ventorum, de quibus hic agimus, et flammam ignis; post hæc terram, et mare; montes, et campos; fontes, et rivos; pecudes, feras, volucres; herbam, panem, vinum, oleum. His omnibus interponi ventum et flammam, consentaneum etiam Christianorum Interpretum non paucis visum est. Sed prior sententia Paulina auctoritate fulcitur. Ingeniosa sunt, quæ in hunc locum D. Gregorius commentatur: *Qui eos, quos semper habet spiritus, etiam cum voluerit angelos facit.* Hom. XXXIV in Evang. Subtile hoc profecto, sed mystici sensus est, non litteralis, pro more Gregorii; neque ad alterum versiculi membrum de flamma ignis progreditur.

4) Sacerdotes angeli. *Labia enim sacerdotis custodient scientiam, et legem requirent ex ore ejus: quia angelus Domini exercituum est.* Mal. II 7. Ejus nuntius seu legatus est. Qualis autem legatus, qui Regis sui imperia vel nescit ipse, vel annuntiare non potest?

5) Angeli pacis. Postquam prophetarum eloquentissimus ab initio capitis XXXIII ornatissimis verbis repen-

linum Dei auxilium contra Sennacherib regem prædixisset, narrare in hunc modum aggreditur : *Ecce videntes clamabunt foris : angeli pacis amare flebunt.* Is. XXXVII 7. Speculatores Hebraici, viso eminus tanto exercitu hostium, inclamarunt, ut, qui foris erant, tempestive se in urbem reciperent. Missi deinde ab Ezechia ad Sennacheribum legati de pace ; Eliacim, Sobna, et Joahe (Is. XXXVI 3) re infecta Hierosolymam rediere, et amaras inter lacrymas exposuere, quæ v. 8 continentur ; nimirum, publice jam tutum nihil esse, diffugisse incolas, irritam fuisse pacis petitionem, contemni ab inflato hoste et urbes Judæorum, et cives.

ANGULUS. Saul jubet : *Applicate universos angulos populi.* 1. Reg. XIV 38. *Disperdidit gentes, et dissipati sunt anguli earum.* Soph. III 6. Utrobique eadem est vox hebraica, quæ simul angulos, simul principes denotat. ingeniose quidem : ut enim anguli ædificium, ita principes populum, continent et firmant.

2) Anguli pro turribus. *Dies tubæ et clangoris super angulos excelsos.* Soph. I 16. Turres, quæ in murorum angulis ædificabantur.

3) Angulus de Christo. *Ex ipso angulus, ex ipso paxillus, ex ipso arcus prælii, ex ipso egredietur omnis exactor simul.* Zach. X 4. Ex ipso (Juda) orietur Messias, lapis angularis Utriusque Legis ; paxillus, e quo spes et salus universa electorum omnium pendet ; arcus, qui telis acerrimis tartareos hostes configit ; victoriarum omnium auctor (nam tributorum exactor pro victore hic dicitur) ; fons denique bonorum horum omnium unus, quod per vocabulum *simul* brevissime indicatur.

ANGUSTIA. *Sicut ovis ad occisionem ducetur, et quasi agnus coram tondente se obmutescet, et non aperiet os suum. De angustia et de judicio sublatus est : generationem ejus quis enarrabit ? quia abscissus est de terra viventium : propter scelus populi mei percussi eum.* Is. LIII 7. sq. In celeberrimo hoc de Christi nece oraculo tria videri dubia possunt ; cur *angustia* ab *judicio* separetur : quæ intelligenda sit *generatio* : quæ sit vis particulæ *quia.* Primum *de angustia et de judicio* figura est, quæ Hendiadys appellari solet, et vocabula sensu cohærentia per conjunctionem et inter se dirimit ; Angustiis judicii obrutus, ærumnoso judicio sublatus est. Generationem hoc loco tum Divinam, tum humanam, Patres intelligunt. Hebraica vox de posteritate optime explicatur. Si Divina generatio placet, ita connectes : Quantum virum quam indigne sustulerunt ! hominem Deum, cujus æterna et inenarrabilis generatio est ; et hic tamen (*quia* pro *tamen*, quod non insolens Hebræis) ex numero vivorum recisus ! Si generationem humanam mavis, planissime

sic copulabis : Agnum hunc innocentem sævissimis cruciatibus confecere, sed ejus posteritas in Christiana Ecclesia erit infinita et innumerabilis, propter hoc ipsum ei præmii loco a Divino Patre decreta, quia se avellendum a terra præbuit, et pro sceleribus nostris percutiendum se obtulit.

ANGUSTIO. *Sicut in medio compaginis lapidum palus figitur, sic et inter medium venditionis et emptionis angustiabitur peccatum.* Eccli. XXVII 2. Quam firmiter palus in lapidum commissura depactus hæret, ne excidat : tam firmiter peccatum stringitur, et infixum hæret inter iniquos emptores et venditores, dum fallere alter alterum conatur.

ANIMA. Pro vita. *Defuncti sunt enim, qui quærebant animam pueri.* Matth. II 20. Ita de Christo ad Josephum Angelus : prorsus ut olim ad Moysen Deus : *Mortui sunt enim omnes, qui quærebant animam tuam.* Ex. IV 19. Et Rechab ac Baana ad Davidem : *Ecce caput Isboseth filii Saul inimici tui, qui quærebat animam tuam,* 2. Reg. IV 8. In Jeremia quoque passim, Quærere alicujus animam, est illius vitæ insidias comparare. *Anima carnis in sanguine est.* Lev. XVII 14. Animantium vita pendet a sanguine. *Nec facio animam meam pretiosiorem quam me.* Act. XX 24. Non timeo, inquit Paulus, vitæ pericula in causa tam bona : neque enim pretiosior mihi corporis hæc vita, quam salus æterna est.

2) Pro homine. Sodomorum rex ad Abramum : *Da mihi animas, cætera tolle tibi.* Gen. XIV 21. Prædam tibi omnem permitto, solos homines reposco. *Anima cum obtulerit oblationem sacrificii,* etc. Lev. II 1. Quicunque homo sacrificium obtulerit. *Anima quæ comederit morticinum.* Lev. XVII 15. Si homo comederit animal morticinum. *Anima dissoluta esuriet.* Prov. XIX 15. Homo piger egestatem et famem sentiet.

3) Loco pronominum, *ego, tu, sui, is, ille.* Isaac ad filium Esau : *benedicat tibi anima mea.* Gen. XXVII 4. Ego tibi bene precabor. *Vivet,* inquit Lot, *anima mea.* Gen. XIX 20. Vivam ego. *Latro consurgit contra fratrem suum, et occidit animam ejus.* Deut. XXII 26. id est, eum occidit. *Juravit Dominus exercituum per animam suam.* Jer. LI 14. id est, per se. *Tentaverunt Deum in cordibus suis, ut peterent escas animabus suis.* Ps. LXXVII 18. id est, sibi. *Contabuerunt* inanium deorum simulacra, *et contrita sunt simul : non potuerunt salvare portantem, et anima eorum in captivitatem ibit.* Is. XLVI 2. Hostis ea captiva avehet.

4) Pro cadavere. *Ecce autem quidam immundi super anima hominis, qui non poterant facere Phase in die illo.* Num. IX 6. Differebantur, ut mense proximo celebra-

brarent Pascha, qui ex hominis mortui contactu immunditiam legalem contraxerant. *Dixit Aggæus : Si tetigerit pollutus in anima ex omnibus his, nunquid contaminabitur? Et responderunt sacerdotes, et dixerunt : contaminabitur.* Agg. II 14. Si immundus ex contactu cadaveris seu vinum, seu oleum, seu cibum quemcunque tetigisset, hæc quoque immunda censebantur.

5) Pro vitæ periculo. *In animabus nostris afferebamus panem nobis.* Thren. V 9. Cum capitis nostri periculo inter hostiles gladios alimentum quæsivimus.

ANIMAL. De hæreditate Domini loquens David, ait : *Animalia tua habitabunt in ea.* Ps. LXVII 11. Hæreditas Dei in Sacro Codice appellatur populus electus, quem ille sibi ceu portionem propriam ex omnibus aliis gentibus designavit. Ait ergo David : Grex hic tuus, quem pascendum mihi commisisti, vere populus tuus est, stabilis et perennis tua hæreditas est. Magis proprium hoc, quam si *in ea* intelligatur de terra promissa : nulla enim mentio terræ præcessit : hæreditas autem Dei, Divinæ Scripturæ stylo, non terra, sed populus, et populi hæreditas terra est.

ANNUNTIO. David de inimicis suis : *De exsecratione et mendacio annuntiabuntur in consummatione : in ira consummationis, et non erunt.* Ps. LVIII 13 sq. Exsecrationes illorum, et excogitata contra me mendacia tum narrabuntur, cum eos consumet penitusque destruet iratus Deus.

ANNUO. *Qui annuit oculo, dabit dolorem : et stultus labiis verberabitur.* Prov. X 10. LXX clarissime : *Qui nictat oculis fraudulenter, dolores hominibus congregat;* sed et sibi : luet enim aliquando fraudes, et linguæ suæ flagellum ipse quoque sentiet, invisus, irrisus, derelictus, exagitatus, punitus.

ANNUS. Messiæ nomine ita loquitur Is. LXI 1 sq. *Misit me* (Pater) ..... *ut prædicarem annum placabilem Domino, et diem ultionis Deo nostro.* Cui loco singularem ipse Dominus honorem habuit, dum eum ex oblato sibi Isaiæ volumine interpretatus est, Luc. IV 17 sqq. Compertum ex hac ipsa explanatione habemus, scripta hæc de Christo esse, misso *prædicare annum Domini acceptum, et diem retributionis.* Tota nimirum Christi vita perpetuum Jubilæum erat : cui tamen dies *ultionis* seu *retributionis* additur, quia ante omnia Dominus pœnitentiam indixit, divinum ultionis genus : quam detrectantibus, judicium sæpissime et gravissime minitatus est.

2) Annus dierum, hebraico more pro anno absoluto et integro. *Adhuc duo anni dierum.* Jer. XXVIII 3. Ubi completum fuerit biennium.

3) Annus unus. *Anno uno regni ejus.* Dan. IX 2. id est, *In anno primo Darii filii Assueri,* ut ibid. v. 1 dictum erat.

ANTE. Esse ante alios, pro ministrare, servire aliis. *Vidisti virum velocem in opere suo? coram regibus stabit, nec erit ante ignobiles.* Prov. XXII 29. Vir celer et strenuus ab regibus in conspectum admittetur, neque ignobilibus famulabitur.

ANTICHRISTUS. Christo contrarius. Græcum est. *Nunc Antichristi multi facti sunt.* 1. Joan. II 18. Ii nimirum, de quibus idem apostolus 2. 7 scribit : *qui non confitentur, Jesum Christum venisse in carnem*, quorum e numero quisquis est, *hic est seductor et antichristus.* Antonomastice tamen hoc nomen servatur impio illi, qui ante supremum judicium omnia perturbabit.

ANTIQUITAS. Ad Jerosolymam dicitur : *Soror tua Sodoma, et filiæ ejus revertentur ad antiquitatem suam : et Samaria, et filiæ ejus revertentur ad antiquitatem suam : et tu, et filiæ tuæ, revertemini ad antiquitatem vestram.* Ez. XVI 55. Antiquitas est status pristinus, ac temporum illorum felicitas, quibus earum urbium res florentissimæ erant. Ad hunc autem fortunæ habitum redire, neque Samariæ post captivitatem unquam contigit, neque Sodomæ penitus cum tota regione eversæ contingere potuit. Alio igitur et interiore sensu hæc de Christo Reparatore humani generis dicta sunt. Sodomam nominat pro gentibus omnibus deos et crimina sectantibus; dignam per sua flagitia, quæ primo loco ponatur. Jam hæc est Divina pollicitatio : O popule Jerosolymitane, religionis veræ assecla, sed captivitatis jugo presse, per Christum te liberabo, sicut per illum reliquias Israëlis, et gentes omnes dæmoni tyranno eripiam, et primævæ felicitati per gratiam meam aliquando restituam. Ideo de Sodoma et Samaria eodem loco hæc præmiserat : *Convertam restituens eas conversione Sodomorum cum filiabus suis, et conversione Samariæ et filiarum ejus : et convertam reversionem tuam in medio earum, ut portes ignominiam tuam, et confundaris in omnibus quæ fecisti, consolans eas.* ibid. 53 sq. Ubi *convertere* et *conversio* sunt liberatio e captivitate. Abruptis peccati laqueis, in integrum vos omnes restituam, et ad primævum æterni regni jus omnes populos revocabo. Quod tibi, Sion, idcirco prænuntio, ut servitutis Babylonicæ mala facilius toleres, et pudore plena, admissorum criminum pœnitentia ducaris, sorores exemplo tuo consolans, et ad similia stimulans.

ANTIQUUS. Pater Divinus, venerandi senis specie apparens, dicitur *antiquus dierum.* Dan. VII 9 et 13. Id apud Hebræos est longævus, grandis natu.

APADNO. *Figet tabernaculum suum Apadno inter maria, super montem inclytum et sanctum.* Dan. XI 45. Tabernaculum solii sui, inquit peritissimus Hieronymus; inter

mare mortuum et mediterraneum, super montem Oliveti. Neque enim *Apadno* videtur esse nomen propriam, unde etiam illud omiserunt LXX.

APERIO. Homines avari, perosi neomenias et sabbata, quibus emere ac vendere lex prohibebat, ita exclamant, *Quando transibit mensis, et venundabimus merces; et sabbatum, et aperiemus frumentum?* Amos VIII 5. *Mensis* pro prima ejus die, seu neomenia. *Aperire frumentum* eleganter pro venale exponere, horrea aperire. Diebus profestis inhiabant, soli lucro et fallaciis intenti, ut deinceps narratur.

APERTURA. Optimatibus Hebraicis futurum supplicium propheta indicit, sub allegoria vaccarum. *Audite verbum hoc vaccæ pingues, quæ estis in monte Samariæ.* Amos IV 1. Aliis mors impendebat ab hostibus, aliis captivitas. De morte dicitur, sub eadem vaccarum imagine, coquendarum, et verubus ac contis infigendarum: *ecce dies venient super vos, et levabunt vos in contis, et reliquias vestras in ollis ferventibus.* v. 2. De captivitate autem: *et per aperturas exibitis altera contra alteram, et projiciemini in Armon, dicit Dominus.* v. 3. Convulsæ ab hostibus reipublicæ optima imago est sepes amplissimi latifundii, à prædonibus dilacerata, atque hinc et illinc disjecta. Per alios atque alios ejus hiatus ejiciuntur boves captivæ, et exulatum aguntur in Armeniam usque, ubi Armon.

APOCALYPSIS. Initium libri, qui hoc nomine inscribitur, Legis Novæ ultimus: *Apocalypsis Jesu Christi.* Vox græca, ejusdem sensus, cujus in latinitate sacra est *Revelatio.* Quo modo et Paulus: *apocalypsim habet.* 1. Cor. XIV 26. Revelatum ei est arcanum cœleste.

APORIA. Græcum. Ambiguitas, hæsitatio in re perplexa, mœror animi. *Sicut in percussura cribri remanebit pulvis, sic aporia hominis in cogitatu illius.* Eccli. XXVII 5. E cribro, si concutias, frumentum excidit, sordes remanent: sic homo persæpe, omissis lætis ac utilibus, futilia animo agitat, quibus afflictatur.

APORIOR. Dubito, hæreo, doleo. *Cum consummaverit homo, tunc incipiet; et cum quieverit, aporiabitur.* Eccli. XVIII 6. Cum homo Dei magnitudinem et stupenda opera satis jam perscrutatus sibi videbitur, jamque indagare cessaverit: demum agnoscet, incipiendum sibi esse rursus: hærebit ac dubitabit, quasi qui nihil egerit. Multi hic legunt *operabitur*, q. d. ad idem opus, ad eamdem divinorum meditationem, redibit. Sed tenendum *aporiabitur*, ut ex græco fonte manifestum fit. *aporiamur, sed non destituimur.* 2. Cor. IV 8. In græco peculiaris venustas est, ex affinitate vocabulorum nata:

quasi latine dicas : hæsitamus , non tamen omnino adhærescimus : lapsamus , non tamen labimur.

2) De Deo , more humano , ut sæpe alibi in Veteri Lege. *Vidit , quia non est vir : et aporiatus est , quia non est qui occurrat : et salvavit sibi brachium suum , et justitia ejus ipsa confirmavit eum.* Is. LIX 16. Vidit , neminem esse, qui jus fasque colat, qui in præceptorum via sibi occurrat : quapropter indoluit, et salutem humanam, quam ipsi homines non quærebant , suo unius brachio (hoc enim est hebraico more *sibi* , per se ipse , sua unius opera) restituit, perque suum Filium , per suam justitiam , sibi satisfecit.

Apostata. Legitur Prov. VI 12. quo quidem loco non significat speciatim religionis veræ desertorem , sed generatim hominem nefarium , qui a Deo legibusque desciscit. Hebraice dicitur *homo belial*, homo absque jugo, homo pravus. LXX vertunt : vir insipiens et contra legem vivens.

Apostatrix. *Mitto ego te ad filios Israël , ad gentes apostatrices, quæ recesserunt à me.* Ez. II 3. Mittitur Ezechiel ad Israëlitas, tribus decem rebelles ; LXX , exacerbantes me.

Appareo. Exul David ita Deum in solitudine alloquitur : *In terra deserta , et invia , et inaquosa , sic in sancto apparui tibi.* Ps. LXII 3. *Sic* pro *sicut. Sanctum pro Sanctuario.* Non minus in loco hoc deserto , in vio , et arido , oculos animumque ad te converto , quam coram Arca et sancto tuo tabernaculo. Canebat hæc religiosissimus princeps , *cum esset in deserto* (ut docet hujus Psalmi titulus) *Judææ* , ut habent codices hebraici , græci , chaldaici , et optima Vulgatæ exemplaria ; patetque ex 1. Reg. XXII 5. Cave fidas editionibus latinis græcisque , in quibus legitur *in deserto Idumææ*, quod cum Davidicæ vitæ historia , et fontibus , ut dixi, pugnat. In græco facile fuit librarium properantem labi , unius litteræ *m* discrepantia : at in hebraicis et chaldaicis , in quibus Judæam inter et Idumæam majus discrimen est , exemplarium consensus pro Judæa stat.

Appendo. Pecuniæ olim appendebantur , etsi moneta non esset aurea , sed inferioris metalli. Sic Jeremias , empto Hanameelis agro , ut ipse de se narrat : *scripsi in libro , et signavi , et adhibui testes : et appendi argentum in statera.* Jer. XXXII 10. *Appenderunt mercedem meam triginta argenteos. Dixit Dominus ad me : Projice illud ad statuarium , decorum pretium , quo appretiatus sum ab eis. Et tuli triginta argenteos , et projeci illos in Domum Domini ad statuarium.* Zach. XI 12 sq. Examinato ad lancem pondere , pretium persolverunt indignissimum, triginta argenteos , de quo Dominus conqueritur , et

id projicere in templum prophetam jubet. *Statuarii* nomen in hebraico proprie significat figulum; deque ipso Deo in Scripturis legitur, qui hominem e limo finxit. Tanti Judas Christum vendidit, idque ipsum pretium deinde in templo projecit, unde ager figuli emptus. Quantum nostræ monetæ illud sanguinis Divini pretium æquarit, dicam Voc. *Argenteus*.

APPONO. Pro pergere, insistere, continuare. *Ut non apponat ultra magnificare se homo super terram*. Ps. IX 39. Ne deinceps extollere se homo pergat.

2) De lucro, quæstu, utilitate. *Quid detur tibi, aut quid apponatur tibi ad linguam dolosam?* (hebraice, *Quid dabit tibi, et quid apponet tibi lingua dolosa?*) *Sagittæ potentis acutæ, cum carbonibus desolatoriis*. Ps. CXIX 3 sq. Quid præmii, o criminator, lingua tua dolosa tibi afferet? quod emolumentum tibi ex illa nascetur? Non aliud, quam acutæ omnipotentis Ultoris sagittæ, et carbones diu urentes, male sibi consciæ mentis, et olim gravis supplicii. Pro *desolatoriis* hebraice dicuntur carbones juniperorum, seu genistarum, ex quibus, et præsertim radicibus, relicti carbones ingentem ac diuturnum calorem efficiunt.

3) De odio, et animi alienatione. *Cumque appositus esset* (rex Antiochus) *contra Judæos, misit odiosum principem Apollonium cum exercitu*. 2. Mach. V 24. Græce: cum in Judæos infesto animo esset.

APPREHENDO. Ut cladis futuræ atrocitatem Isaias demonstret, eloquentissime colore hoc utitur: *Apprehendent septem mulieres virum unum in die illa, dicentes: Panem nostrum comedemus, et vestimentis nostris operiemur: tantummodo invocetur nomen tuum super nos, aufer opprobrium nostrum*. Is. IV 1. Tanta virorum ac juvenum strages edetur ab hostibus, ut vix singuli viri pro compluribus feminis (*septem*, numerus certus pro incerto) sint superfuturi. Ambient ergo virum, non victum aut vestitum ab eo petentes, sed de suo victuræ, dummodo nomen uxoris sibi obtingat, et sterilitatis probrum, quod tum habebatur maximum, auferatur.

2) *Apprehendite disciplinam*. Ps. II 12. Illustris locus, et inter Hebraicos nostrosque Doctores tanto studio toties agitatus. Hebraice est: *Osculamini filium*. Chaldaica habet: *Recipite doctrinam*. D. Hieronymus vertit: *Adorate pure*. LXX et B. Lucianus nobiscum: *Apprehendite disciplinam*. Varietatem hanc peperit vocabulum hebraicum *bar* seu *var*, quod plura significat, præsertim *filium*, et *munditiam*, sive *puram integritatem*. *Osculari* vero idem Hebræis est, quod *adorare*, quoties osculum intelligitur non amicitiæ, sed reverentiæ. Nec aliis gentibus id ignotum, apud quas adoratio cum osculo con-

juncta, nunc manuum, nunc pedum, nunc vestimenti. Cum ergo Psalmum illum de Messia seu Divino Filio omnes intelligant, Hebræi non minus, quam Christiani: componere interpretationes omnes licebit, si hunc in modum rem declaremus; Adorate Filium, sed adorate pure, serio nimirum et vere, doctrinam ac disciplinam ejus arripientes, et morum ac vitæ munditia exprimentes.

3) Pro eripere. *Apprehendes, et non salvabis: et quos salvaveris, in gladium dabo.* Mich. VI 14. Eripere conaberis eos, quos maxime amas, hosti in captivitatem abducenti: sed eos servare non poteris; si quos tantisper servaveris, superveniet aliorum hostium gladius, qui eos interficiat.

APPROBO. *Vox Domini ad civitatem clamat, et salus erit timentibus nomen tuum: Audite tribus, et quis approbabit illud?* Mich. VI 9. Quotusquisque mandatum, Dei nomine propositum, apud se magni facit, et opere ipso exsequitur?

APPROPINQUO. Cœlestis Sapientia de se merito gloriatur: *Fluvius meus appropinquavit ad mare.* Eccli. XXIV 43. Fluvius meus (sub cujus allegoria doctrinam suam cœlestem significat) adeo se extendit, ut mare quoddam esse videatur.

AQUA. *Revelabitur quasi aqua judicium, et justitia quasi torrens fortis.* Amos V 24. Pœna et justitia Dei, ut aqua inundans ac torrens, te invadet; videlicet inopinate, et celeriter, et nulla evadendi relicta facultate.

2) Aqua contradictionis. *Probavi te,* ait ad populum suum Deus, *apud aquam contradictionis.* Ps. LXXX 8. Nomen loci. *Hæc est aqua contradictionis, ubi jurgati sunt filii Israël contra Dominum.* Num. XX 13.

3) Aquæ transeuntes. *Mitte panem tuum super transeuntes aquas: quia post tempora multa invenies illum.* Eccle. XI 1. Sere in solo irriguo, unde suo tempore panem copiosum recipias. Sensu tropologico transeuntes aquæ sunt pauperes, quorum copia semper affluimus; panis in illos distributus, liberalissime nobis aliquando reddetur.

AQUILA. *Ubicunque cadaver fuerit, statim adest.* Job. XXXIX 30. Quod Servator ipse repetiit: *Ubicunque fuerit corpus, illic congregabuntur et aquilæ.* Matth. XXIV 28. atque iterum Luc. XVII 37. Ubi tamen, ne erres, genus aquilarum deterius intelligendum, quod a Græcis propterea *Hypaetos* dictum est, quasi *aquila inferior.* Vera enim aquila primarii ordinis vesci non dignatur nisi a se peremptis. Quodsi tamen *cadaver* per catachresin aut prolepsin accipimus, pro vivente nunc quidem præda, sed quæ mox discerpta cadaver futura sit: id

in nobilissimam quoque aquilam cadit, et cum præcedentibus Jobi verbis consentit : *Pulli ejus lambent sanguinem;* quod nisi animante modo occisa fieri non potest.

2) Calvitium sicut aquila. *Dilata*, inquit ad urbem regiam Michæas, *calvitium tuum sicut aquila : quoniam captivi ducti sunt ex te.* Mich. I 16. Sicut avis illa regia, paulo ante validissima et glorisissima, cum plumas amittit, repente inops et imbecillis fit; ita Hierosolyma, filia Sion, abreptis in captivitatem filiis, summo in luctu attonsa ac deformata squallet et consenescit.

3) Aquila Nabuchodonosor. *In gutture tuo sit tuba : quasi aquila super domum Domini.* Os. VIII 1 Extolle vocem quasi tuba, et annuntia : Ecce Nabuchodonosor tam rapido volatu in templum Domini ruet, quam aquila in prædam fertur.

4) Aquilæ duæ, Sedecias et Nabuchodonosor. Ez. XVII 3 sqq. Aquila prior est rex Hebræus, cujus vineam aquila altera, rex Chaldæus, evellit ac destruit.

AQUILO. *Fundatur exsultatione universæ terræ mons Sion, latera Aquilonis, civitas regis magni.* Ps. XLVII 3. Fefellit hic locus eos Interpretum, qui montem Sion ac templum ad septentrionalem Hierosolymæ plagam sita fuisse hinc perperam collegerunt. Sion mons cum arce ac templo, quæ urbs superior seu acropolis dicebantur, meridiem respiciebant : urbs autem inferior Jerosolyma proprie dicta, et plano in loco ædificata, ad Aquilonem vergebat. Itaque sensus versiculi est : universa terra plaudit fundationi tam templi et arcis in monte Sion, quam urbis regiæ ad Aquilonem pertinentis.

2) De Abrahamo. Eloquentissimum Caput XLI Isaias hoc epilogo concludit, Deum immortalem cum vanis gentium diis comparans, *Suscitavi ab Aquilone, et veniet ab ortu solis : vocabit nomen meum, et adducet magistratus quasi lutum, et velut plastes conculcans humum.* v. 25. Quemadmodum hujus Capitis v. 2 cœperat ab Abrahamo, in quo gentes ad se vocavit Deus, ita et epilogum ab eodem orditur. Ego, inquit, ab Aquilone et Oriente, ex Mesopotamia et Chaldæa, Abrahamum excitavi ; qui quia vocem meam audiens venit, meumque nomen adoravit, effeci ego, ut per se ac suos posteros gloriosus reges ac principes conculcaret. Pergit : *Quis annuntiavit ab exordio, ut sciamus, et a principio, ut dicamus, Justus es? non est neque annuntians, neque prædicens, neque audiens sermones vestros.* v. 26. Abrahamo, ejusque posteritati futuros eventus tam miros tanto tempore ante Deus prænuntiavit, quis falsorum deorum hoc potuit? sic enim causa hæc dijudicanda est, sic dici potest, Tu verus es Deus. At illi neque prospexerunt ipsi futura, neque unquam per quemquam annuntiarunt. *Primus ad*

Sion dicet : Ecce adsunt, et Jerusalem evangelistam dabo. v. 27. Solus Israëlis Deus prophetas suos misit, et inter hos Isaiam, qui Hierosolymæ vaticinetur. *Et vidi, et non erat, neque ex istis quisquam qui iniret consilium, et interrogatus responderet verbum.* v. 28. Deos vero si circumspicio, nec eorum sacerdotes, nec ipsi, vel consilium inveniunt, vel responsum expediunt. *Ecce omnes injusti, et vana opera eorum : ventus et inane simulacra eorum.* v. 29. Injustum ergo est, eos colere, quorum nulla sunt opera, cum ipsi sint opera manus humanæ; ventus inanis sunt, nihil sunt.

3) De Holoferne. *Et eum, qui ab Aquilone est, procul faciam a vobis : et expellam eum in terram inviam et desertam, faciem ejus contra mare Orientale, et extremum ejus ad mare novissimum : et ascendet fœtor ejus, et ascendet putredo ejus, quia superbe egit.* Joël. II 20. Prædicitur victoria de Holoferne per Juditham. Chaldæi, quos ille ducebat, Hebræis ad Aquilonem erant. Eorum pars, occiso duce, Orientem versus ad mare Galilææ, pars ad Occasum ad mare magnum, quod Mediterraneum vocant, alii alio fugam capessent, relictis sociorum cadaveribus insepultis.

4) De captivitate Babylonica. Grande ac terrificum est illud Jer. XVI 14 sq. *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et non dicetur ultra, Vivit Dominus, qui eduxit filios Israël de terra Ægypti ; sed, Vivit Dominus, qui eduxit filios Israël de terra Aqulionis.* Ostendit enim, tanto ærumnosiorem fore captivitatem Babylonicam vetere Ægyptiaca, ut hæc præ illa in oblivionem ventura sit. Idem repetitur pæne totidem verbis Jer. XXIII 7 sq.

Ar. *Nocte vastata est Ar Moab.* Is. XV 1. Urbs Moabitarum præcipua. Quæ deinceps nominantur urbes, ejusdem sunt provinciæ Moabiticæ.

Aratrum. *Nemo mittens manum suam ad aratrum.* Luc. IX 62. Vide in Voc, *Sulcus.*

Aranea. *Anni nostri sicut aranea meditabuntur.* Ps. LXXXIX 9. Græcum *arachne*, quo LXX hic utuntur, et nostrum *aranea*, tam animantem, quam ejus tela significat ; quod exempla scriptorum utriusque linguæ docent apud eruditissimum Delrium in Adagialibus Vet. et Novi Testam. P. II adag. 104. Meditandi verbum si passive accipis, sententia erit : anni vitæ nostræ fragiles instar araneæ reputabuntur. Sed rectius activo sensu intelliges, quem et græcum, et latinum vocabulum poscit : anni nostri, instar inquietæ araneæ, discurrentis, seque ob vilissimæ prædæ spem eviscerantis, inter curas has rerum infimarum et sollicitudines consumuntur. Eamdem veritatem similitudine alia declarant Hebræa : Consumpsimus annos nostros tanquam vocem, tanquam halitum;

et ut Chaldæus explicandi gratia addit, tanquam vaporem oris hiberno tempore. Vita nostra vapor est, apparens quidem, ut halitus in hiberno frigore, sed momento prætervolans, nec vestigium sui relinquens.

ARCA. *Non dicent ultra, Arca testamenti Domini: neque ascendet super cor, neque recordabuntur illius: nec visitabitur.* Jer. III 16. De tempore loquitur captivitatis, in quam antequam discederent, ipse *Jeremias invenit locum speluncæ: et tabernaculum, et arcam, et altare incensi intulit illuc, et ostium obstruxit.* 2. Mach. II 5. Cumque diligentiores aliqui observare locum vellent, non permisit propheta, sed *culpans illos, dixit, quod ignotus erit locus, donec congreget Deus congregationem populi, et propitius fiat; et tunc Dominus ostendet hæc.* Ibid. 7. sq. Quam ergo latentem visitare non poterant Arcam, sensim oblivioni etiam dabant, et inutilem de ea sollicitudinem ex animis omittebant.

2) Locus est non parum difficilis de Arca: *in qua, urna aurea, habens manna; et virga Aaron, quæ frondaerat; et tabulæ testamenti.* Hebr. IX 4. Cum tamen Regum historia ita narret: *In arca autem non erat aliud, nisi duæ tabulæ lapideæ, quas posuerat in ea Moyses in Horeb.* 3. Reg. VIII 9. et idem refertur 2. Par. V. 10. varia afferuntur, quibus in medio relictis, satis erit meminisse trium opinionum, quibus hæc inter se conciliat doctissimus Ribera. l. 2 de Templo et pertinentib. ad Templ. c. 2. Primo, inquit, verba Pauli *in qua* refer non ad Arcam, sed ad Tabernaculum, quod græce *scena* dicitur genere feminino. In tabernaculo autem virga Aaronis, et urna cœleste manna servans, locum facile habent. Deinde *in* pro *cum* accipi per hebraismum potest. Denique per hebraismum alium *in* pro *juxta* intelligere, nihil vetat. Ita ille fuse, adjunctis probabilibus argumentis: primam tamen sententiam cæteris ipse antefert.

ARCANUS. *Violabunt arcanum meum: et introibunt in illud emissarii, et contaminabunt illud.* Ez. VII 22. Violabunt, inquit Dominus, templum meum: eo irrumpent Chaldæi prædatores et milites, illud inquinaturi.

ARCHISYNAGOGUS. Luc. XIII 14, et alibi. Qui synagogæ præest.

ARCHITRICLINUS. Joan. II 8 sq. Convivii moderator.

ARCUS. Contra ingratos, Deique jugum excutientes Israëlitas: *Facti sunt quasi arcus dolosus.* Os. VII 16. Qui alio, quam quo dominus destinavit, sagittas emittit, vel etiam ipsum vulnerat. Idem est Ps. LXXVII 57: *conversi sunt in arcum pravum.*

ARDEO. Deus *sagittas suas ardentibus effecit.* Ps. VII 14. Quidam de sagittis exponunt, quasi dictum esset *ardentes;* ut sensus sit, Deum iræ suæ fulmina in scelestos

parare. Si veritatem spectamus, nihil certius : quia tamen in hebraico participium *ardentibus* cum præfixa dativi nota legitur, fonti simul et Vulgatæ propior est hæc sententia : Deus vindictæ suæ tela in eos vertit, qui prava cupiditate flagrant. Licet tamen utrumque conjungere. Scelere inflammatis Divina fulmina minantur.

ARDOR. *Quis poterit habitare de vobis cum igne devorante? quis habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis?* Is. XXXIII 14. Duplex est hoc loco sententia; altera communis pœnæ omnibus, de æternis et intoterabilibus apud inferos flammis; singularis altera, et ingeniose excogitata, de flamma sacrificii, holocausti præsertim, et igne altaris, quem intermori nefas erat. Audi, quæ sequuntur : *Qui ambulat in justitiis, et loquitur veritatem, qui projicit avaritiam ex calumnia, et excutit manus suas ab omni munere, qui obturat aures suas ne audiat sanguinem, et claudit oculos suos ne videat malum.* ibid. v. 15. Illinc igitur habitabunt in æternis suppliciis, qui justitiam, et veritatem colunt? hosne devorabit inferorum ignis, qui ab avaritia et calumnia alieni puras manus servant? hinc sempiternis tradentur ardoribus, qui aures et oculos a malo avertunt? Hæc non modo non cohærent, sed pugnant etiam. Connectentur autem, et pulchre consentient, si de igne altaris hunc in modum interpretere : Quis vestrum dignus est sacerdotio fungi, et altari assistere, sive ut ignem holocausto admoveat omnia devorantem, sive ut altaris Divini flammam alat sempiternam? Solus ille sacro hoc munere dignus est, qui justitiæ ac veritati servit; qui avaritiæ, qui calumniæ, qui largitionibus incorruptus obsistit; qui crudelitatem et scelus nec ad aures, nec ad oculos unquam admittit. Vidi ego non paucos moveri : tum argumento hoc, tum auctoritate Cæsaris Calini, cujus est in exponendo Divino Codice felicitas singularis. Ne tamen a prisca sententia et universo summorum etiam virorum agmine cogamur discedere, efficiet, opinor, proximus ejusdem loci versiculus. *Iste in excelsis habitabit, munimenta saxorum sublimitas ejus : panis ei datus est, aquæ ejus fideles sunt.* ibid. v. 16. Addamus et alterum : *Regem in decore suo videbunt oculi ejus.* ibid. v. 17. Nulla ratio postulat, ut versum quintum decimum superiori potius, quam sequenti jungamus. Eodem igitur jure ad inferiorem sic revocabitur : *Qui ambulat in justitiis, et loquitur veritatem, qui projicit avaritiam,* etc. *iste in excelsis habitabit,* terris sublimior, et in solidæ virtutis arce collocatus, nec unquam alimento cœlestis gratiæ uberrime cariturus. Illustratis Divino lumine oculis in contemplatione supremi Regis diu noctuque versabitur. Quod si recta et presse posteriora conferre prioribus, et infero-

rum suppliciis opponere beatam æternitatem placet : etiam hoc perfacile sensu anagogico obtinebitur : *Qui ambulat in justitiis*, qui in cæteris eo versiculo memoratis constanter perseveraverit, *iste in excelsis habitabit*, cœlestis Hierosolymæ incola, et loco receptus hostibus inexpugnabili, convivio Domini ac torrente voluptatis fruetur : fidele illi et perpetuum est suum præmium, quia Regis sui gloriam nunquam non intuebitur.

ARENA. Dominus de populo suo : *Multiplicatæ sunt mihi viduæ ejus super arenam maris : induxi eis super matrem adolescentis vastatorem meridie : misi super civitates repente terrorem. Infirmata est quæ peperit septem, defecit anima ejus : occidit ei sol, cum adhuc esset dies.* Jer. XV 8 sq. *Mihi*, id est, coram me. Hyperbole *super arenam* innumeras fore viduas demonstrat, viris gregatim ab hoste trucidatis. Matribus juvenum Hebraicorum, vel ipsi matri omnium Hierosolymæ, immittendus prædicitur vastator Chaldæus, qui liberis opibusque florentes ad orbitatem et miseriam deducat, ac *meridie*, luce palam, suis omnibus spoliet. Tantos inter civitatum terrores, etiam fœcundissima quæque mater ex liberorum jactura doloribus obruetur, et in splendore medio felicitatis nox ærumnarum et ægritudinis ingruet.

ARGENTEUS. (*Quoties legitur argenteus sine adjuncto, subintelligitur siclus.*) Ita insignis Scripturarum Interpres, Tirinus, in Prolegom. de Antiquis Ponderib. ac Monetis, § de Drachma et Siclo. Et magnus Cornelius a Lapide in Dissert. de Mensur. et Ponderib. Hebr. quam Pentateucho subjunxit, § I. inquit : *Siclus subintelligendus est, quoties aureus, vel argenteus legitur.* Alibi quoque (in Exod. XXX 13) id confirmat *ex versione Septuag. collata cum nostra Gen.* XX 16. *ibi enim Noster vertit, mille argenteos ; Septuag. vero, mille didrachma.* Est autem didrachmum hebraicum, quod LXX more suo intelligunt, sive tetradrachmum atticum, idem ac siclus, cujus pretium ad asses triginta duo circiter ascendit.

2) De triginta argenteis, quibus Christum magistrum Judas vendidit, certum illud est ex libro Exodi XXI 32, pretium fuisse servi, bovis incursu occisi. Tanti Christum Dei Filium emebant. Celeberrimus Baronius ad Annum Christi XXXIV a n. 16 pluribus conatur probare suam de ingente summa sententiam. Verum, ut Jeremias Drexelius in Deliciis Gentis Hum. P. II c. 3 in animad. ad § I. inquit, *passim rejicitur Cæsaris Baronii sententia de 330 coronatis;* seu, ut declarat ipse, totidem philippeis. Taceo rationes Theophili Raynaudi Operum T. IX allatas, l. de Juda proditore c. 12 n. 3 sqq. quia nihil certi constituere audet. Taceo et illos, qui per monetas hispanicas, italicas, etc. mentem suam explica-

runt, ad suorum magis popularium, quam nostrum usum : quales sunt Pererius, Pradus, Villalpandus, Lorinus, Maldonatus, alii. Ego ex iis, quæ præmisi, Christi venditi pretium rotunde fuisse censeo 48 libras gallicas.

3) Addo formam et inscriptionem argentei, seu sicli, ex antiquitatis omnis hebraicæ scientissimo Benedicto Aria Montano, in Ephrone, sive Tubalcaini Vol. III, haud longe ab initio. Mosi Nehemani, Hebræo doctori litterato imprimis, qui post medium seculum XII scripsit, cum esset ex Hispania in Palæstinam ad sacra illa monumenta profectus, ostensus est Accone ab incolis antiquissimus ex argento siclus, cujus hæc est effigies. Facies altera vas manna plenum, altera florentem Aaronis virgam amygdalinam exhibebat. Inscriptiones ambæ litteris samaritanis, quibus ante regnorum Judæ et Israëlis scissuram omnes usi : cæterum verbis omnino hebraicis hinc, *SCHEKEL ISRAEL*, *Siclus Israëlis* : illinc, *JERUSCHALAIM KEDOSCHA*, *Jerusalem Sancta.* Ex quibus nummi antiquitatem intelligas : cusum enim fuisse necesse est eo tempore, quo nondum divulsa imperii majestate tribus omnes Israëlis nomine censebantur, et Hierosolymam Hebræi omnes regni ac religionis sedem unicam agnoscebant. Samaritanam litterarum formam Arias Montanus non subjicit oculis : videre illam licet apud Guilielmum Postellum in erudito libro de Characterib. XII Linguarum, c. de Samaritana.

ARGENTUM. Propheta regius ita Deum obsecrat : *Increpa feras arundinis, congregatio taurorum in vaccis populorum : ut excludant eos, qui probati sunt argento.* Ps. LXVII 31. Deterre hostes populi tui, qui instar ferarum inter arundines latentium, vel instar taurorum inter armenta sua tumultuantium, irruere in eum parant, ac promissæ telluris possessione excludere eos, quos tanquam probatissimum argentum puros tu deprehendisti. Frequenter Hebræi particulam *sicut* in comparationibus omittunt. *Probati sunt argento*, id est, sicut argentum ; ut v. 15 hujus ipsius Psalmi, *nive dealbabuntur*, id est, instar nivis candidi erunt.

2) Eloquia Domini, argentum. *Eloquia Domini, eloquia casta ; argentum igne examinatum, probatum terræ* (D. Hieronymus vertit, *separatum a terra*) *purgatum septuplum.* Ps. XI 7. Divina mandata et decreta sunt instar purissimi argenti, quod multo igne purgatum, quod terque quaterque ab omnibus terræ fæcibus secretum, nihil omnino scoriæ habet.

3) Argentum, quod urtica hæreditabit. Hypotyposis præclara, ad indicandam Hebræis exilii sui diuturnitatem. *Ægyptus congregabit eos, Memphis sepeliet eos : desi-*

derabile argentum eorum urtica hæreditabit, lappa in tabernaculis eorum. Os. IX 6. In Ægyptum fugient, nec quisquam illorum inde vivus redibit. Pretiosæ villæ ac domus, multo argento emptæ aut ædificatæ, vel etiam ornatæ, interea ruinis suis sepelientur sic, ut rudera ipsa increscentibus urticis et lappis tegantur.

ARGUO. *Quam bonum est arguere, quam irasci, et confitentem in oratione non prohibere!* Eccli. XX 1. Cum lingua hebraica gradibus comparationis careat, aliis ei supplementis utendum est. Itaque *bonum... quam...* idem est ac *melius... quam...* et sententia fit hujus modi: O quanto melius est errantem arguere placide, quam excandescere! quanto satius est, fatenti culpam, rogantique veniam, eam benigne tribuere, quam negare!

ARIDA. Pro terra. *Circuitis mare et aridam.* Matth. XXIII 15. *Dixit Domini pisci: et evomuit Jonam in aridam.* Jon. II 11. *O præsumptio nequissima, unde creata es cooperire aridam malitia, et dolositate illius!* Eccli. XXXVII 3. Contra infidelem amicum exclamat: Quis crederet, deterrimo huic vitio locum esse in hominis animo posse? ejus malitia ac dolo inundatur terrarum orbis.

ARIEL. Hebraice est Leo Dei. Pro urbe Hierosolyma usurpatur allegorice ab Esaia: *Væ Ariel, Ariel civitas, quam expugnavit David! additus est annus ad annum: solemnitates evolutæ sunt. Et circumvallabo Ariel, et erit tristis et mœrens, et erit mihi quasi Ariel.* XXIX 1. 2. 7. Væ tibi, Jerusalem, urbs olim a Davide expugnata! (2. Reg. V 7.) Væ tibi, leo Dei, leo maxime! appropinquat sensim destinatum tuo supplicio tempus: post pauculos annos, post aliquot paschata, cingam te hostibus, ut leo validus retibus et venatorum armis undique premitur, et ad exitium designatur.

2) Pro altari. *Ipse autem Ariel quatuor cubitorum, etc.* Ez. XLIII 15 sq. Est summa pars altaris, unde quatuor cornua seu pyramides eminebant. Leonem Dei appellat, quod victimas devoraret. Ipse etiam Deus Leo, pro suorum salute excubans.

ARMON. Ad vaccas pingues, id est, Samariæ primores: *Projiciemini in Armon, dicit Dominus.* Amos IV 3. Expellemini in Armeniam, ubi Armon. Cætera hujus allegoriæ pastoritiæ tractavi in Voc. *Apertura.*

ARO. *Arabit Judas, confringet sibi sulcos Jacob.* Os. X 11. Opponit propheta trituram arationi, quarum illa præsens lucrum et alimentum præbet, hæc laborem poscit multo demum post tempore profuturum. Trituræ nomine tegitur falsa inanium deorum religio, cui Ephraim seu Israëliticus populus indulgebat, libertatis et lucri amore illectus. Arare dicitur, qui legis Divinæ jugum in

casta religione ferens, et præsentis laboris patiens, futuram frugem exspectat. Talis erat Judas, cum eoque societatus Jacob; id est, regnum Juda orthodoxum, et qui ex decem tribubus ab Ezechia rege sanctissimo ab sacra patria revocati sunt.

2) Arare impietatem, arare mendacium. Oseas eodem loco in allegoria perseverans ait: *Arastis impietatem, iniquitatem messuistis, comedistis frugem mendacii: quia confisus es in viis tuis, in multitudine fortium tuorum.* Os. X 13. Impia cogitastis, iniqua perpetrastis, fructum scelerum percepistis, sed inanem et fallacem. Vana fiducia elati, male innitebamini præsidio vestrorum fortium, sive militum, sive deorum, quos ceu potentes adorabatis, cum viribus omnibus careant. *Noli arare mendacium adversus fratrem tuum.* Eccli. VII 13. Cave dolos ei machineris: noli ejus honori aut fortunis per mendacia insidias tendere. Allegoria est ex eodem genere, cujus ibidem v. 3 illa: *Fili, non semines mala in sulcis injustitiæ, et non metes ea in septuplum.* Si justitiam violes, tibi seris, tibi eidem et metis: severissimas enim pœnas judex Deus a te exiget.

3) Arare vitula aliena. Samson ad sodales, quibus ænigma de leone ac favo proposuerat, indignans inquit: *Si non arassetis in vitula mea, non invenissetis propositionem meam.* Jud. XIV 18. Nisi uxor mea me prodidisset, nunquam futurum erat, ut ænigma perspiceretis.

ARREPTITIUS. Jer. XXIX 26. Homo insanus, qui se pro vate divinitus misso gerit.

ARTABA. Babyloniorum deo Bel præbebantur quotidie *similæ artabæ duodecim, et oves quadraginta, vinique amphoræ sex.* Dan. XIV 2. Verisimilius est, artabam fuisse modiorum quinque, seu librarum 133 et paulo amplius. Amphora idem est, quod Hebræorum Batus, et Græcorum Metreta: quorum mensura definietur a me Voc. *Metreta.*

ASARAMEL. Elogium Simonis summi Pontificis promulgatum dicitur *in Asaramel; in conventu magno sacerdotum, et populi, et principium gentis, et seniorum regionis.* 1. Mach. XIV 27 sq. Quid hoc loco sit Asaramel, multum inter se distantes exortæ sunt conjecturæ. Quidam suspicantur librariorum errorem, et *Jerusalem* primo scriptum fuisse putant. Syriacus Interpres habet *Israël.* Serarius hoc *Asaramel*, seu, ut in græco est, *Saramel* ex hebraico interpretatur Principem Populi Dei. Calmetus censet esse vallem Mello, monti Sion subjectam, de qua 2. Reg. V 9. quasi sit *Asar-Mello*, seu *Haser-Mello*, id est, pavimentum Mello; pavimentum scilicet pro valle accipiendo. Cornelius a Lapide inquit: *Forte* ASARAMEL *vocatus est locus synedrii, sive aula magni concilii, in qua hoc decretum editum fuit.*

ASCENDO. Deus *ascendit super Cherubim, et volavit: volavit super pennas ventorum.* Ps. XVII 11. Est pars divinæ illius hypotyposeos, qua regius poeta ultra omnem Pindari et Horatii sublimitatem adventum Dei describit, ad ferendum sibi auxilium approperantis. Cherubinis, inquit, vectus, et omnibus ventorum alis velocior, currum suum huc egit, hostes aspectu disjecit.

2) Ascendere, de fluvio. *Lugebit omnis habitator ejus* (terræ scelestæ) *et ascendet quasi fluvius universus, et ejicietur, et defluet quasi rivus Ægypti.* Amos VIII 8. Repetitur ab eodem propheta IX 5. *Universus* incola terræ Israël, totus populus, ab hostibus in unum agmen cogetur, similis fluvio, qui solutis nivibus imbribusque auctus, ad summam usque sui alvei oram ascendit. Sic uno impetu captiva gens toto feretur in Assyriam: sed in latissimis illis regionibus extenuabitur ut exiguus rivus, et absorbebitur tanquam fluvius in mare illapsus. Simili sensu verbum *ascendo* legitur in Jeremia. *Quis est iste, qui quasi flumen ascendit, et veluti fluviorum intumescunt gurgites ejus?* Jerem. XLVI 7. Ideo elatus ac tumidus inundationem minatur; *et dicet: ascendens operiam terram.* ibid. v. 8.

3) Ascendit in cor; id est, venit in mentem. De Moyses: *ascendit in cor ejus, ut visitaret fratres suos.* Act. VII 23. *Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus iis, qui diligunt illum.* 1. Cor. II 9. Merces Deum amantibus præparata superat, quæcunque videre, audire, cogitare magnifica possumus.

ASCENSOR. *Vidit currum duorum equitum, ascensorem asini, et ascensorum cameli.* Is. XXI 7. *Ascensor asini* est Cyrus, cameli Darius: quorum ille cum Persis, hic cum Mediis irrumpens, Babylonico imperio finem una nocte attulit. Hæc est *biga* illa, de qua ibid. v. 9.

ASCENSUS. Ad Deum: *Qui ponis nubem ascensum tuum: qui ambulas super pennas ventorum.* Ps. CIII 3. Nubibus veheris; est enim hebraice, currum tuum. Particula *super* in poëtica hac imagine significat, vel Deum ejusque currum inniti ventorum alis, vel eorum celeritatem volatu suo pernicissimo superare.

ASCOPA. Ex græco *ascopéra* detruncatum. Judith X 5 est uter vinarius. Emendatæ editiones habent *ascoperam.*

ASER. Unus e duodecim patriarchis. *Dixitque Lia: Hoc pro beatitudine mea, beatam quippe me dicent mulieres. Propterea appellavit eum Aser.* Gen. XXX 13. *Aschschér* hebraice est beatum prædicare, et *aschré* beatitudines. Quoniam Lia partu hoc altero Zelphæ ancillæ suæ beatam se et gloriosam ducebat, natum ex ea puerum *Aschér* appellavit: quasi nostro more *Felix* diceretur.

Nobis, mitigata pronuntiatione, Aser est; ut pro *Schelomó* Salomon, pro *Maschiâah* Messias, cæteraque ejusdem generis.

ASINA. Celeberrima de Christo vaticinatio: *Exsulta satis filia Sion, jubila filia Jerusalem: ecce Rex tuus veniet tibi justus, et salvator: ipse pauper, et ascendens super asinam, et super pullum filium asinæ.* Zach. IX 9. *Satis*, id est, valde; more hebraico. Impleta hæc esse triumphali palmarum die, in Matthæo legimus: *Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur quod dictum est per prophetam dicentem: Dicite filiæ Sion: Ecce Rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam, et pullum filium subjugalis.* Matth. XXI 4 sq. Propheta pauperem, Evangelista mansuetum dicit; hebraicum *ani* seu *hani* utrumque significat: et de Christo utrumque verissimum. Vides, mutatum a Christo jumentum esse: cum enim ambo scriptores Canonici asinam et pullum jungant, insedisse utrique indicant. Allegorice, *subjugalis* est Synagoga mater; *pullus* eo usque liber, omnis populus gentium: illa relicta, hunc Messias elegit, ejusque potestati subjecta sunt omnia. Viri quidam docti nodum in scirpo quæsiere, Vulgatæ objicientes, in Zacharia non asinam, sed asinum esse, quandoquidem et hebraicum *chamór*, et LXX Interpretum *ónos* solius sit generis masculini. Quibus brevissime respondebimus, tam hebraicum, quam græcum nomen generis esse communis: nam et *chamór* Hebræis sexum etiam femininum significat, ut 2. Reg. XIX 26, hebraîce 2. Sam. XIX 27. et græcum *onos* pro feminino quoque usurpari, non modo aliunde notissimum, sed vel ex hoc ipse Matthæi loco, quem habemus in manibus, luculentum est, tam articulo, quam epitheto femininum genus prodente.

ASINUS. *Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui: Israël autem me non cognovit.* Is. I 3. Non de Christi præsepio agitur: neque enim ulla Messiæ fit mentio per totum illud Isaiæ caput. Generatim tantum reprehenditur Israël, stupidior et ingratior ipsis pecoribus, quæ dominos agnoscunt, et pro alimento obsequium exhibent. Sensu tamen accommodatitio, etiam a Patribus aliquot, ad Christi præsepe hæc traducuntur, cui bovem et asinum astitisse, pia opinio est per manus tradita: at in ipsis Divinis Libris eorum animalium nullum uspiam est reperire vestigium: illud enim, quod ex initio Cantici Habacuc a quibusdam recitatur, *In medio tuorum animalium cognosceris;* neque ibi, neque alibi in toto Vulgatæ Canone reperitur. LXX tantum Interpretes habent.

ASPER. Liberatum se per Dei misericordiam gratus

David prædicat *a verbo aspero.* Ps. XC 3. A morte per insidias intentata, inquit D. Hieronymus. Alii : a peste pravorum hominum, a fallaciis, ne contereretur. Nimirum a verbis hostium, aspera et exitiosa minantium : de hostibus enim tam præcedentia, quam sequentia in hoc Psalmo loquuntur. Judicis autem Divini sententia, *Ite maledicti,* equidem aspera, sed non hujus loci est.

ASPICIO *Congregatæ sunt super te gentes multæ, quæ dicunt : Lapidetur, et aspiciat in Sion oculus noster.* Mich. IV 11. Aspiciat oculus noster id, quod jam pridem cupimus, Sionis interitum. Modus loquendi similis illi : *Euge, euge, viderunt oculi nostri.* Ps. XXXIV 21. Tandem vidimus, quod tandiu desideramus, pernicie oppressum Davidem.

ASPIRO. *Donec aspiret dies, et inclinentur umbræ.* Cant. II 17, et IV 6. Donec appropinquet, donec nos afflet dies, cum ad ortum solis grata nos aura refrigerat, et umbræ diffugiunt.

ASSIMILO. De Deo. *Locutus sum super prophetas, et ego visionem multiplicavi, et in manu prophetarum assimilatus sum.* Os. XII 10. Misi prophetas, qui sermones meos, et visa multa tibi annuntiarent : horum ministerio diversas tibi similitudines ac parabolas de me proposui, cum de me loquerentur sub imagine regis, pastoris, amici, patris, leonis, ursi, pardi. Hæc explicatio utrique lectioni satisfacit, passivæ, *assimilatus sum*, quam nos tuemur ; et activæ, *assimilavi*, quam multi ex hebræo malunt.

2) De Cyro rege. *Ego Dominus, qui voco nomen tuum, Deum Israël : propter servum meum Jacob, et Israël electum meum : et vocavi te nomine tuo : assimilavi te, et non cognovisti me.* Is. XLV 3. sq. Pro nostro *assimilavi te* hebraice clarius dicitur, *cognominavi te.* Amore populi mei electi, tibi o Cyre non modo nomen clarum inter reges terræ impertii, sed etiam multis in rebus Christo (uncto a me Regi, Messiæ) similem te esse volui, ejusque adeo nomen, tametsi a cognitione mei alienus es, tibi imposui. Factum hoc iis verbis : *Hæc dicit Dominus Christo meo* (hebraice suo) *Cyro.* ibid. v. 1.

ASSUMO. *Gloria magna est sequi Dominum : longitudo enim dierum assumetur ab eo.* Eccli. XXIII 38. Timenti Dominum vita præsens diuturna, futura vero æterna obtinget.

2) Assumere terminum. *Ephraim in desolatione erit in die correptionis : in tribubus Israël ostendi fidem. Facti sunt principes Juda quasi assumentes terminum : super eos effundam quasi aquam iram meam.* Os. V 9 sq. Punito Ephraim, seu regno Israëlis, et captivitati tradito, ostendi me veracem, et fidem implevi eorum, quæ per

prophetas meos toties prænuntiaram. Principes autem Juda, qui par supplicium seria pœnitentia avertere à se debebant, captorum fratrum suorum terminos invadere ausi sunt, et vendicatis sibi illorum terris, fines suos proferre. Quæ iniquitas, Divinis legibus vetita Deut. XIX 14 et XXVII 17, effecit, ut etiam regno Judæ ira Dei tanquam gravis imber aut inundans flumen irrueret.

3) Assumat ebria sitientem. Rectius, absumat. Deut. XXIX 19. Vide *Absumo.*

ASSUMPTIO. De Christo. *Dum complerentur dies assumptionis ejus.* Luc. IX 51. Appropinquante mortis tempore et iis diebus, quibus cœlum repetiit pretiosissimum hoc depositum, terræ per tot annos concreditum. *Dum complerentur*, intellige, cum impleri inciperent : nam post hæc Dominus aliquot mensibus superfuit.

2) De falsis prophetis. *Viderunt autem tibi assumptiones falsas, et ejectiones.* Thren. II 14. Finxerunt visa fallacia, teque deceperunt promissis mendacibus, Chaldæum hostem ejectum iri et propulsatum; cum tamen tuorum, o infelix, ejectio immineret, quam ipsa nunc vides et luges.

ASSUR. *Usque ad te veniet de Assur.* Mich. VII 12. Redux e captivitate populus tuus, o regnum Juda, usque ad te perveniet, non tantum a Babylone, sed inde ab Assyriæ finibus, quo erat dispersus : adeo nullæ ejus reliquiæ in captivitate remanebunt. Cave credas, sermonem hic esse de captivis in ipsa Assyria Hebræis, sive de decem tribubus : illas enim Deus nunquam reduxit. Totum contextum illustrabo Voc. *Lex.*

ASTAROTH. Jud. II 13. Fœdus eorum error est, qui Astaroth masculino genere deum appellant. Astaroth hebraice, Astarte græce; illud plurali, hoc singulari numero; sed utrumque generis est feminini. Latinorum Juno a vicinis Judææ populis Astarte seu Astaroth vocabatur : quod nominatim de lingua Punica, Hebraicæ filia, D. Augustinus affirmat q. 16 in I Judic. Cur autem plurali numero deam hanc nominare visum sit, eodem loco idem edisserit : *Ad simulacrorum enim multitudinem referre voluit intellectum, quoniam unumquodque Junonis simulacrum Juno vocabatur. Ac per hoc tot Junones, quot sunt simulacra, intelligi voluit.* Quemadmodum Juno Lacinia, Gabina, Argolica, Punica, Moneta, idem numen in simulacris pluribus fuit.

ASTUTIA, ASTUTUS. Sæpe in Divinis Scripturis in bonam partem accipiuntur, non pro callida malitia fallaciaque, sed pro sapientia et prudentia. Sic Eccli. I 6 de ipsa dicitur : *astutias illius quis agnovit ?* Et Prov. XXVII 12 : *Astutus videns malum, absconditus est : par-*

vuli transeuntes sustinuerunt dispendia. Vir cautus, ubi mali periculum prævidet, mature se recipit: improvidi, et puerum instar incauti, viæ cuilibet insistunt, atque ita in cladem incidunt.

ATTACUS. Genus locustæ. Lev. XI. 22.

ATTONDEO. De Sennacheribo rege, ejusque exercitu intra unam noctem gravissime atterendo. *Hæc dicit Dominus: Si perfecti fuerint, et ita plures: sic quoque attondentur* (pro *attondebuntur*), *et pertransibit.* Nah. I 12. Etiamsi Assyrii sint viri fortissimi (ita vocabulum *perfecti* D. Hieronymus interpretatur), auctique præterea numero fuerint, contractis undique copiis: nihilominus tam facile, tam cito, tam conferti decident, quam e vertice tonso capilli; ipse autem Sennacherib fugiet, paulo post etiam periturus.

AUDIO. *In insurgentibus in me malignantibus audiet auris mea.* Ps. XCI 12. *In* pro *de*: eam enim particulam verbis sensuum addere Hebræi amant. De malignis contra me insurgentibus, audiam, serius, ocius, Deum in eos animadvertisse. Aposiopesis non absimilis illi, de qua Voc. *Aspicio* dictum est.

2) Audiri, de sideribus. *Non sunt loquelæ, neque sermones, quorum* (pro *quibus*) *non audiantur voces eorum.* Ps. XVIII 4. Nullæ sunt nationes, quantumvis longinquæ aut barbaræ, quibus eorum voces non audiantur. Tacitus ille siderum clamor, conditorem suum perpetuo prædicantium, ubicunque gentium auditur, et intelligitur.

AUDITIO. Canticum suum Habacuc ita orditur: *Domine audivi auditionem tuam, et timui. Domine opus tuum, in medio annorum vivifica illud.* Hab. III 2. Extimuisse se dicit, audito Divino oraculo, de captivitate nimirum, tum et liberatione suæ gentis. Allegorice, de generis humani sub peccato ac jugo dæmonis captivitate, ejusque per Messiam liberatione. Hanc ut Deus perficiat, mox precatur: *Domine opus tuum, in medio annorum vivifica illud.* Hebraismus est pronominis pleonastici, quo nihil in ea lingua frequentius. Nostro more dicendum fuerat: *Domine in medio annorum vivifica opus tuum;* nam pronomen *illud* redundat. Domine, suo tempore, tempore per te definito, perage magnum hoc opus, opus vere tuum, quippe cui tuæ unius vires sufficiunt.

2) Auditio cœtus. *Cum profecti fuerint, expandam super eos rete meum: quasi volucrem cœli detraham eos, cædam eos secundum auditionem cœtus eorum.* Os. VII 12. Vetante Deo, fugam ad Ægyptios parabant Judæi, ac velut aves, quæ appetente hieme alio commigrant, mitius cœlum quærebant. Sed totum hunc fugitivum

gregem uno reti constricturum se Deus minatur, et immissis in Ægyptum usque Chaldæis aucupibus jugulaturum : quod, inquit, in suis cœtibus audierunt, cum a prophetis, atque inter hos ab Osea, prædiceretur.

3) Auditio in anno, et post annum. *Ne forte mollescat cor vestrum, et timeatis auditum, qui audietur in terra : et veniet in anno auditio, et post hunc annum auditio ; et iniquitas in terra, et dominator super dominatorem.* Jer. LI 46. Nolite concidere animis, aut expavescere rumores, quos audietis anno primo Baltassaris de apparatu belli contra Babylonem, et anno altero de re protinus perficienda. Ingruet enimvero tum regioni Chaldæorum iniquitatis suæ pœna, et ejus regem alius potentior opprimet, Baltassarem Cyrus.

AUDITUS. Pro rumore. *Conturbatio super conturbationem veniet, et auditus super auditum.* Ez. VII 26. Conturbabunt nos alii ex aliis terrores, alii identidem nuntii audientur de hoste et clade imminente.

2) Pro verbo Divino, sive sermone Dei ad hominem. *Cumque dixerint ad te, Quare tu gemis? dices, Pro auditu, quia venit.* Ez. XXI 7. Ideo gemo, quia id accidere video, quod ex Deo audivi. *Hæc dicit Dominus Deus ad Edom. Auditum audivimus a Domino.* Abd. v. 1. Sermonem Dei audivimus, ego et alii prophetæ : hæc decernit contra Idumæos, posteros Edom sive Esau, quorum singulare fuit odium et crudelitas in populum Dei. Atque in hoc tota versatur Prophetia Abdiæ, ut Idumæis Dei nomine supplicium prædicat.

3) Pro sermone prophetæ, seu hominis Dei nomine loquentis. *Non omnes obediunt evangelio. Isaias enim dicit : Domine, quis credidit auditui nostro?* Rom. X 16. ex Is. LIII 1. *Cum autem tanta signa fecisset* (Jesus) *coram eis, non credebant in eum : ut sermo Isaiæ prophetæ impleretur, quem dixit : Domine, quis credidit auditui nostro? et brachium Domini cui revelatum est?* Joan. XII 37 sq. Quis, inquit prophetæ sui verbis Christus, vel sermonibus meis credidit, vel prodigiis, quæ per meum brachium Pater omnipotens coram eis patravit?

AUFERO. In vastatione Hierosolymæ per Romanos, *egredietur media pars civitatis in captivitatem, et reliquum populi non auferetur ex urbe.* Zach. XIV 2. Pars incolarum altera abstrahetur, altera relinquetur occisa et inhumata. Cives tui omnes aut servient, aut cædentur. Capta ab Romanis urbe, mancipiorum numerata sunt 97000.

AURICULA. De Banaia. *Posuit autem eum David ad auriculam suam.* 1. Par. XI 25. A secretis eum sibi esse jussit, consiliarium intimum elegit.

2) *Auriculam revelare.* David ad Deum : *revelasti auri-*

culam servi tui, ut ædificares ei domum. 1. Par. XVII 25. Secreto indicasti mihi, posteritatem meam fore sempiternam.

AURIGA. *Pater mi, pater mi, currus Israël, et auriga ejus.* Sic Eliam in curru igneo evolantem Elisæus appellat 4. Reg. II 12, et ipsum Elisæum morti jam proximum Joas rex Israëlis 4. Reg. XIII 14. Egregie Onkelos in Targum suo Chaldaico ad utrumque locum : Qui tuis ad Deum precibus plus utilitatis Israëli affers, quam currus et equites.

AURIS. *Deprecatio pauperis ex ore usque ad aures ejus perveniet.* Eccli. XXI. 6. *Ejus*, intellige Dei, tametsi nulla præcessit illius mentio. *Is* ergo dicitur hoc loco, sicut ipse de se dixit, *Qui sum.* Ex. III 14. quippe qui antonomastice est, imo qui solus vere ac proprie est.

2) Aures pro corpore. David ex persona Messiæ sic Divinum Patrem alloquitur : *Sacrificium et oblationem noluisti : aures autem perfecisti mihi. Holocaustum et pro peccato non postulasti : tunc dixi : Ecce venio. In capite libri scriptum est de me, ut facerem voluntatem tuam : Deus meus, volui, et legem tuam in medio cordis mei.* Ps. XXXIX 6 sqq. Pars pro toto, aures pro corpore : demonstrat hoc Pauli auctoritas Davidis verba sic referentis, dum de Christo loquitur : *Ingrediens mundum dicit : Hostiam et oblationem noluisti : corpus autem aptasti mihi. Holocautomata pro peccato non tibi placuerunt. Tunc dixi : Ecce venio : in capite libri scriptum est de me : Ut faciam, Deus, voluntatem tuam.* Hebr. X 5 sqq. Voluerat quidem Deus Pater sacrificia legis, imo ipse instituerat, multaque imperaverat : sed unum erat sacrificium, per quod pro peccatis digne satisfieri poterat, et præ quo cætera omnia non placuisse dicenda sunt. Ad hoc excellentissimum sacrificium, in cruce peragendum, vocabatur Christus, ore omnium prophetarum, et oraculis totius legis. Atque ille respondit promptissimus : Ecce venio, paternam voluntatem sacrificio hujus mei corporis impleturus. Nominatæ sunt a Davide aures, veluti signum et imago quædam obedientiæ ; cujus virtutis etiam nomen apud Latinos ab audiendo ductum est. Si litteralem sensum petis, soli Davidis personæ inhærentem, hunc habeto : Obedientia tibi, Deus, præ victimis omnibus placet : hoc legis præcipuum caput est, ut voluntas mea cum tua consentiat : idque toto animi conatu agam.

AURUGO. Consternationis ac doloris in populo suo magnitudinem Jeremias per hoc declarat, quod videre esset *omnis viri manum super lumbum suum, quasi parturientis, et conversæ sunt universæ facies in auruginem.*

Jer. XXX 6. Præ vehementi doloris sensu lumbos manu stringunt, et colorem ex pallido flavum præferunt.

AURUM. *Ab Aquilone aurum venit.* Job. XXXVII 22. Simpliciter quidem si spectes, sic quoque verum est : cum auri fodinæ non paucæ in plagis septentrionem spectantibus reperiantur. Sed longe aliud sublimissimo vati quæsitum est, quod LXX his verbis exposuerunt : *a Borea nubes ut aurum fulgentes*; serenato videlicet aëre per illius venti flabra. Profecto cum præcedentibus hoc multo aptius : quam aurum e fodinis cohæret.

AUSITIS. Mentio fit *terræ Ausitidis* Jer. XXV 10. Est regio Hus, olim Jobo habitata.

AUSTER. Antequam coturnices Deus in Hebræorum castra immitteret, *transtulit Austrum de cœlo, et induxit in virtute sua Africum.* Ps. LXXVII 26. Quidam hoc loco rati sunt, ut alibi passim, hemistichium versiculi posterius a priori nihil differre, sed meram ejus esse repetitionem : quasi Auster et Africus idem sint ventus, et verbum *transtulit* significet adduxit, attulit, invexit. Contrarium aperte docent LXX, dum vertunt : abstulit Notum e cœlo. Nimirum Deus flantem tunc Eurum seu Austrum Orientalem ex aëre pepulit, suaque potentia illius loco induxit Africum, advehendis coturnicibus opportunum.

2) Ab Austro Deus. De lege Israëlitis data ; iisdemque per deserta loca, ad Austrum sita, sensim in Palæstinam eductis : *Deus ab Austro veniet, et sanctus de monte Pharan.* Hab. III 3. *Veniet*, pro *venit*, Hebraismus poësi familiaris, præteritum et futurum promiscue adhibenti. Ex Australi plaga, a monte Pharan, ejusque vicinitate, Deus in Arca sua sancta habitans in terram promissam ascendit. De monte Pharan, et hujus loci consensu cum Deut. XXXIII 2, distincte agendi locus erit in Voc. *Pharan*, ubi allegoricum quoque sensum dabo.

AUSTRALIS. In lætissimo vaticinio de populis omnibus in Christi religione congregandis ait antiquæ legis evangelista Isaias : *Ecce isti de longe venient, et ecce illi ab Aquilone et mari, et isti de terra Australi.* Is. XLIX 12. Postremum hebraice est *a terra Sinim.* Quod intelligentissimus linguæ sacræ, Divinique Codicis universi, Cornelius a Lapide, post Osorium, et Ariam Montanum, de amplissimo regno Sinarum intelligit, quibus et Japones vicinos annumerat. Argumenta fuse et erudite stabilit, ad l. d. Certe, qui Josiæ nomen per prophetam suum tanto ante prædixit, Sinarum quoque prædicere potuit. Id an fecerit per hoc nomen *Sinim*, per quod alibi (Gen. X 17, et 1. Par. I 15.) Sinæi posteri Chanaan significantur, e Cornelii rationibus Lector statuet, quem tamen opinionis tam mirabilis notitia fraudandum non putavimus.

AUTEM. Pro inquam. *Nemo, cum tentatur, dicat, quoniam a Deo tentatur : Deus enim intentator malorum est: ipse autem neminem tentat.* Jac. I. 13. *Intentator*, non ab intentando ; sed quasi *non tentator :* voluit enim Interpres vim græci *apeirastos* uno et ipse vocabulo assequi. Deus neminem ad malum illicit : ipse, inquam, neminem tentat. In eumdem sensum usurpatur hæc particula *autem* 2. Cor. V 8, et X 2.

AVERTO. Misericordi, et benefico in egentes, inter alia virtutis suæ præmia hoc etiam spondetur : *vocaberis ædificator sepium, avertens semitas in quietem.* Is. LVIII 12. Laudaberis, quod per tuam operam protegantur aliorum bona, tutæque sint viæ publicæ, et prædia juxta vias sita.

AVIS. Noli potentibus ac opulentis viris maledicere, quantumvis secreto : *quia et aves cœli portabunt vocem tuam, et qui habet pennas, annuntiabit sententiam.* Eccle. X 20. Affine illis Græcorum proverbiis, Ibyci grues, et Bessi hirundines. Bessi enim parricidium hirundines, et necem a latronibus illatam Ibyco grues prodidere : ut Plutarchus l. de sera Dei vindicta narrat. Qua minime exspectes ratione, etiam occultissima emanare solent, cum auctoris non raro pernicie.

2) Avis ab Oriente, Cyrus. *Vocans ab Oriente avem.* Is. XLVI 11. Deus ex Perside vocavit Cyrum, bellatorem celerrimum, in cujus militaribus signis aquila visebatur. Cyri antitypus fuit Christus victor, et electi populi liberator.

3) Avis avolans, Ephraim. *Ephraim quasi avis avolavit; gloria eorum a partu, et ab utero, et a conceptu. Quod et si enutrierint filios suos, absque liberis eos faciam in hominibus : sed et væ eis, cum recessero ab eis.* Os. IX 11. sq. Ephraim, sive regnum Israël, nulla re magis contra Judam, quam fertilitate sua, et armatorum copia gloriabatur, quippe regnum decem tribuum contra duas. Sed hæc gloria, dicit Dominus, instar avolantis volucris evanescet : nam eorum liberos vel statim a partu interimam, vel ante ipsum partum abortu tollam, vel omnino concipi ac formari non sinam. Si qui adolescere incipiant, ante pubertatem a me delebuntur. Væ ipsis quoque parentibus, *cum recessero ab eis.* Postrema hæc verba Hebraizantes quidam contendunt in Hebraicis Bibliis esse corrupta, et a propheta scriptum ita fuisse : *Caro mea ex eis.* Sed boni hi viri non sentiunt, se, dum Hebræos perfidiæ et corruptelæ arguunt, eos per nostrum latus petere, et Vulgatæ gravem plagam infligere, quæ prophetæ tribuit, quod ille non scripserit. Præclare illos refutat doctissimus Franciscus Ribera in Commentariis majoribus in XII Prophetas minores, ad Os. c. IX

n. 18-25. Eruditissimus locus, ac dignissimus, qui legatur; longior tamen, quam ut huc transferri possit.

4) Avis discolor. *Nunquid avis discolor hæreditas mea mihi? nunquid avis tincta per totum? venite, congregamini omnes bestiæ terræ, properate ad devorandum* Jer. XII 9. Difficilis et obscurus locus: sed præcisis ambagibus viam ipsam ingrediamur. Hæreditas Dei est Hebraicus populus, quem similem facit avi peregrinæ; sive discolori, id est, alios aliis membris colores habenti; sive per totum corpus quibusdam maculis sparsæ; et propter hanc peregrinitatem avibus animantibusque aliis exosæ. In quo reprehendit simulacra varia, quorum superstitionem Hebræi receperant. Quo autem modo bestiæ avem assequuntur ac devorant? An cum acutissimo Joanne Mariana credemus, hebraicum *chajá*, quod ab radice *vixit* oritur, non solas bestias significare, sed etiam volucres? sic enim peregrina hæc avis objiceretur feris avibus insectanda et laceranda. An potius intelligemus, avem discolorem seu maculosam ex aëre a Deo dejectam, vel fortuito humi deprehensam, invadi a bestiis, ac discerpi? Si primum eligimus, qua ratione dictæ sunt *bestiæ terræ?* apud Hebræos præsertim, qui *volucres cœli* appellare consueverunt. Si amplectimur alterum, expeditam videmur habituri viam. Invitantur nationes barbaræ, ut in Hebræos impetum faciant, et regnum discerpant.

AZYMUS. Absque fermento. Græcum. Proprie de panibus dicitur, quos paschali tempore fermentatos comedere, nefas erat Hebræis, et capitale. Ex. XII 15. Inde nomen adepti sunt septem illi dies paschalis hebdomadis, maxime primus. *Appropinquabat autem dies festus azymorum, qui dicitur Pascha.* Luc. XXII 1. *Primo die azymorum, quando Pascha immolabant.* Marc. XIV 12. Traduxit ad nos hoc vocabulum Paulus. *Expurgate vetus fermentum, ut sitis nova conspersio, sicut estis azymi.* 1. Cor. V 7. ut videlicet *epulemur, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ, et nequitiæ; sed in azymis sinceritatis, et veritatis.* ibid, v. 8.

B.

BAAL. Num. XXII 41. Profanorum veterum Belus; Græcis deinde ac Romanis Jupiter aut Saturnus. Quod plurali numero Baalim dicitur, non plures deos, sed plures locos seu plura simulacra indicat, in quibus idem Deus colebatur: quemadmodum suo loco de Astarte sive Astaroth dea ex Augustini q. 16 in l. Judic. observatum est.

Ita Jupiter Tarpeius, Eleus', Hercæus, Feretrius, Stator.

BAALPHARASIM. Vide *Mons divisionum.*

BAALI. Deus de Synagoga, jam resipiscente, sibique denuo fideli, ait : *Vocabit me, Vir meus : et non vocabit me ultra, Baali.* Os. II 16. Hebraice et syriace Baali idem est ac Vir meus. Noluit tamen Deus hoc nomine a Synagoga se appellari, odio falsorum numinum seu imaginum Baalim, ne vel nomine tenus aliquid cum iis commune haberet. Fere ut nunc inepte ac indecore ageret, qui Deum verum nuncuparet *Jovem* : nam etsi is maxime et unice sit *Juvans Pater*, ex quibus verbis contractum est *Jupiter* : profanato tamen hoc vocabulo cum suprema Veritate ac Majestate non convenit.

BABEL. Confusio, seu veniens confusio : ab radice hebraica *balál*, confudit, permiscuit. *Idcirco vocatum est nomen ejus Babel, quia ibi confusum est labium universæ terræ.* Gen. XI 9. Hebraice : quia ibi confudit (*balál*) *JEHOVA* labium omnis terræ.

BABYLON. Non pro sola urbe, vel imperio, cujus urbs illa erat : sed aliquando pro tota impiorum universitate. Erudite Laurentius Villavicentinus, in Phras. S. Script. ait, Babylonis nomen *colluviem hominum perditissimorum allegoria Scripturæ indicare, et omnino qualem Philippus ille Macedo instituit Poneropolim, in quam perfidos omnes, perjuros, et quidquid est fæcis hujusmodi, relegavit.* Est enim *Poneropolis* græce, Pravorum civitas.

BACULUS. Generatim omne sustentaculum. *Baculum senectutis nostræ*, ingemiscit de absente Tobia filio Anna mater. Tob. V 23, et X 4. Qui solus ætate hac senili sublevare nos potest. Elegantissima est metaphora Lev. XXVI 26 : *Postquam confregero baculum panis vestri..... comedetis, et non saturabimini.* Sic et Ez. IV 16 : *Conteram baculum panis in Jerusalem.* Rursum Ez. X 16 : *Conteram in vobis baculum panis.* Inopiam frugum in vos immittam, ut non suppetat, quo satiemini. Baculus enim panis est frumenti culmus. Ps. CIV 16, ubi nos habemus, *Omne firmamentum panis contrivit*; hebraice est, *omnem baculum panis.*

2) Baculus annuntians. *Populus meus in ligno suo interrogavit, et baculus ejus annuntiavit ei.* Os. IV 12. Simulacra sua lignea consuluerunt, eorumque invocato nomine virgas jactarunt, e quibus divinationem captarent. De hoc superstitionis genere Ludovicus Cælius Rhodiginus, Antiquarum Lectionum l. 7 c. 29. Hanc rhabdomantiam profani dixere; cognatam toxomantiæ, seu ariolationi e sagittis, cujus exemplum occurrit Ez. XXI 21.

BAHES. Rex Demetrius Simoni pontifici maximo, et genti Judæorum, ita respondet : *Coronam auream, et*

bahem, quam misistis, suscepimus. 1. Mach. XIII 37. Erat palmæ ramus; (et quidem hic Demetrio missus, ex auro) ut ibid. v. 51 ipsa Vulgata explicat, cum in græco sit rursum bahes.

BAPTISMA. Græcum : nobis lavatio, balneum. Inter Hebræorum ritus *baptismata calicum, et urceorum, et æramentorum, et lectorum* Marc. VII 4 numerantur. Post Christi mortem cassæ a Paulo declarantur cærimoniæ legis antiquæ, abrogatis his *baptismatibus, et justitiis carnis.* Hebr. IX 10. Accipitur etiam pro cruento illo sacrificio, quo crimina totius orbis terrarum Servator moriens abluit. *Baptismo autem habeo baptizari, et quomodo coarctor, usquedum perficiatur?* Luc. XII 50.

BAPTIZO. Lavatione purgabantur, qui apud Hebræos legalem immunditiam contraxerant; inter quos numerabantur ab lege, qui mortuum attrectassent. Verum, inquit per ingeniosam allegoriam Siracides, *qui baptizatur a mortuo, et iterum tangit eum, quid proficit lavatio illius?* Eccli. XXXIV 30. Q. d. quid prodest expiare commissa, moxque iterum expianda committere?

2) Baptizari a foro. Pharisæi, *a foro nisi baptizentur, non comedunt.* Marc. VII 4. Capere cibum non audebant ante, quam se abluissent a foro reduces, quippe ubi sive ex alienigenarum consortione, sive e contactu rerum venalium, in immunditiam legalem incidere proclive esset. Ea religione inepte ductus Pharisæus, mirabatur, *quare non baptizatus esset ante prandium* Christus. Luc. XI 38.

BARBA. Mirifice delectabantur veteres unguentorum usu : quapropter si rem suavissimam dicere volebant, pretiosum unguentum dicebant. Concordiam fratrum laudaturus propheta regius, tam bonam eam esse ait, tamque jucundam, quam odoratum unguentum, idque minime parcum, sed *sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam barbam Aaron, quod descendit in oram vestimenti ejus.* Ps. CXXXII 2. quod liberali manu profusum, dimanat in caput, ipsaque adeo barba ex omni parte irrigata, ad summæ vestis oram pervenit, suavitate sua omnes hominis spiritus recreans et reficiens. Male scribunt, qui *barbam, barbam Aaron* virgula interposita distinguunt, quasi sensus sit : *quod descendit in barbam*, et nominatim quidem in *barbam Aaron.* Ignoratione Hebraismi id factum, quo, cum rei copiam, magnitudinem, abundantiam declarare volunt, ejus nomen continenter geminant, aliquando et tertio repetunt, ut in Præfatione admonui. Sic inter decem Ægypti plagas, ubi de ranarum cadaveribus noster inquit, *congregaveruntque eas in immenses aggeres*, Ex. VIII 14. hebraice est, *acervos acervos.* Apud nos Hebræi, transitum

petentes, promittunt : *publica gradiemur via.* Deut. II 27. Sed ipse Moyses dixit, et scripsit, *via via;* id est, lata, regia, militari. *Juste quod justum est persequeris.* Deut. XVI 20. hebraice Moyses præcipit : *justitiam justitiam sectaberis ;* meram, puram putam justitiam, omni alio respectu vacuam. Eodem igitur modo *barbam barbam* est, undique per totam barbam, quam promissa est.

BARJONA. *Simon Barjona* (tribus syllabis, non quatuor *Bariona*) Matth. XVI 17. Nomen Apostolorum principis, antequam a Domino Cephas seu Petrus appellaretur. *Bar Jona* est Filius Jona. Verum id *Jona* contractum fuisse oportet, ut fit in populo, ex *Johanna :* nam Joan. XXI 15 sqq. Petrum omnino ter ita Christus alloquitur : *Simon Joannis.* Emendanda sunt igitur ab erudito lectore Onomastica, Vulgatæ ad finem attexi solita, in quibus *Barjona* explicatur *Filius Columbæ.* Nam etsi *Jona,* cum purum est integrumque vocabulum, Hebræis columbam significat : Petri tamen parens, non verus Jona, ut vidimus, sed Jochanan seu Johanna, non a columba, sed a gratia nuncupatus est. Neque verendum est, ne detrahatur aliquid Petro Ecclesiæ Capiti, si *Columbam* amittat, Spiritus Sancti imaginem : non minus enim vel gloriosus ipse, vel certa et verax Ecclesia erit, assistente illis Divini Spiritus *gratia*, Joannis nomine significata.

BASAN. Quia Basan regio erat opima, ideo, quidquid erat pingue ac lætum in pascuis, a Basan Hebræi cognominabant. Tales sunt *quercus Basan*, cum alibi, tum Is. II 13, ubi cedris Libani junguntur, allegorice ibi cedri sunt viri principes ; firmæ et proceræ quercus, homines militares, et opulenti.

2) Ex Basan convertens. *Dixit Dominus : Ex Basan convertam, convertam in profundum maris : ut intingatur pes tuus in sanguine ; lingua canum tuorum ex inimicis, ab ipso.* Ps. LXVII 23 sq. Intelligitur victoria, quam Israëlitæ post maris rubri transitum de gigante Og, rege Basan, in Edrai reportarunt, ipso rege cum filiis ac universo populo *ad internecionem* (Num. XXI 35) deleto. *Convertam* hoc loco idem est, ac *educam*, atque ita legitur hebraice. *In profundum maris* autem non motum in locum, sed ex loco significat : quod clarius ostendit fons hebraicus, in quo est : *ex profundo maris ;* unde et magnus Hieronymus vertit : *de profundis maris.* Itaque totius loci sententia hæc emergit : Dixit populo suo Dominus : Ut ex profundo maris rubri, ita ex Basan te educam : tantumque sanguinis hostilis effundam, ut *ab ipso,* ubicunque vestigium posueris, tingatur pes tuus, et canes eum lingere ad satietatem possint.

BATUS. Tres modios continebat, ut Ephi, eo solo dis-

crimine, quod Ephi mensura aridorum erat, Batus liquidorum. Hoc tamen *de Bato communi* tantum dictum vult Jacobus Tirinus, de Mensuris seu Vasis, § ultimo: nam Batum sacrum, non sine ratione, multo majorem fuisse suspicatur.

BEHEMOTH. Job. XL 10 sqq. Nomen hoc hebraicum *animalia* significat; tantæ nimirum est molis hæc animans, ut multarum instar una sit. Allegorice draconem stygium interpretantur omnes. Sensu proprio, quidam hippopotamum existimant, magna probabilitate; Sancius (*Sanchez*) taurum, satis commode; alii rhinocerotem; Hebræi et nostri passim elephantem. Inter potentiæ suæ argumenta Deus Jobo proponit maxima duo terra marique animalia, Behemoth elephantem, et post illum (Job. XL 20 sqq. et per totum XLI) Leviathan balænam. Præteritis facilioribus, cætera edisseram. Cum tantus sit elephas, cum tamen *feci tecum*, LXX *apud te*, domesticum et cicur animal: quod non ut aliæ belluæ cruento victu pascitur, sed *fœnum quasi bos comedet*, herbis ac terræ frugibus contentum. Singularis *fortitudo ejus in lumbis*, et *umbilico*: cinctu enim arctissimo tantum abest ut lædatur, ut etiam expeditus et alacer cum turri et armatis impositis se prælio inferat. *Ipse est principium viarum Dei*, inter mutas animantes præcipuum Divinorum operum: de quo admiranda plurima plurimi historici prodidere; inter ea merito numeres *gladium ejus*, stupendam proboscidem, qui contra hostem incitatus tam dextere utitur, quam ense optimo peritissimus quisque militum. Suo tamen ingenio relictus, nec hominem, nec pecus lædit: consciæ lenitatis hujus, et securæ, *omnes bestiæ agri ludent ibi*, unde, conspectis feris aliis, contentissime fugerent. Satur *in secreto calami, et in locis humentibus*, in solo roscido et arundinoso quiescit. Potus tanto corpori multus: sed admodum lentus, ac proinde perdiu protractus, diceres, exhausturum amnes: *ecce absorbebit fluvium.* Tam robustam, tam solertem belluam Deus ceu prædam objicit imbecilli et agresti homini, qui elephantem, *in oculis ejus*, videntem ac sentientem capit, *quasi hamo* levissimum pisciculum in ripam educeret. Nostra etiam ætate exibit Hottentottus rudis, et elephanti longe impar ingenio; atque acuto palo in fovea depacto, ejus sive pectus aut jugulum, sive proboscidem terebrabit: *in sudibus perforabit nares ejus.* Summa id accuratione enarrat Petrus Kolbius in amœnissimo volumine de rebus Hottentotticis, Epitom. Germ. P. 1. c. 23. Jobi verba non tantum de insidiis, sed etiam vi aperta intelligere licet, qua elephantum aggressus venator proboscidi sudem infigat.

BELIAL. De consceleratis hominibus dicitur; idem-

que in Hebræorum lingua significat, quod in Osea casca seu vetere *injux*, id est, *absque jugo.* Apposuit id parenthesi noster Interpres Judic. XIX 22. *Viri civitatis illius; filii Belial* (*id est, absque jugo.*) Impios contra Nabothum testes historia sacra *filios Belial* appellat 3. Reg. XXI 10. et protinus v. 13 addit: *adductis duobus viris filiis diaboli*, et *viri diabolici*, cum in hebraico (1. Melachim XXI 10 et 13.) ubique eadem phrasi dicantur *filii Belial.* Reperitur et absolute positum. *Non adjiciet ultra, ut pertranseat in te Belial: universus interiit.* Post tantam stragem, nocturnam ab Angelo, nullus jam te invadet Assyrius: periit ille exercitus, legis veræ ignarus, et omnis jugi impatiens. *Torrentes Belial* 2. Reg. XXII 5, in Psalterio, ubi idem Davidis carmen repetitur, explicantur latine *torrentes iniquitatis.* Ps. XVII 5. Sic poëtice appellat vates regius insidias a scelestis scelestioris regis, ingrati et perfidi Saul, satellitibus sibi comparatas.

BELLUM. *Desuper tunica pallium sustulistis: et eos, qui transibant simpliciter, convertistis in bellum.* Mich. II 8. Avari et rapaces ne ipsas quidem vestes fratribus reliquistis; et homines innoxios, absque ullo nocendi consilio transeuntes, veluti captos bello hostes diripuistis; quasi bello confractos, ait Chaldæus.

2) Pro periculoso certamine. De Leviathan, seu balæna, Dei ad Jobum verba sunt: *Pone super eum manum tuam: memento belli, nec ultra addas loqui.* Job. XL 27. Aude belluam hanc adoriri, manum injice: sed memento, quo tuo periculo in certamen sis descensurus: cui cum imparem te videas, gloriari cessa, et sile.

BENEDICO. *Si non benedixerunt mihi latera ejus, et de velleribus ovium mearum calefactus est;* poëtice prorsus, et perornate, Job. XXXI 20. Benedixerunt mihi pauperes, quorum latera texi, et gregis mei velleribus contra frigus munii. Id *si non* feci, *si non* misertus sum, nec in me suam nunc misericordiam Omnipotens vertat.

2) Pro benefacere. *Anima, quæ benedicit, impinguabitur: et qui inebriat, ipse quoque inebriabitur.* Prov. XI 25. Homo beneficus beneficiis cumulabitur, et qui ubertim alios caritatis suæ indiciis implet, vicissim et ipse paria ubertim recipiet.

3) Pro maledicere, per antiphrasim. Accusatores falsi de innocentissimo viro testantur: *Benedixit Naboth Deum et regem; quamobrem eduxerunt eum extra civitatem, et lapidibus interfecerunt.* 3. Reg. XXI 13. Satan, et Jobi uxor, eodem stylo; ille ad Deum de Jobo: *nisi in faciem benedixerit tibi*, Job. I 11. *videbis, quod in faciem benedicat tibi.* Job. II 5. hæc ad sanctum conjugem: *adhuc tu permanes in simplicitate tua? benedic Deo, et morere.* Job. II 9. id est, maledicet tibi: nondumne maledicis, jam jamque moriens?

BENEDICTIO. *Dulces sermones et benedictiones.* Rom. XVI 18. blanda adulantium fallacia, qui quos beatos dicunt, decipiunt.

2) Pro dono, munere, stipe. Quam nos eleemosynam dicimus, apostolus 2. Cor. IX 5. *benedictionem* appellat, seu, ut est in græco *eulogian ;* unde eulogiarum in Ecclesia nomen, quod diu viguit. Jacob ad Esau fratrem, cum totos greges ei donaret, ita rogabat : *suscipe benedictionem, quam attuli tibi.* Gen. XXXIII 11. Naaman sanatus, et munera Elisæo offerens, *Obsecro itaque,* inquit, *ut accipias benedictionem a servo tuo.* 4. Reg. V 15.

3) Benedictionem facere. Rabsaces, sui regis Sennacherib nomine, Jerosolymitas ad deditionem impellens: *Facite mecum benedictionem, et egredimini ad me.* Is. XXXVI 16. Non est hoc, rogantis obsequium, favorem, gratiam, ac veluti beneficium : nec enim unquam sic loqui dignaretur sive rex arrogans, jam pæne totius Judææ victor ; sive Rabsaces, homo superbissimus, et, ut priora ejus verba demonstrant, inurbanissimus. Sed, ut LXX loquuntur : *Si vultis benedici* (felices esse) *egredimini ad me.* Noster quoque interpres 4. Reg. XVIII 31, ubi res eadem narratur, eademque sunt in hebraico verba, sic habet : *Facite mecum, quod vobis est utile, et egredimini ad me.*

4) Benedictionem ponere super montem Garizim (Deut. XI 29) quid sit, ostendetur in Voc. *Maledictio.*

BENEFACIENS. Vitari jubet Siracides crebrum cum sexu molliore commercium, addita ingeniosissima similitudine : *de vestimento enim procedit tinea, et a muliere iniquitas viri.* Eccli. XLII 13. Ne quis forte diceret, Bona est, cum qua versor; neque enim ex malo tantum panno, sed etiam e bona veste tinea nascitur. Posthæc subjicitur : *Melior est enim iniquitas viri, quam mulier benefaciens.* v. 14. Facessat jocularis illorum levitas, qui ut risum concioni eliciant, hæc eo torquent, adeo vilem esse muliebrem sexum, ut vel peccata virorum bonis illius operibus meliora sint. Vera loci sententia hæc est : melius tibi est, agere cum viro tibi iniquo, infenso, injurioso ; quam cum muliere humaniter te tractante, tibique benefaciente : ille enim cautiorem te reddet : hæc sensim sine sensu igniculos excitabit, invita fortassis ipsa, et ignara ; sed tamen ad crimen denique, tuumque probrum te adductura ; ideo pergit : *et mulier confundens in opprobrium.* ibid.

BENE PATIENS. Justi florebunt, et *adhuc multiplicabuntur in senecta uberi : et bene patientes erunt.* Ps. XCI 15. Ipsa eorum senectus erit fertilis, et vegeta : hæc etiam illorum ætas erit laborum patiens ; hebraice, viridis.

Poëta hebraicus, ut latinorum princeps, viridem senectutem vocavit; hoc melius sacer, quod præmiserat v. 13 palmam et cedrum arbores, quibus viriditas longæva congruit, et firmitudo incommodorum omnium patiens, quæcunque in cacumine Libani expositis afferre aëris injuriæ possunt.

BENEPLACITUM. Periculosas impiorum blanditias, sub olei (hebr. venenati) nomine, aversatus Psaltes, addit: *adhuc et oratio mea in beneplacitis eorum.* Ps. CXL 5. Imo et pro ipsis impiis Deum precari pergam, ut ipsi quoque prava sua desideria comprimant, eaque odisse incipiant, in quibus male sibi nunc placent.

BERSABEE. *Idcirco vocatus est locus ille Bersabee: quia ibi uterque juravit;* Abraham, et Abimelech. Gen XXI 31. Bersabee enim hebraice est *puteus juramenti*, ut statim versiculo sequente appellatur. Hebraice totidem litteris significat *puteum septem:* quod magni auctores ad septem agnas referunt, quibus Abraham locum hunc emit, v. 30. Nomen hoc deinde transiit in vicinam urbem, Gen. XXVI 33, ubi expositionem duplicem recipit; nam si littera S vocabuli hebraici Bersabee punctum diacriticum in cornu dextero habere intelligatur, est puteus jurisjurandi; si in sinistro, affluentiæ, sive satietatis quorum illud congruit cum v. 31, *juraverunt sibi mutuo;* istud cum v. 33, *appellavit eum* (puteum) *Abundantiam.*

BESTIA, *Omnes bestiæ agri venite ad devorandum, universæ bestiæ saltus.* Is. LVI 9. Non optat, inquit Hieronymus, sed prædicit fore, ut a dæmonibus devorentur. Ita ille sensu tropologico; in litterali hostium legiones intellige, et prædatoria agmina, undique a Deo evocanda. Merebantur id sacerdotes impii, avari, et summe negligentes, ut versus sequentes indicant. In operis hujus præfatione monui de Hebraismo hoc prophetico, in Psalmis præsertim sæpius occursuro, ubi vates imprecantis specie gravia mala prænuntiat et minatur.

BETH. Secunda hebraici alphabeti littera, ut apud Latinos *b*, apud Græcos *beta*, quod ex hebraico natum, eidem et numero, et sono respondet. Vide *Aleph.*

BETHAVEN. Nomen urbis, cujus in libro Josue, et primo Samuelis, seu nostro primo Regum, fit mentio. Quia vero *Bethaven* hebraice domum vanitatis, iniquitatis, nihili significat; ideo per irrisionem ita vocatur urbs Bethel, ubi sacrilega vitulorum religio exercebatur. *Ne ascenderetis in Bethaven, neque juraveritis, Vivit Dominus.* Os. IV 15. Nolite adire urbem Bethel, domicilium vanitatis et nihili, id est, vituli: nolite per hunc jurare, qui nec dominus vester est, nec omnino vivit.

BETHEL. Hebraice domus Dei. Duæ hoc nomine urbes erant, altera in tribu Ephraim, in Benjamin altera. De

priore narratur Gen. XXVIII 19 : *Appellavitque* (Jacob, visa per somnum scala cœlesti) *nomen urbis Bethel, quæ prius Luza vocabatur ;* exclamaverat enim : *non est hic aliud nisi domus Dei.* v. 17.

BETHLEHEM. Domus panis. Natale Christi solum. *Et tu Bethlehem Ephrata parvulus es in millibus Juda : ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israël, et egressus ejus ab initio, a diebus æternitatis.* Mich. V 2. At legis periti, de Messiæ patria ab Herode interrogati, prophetæ locum ita recitant : *Et tu Bethlehem terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda ; ex te enim exiet dux, qui regat populum meum Israël.* Matth. II 6. Quidam, ducibus summis viris, Hieronymo ac Thoma Aquinate, ignorantia et memoriæ lapsu ita respondisse aiunt imperitos hos legis peritos. Alii censent, Michæam interrogantis sensu scripsisse : quod acriter ac docte propugnat Ribera. Planissima vero hæc est antilogiæ solutio, oppidum Bethlehem a Michæa parvum quidem dici, et fuisse, spectato loci ambitu, et incolarum fortunis ; sed nequaquam exiguum inter præcipuas etiam familias ac urbes futurum, quippe ex quo oriturum prædicit Dominatorem Israëlis, Æternum, proinde Hominem Deum. Cur addatur *Ephráta*, et *in terra Juda*, ea est ratio, ut ab altera Bethlehem discernatur, in tribu Zabulon sita. *Ephráta* autem alterum nomen est hujus nostræ Bethlehem, Gen. XXXV 19, et XLVIII 7.

BETHSAIDA. Urbs Galilææ, Philippi apostoli patria. Joan. XII 21. cui Christus Matth. XI 21, et Luc. X 13 infelicissimum Væ intentat. *Est autem Jerosolymis probatica piscina, quæ cognominatur hebraice Bethsaida.* Joan. V 2. *Hebraice*, id est, ab incolis Hebræis ; non autem, lingua hebraica : nam inde a captivitate Babylonica syriacus erat Hebræorum sermo vernaculus, non hebraicus. Hoc ipsum vocabulum syriacum est, nec *Bethsaida*, sed *Bethesda*, domus effusionis : quod eo loco sanguis ovium et agnorum effunderetur ; unde græcum probaticæ nomen : Græcis enim *probaton* ovis est. Atque ita Evangelistam scripsisse, argumento sunt optima exemplaria Joannis græca, in quibus non *Bethsaida*, sed *Bethesda* exaratum legitur. Sed indocti librarii notiorem sibi vocem substituerunt *Bethsaida*, quod solius urbis, non piscinæ nomen est.

BIBO. *Quomodo enim bibistis super montem sanctum meum, bibent omnes gentes jugiter : et bibent, et absorbebunt, et erunt quasi non sint.* Abdiæ v. 16. Sicut vos, o Idumæi, hostes gentis meæ acerbissimi, de illius exitio inter convivia exultastis ; ita de tuo populi cæteri, instructis et ipsi conviviis, lætabuntur. Ita te exhaurient, et absument, ut nihil reliquum tibi facturi sint;

et erunt urbes tuæ, oppida, pagi, *quasi non sint*, nullo pristinæ ubertatis apparente vestigio.

2) Bibere subsannationem, iniquitatem. Eliud calumniator de innocente Jobo: *bibit subsannationem quasi aquam*. Job. XXXIV 7. irridet libere, fidenter, avide. Verius ipse Jobus: *inutilis homo, qui bibit quasi aquam iniquitatem*. Job. XV 16. qui plurima in se delicta admittit, qui quotidie peccat.

3) Bibere, de ærumnis et suppliciis. *Ecce quibus non erat judicium ut biberent calicem, bibentes bibent; et tu quasi innocens relinqueris? non eris innocens, sed bibens bibes*. Jer. XLIX 12. Tune innocentis instar impunitatem speras, o Idumæa? ecce Hebræi, in captivitatem traditi, calicem furoris Domini bibent, qui tamen, si comparentur tibi, multo minus id merebantur: equidem tu eumdem potum bibes, et ebibes.

BLASPHEMIA. *Pater tuus primus peccavit, et interpretes tui prævaricati sunt in me. Et contaminavi principes sanctos, dedi ad internecionem Jacob, et Israël in blasphemiam*. (chaldaice et græce *opprobrium*.) Is. XLIII 27. sq. Pater est Adam; interpretes, Moyses et Aaron, viri cæteroquin sancti, sed ob leve peccatum, in quod a pervicaci populo impulsi erant, a Deo repulsi a terræ promissæ introitu. Populus autem universus, dempto solum Josue et Calebo, in desertis vario mortis genere confectus, immortali suo probro ad omnes vicinos et posteros, contumaciam ejus et perfidiam merito reprehensuros.

BOANERGES. Hoc nomen imposuit Dominus Zebedæi filiis, Jacobo et Joanni, Marc. III 17. *Boanerges, quod est, filii tonitrui*. Non est hebraicum, sed syriacum, ut alia, quæ in Evangeliis et Apostolorum Actis peregrina a nobis leguntur. *Bane-rges. bane* syriace filii, *regés* tumultus, tonitru. Littera *o* per indiligentiam librariorum irrepsit: nam, ut recte notavit Caninius l. de Locis S. Script. Hebraicis, c. 11 *scribendum est procul dubio* BANERGES *sine* O, *quod nemo doctus negaverit; quandoquidem*, ut hebraice in statu regiminis *bene* dicuntur filii, absque *o*; ita syriace *bane: boane* inauditum est.

BONUS. *Bonum est confidere in Domino, quam confidere in homine. Bonum est sperare in Domino, quam sperare in principibus*. Ps. CXVII 8 sq. More latino, *melius est*; nam Hebræi gradu comparativo carent. *Quam bonum est arguere, quam irasci, et confitentem in oratione non prohibere!* Eccli. XX 1. Quanto melius est, in monendis errantibus moderatum esse, quam iracundum! quanto melius, confesso errorem ignoscere, quam veniam negare deprecanti! *Bonum mihi lex oris tui, super millia*

auri et argenti. Ps. CXVIII 72. Lex, ore tuo Divino prolata, melior mihi est multis auri et argenti talentis. Vide in Voce *Quam.*

BORITH. *Si laveris te nitro, et multiplicaveris tibi herbam borith, maculata es in iniquitate tua coram me, dicit Dominus Deus.* Jer. II 22. In Vulgata nomen hoc nusquam præterea legitur; in hebraico fonte semel insuper, Mal. III 2. ubi noster aperte, *herba fullonum.* Ea vulgo dicitur saponaria: unde sapo, cujus in eluendis maculis quotidianus est usus. Ait igitur per Jeremiam Deus: Si vel nitro (nam et isto lavabant) vel quacunque fullonum arte purgare te studueris, quocunque obtentu celaveris crimina, meos tamen oculos non latebis.

BOS. *Cognovit bos* (quilibet) *possessorem suum.* Is. I 3. Qua ratione id ad Christi præsepe pertineat, observavi in Voc. *Asinus.*

BOSPHORUS. *Hæreditabunt hi, qui ad Austrum sunt, montem Esau; et qui in campestribus, Philistiim: et possidebunt regionem Ephraim, et regionem Samariæ: et Benjamin possidebit Galaad. Et transmigratio exercitus hujus filiorum Israël, omnia loca Chananæorum usque ad Sareptam; et transmigratio Jerusalem, quæ in Bosphoro est, possidebit civitates Austri.* Abdiæ V. 19 sq. Hæc *transmigratio exercitus* ex filiis Israël et Jerusalem est cohors Apostolorum, et apostolicorum virorum, quaquaversum per orbem sparsa, in cujus regnis omnibus debellata superstitione, innumeros in fidem Jesu imperatoris sui recepere. Pro Bosphoro hebraice est *Sepharad*, quo nomine Hispaniam ad hunc usque diem Hebræi appellant.

BOSRA. Urbs Idumææ seu Edom præcipua. Is. LXIII 1 sqq. eloquentissima est figura dialogismi, quærentibus angelis bonis, vel etiam ex mente D. Athanasii malis, respondente Messia, dum triumphans in cœlum ascendit. Idumææ nomine Judæa, et Bosræ Hierosolyma hoc loco tegitur. Quia vero *Edom* hebraice est ruber, et radicales litteræ vocis *Bosra* vindemiatorem et vindemiam significant: ingeniose propheta cruentam Messiæ necem sub allegoria vindemiæ celat. Torcular, quod calcasse se dicit, impietas est gentium, qua protrita, suum ipse sanguinem pro hostili obtulit Divino Patri, eaque vindicta illi plenissime satisfecit.

BRACHIUM. De impio rege Antiocho vaticinans Daniel, inter alia multa inquit: *Brachia ex eo stabunt.* Dan. XI 31. Brachia vocat potentiores Judæorum, qui Antiochi partibus favebunt, ab eoque stabunt.

2) Pro auxilio et præsidio humano. *Maledictus homo, qui confidit in homine, et ponit carnem brachium suum, et a Domino recedit cor ejus.* Jer. XVII 5. Qui totam suam

fiduciam in homine locatam habet, ejusque præsidio ita nititur, ut a Deo recedat.

3) Pro potentia Divina. Deus Hebræos ex Ægypto eduxit *in brachio excelso*. Act. XIII 17. id est, luculenta potentia, inter admiranda prodigia.

4) Pro armo victimæ. *Propurga te cum brachiis.* Eccli. VII 33. Vitæ tuæ maculas sacrificio expia, et armos offer, quemadmodum lege sancitum est. *Ecce ego projiciam vobis brachium, et dispergam super vultum vestrum stercus solemnitatum vestrarum, et assumet vos secum.* Mal. II 3. Armus dexter e sacrificio, nisi id esset holocaustum, cum ventriculo sacerdotibus debebatur. Quorum sceleribus iratus Deus, Ecce, inquit, projiciam in vos armum, ex victima a me vobis relictum, et *ventriculum;* ita habent LXX. Sed majoris probri causa in hebraico dictum est *péresch*, quod simpliciter et absque circuitu noster interpretatus est *stercus*. Hoc *assumet vos secum*, vos involvet, vobis adhærebit. Id est: Coram omni populo propter flagitia vestra vos in contemptum adducam, qui vestro nomini insidebit.

BREVIS. *Cum exarserit in brevi ira ejus.* Ps. II 12. id est, paulo post. Propinquum Dei judicium commemorat.

BUBALUS. *Nunquid currere queunt in petris equi, aut arari potest in bubalis, quoniam convertistis in amaritudinem judicium, et fructum justitiæ in absinthium?* Amos VI 13 Expeditissime cum Francisco Ribera in hunc locum dicemus, vitam et mores iniquorum ac impiorum, qui Deum et homines irritant ac exacerbant, tam esse contra naturam, quam contra naturam equi est, currere per prærupta saxa; vel contra naturam silvestris et indomabilis bovis, aratro mansuete servire.

BUTYRUM. Ad regem Judææ Achaz de Emmanuele Virginis Filio dicitur: *Butyrum et mel comedet, ut sciat reprobare malum, et eligere bonum. Quia antequam sciat puer reprobare malum, et eligere bonum, derelinquetur terra, quam tu detestaris a facie duorum regum suorum.* Is. VII 15 sq. Tametsi puer hic futurus est Emmanuel, seu verus *nobiscum Deus:* aletur tamen ut alii suo tempore regionis nostræ infantes, donec ad eam ætatem perveniat, qua pueri alii pro usitato et naturali vitæ cursu internoscere bonum a malo incipiunt. Antequam vero admirabilis hic puer nascatur, deseretur a Deo, ac deserta vastabitur provincia utraque, Israëlis, et Syriæ, quas tu nunc abominaris et metuis, propter illata tibi arma a Phacee Israëlis, et Rasin Syriæ regibus.

2) Butyro pedes lavare. Modus loquendi adagialis, qui illius rei abundantiam apud Hebræos denotabat. *Lavabam pedes meos butyro, et petra fundebat mihi rivos olei.* Job. XXIX 6. Tam pinguis tum erat mea fortuna.

ut butyro et oleo instar aquæ affluerem, tanta copia, ut vel pedibus, si ita visum esset, lavandis sufficeret.

BUXUS. Vaticinium suum exarare jubetur propheta *super buxum.* Is. XXX 8. in tabella nimirum buxea, more veterum, codicillos ligneos usurpantium. Sic *obsignatam abietem* pro epistola tabellæ abiegnæ inscripta legimus apud Plautum Pers. Act. II scen. 2. Præcipitur hoc Isaiæ ad diuturnitatem : nam tabella hæc *erit in die novissimo in testimonium usque in æternum.*

C.

CABUS. Mensuræ genus, propemodum librarum quatuor et semis, si Tirinum audimus. Cabum hebraicum fuisse parem volunt chœnici Græcorum. Erat autem chœnix diarium frumenti, quod servis domini quotidie præbebant. Unde illud Pythagoricum, super chœnice non sedendum ; hoc est, sectandum non esse cibum alienum per otium, sed sua cuique industria vivendum.

CADO. *Dixeruntque ad Jeremiam prophetam : Cadat oratio nostra in conspectu tuo.* Jer. XLII 2. *Si forte cadat oratio eorum in conspectu Domini.* Jer. XXXVI 7. *Audi obsecro, domine mi rex : valeat deprecatio mea in conspectu tuo.* Jer. XXXVII 19. Idem est horum sensus, et in hebraico eadem ubique phrasis. Patere te exorari : si Deus flecti se precibus sinat.

2) Cadere in terram, pro deperire, irritum fieri. De Samuele propheta : *non cecidit ex omnibus verbis ejus in terram.* 1. Reg. III 19. Nullam ejus vaticinationem eventus frustratus est. Jobi, adhuc tum felicis, ea erat auctoritas, ut, etsi benigno et ridente vultu suos exciperet, vererentur tamen illi, nec quidquam idcirco de gravitate ejus ac dignitate detraheretur. *Si quando ridebam ad eos, non credebant, et lux vultus mei non cadebat in terram.* Job. XXIX 24.

CÆCUS. Cum David rex Jebusæis, arcem Sion tenentibus, deditionem imperasset : illi superbe et contumaciter responderunt : *Non ingredieris huc, nisi abstuleris cæcos et claudos, dicentes, Non ingredietur David huc.* 2. Reg. V 6. Tanta erat arcis firmitas, ut vel cæci et claudi præsidiarii suffecturi sperarentur. Fortassis erant hi e veteranorum numero, qui, oculis pedumve usu in bello amissis, in arce tanquam in Prytaneo alebantur. Davidis certe odium, fiduciamque loci tantam conceperant, ut dicerent, se vivis nunquam fore, ut ille mœnibus potiretur. *Cepit autem David arcem Sion.* v. 7. et abstulit *cæcos et claudos, odientes animam David : id-*

circo dicitur in proverbio : cæcus et claudus non intrabunt in templum. v. 8. Non placent, qui cæcos et claudos hos, non homines, sed Telamones ædificii vel statuas fuisse autumant : mutæ enim mortuæque imagines quo modo sunt *dicentes*, et *odientes* ? quo modo statuarum odio David Jebusæos cæcos et claudos templo in perpetuum excludit ? Proverbium notabat ostentatores, qui in pœnam incidissent : vel etiam de re quacunque usurpabatur, quam fieri non posse opinarentur.

CÆDO. *Stultus cæditur labiis.* Prov. X 8. hebraice, implicabitur, sternetur : græce, supplantabitur : chaldaice, capietur. Stultus suis ipsius dolis implicabitur et capietur, iisque deprehensis punietur ; adeoque suis *stultus labiis verberabitur.* ibid. v. 10.

CÆMENTUM. *Sicut pali in excelsis, et cæmenta sine impensa posita contra faciem venti non permanebunt : sic et cor timidum in cogitatione stulti contra impetum timoris non resistet.* Eccli. XXII 21 sq. Tam facile stultum timor validior dejicit, quam facile ingruens venti impetus deturbat palos in edito loco expositos, et laterculos disjicit male hærentes, quia tenui cæmento parce inter se commissos.

CAIN. Eva *peperit Cain, dicens : Possedi hominem per Deum*, per Dei gratiam. Gen. IV 1. Hebraice a possidendo dictus, tanquam possessus, aut possessio.

CALAMUS. *Non emisti mihi argento calamum*, inquit ad populum suum Deus, Is. XLIII 24. aromaticum, seu odoriferum, cujus erat usus in re divina. De illo Deus alibi : *Ut quid mihi thus de Saba affertis, et calamum suave olentem de terra longinqua* ? Jer. VI. 20.

CALCANEUS. *Cur timebo in die mala ? iniquitas calcanei mei circumdabit me.* Ps. XLVIII 6. Cur timebo die calamitoso et periculoso, præsertim judicii ? Nihil aliud me terrere ac implicare tum poterit, quam iniquitas meorum operum (hæc enim Hebræi per pedes, gressus, et similia significant) maxime si ad vitæ finem, ceu calcem, impius invenirer. Sed hoc illi timeant, *qui confidunt in virtute* (potentia) *sua, et in multitudine divitiarum suarum gloriantur.* v. 7. Frustra quidem : nam neque frater fratrem, neque hominum quisquam hominem alium redimere tum poterit, aut iratum Judicem placare, vel pretio delinire.

CALCEAMENTUM. Victor David semel atque iterum exclamat : *In Idumæam extendam calceamentum meum.* Ps. LIX 10 et CVII 10. Eam conculcabo. victor imposito pede proteram.

CALENDÆ. Prima dies cujusque mensis, non tamen Romani (in Divinis his voluminibus) sed Hebraici ; id est, non solaris, sed lunaris. Proprie est Neomenia, seu,

nova luna. Sic Is. I 13. nos habemus *neomeniam*, et sequente v. 14 *calendas*; hebraice autem et græce idem est in utroque versu vocabulum, quod novam lunam sive neomeniam indicat.

CALIGA. Vulgus, et vulgaria Lexica, in hoc nomine passim labuntur : eamdem enim significationem ei tribuunt, quam vox *femoralia* habet. Falso prorsus : caliga namque calcei genus est, solea duntaxat constantis, quæ pedi loris astringebatur, nonnunquam clavis armata. Testimoniis plurimis, ex omni antiquitate collectis, hoc demonstrant Lælius Bisciola in Horis subsecivis, Tom. 2 l. 57. c. 21, et Julius Nigronius, qui operæ pretium facere se putavit, propriam *De Caliga Dissertationem* vulgando. Præcipue id est militare vocabulum : quare admodum proprie Abramus ad regem Sodomorum ait, ex hostium a se victorum manubiis nihil se accepturum *a filo subtegminis usque ad corrigiam caligæ*. Gen. XIV 23. quippe de copiis militaribus sermo erat. Eo ipso autem loco tam hebraica vox, quam græca LXX Interpretum, calceum sine dubitatione significat. Apertissimum vero est illud Angeli ad Petrum in carcere : *Præcingere, et calcea te caligas tuas*. Act. XII 8. In græco fonte est : *sandalia tua*.

CALIX. Ut Latinis *sors*, ita Hebræis *calix* ambiguum nomen est : quo fatum significant a Deo cuique destinatum, sive lætum et felix, sive acerbum et ærumnosum. Lætum est illud Davidis : *Dominus pars hæreditatis meæ, et calicis mei*. Ps. XV 5. In quo hebraismum observa, adjectivi loco substantivum substantivo addentem, ut in Præfatione monui. Latina consuetudine sensus hic fieret, esse quidem Deum hæreditatem et sortem Davidis, sed ex aliqua parte tantum, ita ut præter Deum etiam alia speret et opperiatur. Verum hoc longe abest a vate sanctissimo, et a lingua hebraica, in qua *pars hæreditatis* est pars seu portio hæreditaria, *pars calicis* tota portio mihi bibenda. Itaque dicitur a propheta regio Dominus tota sua hæreditas, tota sua sors. Luctuosissima vero impiorum sors, de quibus idem David : *ignis, et sulphur, et spiritus procellarum, pars calicis eorum*. Ps. X 7. Portio illis epotanda, est ignis furoris Domini, et excitatum procella sulphur : exquisita illos manent supplicia. Non dissimilis est *calix in manu Domini vini meri plenus misto*. Ps. LXXIV 9. calix iræ, non dilutus aqua, non temperatus misericordia, sed mero vino furoris impletus; eoque non simplici, sed mixto. Sicuti vina non unius generis, vehementia omnia in eumdem calicem infusa, eo magis inebriant : ita miseri hi eo gravius luent, quod non modo non parcet Deus, sed etiam plura pœnarum genera commiscebit.

Et inclinavit ex hoc in hoc : calicem istum huc et illuc circumferet, alios atque alios haurire jubens, ut cujusque crimina merebuntur; *verumtamen fæx ejus non est exinanita : bibent omnes peccatores terræ.* ibid. ad fundum nunquam ebibent : æterna supplicia haurient, nec unquam tamen exhaurient. Vid. in Voc. *Transmigro.*

2) Calix salutaris. *Quid retribuam Domino pro omnibus, quæ retribuit mihi?* (pro omnibus beneficiis), *Calicem salutaris accipiam.* Ps. CXV 3 sq. Libabo Domino calicem salutarem; id enim fiebat in sacrificiis, quæ grati animi causa offerebant, appellabantque *Pacifica*, et *Sacrificia Salutaria*, sive *Salutaris*; ut est apud Philonem l. de Sacrificiis.

CALOR. De Babyloniis : *In calore eorum ponam potus eorum, et inebriabo eos, ut sopiantur, et dormiant somnum sempiternum, et non consurgant, dicit Dominus.* Jer. LI 39. Efficiam, ut incalescant vino, iræ meæ, eoque inebriati in somnum prolabantur altissimum, mortis, a quo nunquam expergiscantur. Allegoria ingeniosissima : temulentis enim tum maxime Babyloniis supervenere Medi et Persæ, una ruina omnia involventes.

CALVITIUM. Indicium luctus maximi : in eo enim tondebantur. Ubi summam omnium tristitiam indicit Deus, denuntiat etiam *super omne caput calvitium.* Amos VIII 10. Job, amissis fortunis, *scidit vestimenta sua, et tonso capite corruens in terram, adoravit.* Job. I 20. *Decalvabit Dominus verticem filiarum Sion.* Is. III 17. *Et erit - - - pro zona funiculus, et pro crispanti crine calvitium.* ibid. v. 24. Captorum quoque radebatur crinis; *de captivitate, nudati inimicorum capitis.* Deut. XXXII 42. Mortui *non sepelientur, neque plangentur, et non se incident, neque calvitium fiet pro eis.* Jer. XVI 6. Vetabantur quidem lege Judæi : *non vos incidetis, nec facietis calvitium super mortuo.* Deut. XIV 1. Sed eo tempore, ut alia plurima, ita hoc quosque adversus instituta Divina invaluerat. Deus autem tantam funerum copiam fore significat, ut profanum hoc supremi honoris genus obtingere illis non possit.

CAMELUS. Christi effatum est, facilius camelum per foramen acus, quam divitem in cœleste regnum penetraturum. Matth. XIX 24. Marc. X 25. Luc. XVIII 25. Non defuerunt viri sapientes ac docti, inter quos olim Bartholomæus Riccius in Vita Christi c. 106, et nostra ætate Carolus Ruæus Conc. 2 in Dominic. IV Jejunii maximi; qui non camelum animal, sed rudentem seu funem nauticum interpretarentur, cujus transitus sperari nequeat per foramen acus, non nisi filo tenui per-

vium. Et vero ingenii laudem auctoribus his nemo negaverit : obstat tamen fons syriacus et græcus, qui camelum animal constanter habent. Est autem adagium vetus hebraicum, a Thalmudicis quoque relatum : Facilius camelus per acum. Cui affine alterum in eadem lingua : Elephas per acum. Utrumque de iis rebus, quæ fidem superent, et fieri vix, ac ne vix quidem possint.

CAMUS. David optat Ps. XXXI 9. ut *camo et freno* constringantur eorum maxillæ, quos equis et mulis similes indomitæ cupiditates suæ effecerunt. *Camus* oriundum a græco est, retinaculum indicans, quod corbis instar os bestiæ circumquaque concludit.

CANALIS. *Comæ capitis tui* (ita Sponsus ad Sponsam) *sicut purpura regis vincta canalibus*. Cant. VII 5. In canales immittebatur purpura regia ab infectoribus, quo melius in illis colorem imbiberet, et pulchrius ac splendidius tingeretur.

CANDIDUS. *Omni tempore sint vestimenta tua candida, et oleum de capite tuo non deficiat*. Eccle. IX 8. Lætitiæ signa sunt. Unguentati convivia celebrabant : et vestes in epulatione candidas fuisse, non Romanis tantum, sed et Hebræis, ex Philone notum est. Animum, quoad licet, semper et servare lætum, et præseferre, Salomon jubet.

CANI. De populo Israëlitico : *cani effusi sunt in eo, et ipse ignoravit*. Os. VII 9. Pedetentim ad interitum suum accessit populus, non sentiens : ut homo negligens, qui sensim incanescit, neque tamen appropinquare se tumulo animadvertit.

CANIS. *Quæ communicatio sancto homini ad canem ? aut quæ pars diviti ad pauperem* ? Eccli XIII 22. Quæ animorum conjunctio esse possit inter purum et impurum ? quid a paupere sperare dives queat ? Noli ergo, vir bone, sed fortunæ tenuis, amicitiam improborum aut locupletum appetere, sed similis simili gaude. In græco fonte pro homine sancto hodie apparet hyæna, mira sane discrepantia. Vide, si lubet, infra in Voc. *Hyæna*.

CANTICUM. Nonnunquam pro ludibrio. *Factus sum in derisum omni populo meo, canticum eorum tota die*. Thren. III 14. *Audiant sermones tuos, et non faciunt eos : quia in canticum ori sui vertunt illos*. Ez. XXXIII 31. Irridendi causa te ac sermones tuos versiculis et modulis illigant, et mordacem in te satyram canunt.

2) Canticum canticorum Salomonis. Hebraismus excellentiam indicans : quasi dicas, Canticum omnium præstantissimum. In plerisque Vulgatæ editionibus latino titulo hebraicus additur, *Sir Hasirim*. Sed vera hebraicæ pronuntiationis ratio poscit *Schir Haschschirim*.

Sicut neque Genesi *Beresith*, neque Exodo *Veelle Semoth*, neque Judicum libro *Sophetim*, aut Proverbiis *Misle* præscribendum fuit; sed ubique per *sch*, *Bereschith*, *Veélle Schemóth*, *Schophetím*, *Mischlé*.

CAPILLUS. *Deus confringet capita inimicorum suorum, verticem capilli perambulantium in delictis suis.* Ps. LXVII 22. Hebraismus, qui loco epitheti substantivum substantivo adnectit; verticem comatum.

CAPIO. JESUS de sua morte vaticinans, eam non alibi decretam sibi esse ostendit, quam ubi tot alii prophetæ sublati ab impiis essent. *Non capit prophetam perire extra Jerusalem.* Luc. XIII 33. q. d. fieri non potest, ut alibi occumbat propheta.

2) Capere, pro, habere locum. *Sermo meus non capit in vobis*, inquit Christus Joan. VIII 37. Doctrinam meam non recipitis, sermo meus locum apud vos non invenit.

3) In ea capere, pro, eam capere. *Major effecta est iniquitas filiæ populi mei peccato Sodomorum, quæ subversa est in momento, et non ceperunt in ea manus.* Thren. IV 6. Major est Hierosolymæ, sicut iniquitas, ita et pœna, quam Sodomæ, quæ puncto temporis eversa est, non hostili manu capta.

4) Antiochus captus. Inter ea, quæ de Romanorum præclaris facinoribus ad Judam Machabæum perlata sunt, etiam narratur victus Antiochus, cognomento Magnus, et *quia ceperunt eum vivum.* 1. Mach. VIII 7. Quidam eo confugiunt, ut dicant, audisse quidem hæc Judam et socios, sed, ut fere usuvenit, amplificante fama exaggerata; neque enim Divinum Historicum interponere auctoritatem suam, sed id unum præfari, *audivit Judas*, ibid. v. 1. *et audierunt*, v. 2. Alii non vere captum quidem, sed pæne captum dicunt, et in eas redactum angustias, ut instar captivi ad infimas quasque conditiones descendere cogeretur. Aliis sufficit, Lysimachiam venisse Antiochum, data ab Romanis fide, ibique cum eis pepigisse. Neutrum placet. Quis uspiam alibi tam improprie loquitur? Qui pæne captus est, non est captus: sicut qui pæne occisus est, non amisit vitam; et qui pæne donavit, nihil dedit. Quis vero eum captum dicit, qui accedit ultro ad paciscendum, data præsertim fide? Cum igitur disertis verbis Historicus doceat, *ceperunt eum vivum*, sensu proprio id accipi ab orthodoxo lectore par est. At silet tota antiquitas. Quasi vero Machabæorum scriptor non sit ipse ex antiquissimis: aut quasi novum sit, rei adjuncta ab aliis historicis alia prodi, et suppleri ab his, quæ illos effugerint. In ipso Divino Codice id factum videmus: Paralipomenon libri in Instrumento Vetere, et in Novo Joannes recensent plurima, quæ in Regum

historia et Evangeliis tribus prioribus silentio prætereuntur. Si captivus in Romanorum manibus diu hæsisset Antiochus, fateor, parum fore credibile, id vel ignoraturos fuisse scriptores cæteros, vel omissuros. Sed ad rem præsentem satis est, exiguo temporis spatio ab iis detentum, sive vi, sive pretio aut gratia se liberasse, quorum nihil Romanis tam honorificum, ut non supprimere potius, quam spargere expediret. Prætermissum certe ab aliis, noster docuit : cujus antiquitatem quis Criticorum negabit ? aut quis Livium et Pompeium Trogum vel diligentiores historicos, vel prudentiores viros esse dixerit Matthæo et Marco ? quis vero Justinum et Florum Samuele seu pleniores, seu fideliores appellare audeat ? atqui sunt in manibus omnium, quæ post illos Paralipomenon auctor et Joannes auctoritate non minus Divina addidere.

CAPITIUM. *Quasi capitio tunicæ* (hebraice *quasi os tunicæ*) *succinxerunt me.* Job. XXX 18. Multitudo vermiculorum, sursum a collo in caput surrepentium, proximam capitis partem obducit.

CAPITULUM. *Capitulum autem super ea, quæ dicuntur.* Hebr. VIII 1. id est : ut summatim dicam, ut breviter complectar dicta.

CAPPADOCIA. Sicut Israëlitæ ex Ægypto, ita Palæstini e Cappadocia ascendisse dicuntur Amos IX 7. non quasi Palæstini unquam in Cappadocia servitutem tulerint, ut in Ægypto Hebræi : sed quia veteres Cappadociæ incolæ, e patria egressi, in Palæstinam venerint, expulsisque inde Hevæis, ibidem consederint. Deut. II 23. Quapropter et Jeremias XLVII 4 Palæstinos appellat reliquias Cappadociæ.

CAPPARIS. In disertissima illa Senectutis hypotyposi, quam totam in unum collectam dabo Voc. *Tenebresco*, et hoc legitur : *dissipabitur capparis.* Eccle. XII 5. In fonte hebraico perspicue : abrumpit se cupiditas, seu appetitio. Cibi, potus, voluptatum appetentiam senectus hebetata.

CAPTIVITAS. Hebraico more, pro personis et rebus captis. Hoc sensu Jonathas Machabæus *misit ad eum* (hostem) *legatos componere pacem cum ipso, et reddere ei captivitatem.* 1. Mach. IX 70. *Ascendisti in altum, cepisti captivitatem : accepisti dona in hominibus ; etenim non credentes, inhabitare Dominum Deum.* Ps. LXVII 19. Ascendisti cum populo tuo, o Deus, Moyse duce ex Ægypto in terram promissam : abduxisti tecum spolia Ægyptiorum, et gentem tuam pridem apud illos captivam : accepisti seu abstulisti aurum, argentum, aliaque dona (Ex. III 22.) pro tuis hominibus. (*in* per hebraismum loco *pro.*) etenim, id est, etiam, non

credentes, rebelles, et eo usque pervicaces accepisti seu tibi subjecisti, ut ab illis quoque adorareris veluti Deus ac Dominus, et in ipsorum animis habitares. Hæc sensu litterali; allegorico autem et nobiliore, ut ostendit Paulus Eph. IV. 8, de Christo hæc scripta sunt, in cœlum ascensuro cum liberatis e limbo patribus, atque inde missuro hominibus Spiritum Divinum, et innumera dona suo sanguine parta, ad gentes terrarum omnes Deo Patri conciliandas. *In convertendo Dominus captivitatem Sion, facti sumus sicut consolati.* Ps. CXXV 1. Per gentis nostræ liberationem e captivitate summo solatio nos Deus perfudit, ita ut instar somnii hæc tanta nobis promissa felicitas videretur; nam hebraice pro *consolati* est *somniantes.* Tum rogant, ut acceleret Deus, quod spoponderat: *Converte Domine captivitatem nostram, sicut torrens in Austro.* v. 4. Reduc Domine captivos nostros omnes: quod gaudium nobis tantum afferet, quantum torrens in desertis et sabulosis ad Austrum locis degentes recreat. Tu igitur illos tam celeriter ac potenter advehe, quam torrens fertur, solutis ab Austro nivibus auctus.

2) Captivitas perfecta. Gazensibus veniam negat Deus, *eo quod transtulerint captivitatem perfectam, ut concluderent eam in Idumæa.* Amos I. 6. Tyriis quoque, *eo quod concluserint captivitatem perfectam in Idumæa.* ibid. v. 9. id est, quod omnes, nemine relicto, captivos in Idumæam abstraxissent.

CAPTO. *Captabunt in animam justi.* Ps. XCIII 21. Innocentis vitæ insidiati sunt. Hebraica vox militaris est: conglobarunt se contra me, catervatim coierunt.

CAPUT. *Dederunt caput.* 2. Esdr. IX 17. Obfirmarunt animum.

2) Caput movere, testandæ miserationis et consolandi gratia, *Vastata est Ninive: quis commovebit super te caput? unde quæram consolatorem tibi?* Nah. III 7. *Consolarer et ego vos sermonibus, et moverem caput meum super vos.* Job. XVI 5. Serio et ex animo vos consolarer, cum vos me his ærumnis obrutum ficto tantum officio et simulata misericordia prosequamini.

3) Caput movere, irridendi causa. *Plauserunt super te manibus omnes transeuntes per viam: sibilaverunt et moverunt caput suum super filiam Jerusalem.* Thren. II 15. *Posuisti nos opprobrium vicinis nostris, subsannationem et derisum.... commotionem capitis in populis.* Ps. XLIII 14 sq. Omnium ludibrio nos exposuisti. *Factus sum opprobrium illis: viderunt me, et moverunt capita sua.* Ps. CVIII 25. quæ vaticinatio in Christo patiente impleta est Matth. XXVII 39, et Marc. XV 29.

4) Reddere vel ponere in caput. *Neque miserebor: viam*

eorum super caput eorum reddam. Ez. IX 10. *Horum viam in capite suo ponam.* Ez. XI. 21. *Viam eorum in caput eorum reddidi.* Ez. XXII 31. Eadem ubique sententia : puniam, aut punii, pro eorum meritis.

5) Caput Syriæ et Ephraim. *Caput Syriæ Damascus, et caput Damasci Rasin ; et adhuc sexaginta et quinque anni, et desinet Ephraim esse populus ; et caput Ephraim Samaria, et caput Samariæ filius Romeliæ.* Is. XII 8 sq. Locum nonnihil intricatum evolvit optime D. Cyrillus, dum per zeugma seu synœciosin vocabulum *desinet* ad singula incisa refert, in hunc modum : desinet urbs Damascus esse caput Syriæ : desinet Rasin esse rex Syriæ : desinet, elapso tempore a me statuto, regnum Israël seu Ephraim, ejusque urbs princeps Samaria et rex Phacee filius Romeliæ simul corruent.

6) Caput circuitus, pro duce seu principe insidiantium. *Caput circuitus eorum, labor labiorum ipsorum operiet eos.* Ps, CXXXIX 10. Antesignanum eorum, qui me circumdant machinantes perniciem, et hos ipsos meos insidiatores, labor linguæ suæ iniquæ obruet ac operiet : in ipsorum caput recident fraudes, maledicta, et consilia, quibus me petunt.

7) Caput et cauda. *Disperdet Dominus ab Israël caput et caudam, incurvantem et refrenantem, die una. Longævus et honorabilis, ipse est caput : et propheta docens mendacium, ipse est cauda.* Is. IX 14 sq. Dissipabit et perdet summos juxta, et imos ; præpotentes, et infima curantes ; ætate ac dignitate conspicuos, et prophetarum mendacium fæcem. *Non erit Ægypto opus, quod faciat caput et caudam.* Is. XIX 15. Nullum in Ægypto erit opus, ex quo appareat, esse vel prudentem magistratum, qui jubeat ; vel fidelem civem, qui pareat.

8) Fieri in capite. Capta ab hostibus patria, sic lamentatur Jeremias : *Facti sunt hostes ejus in capite.* Thren. I 5. Hostes eam subegerunt.

9) Caput libri. *In capite libri* (hebraice *in volumine libri*, quo modo etiam vertit B. Hieronymus) *scriptum est de me.* Ps. XXXIX 9. in libro nimirum Legis, quam Chaldaica nominatim indicat. Est autem Legis caput, ut Dei voluntas a nobis fiat ; *ut facerem voluntatem tuam*, pergit ibidem Psaltes. Allegorice, ut videmus Hebr. X 7, accipienda hæc sunt de Christo, et Redemptionis beneficio, cujus prædictione plenum est totum Legis volumen *in omnibus quæ locuti sunt prophetæ.* Luc. XXIV 25. Atque ipse Dominus, cum e tumulo rediisset, discipulis id ostendit, *incipiens a Moyse, et omnibus prophetis.* ibid. 27. Confestim *in capite libri*, seu initio Legis, ubi primorum parentum lapsui pœna a Deo indicitur, simul remedium benignissime ostenditur, per semen mulieris afferendum. Gen. III 15.

10) Caput anguli. *Lapidem, quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. A Domino factum est istud.* Ps. CXVII 22 sq. Vaticinium illustrissimum de Jesu Messia, quem principes ut lapidem inutilem cum rejecissent, angularem esse lapidem Divinus Pater jussit, qui Legis utriusque parietem jungeret, totamque molem ædificii sustentaret. Celebratur hic locus Matth. XXI 42, Luc. XX 17, Act. IV 11, et 1. Petr. II 7.

11) Caput viæ. Ez. XXI 19. Est bivium, quod ibid. v. 21 caput duarum viarum, et hebraice eleganter *mater viæ* dicitur. Ex eo bivio dextera Hierosolymam, læva Rabbatham urbem principem Ammonitidis ibatur. Utram harum peteret, consistens ibi Nabuchodonosor deliberavit, remque sorti permisit, sagittis inter se permixtis ducendæ, inspectis tamen etiam victimarum extis, ut ibid. propheta narrat.

CARBO. *Cadent super eos carbones : in ignem dejicies eos : in miseriis non subsistent.* Ps. CXXXIX 11. Sceleratos, o Deus, variis pœnarum generibus obrues, ac denique in ignem orci sempiternum dejicies, e cujus miseriis (hebraice, foveis) nunquam resurgent.

2) Grando, et carbones ignis. Ps. XVII 13. Carbones hi poëtice dicti sunt lapides igniti, quos veluti ardentem grandinem in hostes suos immissam David in luculenta illa Dei liberatoris hypotyposi proponit. Tali grandine usus est Dominus contra Ægyptios : *quod enim mirabile erat, in aqua, quæ omnia extinguit, plus igni valebat.* Sap. XVI 17. *Nix autem et glacies sustinebant vim ignis, et non tabescebant..... ignis ardens in grandine, et pluvia coruscans.* ibid. v. 22.

3) Carbones desolatorii. Ps. CXIX 4. Carbones vehementer urentes et exurentes. Hebraice est, carbones genistarum, sive juniperorum ; Carbones ex hujus arbusculæ radicibus caloris vi magna pollent, eumque diu conservant. Quid commodi, inquit Psaltes, tibi afferet lingua fraudulenta? acuta omnipotentis tela in te concitabit, et flammæ perniciosissimæ carbonibus te cruciabit.

4) Carbones peccatorum. *Non incendas carbones peccatorum, arguens eos : et ne incendaris flamma ignis peccatorum illorum.* Eccli. VIII 13. Cum legis violatores arguendi erunt, noli id justo ardentius facere, ne illos ad iram inflammes, et fortassis ipse quoque vicissim inflammeris, et per illata tibi ab iratis detrimenta non leviter aduraris.

5) Carbones super caput. *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum : si sitit, potum da illi; hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput ejus.* Rom. XII 20, ex Prov. XXV 21 sq. Candentes carbones in hostis caput in-

gerere, adagium est hebraicum, quo significant, dissoluto eum torpore ac odio, ad amicitiam incensum iri.

CARCER. *Nunquid mare ego sum, aut cetus, quia circumdedisti me carcere?* Job. VII 12. Ait vir sanctus, se *neque mare superbum, neque immanem cetum* fuisse, *ut superbiæ atque sævitiæ tantas pœnas dare debuerit;* ita solertissimus Jobi interpretum, Joannes Pineda, Neutro crimine in principatu se meruisse dicit, ut amarissimis dolorum fluctibus, et procellis ærumnarum, intra vastissima littora tanquam carcerem suum libere tumultuantibus, exagitandus traderetur.

CARITAS. Pretiosissmum suum ferculum Salomon *media caritate constravit.* Cant. III 10. id est, rebus carissimis, gemmis, quæ diligi maxime solent; fortasse pyropis, inflammati amoris speciem referentibus.

CARMELUS. Delitescentibus in Ægypto Judæis cladem certissimam Deus prædicit, a Chaldæis inferendam. *Vivo ego, inquit Rex, Dominus exercituum nomen ejus, quoniam sicut Thabor in montibus, et sicut Carmelus in mari, veniet.* Jer. XLVI 18. Obvius sensus est, tam certam et conspicuam incredulis plagam imminere a Nabuchodonosore, quam conspicui sunt Thabor inter montes, et inter promontoria Carmelus. Sed acutius vir acerrimi ingenii Joannes Mariana: sicut, inquit, venationi aptissimus Thabor est, mons nemorosus, et feris abundans: ita copiosas e bonis vestris prædas aget rex Chaldæus: et quam celeriter avehuntur naves e Carmeli arboribus fabricatæ, tam cito ille vos et opes vestras in Babyloniam auferet.

2) Carmelus allegorice. *Luxerunt speciosa pastorum, et exsiccatus est vertex Carmeli.* Amos I 2. Propheta, pastor ipse Thecuites, pastorali allegoria prænuntiat iram Dei, *Dominus de Sion rugiet,* ibid. eversionem populi, regum et optimatum excidium. Erat Carmelus mons speciosissimus ac fertilissimus.

3) Carmelus regis Sennacherib. Dicitur Deus instar flammæ incensurus Assyrias spinas et vepres, ita ut semel pereat *gloria saltus ejus, et carmeli ejus;* adeo quidem, ut vel puer numerare possit residuas arbores (reliquias exercitus) et totum earum censum paragere. Is. X 17 sqq. *Carmelus* hoc loco, sive nomen sit proprium montis, sive appellativum loci cujusvis amœni, opulentum Sennacheribi exercitum significat, propter speciem ad aspectum præclaram: sicut idem, propter insigne copiarum robur, saltus appellatur.

CARMEN. *Dedit carmina in nocte.* Job XXXV 10. Varii varia. Planissimum hoc videtur: Deus etiam in calamitatum nocte lætitiam et cantica confirmatis hominum animis (inter quos ipse maxime Jobus, divinus poëta) indidit et inspiravit.

CARO. Pro homine, passim. *Non fieret salva omnis caro.* Matth. XXIV 22. id est, nemo hominum. *Videbit omnis caro* (homines omnes videbunt) *salutare Dei.* Luc. III 6, ex Is. XL 5. Christus ad Petrum post nobilem illam de Divina ejus persona ac dignitate confessionem: *Caro et sanguis non revelavit tibi.* Matth. XVI 17. non homo ullus, sed Pater meus cœlestis. *Continuo non acquievi carni et sanguini.* Gal. I 16. Hominibus, abstrahere me a Christo conantibus, non cessi.

2) Pro quovis animali. *Cuncta animantia*, ait ad Noachum Deus, *quæ sunt apud te, ex omni carne, tam in volatilibus, quam in bestiis et universis reptilibus.* Gen. VIII 17. Siracides, ubi animantes rationis expertes homini opponit, eas carnem appellat. *Omnis caro ad similem sibi conjungetur, et omnis homo simili sui sociabitur.* Eccli. XIII 20.

4) Pro cognatis et fratribus. Cognatos ac tribules suos ad Christi amorem exemplo suo traducere Paulus cupit: *si quo modo ad æmulandum provocem carnem meam, et salvos faciam aliquos ex illis.* Rom. XI. 14. *Frange esurienti panem tuum, et egenos vagosque induc in domum tuam: cum videris nudum, operi eum, et carnem tuam* (fratrem tuum) *ne despexeris.* Is. LVIII 7.

4) Pro homine voluptario, carnis illecebris immerso. Sic Gen. VI 3 delere Deus hominem statuit, *quia caro est.*

5) Carnibus saturari. *Si non dixerunt viri tabernaculi mei; Quis det de carnibus ejus, ut saturemur?* Job. XXXI 31. Qui Eucharistiam hic agnoscunt, ad sensum mysticum divertunt. Qui vero ad Jobi amicos id referunt, quasi præ amoris magnitudine ipso vesci ut cibo desiderarint: mirabile profecto amicitiæ genus excogitarunt, internecinum, et inter cultos barbarosque populos æque ignotum. Ad iniquorum odium pertinent verba hæc, qui propter morum dissimilitudinem sic eum detestabantur, ut, si possent, immanium ferarum instar vel dentibus dilacerarent. Cujusmodi et illud est de regii vatis hostibus: *appropiant super me nocentes, ut edant carnes meas.* Ps. XXVI 2.

CARTALLUS. Canistri seu corbis genus. *Converte manum tuam quasi vindemiator ad cartallum.* Jer. VI 9. Redi, Chaldæe, et quod primo te præteriit uvarum, nunc in canistrum injice. q. d. Exspolia terram penitus, et ultimas etiam reliquias tolle.

CASLEV. Nonus mensis Hebræorum, ut patet ex Zach. VII 1, et 1. Mach. IV 52. Cavendus in hoc nomine illorum error, qui litterarum similitudine decepti, pro *Caslev* legunt *Cassev* aut *Casseu* s geminato. Quod adeo factu proclive est, ut in excusis etiam exemplaribus *Casseu* nonnunquam occurrat. Quid autem illi viderint,

qui cum aspiratione *Castheu* scripsere, non intelligo : cum litteræ *h* nullum sit in hebraico, multoque minus in græco vestigium.

CASSIDILE. Tob. VIII 2. Pera reticulata, seu in modum cassis facta. Utuntur et hodie venatores ac piscatores.

CASTORES. Paulus et Lucas Romam vecti sunt navi, *cui erat insigne Castorum.* Act. XXVIII 11. Castoris nimirum et Pollucis, qui a Græcis uno nomine Dioscuri seu Jovis filii dicuntur.

CATA. *Cata mane mane.* Ez. XLVI 14 sq. Singulis diebus mane.

CATACLYSMUS. *Quomodo cataclysmus aridam inebriavit : sic ira ipsius gentes, quæ non exquisierunt eum, hæreditabit,* Eccli. XXXIX 28. Ut orbis totus diluvio inundatus est, ita gentes omnes infideles ira Dei possidebit ac perdet.

CATAPLASMO. Sanatus est Ezechias per massam illam ficuum, quam Isaias afferri jussit, ut *cataplasmarent super vulnus.* Is. XXXVIII 21. ut ulceri Ezechiæ imponerent. Observa, Lector, versiculum proximum, hujus capitis ultimum, librariorum vitio huc esse trajectum in locum non suum : intelligendus est enim ante versum ejusdem capitis septimum, hoc ordine : *Et dixit Ezechias : Quod erit signum, quia ascendam in domum Domini?* Respondet propheta : *Hoc autem tibi erit signum,* et quæ sequuntur de umbra horologii, decem lineis retroacta. Atque hic ordo servatur in hujus ipsius rei narratione 4. Reg. XX 8 sq.

CATARACTA. Principio diluvii *cataractæ cœli apertæ sunt.* Gen. VII 11. Metaphora a cataractis fluminum, eorum aquas per vim retinentibus : quæ si aperiantur, toto impetu aqua effunditur.

2) Vox cataractarum. *Abyssus abyssum invocat in voce cataractarum tuarum.* Ps. XLI 8. Cataractæ per metaphoram hic sunt Divina judicia, quæ alias ex aliis calamitates, tanquam sonantes et continuo agmine sibi succedentes aquarum fluctus, in hominem justum immittunt. Aptissime ad locum, quo hæc scribebantur ; videlicet in monte Hermoniim minore, ubi cataractæ sunt Jordanis, non arte humana factæ, sed naturales : quales cataractæ Nili, Rheni, aliorum fluminum, ubi ex edito et præcipiti loco aquæ in subjectum alveum ruunt.

CATENA. Opitulaturum se tibi Deus promittit, *si abstuleris de medio tui catenam, et desieris extendere digitum, et loqui quod non prodest.* Is. LVIII 9. Catena quidem et servitus est omne peccatum grave, sed Chaldaica docent, quod genus peccati hoc loco jubeatur auferri : *corruptelam judicii.* Ideo monuerat v. 6 : *dissolve colligationes impietatis, solve falciculos deprimentes.* Noli socie-

tate cum iniquis inita pauperes premere ac obruere. Si reddideris libertatem judiciis, si desieris minacem et insultantem digitum extendere in fratres, si cassa et futilia loqui cessaveris : tum vero tibi Dominus aderit.

CATHEDRA. *In cathedra pestilentiæ* (hebraice, in sede irrisorum) *non sedit.* Ps. I 1. Malus est, et infelix, qui abduci se a virtutis semita ad crimen patitur; pejor, et infelicior, qui in scelerum via consistens, malis suis assuescit; pessimus, ac plane pestilens, qui in pravitate acquiescens, virtutem et religionem apud se et alios irridet.

2) Pro consessu. *Exaltent eum in ecclesia plebis : et in cathedra seniorum laudent eum.* Ps. CVI 32. in concilio populi : et in consessu, cœtu, conventu senum.

CATTA. Bar. VI 21. Feles. Græcus fons, æluri.

CAUDA. Nomine Dei dicitur ad Achaz regem : *cor tuum ne formidet a duabus caudis titionum fumigantium istorum in ira furoris.* Is. VII 4. Cauda titionis, pars extrema et semiustulata ligni cremati. Hebraismus significans per contemptum homines nihili, inutiles; hic regem Syriæ Rasinum, et Israëlis Phaceam.

2) Caput et cauda quid sint Hebræis, dictum paulo ante in Voc. *Caput.*

CAUMA. Græcum, calor. Job. XXX 30 est ardor seu æstus febricitantis.

CAUSA. Qui solis labiis me colunt, inquit Dominus, corde a me longe avulsi, *sine causa* colunt me. Matth. XV. 9. Non quasi eis causa non suppetat adorandi Dei, cum sint innumeræ : sed frustra, sine emolumento, incassum, (ut est in fonte) id faciunt; quia male.

CAUTERIATUS. Stigmaticus, stigmate inusto notatus. Talis dicitur impiorum quorumdam, erroris non unius magistrorum, conscientia, 1. Tim. IV 2.

CEDAR. *Nigra sum, sed formosa, filiæ Jerusalem; sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Salomonis.* Cant. I 5. Cedar Ismaëlis filius, Gen. XXV 13. unde ad ejus posteros, gentem Arabicam, nomen manavit. Hæc sub tentoriis, ardentissimo soli expositis, ætatem degebat. Ait ergo Sponsa, fuscam se quidem esse a sole, in quo laboribus pastoritiis fungebatur; et colore tabernacula Cedaritarum referre : sed addit, formosa sibi lineamenta oris esse, membrorumque compositionem egregiam : eaque de causa cum Salomonis tentoriis, instructissimis et ornatissimis, se comparat. Dixi gentem Arabicam, neque incolas Cedar apud Nomades seu Numidas Afros, aut inter Scythas quæro : idem enim vocabulum Cedar, et eodem modo scriptum, quo hic in Canticis, et Ps. CXIX (hebraice CXX) 5 legitur, recurrit Is. XXI 16, ubi manifeste ad Arabiam id perti-

nere ostendit versus 13. Quare de Arabico populo etiam dictum Psalmi locum interpretor : *Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est : habitavi cum habitantibus Cedar.* Dolet de sua tam diuturna peregrinatione, ut Hebraica declarant : in quibus additur, Habitavi cum tabernaculis Cedar, vagus nimirum, nec ulla certa sede, Cedarenorum instar ; et inter homines agrestes et asperos, quales illi Arabes erant.

CEDRUS. Allegoria Ez. XVII 22. sqq. etiam fatentibus Hebræis doctoribus, Messiam significat.

CELEUMA. Jer. XXV 30. Græcum dicitur et celeusma. Est cantus, quo remiges ad laborem incitabantur. Hoc Jeremiæ loco de iis accipitur, qui uvas calcant : sed torcular est allegoricum, furoris Domini.

CELTE. Votum Jobi est, ut exarentur sermones sui *stylo ferreo, et plumbi lamina, vel celte sculpantur in silice.* Job. XIX 24. *Celtis* latinitati mediæ idem erat, quod *cælum* aut *cœlum* priscæ. Multi pro *celte* maluerunt *certe* : quorum argumenta congessit Franciscus Lucas Notatione 82 in Sacra Biblia. Verum, ut cætera leviora prætercam, si quid Hebraica et Chaldaica roboris contra Vulgatam haberent, non *certe*, sed *in perpetuum* legendum esset. Adde, quod satis per se quisque intelligit, firmiter et in perpetuum esse scriptum, quidquid a cælatore insculptum in silice est.

CEPHAS. Nomen syriacum, et hebraicum, Apostolorum principi a Servatore inditum. *Tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus.* Joan. I 42. petram enim seu saxum significat. Latinis nativam elegantiam assequi non licuit : cum *Petrus* et *petra* genere grammatico differant, quæ in hebraico, syriaco, et chaldaico, ejusdem sunt generis, sive de homine, sive de lapide accipiantur. Quemadmodum apud Gallos *Pierre, Roche* et *Roc*, apud Germanos *Stein*, propria virorum nomina esse genere masculino possunt. Græco *Petros* idem ornamentum sensus gemini inest : neque enim, ut vulgus putat, *petra* tantum græce dicitur, sed et *petros*, ut ex Homero et Xenophonte inter eruditos compertum est. Quod autem ex Optato Milevitano voci huic astruere græcam originem conantur aliqui, quasi Cephas a capite dictus sit, quippe totius Christiani corporis caput : id religiose magis, quam perite affirmant, detruncato vocabulo, et repugnante apertissime quantitate : *Cephas* enim vocalem *eta* seu *ita*, natura longam, in prima syllaba habet ; *Kephale*, *cephalicus*, *cephalalgia*, *bucephalus*, *acephalus*, et quæcunque stirpis ejusdem sunt, ante aspiratam *ph* epsilon, natura breve, exhibent. Quis præterea credat, voluisse Christum, non patrio ac vernaculo, sed externo et græco nomine Ecclesiæ suæ principem insignire ?

CERTOR. *De ea re, quæ te non molestat, ne certeris.* Eccli. XI 9. Ne certes, ne contendas. Verbum deponens pro activo : ut *supercertari - - - fidei*, Jud. v. 3. certare pro fide.

CERVICATUS. *Sicut sexcenta millia peditum, qui congregati sunt in duritia cordis sui : et si unus fuisset cervicatus* (græce est, *duræ cervicis*) *mirum, si fuisset immunis.* Eccli. XVI 11. Sicuti Deus totum exercitum Hebræorum pervicacium punit, ita ne uni quidem e sexcentis millibus peccanti pepercisset. Atque ita castigatos videmus tum Achanem, tum eum, qui diem sabbati violaverat.

CERVUS. *Vox Domini præparantis cervos.* Ps. XXVIII 9. Cervæ, cum partus habeant difficiles, subito terrore solvuntur, dumque cœlum et silvæ tonitribus contremunt, perculsæ fœtum edunt. Græcum *élaphos* utriusque est generis : quod secutus noster *cervos* pro *cervas* posuit.

CETEI. Romani *Philippum et Persen Ceteorum regem* contriverunt. 1. Mach. VIII 5. Macedonum regem utrumque. Ambos armis ita fregerunt, ut Philippum patrem ad infimas quasque conditiones adigerent ; Perseum filium, regno exutum, in triumpho cum liberis in Capitolium ducerent.

CETHIM. Pro Macedonia, ut modo *Cetei* pro Macedonibus. Dicitur enim *Alexander Philippi Macedo, qui primus regnavit in Græcia, egressus de terra Cethim.* 1. Mach. I 1. Sed latius etiam pro Græcia, et insulis extra Græciam sitis, accipitur Is. XXIII 1. *Ululate naves maris* quia Tyrus vastata est, ad quam undique commeare mercimonii gratia solebatis. *De terra Cethim revelatum est eis*, onerariis mercatorum navibus : *de*, id est, *ex* insulis mediterranei maris, ex Græcia ipsa, fortassis et ex Italia, vicinisve insulis, nuntiatum eis est, periisse Tyrum, ejusque incolas penitus prostratos tacere. *Tacete, qui habitatis in insula.* ibid. v. 2. Nondum enim tum continenti junctam fuisse Tyrum, sed insulam, e Curtio intelligimus.

CHAM. *Jacob accola fuit in terra Cham.* Ps. CIV 23. Jacobi posteritas, Hebraicus populus, *accola*, i. e. incola fuit, hebr. peregrinatus est, in Ægypto. Nam gentis Ægyptiæ conditor Mesraim filius Chami fuit secundo loco genitus. Gen. X 6. et 1. Par. I 8. Unde et hebraicum Ægypti nomen, *Midsrajim.* Eodem modo, *in tabernaculis Cham*, Ps. LXXVII 51, nihil est aliud, ac in Ægypto.

CHAMOS. *Confundetur Moab a Chamos, sicut confusa est domus Israël a Bethel, in qua habebat fiduciam.* Jer. XLVIII 13. In ruborem dabitur Moab a falso Deo suo

Chamos, ut Israël a vitulo, quem in urbe Bethel adoravit, inani ejus fiducia fretus.

CHANAAM. Ita propter scelerum immanitatem appellati nonnunquam a prophetis Hebræi. *Chanaan in manu ejus statera dolosa, calumniam dilexit.* Os. XII 7. Populus meus, similis Chananæo, judicia pervertit, et calumniis innocentes oppressit. *Conticuit omnis populus Chanaan, disperierunt omnis involuti argento.* Soph. I 11. Obmutuerunt attoniti, jamque excidio proximi, Hebræi hi suo nomine indigni, et criminoso divitiarum amore impliciti. *Semen Chanaan, et non Juda,* vocatur alter impiorum senum, Susannæ interitum machinantium, Dan. XIII 56. Quemadmodum ad nefarios Hierosolymæ proceres, cæterosque incolas dicitur: *Audite verbum Domini principes Sodomorum, - - - populus Gomorrhæ,* Is. I 10. Quale et illud: *Pater tuus Amorrhæus, et mater tua Cethæa.* Ez. XVI 3.

CHARCAMIS. In prosopopœia sacrilega Sennacheribi: *Nunquid non ut Charcanis, sic Calano; et ut Arphad, sic Emath? nunquid non ut Damascus, sic Samaria?* Is. X 9. Charcamis urbs præclara Syriæ: Calano, regum Parthorum sedes. Arphad, Damasco vicina: et Emath, quæ deinde Antiochia dicta est, totius Romani imperii urbs tertia fuit. Hebræorum Deum perinde aspernabatur Sennacherib, ut inanes cæterarum gentium deos, cum tamen non nisi instrumentum esset (ibid v. 15 quo ad castigandum suum populum Deus tum utebatur.

CHARITAS. Vide *Caritas.*

CHARMEL. *Erit desertum in Charmel, et Charmel in saltum reputabitur.* Is. XXXII 15. Allegoria gentium, et Synagogæ: illarum sterile solum, dum Messiam adorabunt, amœnitatem et fertilitatem summam induet: at Synagoga, dum eum repudiabit, amissa ubertate pristina, inculti et horridi saltus instar silvescet.

CHERUB. CHERUBIM. Cherub singulari numero, Cherubim plurali dicitur, utrumque hebraice genere masculino: græce tamen Hebr. IX 5. Cherubim cum neutro genere legitur, quod Vulgata ibidem et Ez. X 15. imitata est. Ad ineptias igitur ablega, erudite Lector, illum vulgi errorem, ex indoctis imaginibus maxime haustum, paradisi aditum ab uno tantum cœlesti et armato genio custodiri: quandoquidem Deus *collocavit ante paradisum voluptatis Cherubim.* Gen. III 34. Qui latino more *Cherubinum* et *Cherubinos* inflectunt, habent qua se tueantur, linguam chaldaicam: illa etenim pluralem numerum facit *Keruvín, m* hebraico in *n* mutato.

2) Qui sedet super Cherubim. Ps. LXXIV 2. videlicet supra arcam fœderis, quam stantes hinc et illinc Cherubim tegebant, in aureo quippe propitiatorio veluti

habitabat majestas Divina, unde oracula fundebantur, *Inde præcipiam, et loquar ad te supra propitiatorium, ac de medio duorum Cherubim.* Ex. XXV 22. Possis et sic exponere: qui in cœlesti suo solio etiam sublimissimis spiritibus imperat.

3) Cherub extentus. Ad regem Tyri dicitur: *Tu Cherub extentus, et protegens.* Ez. XXVIII 14. Ut Cherubinos in monte Sion, ita te, inquit Dominus, in monte tuo et arce regia collocavi. Scientia et providentia te illustravi: protegendi populi tui potentiam late extendi. Quod multi hæc et sqq. ad Luciferum trahunt, mysticum est.

CHODCHOD. Gemma pretiosa. Ez. XXVII 16. Occurrit et Is. LIV 12, ubi noster jaspidem vertit.

CHOEROGRYLLUS. Animal erinacei seu hystricis formam referens, et instar cuniculi in speluncis habitans. Quapropter nunc erinaceus, nunc cuniculus vertitur. In Palæstina frequens est, teste D. Hieronymo epist. ad Suniam et Fretelam.

CHORUS. *Quid videbis in Sulamite, nisi choros castrorum?* Cant. VII 1. Tam læta et alacria, simul autem tam ordinata et composita omnia in Sulamitide sunt, quam in ordinibus triumphantis exercitus.

CHRISTUS. Nomen hoc, si per se ipsum spectetur, non est in propria, sed appellativa referendum: cum enim unctum significet, sacerdotibus regibusque commune est. Inde illa: *Nolite tangere christos meos.* 1. Par. XVI 22, et Ps. CIV 15. *Num coram Domino est christus ejus?* Samuel, ingresso Eliabo, fratre Davidis natu maximo, 1. Reg. XVI 6. Ita et Sauli, ac Davidi, id nomen tribuitur; imo etiam Cyro: *Hæc dicit Dominus christo meo Cyro.* Is. XLV. 1. *Qui est de genere christorum sacerdotum.* 2. Mach. I 10. Antonomastice tamen Christus dicitur Filius Dei vivi, Messias noster: nam Hebræis *Maschiâch* seu *Messias* eodem prorsus modo significat Unctum, quo Græcis vocabulum *Christos.* Quamobrem scriptum est: *Quis est mendax, nisi is qui negat quoniam Jesus est Christus? Hic est antichristus.* 1. Joan. II 22. Opponit enim se Christo sive Messiæ illi, promisso patribus, a vatibus prænuntiato, Homini Deo.

2) Differre christum. *Tu vero repulisti et despexisti: distulisti christum tuum.* Ps. LXXXVIII 39. Sermo est de Hebræorum captivitate, in qua Deus, velut populi sui oblitus, eum rejicit et contemnit, christum vero suum, unctum a se populi sui regem, differt, id est, abjicit; seu, ut LXX habent, amovet, repellit; idque excandescens, ut est in hebraico. Ex quibus apparet, ambiguitate vocabuli deceptos eos, qui hæc de dilato Messiæ magni adventu interpretati sunt: quis enim dicat, *ex-*

canduisse Patrem Divinum *adversus christum* suum Filium ? atqui sic habet veritas hebraica, non utique de Homine Deo, sed de homine impio, rege Judæ, intelligenda.

3) Egredi cum christo. Molestus locus est in cantico Habacuc, quam sublimi, tam obscuro. *Egressus es in salutem populi tui, in salutem cum christo tuo. Percussisti caput de domo impii : denudasti fundamentum ejus usque ad collum.* Hab. III 13. Quis ille christus ? Sedecias, inquiunt ; verum an ille *in salutem* ? qui omnia pessumdedit, ac evertit. Cyrus ; at non est egressus. Rectius ergo de exitu Israëlis ex Ægypto accipies : de quo et præcedentia, et versus 15. Christus itaque hoc loco vel est Moyses, spiritu divino unctus ; vel Aaron, qui deinde pontifex vere unctus est. Caput de domo impii Pharao ipse est, aut filius ejus primo loco genitus. Tota domus ad fundamentum usque diruta tum est, cum totum Pharaonis exercitum pelagus hausit, nam *usque ad collum* Hebræis est omnino, penitus, funditus. Qui Sedeciam aut Cyrum eligunt, in Pharaonis locum substituunt Nabuchodonosorem, cum tota familia excisum. Sed vereor, ne id cum injuria Nabuchodonosoris faciant, quem impium non ausim dicere, postquam ejus pœnitentiam Divini Libri testati sunt, nec enim deinde lapsus ullius novi meminerunt : ut optima spes salutis etiam æternæ de illo nobis relicta sit, nedum ut cognomento impii memoria ejus debeat commaculari. Allegorice facilia omnia : impius est Satan ; caput in ejus domo, Antichristus ; christus, cum quo Deus in salutem populi sui egreditur, Dominus Jesus.

CHYTROPUS. *Chytrópodes.* Lev. XI 35. a nominativo græco *chytropus*, ollæ pes sive sustentaculum.

CIBUS. *Omnem escam manducabit venter, et est cibus cibo melior. Fauces contingunt cibum feræ* (carnem ferinam) *et cor sensatum verba mendacia.* Eccli. XXXVI 20 sq. Similitudo peringeniosa. Ut corpus cibo pascitur, sic animus cognitione. Quemadmodum vero cibus alius est alio melior, quidam etiam noxius : ita in cognoscendo alia sunt aliis utiliora, quædam etiam damnosa, cum falsitas sub specie veritatis obrepit. Sapiens animus, sive *cor sensatum* (ita habent fons græcus, et latina exemplaria emendata ; non, ut quidam male legunt, *insensatum*) discernit a vero mendacium, illudque rejicit : sicut palatum sanum ac subtile mox deprehendit ferinam justo asperiorem, ac digestioni parum idoneam.

CIDARIS. *Hæc dicit Dominus Deus : Aufer cidarim, tolle coronam : nonne hæc est, quæ humilem sublevavit, et sublimem humiliavit ? Iniquitatem, iniquitatem, iniquitatem*

ponam eam : et hoc non factum est, donec veniret cujus est judicium, et tradam ei. Ez. XXI 26 sq. Cidaris erat pontificis maximi, corona regis ; utriusque ruina prædicitur, quia potestate sua abusæ, depresserunt ac extulerunt quoslibet, nihil judicio, omnia pro libidine et inique agentes. Hanc iniquitatem, gravissimam et multiplicem, in apricum nunc extraham, et severe plectam. Quæ supersunt, duplicem expositionem recipiunt ; altera plana est et obvia, de Nabuchodonosore : non fiet hoc, quod minatus sum, donec rex ille veniat, cui judicium hoc commisi, sacra et civilia vestra omnia ei suo tempore subjecturus ; altera subtilior et nobilior, de Messia : plene hoc non fiet, non abolebo penitus gentis meæ regnum et sacerdotium, donec veniat Christus, cui utrumque tradam et penes quem rerum omnium judicium erit. Quidam *iniquitatem* ex hebraico aliter interpretantur, contra quos Vulgatam tuebor Voc. *Iniquitas.*

CINGULUM. Ad Tyrum, ab hostibus evertendam : *Transi terram tuam quasi flumen, filia maris : non est cingulum ultra tibi.* Is. XXIII 10. Tyre, urbs maritima, scito, te de terra, quam occupas, tanta celeritate ablatum iri, quanta flumen delabitur : non jam est tibi cingulum, sive præsidiarii militis, sive munimentorum, sive etiam maris, quo præcincta hostium impetum contemnebas.

CINIPHES. Sive sciniphes ; culicum genus est minutissimum. Inter Ægyptias decem plagas numerantur a Vulgata, Ex. VIII 16 sqq. et Ps. CIV 31. Hebraicum tamen vocabulum, quod utrobique usurpatur, pediculos significat.

CINIS. *Cinerem tanquam panem manducabam.* Ps. CI 10. Vel quia panem comederet sub cinere coctum, quippe cui particulæ cinerum adhærescerent : vel quia in luctu capiti aspersisset cinerem, ejusque partem aliquam in cibum delapsam una ederet. Exempla sanctorum aliquot virorum e Christianis heroibus, qui cinerem admiscuisse ultro cibis leguntur, ad prophetam traducere si cum quibusdam volueris : vide, ne in te consurgant critici, et divinationem attulisse te potius, quam expositionem solidam dicant ; quid enim ? an toti Hebræorum populo eamdem sanctimoniæ celsitatem tribues ? atqui de illo captivitatis tempore dicitur : *cibavit me cinere.* Thren. III 16. Simplicissime de utroque loco dixeris ; vim habere adagii, ad summam animi tristitiam, et sordes squalloremque corporis indicandam.

CINYRA. 1. Mach. IV 54, et XIII 51. Instrumenti musici genus, citharæ simillimum, decem chordarum, plectro pulsari solitum.

CIRCUITUS. *In circuitu impii ambulant.* Ps. XI 9. Hebraice, et græce undique, circumcirca, ex omni parte. Circumeunt quærentes, unde justo noceant. Sed, ut ingeniose D. Thomas Aquinas observat, veluti in orbem currentes, ad exitum non perveniunt, et protegente bonos viros Deo, finem suum malignum non consequuntur.

CIRCUMCISIO. Christum Paulus dicit *ministrum fuisse circumcisionis.* Rom. XV 8. Apostolum scilicet Hebraici populi, Doctorem Synagogæ, gentis electæ Magistrum.

CIRCUMDO. *Ne forte dicant in cordibus suis, omnem malitiam eorum me recordatum : nunc circumdederunt eos adinventiones suæ, coram facie meæ factæ sunt.* Os. VII 2. Ne putent, se a me castigari propter vetera patrum suorum delicta, sciant, dare se pœnas eorum, quæ nunc patrant, quæ præsentia oculis meis intueor.

2) Femina virum circumdans. *Creavit Dominus novum super terram : femina circumdabit virum.* Jer. XXXI 22. Virgo Maria JESUM, qui etiam antequam natus, sapientia vir erat. Hoc *novum :* quod spurcidici Rabini comminiscuntur, antiquum et quotidianum est, non novum.

CIRCUMPEDES. Eccli. XLV 10. Vestis talaris est magni sacerdotis, ut nomen græcum ostendit.

CIRCUMSPECTOR. *Anima viri sancti enuntiat aliquando vera, quam septem circumspectores sedentes in excelso ad speculandum.* Eccli. XXXVII 18. Vir sanctus interdum veriora edicit, quam multi speculatores, etsi vigiles et attenti.

CISTERNA. *Sicut frigidam fecit cisterna aquam suam, sic frigidam fecit* (Jerusalem) *malitiam suam.* Jer. VI 7. Calorem virtutis, et gratiæ vitam extinxit, inquit D. Hieronymus.

CITO. *Crediderunt verbis ejus : et laudaverunt laudem ejus. Cito fecerunt, obliti sunt operum ejus, et non sustinuerunt consilium ejus.* Ps. CV 12 sq. *Cito fecerunt,* more hebraico, non verbi officio fungitur, sed meri adverbii : propediem, brevi, celeriter. Crediderunt primo, et laudarunt Deum : sed paulo post, operum ejus obliti, auscultare Divinis monitis desierunt.

CIVITAS SOLIS. Una e quinque civitatibus, de quibus Is. XIX 18. Heliopolis est, e primariis Ægypti urbibus, sacerdotum sedes.

2) Civitates accipere in vanitate. Ps. CXXXVIII 20. Quid hoc sit, dicam in Voc. *Vanitas.*

CLAUDICO. *In die illa, dicit Dominus, congregabo claudicantem.* Mich. IV 6. *Salvabo claudicantem.* Soph. III 19. Synagogam optime interpretatur B. Hieronymus, quæ inter Deum et simulacra, inter bonum et malum, semper claudicarat. *Ponam claudicantem in reliquias.* Mich. IV 7.

Colligam Synagogæ reliquias, et ad salutem adducam. Quod promissum a Christo et apostolis impleri cœptum est, et impletur quotidie, cumulate vero in fine seculorum implebitur.

CLAUDO. *Bona abscondita in ore clauso, quasi appositiones epularum circumpositæ sepulcro.* Eccli. XXX 18. Divitiæ avaro, gustare non audenti, nihilo magis prosunt, quam sepulto epulæ.

CLEOPHAS. *Maria Cleophæ.* Joan. XIX 25. Hellenismus hic, græcis auctoribus perfamiliaris, filium aut filiam indicat : ut, Alexander Philippi, Thucydides Olori ; nimirum Philippi filius, Olori filius. At hoc Evangelii loco Maria non filia Cleophæ, sed uxor intelligenda. Cornelius a Lapide in l. d. non uxorem solum Cleophæ, sed et matrem apostolorum Judæ Thaddæi et Jacobi minoris appellat. Quod si ita est, cum clarissimis quibusdam auctoribus statuendum erit, Alphæum Jacobi patrem fuisse binominem, et Cleopham quoque appellatum. Verum ego alia omnia censeo, quemadmodum declarabo, ubi de *Jacobo* disputandum erit.

CLERUS. Græcum, sors. *Si dormiatis inter medios cleros, pennæ columbæ deargentatæ, et posteriora dorsi ejus in pallore auri.* Ps. LXVII 14. Cum securi quiescetis intra terminos, sorte vobis in terra promissa distribuendos : eritis sicut columba ; (nam particula *sicut* non raro ab Hebræis reticetur.) Placebit mihi tum populus meus instar columbæ, cujus pennæ, e candidis et flavis mixtæ, ad solem ceu argentum et pallidum aurum fulgent. Aliqui tamen sortes in sinistram partem accipiunt, hoc modo : etiamsi prostrati jaceatis, jamque de vobis inter se partiendis ab hostibus sortes ducantur ; repente tamen liberati evolabitis, instar nitidæ columbæ, cujus celerrima fuga est. Allegorice columba hæc est ecclesia, inter legis antiquæ ac novæ terminos, Divini eloquii et sapientiæ argento, auroque caritatis effulgens.

CLIBANUS. *Pellis nostra quasi clibanus exusta est a facie tempestatum famis.* Thren. V 10. Diræ famis atrocitate decolores et sordidi squallemus. Vide in Voc. *Olla* 2) et in Voc. *Reverso.*

CLUSOR. 4. Reg. XXIV 14 et 16. Utroque versu est hebr. *masgér*, de quo plura Voc. *Inclusor ;* quod vide.

COAGULO. *Coagulatum est sicut lac cor eorum.* Ps. CXVIII 70. Cor improborum Divina non percipit, stupidum, concretum, crassum, simile coëunti lacti, vel adipi : nomen enim hebraicum pro utroque exponi potest.

COANGUSTO. *Coangustatum est enim stratum, ita ut alter decidat : et pallium breve utrumque operire non potest.* Is. XXVIII 20. Familiari similitudine ostendit, fieri non posse, ut cum falso deo simul verus colatur.

COCCINEUS. *Viri exercitus* (Nabuchodonosoris tribuni et præfecti militares) *in coccineis*. Nah. II 3. sagis aut paludamentis coccineis ornati.

COCCINUM. *Si fuerint peccata vestra ut coccinum* (sive, ut in hebraico significantius dicitur, ut dibapha, bis tincta) *quasi nix dealbabuntur*. Is. I 18. Dixerat v. 15, manus eorum sanguine plenas esse. Pœnitentibus tamen, per splendidam allegoriam, veniam gratiamque offert, sublata omnis peccati turpitudine nivis instar coruscaturis.

COCYTUS. Res impiorum secundas enumerans Jobus, hoc etiam addit : *Dulcis fuit glareis Cocyti, et post se omnem hominem trahet, et ante se innumerabiles*. Job. XXI 33. Cocytus pro quovis fluvio aut torrente : hebraica enim, chaldaica, LXX, consensu torrentem habent. Ornamenti gratia noster Cocytum posuit, lethalem fluvium : quoniam de morte sermo est. Etiam in hac, inquit Jobus, solatium reperit impius, quippe gnarus, se in ripæ vicinæ arena humandum, non sine pompa et spectaculo elatum iri ; memor præterea, omnes ante ac post se mortuos et morituros. Poëtice vero dictum est, *Dulcis fuit glareis ;* pro, *Dulces illi fuere glareæ* ; q. d. sepulcrali etiam arenæ suæ jucundus occurrit.

COELUM. Ab Eliu, Jobi criminatore, poëtice dicuntur cœli *solidissimi quasi ære fusi*. Job. XXXVII 18. hebraice et chaldaice est opus fusile, æreum speculum ; nimirum ob figuram, quæ nobis apparet concava : ob speciem sereni cœli puram et lucidam : ob stabilitatem per tot secula inconcussam.

COENOMYIA. *Misit in eos* (Ægyptios) *cœnomyiam*. Ps. LXXVII 45. *Dixit, et venit cœnomyia*. Ps. CIV 31. Legerunt nonnulli, etiam maximi nominis auctores, *cynomyiam*, seu muscam caninam : quorum tamen errorem jam olim redarguit magnus Hieronymus, atque ipse fons hebraicus convincit, qui non caninam muscam seu cynomyiam, sed omne genus muscarum habet, quod græca elegantia et felicitate una vox *cœnomyia* exprimit. Atque ita Moyses ipse *omne genus muscarum*, et *diversi generis* muscas appellat Ex. VIII 21.

COGITATIO. Contra Assyrios, ut ipse titulus Psalmi declarat, ita vates ad Deum loquitur : *Cogitatio hominis confitebitur tibi : et reliquiæ cogitationis diem festum agent tibi*. Ps. LXXV 11. Si hebraica, græca, et nostra, ad unam summam referamus, hæc prodit sententia : Ipsa *cogitatio* irata *hominis* Assyrii *confitebitur tibi*, laudabit te, seu cedet in laudem tuam, qui tam facile omnem ejus iram et vim una nocte oppresseris : *et*, si hostilem animum ac iram resumpserint Assyrii, etiam hæ *reliquiæ* prioris *cogitationis* te rursum contra hanc gentem arma-

bunt, ac *diem festum agent tibi*, dum causa erunt instituendi a tuo populo diei festi, quo grates debitæ liberatori omnipotenti agantur.

COGITO. *Comprehenduntur in consiliis, quibus cogitant.* Ps. IX 23. id est, *quæ*. Hellenismus, quem interpres noster e græco expressit. D. Hieronymus : capiantur in sceleribus, quæ cogitaverunt.

COGNATIO. Promiserat Deus : *multiplicabo semen David servi mei, et Levitas ministros meos.* Jer. XXXIII 22. Reprehendit ergo incredulos, et huic Divino oraculo diffidentes, qui dicebant : *duæ cognationes, quas elegerat Dominus*, (genus regium Davidis, et sacerdotale Aaronis) *abjectæ sunt.* ibid. v. 24.

COINQUINARE. Vid. in Voc. *Communico.*

COLAPHIZO. 1. Petr. II 20. Græcum : capiti pugnum impingo. Metaphorice Paulus : *Ne magnitudo revelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus satanæ, qui me colaphizet.* 2. Cor. XII 7. Theophilus Raynaudus asceticam illorum pietatem irridet, qui, ut salse loquitur, perizomata Paulo consuere aggressi, hæc ejus verba ad vehementem capitis dolorem sane quam violenter detorserunt. Poteratne Paulus dilucidius, quam cum *stimulum carnis* dixit? Tanta animi fortitudine ac magnitudine vir dolorem capitis tam sollicite toties deprecaretur? *ter Dominum rogavi;* id est, sæpe. ibid. v. 8. Ingeniose autem et verecunde apostolus hæc libidinis irritamenta colaphos appellavit, qui detrimenti nihil, doloris non parum, pudoris vero plurimum sibi afferrent.

COLLECTA. Pro symbola plurium, seu collatitio ære, quo sensu in Paulinis epistolis legitur, latinitatis est aureæ, et ab ipso Tullio usurpatum. In Veteris autem Instrumenti libris quoties collecta nominatur, quod universe fit quater, nunquam collectio pecuniæ, sed populi congregatio seu cœtus ille significatur, qui in diem solennis festi ultimum incidebat : ubique enim in hebraico vox adhibetur, quæ festi clausulam indicat. Lev. XXIII 36. Deut. XVI 8. 2. Verb. Dierum (nobis 2. Paralip.) VII 9. Nehemiæ (nobis 2. Esdr.) VIII 18.

COLLECTIO. *Non deserentes collectionem nostram.* Hebr. X 25. Nolite deserere societatem nostram.

COLLIGO. *Colligata est iniquitas Ephraim, absconditum peccatum ejus.* Os. XIII 12. Populi Israëlitici delicta omnia velut in acta judiciali consuetudine relata sunt : hæc acta, in unum fasciculum collecta, judicii tempus exspectant. Illustravi hunc Oseæ locum ex Deut. XXXII 34 in Voc. *Absconditus.*

2) Colligare vulnera. *Pro animabus filiorum colligabit vulnera sua, et super omnem vocem turbabuntur viscera*

ejus. Eccli. XXX 7. Variæ sunt græcorum codicum lectiones, præterquam quod *vulnera sua* græco et hebraico more tam ad patris, quam ad filiorum vulnera referri possit. Pater, ut animis filiorum prospiciat, vel ipse ferre vulnera, eaque proinde etiam obligare sibi non dubitabit. Vel : sauciabit ipse ultro filios, si ad animorum salutem necesse sit; aut, si aliunde vulnus acceperint, id ipse curabit et obligabit.

3) Colligi, pro mori. *Viri misericordiæ colliguntur..... a facie enim malitiæ collectus est justus.* Is. LVII 1. Viri misericordes et justi moriuntur, ne mala publica intueri, vel etiam sentire ipsi cogantur. Phrasis ei simillima, qua morientes *congregari ad populum suum* dicebantur; ut Abraham Gen. XXV 8, et Jacob Gen. XLIX 29.

COLLUM. Sennacherib per Judæam, rapidissimi fluvii instar, feretur *inundans, et transiens usque ad collum veniet.* Is. VIII 8. Universam enim regionem ceperat, solo regni capite, Hierosolyma, excepto.

2) Denudare usque ad collum. *Denudasti fundamentum ejus usque ad collum.* Hab. III 13. Funditus evertisti, diruisti usquequaque domum et potentiam ejus; Pharaonis, non Nabuchodonosoris, ut ostendi Voc. *Christus.*

COLLYRIUM. *Collyrio inunge oculos tuos, ut videas.* Apoc. III 18. Oculorum medicamentum est, distillationem impediens : unde illi et nomenclatio, quod *prohibeat fluere.*

COLUBER. *Spiritus ejus* (Dei conditoris omnium) *ornavit cælos : et obstetricante manu ejus, eductus est coluber tortuosus.* Job. XXVI 13. Quia prior versiculi pars mentionem cœli facit, coluber quoque certatim in cœlo quæsitus est. Hic viam lacteam, ille zodiacum, alius sidus alterutrum serpentis aut hydræ, alius etiam fulmen existimavit. Placet Jacobus Tirinus, quantæ claritatis et brevitatis, tantæ sedulitatis et judicii interpres, qui, *simplicius, inquit, exponendum videtur de quovis colubro naturali, maxime marino : unde Chaldæus vertit Leviathan, seu balænam.* Cum qua expositione valde consentit hebraicum : formavit manus ejus serpentem lubricum, oblongum, teretem. Quod Vulgata optime reddit : nam quod simul est lubricum et oblongum, idem tortuosum est seu flexuosum. De malo dæmone, sensu mystico, magni viri accipiunt; sed verbum *eduxit*, pro *ejecit e cælo*, vel *ex animis pœnitentium expulit*, hebraico fonti parum congruit, in quo, ut dixi, habetur *formavit, perfecit :* quapropter intelligendum est, *eduxit* ex nihilo.

COLUMBA. *Facta est terra eorum in desolationem a facie iræ columbæ.* Jer. XXV 38. Vastata est a Babyloniis : quorum insigne columba erat, eo quod regina illorum po-

tentissima Semiramis a columbis enutrita, ac denique in columbam mutata crederetur. Idem est Jer. XLVI 16, *a facie gladii columbæ.* At Jer. L 16 *a facie gladii columbæ* passive commodius accipitur, quam active; pro gladio nimirum, quo feritur Babylon, non quo ferit: ibi enim ejus urbis excidium narratur. Sunt, qui postremo hoc loco gladium columbæ interpretentur gladium Persarum, propterea quod victa Babylone Persæ insigne quoque illius columbam usurparint. Verum istud cum ratione temporum conciliari non potest: quandoquidem propheta de Persis Babylonem evertentibus narrat: atqui eversa insignia tum demum arrogare sibi potuerunt, postquam vicerant, non cum victuri veniebant.

2) Columba Ephraim. *Ephraim quasi columba seducta non habens cor: Ægyptum invocabant, ad Assyrios abierunt. Et cum profecti fuerint, expandam super eos rete meum: quasi volucrem cœli detraham eos, cædam eos*, etc. Os. VII 11 sq. Aliæ aves pro pullis decertant, iis ablatis mœrori se dedunt: columba vecors, et sensus expers, ad eos ipsos absque doloris indicio redit, qui pullos e nido sibi rapuere. Sic stultus Israël ab illis opem petit, a quibus per partes assidue carpitur; ab Ægyptiis nimirum, et Assyriis; at hi ipsi rete meum erunt, quo columbas has fugientes capiam, morte delendas.

3) Columba provocatrix. *Væ provocatrix, et redempta civitas, columba.* Soph. III 1. Væ Jerosolymæ, columbæ prius carissimæ, nunc vecordi, quæ toties a Domino liberata, toties eum ad iram provocat.

4) Columba deargentata, cujus dorsum in pallore auri, Ps. LXVII 14, tractata est a me in Voc. *Clerus.*

COMA. Minatur Deus supplicium iis, *qui attonsi sunt in comam.* Jer. IX 26. idque repetit Jer. XXV 23 et XLIX 32. externis videlicet; et nominatim, ut peritissimus Hieronymus testatur, Arabibus, qui in coronæ modum attondebantur: quod Judæis lege vetitum erat. *Neque in rotundum attondebitis comam, nec radetis barbam.* Lev. XIX 27.

COMBUSTUS. *Facies combustæ vultus eorum.* Is. XIII 8. Ora pavore ac terrore exanguia, cineris terræque colorem referentia, qualis combustorum est. Fere ut alibi facies instar ollæ (Joël. II 6, et Nah. II 10. Vid. in Voc. *Olla* 2); et pellis quasi clibanus exusta. (Thren. V 10.)

COMEDO. *Stultus complicat manus suas, et comedit carnes suas.* Eccle. IV 5. Otio deditus, inedia se ipse conficit.

2) Comedere sermones. *Inventi sunt sermones tui; et comedi eos, et factum est mihi verbum tuum in gaudium et in lætitiam cordis mei: quoniam invocatum est nomen tuum super me, Domine.* Jer. XV 16. Cum verbum tuum agnovi, illo ut dulci alimento animum nutri: propheta tuus dici et esse gavisus sum.

COMMEMOROR. Deponenter, ut nos *recordor*, aut *reminiscor*. *Non est commemoratus peccatorum illorum.* Eccli. XLVIII 23. *Neque commemorati sunt semitas ejus*, sapientiæ. Bar. III 23.

2) Commemorari in imbre. Siracides de propheta Ezechiele *commemoratus est*, inquit, *inimicorum in imbre*, *benefacere illis qui ostenderunt rectas vias.* Eccli. XLIX 11. Inimicis Domini et populi, prophetis mendacibus, minitatus est imbrem Divinorum suppliciorum, ut per hoc ipsum spe Divinorum beneficiorum erigeret et animaret illos, qui veritatem docebant. Legitur nunc quoque in Ezechielis volumine ille *imber inundans* (XIII 11 et 13) sub cujus allegorica imagine, gravissimis verbis expressa, denuntiatur falsis vatibus ira Dei ultoris, omnes ipsorum conatus et labores in nihilum redacturi.

3) Commemorari Dominum. Ægyptii inter plagas a Sapiente sic adumbrantur: *cum enim audirent*, *per sua tormenta bene secum* (cum ipsis, cum Judæis) *agi*, *commemorati sunt Dominum*, *admirantes in finem exitus.* Sap. XI 14. Cum audirent Ægyptii, mala, quibus ipsi torquebantur, Hebræis nequaquam obesse: agnoverunt Dominum, ejus potentiam perceperunt, et cum admiratione suspexerunt finem seu exitum, quem Deo auspice res Hebræorum denique nactæ sunt.

COMMENDO. *Commendare vasa* dixit Isaias in admirabili illa hypotyposi, quæ festinationem Sennacheribi, ad evertendam Hierosolymam cum exercitu properantis, incredibili eloquentiæ rapiditate depingit magis, quam prædicit. Conjungere totum locum placet, Is. X 28. usque ad capitis finem. *Veniet* Sennacherib in *Ajath* sive Hai: sed absque mora *transibit in Magron*: *apud Machmas commendabit vasa sua*, impedimenta Machmis relinquet sub custodiis, ne cursum festinantis morentur. Jam inde *transierunt cursim*, dicentes: Nondum hic quiescimus, Gabaæ pernoctandum est, *Gaba sedes nostra.* Postridie celeritate opprimetur attonita Rama: *obstupuit Rama.* Jam et Gabaath, antiqua Saulis regia, dilapsis fuga civibus hosti patuit: *Gabaath Saulis fugit.* Ulula, urbs Gallim! cavete, Laisa et Anathoth! *Hinni voce tua*, *filia Gallim*: *attende Laisa*, *paupercula Anathoth. Migravit Medemena*, nemine incolarum adventum hostium opperiente. *Habitatores Gabim confortamini*: *adhuc dies est*, *ut in Nobe stetur.* Sperate, o Gabimitæ: neque enim apud vos hærebit, Noben properans, dum adhuc dies est. Ex Nobe autem, unde Solymam prospectus patet, ante noctem Sennacherib urbem regiam videbit, et *agitabit manum suam super montem filiæ Sion*, *collem Jerusalem*: extenta et jactata dextera, ruinam ei minabitur. Verum *ecce Dominator Dominus exercituum* robur

ejus omne *confringet* ceu *lagunculam in terrore : et excelsi statura*, Assyriorum militum fortissimi, una nocte *succidentur, et sublimes humiliabuntur. Et subvertentur* confertim Assyrii castra, sicuti *condensa saltus* cæduntur *ferro : et* vastatore genio CLXXXV millia corporum hostilium tanquam totidem truncos semel sternente, superbus hic *Libanus*, Sennacherib, *cum excelsis* suis cedris et abietibus *cadet.*

COMMISCEO. Nabuchodonosor cum exercitu ad bivium pervenerat, cujus altera pars Rabbatham in Ammonitidem, altera Jerosolymam ducebat : substitit igitur, *divinationem quærens, commiscens sagittas, interrogavit idola, exta consuluit.* Ez. XXI 21. Toxomantia seu belomantia divinationis genus erat, quo nomina urbium inscribebantur sagittis, ut cujus nomen primo exiisset e pharetra, ea bello peteretur. Deo permittente, tum sagittæ, tum deorum responsa et exta Jerosolymam prodidere. *Ad dexteram ejus* (nam Rabbath ad lævam sita erat) *facta est divinatio super Jerusalem, ut ponat arietes, ut aperiat os in cæde, ut elevet vocem in ululatu, ut ponat arietes contra portas, ut comportet aggerem, ut ædificet munitiones.* ibid. v. 22. Imperavit ergo rex Babylonis obsidionem et cædes : atque ululante universo exercitu, arietes, aggeres, cæteraque opera in obsidionem parata sunt.

COMMISSIO. *Ne oblecteris in turbis, nec in modicis : assidua enim est commissio illorum. Ne fueris mediocris in contentione ex fœnore, et est tibi nihil in sacculo : eris enim invidus vitæ tuæ.* Eccli. XVIII 32 sq. Codicum græcorum varietas caliginem huic loco offudit. Noli gaudere *turbis*, seu copia hominum, seu rixis et contentionibus, præsertim (ut græca indicant) inter convivantium delicias oriri solitis ; utique in plebe (hominibus *modicis*) in popinas confluente : assidua est enim in turbulentis his conventibus plurium delictorum *commissio ;* vel : assidua est illic pecuniæ (græce symbolæ) *commissio* sive collatio ad sumptus tolerandos : quibus cum sacculus tibi exhaustus fuerit, ita ut jam nihil in eo supersit, fias mediocris ac tenuis (græce pauper) ; atque ut in cœpta contentione pergas, pecunia fœnebri juvare te cogaris : qua ratione vitam miseram vives, et ipse te honore commodisque privabis. Qui pro *in modicis* legunt *immodicis*, explicant de superfluis : quod ad nimium mensarum luxum apte refertur.

2) Commissio pro calumnia. *Corripe amicum : sæpe enim fit commissio.* Eccli. XIX 15. sæpe enim committitur calumnia. Admonendus tibi amicus est, sive is peccavit, sive peccasse visus est, ut munire se adversus calumniatores possit, qui crimina vel affingunt falsa, vel amplificant vera.

COMMUNICO. *Illa sunt, quæ communicant hominem.* Marc. VII 15. quæ inquinant hominem. Ipse noster interpres eodem versiculo idem vocabulum græcum vertit *coinquinare.* Sic etiam Matth. XV 11 et 20, ubi verbum idem in græco legitur, *coinquinare* Vulgata habet.

COMMUNIO. *Communionem mortis scito : quoniam in medio laqueorum ingredieris, et super dolentium arma* (græce, supra pinnas urbis) *ambulabis.* Eccli. IX 20. Cautos esse in præcedentibus eos jusserat, qui cum viris principibus ac potentibus agunt. Scito enim, inquit, fore te in perpetuo mortis periculo, ac veluti habitaturum cum morte : quoniam inter laqueos incedis, et similis es homini, qui in obsessa urbe pinnas murorum circumit, omnibus hostium telis expositus, frementium ac dolentium, quod urbe potiri sibi nondum contigerit. Tropologice : noli fidere Satanæ, principi hujus mundi : ubique enim ille tibi laqueos tendit, deque tua incolumitate dolens arma semper parata intentat. Nimis vero absurdum et pingue illius commentum est, qui *communionem* hanc *mortis* ad *Communionem* quam vocant *Generalem* detorsit. Hoc ex illorum est officina, qui jus sibi arrogant epigrammata cudendi e Divinis Scripturis, idque pro concione agere videntur, ut Dei verba sensu non suo afferant.

COMMUNIS. Antiochus rex jubet *immolari carnes suillas, et pecora communia*, i. e. immunda. 1. Mach. I 50. Eodem sensu Act. X 14 et 28, ac Rom. XIV 14, pro homine vel cibo immundo.

2) Pro illoto. Crimini dant pharisæi discipulis Domini, quod *communibus manibus manducant panem.* Marc. VII 5. Id quid sit, evangelista ipse docet : *communibus manibus, id est, non lotis.* ibid. v. 2.

COMMUTO. Psalmus XLIV inscribitur *pro iis qui commutabuntur;* a Judaismo ad Christum, inquiunt Patrum aliqui. Idque sensu mystico perbene; sed litteralis in hebraico idem est in hujus Psalmi vestibulo, qui in titulis Psalmorum LXVIII et LXXIX, *pro hexachordo.* Sæpe enim in fronte Psalmorum præscribitur instrumentum musicum, quo canentium voces animari auctor voluit.

COMPLACEO. *Hæc via illorum scandalum ipsis : et postea in ore suo complacebunt.* Ps. XLVIII 14. Talis cum sit illorum via (vita) ad certam ruinam ducens, tamen audent etiam de ea gloriari miseri ! sicut oves macello, ita ipsi debentur orco, morte perpetua depascendi. ibid. v. 15.

2) Complacere quasi fratrem. *Quasi proximum et quasi fratrem nostrum* (i. e. quasi amico et fratri, accusativus pro dativo) *sic complacebam.* Ps. XXXIV 14. Chal-

daica : Quasi socius ac frater fuisset, ita cum eo versabar. Ita mansuetissimus David de suo hoste.

COMPLACITIOR. Pro placatior. Ps. LXXVI 8. Nunquamne Deus placari se sinet ?

COMPLECTOR. *Circumdate Sion, et complectimini eam : narrate in turribus ejus. Ponite corda vestra in virtute ejus : et distribuite domos ejus, ut enarretis in progenie altera.* Ps. XLVII 13. Perambulate, circumite Sionem totam : turres ejus enumerate : animadvertite, quam sit munita : singillatim domos ejus percensete : tantique splendoris ac roboris famam liberis nepotibusque vestris relinquite.

COMPLUO. *Tu es terra immunda, et non compluta in die furoris.* Ez. XXII 24. non irrigata imbre Divinæ gratiæ, non mundata cœlesti rore, sed sordibus tuis cumulata.

COMPREHENDO. *Comprehendet arator messorem, et calcator uvæ mittentem semen.* Amos IX 13. Tanta erit ubertas, ut fruges omnes demeti ante non possint, quam tempus arandi serendique redierit; et ubi primum illis in horrea repositis cœperint denuo serere, jam tempus vindemiæ adsit. Allegorice, de summa gratiarum et fructuum abundantia per Christum in ecclesia.

COMPRIMO. Eccli. XXXI 17. Vid. in Voc. *Lacrymor.*

COMPUNCTIO. De contumacibus et obstinatis Judæis ait Paulus : *Dedit illis Deus spiritum compunctionis.* Rom. XI 8. Noli hic spiritum pœnitentiæ suspicari ; spiritus est omnino contrarius, pervicaciæ et pertinaciæ : pergit enim apostolus, ex Is. VI 10, datos iis esse *oculos, ut non videant, et aures, ut non audiant.* Excæcari nimirum et obsurdescere Deus rebelles permiserat, invidiæ aculeis, et conscientiæ perpetuis stimulis configendos et compungendos.

COMPUNGO. *Ut cantet tibi gloria mea, et non compungar*; hebraicè, *et non tacebit*, seu *taceat.* Ps. XXIX 13. Dum tu gloriam meam auges, meque arcani doloris aculeis pungi non sinis, ego non silebo ingratus, sed laudem tuam cantabo.

CONCERTOR. Pro certo, seu concerto. Verbum deponens loco activi : ut certor Eccli. XI 9, et supercertor Judæ v. 3. Faber ferrarius *in calore fornacis concertatur.* Eccli. XXXVIII 29. cum calore perpetuo certat, cum calore conflictatur. Totius sententiæ nexus pendet inde a versu 25. *Qua sapientia replebitur*, qui ei vacare non potest ? quorum aliquot genera enumerans, etiam fabrum ferrarium nominat. Qua sapientia potietur homo, qui, omni illius cura seposita, fornaci et malleo se totum addicit ? Cave mendum quorundam codicum, sane importunum, et quo totus contextus intercipitur ac disjicitur, dum pro verbis, *qua sapientia replebitur*, cum

subjecto commete ; habent, *quia sapientia replebitur.* Cum addito puncto : quod et sensum, et nexum tollit.

CONCLUDO. *Effunde frameam, et conclude adversus eos, qui persequuntur me.* Ps. XXXIV 3. Hebraica veritas perspicua est : Educ e vagina hastam, et interclude aditum insectantibus me.

CONCLUSIO. Ezechieli præcipit Deus : *Fac conclusionem.* Ez. VII 23. i. e. catenam : ut hebraica et chaldaica aperte habent. Sicuti ad Jeremiam dictum est : *Fac tibi vincula, et catenas : et pones eas in collo tuo.* Jer. XXVII 2. *Vade, et dices Hananiæ : Hæc dicit Dominus : catenas ligneas contrivisti : et facies pro eis catenas ferreas.* Jer. XXVIII 13.

CONCULCO. *Et dixi : Forsitan tenebræ conculcabunt me : et nox illuminatio mea in deliciis meis. Quia tenebræ non obscurabuntur a te, et nox sicut dies illuminabitur. sicut tenebræ ejus, ita et lumen ejus.* Ps. CXXXVIII 11 sq. Conculcare, inquit Euthymius, metaphorice dictum est a similitudine pedis, qui quæ calcat, eadem obtegit. Ait ergo David : Si dixero, saltem tenebræ me tegent, etiam hæc spes inanis est, cum neque nox delicias et voluptates vetitas abscondere oculorum tuorum lumini possit. Ipsæ tenebræ coram te non sunt obscuræ : nox ac dies æqualiter illustres in conspectu tuo sunt : tenebræ et lumen apud Deum sunt paria.

CONCUPISCENTIA. In Ægyptios Deus ranas et muscas immisit, populo suo coturnices largitus est : *ut illi quidem concupiscentes escam propter ea, quæ illis ostensa et missa sunt, etiam a necessaria concupiscentia averterentur. Hi autem in brevi inopes facti, novam gustaverunt escam.* Sap. XVI 3. Ægyptii quidem ex obscœnis animantibus et insectis, cibos omnes inquinantibus, tantam nauseam concepere, ut omnis alimenti fastidio laborarent, et quotidianæ ac necessariæ dapis appetentiam omnem amitterent. At Hebræi, brevem inopiam experti, novo cibi genere a Deo refecti sunt, ortygometra seu coturnice, ut ibid. v. 2. dixerat.

CONCUPISCO. *Concupierunt concupiscentiam in deserto.* Ps. CV. 14. Exarserunt cupiditate, videlicet carnium. Modus loquendi similis latino *pugnare pugnam, servitutem servire, vitam vivere.*

CONDENSA. Vox Domini, tonitrua nimirum et fulminum vis, *revelabit condensa.* Ps. XXVIII 9. Disjectis densissimarum arborum stirpibus, intimam silvæ partem aperiet, oculisque exponet.

2) Dies solennis in condensis. *Constituite diem solennem in condensis, usque ad cornu altaris.* Ps. CXVII 27. Intelligendas alii judicant densas et copiosas frondes, quibus ara a latere altero ad alterum vestiretur ; qui-

dam confertas victimas, quæ totam aræ superficiem inter extrema ejus cornua tegerent; nonnulli densos funes, quibus hostiæ religarentur, ne fugere, aut repugnare immolanti possent. Sensus hos ut complecterer, in Psalterio meo ita converti: Celebrate diem solennem condensis frondibus et victimis, quibus totum altare a cornu altero ad alterum operiatur.

CONDULCO. *In ore imprudentis condulcabitur inopia, et in ventre ejus ignis ardebit.* Eccli. XL 32. Soli imprudenti dulcis videbitur mendicitas ex otio orta: verum ille non raro fame ardebit.

CONFESSIO. Hebraico more pro laude. *In voce exultationis, et confessionis: sonus epulantis.* Ps. XLI 5. Tam læta erit mea exultantis teque laudantis vox, quam hilares sunt epulantium voces. *Confessio et pulchritudo in conspectu ejus: sanctimonia et magnificentia in sanctificatione ejus.* Ps. XCV 6. In tabernaculo ejus est inexhausta Dominum laudandi materia, quia immensa ejus pulchritudo: sanctum ejus domicilium sanctimoniam et magnificentiam spirat.

CONFIGO. *Aspicient ad me, quem confixerunt.* Zach. XII 10. Dictum ex persona Christi, clavis et lancea confixi: quod constat ex Joan. XIX 37. *Configent eum* (falsum prophetam) *pater ejus, et mater ejus.* Zach. XIII 3. Prophetis mendacibus constitutum erat ab lege extremum supplicium Deut. XIII 5. Ipsi parentes, inquit hic propheta, sua eum sententia configent, et morti tradent; vel etiam suis manibus eum cruci affigent.

3) Configere Deum. *Si affiget homo Deum, quia vos configitis me? Et dixistis: In quo configimus te? In decimis, et in primitiis.* etc. Mal. III 8. Hebr. et LXX, defraudatis, spoliatis. An æquum est, ab homine fraudari Deum? atqui id vos facitis, decimas et primitias subtrahentes. Jubet deinde reddere, quæ ex lege debebant: et vicissim ubertatem promittit. Ex quibus liquet, quam inepte illud *configitis me* ad Christi clavos et crucem trahatur, quasi idem cum Paulino, *rursum crucifigentes sibimetipsis Filium Dei.* Hebr. VI.

CONFIRMO. *Tu confirmasti in virtute tua mare: contribulasti capita draconum in aquis.* Ps. LXXIII 13. Hebraice, tu dirupisti potentia tua mare. Utrumque accidit: namque divulsas maris Erythræi aquas solidavit utrinque Divina potentia, ac demum Ægyptiorum capita sub iisdem confregit.

CONFITEOR. Passim pro laudare, grates agere. Vel in solo Psalterio ubique exemplorum est affatim. Quod si aliquando verbum hoc de fatenda culpa usurpatur, proprio semper accusativo addito id exprimitur. *Pincernarum magister ait: Confiteor peccatum meum.* Gen. XLI 9.

Confiteatur omnes iniquitates filiorum Israël. Lev. XVI 21. *Confiteantur iniquitates suas, et majorum suorum.* Lev. XXVI 40. *Confitebuntur peccatum suum.* Num. V 7. Eodemque modo in cæteris. Plumbeum ergo telum intorquent ii, qui ad peccata sacro judici exponenda impium adigunt illis verbis : *Non demoreris in errore impiorum, ante mortem confitere.* Eccli. XVII 26. *Vivus et sanus confiteberis.* ibid. v. 27 .Nihil enim Siracidæ ejusque temporibus cum distincta delictorum confessione in arcano aliquo tribunali.

2) Confitentes misericordiæ. *Confiteantur Domino misericordiæ ejus, et mirabilia ejus filiis hominum.* Ps. CVI 8, et deinceps hoc Psalmo sæpius. Ipsa misericordis Domini opera, ipsa ejus prodigia illum coram hominibus laudent, quando nos id facere digne non possumus. Videtur tamen exiguus librarii subesse lapsus, et *misericordias* legendum, non *misericordiæ.* Confiteantur illi (v. 15 sqq.) qui per invia errantes, et fame ac siti pæne confecti, Dei ope subito et ad vitam, et in viam revocati sunt : confiteantur hi grato animo hæc beneficia, et coram Deo ac hominibus admiranda eius opera laudent. Sic et cum hebraico, et cum græco, omnia præclare consentiunt : atque in hanc sententiam doctor maximus Hieronymus transtulit.

CONFLO. Sub impio Antiocho Epiphane *de eruditis ruent, ut conflentur, et eligantur, et dealbentur.* Dan. XI 35. Ex legis peritis quidam pœnis et cruciatui subjicientur. Allegoria ab argento, quod igne conflatum et purgatum, splendorem auget, ac e flamma lectissimum et candidissimum prodit.

CONFORTO. *Dicent duces Juda in corde suo : Confortentur mihi habitatores Jerusalem in Domino.* Zach. XII 5. *Mihi* redundat, more Hebræorum, qui dativum pleonasticum pronominis addere verbo amant. Ducum voto par eventus futurus prædicitur ; tantum enim roboris suppeditatum iri militantibus contra hostes ecclesiæ, ut eos haud secus, ac ignis ligna et fœnum (v. sq.) devoraturi sint. Felicissime hæc exercitus Christiani ducibus apostolis, eorumque militibus evenere.

2) Benedictiones confortatæ. Moribundus Jacob, dum filiis bene precatur, ad Josephum ait : *Benedictiones patris tui confortatæ sunt benedictionibus patrum ejus donec veniret desiderium collium æternorum.* Gen. XLIX 26. Ampliores et uberiores sunt *benedictiones*, quibus ego te cumulo, *benedictionibus patrum* meorum, quas mihi reliquere. Duret hæc tua felicitas, donec veniat Messias ille semper a sanctis omnibus desideratus. Bona hæc omnia *fiant in capite Joseph* (ibid.) in caput tuum confluant.

CONFRACTIO. *Dixit ut disperderet eos : si non Moyses electus ejus stetisset in confractione in conspectu ejus.* Ps. CV 23. Decrevit Dominus omnes tollere : et fecisset, nisi intercessisset Moyses, et impendentem jam ictum avertisset.

CONFUSIO. *Vir bonus fidem facit pro proximo suo : et qui perdiderit confusionem, derelinquet sibi.* Eccli. XXIV 19. Virum bonum et verecundum in fratris necessitate pudet non succurrere : idcirco fide sua interposita eum liberat ; impudens vero, negata ope, eum sibi relinquit ac destituit.

CONGLUTINO. *Anima Jonathæ conglutinata est animæ David.* 1. Reg. XVIII 1. Adhæsit alter alteri. *Humiliata est in pulvere anima nostra : conglutinatus est in terra venter noster.* Ps. XLIII 25. *Anima nostra*, Hebraismus : nos. In pulverem abjecti sumus ; imo in lutum immersi ac toto pectore in eo defixi. Cecidimus : nec erigere nos viribus nostris valemus.

CONGREGANS. *Verba Congregantis filii Vomentis.* Prov. XXX 1. Verba Agur filii Jake. Nomina propria appellativis expressa : quod sæpius in Divino Codice factum videmus.

CONGREGO. *Congregatione congregabo Jacob totum te*, etc. Mich. II 12. Post graves minas, eo capite Synagogæ intentatas, ad extremum consolatio additur, fore unum ovile sub uno pastore ; quod congregatis a Christo in Ecclesiam suam populis omnibus factum est.

2) Congregari, pro mori. *Ego*, inquit Jacob patriarcha, *congregor ad populum meum.* Gen. XLIX 29. *appositusque est ad populum suum.* ibid. v. 32. *Lugebit terra, et infirmabitur omnis qui habitat in ea, in* (i. e. cum) *bestia agri, et in* (cum) *volucre cæli : sed et pisces maris congregabuntur*, seu peribunt. Os. IV 3. Proximus huic est sensus illius comminationis : *Congregans congregabo omnia a facie terræ, dicit Dominus ; congregans hominem et pecus, congregans volatilia cæli et pisces maris.* Soph. I 2 sq. ubi congregare est extinguere ac delere.

CONJUNCTUS. *Sina enim mons est in Arabia, qui conjunctus est ei, quæ nunc est Jerusalem.* Gal. IV 25. Longissimis quidem terrarum spatiis disjunguntur Sina mons et urbs Jerusalem : ille tamen huic, ut verbum græcum indicat, quadrat, proportione respondet, e regione oppositus est.

CONJURATIO. *Hæc enim ait Dominus ad me, sicut in manu forti erudivit me, ne irem in via populi hujus ; dicens : Non dicatis, Conjuratio : omnia enim, quæ loquitur populus iste, conjuratio est : et timorem ejus ne timeatis, neque paveatis.* Is. VIII 11 sq. Deus, qui me corroboravit et illustravit, ne hujus populi studia sequerer, per me

loquitur, dicens : Omittite consilia hæc, quæ assidue agitatis, cum hoste adversus regem vestrum conjurandi. Non hostem, sed (v. 13) me metuite, sancto meo nomini fideles. Sic ego vobis *in sanctificationem* (v. 14) sanctuarium et asylum ero ; *in lapidem autem offensionis, et in petram scandali*, obstaculum et ruinæ causa *duabus domibus Israël*, tam regno Judæ, quam Samariæ : tam imperio duarum tribuum, quam cæterarum decem. Plurimos vestrum (v. 15) exitio plectam. Tu vero, propheta, *liga testimonium, signa legem in discipulis meis*. v. 16. verba hæc mea in volumen relata absconde pro discipulis meis, quandoquidem cæteri imperium meum detrectant. Hæc Deus. Quæ sequuntur, prophetæ verba sunt : *Et exspectabo Dominum*, etc. v. 17.

CONSILIOR. *In absconditis suis consiliabitur.* Eccli. XXXIX 10. Meditabitur, attente cogitabit, *in absconditis suis*, clam apud se ; vel, si pronomen *suis* pro *ejus* accipis, arcana Dei contemplabitur. Hac meditatione imbutus, *palam faciet disciplinam doctrinæ suæ*. v. sq. Eodem sensu paulo post : *Adhuc consiliabor, ut enarrem : ut furore enim repletus sum.* ibid. v. 16. Etiam porro meditari pergam, ut salutaria aliis enarrem : urget enim me intus Divina vis et impulsus.

CONSOLOR. Machabæi fratres *una cum matre invicem se hortabantur mori fortiter, dicentes : Dominus Deus aspiciet veritatem, et consolabitur in nobis, quemadmodum in protestatione cantici declaravit Moyses : Et in servis suis consolabitur.* 2. Mach. VII 6. Quæres, passive intelligendum sit verbum *consolabitur*, an active ; id est, an affirmetur Deus e servis suis solatium percepturus ; an *in servis suis*, id est, servos suos (per hebraismum in græca transfusum) ipse consolaturus, seu famulis suis consolationem et præmium impertiturus. Utrumque recte et vere dicitur : verba enim Mosaici carminis, unde Machabæi sua hæc sumpserunt, Deut. XXXII 36, peritissimi linguæ suæ LXX Interpretes passive exposuerunt ; eodemque jure explicari active possunt, et explicantur a Vulgata, quæ sic habet : *Judicabit Dominus populum suum, et in servis suis* (servorum suorum) *miserebitur.*

CONSOPIO. Irruente cum suis Nabuchodonosore, Assyrii *agitatores consopiti sunt.* Nah. II 3. Assyrii, qui agitandis curribus in bello maxime valere sibi videbantur, conspecto Babylonii regis exercitu validissimo et instructissimo, stupebant attoniti, velut sopore oppressi, et omnis consilii expertes.

CONSTITUTIO. *Aurum et argentum est constitutio pedum.* Eccli. XL 25. Græce, statuent seu firmabunt pedem. Qui opulentia nititur, firmiter consistit.

CONSUMMATIO. Sennacherib inundaturus erat Judæam :

sed tamen misericors Deus *in diluvio prætereunte, consummationem faciet loci ejus - - - - consummationem ipse faciet : non consurget duplex tribulatio.* Nah. I 8 sq. Non sinet eluvionem hanc esse diuturnam : calamitati huic non diu concedet locum, sed eam contrahet : non bis opprimemini.

2) Pro re perfecta. *Omnis consummationis vidi finem : latum mandatum tuum nimis.* Ps. CXVIII 96. Opera omnia, etsi omnibus numeris absoluta, videmus consumi et interire : sola Dei lex et voluntas est indelebilis ac æterna.

3) Pro morte et interitu. *Filii autem adulterorum in consummatione erunt.* Sap. III 16. Alii tamen legunt *in inconsummatione.* Consumentur, morientur in immatura ætate. *Longe enim est testamentum a quibusdam, et interrogatio omnium in consummatione est.* Eccli. XVI 22. Quidam Dei legem a se longe repellunt : sed in morte omnia in judicium adducentur, omnium reddenda ratio erit. *Memento iræ in die consummationis, et tempus retributionis in conversatione faciei.* Eccli. XVIII 24. Memento iræ Divinæ, in morte tua et extremo judicio declarandæ : tum judex, aversa ab impiis facie, debitas pœnas expetet. *Consummationem cum festinatione faciet cunctis habitantibus terram.* Soph. I 18. Omnes celeriter absumet. *Deserta erit omnis terra, sed tamen consummationem non faciam.* Jer. IV 27. Non omnino delebo gentem. Idem est Jer. V 10 et 18.

CONSUMMO. *In his* (medicamentis variis) *curans mitigabit dolorem, et unguentarius faciet pigmenta suavitatis, et unctiones conficiet sanitatis : et non consummabuntur opera ejus. Pax enim Dei super faciem terræ.* Eccli. XXXVIII 7 sq. Tametsi medicinæ periti identidem elaborant in medicamentis aliis atque aliis inveniendis, ad leniendum dolorem, oblectandam naturam, tuendam sanitatem; qui sunt tres illorum fines : nunquam tamen artem exhaurient, et ex Dei operibus utilia omnia eruent : salus enim et liberalitas Dei, in universam terræ superficiem effusa, salubribus herbis et germinibus implet omnia, ita ut longe plura inventis supersint invenienda.

CONSUO. *Sumens de vestimentis tuis, fecisti tibi excelsa* (LXX vertunt, *idola*) *hinc inde consuta.* Ez. XVI 16. Vestibus tuis ad ornatum altarium ac deorum abusa es.

CONSURGO. Dicitur Deus ad Hebræos eorumque patres locutus esse, aut prophetas ad eos misisse, *mane consurgens.* (Jer. XI 7) *de mane consurgens* (Jer. XXXV 14) *consurgens diluculo* (Jer. XXV 4, et XXXV 15) et *de nocte consurgens* (Jer. XXIX 19, XXVI 5, et XLIV 4.) Quæ omnia eodem recidunt, et in hebraico eadem ubique voce indicantur : monuisse videlicet Deum inde ab initio,

tempestive admodum, instar patris familias solliciti ac vigilantis.

CONTAMINO. *Pater tuus* (Adam) *primus peccavit, et interpretes tui* (Moyses et Aaron, apud Aquas Contradictionis) *prævaricati sunt in me. Et contaminavi*, contaminatos declaravi, lata in eos mortis sententia, hos duos *principes sanctos : dedi ad internecionem Jacob*, solis Josue et Caleb exceptis, *et Israël in blasphemiam*, in opprobrium, negato propter pervicaciam ingressu in terram sanctam. Is. XLIII 27 sq.

CONTERNANS. Segor urbem vitulam conternantem appellant Isaias XV 5, et Jeremias XLVIII 34; id est, vitulam trium annorum, qua ætate maximi roboris et petulantiæ esse solet.

CONTERO. *Conterens non conteram domum Jacob.* Amos IX 8. Hebraice, non conterens conteram; i. e. non omnino conteram, non diruam funditus. Vid. in Voc. *Typus.*

CONTINENS. *Qui continens* (compos, possessor) *est justitiæ, apprehendet illam*, sapientiam, de qua capite superiore. Eccli. XV 1. *Ira et furor, utraque exsecrabilia sunt, et vir peccator continens erit illorum.* Eccli. XXVII 33. Erit illorum retinens, illis obnoxius; proinde etiam eorum pœnis, iræ ac furori Divino, ut habent Syriaca.

CONTINEO. *Spiritus Domini replevit orbem terrarum : et hoc, quod continet omnia, scientiam habet vocis.* Sap. I 7. Obscurus hic locus fit ex eo, quod latinus interpres, verba græca pressissime secutus, articulum et genus neutrum retinuit, ubi latinitas masculinum poscebat : Græcis enim *pneuma* neutrius est generis, ut Latinis *Spiritus* masculini. Sic ergo construamus : Spiritus Domini totum orbem terrarum replet, et continens seu complexus omnia, scientiam habet singulorum, quæ vel apud nos ipsos dicimus, vel ad alios loquimur. Hic (Spiritus Dei) qui interest omnibus, omnia unus novit.

CONTRA. Nonnunquam pro coram. *Convertere Jacob, et apprehende eam* (legem,) *ambula per viam ad splendorem ejus contra lumen ejus.* Bar. IV 2. Absit ut veritatis lumini repugnare nos jubeat : contra est : ambula, inquit, coram lege, in ejus luce. *In die tribulationis meæ Deum exquisivi, manibus meis nocte contra eum* (coram eo expansis) *et non sum deceptus.* Ps. LXXVI 3. Imprecatur David, vel potius vaticinatur : Iniquitas patrum ejus, et peccatum matris ejus *fiant contra Dominum semper.* Ps. CVIII 15. Fient seu erunt præsentia coram Domino, ut eum non ob sua tantum, sed et majorum crimina ad supplicium vocet. *Peccatum meum contra* (coram) *me est semper.* Ps. L 5. Semper in conspectu meo est : semper ejus recordor.

CONTRADICTIO. Ps. LXXX 8. Nomen proprium loci, hebraice *Meriva*. Num. XX 13.

CONTRAHO. *Contracta est anima mea*, inquit Dominus, *in eis : siquidem et anima eorum variavit in me.* Zach. XI 8. Populus hic mihi gravis fuit, quia me dereliquit.

2) Contrahere manum. *Ait Saul ad sacerdotem : Contrahe manum tuam.* 1. Reg. XIV 19. Desine orare Deum : ad ejus enim altare sacerdos manus extenderat; nunc autem jam ingruentibus hostibus, periculum non ferebat moram.

CONTRARIUS. *Loquela contraria morti.* Eccli. XXIII 15. Græce, circumdata morte. Ut *contra* pro coram, ita *contraria* pro exposita, obnoxia morti, digna morte; sive ea sit vox contra Deum sacrilega, sive ad amplectendam religionem falsam invitans, sive læsæ majestatis et imperii rea, sive jusjurandum per deos gentium exterarum.

CONTRIBULO. Pro contundere, frangere, confringere. *Contribulasti capita draconum in aquis.* Ps. LXXIII 13. Ægyptiorum capita in mari rubro contusa elisisti. *Spiritus contribulatus* et *cor contritum*, Ps. L 19, a rerum cœlestium magistris sollicite distinguuntur; *contritum* esse, inquiunt, necessitatis est; *contribulatum*, perfectionis : illud restituit gratiam, hoc mirifice auget. Vera hæc, certo quodam sensu : sed is sensus hujus loci non est, quippe qui tam in hebraico fonte, quam in græco, idem prorsus vocabulum addit cordi, quod spiritui apposuerat : epitheti sensus et vis eadem utrobique est.

CONTUS. Pastor olim Thecuites, Amos propheta, pastoralem similitudinem more suo instituens, Israëlis proceres sub imagine vaccarum pinguium ante oculos ponit, *et levabunt vos*, inquit, *in contis.* Amos IV 2. Amputata vestra capita, dissectaque membra, contis imposita, hostes ludibrii causa circumferent.

CONVALLIS. *Vide vias tuas in convalle, scito quid feceris.* Jer. II 23. Exprobratur Hierosolymæ vallis Ennom, seu Gehenna, ubi religione immani humanæ hostiæ Molocho immolatæ.

CONVERSATIO. Pro conversione, vel potius aversione. *Memento iræ* Divinæ *in die consummationis*, mortis tuæ, et judicii : *et* erit *tempus retributionis in conversatione faciei;* græce, aversione faciei; nimirum a sceleratis. Eccli. XVIII 24.

CONVERSIO. *Convertam conversionem populi mei Israël et Juda.* Jer. XXX 3. Reducam exsules in patriam. Ut alibi captivitas et transmigratio, ita hic conversio pro ipsis captivis et exsulibus dicitur.

CONVERTO. *Convertantur mihi timentes te.* Ps. CXVIII 79. Hebraismus; convertantur ad me.

2) Converti pro respicere. Quia impiis tam prospere cedunt omnia, *ideo convertetur populus meus hic*, huc respiciet, considerabit hoc loco quid agatur : *et dies pleni invenientur in eis*, ut LXX nobiscum habent ; vel, ut hebraica, *aquæ plenæ*, calix aqua plenus, *sugentur ab eo.* Ps. LXXII (hebr. LXXIII) 10. Videbit populus meus, pravorum dies esse longævos et felicitatis plenos, suos vero plenos miseriæ : sibi tantum exhauriendum præberi injucundum calicem. Hæc videns populus, hæsitare et conqueri incipiet : (v. 11.) *Quomodo scit Deus?* etc. Quomodo Dei scientia et justitia cum tanta istorum prosperitate consistit? Eodem sensu vocabulum *convertor* legitur in illo Dei ad Jeremiam dicto : *Si converteris*, si me solum respicies, si totus mihi uni adhæresces, *convertam te*, juvabo te ; LXX, restituam te. Jer. XV 19.

3) Convertere pro educere, liberare. Ps. LXVII 23. Ez. XVI 53. De quibus distincte actum est in Vocabb. *Basan* et *Antiquitas*.

4) Convertere pro reverti. *Convertit Antiochus* (rediit) *postquam percussit Ægyptum.* 1. Mach. I 21. *Convertit Tryphon, et abiit in terram suam.* 1. Mach. XIII 24. i. e. retulit se, domum reversus est.

5) Converti in sinu. *Oratio mea in sinu meo convertetur.* Ps. XXXIV 13. proprie ex hebraico, *in sinum meum*, ut et B. Hieronymus, et Chaldæus verterunt. Preces, quas pro inimicis fundo, cum prodesse ipsis ob malitiam suam non possint, mihi certe prosunt, et ad auctorem suum redeunt. Quod ipsis precor bonum, mihi obtinget.

6) Adverbii loco, iterum, rursus, denuo. *Tu Deus noster liberasti nos de iniquitate nostra, - - - - ut non converteremur, et irrita faceremus mandata tua.* 1. Esdr. IX 13 sq. ne rursus mandata tua contemneremus. *Conversi sunt, et tentaverunt Deum.* Ps. LXXVII 41. iterum tentaverunt. *Deus tu conversus* (i. denuo) *vivificabis nos.* Ps. LXXXIV 7. *Neque convertentur* aquæ *operire terram.* Ps. CIII 9. nunquam iterum eam inundabunt : terra diluvio altero non involvetur. *Conversi sunt deinceps, et retraxerunt servos et ancillas suas, quos dimiserant liberos.* Jer. XXXIV 11. servire denuo coëgerunt. *Et convertetur, et erit in ostensionem.* Es. VI 13. rursum ostendetur. *Convertentur ad vesperam, et famem patientur ut canes : et circuibunt civitatem* Ps. LVIII 7 et 15. Satellites a Saule missi ad comprehendendum Davidem, rursum adfuerunt sub obscurum noctis, et ceu famelici canes prædam tantopere expetitam tota urbe investigarunt, dispositis ubique custodiis, ne qua elaberetur. Sed Micholis astu tam pingui bolo fraudati, querelis omnia implevere. *si vere non fuerint saturati, et* (i. e. tunc) *murmurabunt.* ibid. v. 16.

7) In convertendo. David de hostibus suis, eorumque duce : *In convertendo inimicum meum retrorsum*, dum hostis meus cum suis cedere cogitur, et retro abit, *infirmabuntur, et peribunt a facie tua*, coram te, aspectu tuo perterriti et afflicti. Ps. IX 4. *In convertendo Dominus captivitatem Sion*, dum Dominus e captivitate reducit sobolem Sionis, *facti sumus sicut consolati*; hebraice, ut somniantes; præ lætitia attoniti. Ps. CXXV 1.

CONVIVIUM. Vox Domini ad prophetam : *Ne ingrediaris domum convivii*, *neque vadas ad plangendum*, *neque consoleris eos*. Jer. XVI 5. Domum intellige convivii funebris, ubi parentalia celebrabantur. Vid. in Voc. *Panis*.

COOPERIO. *A tristitia enim festinat mors, et cooperit virtutem*. Eccli. XXXVIII 19. Tristitia mortem accelerat; et corporis animique robur opprimit.

COR. Præ malorum dolorisque magnitudine *cor meum dereliquit me*. Ps. XXXIX 13. linqui animo cœpi, virium omnium deliquio obrutus sum.

2) Cor pro mente, intelligentia. *Virga in dorso ejus, qui indiget corde*. Prov. X 13. græce, qui absque corde est; chaldaice, qui cogitatione seu intellectu caret. Homo insipiens, excors, vecors, multas plagas sentiet, multis incommodis afficietur. *Ephraim quasi columba seducta non habens cor*. Os. VII 11. stolida, stupida, prolis suæ detrimenta non sentiens.

3) Cor apponere, est animum adjicere, attendere. *Nec apposuit cor* Pharao *etiam hac vice*. Exod. VII 23. Nihil pensi habuit, non animadvertit rei momentum. *Divitiæ si affluant, nolite cor apponere*. Ps. LXI 11. Nolite in iis cogitationem defigere, nolite studio meditationeque vestra eas dignas putare. *Quid est homo, quia magnificas eum? aut quid apponis erga eum cor tuum?* Job. VII 17. Non de amore Dei, favoreque et gratia, ut multi falso existimant, Jobus loquitur : nihil enim nisi terrores et supplicia eo loco gemens ac tremens commemorat. Verus sensus est : Quare hominem miserum et fragilem tanti facis, ut eum oppugnes? imo cur vel attentione tua dignum eum ducis? *quare posuisti me contrarium tibi?* ibid. v. 20. *Ponite corda vestra in virtute ejus*. Ps. XLVII 14. Animadvertite robur et firmitatem urbis munitissimæ Hierosolymæ. Hujus loci contextum do totum Voc. *Complector*.

4) Cor dare in aliquid. *Cor suum dabit in similitudinem picturæ*. Eccli. XXXVIII 28. Toto animo artifex in id unum incumbet, ut picturam scite ac egregie exprimat. Nexus totius loci hujus is est : Qui a negotiis liber soli vacat sapientiæ, illius compos evadet. *At qua sapientia replebitur* (hac inchoata quæstione abrumpitur. Versus 25, ubi quidam codices mendosissime habent *quia* pro

qua.) Qua , inquit , sapientia replebitur , qui tempus omne in agricultura , in artibus , in opificiis conterit ? hic enim totum animum adhibebit , totum *cor suum dabit in consummationem operum.* ibid. v. 31. Legi oratorem sacrum , qui hoc loco in diem festum Cordis Jesu ita abutitur , ut de Christo eum afferat : Christus , inquit , sanctissimum cor suum dedit *in similitudinem picturæ* , ut imaginem memorialem nobis relictam. Hoc viro Thema , hæc propositio est. Homo ingeniosus , sed ingenio indulgere quoquo modo solitus , cum hæc scribebat , nonne citra injuriam dici poterat *non habens cor* ?

5) Cor boni consilii. Non solum (ita suadet Siracides) cum amico probo et sapiente delibera , sed et *cor boni consilii statue tecum : non est enim tibi aliud pluris illo.* Eccli. XXXVII 17. etiam a te ipso exquire consilium , tecum deliberationem habe : nihil enim potius tibi esse bono consilio debet.

6) Oblivio a corde. *Oblivioni datus sum , tanquam mortuus , a corde.* Ps. XXX 13. Sic eorum animis excidi , sic me oblivio ex eorum corde delevit , quasi pridem e vivis sublatum.

7) Converti ad cor. Ps LXXXIV 9. Respicere se , errata agnoscere , meliora in posterum statuere.

8) Cor et cor. *Labia dolosa , in corde et corde locuti sunt.* Ps. XI 3 duplici corde , alia loquentes , alia sentientes.

9) Cor pro medio. Sicut Jonas triduo latuit *in corde maris* , Jon. II 4 : sic *filius hominis in corde terræ tribus diebus et tribus noctibus.* Matth. XII 40. Ille in medio mari , hic in sepulcro. *Transferentur montes in cor maris.* Ps. XLV 3. Sic in hebraico legitur etiam via navis in corde maris. Prov. XXX 19. Mons ardens in igne usque ad cor cœli. Deut. IV 11. Absalom pendens in corde quercus. 2. Sam. XVIII 14. Hebraismus est , ab Italis etiam receptus , e quorum numero Paulus Segnerus : *Tu , che sei nato nel cuore del Cristianesimo.* Mann. Animæ , ad III Mart. *Nel cuor del secolo.* Ibid. ad XXIII Mart. Pro quibus latino more diceretur : Tu , in religionis Christianæ sinu natus ; in sinu vanitatis , seu , ut vulgus , in medio seculi , inter homines seculares.

CORBONA. De triginta argenteis , ab Juda projectis , dicunt principes sacerdotum : *Non licet eos mittere in corbonam , quia pretium sanguinis est.* Matth. XXVII 6. Vocabulum hebraicum , et chaldaicum , quo judæi ærarium sacrum , sive oblata Deo donaria appellabant. Nascitur a *Corban* , quod Marc. VII 11 a Græcis Latinisque legitur *Corban* , *quod est Donum.* Cum vero et hebraice , et chaldaice , tam *Corbána* , quam *Corbán*

in statu absoluto seu naturali, *a* natura longum habeant: viderint illi, qui in nostro *Corbona* mediam corripere solent, et errorem ac probrum objectant iis, qui veros ac primos fontes sequuntur: præsertim cum proprius gentis historicus Josephus *Corbona* græce per o mega seu natura longum scribat: quod et accurationis exquisitæ vir Ricciolius in Prosod. Reform. agnovit, et admonuit.

CORNU. *Bibentes inebriabuntur quasi a vino, et replebuntur ut phialæ, et quasi cornua altaris.* Zach. IX 15. Significatur per hebraismum poëticum immensa copia hostilis sanguinis, quem victores effusuri sunt. Ut phialæ vino implentur, et altaris cornua victimis: ita illi cæsorum sanguine, et acervis cadaverum iram justissimam satiabunt. Allegorice de Christi apostolis, idololatriam et vitiorum agmina jugulaturis. De cornibus altaris dixi Vocabb. *Ariel* et *Condensa.*

2) Cornu pro gloria et robore, passim in libris Instrumenti Veteris. Translatio ab animantibus, quorum decus et robur in cornibus est. In Lege etiam Nova ejusdem metaphoræ exemplum occurrit in Zachariæ cantico: *erexit cornu salutis nobis.* Luc. I 69. Salutem nobis dedit, et præsidiis maximis ac illustrissimis constabilivit.

3) Cornu, filius olei. *Cantabo dilecto meo canticum patruelis mei vineæ suæ. Vinea facta est dilecto meo in cornu filio olei.* Is. V. 1. Messiam patruelem appellat Isaias, quod hebraico more cognatis quibuscunque tribuitur: erat autem propheta stirpis ejusdem Davidicæ, e qua oriturum Christum sciebat. Mœstum, inquit, carmen dilecto canam, carmen suum, quod ipse olim canet (Matth. XXI 33 sqq.) de Vinea sua, de Synagoga. Vineam dilectus possedit in colle excelso quidem, non tamen sterili, sed pingui et fœcundo.

4) Cornua extollere. *Nolite exaltare cornu. Nolite extollere in altum cornu vestrum.* Ps. LXXIV 5 sq. Ne contra Deum vos extollite, ne caput adversus legem sanctam efferte. In eamdem sententiam damnantur ii, qui dicunt: *Nunquid non in fortitudine nostra assumpsimus nobis cornua?* Amos VI 14. Contra Deum gloriantes, suis viribus insolenter tribuunt, quod illi uni debent.

5) Cornua in manibus Dei. Hab. III 4. Sunt opera Divinæ potentiæ, quam ostendit, cum populi sui hostes usque adeo mirabiliter e terra Chanaan expulit, et uno impetu fractis triginta et uno regibus, suos introduxit. Allegorice D. Augustinus eleganter, de Civit. Dei l. XVIII c. 32, de trophæo Crucis in manibus Christi interpretatur. Aptissime etiam de Crucis infirmitate dicas, quod Habacuc ibidem addidit: *Ibi abscondita est fortitudo ejus.* Sed et litterali sensu idem verissimum

agnoscas de Dei potentia, in parvis dictu rebus latente, dum per insecta vilissima Ægyptios puniit, Chananæos ejecit. Ex. VIII 2 sqq. 16 sqq. 21 sqq. X 5 sqq. de Ægyptiis; Exod. XXIII 28, Deut. VII 20, Jos. XXIV 12, Sap. XII 8, de Chananæis.

6) Ventilare cornu. *In te inimicos nostros ventilabimus cornu.* Ps. XLIII 6. Nomini tuo confisi hostes nostros exagitabimus, disjiciemus, nullo consistere loco patiemur. Similis loquendi modus occurrit Deut. XXXIII 17, Ez. XXXII 2 et XXXIV 21, Dan. VIII 4, Zach I 19, 3. Reg. XXII 11, et 1. Mach. VII 46.

7) Liceat eruditionis gratia addere, quod nobiles Interpretes de hoc nomine *Cornu* ante me observarunt; esse illud alterum e duobus (alterum est *Saccus*) quod ex hebraica lingua in varias alias servato eodem sensu proprio transfusum est. Sane idem significant hebraice *Keren*, chaldaice et syriace *Karone*, græce *Keras*, latine *cornu*, italice *corno*, gallice *corne*, hispanice *cuerno*, germanice *Horn*, belgice *horen*, anglice *horne*, danice *horn*. Imo Guilielmus Postellus l. de Originibus et Linguarum Affinitate, C. de Latinis, Gallis, et Hebræis, de hoc vocabulo pronuntiare ausus est: *in omnibus linguis servat nomen.* Sed istud, ut erat Postelli ingenium, confidentius dictum, quam verius.

CORNUTUS. *Cornutam Moysi faciem.* Ex. XXXIV 30. Hebraice dicitur vultus *radians*, græce a LXX *gloria exornatus, gloriosus.* Non, ut vetustæ imagines, cornibus sursum erectis armatus: quod irridendi nostri occasionem Hebræis præbuit, ut dicerent, Christianos malum dæmonem de Moyse fecisse.

CORONA. *Benedices coronæ anni benignitatis tuæ.* Ps. LXIV 12. Hebraice, coronasti annum bonitatis tuæ. Implevisti beneficiis annum, totum anni felicissimi circulum absolvisti.

2) Corona pastoris. In Proverbiorum libro post institutiones morum Salomon etiam de Œconomia præcipit, ac diligentiam in cura pecoris educandi commendat. *Non enim habebis jugiter potestatem.* Prov. XXVII 24. Erit, cum fractus annis non jam poteris laboribus his interesse: tametsi corona, seu laus et inter pastores excellentia semper manebit: *sed corona tribuetur in generationem et generationem.* ibid. Fructu quoque multiplice, quem per versiculos sqq. enumerat, in reliquum omne tempus gaudebis.

3) Corona domus Joab. 1. Par. II 54. Non est appellativum nomen, sed proprium unius e quatuor Salmæ filiis: ut ex LXX constat. Idem dic de proximo, Dimidium requietionis Sarai: is enim quartus est Salmæ filius.

CORONO. *Domine, ut scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti* (circumdedisti, cinxisti) *nos.* Ps. V 13. Concinna translatio a scuto, cujus proprium est corpus tegere, damnumque avertere.

CORPUS. In incomparabili illa descriptione excidii Ninivitani, apud eloquentissimum e prophetis XII minoribus Nahum legitur: *corruent in corporibus suis.* Nah. III 3. chaldaice, impingent in trucidatos suos. Vulneribus prostrati, in ipsis suorum cadaveribus exspirabunt.

2) Corpus umbræ oppositum. D. Paulus de festis Hebræorum diebus, legisque veteris ritibus: *quæ sunt umbra futurorum, corpus autem Christi.* Col. II 17. Antiqua illa erant umbra, corpus est Christus: umbra, non nisi tenuis figura est et inanis: corpus plenitudinem habet ac dignitatem.

CORRECTIO. *Justitia et judicium correctio sedis ejus.* Ps. XCVI 2. Ad mentem magni Hieronymi locum hunc in Psalterio meo sic explanavi: Justitia et judicium stabiliunt, et æquissimam ostendunt sedem ejus.

CORREPTIO. Qui peregre te hospitio acceperit, paulo post quæsito obtentu, te migrare alio jubebit. *Gravia hæc homini habenti sensum: correptio domus, et improperium fœneratoris.* Eccli. XXIX 35. Homini cordato tam gravis est talis e domo ejectio, quam debitori reprehensio creditoris pecuniam exigentis. Uterque arguitur nimiæ moræ, ille ut molestus hospes, iste ut morosus ac difficilis debitor.

CORRUMPO. *Ne corrumpas;* in titulo Psalmi LXXIV. Peritissimus linguarum priscarum Gilbertus Genebrardus autumat, hoc fuisse initium noti tum carminis, ad cujus modulos Psalmum hunc decantari auctor velit. Sicui hoc minus probatur, dicat licet, moneri hoc titulo cantorum principem, cavendum esse in difficiliore hoc carmine, nequis error venustatem modulorum corrumpat.

CORRUO. Tanta prædicitur fames ac sitis, *ut deficientibus pane et aqua, corruat unusquisque ad fratrem suum.* Ez. IV 17. Coram fratre, dum petiturus cibum ad eum accedit, exhaustus fame procumbet.

CORRUPTIO. *Quæ utilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem? Nunquid confitebitur tibi pulvis, aut annuntiabit veritatem tuam?* Ps. XXIX 10. Quæ utilitas tibi, si hostes (quorum meminit v. 2.) meum sanguinem hauriant, si vita privatus tumulo condar? Neque enim mortuorum cineres te laudant, aut veritatem tuam prædicant.

2) Corruptio emptionis. Ne te pudeat (*Ne pro his omnibus confundaris.* Eccli. XLII 1. id enim totum hunc

locum nectit usque ad v. 9.) *de corruptione emptionis et negotiatorum.* ibid. v. 5. Si negotiatores coëant, iniqua mercium pretia pacto mutuo statuentes : ne te pudeat factionem hanc discessu tuo corrumpere ac divellere.

CORUS. Ez. XLV 21. Mensura, continens decem Ephi, ut ibi propheta indicat : Ephi, quod suo loco dicam, trimodium continet : ergo corus modiorum triginta est.

CRAS. Jacob ad Labanum : *Respondebitque mihi cras justitia mea.* Gen. XXX 33. Hebraismus elegantissimus : ut aliquando, ut suo tempore ab omnibus intelligatur, me juste tecum egisse. *Quando interrogaverint vos filii vestri cras* (olim) *dicentes, Quid sibi volunt isti lapides? respondebitis eis : Defecerunt aquæ Jordanis ante arcam fœderis Domini, cum transiret eum : idcirco positi sunt lapides isti in monumentum.* Jos. IV 6. sq.

CRASSITUDO. *Sicut crassitudo terræ erupta est super terram : dissipata sunt ossa nostra secus infernum.* Ps. CXL 7. Sicut crassa terræ gleba, si aratro scissa rumpatur, disjicitur, spargiturque : sic nos, in proximum mortis periculum adducti, sepulcro vicini fuimus, et jamjam ossa nostra dissipanda erant.

CREAGRA. 2. Par. IV 11. Harpago, seu uncus, quo a templi ministris e lebetibus elixæ carnes extrahebantur.

CREATURA. De viro, qui sapientiam audit, eique credit : *erunt in confirmatione creaturæ illius.* Eccli. IV 17. Ejus liberi valentes, firmi, longævi erunt.

2) Creatura ævi. Opifices, labori suo intenti, ad obtinenda judicum subsellia, doctorumque conventus non aspirabunt : *sed creaturam ævi confirmabunt, et deprecatio illorum in operatione artis, accommodantes animam suam, et conquirentes in lege Altissimi.* Eccli. XXXVIII 39. Conficiunt opera temporaria : et omne illorum votum hoc uno concluditur, ut in sua quisque arte conspicuus sit, cui omne suum studium addicit, et ad quam exercendam vocatus Deo servit.

CREDO. *Cum invocantem exaudierit me, non credo quod audierit vocem meam.* Job. IX 16. Memor terribilium Dei judiciorum, etiamsi mihi fortassis ille faveat, ego tamen certus non sum : quia *etiam sine causa* (v. sq.) mihi cognita, punire me potest. *Cum steterit, non credet vitæ suæ.* Job. XXIV 22. Impius, licet felix sit, et firmo pede consistat; conscientia tamen malefactorum perterritus, non fidit.

2) Spiritus creditus. *Non est creditus cum Deo spiritus ejus.* Ps. LXXVII 8. Non perstitit cum Deo, non permansit firmus sive fidelis Deo.

3) Credere et loqui. *Habentes autem eumdem spiritum fidei*, quem prophetæ antiqui habuere, *sicut scriptum est*,

Credidi, propter quod locutus sum; et nos credimus, propter quod et loquimur. 2. Cor. IV 13, ex Ps. CXV 1. Eodem spiritu Psaltes et Paulus ideo locuti sunt, quia crediderant. *Propter quod* est quapropter, quocirca.

4) Credere Deo, credere in Deo, credere in Deum. Quidam hæc subtiliter inter se distinguunt. Sciamus autem (inquit Theologus doctissimus, et Interpres attentissimus, Fransciscus Ribera, in Commentar. majorib. in Jonam, ad c. 3 n. 29) Sciamus autem, in Scriptura eadem significatione dici hæc tria; idque, sive de Deo, sive de homine sermo sit, cui, vel in quo, aut in quem credatur. Demonstrat hoc exemplis pluribus: quibus ego brevitatis gratia supersedeo.

CREMIUM. Latina vox, sed minus nota; a cremando. Columella teste, ligna tenuissima, quibus fornax incenditur, rustici cremia appellabant. *Ossa mea sicut cremium aruerunt.* Ps. CI 4.

CREO. De Divina Sapientia: *Prior omnium,* ante omnia, *creata,* i. e. genita, *est Sapientia, et Intellectus prudentiæ ab ævo*, i. e. Verbum Divinum ab æterno. Eccli. I 4. *Ipse,* Pater æternus, *creavit illam in Spiritu Sancto*, ibid. v. 9. id est, Sapientiam genuit, et Spiritum Sanctum spiravit; nam *in* pro *cum* hebraismus est.

CRIBRUM. *Concutiam in omnibus gentibus domum Israël, sicut concutitur triticum in cribro: et non cadet lapillus super terram.* Amos IX 9. Id nostra etiam ætate facere Deus pergit, dum Hebræos per omnes gentes circumjicit, nec ullo consistere loco patitur. Quos tamen ædificandæ cœlesti Jerusalem elegit lapides vivos, eorum ne unus quidem peribit. Qui duas has similitudines inter se conciliare, et ad unam revocare conati sunt, luserunt operam: transit propheta subito a metaphora ad metaphoram, quod sæpius in Divinis Libris usuvenit.

CROCEUS. *Qui nutriebantur in croceis, amplexati sunt stercora.* Thren. IV 5. Falluntur opinione, qui conditos croco cibos intelligunt: nam et veritas hebraica, et LXX habent *super cocco.* Itaque, qui cibum sumebant recumbentes in purpura, nunc in sterquilinium abjecti sunt, in squallore ac sordibus jacent.

CRYSTALLUS. Eccli. XLIII 22. pro glacie, quæ poëtice ibi eleganter describitur. Pro glacie item et grandine ponitur Ps. CXLVII 6, tibi psaltes addit: *ante faciem frigoris ejus quis substinebit?* præ ejus frigore quis consistet?

CULTER, *Quando sederis ut comedas cum principe. . . . . statue cultrum in gutture tuo.* Prov. XXIII 1 sq. Tempera appetitum, recide quod nimium est: ne *panis memdacii* (ibid. v. 3.) cibus delicatus et fallax, te decipiat, ut deprehendaris, ut pœnitendum aliquid cum offensa principis loquaris aut agas.

CUM. *Periit memoria eorum cum sonitu.* Ps. IX 7. hebraice, sonus; i. ceu sonus. Nihil dici ad rem accommodatius poterat : nam neque velocius quidquam præterit sono ; et ubi præteriit, nullum vestigium superest.

CURRO. *Velociter currit sermo ejus ;* Ps. CXLVII 4. Dei verbo parent momento omnia : fit continuo, quod et quomodo ille fieri jubet.

CURRUS. *Currus Dei decem millibus* (hebr. viginti millibus ; numerus certus pro incerto) *multiplex, millia lætantium : Dominus in eis ; in Sina in sancto ;* hebraice Sina præpositione vacat : *Sina in sanctitate.* Ps. LXXII 18. Sensu litterali Arca describitur ; ex Ægypto in Palæstinam ascendens, stipantibus innumeris angelis : in horum medio ipse Dominus : mons Sina, in quo ille domicilium deinde collocavit, mons sanctus est. Sensu allegorico, Christus in cœlum ascendens, dum in nube effertur, angelorum exercitum comitem habet, et meliori Sinæ, ecclesiæ suæ triumphanti ac militanti, sanctimoniam perennem impertit.

CURSOR. *Vide vias tuas in convalle,* in valle Ennom, ubi liberos deo Moloch immolasti : *scito quid feceris, cursor levis explicans vias suas.* Jer. II 23. Cursoris nomine animantem designat libidinis œstro incitatam, sive capream, ex D. Hieronymi sententia ; sive camelum feminam, ut Chaldæo placet : quæ omnia concursat, ut cupiditatis explendæ occasionem inveniat.

CURVO. *Ante pedes suos curvabit virtutem suam.* Eccli. XXXVIII 33. Pectus suum, corpus suum, ad terram usque demittet.

CUSTODIO. *Cognoverunt sic pauperes gregis, qui custodiunt mihi, quia verbum Domini est.* Zach. XI 11. Verbum hoc esse Domini, cognovere pauperes, qui pars optima gregis mei sunt, et rectum custodiunt ; justi nimirum, quorum semper numerus aliquis inter Hebræos superfuit. Pronomen *mihi* pleonasmus est hebraicus, quem si ad consuetudinem latinam revocare libet, dic sane : qui mei amore, qui honoris mei gratia, jus et fas custodiunt.

2) Custodire obsidionem. De Nabuchodonosore ad urbem Ninivem dicitur : *Ascendit, qui dispergat coram te, qui custodiat obsidionem.* Nahum II 1. Appropinquat, qui omnem tuam viciniam depopuletur, teque ipsam arcta obsidione premat.

CUSTOS. Vir avarus et iniquus *ædificavit sicut tinea domum suam, et sicut custos* pomorum aut uvarum *fecit umbraculum.* Job. XXVII 18. Sicut latibulum tineæ facillime tollitur, et autumnale tugurium brevi dejicitur : ita injusti opulentia nihil neque firmitatis habet, neque diuturnitatis.

2) Custodes domus. In disertissima illa hypotyposi senectutis Eccle. XII 1 sqq. hoc etiam memoratur : *commovebuntur custodes domus*, manus et brachia, quæ corpus nostrum custodiunt : *et nutabunt viri fortissimi*, pedes. v. 3. Vid. in Voc. *Tenebresco.*

3) Custos de nocte. Inclamant, et excubitorem suum Isaiam interrogant ; *Custos, quid de nocte?* Is. XXI 11. Custos ! quota est noctis hora ? quota vigilia ? Respondet custos : *Venit mane, et nox : si quæritis, quærite : convertimini, venite.* ibid. v. 12. Appropinquat aurora : pars tamen superest noctis ; siquid prædæ capere desideratis, agite, properate : maturandus receptus est : venite, ne lux vos prodat hostibus.

CYMBALUM. *Væ terræ cymbalo alarum, quæ est trans flumina Æthiopiæ.* Is. XVIII 1. Terram hanc alii fuisse Indiam opinantur, alii Ægyptum : probabilius videtur, Æthiopiam designari. Cymbalum alarum dicitur, quod ejus alæ, tum equestres, tum navales, tympanis et sistris perstreperent, inutili jactatione virium, neque contra Dei minas valitura.

CYNOMYIA. Ita Ps. LXXVII 45 et Ps. CIV 31 perperam legunt quidam, a me rejecti in Voc. *Cœnomyia*, quod vide.

CYRENE. Captivus *transferetur populus Syriæ Cyrenen.* Amos I 5. Sed rursum liberatos, inquit Dominus, *ascendere feci. . . . . Syros de Cyrene.* Amos IX 7. Ne in errorem inducare, Lector, hæc non est Cyrene illa Libyæ celeberrima, unde nomen toti provinciæ Cyrenaicæ inditum ; sed Cyrene in Medorum imperio, quo Assyrius, occiso Rasino rege, Syros in captivitatem duxisse legitur 4. Reg. XVI 9.

D.

DAN. *Dixitque Rachel : Judicavit mihi Dominus, et exaudivit vocem meam, dans mihi filium*, ex Bala nimirum famula : *et idcirco appellavit nomen ejus Dan.* Gen XXX 6. Radix enim *dun*, unde Dan oritur, Hebræis judicare significat. *Judicavit mihi*, hebraismus est : favit mihi, mihi adfuit, ac veluti sententiam pro me tulit contra Liam sororem, ne ob suam fœcunditatem contemnere porro sterilitatem meam possit.

2) Dan et Bersabee. Termini hi erant regni Hebraici, Dan ad Aquilonem, Bersabee ad Austrum. Quoties igitur legimus, a Dan usque Bersabee : cogitandum est, per universas Hebræorum tribus, per totam eorum ditionem.

DATIO. Ne te pudeat (nam id Eccli. XLII 1 usque ad v. 9 perpetuo intelligendum est) *de verbo sociorum et viatorum, et de datione hæreditatis amicorum.* ibid. v. 3. Non te pudeat, res et rationes sociorum aut peregrinorum procurare et administrare. Si hæreditatis dividendæ officium a te exposcatur, non te pudeat, inter amicos absque personarum respectu juste hoc officio fungi.

DATUM. *Gratia dati in conspectu omnis viventis.* Eccli. VII 37. Omnibus hominibus gratum est, si eis munera offeras.

DATUS. hujus datus; quarta declinatione. *Stultus acriter improperabit : et datus indisciplinati tabescere facit oculos.* Eccli. XVIII 18. Stultus est, qui odiose exprobrat, si quid beneficii contulit : et munus *invidi* (ita est in fonte græco) multas lacrymas elicit, erodit oculos fletu, præ animi dolore caliginem oculis offundit.

DAVID. In titulis complurium Psalmorum legitur : *Psalmus David.* Id in hebraico et græco dativi casus est : imo et latinus noster interpres alicubi præscripsit, *Psalmus ipsi David.* Verum hic dandi casus per hebraismum vim genitivi habet, idemque est ac Psalmus Davidis, seu a Davide scriptus.

2) Pro JESU Christo. *Servient Domino Deo suo, et David regi suo, quem suscitabo eis.* Jer. XXX 9. *Suscitabo super eas* (oves meas) *Pastorem unum, qui pascat eas, servum meum David : ipse pascet eas, ... et servus meus David* erit *princeps in medio eorum.* Ez. XXXIV 23 sq. Idque repetitur Ez. XXXVII 24 sq. Qua ratione hæc de Davide rege, tanto ante mortuo, Jeremias et Ezechiel futura prænuntiarent? De Messia igitur, Davidis nepote, dicta esse, nemo est qui non videat. Quæres, an Davidis nomine Messias in illis etiam Jeremiæ oraculis significatus sit. *Suscitabo David germen justum.* Jer. XXIII 5. *Germinare faciam David germen justitiæ.* Jer. XXXIII 15. Expeditum ad hæc responsum edunt codd. hebraici, chaldaici, græci, qui omnes utroque loco nomen *David* casu dativo habent, sicque a germine promisso illud manifestissime distinguunt. Ipsum tamen germen illud ambobus locis Messias est, quod chaldaica utrobique dilucidat, dum pollicetur *Davidi* seu domui David *Messiam justitiæ,* id est, Christum justum.

DE. Redundat in apocalyptico illo : *mensus est civitatem de arundine aurea.* Apoc. XXI 16. id est, arundine.

2) Pro ex, vel ab. *Vide humilitatem meam de inimicis meis.* Ps. IX 14. Vide miseriam et abjectionem meam, ex inimicorum iniquitate natam. Vide, quousque ab inimicis depressus sim; videlicet usque ad præsens mortis discrimen, usque ad portas mortis, ut loquitur v. sq.

3) Pro ob, propter. *De* sæpius repetitum Eccli. XLII 2

usque ad v. 9. pendet ex uno illo, *Ne pro his omnibus confundaris.* v. 1. Noli erubescere ob servatam Dei legem, ob religionis officia, ob justitiam (ne forte nocentes absolvas), ob negotia sociorum et peregrinorum fideliter gesta, ob divisam juste hæreditatem; et sic de cæteris. Cumque v. 6 sq. tantisper mutasset stylum, v. 8 redit ad particulam *de.* Ne erubesce prosper reprehensum a te fatuum, neque propter susceptum a te patrocinium seniorum, cum ab adolescentibus opprimuntur.

DEALBO. Regnante Antiocho Epiphane ex numero legis peritorum cruciabuntur nonnulli, *ut conflentur, et eligantur, et dealbentur.* Dan. XI 35. Ut argentum, dum igne conflatur, purgatur, et ad summum candorem fulgoremque perducitur. In eamdem sententiam: *Eligentur, et dealbabuntur, et quasi ignis* (i. quasi igne) *probabuntur multi.* Dan. XII 10.

2) Nive dealbari. Ps. LXVII 15. Hebraismus: instar nivis candidum fieri. De monte Selmon dicetur in loco.

DECACHORDUM. Ps. XCI 4, et Ps. CXLIII 9. Biblia latina emendatiora utroque loco id a Psalterio distinguunt interposito commate: quemadmodum et in hebraico fonte inserta conjunctione, insuperque præpositione, inter se disjunguntur. Ps. XCII 4. Est autem decachordum instrumentum musicum chordarum seu fidium decem; ut hexachordos sex fidium, et quatuor fidium scindapsus, nomen vulgo nihil significans, viris autem eruditis notum ex Aristoxeno, Matrone Parodo, Theopompo Colophonio, Anaxila, Athenæo, Æliano, Suida, Photio, quorum ultimus etiam nominis originem profert, Myriobibli Cod. CXC docens e Ptolomæi Hephæstionis l. VI Historiæ Novæ, ita dictum ab inventore, Scindapso Eretrio, Pœciles tibicinæ filio.

DECALVO. *Decalvare, et tundere super filios deliciarum tuarum: dilata calvitium tuum sicut aquila.* Mich. I 16. Mœroris maximi signum. Pone crines, mater orba a carissimis liberis, qui voluptas tua summa erant; similis aquilæ, paulo ante sublimi et speciosæ, nunc defluentibus pennis omnibus contemptæ et miserabili.

DECAPOLIS. Græcæ formæ nomen; non tamen ut alia hujus generis, Neapolis, Constantinopolis, Philippopolis, etc. unam urbem significans; sed totam regionem, urbes decem complexam. Plinius Hist. natur. l. V. c. 18. Proficiscitur Christus *inter medios fines Decapoleos.* Marc. VII 31.

DECEM. *Apprehendent* (circumsistent, prensabunt) *decem homines ex omnibus linguis gentium, et apprehendent fimbriam viri Judæi, dicentes: Ibimus vobiscum: audivimus enim, quoniam Deus vobiscum est.* Zach. VIII ult. Numerus certus pro incerto: decem pro multis. *Pater*

vester circumvenit me, et mutavit mercedem meam decem vicibus. i. sæpius. Gen. XXXI. 7. *Postquam confregero baculum panis vestri, ita ut decem mulieres in uno clibano coquant panes, et reddant eos ad pondus.* Lev. XXVI 26. Tanta erit frugum inopia, ut clibanus unus mulieribus pinsentibus multis sufficiat, et panes trutina ponderare cogamini.

DECIES. *En decies confunditis me.* Job. XIX 3. Sæpius, identidem, ignominia me afficitis.

DECIMATIO. *Et adhuc in ea* (terra Hebræorum) *decimatio, et convertetur, et erit in ostensionem sicut terebinthus, et sicut quercus, quæ expandit ramos suos : semen sanctum erit id, quod steterit in ea.* Is. VI ult. Cum sic direpta fuerit ab hostibus, ut non nisi decima pars supersit (chaldaice, remanebit unus ex decem) iterum spoliabitur, et spectaculo erit, ut arbor fluentibus ramis, nudis et aridis. Quod tamen in ea permanserit, genus sanctum erit : apostoli scilicet, ac discipuli Christi.

DECIMUS. *Judas autem Machabæus, qui decimus fuerat, secesserat in desertum locum.* 2. Mach. V ult. Quæritur hoc loco, cur decimus appelletur. Qui decimum fuisse Hebræorum Pontificem Maximum illius ordinis rati sunt, in difficultates se non necessarias induerunt. Aliqui simplicissime, cum novem, inquiunt, sociis eo secessit. Alii magistratum quemdam inter Assidæos suspicantur, q. d. Decemvir Assidæorum, de quibus mentio 1. Mach. II 42, VII 13, et 2. Mach. XIV 6. Exploratum nihil habetur.

DECIPIO. De propheta mendacii : *Ego Dominus decepi prophetam illum : et extendam manum meam super illum, et delebo eum de medio populi mei Israël.* Ez. XIV 9. Permisi decipi, et decipere. Quomodo Deus extenderet manum, et deleret decipientem, si id fecisset ipse? Permittentis vero illud est : *Quis decipiet Achab - - - Ego decipiam illum. Cui locutus est Dominus : In quo? Et ille ait : Egrediar, et ero Spiritus mendax in ore omnium prophetarum ejus. Et dixit Dominus : Decipies, et prævalebis : egredere, et fac ita.* 3. Reg. XXII 20 sqq. Penes spiritum malum est decipiendi voluntas, *Ego decipiam;* et ipsum mendacium, *Ero spiritus mendax.* Penes Deum est futura prævidere, *Decipies;* et permittere, *Egredere.*

DECLINO. *Declinaverunt in te mala.* Ps. XX 12. Moliti sunt contra te machinationes pravas.

2) Declinare victimas. *Victimas declinastis in profundum,* dicit Dominus ad sacerdotes Israëlis : *et ego eruditor omnium eorum.* Os. V 2. A me victimas ad deos alienos avertistis : cum tamen ego identidem per prophetas meos vos revocarem.

3) Declinare judicium. Jeremias, capta urbe, inter lamenta se suosque Divinæ bonitatis commemoratione hunc in modum solatur: *Non enim humiliavit ex corde suo, et abjecit filios hominum*: depressit nos quidem, et abjecit, non tamen quasi malis nostris delectetur; neque eo animo, *Ut contereret* penitus *sub pedibus suis omnes vinctos terræ*, totam gentem nostram captivam; multoque minus ideo; *Ut declinaret judicium viri*, quasi ultra modum velit quemquam dejicere, quasi lancem infra meritum deprimens evertere ullum hominem judicio velit *in conspectu vultus Altissimi*, in conspectu suo, coram se. Nam, *Ut perverteret hominem in judicio suo, Dominus ignoravit*: ut de homine severius decernat, quam par est; hoc facere ille non potest. Thren. III 33 sqq. Eos deinde graviter reprehendit, qui Dei providentiam inficiantur, quasi bona malaque nobis illius injussu eveniant.

DECOR seu **DECUS**. Zach. XI 7 et 10. Id nomen est alteri e duabus prophetæ virgis pastoralibus. Exponetur a me locus ille totus Voc. *Virga*.

DEFENSIO. Ad Eliam prophetam, cujus decora tum enarrat, conversa oratione, Siracides ait: *Qui audis in Sina judicium*, græce reprehensionem, *et in Horeb judicia defensionis*, ultionis, vindictæ Divinæ. Eccli. XXXIII 7. Horeb vel est ipse mons Sina alio nomine, vel certe illius pars. Ibi audiit irati Dei hanc contra sceleratos sententiam: *Quicunque fugerit gladium Hazaël, occidet eum Jehu: et quicunque fugerit gladium Jehu, interficiet eum Elisæus*. 3. Reg. XIX 17.

DEFICIO. *In deficiendo ex me spiritum meum*. Ps CXLI 4. Dum spiritus meus deficit, dum præsentis mihi mortis periculum impendet.

2) *Defecerunt laudes David filii Jesse*. Ps. LXXI ult. Nostro more diceretur: Finis Psalmorum Davidis. Ex quo perspicuum fit, hunc Psalmum, qui nobis est hodie septuagesimus primus, olim fuisse Davidicorum ultimum. At nunc profecto non est id carmen e Davidicis postremum ordine: cum certissimum sit, Davidis auctoris esse Psalmos XCIV, CVIII, CIX, et alios, qui hodie septuagesimo primo posteriores leguntur. Quot vero, et quinam Psalmi ab rege Davide scripti sint; quot et qui Asaphum, Moysen, Salomonem, filios Core, Ethanem, Aggæum et Zachariam auctores habeant: in Oratione de Psalmorum Auctoribus, quæ est Academicarum mearum ultima, quanta maxima potui diligentia, a me disceptatum est, et constitutum.

DELATURA. Siracides timere se dicit inter mala gravissima *delaturam civitatis*. Eccli. XXVI 6. Si nomen ejus deferatur, si accusetur, si tota eum civitas crimine-

tur. Sic idem lugere nos mortuum jubet *propter delaturam.* Eccli. XXXVIII 17. ne criminationem incurramus, dicamurque odisse vivum, quem mortuum non fleverimus.

DELICTUM. *Qui jurant in delicto Samariæ, et dicunt: Vivit Deus tuus Dan, et vivit via Bersabee.* Amos VIII ult. Damnantur, qui jurabant per vitulos aureos, Samaritici seu Israëlitici regni deos, in Bethel Dan et Bersabee erectos.

DEMINORATIO. Filia fatua, et repugnans disciplinæ, *in deminoratione fiet.* Eccli. XXII 3. Probo, ac damno erit; sibi, ac suis.

DEMOLIOR. Chaldæi irruentes, cædentes, spoliantes, de quibus illo Capite Joël vaticinatur, *per fenestras cadent, et non demolientur.* Joël. II 8. Etiam si præcipites e fenestris desilierint, incolumes abibunt.

DEMORATIO. *Qui suavis est in vini demorationibus, in suis munitionibus relinquit contumeliam.* Prov. XII 11. Qui suavem vitam agit in compotationibus et conviviis, ejus arces ac domus probro implentur.

DENOTO. *Qui gaudet iniquitate, denotabitur.* Eccli. XIX 5. *Qui jucundatur in malitia, denotabitur.* ibid. v. 6. ei nota turpitudinis inuretur.

DENUDO. *Denudasti fundamentum ejus usque ad collum.* Hab. III 13. Hebraismus; destruxisti ad imum usque: ipsum fundamentum evertisti.

DENUNTIO. *Anima omnis vitalis denuntiavit ante faciem ipsius* (terræ) *: et in ipsam iterum reversio illorum.* Eccli. XVI ult. Anima uniuscujusque viventis, seu omne animal, in conspectu totius terræ annuntiat, declarat, demonstrat, quod superiore versiculo dictum est, Deum omnia bonis ac donis suis implevisse. Demum autem omnes hæ animantes in terram revertuntur, unde producta sunt.

DEPRÆDOR. *Oculus meus deprædatus est animam meam.* Thr. III 51. Longe ab Ascetarum sensu, de peccati illecebra per oculos subeunte, Jeremiæ hæc est sententia: adeo palam et copiose cives meos deflevi, ut vitæ periculum adirem.

DEPRECATIO. Deus fidelibus suis famulis est *deprecatio offensionis.* Eccli. XXXIV 20. græce, custodia contra offensionem. Imploratus incommoda et offensiones avertit.

DEPRECOR. *In servis suis deprecabitur.* Ps. CXXXIV 14. Facile Deus a servis suis exorabitur, facile ab illis placabitur.

DEROGO. Conqueritur Deus: *derogastis adversum me verba vestra.* Ez. XXXV 13. Detraxistis de honore meo verbis vestris, quæ multiplicastis vociferantes.

DESCENDO. *In conspectu ejus cadent omnes, qui descendunt in terram*; hebraice, in pulverem. Ps. XXI 30. Eum adorant mortales omnes.

DESCENSIO. *Grando autem in descensiones saltus, et humilitate humiliabitur civitas.* Is. XXXII 19. In Synagogæ saltum grando descendet, arbores ejus læsura: et civitas, quæ Messiæ obsequium et obedientiam detrectavit, usque ad conditionem infimam et humillimam deprimetur.

DESERTUM, DESERTUS. *Lætabitur deserta* terra et *invia*, etc. Is. XXXV 1. Locus ille totus, solatio plenissimus, de nascente ecclesia gentium est, quam Christus collegit, et fœcundavit.

2) Desertum maris. *Onus deserti maris.* Is. XXI 1. Vaticinium de interitu Babylonis: quæ nunc instar maris est, confluentibus eo populis omnibus; futura paulo post locus desertus, cum eam Persæ ac Medi everterint. Horum exercitus *de deserto venit* (ibid.) quod Chaldæam inter, et Mediam ac Persiam situm est.

3) Desertum populorum *Adducam vos in desertum populorum*, in locum, ubi non sunt populi: *et judicabor vobiscum ibi facie ad faciem*, solus cum solis disceptabo. Ez. XX 35.

4) Deserta seculorum. Si beneficum et misericordem aliis te præbueris, *ædificabuntur in te* (i. per te) *deserta seculorum.* Is. LVIII 12. quæ a seculo deserta erant, tu ædificabis, ut clarius dicitur Is. LXI 4. Contextum totum habes in Voc. *Ædificator.*

DESIDERABILIS. *Tollo a te*, inquit ad Ezechielem Deus, *desiderabile oculorum tuorum in plaga.* Ez. XXIV 16. Caram uxorem tuam morte repentina tollo. *Et mortua est uxor mea vespere.* ibid. v. 18. Sic tollam, ait rursum Dominus, quidquid carum vobis est, *desiderabile oculorum vestrorum*, ibib. v. 21. liberos, imperium, templum.

DESIDERIUM. *Ne tradas me Domine a desiderio meo peccatori.* Ps. CXXXIX 9. Hebraice est: Ne des desideria impii. Res eodem spectat: precatur nimirum David, ne Deus evenire sinat, quod iniquissimus hostis cupiebat; neu se, contra desiderium suum, illi tradat.

DESOLATORIUS. Quis erit fructus linguæ dolosæ? *Sagittæ potentis* Dei vindicis *acutæ, cum carbonibus desolatoriis*, vehementer urentibus. Ps. CXIX 4. In hebraico leguntur carbones juniperorum seu genistarum, quarum præsertim radicibus, si crementur, calor ingens ac diuturnus inest. Vid. in Voc. *Carbo.* 8.

DESTRUO. *Destruxisti eum* (populum tuum) *ab emundatione.* Ps. LXXXVIII 45. Hebraice est, ut vertit D. Hieronymus: Quiescere fecisti munditiam ejus. Quod

explicans Chaldæus inquit: Abstulisti sacerdotes, qui populum mundabant.

DETENTIO. Sapientiæ verba sunt: *Radicavi in populo honorificato, et in parte Dei mei hæreditas illius* (enallage personæ, pro *hæreditas mea*) *et in plenitudine sanctorum detentio mea.* Eccli. XXIV 16. Domicilium meum est in parte hæreditaria Dei (hæreditas Dei est hæreditas mea; quidquid possidet, et ego possideo) et in pleno cœtu hominum sanctorum: qui ipsi sunt honoratus ille populus, in quo radices egi. Hæc, et totam illam Sapientiæ Divinæ prosopopœiam, accommodat Ecclesia B. V. MARIÆ, Sedi Sapientiæ.

DETRAHO. *Qui detrahit alicui rei* præceptæ, qui aliquod Dei verbum sive præceptum violat, *ipse se in futurum obligat*, pœnæ se obnoxium efficit. Prov. XIII 13.

DEVORO. *Etiam si locutus fuerit homo, devorabitur.* Job. XXXVII 20. Si commemorare Divinorum operum magnitudinem cœperit, ea ipsa oppressus obmutescet. Sic psaltes de nautis et vectoribus, periculosissima tempestate obrutis: *omnis sapientia eorum devorata est*, consumpta, exhausta, absorpta est. Ps. CVI 27. Nihil jam præsidii in arte erat: consilii omnis expertes nihil nisi naufragium exspectabant.

2) Devorare sanctos. *Ruina est homini devorare sanctos, et post vota retractare.* Prov. XX 25. Damnosum est devorare sanctos, sive sancta; i. e. præcipitanter et absque præmeditatione vovere aliquid in honorem superum, illudque postea retractare, et Divis jam sanctum surripere. Sanctos devorant (ait in hunc locum interpretum quidam, haud sane in tempore festivus) qui in Litaniis OO. SS. recitandis properant, Divorumque nomina transiliunt ac mutilant.

3) Devorans. *Increpabo pro vobis devorantem, et non corrumpet fructum terræ vestræ.* Mal. III 11. Prohibebo locustam, aliaque insecta, ne segetes vestras devorent.

DEUS. *Exaudivit me Deus justitiæ meæ.* Ps. IV 2. Hebraismus: Deus meus justus.

2) Dei, genitivo casu. Nominibus additum magnitudinem significat, et sensum auget. Hethæi ad Abrahamum: *Princeps Dei es apud nos.* Gen. XXIII 6. id est, magnus. *Cedros Dei.* Ps. LXXIX 11. ingentes, sublimes. *Grandis numerus, quasi exercitus Dei.* 1. Par. XII 22. instar numerosi exercitus. Sicut *sopor Domini* pro somno arctisssimo. 1. Reg. XXVI 12.

3) Deus pro angelo, qui Dei nomine apparebat. Ita in Lege Veteri persæpe legitur. In hunc sensum Jacobus fratrem Esau appellat: *Vidi faciem tuam, quasi viderim vultum Dei.* Gen. XXXIII 10. Blandientis vox est, omnino par illi, qua Davidem deliniunt mulier Thecuitis,

et Miphiboseth, quorum illa : *sicut enim angelus Dei, sic est Dominus meus rex.* 2. Reg. XIV 17. iste vero : *domine mi rex, sicut angelus Dei es.* 2. Reg. XIX 27.

4) Deus pro homine vicario, principe, judice. *Offeret eum* (servum suum) *dominus diis.* Ex. XXI 6. id est, principibus, judicibus. *Dominus domus applicabitur ad deos.* Ex. XXII 8. ad præsides : ad judices adducetur. Eodemque sensu : *ad deos utriusque causa perveniet.* ibid. v. 9. *Diis non detrahes, et principi populi tui non maledices.* ibid. v. 28. *Deus deorum Dominus.* Ps. XLIX 1. Rex regum, Judex judicum. Huc revocari potest, quod ad Moysen Deus de Aarone dixit : *Ipse loquetur pro te ad populum, et erit os tuum : tu autem eris ei in his quæ ad Deum pertinent;* hebraice, et tu eris ei pro Deo. Ex. IV 16. *Deus Judæorum et gentium.* Rom. III 29. Vid. in Voc. *Oculus.*

5) Dei fortes terræ. *Principes populorum congregati sunt cum Deo Abraham : quoniam dii fortes terræ vehementer elevati sunt.* Ps. XLVI ult. Hebraice, quoniam dii, scuta terræ, vehementer elevatus est. Viri præcipui ex hebraici populi tribubus, patriarchæ, prophetæ, judices et reges probi, cum Deo conjunctissimi, summam gloriam consecuti sunt, humani quidam dii, gentis suæ clypei, ac veluti dii præstites. Hebraicum *elevatus est* exponi commode potest per enallagen numeri pro *elevati sunt :* verbum enim singularis numeri cum nominativo plurali, ut Græcis est frequentissimum, ita Hebræis minime inusitatum. Doctissimus Genebrardus per nominativum pluralem dignitatis ita explicat : Deus Pater, Filius, et Spiritus Sanctus, Deus fortissimus super omnem terram, valde elevatus est. Minus respondet, quod Sacius, Arnobium secutus, hoc loco affert, de falsis diis agi ; ideo principes populorum a vero Abrahæ Deo vocatos esse, ut retunderetur superbia dæmonum, auctoritatem divinam toto terrarum orbe sibi arrogantium. Nam ut ingeniosa sint cætera, qua ratione *scuta terræ* vocati sunt, cum omnia vulneribus et stragibus impleant ?

6) Deus hujus seculi. Superbus Lucifer, qui ab ipso Domino princeps hujus mundi est nuncupatus, Joan. XII 31, XIV 30, et XVI 11. *Deus hujus seculi excæcavit mentes infidelium.* 2. Cor. IV 4.

7) Dii pro uno tantum, sed falso deo. Populus ad Aaronem : *Surge, fac nobis deos, qui nos præcedant.* Ex. XXXII 1. Et fuso vitulo : *Hi sunt dii tui Israël.* ibid. v. 4. Deum venerantur ad modum Ægyptiorum, Apim aut Serapim bovis specie adorantium. Plurali autem numero, dignitatis causa, appellant *Elohím.* Id honoris Deo vero per omnes Scripturarum ejus paginas habetur, ut plurali numero *Elohím* et *Adonái* nuncupetur. Sic pythonissa in Endor, conspecta Samuelis umbra, exclamat,

videre se personam veneratione dignissimam, majus aliquid et augustius homine. *Deos* (hebr. Elohím) *vidi ascendentes de terra.* 1. Reg. XXVIII 13. Quod intelligens Saul, numero singulari interrogat: *Qualis est forma ejus? Quæ ait: Vir senex ascendit.* ibid. v. 14.

DEUTERONOMIUM. Græcum vocabulum, secunda Lex, repetitio Legis, altera Legis promulgatio. Sic liber quintus Moysis inscribitur, qui ultimus est Pentateuchi.

DEXTERA. *Dexteram tuam sic notam fac. et eruditos corde in sapientia.* Ps. LXXXIX 12. Fons hebraicus huic versui addit verbum præcedens *dinumerare*, et hujus est sententiæ: Doce nos, ut sic numeremus dies nostros: et adducemus in cor sapientiam. Utrumque consociabis, si dixeris: Doce nos, ut brevitatem vitæ nostræ intelligamus, scientes, eam in manu tua esse, et in momento a te abrumpi posse: fac, ut per salubrem hunc timorem cor nostrum ad sapientiam erudiatur.

2) Dextera iniquitatis. *Dextera eorum, dextera iniquitatis.* Ps. CXLIII 8 et 11. Hebraice, dextera mendacii; videlicet propter perjurium: elevata enim manu jurabant.

3) Dextera orientis. *Ad dexteram orientis calamitates meæ illico surrexerunt.* Job. XXX 12. *Ad dexteram* hebraico more est ad latus, proxime. Pro *oriente* hebraicum vocabulum legitur, quod in toto Bibliorum canone præterea non reperitur, et Masóra Hebræorum teste florem juventutis seu liberos florentes significat. Prolis ergo interitum deplorans Jobus, ad latus, inquit, florentis meæ sobolis, in ipso ejus ortu repentina calamitas est coorta; tum nimirum, cum domus turbine eversa liberos ejus omnes oppressit. Job. I 19.

4) Ad dexteram educere. Deus *eduxit ad dexteram Moysen brachio majestatis suæ.* Is. LXIII 12. Amicissime dictum. Manum ejus arripuit, et ex Ægypto eduxit.

DIABOLUS. Vocem græcam esse, ne Gothicis quidem seculis doctiores latuit: sed ejus originem nimis crasse commenti, homines totius Græciæ ignari, diaboli nomen a *dia* et *bolos* accersierunt, quia de homine *duos morsellos* seu bolos faciat, *unum de corpore, et unum de anima* (*dia* enim esse latinum *duo* opinabantur) et utrumque crudeliter devoret. Scimus autem, a *diaballo*, criminor, nuncupatum *diabolum*, quod latine est criminator, calumniator; unde nomen *Diabolo* juveni in Plautina comœdia. Græce de utriusque sexus hominibus dicitur. Sic Paulus, ubi nos legimus *anus - - - - non criminatrices*, græce scripsit, *non diabolos.* Tit. II 3. Antonomastice hoc nomine appellatur *accusator fratrum nostrorum*, Apoc. XII 10; *qui est diabolus, et satanas.* Apoc. XX 2. diabolus, quia criminatur; satan, quia adversatur.

2) Maledicere diabolum. *Dum maledicit impius diabolum, maledicit ipse animam suam.* Eccli. XXI 30. Non displicet quidem sensus, qui vulgo sententiæ huic subjicitur : Quia simili malitia laborat ipse, quia satanæ per peccatum est similis. Præfero tamen cum doctissimo et magni judicii interprete Joanne Baptista Hamelio expositionem hanc : Qui exsecratur calumniatorem, exsecratur se : quandoquidem id faciens ipse fit calumniator, et exsecrando exsecrationi se subjicit.

3) Diabolus ante pedes Dei. *Ante faciem ejus*, ex Ægypto ascendentis, et populo suo terram sanctam pandentis, *ibit mors : et egredietur diabolus ante pedes ejus.* Hab. III 5. Poëtice, ut est illud canticum stylo maxime excelso scriptum, introducuntur Mors et Diabolus, ceu Justitiæ Divinæ ministri, ad hoc præmissi, ut supplicium de Chananæis sumant. In hebraico est Pestis et Pruna; optime quidem : nam pestis nomine genus mortis ostenditur, quo catervatim rapti sunt Chananæi : hosti autem stygio concessa esse indicatur facultas nocendi, et prunæ instar quæque obvia consumendi. Allegorice, Mors et Orcus, a Christo victi, ejus triumphum ornant.

4) Diabolus in Israël. 1. Mach. I 38. Gravis offensio, ingens detrimentum in Israëlitico populo.

DICO. *Dico ego opera mea regi.* Ps. XLIV 2. Hebraica et græca ostendunt, verbum hoc non a dicando, sed a dicendo derivandum esse.

2) Pro statuere. *Dixit injustus ut delinquat in semetipso.* Ps. XXXV 2. Decrevit apud se inique agere. *Dixit ut disperderet eos.* Ps. CV 23. Deus omnes delere constituit.

3) Pro jubere. *Deus qui dixit de tenebris lucem splendescere.* 2. Cor. IV 6.

4) Tu dicis; tu dixisti. Affirmatio est apud Hebræos, q. d. ita est, ut dicis. *Interrogavit eum præses, dicens : Tu es rex Judæorum? dicit illi Jesus : Tu dicis.* Matth. XXVII 11.

DIDRACHMA, sive Didrachmum; duplex drachma. *Magister vester non solvit didrachma?* Matth. XVII 23. Cum Hebræorum drachma græcis sive atticis altero tanto major fuerit, quæres, utro sensu, hebraico, an græco, didrachmum hoc loco accipiendum sit. Verum ipse sacer historicus dubitationi occurrit, cum Christi ad Petrum verba mox adjicit : *piscem, qui primus ascenderit, tolle : et aperto ore ejus, invenies staterem : illum sumens, da eis pro me, et te.* ibid. v. ult. Stater autem, seu siclus, erat tetradrachmum atticum, non hebraicum. Tetradrachmum hoc atticum, sive didrachmum hebraicum, pro Christo simul et Petro pendendum, efficiebat asses nostrates circiter triginta duo.

DIDYMUS. *Thomas, qui dicitur Didymus.* Joan. XI 16.

quod et Joan. XX 24, et XXI 2 repetitur. Ne putes, binominem fuisse, qualis erat Matthæus, qui et Levi : idem significant græce Didymus, et Thomas syriace ac hebraice, videlicet Geminum : seu Thomas eodem partu cum fratre aut sorore fuit editus, seu id nomen re ac vero sensu caruit, ut apud Romanos in Lentulis, Varis, Spuriis, atque etiam Geminis. Sic Tabitha etiam Dorcas dicta est. Act. IX 36 et 39. sqq. Quorum nominum utrumque damam significat, illud lingua syriaca, istud græca.

DIES. *Juravi patribus vestris, daturum me eis terram fluentem lacte et melle, sicut est dies hæc.* i. e. ut hodie res se habent, ut res præsens demonstrat. Jer. XI 5. Utitur Jeremias eadem loquendi forma et alibi, eamque affectatur familiaris Jeremiæ propheta Baruch. *Et nunc Domine Deus Israël, qui - - - - - fecisti tibi nomen sicut est dies iste.* Bar. II 11. Qui, tot editis potentiæ tuæ argumentis, et indiciis admirandis, tantam tibi gloriam apud omnes gentes comparasti, quantam hodie videmus. *Eduxit patres nostros de terra Ægypti, dare* (pollicitus, daturum se) *nobis terram fluentem lac et mel, sicut hodierna die.* Bar. I 20. quod et opere impletum videmus.

2) Dies cœli. Davidi de Salomone filio Deus promittit: *Ponam - - - - thronum ejus sicut dies cœli.* Ps. LXXXVIII 30. Declaratur hebraismus hic verbis perspicuis 2. Reg. VII 13, ubi eadem promissio sic refertur : *Stabiliam thronum regni ejus usque in sempiternum.* Aaroni quoque, et ejus posteris, sacerdotium addicitur *sicut dies cœli.* Eccli. XLV 19. perpetuum scilicet; quamdiu in cœlo dies orietur, et quamdiu ipsum cœlum erit.

3) Die quotidie. *Benedictus Dominus die quotidie.* Ps. LXVII 20. Hebraice, die die. i. singulis diebus, quotidie.

4) Duo dies, dies tertia. *Vivificabit me post duos dies : in die tertia suscitabit nos.* Os. VI 3. Post brevem iram et pœnam celeriter parcet. Simile illi Servatoris Christi dicto : *Ejicio dæmonia, et sanitates perficio hodie et cras, et tertia die consummor.* Luc. XIII 32. Exiguum superest vitæ spatium.

5) Post dies et annum. Is. XXXII 10. Post multum temporis.

6) A diebus in dies. Ex. XIII 10. id est, quotannis.

7) Dies decreti. 1. Mach. X 34. Distingue decretos dies a solennibus, qui ibidem nominantur. Solennes dies ii sunt, quos ipsa Lex definit; decreti, quos ultro Synagoga elegit. Sic festos dies sibi sponte indixit populus Dei ob victum Holofernem, ob insidias Amani depulsas, ob Encænia Machabaica. Judith XVI ult. Esth. IX 17 sqq. 1. Mach. IV 59. Immunitatem rex Demetrius consedit Hebræis in singula sabbata, neomenias seu dies novæ lunæ, dies decretos, et solennes, imo et in triduum ante et

post hos solennes dies, quo liberior illis religionis suæ cultus sit, satisque temporis suppetat adituris Hierosolymam, ac redituris : ibi enim solennes illi dies agendi erant. Nequis cogere viros religiosos posset, ut cum pietatis dispendio causam dicerent, totius utrinque tridui libertas data est.

8) Dies magnus. Quo Deus illustre aliquid et insigne patraturus erat, is dies magnus a Divinis Scriptoribus appellatus est : sive ea res male erat cessura, ut Joël. II 11, Jer. XXX 7, Apoc. VI 17 ; sive bene, ût Os. I ult. de quo loco distinctius in Voc. *Magnus*.

9) Dies regis. Populus jam fermentatus, ut propheta loquitur, i. e. jam corruptus, suoque regi ad adorandos vitulos invitanti sese addicens, exclamat : *Dies regis nostri!* Os. VII 5. Nostrorum temporum more dicerent : Vivat Jeroboamus! obediatur imperiis regiis! novis numinibus sacrificetur! Cum populo una *cœperunt principes furere a vino* : proceres velut ebrii ad idem ruunt. Pergit itaque rex, et ad sacrificandum infami deo *extendit manum suam cum illusoribus*, præsenti blandientibus, apud se inanitatem rei irridentibus. ibid.

10) Dies hominis. *Diem hominis non desideravi : tu scis.* Jer. XVII 16. Solent hæc verba ita exponi, non desiderari a se plausum, prosperitatem humanam, vitam diuturnam. Sed cum fons hebraicus habeat *diem calamitosum*, non felicitatis, sed miseriæ proprius dies hic est. Quod etiam cum loci serie præclare cohæret. Domine, inquit, tu scis, non desiderare me eventum illarum calamitatum, quas Hebræorum reipublicæ tuo jussu minatus sum.

11) Dies agnitionis. *Non habebunt spem, nec in die agnitionis*, die extremi judicii, *allocutionem*, i. e. consolationem. Sap. III 18.

12) Non dies, neque nox. *Erit dies una, quæ nota est Domino, non dies, neque nox : et in tempore vesperi erit lux.* Zach. XIV 7. Dies æternitatis : tum dierum noctiumque vicissitudo cessabit : tum vespera parem cum meridie lucem habebit. Antequam dies hic magnus oriatur, aquæ (ibid. v. 8) gratiæ et scientiæ cœlestis per omnis orbis partes diffundentur, et fiet (v. 9) unum ovile sub uno pastore, unum regnum sub uno domino ; quod propheta deinceps sub hebraicorum nominum allegoria prosequitur.

13) Dies qui formantur. *Imperfectum meum viderunt oculi tui, et in libro tuo omnes scribentur : dies formabuntur, et nemo in eis.* Ps. CXXXVIII 16. Tu me ante intuebaris, quam perfectus in maternis visceribus essem : in immenso scientiæ tuæ æternæ volumine consignati sunt dies omnes, quibus singuli homines ante ortum

formantur : ne unus quidem eorum dierum in libro hoc tuo desideratur.

Differo. *Tu vero repulisti et despexisti : distulisti Christum tuum.* Ps. LXXXVIII 39. Verus sensus litteralis in Messiam orbis liberatorem non cadit, quasi ejus adventum Divinus Pater, interposita longiore mora, in seros annos prorogarit. *Differre* hic non est procrastinare, extrahere, reservare; sed, ut ex græco fonte patet, unde Psalterium Vulgatæ conversum est, objicere; quidem cum ira : est enim in hebraico, in illum excanduisti : atque ita Hieronymus vertit; id autem de JESU Messia dici aut cogitari pie non potest. De tempore captivitatis loquitur psaltes : Post tam illustria promissa, repellis nunc populum tuum, ac tanquam non tuum contemnis; ejus regem, a te unctum, iratus abjicis, et procul amandas. Eodem omnino modo res se habet Ps. LXXVII 21, ubi verbum idem hebraicum legitur. Eo tamen loco, cum de XL annorum profectione psalmus agat, vocabulum *distulit* etiam de interjecta mora intelligi apte poterit : iratus populo Deus ingressum in terram sanctam prorogavit.

Dilato. *In tribulatione dilatasti mihi.* Ps. IV 2. sive cor, tristitiæ angustiis arctatum et contractum, sive ipsas viarum et rerum angustias.

2) Dilatare os. Poetice. *Dilata os tuum, et implebo illud.* Ps. LXXX 11. Opta, pete : quantumcunque desideres, impetrabis.

3) Dilatare animam. Vir superbus et insatiabilis comparatur a propheta homini bibenti vinum : quod initio quidem exhilarat, at *quomodo vinum potantem decipit, sic erit vir superbus, et non decorabitur,* sed instar ebrii aliis ludibrio erit. Additur similitudo altera, qua par esse dicitur sepulcro et morti, quæ satiari nequeunt : *dilatavit quasi infernus animam suam : et ipse quasi mors, et non adimpletur.* Dilatare animam, est cupiditatem extendere, adeo, ut *omnes gentes, omnes populos,* si modo fieret copia, sibi unus subjiceret. Hab. II 5.

Dilectus. Inter tonitrua ac tempestates, inter fulminum fragores, tota nemora disjicientium, appellatur Deus *dilectus quemadmodum filius unicornium.* Ps. XXVIII 6. Terribilem hæc Deum efficiunt impiis : justis vero sibique fidelibus amabilis apparet hæc ipsa potentia et majestas : ut pullus rhinocerotis, aut monocerotis, cum jam obvios cornu petit, ejusque nascentis vim in arbores experitur, hoc ipso aspectu intuentium animos recreat. Hodierna hebraica pro nostro *dilectus* habent *Sirjón*, quod nomen est montis. Sed olim aliter fuisse lectum, ostendit auctoritas LXX Interpretum, qui nobiscum faciunt.

2) Dilectus ex dilecto. Cant. V 9. Hebraismus : caris omnibus carior.

3) Rex virtutum dilecti dilecti. Rex Deus exercituum dilectissimi populi sui ; allegorice, dilectissimi Filii. *Dominus dabit verbum evangelizantibus, virtute multa, Rex virtutum dilecti dilecti; et speciei domus dividere spolia.* Ps. LXVII 12. sq. Dominus et Rex hic noster dabit eloquentiam et vim annuntiandi potentissime suam legem: idemque dabit, spoliis plurimis ecclesiam suam pulchre et magnifice exornare posse.

Diligo. *Dilexi, quoniam exaudiet Dominus vocem orationis meæ.* Ps. CXIV 1. Dilexi Deum, tam bonum, qui preces meas audiit. Futurum pro præterito.

Diluculum. Ubique Dei oculis sum expositus, ubique in illius manus sum, *si sumpsero pennas meas diluculo, et habitavero in extremis maris.* Ps. CXXXVIII 9. si vel volare celeriter possem, et alarum ope ab ortu in occasum commeare, atque in maris remotissimi littore vel insula me absconderem.

2) Consurgens diluculo. Mittere Dominus prophetas suos dicitur *consurgens diluculo.* Jer. XXV 4 et XXXV 15. in tempore, mature, instar hominis solliciti ac vigilantis.

3) Novi diluculo. *Non defecerunt miserationes ejus; novi diluculo : multa est fides tua.* Thren. III 22 sq. *Novi* pro *novæ*, nimirum miserationes : quæ quia hebraice vocabulo masculini generis exprimuntur, in eo defixus animo interpres epitheton masculinum subjunxit. Miserationes ejus non deficiunt : quotidie, et celeriter, cum prima luce, novæ nobis exoriuntur : tanta Dei fides est.

Diluvium. *In diluvio aquarum multarum, ad eum non approximabunt.* Ps. XXXI 6. Etiamsi inundent calamitates hominem Dei amicum, non tamen ei nocebunt.

2) Diluvium inhabitans. *Dominus diluvium inhabitare facit : et sedebit Dominus rex in æternum. Dominus virtutem populo suo dabit : Dominus benedicet populo suo in pace.* Ps. XXVIII 9. sq. Nostra cum hebraicis ita conjunge, quemodmodum et in Psalterio meo posui : Apparet sempiterna Dei majestas in diluvio, quod impios terrens et puniens in terram effundit : at populo suo fideli fortitudinem concedet, eique in pace benedicet.

3) Diluvium præteriens. *Bonus Dominus - - - - et sciens sperantes in se : et in diluvio prætereunte, consummationem faciet loci ejus.* Nah. I 7 sq. Inter varias de hoc loco opiniones veri similior est de Divino auxilio adversus Sennacheribum, qui infuso in Judæam exercitu inundaturus omnia erat. Ejusdem Assyrii regis irruptionem

Isaias quoque imagine fluminis inundantis præmonstrat, VIII 7 sq. En ut inter se in unius rei effigie exprimenda conveniunt disertissimi duo prophetarum omnium, Isaias majorum, Nahum minorum eloquentissimus! Solatium accedit ab addito vocabulo *prætereunte*. Breve, inquit, hoc diluvium esse jubebit is, qui spem suorum novit et respicit: finiet ille spe citius hoc periculum, et una nocte vobis ita succurret, ut nullus ærumnæ locus supersit.

DIMETIOR. Victor ipse *Deus locutus est in sancto suo*, i. e. sanctuario suo, dicens: *Exultabo, et dividam Sichimam, et convallem tabernaculorum dimetiar.* Ps. CVII 8. In eamdem sententiam hæc scripta leguntur Ps. LIX 8. Militaria sunt dividere ac dimetiri: imperator enim victori exercitui hostilem agrum dividebat, et possidendam suam cuique partem dimetiebatur. Ita Deus, ipse pro Davide suo pugnaturus, possessionem ei promittit Sichimæ (i. e. totius Samaritidis) et vallis Succoth, vel potius Syccoth) latine tabernaculorum, ubi Jacob olim tabernacula collocaverat, aliarumque provinciarum, quæ deinceps enumerantur.

DIMIDIUM. Corona domus Joab, et *Dimidium requietionis Sarai*, 1. Par. II 54, non sunt appellativa, sed propria nomina, duorum e quatuor Salmæ filiis, ut ex LXX patet.

DIMINUTIO. *Laboravit dives in congregatione substantiæ, et in requie sua replebitur bonis suis. Laboravit pauper in diminutione victus, et in fine inops fit.* Eccli. XXXI 3 sq. Qui nunc dives est, olim laboravit, ut opes colligeret: ad extremum vero honeste partis fruitur quietus, et absque avaritia genio tranquille indulget. At pauper iste, qui sordido ditescendi studio genium defraudat, et ne victum quidem corpori præbere audet, demum e paupertate ad egestatem et inopiam devolvetur.

DIMITTO. *Qui dimittit aquam, caput est jurgiorum: et antequam patiatur contumeliam, judicium deserit.* Prov. XVII 14. Sicut (quæ particula per Hebraismum omittitur) qui aquæ viam elabendi aperit, sed eam retinere deinde et coërcere arbitratu suo non potest: ita qui cœpit jurgia, ea finire ac tollere non eadem facilitate potest. Ille sapit, qui potius initio judicium deserit, seu lite abstinet, antequam res ad contentionem et contumelias adducatur.

DIORYX. Sapientia de se ait: *Ego quasi fluvii dioryx.* Eccli. XXXIV 41. Inepte, qui nomen hoc proprium fluvii putavere, cum nullus eo nomine usquam reperiatur. Appellativum græcum est: fossa a fluvio; Sapientia a Deo Patre.

DIPLOIS. Græcum, vestis duplex. Ita Ps. CVIII 29 ver-

terunt LXX ad magnitudinem probri significantius exprimendam. In hebraico simpliciter est pallium. Díplois justitiæ legitur Bar. V 2, et cum mitra honoris Æterni (i. e. Dei) conjungitur : ut videas, accipi in utramque partem.

DIRECTUS. *Neque enim, quod habendum erat, directo sensu distribuit : similiter et quod non erat habendum.* Eccli. XX 19. Alia bona habenda sunt, seu retinenda, ad usus necessarios; alia non habenda, sed restituenda, si male parta; vel egentibus largienda, si sint superflua. Prodigus neutra distribuit *directo sensu*, prudenter, sana et recta ratione; sed omnia in parasitos et adulatores profundit.

2) Viæ directæ; i. e. prosperæ. Eccli. XLI 2.

3) Viæ viis directæ. Deus suis transeuntibus *convertit aquas* maris rubri et Jordanis *in siccitatem, et siccata est terra : et viæ illius viis illorum directæ sunt.* Eccli. XXXIX 29. Dei judicia semper bonis favent, consentiunt, et placent. At *peccatoribus offensiones* et ruina *in ira ejus.* ibid.

4) Planctus in directum. *Tonde capillum tuum, et projice : et sume in directum planctum.* Jer. VII 29. Hebraice, super excelsa, super eminentia. Plange, ut longe audiaris, ut vox tua etiam in vicinis collibus et montibus percipiatur.

DIRIGO. *Qui loquitur iniqua, non direxit in conspectu oculorum meorum.* Ps. C 7. Oculis meis non placuit. Hebraica vox significat firmari, stabiliri. Proinde collige : Mendacem et fraudulentum in conspectu meo perseverare non sum passus.

2(Directus est cum angelo. Jacobi patriarchæ elogium Os. XII 3. In luctatione fuit superior. Contextum totum repræsentabo ad Voc. *Invalesco.*

3) Viæ viis directæ. Explanatum est modo in Voc. *Directus.*

DIRUMPO. *Tu dirupisti fontes et torrentes.* Ps. LXXIII 15. Tu erumpere jussisti rivum ac torrentem, Moyse petram in Raphidim et Cades percutiente. Dicuntur propter copiam fluvii, propter celeritatem torrentes.

DISCERNO. *Dum discernit cœlestis reges super eam, nive dealbabuntur in Selmon.* Ps. LXVII 15. Dum Rex cœlestis populo suo et terræ reges destinat ac præficit, Hebræi eorumque sancta ecclesia nivis instar splendebunt, haud secus ac mons Selmon. De monte hoc dicetur a me suo loco.

DISCIPLINA. Messias *attritus est propter scelera nostra : disciplina pacis nostræ super eum.* Is. LIII 5. Castigatus est, ut nos omni felicitate potiremur.

DISCOCTUS. Vox Dei ad Ezechielem : *Pinguissimum*

pecus assume : compone quoque strues ossium (majorum, relictis intra carnes minoribus) *sub ea* (olla) : *efferbuit coctio ejus, et discocta sunt* (hebraice, fac effervescere bullitus ejus, et impegerunt) *ossa illius in medio ejus.* Ez. XXIV 5. Coque tamdiu, donec in ferventibus et bullientibus aquis minima etiam ossa flammarum vi a carnibus resolvantur, ac discocta omnia ferente æstu impingant, et inter se concurrant.

DISCUBITUS. *De discubitu in panibus.* Eccli. XLI 24. intellige ex v. 21 *erubescite.* Græca rem dilucidant, quæ vetant figere cubitum in mensa. Pudeat vos inverecundo gestu accumbere, oblitos honoris, qui convivis debetur.

DISPERGO. *Ascendit, qui dispergat* (qui vastet, depopuletur omnia, inquit Hieronymus) *coram te, qui custodiat obsidionem : contemplare viam, conforta lumbos, robora virtutem valde. Quia reddidit Dominus superbiam Jacob, sicut superbiam Israël : quia vastatores dissipaverunt eos, et propagines eorum corruperunt.* Nah. II 1 sq. Ascendet vastator Nabuchodonosor, qui te tuamque Niniven, o Sennacherib, obsidione concludat. Circumspice omnem evadendi rationem et viam, robur omne collige : nihil agis ; puniet Deus injurias superbe a te illatas tum duabus tribubus (quas *Jacob* appellat,) tum captivis decem Israëliticis : quas tui dissiparunt, et exscindere conati sunt.

DISPONO. *Jucundus homo, qui miseretur et commodat*, facile *disponet sermones suos*, parata habebit responsa, quæ reddat *in judicio* humano, atque Divino : *quia in æternum* ab accusatoribus *non commovebitur*, sed *in memoria æterna erit justus*, et *ab auditione mala* damnationis *non timebit.* Ps. CXI 5 sqq. Qui *judicii* nomine sapientiam et prudentiam intellexerunt, hoc sensu, misericordem omnia prudenter moderari, ne desit nimirum, quo alios juvare deinceps possit : hi, inquam, vere dixerunt, sed falso interpretati sunt; quod sexcenties accidere videmus iis, qui latina sola respicientes, eorum ambiguitate falluntur : quoniam linguis primævis destituti, sensum apparentem et humanum a vero Divinoque discernere nequeunt. Hebraicum *mischpât* in præsenti loco ambiguitatem omnem tollit, quippe quod sapientiam aut prudentiam non indicat, sed proprio et clarissimo sensu de judicis cognitione accipiendum est.

DISSIPO. *Dissipati sunt, nec compuncti ;* hebraice, nec tacuerunt ; i. e. more hebraico, non quieverunt, non desierunt. Ps. XXXIV 16. Varias ad me perdendum vias inierunt, nec pœnitentia ducti destiterunt.

DISSOLVO. Frequens est in Sacra Pagina *dissolvi*, pro imbecillem, infirmum fieri ; elanguescere, debilitari. *Dissolutæ sunt manus ejus,* Isbosethi, occiso Abnere.

2. Reg. IV 1. Enervatus est, robur amisit, fractus est. *Sion, non dissolvantur manus tuæ.* Soph. III 16. Noli diffidere, noli animo consternari. Eodemque sensu de corde et genibus. *Dissolverunt cor populi.* Jos. XIV 8. *Cor tabescens, et dissolutio geniculorum, et defectio in cunctis renibus.* Nah. II 10. *Manus debiles, et genua dissoluta.* Eccli. XXV 32.

DISTINGUO. Hebræi *irritaverunt eum, Deum, ad aquas contradictionis : et vexatus est Moyses propter eos, quia exacerbaverunt spiritum ejus : et distinxit* (hebraice, temere locutus est, effutiit, inconsiderate locutus est) *in labiis suis.* Ps. CV 32 sq. Moyses eo loco, ubi Deo et ipsi populus contradixit, vexatus est, seu in maximum et ipse damnum incurrit : nam, exacerbato per suorum contumaciam animo, in verba illa prorupit, quibus offensus Dominus etiam ipsi aditum in terram promissam interclusit. Alloqui petram jussus (*loquimini ad petram*, Num. XX 8) discessit ab hoc imperio, neque petram, sed populum inconsiderate affatus, dixit : *Audite rebelles*, etc. ibidem v. 10. Interpretes, qui verbum *distinxit* ad Deum traxere, negantem Moysi introitum in terram sanctam; viderint, quo pacto veritati hebraicæ satisfaciant : an enim temere Deus et inconsiderate locutus est?

DIVES. Pater Divinus Filio suo JESU Christo, salutis humanæ causa mortuo, *dabit impios pro sepultura, et divitem pro morte sua.* Is. LIII 9. Eleganter D. Hieronymus impios interpretatur populos gentium; divitem hebraicam gentem, legis et regni possessione antiquissima opulentam. Utrosque Christo pro morte et sepultura sua Pater donavit, et possidendos dedit. Significanter hebraice : dabit impios sepulcrum ejus, et divitem pro morte ejus. In Christi sepulcro impietas sepelietur, et, qui fuerant impii, jam gratia opulenti resurgent : quo nullus esse potest e Christi morte fructus gloriosior, nulla vindicta Deo Homine dignior.

DIVIDO. *Ipse* (infernus, i. e. tumulus) *inter fratres dividet.* Os. XIII ult. Fratres a fratribus avellit, homines omnes dividit et abripit mors. Totum hunc locum vide in Voc. *Morsus.*

2) Divisi ab ira. *Contaminaverunt testamentum ejus : divisi sunt ab ira vultus ejus : et appropinquavit cor illius.* Ps. LIV 21 sq. Mira hic interpretum dissensio propter loci obscuritatem, et græcorum voluminum ab hebraicis, atque hebraicorum inter se discrepantiam. Ad duos tamen sensus revocare partes omnes licet. 1. Qui testamentum sive legem Dei peccatis contaminarunt, suumque pactum ac fidem datam violarunt, ab ira vultus Divini dispersi ac dissipati sunt : cor enim Dei appropinquavit, ut eos visitet, supplicioque addicat.

2. Fraudulenti homines longe ab ira disjunxerunt vultum suum, et os butyro lenius offerentes, appropinquare cor suum finxerunt, ac amicitiæ specie fel reconditum obtexerunt. Cum quo prorsus consentiunt, quæ sequuntur : *Molliti sunt sermones ejus super oleum, et ipsi sunt jacula.* ibid.

DIVINATIO. Pro oraculo. *Divinatio in labiis regis, in judicio non errabit os ejus.* Prov. XVI 10. Rex quæ loquitur, oracula sunt : sciens et volens non errat in judicio; certe in errorem non inducit quemquam eorum, qui bona fide principi obtemperant. Aliter si judicet aut imperet, non jam regnum est, sed tyrannis.

DIVISIO. Transire inter divisiones (partes divisas) vituli. Jer. XXXIV 18 sq. Ritus ineuntium fœdus, etiam apud gentes profanas, ut inter victimæ dissectæ partes transirent.

DO. *Pro justo datur impius, et pro rectis iniquus.* Prov. XXI 19. Deditur pro illis veluti piaculum, ut LXX habent; sive ut victima succedanea. Sic Aman pro Mardochæo, pro Daniele accusatores, Saulis filii pro innocente populo in mortem dati sunt. Esth. VII 10. Dan. VI 24, et XIV 41. 2. Reg. XXI 1 sqq.

2) Dare in misericordias. *Dedit eos* Deus *in misericordias in conspectu omnium qui ceperant eos.* Ps. CV 46. Erga Hebræos captivos dominorum misericordiam excitavit.

3) Dare querelam, dare tristitiam. *In bonis non des querelam, et in omni dato non des tristitiam verbi mali.* Eccli. XVIII 15. Si quid aliis largiare, noli querulus ac tristis id facere : noli verbis asperis gratiam tui doni corrumpere. *Cor pravum dabit tristitiam, et homo peritus resistet illi.* Eccli. XXXVI 22. Versutus aliis tristitiam parit : sed homo peritus effugiet.

4) Dare potestatem Deo. 2. Mach. XIII 14. Omnia Deo committere, certaminis exitum ei relinquere. Hanc Judæ Machabæi voluntatem declarat militaris tessera *Dei Victoria :* qua munitus ab eo exercitus in *aulam regiam* v. sq. irrumpit, in eam scilicet aream, in qua regis tentorium statutum erat.

5) Quomodo dabo te ? Ad Ephraim, seu regnum Israëlis, dicit Dominus : *Quomodo dabo* (tractabo) *te Ephraim ?* an *protegam te Israël ?* Non protegam, sed *quomodo dabo te* ? qualem esse jubebo fortunam tuam ? *sicut Adama, ponam te ut Seboim :* quæ urbes cum Sodoma funditus eversæ sunt. Os. XI 8. Statim autem, veluti severitatis pœnitentia subeunte, misericordiam et salutem promittit.

6) Dabit eos; i. e. sinet, permittet, patietur consistere. *Propter hoc dabit eos usque ad tempus, in quo par-*

turiens pariet : et reliquiæ fratrum ejus convertentur ad filios Israël. Mich. V 3. Propter hoc (ut nasci Messias, dux et princeps verorum Israëlitarum, Bethlehemi possit, quemadmodum superiore versu promiserat) Propter hoc permittet Deus Hebræos, etsi tam ingratos et indignos, consistere post captivitatem Babylonicam in terra promissa tamdiu, donec parturiens pariat mater illa, quæ ad id usque temporis fuit sterilis, nimirum Gentilitas. De hac enim Paulus Gal. IV 27. interpretatur illud prophetæ evangelici : *Lauda sterilis, quæ non paris - - - - quoniam multi filii desertæ, magis quam ejus* (Synagogæ) *quæ habet virum.* Is. LIV 1. Sic et Anna cecinerat : *Donec sterilis peperit plurimos : et* Synagoga, *quæ multos habebat filios, infirmata est*, sterilis evasit. 1. Reg. II 5. Tum reliquiæ fratrum Messiæ ad veram ecclesiam filiorum Israël convertentur, cum Christi discipuli electos ex Judæorum populo ad magistri sui religionem adducent. Suos hos *pascet* JESUS *in sublimitate nominis Domini,* ipse vero *magnificabitur usque ad terminos terræ*, ut ibidem Michæas pergit v. 4. *Et erit iste pax.* v. 5. Christus Pax nostra.

7) Gratia dati. Vide in Voc. *Datum.*

DOCTOR. Joël. II 23. Doctor Justitiæ appellatur Messias in magnifico illo vaticinio de ejus adventu et beneficiis.

DOCTRINA. *Filius sapiens, doctrina patris.* Prov. XIII 1. Filius sapiens est viva imago doctrinæ et institutionis paternæ.

DOLEO. *Viderunt te, et doluerunt montes : gurges aquarum transiit.* Hab. III 10. Poëtice, ut omnia in illa hypotyposi Dei populum suum ex Ægypto educentis. Tantis perculsi miraculis expaverunt hostiles reges. Jordanis gurges transiit, stante fluminis parte superiore.

2) Dolentium arma (Eccli. IX 20) exposui in Voc. *Communio.*

DOLO. *Dolavi in prophetis, occidi eos in verbis oris mei : et judicia tua quasi lux egredientur.* Os. VI 5. Durissimum populum, ceu lapides et ligna, per prophetas meos polire studui, ut ad æquum adducerem. At vos eos occidistis : ut adeo idem esset eos mittere, ac in certam mortem propter verba mea subeundam conjicere. Verum pœna, tuo judicio illis infligenda, o Deus, omnibus illucescet.

DOLUS. De impiorum felicitate ita canit psaltes, Deum alloquens : *Propter dolos* (Hieronymus, in lubrico) *posuisti eis : dejecisti eos, dum allevarentur.* Ps. LXXII 18. Divitiæ et prosperitas sunt via lubrica et dolosa, facile in lapsum trahens. Propter hanc viam, juxta dolosos hos calles posuisti eos ; ibi suam illis semitam

designasti. Dum a te extolluntur, cadunt in lubrico, et ad inferos dejiciuntur.

DOMA. Vox græca, quæ an totam domum, an solum tectum significet, grammatici certant. In Vulgata constanter pro tecto ponitur. In obsidione arcis Jerosolymitanæ proponitur a Davide præmium militi, qui *tetigisset domatum fistulas* (2. Reg. V 8.) i. e. qui eo evasisset, ut hostilium tectorum canales attingere manu posset. Dum Esdra hortante festum tabernaculorum instaurant, ea concinnant e frondibus, ubiubi locum apertum inveniunt; *in domate suo*, in atriis, in plateis. 2. Esdr. VIII 16. *Melius est sedere in angulo domatis* (LXX perspicue, *hypæthri*; sub dio: melius est habitare in angulo tecti exposito et incommodo,) *quam cum muliere litigiosa, et in domo communi.* Prov. XXI 9, et totidem verbis Prov. XXV 24. Chaldæi *comburent eam* (Jerosolymam) *et domos, in quarum domatibus sacrificabant Baal.* Jer. XXXII 29. *omnes domus, in quarum domatibus* (tectis planis et subdialibus, qualia in Palæstina, et calidioribus etiam Europæ regionibus) *sacrificaverunt omni militiæ cœli*, stellis, quarum inde liber aspectus. Jer. XIX 13.

DOMINATRIX. *Dic regi, et dominatrici*, reginæ: *Humiliamini, sedete: quoniam descendit de capite vestro corona gloriæ vestræ.* Jer. XIII 18. Non tamen placet regis uxor, sed mater. *Mittam te, et matrem tuam quæ genuit te, in terram alienam - - - - - ibique moriemini.* Jer. XXII 26.

DOMINOR. Cum genitivo, hellenismus est. Homo iniquus et violentus *omnium inimicorum suorum dominabitur.* Ps. IX 26. Sperat, se omnibus inimicis prostratis dominaturum. *Dominabuntur eorum justi in matutino*, dominabuntur impiis in luce futuræ vitæ: *et auxilium eorum*, potentia iniquorum, *veterascet in inferno a gloria eorum*, amissa gloria interibit. Ps. XLVIII 15. *Pactum, quod irritum fecerunt, et ego dominatus sum eorum, dicit Dominus.* Jer. XXXI 32. et ego ad supplicium eos rapui; vel: cum tamen ego legitimus eorum dominus essem. *Si mei non fuerint dominati, tunc immaculatus ero.* Ps. XVIII 14. Si mihi non fuerint dominati hi nævi, si non serviam peccatis his occultis et alienis; de quibus locutus fuerat. Pio Pontifici licuerit, verbis his *Nepotismum*, quem vocant, seu nimium in cognatos favorem configere: nobis, qui litteralem et verum Psalmi sensum inquirimus, non licet esse tam ingeniosis.

DOMINUS. In exitio Pentapoleos *Dominus pluit super Sodomam et Gomorrham sulphur et ignem a Domino de cœlo.* Gen. XIX 24. Dominus a Domino, Filius a Patre,

inquiunt cum Augustino multi. Sed hi mysterium quærunt non litteræ sensum. Linguæ hebraicæ consuetudo fert, ut sæpe pronominis loco substantivum ponatur: ita hoc loco *Dominus a Domino pluit* dicitur pro *Dominus a se* de cœlo pluit, seu dejecit sulphur et ignem. Scientissimus omnis hebraismi Hieronymus lumen affert huic loco ab alio simili, Zach. III 2, ubi *dixit Dominus ad satan: Increpet Dominus in te satan: et increpet Dominus in te, qui elegit, Jerusalem.* i. e. Ego te increpabo, ego, qui elegi Jerusalem, te reprimam. Sic de Abrahamo Deus inquit: *Scio enim, quod præcepturus sit filiis suis, et domui suæ post se, ut custodiant viam Domini, et faciant judicium et justitiam: ut adducat Dominus propter Abraham omnia, quæ locutus est ad eum.* Gen. XVIII 19. pro *viam meam;* et *adducam ego*, efficiam, impleam promissa. Aaronem et Mariam Dominus hunc in modum alloquitur: *Si quis fuerit inter vos propheta Domini*, (propheta meus,) *in visione apparebo ei.* Num. XII 6. Moyses autem *palam, et non per ænigmata et figuras Dominum* (me) *videt.* ibid. v. 8.

Domus. De Moabitis dicitur: *Ascendit domus, et Dibon ad excelsa in planctum.* Is. XV 2. Ascendit domus regia, inquit B. Hieronymus, totaque urbs Dibon, ut fanum et lucum dei sui Chamos plangore opplerent.

2) Domus vulgi. *Domum quoque regis, et domum vulgi succederunt Chaldæi igni, et murum Jerusalem subverterunt.* Jer. XXXIX 8. Adrichomius in Theatro Terræ Sanctæ, in Descript. Hierosol. § 45, Domum Vulgi fuisse ait illam, ubi convivia publica, ludos, ambulationes, jaculationes celebrabantur. Hæc ejus opinio primarios aliquot interpretes abripuit, ut hunc Jeremiæ locum de communi aliquo totius civitatis domicilio intelligendum putarent. Sed id minime satisfacit: cum totam urbem fore bustum a Deo toties tam explicate prædictum sit. Atqui totius urbis incendium in universa illa Jeremiæ narratione non ostendes, nisi domum vulgi pro omnibus civium ædibus accipias, posito singulari numero pro plurali; ut in ilis, Miles in urbe furit, Barbarus habebit has segetes. LXX explanate: domos populi. Imo ipsa Vulgata Jerem. Capite ultimo, ubi narratio Capitis XXXIX repetitur, distincte ait: *incendit domum Domini, et domum regis, et omnes domos Jerusalem.* Jer. LII 13.

Dormio. Sæpe de morte dicitur. *Dormiens silerem.* Job. III 13. *Lazarus amicus noster dormit.* Joann. XI 11. *Dixerat autem* Jesus *de morte ejus.* ibid. v. 13. *De dormientibus, ut non contristemini, sicut et cæteri, qui spem non habent.* 1. Thess. IV 12. id est, de mortuis. Ex fratribus, amplius quingentis, Christus redivivum intuitis,

multi manent usque adhuc, superstites sunt, *quidam autem dormierunt*, e vita migrarunt. 1. Cor. XV 6. *Ideo* (propter indignam Corporis Dominici communionem) *inter vos multi infirmi et imbecilles, et dormiunt multi*. 1. Cor. XI 30. Ne detorque hæc ad languorem teporemque animi, et mortem gratiæ: animo enim non *multi*, sed omnes erant mortui, quicunque indigne accesserant: sed proprie ac vere morbis, imbecillitate corporis, ac morte puniti erant.

2) Dormire et soporari. *Ego dormivi, et soporatus sum, et exsurrexi: quia Dominus suscepit me*. Ps. III 6. Deo confisus, inquit David, inter ingruentes undique hostes, securo tamen animo somnum cepi, et arctum quidem: nulloque mihi damno illato exsurrexi, quia Dominus patrocinium mei susceperat. Allegorice, Christus obdormivit in cruce, altissimo et æterno sopore oppressus in tumulo visus est, die tertio exsurrexit.

DORMITO. *Ab increpatione tua Deus Jacob dormitaverunt qui ascenderunt equos*. Ps. LXXV 7. Carmen hoc in Assyrios scriptum est: ut ipse titulus docet. Illi ergo, qui nulla re magis, quam equitatu freti, Hebræos aspernabantur, reprehendente et puniente Domino, subito mortis sopore correpti sunt. Elegantissime hebraica: Consopitus est et currus, et equus.

DORSUM. *Inimicos meos dedisti mihi dorsum* Ps. XVII 41. D. Hieronymus vertit: inimicorum meorum dedisti mihi dorsum, dum videlicet eos in fugam compulisti. *Pones eos dorsum*. Ps. XX 13. In fugam eos vertes.

DRACHMA. Stater sive siclus drachmis atticis quatuor, hebraicis duabus constabat: hebraicæ enim bis tanto valebant, quam græcæ illæ. Cum ergo tetradrachmum atticum, sive siclus aut stater, assibus nostratibus circiter triginta duo æquetur, relinquitur ut drachmam atticam assibus octo æstimemus.

DRACO. *Laudate Dominum de terra, dracones, et omnes abyssi*. Ps. CXLVIII 7. Laudate Dominum, tu o terra cum animantibus tuis, vosque o maria cum vestris; nominat specialim propter magnitudinis præstantiam dracones marinos seu cetos. Hebraicum *tanninim* Vulgata ipsa Gen. I 21. interpretatur *cete*.

2) Draconum frater. Job de se: *Frater fui draconum, et socius struthionum*. Job. XXX 29. Ut non tam pro solitudine, quam pro plangore, sibilo, ejulatu, stridore accipiam, suadet contextus: præcedit enim: *consurgens in turba clamabam*. v. 28. et sequitur: *versa est in luctum cithara mea, et organum meum in vocem flentium*. v. ult. Sed clarissime hebraismi hujus naturam ostendit Michææ locus, I 8. *Plangam, et ululabo: - - - faciam planctum velut draconum, et luctum quasi struthionum*.

3) Draco ad illudendum. De mari loquens vates regius, illic, inquit, præter naves et pisces alios, *draco iste* hebraice leviathan, *quem formasti ad illudendum ei.* Ps. CIII 26. Putes, *ei*, referri ad mare, cui cetus immanis illudit et insultat. Sed obstant LXX, apud, quos pronomen *ei* aperte cum ceto, non cum mari, consentit. Formavit ergo cetum omnipotens rerum auctor, recreandi hominis ergo, qui tantam belluam tantillus vincit. *Vere mirabilis Deus* (libet enim verbis uti doctissimi Theophili Raynaudi, Operum Vol. XVII, in Prato Spirit. historia 44, quæ est de capta prægrandi balæna) *Vere mirabilis Deus, sicut in cœlo ac in terra, ita et in abyssis, formans molem ad illudendum ei !*

4) Capita draconum, et draconis. *Tu confirmasti in virtute tua mare : contribulasti capita draconum in aquis. Tu confregisti capita draconis : dedisti eum escam populis Æthiopum.* Ps. LXXIII 13 sq. Tua potentia, Deus, solidavit Hebræis transeuntibus mare rubrum : Ægyptiorum nobis imminentium capita tu contrivisti. Tu valide comminuisti capita Leviathanis (ita est hebraice) proceres nimirum Pharaonis, ut aperte loquuntur chaldaica. Eorum cadavera, in Æthiopum littus ejecta, pabulum feris et volucribus dedisti. *Populus,* hebraice nod de solo homine dicitur. *Formicæ populus infirmus.* Prov. XXX 25. Alii *populos* accipiunt proprio, *escam* tralatitio sensu : Erythræi maris accolæ spoliis ejectorum saturati sunt : vel, populi hi, Ægyptiorum hostes, ob eorum interitum lætitia triumphantes, inermem et a defensoribus nudam Ægyptum diripuerunt.

DUCTILIS. Tubas corneas a ductilibus vates regius distinguit Ps. XCVII 5. Ex argento (Num. X 2.) malleis attenuato in tubæ formam ducebantur.

DUMA. *Onus Duma.* Is. XXI 11. Vaticinium de gravi malo (hoc enim onus appellare prophetæ solent) præmonens Dumam, i. e. Idumæam ut ex addito Seir liquet.

DUO. De Messia, qui ibi dicitur Vir Oriens : *Dominabitur super solio suo, et erit sacerdos super solio suo, et consilium pacis erit inter illos duos.* Zach. VI 13. Respexit interpres, non ad latinum *solium*, quod poscebat *inter illa duo ;* sed ad hebraicum vocabulum, quod generis est masculini, ut nobis *thronus.* Messias in throno regio dominabitur Rex regum, et in throno pontificio Sacerdos summus : atque ita consensio inter duos illos thronos erit. Vel etiam, consensus erit inter illos duos, Regem et Sacerdotem, intelligendo non personam geminam, sed dignitatem. In Christi persona Regnum et Sacerdotium perfectissime conspirabit, quæ sæpe antehac magnis contentionibus ac dissidiis collisa erant.

2) Duæ iniquitates. *Corripientur propter duas iniquitates suas.* Os. X 10. Quod aversi a Deo vero; quod ad falsos conversi. Id ipsum exprobravit Jeremias allegorice: *Duo enim mala fecit populus meus: me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi cisternas, cistesnas dissipatas, quæ continere non valent aquas.* Jer. II 13.

3) Duo occurrentia. *Duo sunt, quæ occurrerunt tibi: quis contristabitur super te? vastitas, et contritio, et fames, et gladius.* Is. LI 19. Qua ratione, dicet aliquis, duo nominat, cum postea enumeret quatuor? Duo paria cogita, quorum prius ad urbem, alterum ad cives pertinet.

DUPLEX. Jerusalem *suscepit de manu Domini duplicia pro omnibus peccatis suis.* Is. XL 2. Quidam pœnas interpretantur severissimas, et duplo plus amaritiei habentes, quam in peccato voluptatis inerat; alii beneficia, peccatis duplo majora.

2) Pro valde magno. *Duplicia reddam tibi*, i. e. præmium laboris uberrimum. Zach. IX 12. *Reddam primum duplices iniquitates et peccata eorum.* Jer. XVI 18. Supplicio acerbissimo afficiam. *Duplici contritione*, gravissime, *contere eos.* Jer. XVII 18. *Pro confusione vestra duplici*, magna, multiplici, *et rubore*, o servi Dei, qui gentes ad eum adorandum permovistis, hæ ipsæ gentes *laudabunt partem suam*, felicitatem suam sibi gratulabuntur: *propter hoc in terra sua duplicia possidebunt*, bona amplissima. Is. LXI. 7.

DUPLICO. *Percute manu ad manum*, complode manus præ dolore, o Ezechiel: *et duplicetur gladius, ac triplicetur gladius interfectorum.* Ez. XXI 14. Gladius stragem ingentem edet; *interfectorum* non activum est, sed passivum; eorum, qui occiduntur. Ingeniose Hieronymus ad triplicem Chaldæi adventum hæc refert.

2) Duplicare sermonem auditus. Eccli. XLII 1. Audita ab se arcana patefacere aliis.

E.

EBENINUS. Inter mercimonia Tyri nominat Ezechiel XXVI 15. *dentes eburneos, et ebeninos*; dentes elephantum, et frusta nigri ligni pretiosi.

EBRIETAS. *Utinam non essem vir habens spiritum, et mendacium potius loquerer: stillabo tibi in vinum, et in ebrietatem: et erit, super quem stillatur, populus iste.* Mich. II 11. Mallem quidem hæc a me nesciri, vel falso prædici: sed sentio Dei spiritum, urgentem me, et dicentem tibi: Gravissimas Deo pœnas dabis; tu, tu sceleste popule, is es, cui hæc destinantur.

EBRIUS. Vide *Absumo.*

EBULLIO *Ipse enim ebullire fecit de Perside eos, qui pugnaverunt contra nos, et sanctam civitatem.* 2. Mach. I 12. *Ipse*, rex hostium aiunt aliqui; sed parum attendunt, quid sequatur. *Nam cum in Perside esset dux ipse, et cum ipso immensus exercitus, cecidit in templo Naneæ.* v. 13. Hæc ut cohæreant, *ipse* intelligendus est Deus, qui hostes urbis sanctæ, Antiochum cum suis, fecit per mortem violentam et subitam de Perside ejici; fecit eos evomi seu expelli ceu purgamenta (ea enim est vis græci vocabuli) ex hoc orbe terrarum et vita. Græce est *in Persiam:* quod re non differt. Deus eos e patria sua ejecit in Persiam, quo cum accurrisset spe prædæ Antiochus, exitium invenit. Est autem hic non Antiochus Epiphanes, multoque minus Antiochus Magnus, sed Antiochus Sedetes, qui et Soter appellatus est: uti dicam in *Nanea.*

ECCLESIA. Græcum. In Veteri Novoque Instrumento non utique semper templum aut homines in templo collectos indicat; sed generatim etiam conventum hominum ubiubi congregatorum. *Caleb, dum testificatur in ecclesia, accepit hæreditatem.* 1. Mach. II 56. Consederat autem tum populus *fixis tentoriis in deserto Pharan.* Num. XIII 1. Is tamen conventus sæpissime intelligitur eorum, qui ad obsecrandum Deum, legemve audiendam coierant. Bethuliæ, obsidente Holopherne, *factus est fletus et ululatus magnus in ecclesia.* Judith VII 18. Legitur etiam de scelestis. *Odivi ecclesiam malignantium, et cum impiis non sedebo.* Ps. XXV 5. *In legitima ecclesia*, in legitimo conventu, Ephesiorum Dianam adorantium. Act. XIX 39. *dimisit Ecclesiam* eorumdem. v. sq. Antonomastice universum eorum cœtum significat, qui religioni veræ addicti Populum Dei efficiunt. *Super hanc petram ædificabo ecclesiam meam.* Matth. XVI 18.

2) In ecclesiam transilire. Artifices et opifices, civitati quidem necessarii, tamen *non inhabitabunt, nec inambulabunt, et in ecclesiam non transilient.* Eccli. XXXVIII 37. Nullam reipublicæ partem attingent, sed domi suæ se continebunt, sorte sua contenti. Non sedebunt (v. 38) inter judices, non inter doctos suam symbolam conferent: sed (v. 39.) opera temporaria conficient, hoc unum optantes, ut in sua quisque arte conspicuus sit, et secundum status sui rationem Deo serviat.

ECCLESIASTES, ECCLESIASTICUS. Græca; ambo Concionatorem significant. *Ecclesiastes*, hebraice *Cóheleth*, inscribitur Salomonis libellus, qui Capitibus XII rerum extra Divinas omnium vanitatem demonstrat. *Ecclesias-*

ticus, nequaquam Salomonis, sed Siracidis seu Jesu filii Sirach (Eccli. prolog. et LI 1.) opus est, et LI Capitibus *virtutis omnigenæ* documenta complexus, idcirco *Panáretos* a Græcis dictus. Iidem Ecclesiastici et Sapientiæ libros ita distinguunt, ut hunc appellent *Sophian Solomontos*, Sapientiam Salomonis; illum *Sophian Sirach*, Sapientiam Sirach, id est, Siracidæ. Latini diligentiores, cum verba ex Ecclesiaste et Ecclesiastico afferunt, illum per *Eccl.* aut *Eccle.* hunc per *Eccli.* significant.

EDEN. Hebraicum; voluptas. Cain habitavit *ad orientalem plagam Eden*, i. e. paradisi, seu horti voluptatis. Gen. IV 16.

EDOM. Hebraice ruber. Dixerat ad Jacobum fratrem Esau famelicus: *Da mihi de coctione hac* lentis *rufa, quia oppido lassus sum. Quam ob causam vocatum est nomen ejus Edom.* Gen. XXV 30. quia nimirum hoc pretio *vendidit primogenita.* ibid. v. 33. Unde regio, quam posteritas Esaui incoluit, Edom sive Idumæa est nuncupata.

2) Allegorice, pro Judæa Is. LXIII 1. Consule Voc. *Bosra.*

EDUCO. Messias *in veritate educet judicium.* Is. XLII 3. Vere seu juste judicabit.

EFFUGO. Sicut exanime simulacrum, quod neque cibo, neque odoribus fruitur: *sic qui effugatur a Domino, portans mercedes iniquitatis.* Eccli XXX 20. quem insectatur Dominus, quem prohibet et arcet ab usu inique partorum: justum injustitiæ præmium.

EFFUNDO. *Effudi in me animam meam.* Ps. XLI 5. Dolori ac desiderio meo tota mente indulsi. At Is. LVIII 10. effundere esurienti animam, est aperire illi viscera misericordiæ, et benigne succurrere.

2) Effundere despectionem super principes, Job. XII 21. Effundi contemptionem super principes. Ps. CVI 40. i. e. excitari vel permitti a Deo contemptum et ignominiam ingentem principum.

EGENUS. *Beatus, qui intelligit super egenum, et pauperem.* Ps. XL 2. Gravior est apud Latinos egestas paupertate: pauperem enim dicimus, cui sola necessaria suppetunt: egenum, cui ne ista quidem; paupertas non habet superflua: egestas iis caret, quibus vix, aut ne vix, quidem carere possumus. Beatus, qui non exspectat, dum rogetur; sed ultro ipse intelligit, et excogitat rationes, quibus occurrat necessitati non egentium tantum, sed eorum etiam, qui non omnino egent quidem, pauperes tamen sunt, et in egestatem prolabi facile possunt.

EGREDIOR. *Non est egressa, quæ habitat in exitu.* Mich. I 11. chaldaice, non exiit salva. Non evasit,

non discessit impunita Samaria, quæ in ultimis terræ sanctæ limitibus sita erat Assyriam adeuntibus. Non ultro exiit, inquit Hieronymus, sed vi abducta est.

EJICIO. *Donec ejiciat ad victoriam judicium.* Matth. XII 20. ex Isaiæ vaticinio de Messia : *donec ponat in terra judicium.* Is. XLII 4. Ejicere non est hic expellere, sed proferre ac dilatare. Donec legem suam justissimam per totum orbem evulget, et plenam de orco victoriam consequatur.

ELAMITÆ. Act. II 9. Quibusdam Latinorum sunt *Ælamitæ* per diphthongum : sed Lucas ipse in græco fonte vocalem brevem habet. LXX quoque Gen. XIV 1 et 9. *Elam* per *e* simplex scribunt. Persas intelligi, ostendit illud Dan. VIII 2 : *in Susis castro, quod est in Ælam regione.* Atqui Susa urbs alio nomine Elemais dicta est. Confirmat id Matthæus Aurogallus l. de Hebræis locorum populorumque Nominibus, Voc. *Elam*, ex Josepho l. I de Antiq. Jud. narrante, Elam, qui Semi fuit filius, Noachi nepos, Elamitas Persarum principes reliquisse.

ELATÆ. De sponso : *Comæ ejus sicut elatæ palmarum.* Cant. V 11. Neutiquam est participium latinum ab *effero* syllabis tribus longis constans ; sed nomen græcum, syllaba media brevi. Sunt autem élatæ, Galeno et Hesychio testibus, palmarum germen ; et, ut inquit Dioscorides, folliculi sive operimenta fructus e palma nascentis : quibus ob magnam filorum in se redeuntium copiam Sponsi comæ venustissime comparantur.

ELECTUS. *Non communicabo cum electis eorum.* Ps. CXL 4. Electos, seu lectissimos, cibos puta, non homines. Solvunt ambiguitatem hebraica : Non capiam cibum suavem eorum, non vescar deliciis eorum. Non gustabo delicias ab iniquis electas. Quæ præcedunt verba, *cum hominibus operantibus iniquitatem*, ad superiora spectant, ubi profitetur ; nolle se pertinaciter excusare peccata, more hominum iniquitati operam dantium.

ELEMENTUM. Ritus legis Mosaicæ appellantur a Paulo elementa mundi. Gal. IV 3. Col. II 20. et quidem *infirma et egena elementa.* Gal. IV 9. si nimirum comparatio fiat cum cœlestibus Christianorum sacramentis, quæ gratiam Divinam conferunt.

ELIAS. *Mittam vobis Eliam prophetam, antequam veniat dies Domini magnus, et horribilis*, dies judicii. *Et convertet cor patrum ad filios*, ut eadem voluntas, quæ in patriarchis et prophetis fuit, sit et in ultimis eorum posteris ; *et cor filiorum ad patres eorum*, ut verbis apostolorum et evangelii credant : *ne forte veniam, et per-*

cutiam terram anathemate; ne, cum venero, damnationis sententiam in eos pronuntiem. Mal. IV. 5. sq.

ELIEZER. Moyses et Sephora filium suum alterum vocarunt Eliezer : *Deus enim patris mei adjutor meus eripuit me de manu Pharaonis*, aiebat Moyses. Exod. II 22. *Eli* quippe hebraice est Deus meus, *ézer* auxilium.

ELIGO. Dominus vineæ (Synagogæ) *lapides elegit ex illa.* Is. V 2. Purgavit eam lapides ejiciendo, seu, ut Pliniana voce utar, elapidavit ; et quidem, ut est in hebraico (quia in Piél) magno studio. Allegorice sensum reddit perquam ingeniosum : Christus ex ecclesia e gentibus vocata studiosissime projecit saxea deorum simulacra.

ELINGO. De gentium diis : *Corda vero eorum dicunt elingere serpentes, qui de terra sunt.* Bar. VI 19. Sæpe simulacra metallo inducta lutum intus celabant : quod serpentes, vesci terra soliti, lambendo absumebant. quemadmodum, ubi ligneæ erant statuæ, medullam et imaginis intima vermes erodebant.

ELONGO. *Indulsisti genti* impiorum *Domine, indulsisti genti*, beneficiis eam cumulans : *nunquid* ideo ab ea *glorificatus es ?* Nihilo minus ab illis offensus es, tametsi tu *elongasti omnes terminos terræ*, fines eorum amplificasti, et agros ac vineas adjecisti. Is. XXVI 15.

ELOQUIUM. *Nephthali - - - - dans eloquia pulchritudinis.* Gen. XLIII 21. promens eloquium ornatum, facundus, disertus.

EMISSARIUS. *Dabit emissarios super hæreditatem Geth : domus mendacii in deceptionem regibus Israël.* Mich. I 14. Male explicant, qui de rege Assyrio ; nam *dabit* hebraice feminini est generis, et haud dubie referendum ad urbem Lachis, de qua versu præcedente. Ergo alii sic : Lachis mittet internuntios, qui suppetias a Gethæis petant ; sed frustra : fallax erit hæc spes, et urbs Geth reges Israëlis destituet. At sensus hic vocabuli *emissarius* adeo tortus est, ut persuadere mihi de Hieronymo nulla ratione possim, voluisse illum sic eo abuti, cum proclive fuisset, legatos, oratores, internuntios dicere. Cum illis sentio, qui emissarios proprie accipiunt. Lachis urbe ab Assyriis occupata, multisque civium trucidatis, cæteri servabuntur captivi, et qui ex illis apti videbuntur, ab Assyriis ducibus in regionem Gethæam una cum suis militibus excurrere cogentur, tum ad eam explorandam, tum ad prædas inde agendas. Ita Lachis emissarios in urbem Geth suppeditabit, perfidam et noxiam populo Israëlis, ejusque regibus.

EMISSIO. Cant. IV 13. Propagatio seu procreatio, herbarum, fructuum, stirpium, ut deinde commemoratur.

2) Mortui in emissione. Bar. II 25. in exilio.

EMMANUEL. Hebraicum, nobiscum Deus. Messiæ nomen, Is. VII 14, VIII 8, et Matth. I 23. Vid. in Vocabb. *Prophetissa*, et *Siloë*.

ENCÆNIA. Joan. X 22. Distinctissime Augustinus : *Encænia festivitas erat dedicationis templi : græce enim Kainon dicitur novum. Quandocunque novum aliquid fuerit dedicatum, encænia vocantur. Jam et usus habet hoc verbum. Si quis nova tunica induatur, encæniare dicitur.* Tract. 48 in Joan.

ENIM. Nonnunquam pleonasticum est, et solius elegantiæ gratia interjicitur. *Sapientia confortavit sapientem super decem* (præ multis, numerus certus pro incerto) *principes civitatis. Non est enim homo justus in terra, qui faciat bonum, et non peccet.* Eccle. VII 20 sq. *Fortes quæsierunt animam meam, et non proposuerunt Deum ante conspectum suum. Ecce enim Deus adjuvat me.* Ps. LIII 5 sq.

2) Pro autem. *Abii amarus in indignatione spiritus mei: manus enim Domini erat mecum, confortans me.* Ez. III 14. *Carnem cum sanguine non comedetis. Sanguinem enim animarum vestrarum requiram de manu cunctarum bestiarum*, etc. Gen. IX 4 sq.

EO. *Scitis, quoniam, cum gentes essetis, ad simulacra muta, prout ducebamini; euntes. Ideo notum vobis facio*, et quæ sequuntur. 1. Cor. XII 2 sq. Hebraismus sive Syrismus est, in Græcum transfusus : *quoniam* - - - - *euntes*, pro, *quoniam ibatis*. Latino enim more si accipias, pendebit sententia, nullo exitu.

EO QUOD. Pro ita ut. Jer. IX 10 sqq. ter continenter. *Urbs ista desolabitur, eo quod* (i. e. ita ut) *non sit habitator.* Jer. XXVI 9. *Civitates Juda dabo in solitudinem, eo quod non sit habitator.* Jer. XXXIV ult. hebraice, absque incola.

EPHEBIA. Græcum ; domus, in qua effeminati et impudici adolescentuli alebantur. 2. Mach. IV 9.

EPHI. Mensura par bato. Ez. XLV 11. sed ephi aridorum, batus liquidorum ; utraque tres modios continebat.

2) Ephi per vitulum, ephi per arietem. Ez. XLV 24, et XLVI 5. Singula ephi similæ in singulos vitulos, in singulos arietes : et in singula ephi singula hin olei.

EPHOD. Fuisse *vestem sacerdotalem*, Judic. XVII 5 ; eamque lineam, 1. Reg. XXII 18. docemur. Ad hujus imitationem Samuel puer *accinctus ephod lineo* in templo ministrabat. 1. Reg. II 18. David quoque rex in triumpho illo arcæ Dei, cum *saltabat totis viribus ante Dominum*, erat *accinctus ephod lineo*. 2. Reg. VI 14. et sub ephod veste talari byssina. *David erat indutus stola byssina, et universi Levitæ qui portabant arcam, canto-*

resque - - - - *David autem etiam indutus erat ephod lineo.* 1. Par. XV 27. Nullum autem ephod opulentius, aut ad aspectum venustius erat, quam pontificis maximi. Textum illud erat *de auro, et hyacintho, et purpura, coccoque bis tincto, et bysso retorta, opere polymito.* Ex. XXVIII 6. Errant multi, cum Sixto Senensi putantes, summi sacerdotis ephod formam habuisse, ut loquuntur, scapularis monastici: erat enim manicatum nec talare, ejus tamen longitudinis, ut constringi zona posset, et supra pectus Rationale ipsum continebat: ut ostendit Ribera de Templo et pertinentibus ad Templum, l. III c. X sq. Ex quibus intelligimus, cætera ephod sacerdotalia fuisse simillima ei sacrarum vestium generi, quam hodie *Rocchettum* vocamus.

EPHRAIM. Joseph in Ægypto filium secundo loco sibi genitum *appellavit Ephraim, dicens: Crescere me fecit Deus in terra paupertatis meæ.* Gen. XLI 52. Quasi dicas frugiferum aut fructuosum.

2) Pro Israëlis regno. Sæpissime enim in Divina Pagina *Ephraim* non solam hujus nominis tribum, sed regnum decem tribuum significat: quarum hæc princeps habebatur, et bellicosissima omnium erat. *Filii Ephrem intendentes et mittentes* (exonerantes) *arcum,* sagittarii optimi. Ps. LXXVII 9. *Et erunt, quasi fortes Ephraim.* Zach. X 7.

EPHRATA. In oraculo celeberrimo de solo Messiæ natali dicitur ejus patria *Bethlehem Ephráta.* Mich. V 2. Quæ verba Herodi recitantes legis periti dicunt, *Bethlehem terra Juda.* Matth. II 6. Distinguenda fuit ab altera Bethlehem tribus Zabulon; additur ergo ab his quidem nomen tribus, Juda; a Michæa vero nomen ejusdem oppidi alterum: nam Bethlehem Ephrátam quoque dictam esse, constat ex Gen. XXXV 19 et XLVIII 7. Aptissimum utrumque nomen Messiæ ibi nascituro: *Ephráta* fertilis; *Bethléchem* domus panis, panis vivi, qui de cœlo descendit.

2) Ephráta pro Ephraim. *Audivimus eam* (arcam Domini) *in Ephráta: invenimus eam in campis sylvæ.* Ps. CXXXI 6. Cur interpretes in sententias usque adeo diversas hoc loco discesserint, causa fortasse maxima fuit ea, quod eorum plures ad verbum *invenimus* parum attenderunt. Inveniri non dicitur latine, ac ne quidem quæri, nisi quod amissum est. Amissa autem est arca tum, cum Ophni et Phinees eam in prælium eduxerunt. Insperantibus eadem reddita in campis prope Cariathiarim seu urbem sylvarum. Ephráta vero hic esse Bethlehem nequit, cum in hoc oppido servatam aliquando arcam esse nemo usquam testetur. Est ergo Ephráta terra Ephraim, in cujus urbe Silo cœlestis ille thesaurus perdiu custoditus est.

EPINICIUM. *Cum epinicia agerent Jerosolymis.* 2. Mach. VIII 33. Dies festos et solennes ob reportatam victoriam.

EPISCOPUS. Græcum; inspector. *Episcopus Levitarum*, i. e. præses. 2. Esdr. XI 22. De Christo ipso D. Petrus: *conversi estis nunc ad pastorem et episcopum animarum vestrarum* 1. Petr. II ult. *Episcopatum ejus*, præfecturam, magistratum, dignitatem, *accipiat alter.* Ps. CVIII 8. De Juda proditore dictum, ex Act. I 20. discimus.

EPULOR. Ignis, grando, fames, mors, bestiæ, veluti totidem personæ introducuntur a Siracide, quæ ad omnem Dei nutum paratæ, supplicium de reis sumant. *In mandatis ejus epulabuntur.* Eccli. XXXIX 37. Divina mandata tanquam suavissimas epulas exhaurient.

EQUITATUS. *Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilavi te amica mea.* Cant. I 8. Generosissimis equis, ex Ægypto adductis, quibus Salomon currus suos splendidissimos junxerat, similem sponsam dicit; ob pulchritudinem, agilitatem, magnos spiritus, atque etiam phaleras.

EQUUS. *Ascendes super equos tuos: et quadrigæ tuæ salvatio.* Hab. III 8. Hypotyposis poëtica Dei, populum suum ex Ægypto eripientis; sub allegoria herois, quadrigis vecti, et hostium stragem edentis. Equi venti (nam angelis non adeo decore quidam tribuunt) quadrigæ sunt nubes, sagittarum lux fulgetra, splendens hasta fulmen.

ERRATUM. Verba Ecclesiastæ ultima: *cuncta, quæ fiunt, adducet Deus in judicium pro omni errato, sive bonum, sive malum illud sit.* Eccle. XII ult. Difficilis clausula: quod enim est erratum bonum? Hebraice est, pro omni occulto. Quare non parum placet suspicio Francisci Lucæ, ab interprete scriptum esse *celato*, idque sensim librariorum vitio deformatum. Prout nunc legitur in Vulgata, intelligendam esse parenthesin putant aliqui, verba illa includentem, *pro omni errato:* ut sensus sit, Adducet Deus in judicium, quidquid sive boni, sive mali homo gessit. Licebit etiam *errati* nomine id accipere, quod *imperfectiones physicas* ascetæ vocant, sive illæ *moraliter* bonæ sint, sive malæ: magnam enim illarum copiam nobis ab imbecillitate humana etiam quotidie relinqui scimus, nequaquam tamen semper cum culpa *morali* conjunctarum, imo interdum beneficio *intentionis* bonæ bonarum. De his itaque judicabitur, ut de aliis hominum operibus omnibus, etiam bonis atque perfectis.

ERUCTO. *Dies diei eructat verbum, et nox nocti indicat scientiam.* Ps. XVIII 3. Singuli dies, singulæ noctes, statis certissimisque suis vicibus, et splendore siderum utrobique tam illustrium, Divinam sapientiam poten-

tiamque demonstrant. Sic *cœli enarrant gloriam Dei.* ibid. v. 2. idque voce tam magna, ut nulli sint populi, *quorum* (i. e. quibus, a quibus) *non audiantur voces eorum*, cœlorum, siderum. ibid. v. 4.

2) Promptuaria eructantia. Ps CXLIII 13. Omni genere annonæ plena, et redundantia.

Esca. *Dedisti eum* (draconem, Pharaonem cum suis, in mari rubro submersum, et in littora Æthiopiæ ejectum) *escam populis Æthiopum.* Ps. LXXIII 14. vel escam veram æthiopicis feris et alitibus : nam *populus* hebraice dicitur etiam de animalibus ratione carentibus ; vel escam metaphoricam hostibus Ægyptiorum Æthiopibus, qui gaudio exultantes, et mortuorum cadavera spoliare, et ex Ægypto jam imbelli manubias colligere potuere.

Est. Verba Jesu Christi Divinam Eucharistiam instituentis : *Hoc est corpus meum.* Matth. XXVI 26. Marc. XIV 22. Luc. XXII 19. 1. Cor. XI 24. *Hic est enim sanguis meus novi testamenti.* Matth. XXVI 28. *Hic est sanguis meus novi testamenti.* Marc. XIV 24. *Hic est calix novum testamentum in sanguine meo.* Luc. XXII 20. *Hic calix novum testamentum est in meo sanguine.* 1. Cor. XI 25. Non est præsentis instituti, castra Polemicorum ingredi, omniaque tela proferre, in eos intorqueri solita, qui veram Christi præsentiam in hoc mysterio inficiantur. Dicam tantum, quæ ad linguas sacras pertinentia hunc locum attingunt. Contendunt adversarii, hebraicum *iesch*, et syriacum *ith*, non esse interpretanda hoc loco *est*, sed *significat ;* atque ideo panem et vinum non esse Christi corpus et sanguinem, sed eorum duntaxat imaginem et figuram. Responsum ad hæc ubertim a multis, et enumeratæ series exemplorum, in quibus hebraicum *iesh* vere ac proprie latino *est* respondet. Sed utraque legio agendo hæc omnia nihil egit, tantumque tempus incassum contrivit. In Syriaco Matthæi Evangelio, Capite XXVI 26 et 28, neque *jesch*, neque *ith*, neque ullum omnino verbum legitur, quo pronomen demonstrativum et substantivum *corpus* ac *sanguis* inter se connectantur. Omittamus ergo hanc arcem æream, quam inaniter ab hostibus munitam, tam inutiliter a nostris impugnatam ; quippe fundamento nixam unius vocabuli, quod nunquam hoc loco fuit. Christus syriace dixit, (patrio videlicet Hebræorum sermone post captivitatem) et Matthæus syriace scripsit : *Hoc corpus meum. Hic sanguis meus.* Est autem Hebræis, Syris, Chaldæis perpetuum, ut verbum substantivum *sum* omittant : atque hic hebraismus in Divina Pagina adeo frequens est, ut, quocunque oculos in ea conjeceris, incidere in illum necesse sit. Quid deinde græca ? græce

enim scriptam ejusdem mysterii institutionem a duobus Evangelistis, Marco et Luca, atque a Gentium Doctore habemus: eorumque primævæ narrationi codicem Matthæi græcum adjungere merito licet, qui etsi e syriaco versus auctoritatem fontis non obtinet, antiquitate tamen syriaco fonti vel par est, vel certe suppar. Matthæus itaque in græco, Marcus, Lucas, et ad Corinthios Paulus locis initio a me indicatis, omnes vocabulo græco *esti* utuntur, quod latino *est* ut sono proximum, ita significandi vi prorsus æquale esse, sciunt omnes.

2) Est et Non. *Aut quæ cogito, secundum carnem cogito, ut sit apud me Est et Non?* 2. Cor. I 17. *Non est in illo*, sermone meo, *Est et Non.* ibid. v. 18. Christus quoque *non fuit Est et Non, sed Est in illo fuit.* ibid. v. 19. Ubi *Est* pro constantia et veritate, *Non* pro inconstantia et falsitate usurpatur.

ESURIO. *Si esuriero, non dicam tibi*, etc. Ps. XLIX 12. Totus ille contextus poëtice dicit, sacrificiis nostris Deum non indigere, sed unum petere sacrificium laudis.

ET. Amantissima hujus particulæ est lingua sacra, eamque sæpe solius elegantia causa asciscit. In uno libello Ruth longe plura sunt et in hebraico, quam versiculi. Ducuntur ab eo hebraice ipsa librorum initia, Exodi, Levitici, Numerorum, Josue, Judicum, Ruth, Ezechielis, Jonæ; et ad hebraismi imitationem etiam primi Machabæorum, et Baruch. Id vero pleonasticum prorsus est, et soli ornatui datum: qui mysteria in his quærunt, a litterali sensu ad mysticum divertunt.

2) Pro sed, at. *Castigans castigavit me Dominus: et morti non tradidit me*, Ps. CXVII 18. Castigavit me acriter: at vitam non ademit. *Omnem escam manducabit venter, et* (i. e. sed) *est cibus cibo melior.* Eccli. XXXVI 20. *Cum gaudio suscipiunt verbum: et* (sed) *hi radices non habent.* Luc. VIII 13.

3) Pro quia. *Ecce tu iratus es, et peccavimus.* i. e. quia peccavimus. Is. LXIV 5. *Vade contra virum stultum, et nescit labia prudentiæ.* Prov. XIV 7. Cum stulto noli conversari, declina ab homine: neque enim intelligit sermonem prudentem.

4) Pro ergo. *Pondus super se tollet, qui honestiori se communicat. Et ditiori te ne socius fueris.* Eccli. XIII 2. Pondus ipse sibi imponit, qui cum opulentiore ac præstantiore societatem jungit: itaque consortionem ditioris ne prensa.

ETENIM. Pro etiam; sed et. *Moab, et Agareni, Gebal, et Ammon, et Amalec; alienigenæ* (Philisthæi) *cum habitantibus Tyrum. Etenim Assur venit cum illis.* Ps. LXXXII 7 sqq. sed et Assyrii, etiam Assyrii cum illis venere. *Etenim non credentes inhabitare Dominum Deum.* Ps. LXVII

19. Ut etiam increduli Deo parcant, eumque in cordis sui domicilium recipiant.

ETHAN. *Tu dirupisti fontes et torrentes : tu siccasti fluvios ethan.* Ps. LXXIII 15. Tu erumpere fecisti e petra copiosissimas aquas : tu siccasti fluvios sonantes et validos. Non est *ethan* nomen ullius fluvii proprium : sed appellativum, quod sæpius in Canone Bibliorum hebraico legitur, et significat fortem, validum, asperum, gravem. LXX, ut alibi, ita hic quoque vocabulum hebraicum servaverunt; at D. Hieronymus latina voce expressit : *flumina fortia.* Præter Jordanem intellige torrentes Arnon, transeuntibus Hebræis divisos : cujus prodigii vestigium exstat Num. XXI 14. In chaldaico Arnon cum Jordane nominatim hoc Psalmi loco memoratur.

ETHECA. Ez. XLI 15 sq. Est porticus, sive peristylium.

EUCHARIS lingua. Eccli. VI 5. gratiosa.

EUGE. *Non dicant in cordibus suis : Euge, euge, animæ nostræ!* Ps XXXIV 25. Hebraismus exultantium, sibique gratulantium, pro quo chaldaica : Ut non dicant in cordibus suis, Lætata est anima nostra. *Pro eo quod dixisti, Euge, euge, super sanctuarium meum, quia pollutum est - - - - idcirco ego tradam te filiis orientalibus in hæreditatem, et collocabunt caulas suas in te - - - - daboque Rabbath in habitaculum camelorum, et filios Ammon in cubile pecorum.* Ez. XXV 3 sqq. Quia vos, o Ammonitæ, templo et populo meo insultastis, cum a Nabuchodonosore vastarentur : ideo contra vos excitabo accolas vestros ad orientem, qui cum pecorum suorum gregibus et camelis venient, et urbem regni vestri principem Rabbath in stabulum, totam regionem in caulam mutabunt. Eadem maligna lætitia per vocem *Euge* declaratur a Tyriis Ez. XXVI 2, iisque ob eamdem causam eversio denuntiatur.

EVA. *Vocavit Adam nomen uxoris suæ Heva* (seu, ut passim pronuntiatur, et scribitur, Eva :) *eo quod mater esset cunctorum viventium.* Gen. III 20. Hujus enim nominis radix hebraica *chaid* vivere significat. LXX, ut venustatem ex vocabulorum similitudine orientem servarent, non Evam aut Hevam, sed Zoën appellatam ab Adamo dicunt : nam Græcis *Zoe* vita est.

EVACUO. *Ut non evacuetur crux Christi.* 1. Cor. I 17. Ne crucis Christi præconium vi sua careat. *Evacuati estis a Christo.* Gal. V 4. Descivistis a Christo, ut optime interpretatur Syriaca.

EVANGELISTA. Bonum nuntium Græcis est evangelium ; quique id affert, evangelista. Pro Dei propheta accipitur Is. XLI 27, ubi gloriatur Deus, se unum

Hierosolymæ prophetas mittere, deos falsos vaticinari de futuris per se suosque non posse.

EVANGELIZO. Felicia annuntio. *Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona!* Rom. X 15, ex Isaia: *Quam pulchri super montes pedes annuntiantis et prædicantis pacem, annuntiantis bonum, prædicantis salutem!* Is. LII 7. *Ecce super montes pedes evangelizantis et annuntiantis pacem: celebra Juda festivitates tuas.* Nah. I 15. Ecce per omnes montosæ Judææ fines discurrunt, qui nuntient Sennacheribi fugam, deletum Assyriorum exercitum, restitutam pacem. Plaude, o Juda, instaura solennes ritus, festa celebra, *et redde vota tua: quia non adjiciet ultra ut pertranseat in te Belial*, jugi *et legis* ignarus barbarus: *universus interiit.* ibid.

2) Mortuis evangelizatum est. 1. Petr. IV 6. impiis.

EXACERBO. *Misit* Deus in Ægyptios *tenebras, et obscuravit: et non exacerbavit sermones suos.* Ps. CIV 28. Varia hic lectio; aliter enim est in hebraicis, et chaldaicis; aliter in hodiernis græcis, syriacis, et arabicis; in latinis aliter. Conciliabo paucis verbis omnes, exclusa tantum eorum interpretum opinione, qui per verbum *exacerbare* intelligi volunt *irritum facere:* quæ duo nihil sane habent inter se commune. Deus mandata sua per Moysen et Aaronem non acerbe, sed per lenissimam patientiam, sæpe repetiit, et obstinatum regem diutissime exspectavit.

EXACTOR. Ex persona Christi propheta dicit: *Circumdabo domum meam ex his, qui militant mihi, euntes et revertentes, et non transibit super eos ultra exactor: quia nunc vidi in oculis meis.* Zach. IX 8. Communiam ecclesiæ meæ domum militari præsidio apostolorum, domesticorum et familiarium ejus; (nam *euntes et revertentes* Hebræis idem est, quod nobis *in ea conversantes.*) Nullum jam tributum indicere exactor stygius, neque meos impellere in peccata poterit; quia benevolis oculis eos respexi.

2) Exactor Christus. *Ex ipso* (Juda) *angulus, ex ipso paxillus, ex ipso arcus prælii, ex ipso egredietur omnis exactor simul.* Zach. X 4. Ex tribu Juda orietur Christus, ecclesiæ lapis angularis et princeps, ex quo felicitas et spes omnium pendent, in quo uno hostes salutis nostræ superamus, qui per apostolos suos tributum honoris et obedientiæ sibi tot nominibus debitum exigit, qui denique unus *simul* bonum omne nostrum, omnis spes et gloria, omne præsidium et decus, legislator et salus est.

EXÆQUO. *Educet lapidem primarium, et exæquabit gratiam gratiæ ejus.* Zach. IV 7. Lapis ille Christus est, cujus gratia et nobis datur. Vel, gratia, quanta conver-

sis ad Christum gentibus obtingit, tanta etiam reliquiis filiorum Israël olim obtinget, cum tandem se colligent et resipiscent.

EXALTATIO. *A voce angeli* percussoris, castra Assyria populantis, *fugerunt populi : et ab exaltatione tua*, a sublimi tua potentia, Deus, quam in conterendo Sennacherib ostendisti, *dispersæ sunt gentes.* Is. XXXIII 5.

EXALTO. *Lingua modicum quidem membrum est, et magna exaltat.* Jac. III 5. græce, multum gloriatur, valde se effert et jactat.

EXAMINO. *Eloquia Domini igne examinata.* Ps. XVII 31. Mandata et judicia Dei sunt purissima, ceu *argentum igne examinatum*, ut Ps. XI 7 dicitur.

EXASPERO. *Qui exasperant*, Ps. LXV 7, iidem sunt, qui apud Ezechielem sæpius *domus exasperans* appellantur, natio Deum irritans, eumque injuriis provocans. *Educit vinctos in fortitudine, similiter eos qui exasperant, qui habitant in sepulcris.* Ps. LXVII 7. Eripit Deus Hebræos captivitati Ægyptiacæ, etsi in ipsum contumaces et injurios. Sepulcra vocantur ergastula, inter quorum ærumnas defossi, cum perpetuo mortis timore ac periculis luctabantur. Sicut de altera captivitate Deus apud Ezechielem, XXXVII 12, sub sepulcrorum imagine loquitur. Allegorice, liberatio e captivitate peccati.

EXAUDIO. Sublimi stylo, et poëtico, ita loquentem Dominum facit Oseas : *Exaudiam cœlos; et illi exaudient terram. Et terra exaudiet triticum, et vinum, et oleum. Et hæc exaudient Iezrahel.* Os. II 21 sq. Tanquam de personis dicitur, satisfactum iri voluntati alterius ab altero; quod quisque horum vellet, si esset mente præditus, id eveniet.

EXCELSUM, EXCELSUS. Excelsum maximum in Gabaon. 3. Reg. III 4. altare veri Dei celeberrimum, ubi Salomon, quemadmodum eo loco narratur, mille hostiis immolatis, secundum quietem sapientiam a Deo petiit, et impetravit.

2) Excelsa deorum inanium. *Demolientur excelsa idoli.* Amos XII 9. Luci impii excidentur. Colles et montes, in quibus hi luci et aræ frequentabantur, excelsa nuncupabant Hebræi, quasi nihil esse nobilius et sublimius posset; de quo nomine conqueritur Deus Ez. XX 29. Et Ez. XVI 16 ait : *Sumens de vestimentis tuis, fecisti tibi excelsa hinc inde consuta.* LXX verterunt, idola consuta. Imagines arasque deorum vestimentis tuis ornasti.

3) Excelsa et fluctus. *Omnia excelsa tua et fluctus tui super me transierunt.* Ps. XLI 8. Collisi gurgites tui, et rotati fluctus tui. Respicit ad cataractas Jordanis, prope montem Hermon minorem, ubi hæc scribebat propheta, ex alto se devolventis; hujus vorticosis fluctibus calamitates suas confert.

4) Excelsum pro tribunali. *Iniquitatem in excelso locuti sunt.* Ps. LXXII 8. non dissimulanter, sed palam, cum fastu et impudentia, e summo loco, in tribunali. Ut *in altum regredere* Ps. VII 8 significat, tribunal conscende. Hebraice enim utroque loco est idem vocabulum.

5) Excelsa pro montibus Judææ : quos Habacuc, III 19, nomine totius suæ gentis propheta exultans prædicit superaturum se in reditu e captivitate. Anagogice, cœlestis patriæ spes.

EXCEREBRO. *Qui mactat pecus*, sacrificium Deo offerens, *quasi qui excerebret canem*, et exemptum ejus cerebrum immolare velit. Is. LXVI 3. si nimirum contemnat Divinam legem, nec animo contrito verbum ejus revereatur, ut v. 2 dixerat.

EXCESSUS. *Dixi in excessu mentis meæ.* Ps. XXX 23. in trepidatione mea, in terrore meo. *Dixi in excessu meo: Omnis homo mendax.* Ps. CXV 2. Cum vehementer pressus malis trepidarem, conarerque festinanter effugere, agnovi, hominum judicia et dicta omnia esse fallacia.

EXCIPIO. Vocabulum *excepto* in sacris voluminibus nunc est negantis sententiæ, ut apud Latinos; nunc contra affirmantis, quasi sit insuper, etiam, cum. Negat Act. XXVI 29, ubi Paulus ad Agrippam regem : *Opto ---- non tantum te, sed etiam omnes qui audiunt, hodie fieri tales, qualis et ego sum, exceptis vinculis his.* Optabat enim Christianos, et probos : vinctos non optabat. Affirmat autem in illo Esdræ : *Parabatur autem mihi per dies singulos bos unus, arietes sex electi, exceptis volatilibus.* 2. Esdr. V 18. Convivis meis inferri jubebam quotidie bovem et sex arietes, atque insuper volucres. Sic Jeremiæ præbebatur *torta panis quotidie, excepto pulmento.* Jer. XXXVII ult. id est, cum pulmento.

EXCUSO. *Non declines cor meum in verba malitiæ, ad excusandas excusationes in peccatis, cum hominibus operantibus iniquitatem.* Ps. CXL 4. Ne permittas inclinari cor meum ad verba aut opera mala; (nam *verbum* Hebræis sæpissime est *res* :) neque sinas, ut peccata mea obstinate excusem, uti facere solent homines inique viventes.

EXCUSSUS. Filii excussorum. Ps. CXXVI 4. Hebraismus : filii robusti, vegeti, lacertosi.

EXEO. *Nolite confidere in principibus; in filiis hominum, in quibus* (hebraice, in filio hominis, in quo) *non est salus. Exibit spiritus ejus* (filii hominis, per mortem) *et revertetur* corpus *in terram suam : in illa die peribunt omnes cogitationes eorum*, principum, et filii hominis; atque insuper etiam cogitationes et spes vestræ, si illis confiditis.

EXERCITUS. Vid. in Voc. *Sabaoth.*

EXITUS. Deum alloquens psaltes ait : *Exitus matutini et vespere* (vesperæ) *delectabis.* Ps. LXIV 9. Delectatione, et jubilo (ut est in hebraico) ortum diei et occasum implebis : lætitia cumulabis incolas omnes utriusque plagæ, ab ortu ad occasum, omni tempore.

2) Exitus mortis. *Domini Domini exitus mortis.* Ps. LXVII 21. Dei Domini est (Jehóvæ Adonâi, ut habet fons hebraicus) solius Dei est, morti nos eripere.

3) Exitus aquarum ; i. e. fontes. Ps. CXVIII 136. Fontes lacrymarum profudi. *Posuit flumina in desertum, et exitus aquarum in sitim ; terram fructiferam in salsuginem ; a malitia inhabitantium in ea. Posuit desertum in stagna aquarum, et terram sine aqua in exitus aquarum.* Ps. CVI 33 sqq. Deus pro arbitratu suo mutat omnia : exsiccat flumina et aquarum fontes, pro iisque aridum et siticulosum solum substituit, ut terra fertilis sterilitate ac salsugine plectatur, ob incolarum crimina. Contra in desertis excitat stagna, et siccam tellurem improvisis fontibus recreat.

4) Habitans in exitu. *Non est egressa, quæ habitat in exitu.* Mich. I 11. Samaria urbs, in Hebræorum finibus ultimis versus Assyriam sita. Non ultro exiit, sed vi abducta est, inquit D. Hieronymus. Chaldaice, non exiit salva ; q. d. non est assecuta suorum scelerum impunitatem.

EXODUS. Græcum : exitus. Sic inscribitur liber secundus Pentateuchi, seu quinque librorum Moysis : quia exitum Israëlitarum ex Ægypto narrat.

EXPAVESCO. *Si expavi ad multitudinem nimiam, et despectio propinquorum terruit me : et non magis tacui, nec egressus sum ostium.* Job. XXXI 34. Quoties reus in judicio damnandus erat, non expavi quantamcunque hominum multitudinem ei faventem, neque propinquorum ejus maledicta me terruerunt : dissimulatis his omnibus, perstiti in persequendo jure, neque pravo pudore aut iracundia motus discessi.

EXPROBRO. *Gratis* (immerito) *absconderunt mihi interitum laquei sui,* quo caperer : *supervacue exprobraverunt animam meam,* sine causa me criminati sunt, conviciis animam meam obruerunt. Ps. XXXIV 7.

EXQUIRO. *Ipse autem exquiram animas vestras.* Bar. VI 6. Ulciscar injurias vobis illatas, præsertim iniquam mortem.

EXQUISITUS. *Magna opera Domini, exquisita in omnes voluntates ejus.* Ps. CX 2. omnia prorsus et usquequaque ita eveniunt, ut a Deo decreta sunt. Ex hebraico sic etiam explicare possis : ab omnibus Dei voluntatem amantibus intelliguntur, eisque satisfaciunt.

EXSECRAMENTUM. *Omne exsecramentum erroris odit Do-*

minus. Eccli. XV 13. Græce : omne abominandum. Odit omnem exsecrandum errorem.

EXSPECTATIO. *Gemma gratissima, exspectatio* (hebraice, munus, donum.) *præstolantis : quocunque se vertit, prudenter intelligit.* Prov. XVII 8. Gemma gratissima est donum ei oblatum, qui illud exspectaverat; eo qui animum accipientis deliniit, quidquid egerit dixeritque, prudenter et bene dixisse ac egisse censebitur.

EXSPECTO. Gens exspectans exspectans. Is. XVIII 7. Anadiplosis sive duplicatio hebraica. Gens anxie, avide, sollicite exspectans.

EXSICCO. Vid. in Voc. *Sicco.*

EXSUFFLO. *Respexistis ad amplius, et ecce factum est minus : et intulistis in domum, et exsufflavi illud.* Agg. I 9. Sperabatis incrementum rei familiaris, et detrimentum etiam fecistis : id ipsnm, quod domui intulistis, ego disperdidi. Similitudo a vento. Hæc passi estis, quia templum ædificare recusatis : (hoc enim totius prophetiæ Aggæi argumentum est;) meam domum negligentibus vobis, ego vestras ad egestatem deduxi.

2) Pro contemnere. *Dixistis, Ecce de labore, et exsufflastis illud,* altare meum. Mal. I 13. Quia altare aspernamini, vilissima quæque offertis, quasi satis me digna, dummodo vestro labore parata sint.

EXSURGO. *Exsurrexi, et adhuc sum tecum.* Ps. CXXXVIII 18. Quoties expergiscor, protinus tibi sum præsens, ô Deus : cogitationes meæ illico a te cognoscuntur.

EXTERMINO. *Hypocritæ - - - - exterminant enim facies suas, ut appareant hominibus jejunantes.* Matth. VI 16. Facies suas obscurant ac depravant, speciem sibi adimunt.

EXTOLLO. Servus, à te læsus injuste, *si extollens discesserit,* etc. Eccli. XXXIII ult. auferens se, suaque; fortassis et tua.

EXULTO. *Exultabit lingua mea justitiam tuam.* Ps. L 16. Exultans laudabo justitiam tuam, sive misericordiam : hæc enim frequentissime in hebraico sub justitiæ nomine intelligenda est.

F.

FABER. *Ego creavi fabrum sufflantem in igne prunas, et proferentem vas* (telum, arma) *in opus suum : et ego creavi interfectorem ad disperdendum.* Is. LIV 16. Fabrum seu opificem armorum intellige. Tyrannos, omnesque hostes tuos ego creavi; neque plus, neque diutius obfuturos, quam ego sivero.

FABRICO. *Supra dorsum meum fabricaverunt peccatores;*

prolongaverunt iniquitatem suam. Ps. CXXVIII 3. Hebraizantes cum D. Hieronymo exponunt : araverunt arantes, prolongaverunt sulcum suum. Sive ab incude, sive ab aratro allegoriam ducas : res eadem indicatur, insectatio nimirum violenta ac diuturna. Arabs, soluta utraque metaphora, vertit : Flagellaverunt me impii. Syrus, vim et copiam verberum ostendens, Supra dorsum meum, inquit, flagellaverunt flagellis. *Dominus justus concidit cervices peccatorum.* ibid. v. sq. Hebraice, funes. qui, ut aratro, ita flagellato conveniunt : funibus enim illud trahitur, hic ligatur.

FACIES. *Dixitque* ad Moysen *Dominus : Facies mea præcedet te.* Ex. XXXIII 14. Periphrasis hebraica. Ego ipse præcedam.

2) Facies pro persona. *Qui cognoscit in judicio faciem, non bene facit : iste et pro buccella panis deserit veritatem.* Prov. XXVIII 21. Qui personam intuetur, non causam; lucrum, non æquitatem. *Accepisti faciem in lege.* Mal. II 9. In exigenda lege non meam legislatoris voluntatem, sed personas hominum respexistis. *Usquequo judicatis iniquitatem, et facies peccatorum sumitis?* Ps. LXXXI 2. Hebraice : Quousque judicabitis inique, et facies impiorum accipietis? videlicet parcentes sceleri, propter gratiam aut potentiam scelesti. *Nunquid faciem ejus accipitis*, inquit de Deo ad maledicos amicos Jobus, *et pro Deo judicare nitimini?* Job. XIII 8. Nam ut Jobi innocentiam criminationibus suis opprimerent, Dei justitiam laudibus efferebant, et ut in judiciis iniquis fieri solet, potentiori contra infirmum favebant. *Ipse vos arguet, quoniam in abscondito faciem ejus accipitis.* ibid. v. 10. fraudulento scilicet animo, et malitioso, quem specioso titulo commendandæ justitiæ Divinæ tegebant.

3) A facie. Plerumque per latinam præpositionem *coram* expeditissime redditur. *Repleta est terra iniquitate a facie eorum*, Gen VI 13. coram eis, coram hominibus. *Fluvius igneus rapidusque egrediebatur a facie ejus.* Dan. VII 10. coram Deo fluebat, non ex ejus ore manabat. Chaldaica extra dubitationem : coram eo. *Turris fortitudinis a facie inimici.* Ps. LX 4. Deus est perfugium insuperabile in conspectu quorumcunque hostium. *Conturbavit eos Dominus a facie Israël.* Jos. X 10. coram universo populo. *Pœnas dabunt in interitu æternas a facie Domini.* 2. Thess. I 9. Subtilius hoc, quam verius, de pœna damni exponitur, quæ Dei conspectum damnatis in perpetuum adimit. Hebraismus est merus, qui non *a conspectu* Divino eos removeri, sed contra potius *in conspectu* Dei torqueri significat. Sententia simillima apocalypticæ illi : *Cruciabitur igne et sulphure in conspectu angelorum sanctorum, et ante conspectum Agni.*

Apoc. XIV 10. Interdum *a facie* est nostrum *propter*. Sic : *Ne timeas a facie verborum , quæ audisti*. Is. XXXVII 6. Noli propter audita in metu esse. *Plorabit anima mea a facie superbiæ*. Jer. XIII 17. propter vestram superbiam , qua obedientiam detrectatis. *Qui fugerit a facie pavoris* , præ pavore , pavoris ergo *cadet in foveam*. Jer. XLVIII 44. *A facie manus tuæ*. Jer. XV 17. Propter vaticinium a te mihi inspiratum , propter manum tuam ultricem nobis imminentem , quam in solitudine lugens considerabam. *A facie verbi parturit fatuus , tanquam gemitus partus infantis. Sagitta infixa femori carnis* (non *canis*) *sic verbum in corde stulti*. Eccli. XIX 11 sq. Siquid arcani audiit stultus, propter verbum hoc auditum quiescere non potest, donec illud effuderit, eoque se liberarit.

4) Super faciem ; pro super. *Tenebræ erant super faciem abyssi* ; i. e. *super abyssum*. Gen. I 2. Noë columbam emisit, *ut videret, si jam cessassent aquæ super faciem terræ*. Gen. VIII 8. pro , super terram. *In omnes , qui sedent super faciem omnis terræ*. i. e. super omnem terram. Luc. XXI 35. in omnes orbis terrarum incolas.

5) Secundum faciem , in facie. *Erat autem populus jucundus secundum faciem sanctorum*. Judith XVI 24. coram sanctuario ; ut diebus solennibus , in Dei templo agi solitis. *In facie quidem humilis sum inter vos*. 2. Cor. X 1. Nihil ad aspectum in me præclarum est. Græce , secundum faciem : sicut paulo post v. 7, ubi etiam noster interpres id servavit : *Quæ secundum faciem sunt, videte*, quæ coram , quæ in oculis sunt ; quæ apparent.

6) Facie ad faciem. *Adducam vos in desertum populorum*, ubi non sunt populi : *et judicabor vobiscum ibi facie ad faciem*, disceptabo solus cum solis. Ez. XX 35. *Facie ad faciem locutus est nobis in monte de medio ignis*, inquit Moyses de Deo. Deut. V 4. *Loquebatur autem Dominus ad Moysen facie ad faciem , sicut solet loqui homo ad amicum suum*. Ex. XXXIII 11. *Non surrexit ultra propheta in Israël sicut Moyses , quem nosset Dominus facie ad faciem*. Deut. XXXIV 10. Non quasi Dei vultum Moyses viderit, cui dictum est : *Non poteris videre faciem meam. non enim videbit me homo , et vivet*. Ex. XXXIII 20. multoque minus populus , qui vetitus est *transcendere terminos* (montis Sinai) *ad videndum Dominum*. Ex. XIX 21. Sed sensu dicto : solus cum solis , solus soli.

7) Facies adversus faciem. *Ne accipias faciem adversus faciem tuam* (græce , contra animam tuam,) *nec adversus animam tuam mendacium*. Eccli. IV 26. Nullius hominis respectu , nullo mendacio moveri te sine , ut contra te et animæ tuæ bonum quidquam agas.

8) Faciem ponere , firmare faciem. Gladius , fames , et pestis prædicitur , *si posueritis faciem vestram, ut in-*

grediamini Ægyptum. Jer. XLII 15 sqq. si obfirmaveritis animum. Christus *faciem suam firmavit, ut iret in Jerusalem.* Luc. IX 51. Animo et vultu immoto adire necis suæ locum constituit. Quam ob rem Samaritani *non receperunt eum, quia facies ejus erat euntis in Jerusalem.* ibid. v. 53. quia apparebat, urbem ab illo peti Samaritanis adeo exosam.

9) Facies honoris. Paterfamilias ad hospitem peregrinum : *Exi a facie honoris amicorum meorum.* Eccli. XXIX 34. Migra, cede honoratioribus, da locum amicis meis : supervenit necessarius quidam meus, adest frater, cui discessu tuo consulendum est.

FACIO. *Domine, fac mecum.* Ps. CVIII 21. D. Augustinus more Latinorum intelligit : sume partes meas, ades mihi, sta a me. Arabs et alii addunt : misericordiam.

2) Faciens faciet. *Tradidi eum* (Assyrium) *in manu fortissimi gentium,* Chaldæi : *faciens faciet ei;* nimirum, ut meretur. Ez. XXXI 11. Chaldæus immittetur a Deo altæ illi et superbæ cedro Assur.

3) Facio, jurantis. Passim occurrit. *Hæc mihi faciat Dominus, et hæc addat, si non sola mors me et te separaverit,* ita Ruth ad socrum suam Noëmi. Ruth I 17. Vindicem sibi Deum imprecatur, si socrum ante mortem reliquerit.

4) Passiva hujus verbi dabuntur in Voc. *Fio.*

FASCICULUS. Eleganter Abigail ad Davidem : *erit anima domini mei custodita quasi in fasciculo viventium apud Dominum tuum.* 1. Reg. XXV 29. Deus vitæ dominus te ab inimicis tutum servabit, et in selecto eorum numero custodiet, quibus longævam senectutem destinavit. *Ædificat in cœlo ascensionem suam, et fasciculum suum super terram fundavit.* Amos IX 6. Deus, inquit Hieronymus, in cœlo habitat, et numerum a se electorum in terra congregat.

FAUCES. Lex, si eam custodieris, *erit vita animæ tuæ, et gratia faucibus tuis.* Prov. III 22. Torquis aut monilis instar collum tuum ornabit; i. e. sermones tuos sapientes et pretiosos efficiet.

2) Fauces latronum. *Quasi fauces virorum latronum, particeps sacerdotum, in via interficientium pergentes de Sichem.* Os. VI 9. Civitas Galaad conjunxit se cum simulacrorum sacerdotibus, et sicut latrones sanguinolentis faucibus irruentes, occidunt eos, qui præscriptis lege temporibus Hierosolymam proficiscuntur ex urbe nobilissima Sichem seu Sichar, ut in templo verum Deum adorent.

FAUNUS. *Habitabunt dracones cum faunis ficariis.* Jer. L. 39. Hebraicum *dsijím et ijim* legitur etiam Is. XXXIV 14. Cum ergo B. Hieronymus in Isaia illa ipsa vocabula

interpretatus sit dæmonia et onocentauros, in Jeremia dracones et faunos ficarios: vides, nil aliud significari, quam spectra dæmonum, sub variis formis homini illudentium, eoque terroribus fugato, loco solitudinem inducentium. Ficarii autem vocantur, quod inter caprificos seu ficos sylvestres apparerent; aptissime sane: caprificus enim ex ædificiorum ruinis inter saxa enascitur. Vid. *Onocrotalus.*

FEMUR. *Pone manum tuam subter femur meum, ut adjurem te per Dominum*, ait ad servum Abrahamus. Gen. XXIV 2. Erat is apud anticos illos ritus jurantium.

FENESTRA. De Messiæ nuntiis, seu apostolis, evangelicus propheta exclamat: *Qui sunt isti, qui ut nubes*, (celerrimæ, et fertilissimæ) *volant, et quasi columbæ* (candidæ, veloces, simplices) *ad fenestras suas?* Is. LX 8. Ut hæ ad columbarii sui fenestras properant, sic apostoli, ut Hieronymus loquitur, alis Spiritus Sancti ad notos sibi aditus ecclesiæ festinant.

2) Mors per fenestras ascendens. Jer. IX 21. Chaldæi, moræ impatientes, non dignabuntur portas effringere, sed per fenestras tectorumque foramina insilient: occisis domi omnibus, in plateas erumpent, et vagantes ibi pueros ac juvenes trucidabunt: *disperdere parvulos deforis, juvenes de plateis.* ibid. Tropologice Patres, custodiendas gnaviter domus nostræ fenestras, oculos, atque aures, ne mors animi illabatur.

FERA. *Increpa feras arundinis: congregatio taurorum in vaccis populorum: ut excludant eos, qui probati sunt argento.* Ps. LXVII 31. Increpa, Deus, deterre hostes nostros, similes feris inter arundineta stabulantibus, ac tauris inter armenta furentibus: qui hæreditate promissa excludere conantur populum, tibi instar argenti probatum. Ingeniosissime Ægyptios notat, geminam mutuatus imaginem propriam; a crocodilis, inter Nili arundines insidiantibus; a tauriformi Serapide, quem adorabant. Tauri, principes; vaccæ, populus. *Argento*, hebraismus: ut eodem Psalmo, *nive dealbabuntur*, v. 15. pro instar nivis, ceu nix.

FERO. *Quantum in te est*, inquit malignus Jobi reprehensor et exagitator Eliphaz, *evacuasti timorem et tulisti preces coram Deo.* Job. XV 4. Ademisti hominibus Dei timorem: proinde et rogandi ejus necessitatem sustulisti. *Fero* eo sensu, quo Job. XXIV 10: *esurientibus tulerunt spicas*; i. e. rapuerunt

FERRUM. De Josepho patriarcha vendito: *Humiliaverunt in compedibus pedes ejus, ferrum pertransiit animam ejus.* Ps. CIV 18. Tam Græci, quam hebraizantes ex fonte hebraico, et recte quidem, ita vertunt: Anima ejus venit in ferrum; anima ejus, id est, ipse; more

hebraico, ipse in compedes incidit; in ferrum seu per ferrum, si ita loqui libet, pertransiit. Sed multo tenerior ad affectum Vulgata; neque sic, ut omittat sensum hebraicum, sed potius suo includat, in hunc modum: Ferrum, in quod Joseph incidit, intime eum perculit, ipsamque ejus animam penetravit. Sicuti ad Mariam Simeon: *Tuam ipsius animam pertransibit gladius.* Luc II 35. Pergit psaltes: *donec veniret verbum ejus.* v. sq. Quod accipi duobus modis potest: *ejus*, i. e. Dei, Josephum liberantis: et *ejus* ipsius Josephi, nimirum vaticinatio coram Pharaone; vel, donec ejus somnia, patri et fratribus olim narrata, opere implerentur. Quorum quia utrumque et cum veritate, et cum hebraico fonte, æqualiter congruit: ego quoque in mea Psalterii explanatione totidem verbis usus sum, et ambigue dictum, quale inveni, reliqui. Atque id, ut semel hoc dicam, in Psalterio est a me factum sæpius, quoties nimirum uterque locutionis ambiguæ sensus erat æque probabilis, et hebraico consentaneus.

FESTINO. *Miseretur excipientis doctrinam miserationis, et qui festinat in judiciis ejus.* Eccli. XVIII 14. Miseretur Deus hominis, qui caritatis et misericordiæ præceptum servat, et qui celeriter exequitur imperata.

2) Festinare tempus. Siracidæ ad Deum precatio: *Festina tempus, et memento finis.* Eccli. XXXVI 10. Triplex est græcorum codd. lectio, quam ita complector: Accelera tempus liberationis nostræ, et memento jurisjurandi tui, quo promisisti Messiam, finiturum omnes nostras ærumnas, et iram tuam a nobis in hostes aversurum.

FICARIUS. De faunis ficariis dictum paulo ante, Voc. *Faunus.*

FICTOR. *Ecce fictor locustæ in principio germinantium serotini imbris, et ecce serotinus post tonsionem regis.* Amos VII 1. Ecce Deus producit et immittit in terram nostram locustas innumeras, eo tempore, quo (Aprili exeunte) per ultimam pluviam fruges omnes maturitatem plenam assequuntur: postquam paulo ante locusta alia, nimirum regia, campos nostros totonderat. Deprecatur Amos (v. 2), ne Deus depasci penitus omnia sinat, idque (v. 3) impetrat. Hæc species visi, quod prophetæ objectum est: sententia hæc latet: Misit Deus Assyrium hostem, cum jam reflorescerent res hebraicæ, prius ab rege Salmanasare devastatæ. Propheta obtestante, *misertus est Dominus super hoc: Non erit, dixit Dominus.* v. 3. id est, Sennacherib, Judæa per Assyrios suos subacta, Hierosolyma tamen non potietur. Inde nocturna illa strages horribilis Assyriorum CLXXXVM.

FIDES. *Omnia opera ejus in fide.* Ps. XXXII 4. In omnibus suis operibus fidelis est Deus.

FILIA. Numero singulari positum, sequente loci cujuspiam nomine, indicat urbem aut provinciam. Sic filia Jerusalem, aut filia Sion, est Hierosolyma urbs, et plerumque totum regnum Juda; filia Ægypti, tota Ægyptus; filia Babel, regnum Assyrium, Babylonii.

2) Filia populi mei; quod sæpius legitur. Est vel tota gens, vel Hierosolyma caput gentis. *Plorabo die ac nocte interfectos filiæ populi mei.* Jer. IX 1. chaldaice, cœtus populi mei.

3) Filiæ (numero plurali) urbis alicujus præcipuæ, sunt pagi, et oppida, per totam vicinitatem sita, urbique illi parentia. Id passim occurrit. Sic de Rabbath urbe principe Ammonitarum: *erit in tumulum* (acervum lapidum) *dissipata, filiæque ejus igni succendentur.* Jer. XLIX 2. oppida, villæ, et pagi; non puellæ.

4) Filia dei alieni. *Habuit* (hebr. uxorem duxit) *filiam dei alieni.* Mal. II 11. alienam, simulacra adorantem: quas ne sibi nuptiis jungerent, Hebræi lege Divino prohibebantur. Invehitur in eos, qui, repudiata uxore prima et legitima, externam et religionis veræ expertem duxerant.

5) Filia feminarum. Dan. XI 17. Hebraismus rarior: pulcherrima femina. Intelligitur Cleopatra, quam Antiochus Ptolemæo in matrimonium collocavit.

6) Filia latronis. Michæas, qui superiore Capite solatus Hierosolymam fuerat, eique fausta omnia promiserat, olim eventura; *Nunc* tamen, initio Capitis V, *Nunc vastaberis, filia latronis*, vastaberis, quæ vastabas: et latrocinari solita, a Chaldæis latronibus punieris.

7) Filia multitudinis. *Oculi tui sicut piscinæ in Hesebon, quæ sunt in porta filiæ multitudinis.* Cant. VII 4. Hebraice *Bath rabbim*, quod nomen proprium loci videtur fuisse, haud procul Hesebone: unde nomen portæ inditum.

8) Filiæ pharetræ. Thren. III 13. sagittæ.

9) Filiæ carminis, Eccle. XII 4. aures; quippe quæ carminibus pascuntur.

FILIUS, Filii Dei. *Videntes filii Dei filias hominum, quod essent pulchræ, acceperunt sibi uxores.* Gen. VI 2. ex his nuptiis orti filii *gigantes - - - - potentes a seculo viri famosi.* ibid. v. 4. Auctores veteres, quidam etiam e primoribus, angelos muliebri amore irretitos putarunt. Verum hæc opinio ita exaruit, ut præter illius memoriam nihil supersit. Plerique ducem sequuntur Divum Joannem Chrysostomum, existimantem, Dei filios hoc loco appellari Sethi religiosissimi posteros, hominum filias prolem sceleratam Caini; a qua infectos illos avitis criminibus, eamdem pravitatem filiis gigantibus tradidisse, non nisi diluvio eluendam.

2) Filius hominis. Distinguunt Hebræi *filios hominis* a *filiis viri :* nam filii viri sunt nobiles et insignes ; filii hominis, plebeii et viles. Sic, ubi nos habemus *terrigenæ et filii hominum* (Ps. XLVIII 3) ipsi legunt *filii hominis, et filii viri*, i. e. plebeii, et nobiles. Migravit hebraismus hic etiam in syriacum : quo factum, ut Christus Dei Filius frequenter se filium hominis appellaret. Quod autem Mariophili quidam pie meditati sunt, Christum id honori sanctissimæ suæ Matris dedisse, cui uni vitam deberet, non hominum, ut alii, sed hominis filius : latinis fortasse auribus placere potest, Bibliorum peritis non potest. Ezechiel quoque filius hominis in suo volumine quoties dicitur, non utique idcirco filius virginis appellatur. Et ubique Hebræi, ut dixi, *filii hominis* dicuntur, ubi de plebeiis sermo est, non *filii hominum.* Sed plane jugulat sententiam illam in Evangelio græco et Actis Apostolorum articulus, qui vocabulo *hominis* additus, est generis masculini : ut jam olim observarunt eruditissimus Lorinus in Act. VII 56, et doctissimus ac religiosissimus Salmeron Commentar. in N. T. Vol. I Prolegom. 13. Sic ergo se Christus, inquit ibidem Salmeron, filium hominis modestissime dixit, ut nos terræ filium dicimus, ignobilem, obscurum, contemptum. In Psalterio quoque Messias filius hominis nuncupatur, cum vates pro Ecclesia Deum obsecrans, ita canit : *Respice de cælo, et vide, et visita vineam istam ; et perfice eam, quam plantavit dextera tua : et super filium hominis, quem confirmasti tibi.* Ps. LXXIX 15 seq. Vide seu respice, et visita, non tantum ecclesiæ vineam a te plantatam, sed et filium seu super filium hominis (chaldaice, Regem Christum) quem Regem æternum, et propter ipsum hanc vineam tibi stabiliisti. Idem ibid. v. 18. *vir dexteræ* appellatur, quem dextera sua Pater defendit.

3) Filii, pro discipulis. 4. Reg. II 3 et alibi, filii prophetarum : quos hi instituerant, non quos genuerant. Filii cantorum. 2. Esdr. XII 28. cantorum discipuli, cantores.

4) Filii, pro nepotibus. *Orabam filios uteri mei*, ait de se jam calamitoso ei contempto Jobus, XIX 17. id est, nepotes : liberos enim ruina oppresserat.

5) Filius mortis. 1. Reg. XX 31. 2. Reg. XII 5. dignus supplicio, morti debitus.

6) Filius perditionis. Joan. XVII 12 de Juda, et 2. Thess. II 3 de Antichristo. Homo perditus, profligatus ; exitio destinatus, eoque oppressus.

7) Filii maledictionis. 2. Petr. II 14. Diris devoti, exsecrabiles.

8) Filii subtractionis. Hebr. x ult. Qui Divinis se mandatis subducunt; increduli, jugum detrectantes.

9) Filius homicidæ; i. e. homicida. 4. Reg. VI 32 de rege Israëlis Joramo, cum innocentis Elisæi caput amputari jussisset. Tametsi et nostro more dici Joramus potest homicidæ filius, Achabi nimirum, qui lucem Nabotho eripuit: sed id non est hujus loci.

10) Filius pacis. Hebræi pacis nomine genus omne prosperitatis intelligunt. *Dicite, Pax huic domui: et si ibi fuerit filius pacis, requiescet super illum pax vestra; sin autem, ad vos revertetur.* Luc. x 5 sq. Si quis erit salute ac bono hoc dignus, eorum fiet particeps; sin minus, vos certe humanitatis vestræ ac studii fructu non carebitis.

11) Filius unius aut plurium annorum. *Filius viginti et unius anni erat Sedecias, cum regnare cœpisset.* Jer. LII 1. Annos XXI natus erat. *Darius Medus successit in regnum annos natus sexaginta duos.* Dan. v ult. quod ipse Daniel chaldaice ita scripsit: *Et Darius Medus accepit regnum ut filius annorum sexaginta duorum.* Dan. VI 1 secundum partitionem canonis hebraici. *Filius unius anni erat Saul, cum regnare cœpisset; duobus autem annis regnavit super Israël.* 1. Reg. XIII 1. Principio imperii ea erat innocentia Saul rex, qua infans unius anni: sed talis non nisi per biennium perseveravit. Si enim non integritatis, sed regni annos numeres, *annis quadraginta* ei Saulem præfuisse, Doctor Gentium narrat Act. XIII 21. Chaldaice locus noster (1. Sam. XIII 1) sic habet: Sicut filius anni, in quo nullæ sunt culpæ.

12) Filii Orientis. Is. XI 14. Jer. XLIX 28. Ez. XXV 10. Hebræorum accolæ ad Orientem. Quo revocari potest elegantia illa sacræ linguæ Is. XIV 12, ubi nobis est *lucifer*, hebraice autem *filius auroræ*.

13) Filii maris. Messias, et emissus ab eo per orbem cœtus, quasi leo *rugiet, et formidabunt filii maris.* Os. XI 10. Remotissimi populi trans mare, salutari timore perculsi, evangelio morem gerent.

14) Filii nuptiarum (Marc. II 19) iidem sunt, qui Luc. v 34 filii sponsi, et græce a Luca filii thalami appellantur; amici videlicet sponso familiares.

15) Filii areæ. Is XXI 10. Grana e frumento excussa.

16) Filii tumultus. Jer. XLVIII 45. Moabitæ tumultuantes.

17) Filii olei. Zach. IV ult, et Apoc. XI 4. Enoch et Elias; de quibus paulo plura Voc. *Oliva.* Filius olei Is. V 1. solum pingue et frugiferum. LXX et Chaldæus habent, in loco pingui, in terra pingui. Vide in Vocabb. *Cornu* et *Phylacterium.*

FINGO. *Nunquid adhæret tibi sedes iniquitatis, qui fingis*

laborem in præcepto? Ps. XCIII 20. Longe a vero sensu litterali aberrat opinio existimantium, reprehendi eos, qui Dei præcepta ardua et laboriosa causantur. Deum ipsum propheta alloquitur, et laborem in ejus mandatis inesse confirmat. Convenit inter Hebraicos, Græcos, Latinosque doctores, *sedem iniquitatis* esse injustum tribunal humanum, Deo insociabile. Sed Hebræi et Græci, cum verbum *fingo* in participio legant, *fingens laborem*, id referunt ad hoc ipsum tribunal hominum, et intelligunt principes judicesque injustos, qui leges difficiles et labore plenas imponunt. Sed ambiguitatem tollit Vulgatæ auctoritas, quæ aperte determinat, verbum *fingo* non ad sedem iniquam, sed ipsum Deum pertinere: repugnat enim et genus pronominis relativi, et persona secunda verbi, dum dicitur, non *quæ fingit*, sed *qui fingis*. Verus itaque sensus est: Nunquid tibi, o Deus, qui creasti seu condidisti legem hominibus laboriosam, qui jussisti mandata tua custodiri nimis (i. e. valde, exquisite, accurate) nunquid tibi sociabitur tribunal iniquorum? neutiquam sane: nihil tibi cum illis commune est.

FINIO. *Usquedum finiantur lux et tenebræ.* Job XXVI 10. periphrasis poëtica; usque ad finem temporis, usque ad extremum judicii diem.

2) Finies me. Ezechias rex in cantico: *De mane usque ad vesperam finies me. Sperabam usque ad mane: quasi leo sic contrivit omnia ossa mea. De mane usque ad vesperam finies me.* Is. XXXVIII 12 sq. Tanta gravitas morbi fuit, ut illi diei superstitem me fore non sperarem, sed dicerem: ante hodiernam vesperam, Deus, e vita me tolles. Cum tamen usque ad noctem superfuisse me cernerem, sperabam, ad auroram me perventurum. Tum vero ita recruduit morbi vis, ut dolor instar leonis irrueret, omnia ossa confringentis. Quare denuo meum illud repetii: Ante hujus diei occasum ad tumulum me perduces.

FINIS. De Jerosolyma: *Sordes ejus in pedibus ejus, nec recordata est finis sui.* Thren. I 9. Etsi peccatorum sordibus conspurcata, non tamen cogitavit, quem denique finem sua esset habitura impietas.

2) Apparere in finem. *Adhuc visus procul, et apparebit in finem, et non mentietur. Si moram fecerit, exspecta illum, quia veniens veniet, et non tardabit.* Hab. II 3. Visio hæc. de venturo Messia; procul abest, nequaquam statim implebitur: sed apparebit promissi veritas in fine seculorum, ut loquitur apostolus 1. Cor. X 11. Non fallet datam fidem Deus: nec diuturna erit mora, si hinc æternitatem, illinc ævi nostri brevitatem aspexeris. Quamprimum adfuerit momentum illud decretum, non tardabit.

3) In finem, si præcedat negatio, est in perpetuum, semper. *Non in finem oblivio erit pauperis : patientia pauperum non peribit in finem.* Ps. IX 19. non erit sempiterna : non peribit in perpetuum. *Ne repellas in finem.* Ps. XLIII 23. Ne in perpetuum nos rejicias. *Animas pauperum tuorum ne obliviscaris in finem*, oblivione nimirum sempiterna. Ps. LXXIII 19. Eodem sensu usurpatur sæpe, cum negatio latet, vel omnino sententia est mere affirmans. *Destruxit eos usque in finem.* Eccli. X 16. Destruxit ita, ut nulla sit resurgendi spes in perpetuum. *Nunquid irasceris in perpetuum, aut perseverabis in finem?* q. d. non erit ira tua sempiterna. Jer. III 5. *Disciplina tua correxit me in finem*, in perpetuum, semper. Ps. XVII 36.

4) In finem, titulus complurium Psalmorum. D. Hieronymus vertit, Victori ; ei scilicet, qui musicæ artis notitia vel dignitate cæteros anteiret, musicæ præfecto ; ei psalmus hic tradi jubebatur canendus, aut in choro musicorum proponendus ; interdum etiam certis quibusdam instrumentis musicis comitandus. Si quæras, unde ingens hæc interpretandi diversitas, mihi dubium non est, quin LXX et quicunque *in finem* posuerunt, pro hebraica quinque litterarum voce legerint omisso *mem* breviorem aliam quatuor litterarum, quæ finem significat. Finem hunc allegorice Christum intelligunt nostri, qui finis est et principium omnium.

5) Memento finis. Siracides ita Deum precatur : *Festina tempus, et memento finis.* Eccli. XXXVI 10. Triplex est in græco fonte lectio pro exemplarium varietate : alia habent, Memento finis ; alia, Memento iræ ; alia, Memento jurisjurandi. Sic omnia copulemus : Accelera salutis tempus, et memento jurisjurandi, quo promisisti, te mala nostra finiturum, et iram in hostes nostros conversurum, per Messiæ adventum.

FINITIO. Res quatuor homini molestissimas sic enumerat Siracides : *Cogitationes eorum, et timores cordis, adinventio exspectationis, et dies finitionis.* Eccli. XL 2. Curæ, timores, spes fallaces, mors.

FIO. *Hæc facta est mihi, quia justificationes tuas exquisivi.* Ps. CXVIII 56. Hoc (ut memor essem nominis tui noctu) ideo mihi contigit, quia custodivi (ita est hebraice) decreta tua. *Hæc* pro *hoc* : nam genere neutro Hebræi carent. Inde et illud ejusdem Psalmi : *Hæc me consolata est.* v. 50. pro, Hoc me consolatum est.

2) Fieri in populo. De gladio Nabuchodonosoris : *Hic factus est in populo meo, hic in cunctis ducibus Israël, qui fugerant.* Jer. XXI 12. Præteritum pro futuro, more prophetico et poëtico Hebræorum. Chaldæi gladius deprehendet, assequetur, tum populum, tum duces frustra fugitivos.

3) Fieri de medio, fieri foras. *Donec de medio fiat.* 2. Thess. II 7. donec tollatur. *Jussit foras ad breve homines fieri.* Act. V 34. Jussit eos e concilio tantisper educi.

FIRMAMENTUM. *Posuisti firmamentum ejus formidinem.* Ps. LXXXVIII 41. hebraice, munimenta ejus. Hæc nimirum ab hoste capta, Deus ex præsidio in ejus terrorem mutavit.

2) Firmamentum in plaga. De impiis felicibus: *Non est - - - - firmamentum in plaga eorum.* Ps. LXXII 4. Si qua etiam plaga illis infligitur, ea tamen non est diuturna: abundant namque modis liberandi se dolore.

3) Firmamentum panis, in summis montium. *Erit firmamentum in terra in summis montium.* Ps. LXXI 16. Id firmamentum, ut ex hebraico liquet, triticum est. Tanta erit abundantia tritici, ut etiam in summis montium largiter proventurum sit. Alibi panis additur. *Vocavit famem super terram, et omne firmamentum panis contrivit.* Ps. CIV 16. Hic vero est hebraice, *omnem baculum panis;* omnem culmum tritici.

FLAGELLUM. Is. XXVIII 15 est Nabuchodonosor. Non attinget nos, inquiunt scelerati, tutos patrocinio deorum, quos prophetæ *mendacium* appellant.

FLAVESCO. *Ne intuearis vinum, quando flavescit, cum splenduerit in vitro color ejus.* Prov. XXIII 31. Hebraice tamen est, rubet. Nec sane flavum usquam in Bibliis vinum reperio, sed rubrum ubique. *Quare ergo rubrum est indumentum tuum, et vestimenta tua sicut calcantium in torculari?* Is. LXIII 2. *Elephantis ostenderunt sanguinem uvæ et mori, ad acuendos eos in prælium.* 1. Mach. VI 34. *Libavit de sanguine uvæ.* Eccli. L 16. *Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uvæ pallium suum.* Gen. XLIX 11. *Pulchriores sunt oculi ejus vino.* ibid. v. 12. hebraice: rubicundi oculi præ vino. Adde his, quod vir eruditionis multiplicis Petrus Laurembergius in Acerra Philologica testatur, Centur. III § 68, e veteribus Historicis, Geographis, Botanicis, neminem esse, qui aliud vinum quam rubrum Judææ tribuat. Recte igitur cum eodem Laurembergio statues, et primum Christi miraculum, et ultimum omniumque maximum, rubri coloris vino assignanda esse; id est, aquas Canæ in Galilæa conversas a Domino in vinum rubrum esse, ejusdemque coloris fuisse illud, quo in Cœna Sacrosancta instituenda usus est. De Cananæo vino favet Ecclesia, in hymno Epiphaniæ canens: *Aquæ rubescunt hydriæ.*

FLOREO. *Florebunt de civitate sicut fœnum terræ.* Ps. LXXI 16. Cives florebunt tanto numero, quantus est herbarum seu fœni crescentis.

FLOS. *Date florem Moab, quia florens egredietur.* Jer.

XLVIII 9. Sarcasmus acerbus in Moabitidem, tanquam in puellam sceleratam et vanam. Date illi flores, quibus se coronet : hæ ipsæ corollæ pro alis erunt, quibus avolet (ita enim habet fons hebraicus) in exilium et servitutem. *Maledictus, qui facit opus Domini fraudulenter : et maledictus, qui prohibet gladium suum a sanguine.* ibid. v. 10. qui regno Moabitarum parcit, neque illud pro viribus exscindit.

FLUMEN. Vocabulum hoc, si ponatur antonomastice, et nullo addito nomine proprio, plerumque Euphraten significat. *Habitare eas fecit in civitatibus Samariæ, et in reliquis regionibus trans flumen.* 1. Esdr. IV 10. nimirum Euphraten, quem Esdras eo Capite sæpius fluvium simpliciter appellat. *Dominabitur a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis terrarum :* hebraice, *terræ*, scilicet Judææ. Ps. LXXI 8. Cui par est illud : *Loquetur pacem gentibus, et potestas ejus a mari usque ad mare, et a fluminibus* (hebr. *a flumine*) *usque ad fines terræ.* Zach. IX 10. Notissimus erat hic loquendi modus Hebræis, qui ex Pentateucho scirent, promissum Abrahamo esse : *Semini tuo dabo terram hanc a fluvio Ægypti usque ad fluvium magnum Euphraten.* Gen. XV 18. et populo electo : *Ponam autem terminos tuos a mari rubro usque ad mare Palæstinorum, et a deserto usque ad fluvium.* Ex. XXIII 31. Ex quibus habebant nomina ipsa utriusque *maris* ac *fluvii*, et *fines terræ* seu *desertum.* Ambo tamen vaticinia apertissime solum Messiam prædicant, maxime si pergas in Psalmo : *et adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes servient ei.* v. 11. et si in Zacharia versum priorem annectas : *Ecce Rex tuus veniet tibi justus et Salvator.* Quæ omnia neque in Salomonem, neque in ullum alium regem aut hominem præter Christum Jesum conveniunt. Solus ille mortalium omnium non tantum Judææ totius, sed etiam universi orbis dominatu potitur, rex omnium a mari ad mare, ab ortu ad occasum ; et a flumine Jordane, ubi vox Patris intonuit, *Hic est Filius meus* (Matth. III ult.) usque ad terminos orbis terrarum.

2) Attentissimus Ribera in Commentar. Majorib. ad XII Prophetas minores, in C. ult. Mich. n. 33 censet, ubi de Judæorum terra sermo est, flumen per antonomasiam dici Jordanem. Recipio hoc ut probabile, et locum Psalterii de Christo modo allatum ita ipse interpretor. Sed cavendum, ne flumen mediterraneum cum finitimo confundatur. *Flumen* sine addito nomine, si sit mediterraneum et ipsius Judææ, Jordanis est ; si extra Judæam et finitimum : Euphrates. In explicato loco Ps. LXXI 8 pro diversa acceptione, ut dixi, utrumque verum est.

FLUO. Elogium terræ sanctæ proprium, Terra fluens lacte et melle. i. e. abundans non rebus tantum necessariis, verum etiam deliciis; nominatim lacte propter lætissima pascua, et melle ob immensam copiam apum.

FLUVIUS. Si nomen proprium non adjungatur, eodem modo accipiendum, quo paulo ante de *Flumine* explicatum est. Sic Ex. XXIII 31, 1. Esdr. IV 11, 16, 17, et 20. Euphrates eo vocabulo indicatur.

FODIO. Os. III 2. Hebraismus, cujus obscuritas inde oritur, quod et fodere, et emere, verbum idem significat. Emi eam (uxorem) mihi pretio argenti et hordei. Sic ubi Deut. II 6 nos cum LXX et Chaldæo legimus, *aquam emptam hauri etis et bibetis;* in fonte hebraico est, *et etiam aquas ab eis fodietis argento.* Erat autem priscis seculis consuetudo, ut nuptiæ per coëmptionem fierent: quod pluribus ostendit litteratissimus Barnabas Brissonius l. de vario ritu Nuptiarum. Omissis aliis gentibus, Hebræorum in hoc genere morem ostendunt verba Sichem, Dinam Jacobi patriarchæ filiam emere sibi a patre sponsam quantocunque pretio cupientis: *Quæcunque statueritis, dabo: augete dotem* (non quam puella viro, sed quam hic uxori afferat) *et munera postulate: et libenter tribuam.* Gen. XXXIV 11 sq.

FOEDERO. *Nunquid fœderabitur ferrum ferro ab Aquilone, et æs?* Jer. XV 12. Ferrum ab Aquilone sunt Chaldæi. Depone spem vanam, o Jerusalem: ferrum ferro, æs æri, Judæi Chaldæis sociari non possunt. Diripient te (v. sq.) hostes intra omnes tuos terminos, quam late ditio tua patet.

FOEDUS. Impii Hebræi dicunt: *Percussimus fœdus cum morte, et cum inferno fecimus pactum. Flagellum inundans cum transierit, non veniet super nos: quia posuimus mendacium spem nostram, et mendacio protecti sumus.* Is. XXVIII 15. Non timemus mortem ac tumulum, tam de iis securi, quam qui fœdere sibi aliquem adjunxerunt. Nabuchodonosor, populorum flagellum, cum ad nos usque pervenerit, non nocebit: sustentant enim spem nostram, proteguntque nos dii, quos prophetæ mendacium nuncupant.

FOENERO. *Non fœneravi*, non dedi cuiquam pecunias mutuas, *nec fœneravit mihi quisquam:* et tamen *omnes maledicunt mihi.* Jer. XV 10. Injuriam nec intuli, nec passus sum: poteram quiete vivere, nisi Deus mihi odiosum prophetæ officium imposuisset, quod omnium iras in me concitavit.

FOENUM. Judas Machabæus et socii inter feras in montibus *fœni cibo vescentes demorabantur.* 2. Mach. V ult. herbis et radicibus alebantur.

2) Fœnum pro palea, seu culmo frumenti una cum

spica. Mich. IV 12. Horum trituram propheta v. sq. imperat Hierosolymæ ceu vitulæ robustissimæ, cui vires ferreas et æream vim tribuit. Comminuti sunt autem populi ab Ecclesia, et eorum rapinæ ac potentia Deo subjecta tum, cum ad Christum adducti sunt.

FOETANTES. Davidem Deus elegit *de post fœtantes.* Ps. LXXVII 70. cum fœtas ovas sequeretur, qui est infimus vitæ pastoritiæ gradus. Inde eum transtulit *ad pascendum Jacob populum suum*, ut est hebraice v. sq.

FOETEO. Hebræi ad Moysen et Aaronem : *Fœtere fecistis odorem nostrum coram Pharaone et servis ejus.* Ex. V 21. odiosos nos illis effecistis. Modus hic loquendi occurrit et alibi in hebraico ; exempli gratia Gen. XXXIV 30. ubi noster absque metaphora : *odiosum fecistis me Chananæis.* Sic et 1. Reg. XXVII ult. *Multa mala operatus est contra populum suum* : hebraice ad verbum : *fœtendo fœtere se fecit populo suo* : summopere scilicet invisum, tot illatis perpetuo damnis. *Videntes autem filii Ammon, quod injuriam fecissent David.* 1. Par. XIX 6. hebraice : *quoniam fœtere se fecissent Davidi.*

FONS. *Benedicite Deo Domino de fontibus* (hebraice, de fonte) *Israël.* Ps. LXXVII 27. Fons hic seu fontes vel est Jacob et XII patriarchæ, ejus filii ; vel beneficiorum scaturigo uberrima, populo electo aperta. Enumerantur mox principes, eorumque in suas tribus dimanans felicitas. Benjamin, natu minimus ; tribus quoque minima omnium, sed in Saule rege victoris et gloria ad stuporem usque aucta. Juda, unde regum a Davide perpetua series. Zabulon et Nephthali, Judicum tempore insignes, præsertim contra Jabin et Sisaram. Allegorice, fons gratiæ Christus, et fontes apostoli. Quorum novissimus Paulus, ad tertium usque cœlum raptus, e tribu Benjamin ; alii de tribu Juda, Servatoris propinqui ; cæteri, utpote Galilæi, ex tribubus Zabulon et Nephthali.

2) Fontes et vena. In elegantissima allegoria fidelis conjugii Prov. V 15 sqq. fontes sunt legitimi liberi, vena est uxor.

FORAMEN. Non tantum in summa dignitate, ac maximis opibus natus es, o Rex Tyri : sed *et foramina tua in die, qua conditus es, præparata sunt.* Ez. XXVIII 13. hebraice tibiæ seu fistulæ. Parata tibi est lætitia, et occasio fruendi voluptate omni honesta, qualis est musica.

2) Videntes per foramina. Eccle. XII 3. Oculi. Totam illam Senii hypotyposin artificiosissimam explano in Voc. *Tenebresco.*

FORMIDO. Bar. VI 69. Terriculum in horto, vinea, agro. Tales, inquit, sunt dii, vana gentium terricula.

FORMIDOLOSUS. *Ad Deum formidolosa laudatio.* Job. XXXVII 22. Deo terribili debetur laus, non sine timore

tamen persolvenda : quia *digne eum invenire non possumus*. V. sq.

FORNAX. Sol *fornacem custodiens in operibus ardoris*. Eccli. XLIII 3. Ardorem continet instar fornacis vehementissime succensæ.

2) Fornax ferrea. Jer. XI 4. Servitus gravissima in Ægypto, ubi laterem coquere, et injurias ferre ultimas coacti.

FORNICOR. Passim de adorantibus falsos deos et simulacra. *Cum fornicati fuerint cum diis suis, et adoraverint simulacra eorum*. Ex. XXXIV 15. *Fornicabitur post deos alienos*. Deut. XXXI 16. *Fornicans fornicabitur terra a domino*. i. e. deserto Domino. Os. I 2. *Filii fornicationum sunt*. Os. II 4. chaldaice, *filii idololatræ*. Tale et illud : *Fornicata es cum filiis Ægypti* - - - *in filiis Assyriorum* - - - *cum Chaldæis*. Ez. XVI 26. sqq. Imitata hos populos, eorum deos adoptasti. *Fornicata est igitur super me*, dicit Dominus. Ez. XXIII 5. contra me.

FORNIX. *Dissipat impios rex sapiens, et incurvat super eos fornicem*. Prov. XX 26. heb. chald. et græc. *rotam*. Frequens veteribus supplicium rotæ, cujus radiis innexus varie torquebatur reus. Fornix dici potest a cantho, qui vere fornix est rotæ, extremam ejus curvaturam cingens et includens.

FORSITAN. Pro utique, nimirum, scilicet. *Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi*. Joan. V 46. *Si me sciretis, forsitan et Patrem meum sciretis*. Joan. VIII 19. Græce eadem est particula, quæ Joan. VIII 42, XIV 7, et XVIII 36, ubi etiam noster vertit *utique*.

FORTITUDO. David ad Deum : *Fortitudinem meam ad te custodiam*. i. e. apud te. Ps. LVIII 10.

2) Fortitudo capitis. *Meus est Galaad, et meus est Manasses : et Ephraim fortitudo* (hebraice, munimentum seu arx) *capitis mei*. Ps. LIX 9. quia Ephraimitæ robur erant exercitus Israëlitici. Ostendit, occupatam a se Dei beneficio regionem omnem cis ac trans Jordanem.

3) Fortitudo maris. *Erubesce Sidon : ait enim mare, fortitudo maris, dicens : Non parturivi, et non peperi, et non enutrivi juvenes*. Es. XXIII 4. Erubesce Sidon, quæ Tyrum filiam tuam pereuntem auxilio non sublevasti. Sic ait mare, id est, navarchi et mercatores, et ipsa potissimum Tyrus, munimentum maritimum validissimum. Ego, inquit Tyrus, ab hoste ita exinanita sum et vastata, ut si semper fuissem sterilis : cum tamen prole florentissima abundaverim.

4) Clamare in fortitudine. Jon. III 8. Clamare valide. Id innumeris locis reperias, fortitudinem in Divinis Libris non pro animi magnitudine et constantia accipi ; sed pro viribus, potentia, robore.

FRAMEA. *Eripe animam meam ab impio, frameam tuam ab inimicis manus tuæ.* Ps. XVI 13. Fons hebraicus, gladium tuum; LXX, rhomphæam tuam. *Framea*, ortum a Germanis vocabulum, hastam significabat, ut diserte explicat Tacitus : traductum est postea ad indicandum etiam gladium. Sententia loci est : Eripe me impio, et hostibus tuis extorque gladium, adime vires, quibus contra æquitatem et voluntatem tuam abutuntur.

2) Defecerunt frameæ. *Inimici defecerunt frameæ in finem.* Ps. IX 7. Aliqui, latina sola considerantes, dici putarunt, inimicos deficere seu deesse ferro; ita concisos a victoribus hostes esse, ut jam non inveniant, quos occidant. Sed hebraica et græca luculenter : Enses hostis defecerunt in perpetuum. Sic fracta est potentia hostium, ut arma deinceps capere nunquam ausuri sint.

3) Framea super pastorem. *Framea suscitare super pastorem meum, et super virum cohærentem mihi, dicit Dominus exercituum : percute pastorem, et dispergentur oves : et convertam manum meam ad parvulos.* Zach. XIII 7. Christus ipse docuit (Matth. XXVI 31, et Marc. XIV 27) prædicta hæc esse de se et apostolis, dispergendis eo tempore, quo passurus ipse esset. Divini ergo Patris vox est : Sinam te hostilis gladie, irruere in constitutum a me Pastorem generis humani, qui ut verus Deus ejusdem est mecum Naturæ, et ut sanctissimus Homo summa mihi amicitia conjungitur. Percutietur pastor hic, et grex dissipabitur. Sed redux ego, inquit JESUS, manum extendam ad trepidos, et afflictos confirmabo.

FRATER. De proxima consanguinitate conjunctis; hebraismus notissimus. *Quod cum audisset Abram, captum videlicet Lot fratrem suum.* Gen. XIV 14. i. e. filium fratris sui Arani. Eadem consuetudine in Lege Nova sæpius fratres Domini appellantur, quod propinquissima cognatione Christum attingerent, non quod eamdem etiam matrem haberent, ut quidam rerum et linguarum inscii somniarunt. De his plura Voc. *Jacobus.*

2) Frater pro simili. *Qui mollis et dissolutus est in opere suo, frater est sua opera dissipantis.* Prov. XVIII 9. similis dissipanti.

3) Frater draconum; et socius struthionum. Job. XXX 29. De Jobi plangore, sibilis, ejulatu, rectius hæc accipi, quam de ejus solitudine, ex contextu et Michæa ostendi Voc. *Draco*, § 2.

4) Fratres nostri. Doctor gentium laudat fratris sui sollicitudinem *sive pro Tito, qui est socius meus, et in vos adjutor, sive fratres nostri, apostoli ecclesiarum.* 2. Cor. VIII 23. Antiptósis est; usitato more diceretur : sive pro Tito, sive pro fratribus nostris apostolis. Hebrai-

cam ista et syriacam linguam sapiunt, casuum distinctione carentes.

FRATERNITAS. Resistite, inquit apostolorum princeps, leoni stygio; *scientes, eamdem passionem ei, quæ in mundo est, vestræ fraternitati fieri.* 1. Petr. V 9. Scitote, fratres quoque vestros, qui per orbem dispersi vivunt, nihilo leviora pati.

FRAUDULENTER. *Maledictus, qui facit opus Domini fraudulenter* (LXX, negligenter:) *et maledictus, qui prohibet gladium suum a sanguine.* Jer. XLVIII 10. qui parcit Moabitis, qui eos non conatur delere, quoad valet. Tropologice, de negligentia in exstirpandis vitiis.

FRENUM. *In die illa erit, quod super frenum equi est, sanctum Domino.* Zach. ult. 20. Ornamenta bellica Deo consecrabuntur in templo, cessantibus jam bellis, et pace per veram religionem introducta.

2) Frenum tributi. 2. Reg. VIII 1. Urbs Geth, caput unius e satrapiis Philisthæorum. Patet conferenti narrationem ejusdem rei alteram 1. Par XVIII 1. Sic dicta Geth, postquam ei a se victæ David præsidium imposuit, atque ita munimento hoc tanquam freno Philisthæos cohibuit, et imperatum a se tributum solvere coëgit.

FRUCTUS. *Obaudite me divini fructus.* Eccli. XXXIX 17. Spiritus Sapientiæ in me dicit, inquit Siracides, et per me ad vos: *Exaudite me, filii sancti*; ita est græce. Hebræi, Divinus populus, adoptati a Deo filii, ejusque veluti progenies.

2) Fructus cogitationum. *Terra erit in desolationem propter habitatores suos* impios, *et propter fructum malarum cogitationum eorum.* Mich. VII 13.

3) Fructus labiorum. *Creavi fructum labiorum pacem.* Is. LVII 19. Fructum precum suarum percipient: (præteritum pro futuro, ut alibi locis innumeris;) pacem eis impertiar, pacem plenam, prosperitatem in omnes diffundendam. Vid. in Voc. *Vitulus.*

FRUSTUM. Lebetem per ludibrium dixerant Jerosolymam, se autem carnes. *Hæc est lebes, nos autem carnes.* Ez. XI 3. Hic serio Deus ad prophetam: *Pone ollam; pone, inquam, et mitte in eam aquam. Congere frusta ejus,* ollæ debita, ibi coquenda, *in eam; omnem partem bonam, femur et armum, electa et ossibus plena.* Ez. XXIV 3 sq. Præstantissimos quosque igni ærumnarum coquendos destinat.

FUIT. Luc. III 23. sqq. Vid. *Sum.*

FULGUR. *Fulgura in pluviam fecit.* Ps CXXXIV 7. Pluviam immittit statim post fulgura, vel etiam cum illis, cum tamen naturæ sint prorsus contrariæ. Idem legimus Jer. X 13 et LI 16.

FULLO. Messias *quasi ignis constans, et quasi herba fullonum.* Mal. III 2. De herba fullonum sive saponis dixi Voc. *Borith.* Christus suos tam puros efficit, quam ignis metalla pretiosissima; tam candidos, et sine omni macula splendidos, quam herba hæc telam.

FUMIGO. Deus *tangit montes, et fumigant*, seu fumant. Ps. CIII 32. *ut mons Sinai, Vesuvius, Ætna, Pyrenæi olim, qui arserunt, flammas vomuerunt, grandem fumum in fornacis modum exhalantes terribili specie.* Ita doctissimus Gilbert. Genebrardus, ad hunc Psalterii locum.

FUNDAMENTUM. *Contremuit terra: fundamenta montium conturbata sunt.* Ps. XVII 8. Pars hypotyposeos illustris, qua David adventum liberatoris sui Dei poëtice describit. Legitur etiam 2. Reg. XXII 8 sqq. *Contremuit terra: fundamenta montium concussa sunt, et conquassata*, etc. Tantus fuit motus terræ, ut etiam ima montium trepidarent.

2) Revelare fundamenta. De Samaria: *fundamenta ejus revelabo.* Mich. I 6. Evertam funditus: destruam sic, ut fundamenta appareant. *Apparuerunt fontes aquarum, et revelata sunt fundamenta orbis terrarum.* Ps. XVII 16. et pæne totidem verbis 2. Reg. XXII 16. Terra tanto motu concussa est, ut divulsa ac scissa ad intimas usque fontium origines et latebras reconditissimas pateret.

3) Fundamenta terræ, i. e. reipublicæ. *Nescierunt, neque intellexerunt, in tenebris ambulant: movebuntur omnia fundamenta terræ.* Ps. LXXXI (qui totus est de judicibus et magistratibus) 5. Exponit hoc perquam concinne Venerab. Bellarminus: Judices nescierunt, quid facti in causis; nec intellexerunt, quid juris; ideo in tenebris ambulantes, perperam judicant: convulsis autem legum et justitiæ fundamentis, totus orbis terrarum perturbabitur.

FUNDO. *Domine, in judicium posuisti eum* (Chaldæum;) *et fortem, ut corriperes, fundasti eum.* Hab. I 12. Ad hoc eum elegisti, ut per illum justi tui judicii executio perageretur: et idcirco tantas ei vires tribuisti, ut ejus manu nos castigares. Sed tamen (v. 13) purissimi tui oculi crudelitatem et sævitiam aspicere non possunt: cur ergo eam in Chaldæo impunitam intueris, pejore nobis, quos devorat?

FUNICULUS. Pro possessione, sive hæreditate: eas enim ductis funiculis dividebant. *Quando dividebat Altissimus gentes - - - - Jacob funiculus hæreditatis ejus.* Deut. XXXII 8 sq. Ex omnibus populis Hebraicum delegit, quem ceu hæreditatem sibi propriam possideret. *Non erit tibi mittens funiculum sortis in cœtu Domini.* Mich. II 5. Jam non erit tibi possessio et hæreditas in terra sancta Vid. in Voc. *Virga.*

2) Funiculo metiri. *Filii tui et filiæ tuæ in gladio cadent, et humus tua funiculo metietur.* Amos VII ult. Victor, occisis incolis, terram suis possidendam sorte dividet. Militaris locutio : qualis et illa : *Tetendit funiculum suum.* Thr. II 8. Adeo prostrata est Jerosolymæ felicitas, ut Deus eam solo æquasse videatur, ut funiculus tendi per nudam aream possit. David *percussit Moab, et mensus est eos funiculo, coæquans terræ : mensus est autem duos funiculos, unum ad occidendum, et unum ad vivificandum.* 2. Reg. VIII 2. Moabitidem penitus sibi subjecit, ac tum de regione ipsa, tum de incolarum vita et nece pro arbitrio statuit. Geminus hic funiculus est metaphoricus duntaxat, et liberrimam Davidis voluntatem significat, qua alios justo supplicio addixit, aliorum vitæ pepercit. Plures multo fuisse servatos, quam interfectos, docet hebraicum vocabulum *plenitudinis* funiculo vitæ additum 2. Sam. VIII 2.

3) Funiculus Samariæ. *Extendam super Jerusalem funiculum Samariæ, et pondus domus Achab.* 4. Reg. XXI 13. In eam non minus graviter animadvertam, quam in Samariam, et domum Achab. Declarat id admirabili similitudine a litteris in tabella cerata scriptis : *delebo Jerusalem, sicut deleri solent tabulæ : et delens vertam, et ducam crebrius stylum super faciem ejus*, ut ne vestigium quidem litterarum supersit.

4) Semita et funiculus. *Tu cognovisti sessionem meam et resurrectionem meam ;* omnem meam requiem, omne meum negotium ; quid sedens, quid stans agitem. *Intellexisti* omnes *cogitationes meas de longe : semitam meam, et funiculum meum investigasti.* Ps. CXXXVIII 2 sq. nosti, quid sim conatus acquirere, et quid acquisierim ; *semitam et accubationem* meam, ut est in hebraico.

5) Funiculi Adam. *In funiculis Adam traham* (pro traxi) *eos, in vinculis caritatis : et ero* (fui) *eis quasi exaltans jugum super maxillas eorum, et declinavi ad eum ut vesceretur. Non revertetur in terram Ægypti, et Assur ipse rex ejus : quoniam noluerunt converti.* Os. XI 4 sq. Non terrore, ut belluas, sed beneficiorum et mandatorum vinculis, ut animantes domesticas, humano more (*adam* enim est homo) eos traxi, benevolentia et amore alliciens. Sæpe animalibus his meis quietem concessi, et pabulum lautius præbui; diebus festis, annis sabbaticis, et jubilæis. Sed quia ingratus Israëlis populus (regnum decem tribuum) perpetuo restitit, in servitutem agetur; non jam Ægyptiacam, quæ finiatur ; sed Assyriam, e qua nunquam reducatur.

6) Funiculi vanitatis. *Væ qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, et quasi vinculum plaustri peccatum.* Is. V 18. Præclare Chaldaicus paraphrastes : Væ qui inci-

piunt paulatim peccare, et peccata augent, ut crescant et roborentur tanquam vinculum plaustri. Validus nimirum funis jugi.

7) Funiculus maris. *Væ qui habitatis funiculum maris, gens perditorum*, etc. Soph. II 5 sq. qui in ora maritima habitatis; vastatores prius, nunc ipsi perdendi et vastandi.

8) Funiculus virga. Zach. XI 7. De duabus virgis pastoritiis, Decore et Funiculo, singillatim dicetur in Voc. *Virga.*

9) Funiculus argenteus. Eccle. XII 6. Medulla spinæ dorsi. Disertissima illa Senectutis descriptio colligetur a me tota Voc. *Tenebresco.*

FUNIS. *Funes ceciderunt mihi in præclaris.* Ps. XV 6. Felix mihi sors obvenit. A dividendis bonis immobilibus metaphoram ducit: illa enim funiculis, ut modo dixi, seu funibus partiebantur; statim vero aperte profitetur, quid sentiat: *etenim hæreditas mea præclara est mihi.*

2) Funis diruptus. Bar. VI 43. Apud Romanos quoque zona indicium erat virginitatis, eamque solvere sponsus aut amator solebat. Exprobrat Baruch impudicitiam illis, quæ cuivis obvio se dederent, idque ipsum beneficii loco a diis suis flagitarent, superstitiose incensis propterea ossibus olivarum.

FUROR. *Adhuc consiliabor, ut enarrem: ut furore enim repletus sum.* Eccli. XXXIX 16. græce, ut lunaticus, qui crescente aut plena luna continere se nequit. Meditabor porro, inquit Siracides, ut proferre utilia possim: nam velut entheus, seu Divino afflatu incitatus, ad hoc impellor.

G.

GABAA. Israëlitæ *profunde peccaverunt, sicut in diebus Gabaa.* Os. IX 9. Gabaitarum flagitium et illata uxori Levitæ injuria narrantur Judic. XIX 22 sqq. Sicut autem ob Gabaitarum scelus tribus Benjamin, ita ob sua crimina totum Israëlis regnum ad interitum redigetur. *Ex diebus Gabaa peccavit Israël, ibi steterunt: non comprehendet eos in Gabaa prælium super filios iniquitatis.* Os. X 9. Postquam a Gabaæ civibus uxori Levitæ illusum est, sacrilega deorum religio irrepsit; ibi Israëlitæ steterunt, seu ambulare per imperatas a Deo vias desierunt. Non prosternet eos prælium, quale Gabaitas totamque tribum Benjamin afflixit, qui etsi demum periere, initio tamen victores, nequaquam inulti occubuere; at his ne istud quidem triste solatium concedetur, ut ullum hostibus memorabile damnum inferant: cumque tribus Benjamin

e ruinis suis denuo assurrexerit, horum servitus apud Assyrios nunquam relaxabitur.

GABBATHA. Locus tribunalis, ubi Christus a Pilato morti addictus : *qui dicitur lithostrotos, hebraice autem gabbatha.* Joann. XIX 13. *hebraice*, i, e. sermone Hebræis tum usitato, qui post captivitatem Babylonicam syriacus fuit. Etsi enim *Gabbatha* ad radicem hebraicam *gavâ* revocari quomodocunque posset, ac dici ex hebraico fonte syriacum seu syriace terminatum, ut significet *locum excelsum :* verius tamen est, ut ipsius evangelistæ interpretatio græca ostendit, oriri a syriaco *gab* seu *gav*, quod significat *viam lapidibus sternere :* cui eleganter respondet græcum *lithostrotos*, *lapidibus stratum.* Latine dicas tessellatum : qualia pavimenta in templis ornatioribus. Gradus marmorei, quibus ad hoc tribunal ascendebatur, nunc Scalæ Sanctæ nomen obtinent, et Romæ juxta Lateranensem ædem ingenti religione fidelis populi coluntur.

GAD. Zelpha ancilla sua *edente filium, dixit* Lia : *Feliciter : et idcirco vocavit nomen ejus Gad. Gen.* XXX 10 sq. *Gad* Hebræis est, quod nobis fortuna.

GALAAD. Per allegoriam *hæc dicit Dominus super domum regis Juda : Galaad tu mihi caput Libani : si non posuero te solitudinem, urbes inhabitabiles.* Jer. XXII 6. Galaad est nobilissima et feracissima pars montis Libani; hoc loco, Hierosolymam indicans. *Si non* jurantis, ut sæpe. Verax non dicar, nisi domum et urbem regiam in locum desertum mutavero, ita ut similis fiat urbibus dirutis, quæ habitari non possunt.

2) Galaad idolum. Os. XII 11. Locus obscurus, illustratus in Voc. *Acervus.*

GALATIA. Judas Machabæus ejusque socii de Romanis narrari audiunt *virtutes bonas, quas fecerunt in Galatia*, res ibi strenue gestas, *quia obtinuerunt eos.* 1. Mach. VIII 2. Galatarum nomine scriptores Græci et Gallos, et Gallogræcos intelligunt. De utrisque hæc audire Machabæus potuit : nam de Gallis in ipso magistratu trimphavit L. Furius prætor, teste Livio l. 31. et Gallogræciam, quod suppetias tulisset Antiocho Magno bellum contra Romanos gerenti, eo victo debellavit Cn. Manlius Volso, posteaque de illa triumphum egit. Liv. l. 38 et 39. Longe tamen similius vero est, de Gallogræcis hæc narrari : hi enim et loco, et tempore propiores multo erant, quam Galli.

GALGALA. *Dixitque Dominus ad Josue : Hodie abstuli* (hebr. devolvi) *opprobrium Ægypti a vobis. Vocatumque est nomen loci illius Galgala;* a devolvendo, auferendo. Jos. V 9. Supra omnem modum ibi deinde viguisse crimina, et religionis sanctitatem petulantia singulari vio-

latam esse, vidês Os. IX 15. Unde illud : *Nolite ingredi in Galgala.* Os. IV 15. Idolum Galaad, et bobus immolantes in Galgal, ex Os. XII 11, vide in Voc. *Acervus.*

GALLUS. Inter Divinæ potentiæ opera etiam galli cantus numeratur Job. XXXVIII 36. *Quis dedit gallo intelligentiam?* Quis dedit gallo, ut velut intelligens præsignificare tam constanter, tam sine erroris periculo, tam inæquali dierum mensura, tam æqualiter, solis vicinitatem statis horis possit?

GAUDIMONIUM. Bar. IV 34. In græco fonte est superbia.

GEHENNA. Pro loco æternis damnatorum suppliciis destinato. Amœna vallis, Hierosolymæ vicina, Ge Hinnom, Vallis Hinnom, dicta est. Ibi ara illa Tophet infamis : *traduntque Hebræi, ex hoc loco appellatam gehennam : quod scilicet omnis populus Judæorum ibi perierit, offendens Deum. In quo loco etiam filios suos in igne idolis consecrarint, sive holocaustum obtulerint.* D. Hieronym. l. 2. in Jerem. ad ejus C. VII. Vid. in Voc. *Topheth.*

GEHON. Gen. II 13. Fluvius Nilus.

GENERATIO. *Noë vir justus atque perfectus fuit in generationibus suis.* Gen. VI 9. id est, ea ætate, suis temporibus. In generationem et generationem, et similia, quæ ubique occurrunt, significant in omne tempus, per omne ævum. *Usque in annos generationis et generationis.* Joël. II 2. ad ultimos usque posteros, quandiu numerabuntur anni.

2) Pro tempore decem annorum. *Eritis ibi* (in captivitate Babylonica) - - - - - *usque ad generationes septem.* Jeremias in epistola ad Hebræos, Bar. VI 2. Eritis captivi annos LXX.

3) Pro sobole. Ezechias rex in cantico : *Generatio mea ablata est, et convoluta est a me, quasi tabernaculum pastorum.* Is. XXXVIII 12. Ut eximia hujus loci venustate delectari possis, duo observa. Alterum est, Ezechiam adhuc tum prole caruisse : illi enim morbo, de quo carmen hoc cecinit, superfuit annis XV. Is. XXXVIII 5. et 4. Reg. XX 6. Manasses autem, cum Ezechiæ patri successit, duodecim annorum fuit. 4. Reg. XXI 1, et 2. Par. XXXIII 1. Alterum, hebraicæ linguæ proprium, illud est, quod stirpis propagationem Hebræi per ædificationem domus exprimunt : ipsis enim *ædificare domum* est sobolem obtinere. Quapropter et ipsum filii nomen ab ea radice natum est, quæ ædificare significat. Domui autem stabili, et in ævum duraturæ, opponit Ezechias tabernaculum pastoritium, quod opere tumultuario structum, et per aliquam anni partem usurpatum, frigore ingruente detenditur, et convolutum aufertur. Spes, inquit, propagandi generis, et Messiæ

præsertim meos inter posteros numerandi, ablata est: et regia domus instar temporalis tentorii per lethalem hunc morbum evertitur.

4) Pro genere hominum. *Generatio prava et exasperans: generatio, quæ non direxit cor suum.* Ps. LXXVII 8. Homines pravi, Deum irritantes, neque recto et puro animo agentes. *Casta generatio*; homines casti. Sap. IV 1.

5) Messiæ generatio. Tum Divina, tum humana, inenarrabilis est. *Generationem ejus quis enarrabit?* Is. LIII 8. Sequens particula *quia*, quo modo cum utraque generatione connectatur, docui in Voc. *Angustia.*

GENERO. Pro pario. *Interrogate, et videte, si generat masculus: quare ergo vidi omnis viri manum super lumbum suum, quasi parturientis, et conversæ sunt universæ facies in auruginem?* Jer. XXX 6. Magna dies illa tanto dolore impios obruet, quantus est parturientium. Quos ipsa sexus conditio cruciatui partus eximit, ii tamen mulierum parturientium instar præ doloris vi lumbos manibus stringent, et sanguine fugiente colorem luridum ore præferent.

GENESIS. Græcum, generatio, ortus, natalis. Sic appellamus librum primum e quinque Mosaicis sive Pentateucho: quoniam ejus libri principio rerum omnium origo narratur.

GENS. *Congregabo omnes gentes ad Jerusalem in prælium, et capietur civitas, et vastabuntur domus.* Zach. ult. 2. Exercitus est Romanorum, quem ex omnibus gentibus ad illud spectaculum et supplicium ultimum Hierosolymæ Deus congregavit. Ab eo *media pars civitatis* abducetur *in captivitatem: et reliquum populi non feretur ex urbe*, trucidati reliquentur in ipsa urbe insepulti; ibid. Tum vero Dominus (v. 3) exsurget, contra illas ipsas gentes præliaturus: inanes simulacrorum religiones destruet, et sicut Ægyptios fluctibus Erythræi demersit *in die certaminis*, ita gentium crimina undis baptismi sepeliet.

2) Non gens. *Duas gentes odit anima me: tertia autem non est gens, quam oderim*: tertia, quam odi, ne digna quidem est nomine humanæ gentis: adeo stulta est et conscelerata. Primus horum est populus Idumæorum, *qui sedent in monte Seir; et Philisthiim*, alter Philisthæi; *et stultus populus, qui habitat in Sichimis.* Eccli. L 27 sq. postremi sunt Samaritani, non gens, sed gentium colluvies; non jam Dei gens, sed perditorum hominum sentina, et bonorum omnium abominatio propter infame templum in monte Garizim super Sichimis.

3) Gentes pro falsorum deorum clientibus. Id in Divino Codice perpetuum est, phrasi hebraica. Quam sectati Græci et sumpto ab his vocabulo nostri in latinitate

sacra ethnicos et gentiles eos nuncupant. *Hæc enim omnia gentes inquirunt.* Matth. VI 32. quippe homines profani, Divinæque Providentiæ ignari. *Via maris trans Jordanem, Galilæa gentium.* Matth. IV 15, ex Is. IX 1. Galilæa superior, vicina Tyriis et Sidoniis, qui deos adorabant; in tribu Nephthali sita, qua trans Jordanem ad mare Mediterraneum descendebatur.

GENUS. Apostolus expositum se fuisse scribit, inter alia discrimina, *periculis ex genere, periculis ex gentibus:* quæ inter se opponit. 2. Cor. XI 26. Nempe et exteri, a religione hebraica alieni; et ipsi Hebræi, ejusdem cum Paulo generis, ex Abrahamo procreati, eum in discrimen adduxerant. Syriace pro nostro *ex genere* clarius ponitur *ex cognatione mea;* gente nimirum Judaica.

GERMANITAS. *Præcidi virgam meam secundam, quæ appellabatur Funiculus* (hebraico sensu Hæreditas): *ut dissolverem germanitatem inter Judam et Israël.* Zach. XI 14. Sicut germanitatem, qua Israël Judæ conjungebatur, Jeroboami tempore gens ipsa disrupit: ita ego illam nunc in perpetuum rescindam, dum veri Judæi et Abrahæ filii Christum Davidis nepotem adorabunt, Israëlitæ impii fugient.

GERMEN. *Erit germen Domini in magnificentia.* Is. IV 2. Post tantam vastitatem, quanta v. 1 prædicta fuerat, florebit lætissimum germen, Messias. Chaldaice, Christus Domini. Sic et *germen justum* (Jer. XXIII 5) et *germen nominatum* (Ez. XXXIV 29.) germen celebre, Messias est. *Germen alienum seminabis.* Is. XVII 10. Quod tu seres, alius metet.

GERMINO. *Vinum germinans virgines.* Zach. IX ult. Sanguis Christi in Eucharistia, castitatem mundissimam conservans.

GERSAM. Moyses primum suum filium vocavit *Gersam, dicens: Advena fui in terra aliena.* Ex. II 22. Hebraice *ger* est peregrinus, *scham* ibi.

GETH. *In Geth nolite annuntiare.* Mich. I 10. *Nolite annuntiare in Geth, neque annuntietis in compitis Ascalonis.* 2. Reg. I 20. ne dolore nostro Philisthæi lætentur. Geth enim et Ascalon illorum erant satrapiæ.

GIGAS. *Ecce gigantes gemunt sub aquis.* Job. XXVI 5. De tempore diluvii dictum est. Mystici ad malos dæmonas transferunt, qui sub immenso aquarum barathro apud inferos gemunt.

2) Cœtus gigantum. *Vir, qui erraverit a via doctrinæ, in cœtu gigantum commorabitur.* Prov. XXI 16. inter veteres illos gigantes damnatos; proinde et inter dæmones, nam hebraicum vocabulum interpres noster nunc vertit gigantes, nunc mortuos, nunc diabolos.

3) Gigantes suscitati. *Infernus subter conturbatus est in occursum adventus tui, suscitavit tibi gigantes. Omnes principes terræ surrexerunt de soliis suis, omnes principes nationum.* Is. XIV 9. Prosopopœia sarcastica, qua propheta fingit excipi umbram Baltassaris, ea nocte a Persis et Medis occisi; principes enim, et heroës damnati sic eum apud inferos alloquuntur: *Et tu vulneratus es, sicut et nos*, etc. ibid. v. 10. sqq.

GIMEL, seu, ut olim pronuntiabatur, *Ghimel.* Tertia alphabeti hebraici littera, nostro *g* respondens. Cur ponatur in Threnis et Ps. CXVIII, exposui in Voc. *Aleph.*

GITH. *Nonne cum adæquaverit faciem ejus*, superficiem terræ aratæ, *seret gith, et cyminum sparget, et ponet triticum per ordinem, et hordeum, et milium, et viciam in finibus suis?* Is. XXVIII 25. Gith seminis genus, nigrum et calidum. Similitudinis duplex est ratio. 1. Sicut paterfamilias distincte novit, quo tempore quidque in agro curandum sit; ita Deus, quandiu cuique hominum generi indulgendum, quo modo unumquodque curandum. 2. Sicut leviora, qualia sunt gith et cuminum, virga seu baculo excutiuntur; robustiora vero serris et rotis plaustri (v. 27), more illius ætatis et gentis: ita debilem et rudem populum Deus longe mitiore pœna, quam doctos et peritos afficiet; et hos ipsos quoque intra mensuram, *non in perpetuum* (v. 28.); nondum enim tum gentem suam omnino projecit.

GLADIUS. *Stetistis in gladiis vestris.* Ez. XXXIII 26. Hebraismus, in pro cum. Omnia per vim gessistis. Vid. *Vasa bellantia.*

GLORIA. *Mutaverunt gloriam suam* (DEUM), *in similitudinem vituli*, dum hujus imagini honores Divinos habuere. Ps. CV 20.

2) Post gloriam. Christus de Patre: *Post gloriam misit me ad gentes, quæ spoliaverunt vos.* Zach. II 8. Postquam gloriosus e tumulo surrexi, misit me per apostolos et apostolicos viros ad omnes gentes; ii ipsi vos colent, qui spoliarant.

GLORIOSUS. *Melior est pauper et sufficiens sibi, quam gloriosus et indigens pane.* Prov. XII 9. Hebraice hæc est sententia: melior est homo vilis, et serviens sibi (proin et sibi sufficiens;) quam qui se gloriose jactat, et pane caret.

GLUTINUM. Contra electum populum, promissam sibi a Deo hæreditatem aditurum, insurrexerunt gentes cæteræ: *unusquisque proximo suo auxiliabitur* (Is. XLI 6) sociis armis freti, ac deorum suorum præsidio nixi. *Confortavit faber ærarius percutiens malleo*, et deum cudens, *eum qui cudebat tunc temporis*, laboris sui socium, *dicens: Glutino bonum est:* age, conjungamus dei nostri

membra : en quod bonum est ad commissuram, ad ferrumen, ut metalli pars parti hæreat; *et confortavit eum*, deum suum, *clavis, ut non moveretur*. v. 7. Irridentur inanissima gentium numina, opposita præsertim Deo vero, Abrahamum ejusque posteros vocanti (ibid. v. 2) et opera stupenda patranti.

GLUTIO. *Usquequo non parcis mihi, nec dimittis me, ut glutiam salivam meam?* Job. VII 19. ut aliquando libere respirem. Hinc probabilem conjecturam illi capiunt, qui Jobum inter alios morbos etiam angina et asthmate laborasse autumant.

GOG. Quid Ez. XXXVIII et XXXIX per tota illa duo Capita sint Gog et Magog, mira opinionum varietate certatur. Probabilius videtur, Gog esse Antiochum Epiphanem, hostem populi Hebraici acerbissimum; Magog autem, et gentes ibi enumeratas, significare populos, qui in Antiochi exercitu militarunt. Sed Apoc. XX 7 expeditissima omnium est sententia Ven. Roberti Bellarmini, l. III de Rom. Pontif. c. XVII probantis, Gog fore Antichristum, Magog ejus asseclas, docte hoc, et solide, ut loquitur Antonius Mayr, vir tantæ soliditatis ac doctrinæ, quantæ modestiæ ac ingenuitatis, de I et II Adventu Christi l. VII n. 1082. Pluribus Bellarminum tuetur eximius Gretserus Operum omnium Vol. IX in Defens. Bellarm. de summo Pont. l. III c. XVII.

GOMOR. Mensura quotidiana mannæ in singula capita. Ex. XVI 16. *Gomor autem decima pars est Ephi*, sive trimodii. ibid. v. ult.

GOMORRHA. Principes Sodomorum, et populus Gomorrhæ dicuntur Hebræi impii Is. I 10, quia flagitiis ac turpitudine illis similes.

GRABATUS. Confidebant Israëlitæ de Syrorum auxilio, et veluti acquiescebant *in Damasci grabato*, in illius auxilii spe. Amos III 12. Sed hoc perpauculis proderit : cæteri omnes peribunt. Totum locum proponam in Voc. *Plaga*.

GRÆCIA. Zach. IX 13. Pro falsorum deorum cultoribus : qui etiam apud Patres Græcos passim Græci vocantur.

GRÆCUS. Nonnunquam in Lege Nova Græcorum nomine indicantur ii ex ipsis Hebræis, qui in Græcia vel nati, vel diu versati, sermone græco utebantur. *Factum est murmur Græcorum* (fons ipse græcus habet, Hellenistarum) *adversus Hebræos*. Act. VI 1. Alibi vero externos significat, religione falsa implicitos, quos passim ethnicos aut gentiles appellant. Sic ubi nos Col. III 11 legimus, *ubi non est Gentilis et Judæus*, græce Paulus ipse scripsit, *Græcus et Judæus*.

GRATIA. *Gratiæ autem fatuorum effundentur*. Eccli.

XX 13. Dicta et facta, alioqui grata futura, obsequia, officia, beneficia, dum a stultis intempestive et præpostere proficiscuntur, gratiam omnem amittunt.

2) Pro stipe. *Hos perferre gratiam vestram* (latino more, stipem; græco, eleemosynam) *in Jerusalem.* 1. Cor. XVI 3.

GRATIS Pro temere. *Est qui præ confusione promittit amico, et lucratus est eum inimicum gratis.* Eccli. XX 25. Qui amico petenti non audet præ pudore negare postulata, deinde cum promissa exsolvere non potest, vel non vult, pro amico infensum habet, idque *gratis*, temere pollicitus.

GUSTO. Pro experiri. *Gustavit, et vidit, quia bona est negotiatio ejus.* Prov. ult. 18. *Gustate, et videte, quoniam suavis est Dominus.* Ps. XXXIII 9.

GUTTA. Eccli. XXIV 21. Græce, stacte; i. e. sudor myrrhæ arbusculæ. Gutta Ps. XLIV 9 apud LXX Interpretes est stacte.

GUTTUR. *Misericordia et veritas te non deserant: circumda eas gutturi tuo.* Prov. III 3. iis tanquam gemmatis monilibus guttur tuum orna; i. e. retine illas, & revolve animo; prode sermonibus. Eadem ratione intellige Prov. VI 21.

GYMNASIUM. *Ædificaverunt gymnasium in Jerosolymis secundum leges nationum.* 1. Mach. I 15. In illo adolescentes exercebantur ad palæstram, cursum, saltum, discum; litteris quoque ac superstitionibus Græcorum imbuebantur. Gymnasio additur 2. Mach. IV 9 ephebia, ubi effeminati ad libidinem alebantur.

GYRUS. Job. XXXVIII 31. gyrus Arcturi sunt stellæ circa Arcturum.

H.

HABEO. *Dabo autem operam et frequenter habere vos post obitum meum, ut horum memoriam faciatis.* 2. Petr. I 15 Curabo, ut habeatis, quæ horum memoriam in vobis me mortuo sæpius excitent.

HABITACULUM. De victoria Josuæ, solem et lunam stare jubentis: *Sol et luna steterunt in habitaculo suo.* Hab. III 11. græce, in statione sua. Militare vocabulum, aptissimum iis, quæ sequuntur, et fulgura ac fulmina sub metaphora sagittarum et hastæ proponunt.

HABITATOR. Ezechias rex in morbo gravissimo, nihil jam nisi mortem exspectans: *Non videbo Dominum Deum in terra viventium. Non aspiciam hominem ultra, et habitatorem quietis.* Is. XXXVIII 11. Qui sermonis hebraici

proprietatem intelligunt, sciunt, terram viventium non appellari cœlestem patriam, sed hunc orbem terrarum, in quo vivimus. Duo ultima hujus loci vocabula non tantum significant habitatorem quietis, seu quietum; verum etiam habitatorem hujus temporis, hujus ævi, nihil. Ait ergo: Non jam adorabo Deum in templo inter viventes alios: neque homines jam intuebor, qui in hac vita, quanquam brevissima et instar nihili, quiete tamen ac tranquille degunt.

HABITATRIX. Jerosolymam appellat Dominus *habitatricem vallis solidæ atque campestris.* Jer. XXI 13. Pars enim urbis inferior, per arcem et montem Sion munitissima, cæterum campos amplissimos prospiciebat.

HADRACH. Zach. IX 1. Tractus Syriæ prope Damascum. *Onus* hoc loco præter morem usurpatur in vaticinio læto: prædicitur enim vocatio gentium, quarum aliquæ loco omnium nominantur. In his populis, ubi Evangelii lucem respexerint, Dominus acquiescet: *Damasci requiei ejus.* ibid.

HÆREDITAS. In tituto Psalmi V *ea quæ hæreditatem consequitur* allegorice est ecclesia, tropologice anima justa et cœlo destinata. Litterali sensu hebraicum *nechilôth* instrumentum musicum denotat: quemadmodum sæpius in Psalmorum titulis instrumenta musica varia nominantur. *In finem*, ut suo loco monui, hebraice est Victori, præfecto, principi illius instrumenti: ei David Psalmum hunc tradi vult, addito hoc musicæ genere decantandum.

2) Hæreditas Dei. Ita passim appellatur electus populus, ac terra sancta. *Deus, venerunt gentes in hæreditatem tuam, polluerunt templum sanctum tuum.* Ps. LXXVIII 1. *Facta est mihi hæreditas mea quasi leo in sylva: dedit contra me vocem.* Jer. XII 8. Ipse meus populus contra me insurrexit, et clamorem sustulit.

HÆREDITO. Deus *legem vitæ hæreditavit illos.* Eccli. XVII 9. Dedit hominibus legem vitæ, instar hæreditatis transmittendam posteris.

2) Pro possidere. *Ira ipsius gentes, quæ non exquisierunt eum, hæreditabit;* i. e. occupabit, obtinebit, tenebit. Eccli. XXXIX 28. *Hæreditabis in omnibus gentibus;* pro, omnes gentes. Ps. LXXXI ult. Possidebis omnes populos, tam certo jure, quam qui hæreditatem suam certissimam adit.

HÆRES. Ut ostendat, omnes Israëlis provincias ab hoste captum iri usque ad Judæ regnum, in cujus finibus urbes Marésa et Odolla sitæ erant, inquit: *Hæredem adducam tibi, quæ habitas in Marésa: usque ad Odollam veniet gloria Israël.* Mich. I 15. Per amaram ironiam dicit hæredem et gloriam pro violento prædone ac

summa ignominia. Hostis tanquam hæres possessionem Israëlis eo usque occupabit, ut ex Marésa Judæ urbe conspici possit: et ignominia decem tribuum sub jugum missarum usque ad fines Judææ perveniet.

HÆRESIS. Apud Græcos Latinosque veteres nequaquam contumeliosum erat; sed opinionem, disciplinam, institutum significabat. Paulus ipse de se: *Secundum sectam* (in fonte græco, secundum viam, secundum disciplinam), *quam dicunt hæresim, sic deservio Patri et Deo meo, credens omnibus quæ in Lege et Prophetis scripta sunt.* Act. XXIV 14. Sensum vero restricte de illis acceptum est, qui contempto ecclesiæ judicio electum a se errorem cum pertinacia tuentur.

HANES. *Nuntii tui usque ad Hanes pervenerunt.* Is. XXX 4. Urbs Ægypti ultima, ait Hieronymus, versus Æthiopiam. Exprobrat, quod Ægyptum universam percurrerint, auxilii petendi causa: quod ab Ægyptiis quæri Deus nolebat.

HEBDOMAS. Non tantum est septem dierum numerus, sed et annorum. Gen. XXIX 27 sq. septem anni, quibus Jacob Labano serviit, appellantur hebdomada. *Numerabis quoque tibi septem hebdomadas annorum.* Lev. XXV 8. Nihil celebrius LXX hebdomadis Danielis IX 24 sqq. Manifestum est omnibus, eas non esse dierum tantum, cum sufficere tot tantisque rebus gerendis nullo modo possent. Sunt ergo anni 490. Quis primus hebdomadum harum statuendus sit annus, certamen est gravissimum, et propter intricatas antiquæ chronotaxeos rationes infinitum. Id inter Christianos omnes certum, desinere illas in imperium Tiberii Cæsaris. Gabriel eas dividit in hebdomades septem, sexaginta duas et ultimam. De septem primis multa perquam memorabilia prædicit: mediis silentio præteritis, ad ultimam transit, in qua salutem humano generi Christus sua morte attulit: addit post omnia Hierosolymæ per Romanos eversionem.

HEBENINUS. Vide *Ebeninus.*

HEDERA. Jon. IV 6 seqq. Hebraicum *kikaión* quid proprie significet, accuratione summa Hieronymus prodidit, in hunc Jonæ locum, et epist. 89. Ait, genus esse virgulti, lata habens folia in modum pampini, et umbram densissimam; celeriter crescere, et suo trunco se sustinere, absque ullis calamorum et hastilium adminiculis, quibus hederæ et cucurbitæ indigent: nasci passim in Palæstina. Addit, relinquere se nomen hebraicum noluisse, quod Latini non intelligerent; cum vero hi nomen ei plantæ proprium non haberent, hederam interpretatum esse, exemplo aliorum ante se interpretum. Eamdem ob causam LXX et alii, græco vocabulo, quod proprium esset, destituti, cucurbitam appellarunt,

tametsi re vera nec hedera, nec cucurbita fuit, sed *kikaión* in sola Palæstina notum.

HELLADA. Narratur 1. Mach. VIII 9 sq. bellum ab Romanis gestum *apud Helladam*, i. e. in Græcia. Decipiuntur graviter, qui hoc loco bellum Achaicum quærunt; posterius quippe Juda Machabæo, cui id narratum esse Divina hæc historia docet. Bellum ergo est Ætolicum, quod A. V. C. 562 M. Acilius Glabrio Cos. gessit, et anno proximo de Ætolis triumphavit. Narratio autem hæc tota incidit in annum V. C. 593, ut in accuratissimis suis Annalibus V. T. Salianus definit. Humanum aliquid passus est vir cæteroqui pereruditus, qui hujus belli ducem fuisse scribit Fulvium Nobiliorem: hic enim A. V. C. 564 in Græciam trajecit quidem, ut Ætolis res novas meditantibus armatus occurreret: sed illis pacem petentibus, causa ipsa pugnandi sublata est. Illud vero mirandum, et inter humanæ infirmitatis exempla reponendum, quod maximi duo interpretes hunc ducem contra Græcos Nabidem rati sunt: qui tamen neque Romanus ipse fuit, sed Lacon; neque unquam Ætolis arma intulit, sed Græcos infestavit Achaico bello, quod Juda Machabæo mortuo gestum, eidem vivo narrari non potuit.

HERMON. *Aquilonem et mare* (hebraice, et dexterum; quemadmodum et vertit Hieronymus) *tu creasti. Thabor et Hermon in nomine tuo exultabunt.* Ps. LXXXVIII 13. Tibi conditori suo plaudent omnes Hebræorum plagæ. Nam Thabor ad occasum, Hermon ad ortum siti montes erant: Aquiloni autem obversum erat mare mortuum, vel etiam rubrum, Oceani pars. Et qui Deum vultu ad orientem converso adorabat, occidentem a tergo, septem triones ad lævam, ad dexteram utrumque illud mare habebat. Allegorice Genebrardus, de Christi transfiguratione in monte Thabor, et multiplicatione panum ad montem Hermon.

HERMONIIM. *Memor ero tui de terra Jordanis, et Hermoniim a monte modico.* Ps. XLI 7. Hebraicum *Hermonim* numero plurali, et nostrum *Hermoniim* more hebraico terminatum, satis ostendunt, non unum duntaxat esse Hermonis montem. Est in extremis Palæstinæ finibus Hermon duplex in quorum minore ad ripam Jordanis versabatur psaltes cum sociis, et reditum ad Dei tabernaculum impense optabat.

HERODIUS. *Passeres nidificabunt. Herodii domus dux est eorum.* Ps. CIII 17. Aves cæteras nidificantes instar ducis anteit herodius, qui citius illis, et in altioribus arboribus nidum ædificat. Herodius multis est ciconia, quibusdam milvius, aliis ardea. Quidquid eligas, eadem summa rei est, Deum naturæ auctorem etiam avibus nidificandi tempus et locum opportunum designasse.

HIN. Mensura liquidorum. Complectebatur duodecim logos, i. e. 72 ova, ut aiunt Talmudici : siquidem logis singulis ova sena tribuunt.

HINNIO. Vociferor. In mœrore idem est ac ululo. *Hinni voce tua, filia Gallim : attende Laisa, paupercula Anathoth.* Is. X 30. Ulula o Gallim urbs, cave Laisa, tuque o tenue oppidulum Anathoth, irruente Sennacheribo. In rebus lætis est exultare, et clamorem hilarem edere. *Hinnite contra caput gentium.* Jer. XXXI 7. Exultate in conspectu gentium ; coram præcipuis eorum, qui deos adorant. *Hinni, quæ non pariebas.* Is. LIV 1. Ecclesiam gentium lætitia gestire jubet, sterilem ante Christi Sponsi adventum, deinceps vero multo fœcundiorem Synagoga futuram. *Hinnient de mari.* Is. XXIV 14. Exultabunt alienigenæ et transmarini populi ; a Messia vocati.

HIRCUS. *Super hircos visitabo.* Zach. X 3. chaldaice, principes. Malos populi duces et pastores plectam.

HOC. Somniorum vana fides est : quia *hoc secundum hoc visio somniorum.* Eccli. XXXIV 3. Somnium non est res, sed mera imago ; est hoc huic simile, ut hominis imago in aqua vel speculo non est homo, sed secundum hominem, simulacrum hominis inane.

HODIE. Pater æternus ad Filium Divinum : *Ego hodie genui te.* Ps. II 7. Triplex est illud hodie ; dies æternitatis, nocte carens, qua Pater Filium semper gignit ; dies, qua Verbum naturam humanam assumit ; dies, qua Christus redivivus e tumulo prodit. De primo horum dierum exponitur allatus Davidis locus Hebr. I 5, de altero Hebr. V 5, de ultimo Act. XIII 33. Memorabilissimum exemplum, posse eadem Divini Codicis verba habere duos, vel etiam plures sensus, æque primarios, et æque a Spiritu Sancto intentos.

2) Hodie et cras. *Ecce*, inquit Christus, *ejicio dæmonia, et sanitates perficio hodie et cras*, brevi tempore ; *et tertia die consummor*, paulo post e vita migro. Luc. XIII 32.

HOLOCAUSTUM et **HOLOCAUTOMA.** Græca. Victima, quæ tota cremabatur.

HOMO. Judices, ne inique fungantur officio, sic admonet propheta Asaph : *Dii estis, et filii excelsi omnes. Vos autem sicut homines moriemini, et sicut unus de principibus cadetis.* Ps. LXXXI 6 sq. Tametsi velut quidam dii inter homines constituti estis, et ab altissimo omnes ut peculiares nobilioresque filii adoptati : nihilominus dies aderit, qua vel fato vestro ut imus quisque de plebe moriemini, vel subito et violento interitu cadetis, ut unus de iniquis principibus, ut Pharao, ut Eglon, ut Sisara. Mystice, Adamus cum nepotibus, corporis morti adju-

dicatus ; unus de principibus , Lucifer , æterno supplicio addictus.

2) Homo et homo. Ps. LXXXVI 5. Sioni , seu de Sione, dicetur : Plurimi homines copiose in ea nati sunt ; ex diversis gentibus , quarum aliquas enumerat psalmus hic, ingens advenarum numerus ecclesiam Mosaïcam locupletabit ; et multo major Christianam. Qui de Christo exposuere , recte id et pie sensu allegorico ; sed litteralem si huc trahunt, veritati hebraicæ vim faciunt.

3) Homo homo. Ez. XIV 4 et 7. Omnis homo , quicunque homo.

4) Homo pacis meæ. Ps. XL 10. Familiaris ; et , ut additur , mensæ socius.

5) Homo iniquitatis ; i. e. iniquus. Job. XXXIV 36.

6) Homo peccati 2. Thess. II. 3. de Antichristo. Quasi totus e peccatis concretus ; solis criminibus natus.

HONESTAS. Hebraico more pro divitiis. *Bona et mala, vita et mors , paupertas et honestas a Deo sunt.* Eccli. XI 14. *Vigilia honestatis* (græce , divitiarum) *tabefaciet carnes.* Eccli. XXXI 1. Qui vigilat , ut opes corradat extabescet.

HONESTO. Sapientia *profugum iræ fratris justum* , Jacobum Esau fratris iras fugientem , *deduxit per vias rectas , et ostendit illi regnum Dei* in visione scalæ , - - - - *honestavit* ditavit , *illum in laboribus , et complevit* seu ad felicem, et fructuosum finem perduxit *labores illius.* Sap. X 10. Eadem impediit (v. 11) ne a Labano circumveniretur , *et honestum* , i. e. divitem , *fecit illum.* Eadem (v. 12) *custodivit illum ab inimicis , et a seductoribus tutavit illum ;* ab Esau , et a Labano : *et certamen forte cum angelo dedit illi , ut vinceret.*

HONOR. De Deo , et ad Deum psaltes regius : *Honor Regis judicium diligit. Tu parasti directiones.* Ps. XCVIII 4. Summi Regis imperium amat uti judicio : nihil per vim , nihil casu : omnia summo consilio , summa æquitate statuuntur.

HORA. Interrogant Jesum discipuli , cur in Judæam rediret , in qua propemodum lapidatus nuper esset. Respondet Dominus : *Nonne duodecim sunt horæ diei ?* Joan. XI 9. Adagium gentis erat. Nonne in horas mutari homines solent ? Non omnium horarum eadem sors est. Numerabant Hebræi quotidie horas duodecim , longiores æstate , hieme breviores : earum prima cum sole oriente incipiebant , cum occidente ultima desinebat. Ex quibus intelligitur , Christi cum Samaritana colloquium , sub cujus finem cibos ei discipuli attulere , in meridiem incidisse : *hora erat quasi sexta.* Joan. IV 6. Hora vero nona , qua spiritum Servator emisit , nequaquam est , ut vulgus putat , ante meridiem tertia , sed post eumdem.

HOSANNA. Imperite D. Augustino responderunt illi, qui vocem hanc ex hebraica lingua in alias per interpretationem transire non posse dixerunt, sed meram esse interjectionem lætantis. Lib. II de Doctrina Christ. c. 11. ipse tamen sanctus doctor vere de suo addidit Tr. LI in Joan. vocem esse obsecrantis. *Hoschiâ*, verbum conjugationis Hiphil, significat *salutem imperti, salutem da;* legiturque 2. Sam. XIV 4, 2. Reg. VI 26, Ps. hebr. XII 2 et CXVIII 25. Inde nascitur contractum *hoschâ*, sensus ejusdem, quod reperitur Jer. XXXI 7 ac Ps. hebraici ordinis LXXXVI 2. Particula *na*, i. e. quæso, rogo, vocabulum *hoschanna* seu *hosanna* complet, et sensum efficit, *da salutem quæso.* Divus Thomas Aquinas 3. p. q. 54 a. 3 in corp. inquit: *Clamabant Hosanna, ut dicitur Matth.* 21, *quasi salutem ab eo petentes.* Evangelistæ verba sunt: *Clamabant dicentes Hosanna filio David: benedictus, qui venit in nomine Domini: hosanna in altissimis.* Matth. XXI 9. Equidem verbum hoc amat casum dativum, poteratque adeo sensus clamantis populi esse: Rex cœli altissime, salutem da quæsumus filio huic Davidis. Magnus tamen Hieronymus aliique vocabulum *dicentes* connectunt cum *filio David*, ut religiosæ plebis voces non pro Christi incolumitate Patrem Divinum, sed pro sua Christum ipsum orare intelligantur. In orthodoxo certe sacrificio præfationis clausula *Hosanna in excelsis* non eo refertur, ut Christo Patrem, sed ut nobis utrumque faventem precemur.

HOSPITALIS. Cognomentum Jovis 2. Mach. VI 2. Tribuebatur hoc ei a profanis ideo, quod hospitum juri præesse crederent. Convenienter scilicet Garizæorum professioni, qui in litteris ad regem Antiochum advenas et hospites se appellaverant, ut est apud Josephum Antiq. XII 7.

HOSPITOR. Siracides de molestiis peregre devorandis agens, ait: *Hospitabitur, et pascet, et potabit ingratos, et ad hæc amara audiet.* Eccli. XXIX 32. Recipietur quidem hospitio, sed pretium cogetur persolvere, quo ipse diversitorem suum alet; ad hæc audiet acerba dicta, videlicet (v. 33): Agedum, surge: expedi mensam, et necessaria, quæcunque tibi præsto sunt. Imo (v. 34) jubebitur omnino cedere, et emigrare domo: quia supervenisse dicentur hospites ipso digniores, olim necessarii, sanguine vel amicitia fratres. Gravia sunt hæc (v. ult.) homini cordato: talis reprehensio patrisfamilias tam ei molesta accidit, quam creditor debitum reposcens, et dilatam solutionem improperans.

HUMERUS. *Factus est principatus super humerum ejus*, Is. IX 6. Messias ecclesiæ imperium, et generis humani

causam suis humeris sustinet. Patres id passim de cruce a Christo bajulata interpretantur.

2) Aperire humerum. *Ecce ego aperiam humerum Moab de civitatibus ---- filiis Orientis cum filiis Ammon.* Ez. XXV 9 sq. Aperiam urbes vestras hostibus vestris ad orientem degentibus et Ammonitis. Sicut homo, quantumvis robustus, diffisso humero usum brachii amittit, neque jam repellere hostem potest : ita propugnaculis regionum dirutis, irrumpentibus hostibus omnia patent.

3) Humero uno. *Serviant ei*, Domino, *humero uno.* Soph. III 9. Consensu, junctis viribus. LXX, sub jugo uno. Legis Divinæ jugum fertur jucundius et facilius, si totus populus ad id conspiret : ut cum plures unum onus gestant.

4) Dare humerum recedentem. 2. Esdr. IX 29. Tergum obvertere, discedere, contemptim se avertere.

HUMILIO. Frequens est Hebræis, humiliare se, pro servare jejunium, abstinere a cibis. *Ante languorem humilia te.* Eccli. XVIII 21. græce additur, per temperantiam ; qui enim sobrie vivit, vel avertit omnino morbum, vel certe multum levat et minuit.

HUMILIS. *Noli esse humilis*, i. e. abjecti animi, *in sapientia tua.* Eccli. XIII 11. Noli animo jacente et ignobili aliquid sapientia tua indignum agere.

2) Ros humilem efficiens crystallum. Vide Voc. *Medicina.*

HYACINTHUS. Per hyacinthum, aut hyacinthinum, coloris ex purpureo cærulei sive telæ, sive fiia indicantur.

HYÆNA. Græce legitur Eccli. XIII 22. *Quæ pax hyænæ cum cane, et quæ pax diviti cum paupere ?* Sic etiam Syriaca habent. Librariis vocabulum *hyænæ* minus erat notum fortasse, ut crederent esse *homini* : atque istud nobis reliquerunt, ita ex Grotio monet interpres magni judicii Baptista Hamelæus. Hyæna animal ex luporum genere, vel ei affine, nisi quod major et crudelior lupo est. Canibus infestissimam hyænam esse, e Plinio constat. Ut ista canes, ita pauperem dives devorat. Vid. in Voc. *Canis.*

HYSSOPUS. Herba, quæ *egreditur de pariete.* 3. Reg. IV 33. Adhibita est ad avertendum exterminatorem genium in Ægypto, Ex. XII 22 ; ad lepram expurgandam, Lev. XIV 6 ; et ad sacrificium vaccæ rufæ pro peccato, Num. XIX 6. Huc respiciens David, rogat : *Asperges* (futurum pro imperativo, more hebraico) *me hyssopo.* Ps. L 9. Tu ipse, o Deus, a scelerum meorum vestigiis me expia.

I.

IANTHINUS. Græcum. Violaceus, colorem floris violæ referens.

ID. *In id ipsum* est simul, pariter. *Magnificate Dominum mecum, et exaltemus nomen ejus in id ipsum.* Ps. XXXIII 4. omnes una voce, omnes conjunctis studiis. *In pace in id ipsum dormiam.* Ps. IV 9. simul, una cum sociis, de quibus modo locutus fuerat. *Jerusalem - - - cujus participatio ejus in id ipsum.* Ps. CXXI 3. *ejus*, pronomen pleonasticum, nobis redundat. Jerusalem, cujus cives, ut loco, ita animo conjuncti sunt.

IDIOTA. Græcum, homo privatus, unus de populo. Solet accipi pro indocto, et eruditionis experte: qualis nimirum plebs. *Comperto, quod* Petrus et Joannes *homines essent sine litteris et idiotæ, admirabantur* Act. IV 13. *Qui supplet locum idiotæ*, i. e. totius populi, et precanti respondet *Amen.* 1. Cor. XIV 16. ut nostro more ad aram minister.

IDOLIUM. 1. Cor. VIII 10. Idolium est locus falso deo consecratus.

IDOLOTHYTUM. 1. Cor. VIII 7 et 10. Apoc. II 20. Græcum, quod immolatum diis est.

IDOLUM. *Vox enim annuntiantis a Dan, et notum facientis idolum de monte Ephraim.* Jer. IV 15. Dan erat limes aquilonaris Hebræorum: mons Ephraim vero inter Dan et Jerusalem. *Ab Aquilone* (ibid. v. 6) seu *deserto* (v. 11) irrupit *leo* ille, *prædo gentium* (v. 7) Nabuchodonosor. Quod prædicens Jeremias exclamat: Jam nunc audio voces nuntiantium ex Dan, et monte Ephraim, approperare Chaldæorum vexilla, in quibus Beli simulacrum. *Idolum* alii putaverunt ignem regibus præferri solitum, et a populis aliquot ad Orientem divino honore cultum. Nuntiatur ergo *idolum* adveniens, quod Hebræos simulacra adorantes plectat.

2) Pastor et idolum. Zach. XI 17. Antichristus, vana imago pastoris, imo etiam verum et vivum idolum, *ostendens se tanquam sit Deus.* 2. Thess. II 4. Ejus brachium recidet iræ Divinæ gladius, et oculum dextrum æterna Sapientia excæcabit. Zach. l. d. dum potentiam destruet, et providentiam infatuabit.

IDUMÆA. Provincia posterorum Esau, qui et Edom dictus. Inde petendus nexus, qui in principio Malachiæ minus apparet. *Dilexi vos, dicit Dominus.* Mal. I 2. Hebræi, qui se non minus, quam vicinos Idumæos, vastatos et exinanitos a Chaldæis videbant, queribundi

interrogant : *In quo dilexisti nos?* Respondet Deus : *Nonne frater erat Esau Jacob ?* ibid. et tamen vos, Jacobi nepotes, in antiquum gloriæ locum restitutos, frui bonis terræ vestræ pinguissimæ sinam, at posteros Esau e ruinis resurgere non permittam. *Quod si dixerit Idumæa : destructi sumus, sed revertentes ædificabimus - - - - ego destruam*, etc. v. 4.

IGNEUS. *Igneæ habenæ currus.* Nah. II 3. In exercitu Nabuchodonosoris quadrigarum habenæ, auro tectæ, ad solem tanquam igneæ radiabant. Ut clypei aurei et ærei a solaribus radiis *resplenduerunt sicut lampades ignis.* 1. Mach. VI 39.

IGNIS. Pro calamitate. *De igne egredientur, et ignis consumet eos.* Ez. XV 7. Si etiam vitis hæc (ita enim regnum Juda versu præcedente appellaverat) ex igne evaserit, in alium eam conjiciam, donec in cinerem omnino solvatur. Ærumna ærumnam excipiet, donec ex omni parte pereatis.

2) Pro fame. *In ore imprudentis condulcabitur inopia, et in ventre ejus ignis ardebit.* Eccli. XL ult. Non nisi imprudenti suavis accidet mendicitas ex solo otio orta : sed ille quoque sæpe ad ardentem famem adigetur.

3) Pro bello. De Chaldæis, post eversam Hierosolymam perituris : *Laborabunt enim populi in multo igne, et gentes in vacuum, et deficient.* Hab. II 13. Laborabunt Chaldæi, ut acerrimum belli incendium extinguant; sed incassum : a Persis et Medis injectus ignis omnia devorabit, et ipsos quoque consumet.

4) Pro superbia seu ambitione. In celeberrimo illo Salomonis ænigmate de quatuor insaturabilibus, Prov. XXX 15 sq. quod totum evolvam Voc. *Sanguisuga.*

5) Ignis devorans. Is. XXXIII 14. Ignis est vel holocausti, qui totam victimam ; vel inferorum, qui damnatos devorat : uti dictum Voc. *Ardor*, ubi utraque de toto loco sententia.

IGNITUS. *Clypeus fortium ejus ignitus, viri exercitus in coccineis.* Nah. II 3. Duces Nabuchodonosoris, contra Ninivem moventis, clypeos aureos vel æneos, sive auro vel ære inductos ferent, qui ad solem relucentes ardere videantur. Præfectis copiarum paludamenta et saga erunt coccinea.

IGNORANTIA. *Oratio Habacuc prophetæ pro ignorantiis.* Hab. III 1. pro peccatis, præsertim ne illis commotus Deus adventum Messiæ differat. David quoque *ignorantias* appellat delicta. Ps. XXIV 7. et idem fit 1. Mach. XIII 39.

IGNORO. Nescio, et ignoro, pro odi. *Rebelles lumini*, qui *nescierunt* vias Dei (Job. XXIV 13), tenebris gaudent ad perpetranda crimina, *et ignoraverunt lucem.* i. e.

aversantur, oderunt et vias Dei, et lucem; satis quidem sibi notas, sed invisas. ibid. v. 16.

ILLUDO. *Stultus* (boni quidam codices habent *stultis*) *illudet peccatum.* Prov. XIV 9. Verbum hebraicum plures recipit sensus; irridere, illudere, eloqui, pallio abscondere, aliud cum alio comparare. Quare Chaldaicus, postremum hoc amplexus, Stultus, inquit, comparationem ponet in peccatis. Stultus irridebit peccatum, delicta sua elevando, cum aliorum criminibus comparando, veluti pallio quodam involvendo, et extenuando. Sed dum hoc agit, non tam ipse peccato, quam ipsi peccatum illudit.

2) De Leviathan seu dracone marino ad Deum dicitur: *Quem formasti ad illudendum ei.* Ps. CIII 26. Quidam dici putant, cetum ipsum mari illudere: sed repugnant græca, quæ aperte ostendunt, formatum a Deo cetum, ut ei illudatur. Paratum homini spectaculum, et oblectamentum; triumphi etiam materia, nec exiguæ utilitatis.

ILLUMINO. Deus *illuminet vultum suum super nos.* Ps. LXVI 2. Sereno vultu nos respiciat.

ILLUSIO. David ægrotans: *Lumbi mei impleti sunt illusionibus.* Ps. XXXVII 8. hebraice, ignominia, ut et Hieronymus vertit. Illudunt inimici, cum fractum ac delumbatum corpus meum audiunt. Ascetis, *illusiones* hujus loci ad voluptatem turpem referentibus, chaldaica patrocinantur: *lumbi mei impleti sunt combustione;* libidinis nimirum igne.

ILLUSTRO. Faciem illustrare super servum suum (Ps. XXX 17.) est vultum serenare, ore exporrecto et oculis benignis aspicere.

IMAGO. *In imagine pertransit homo.* Ps. XXXVIII 7. Vita humana est instar imaginis; species magis, quam res: bonum superficiarium et adumbratum, non solidum et verum.

2) Imago similitudinis. *Deus creavit hominem inexterminabilem,* immortalem, *et ad imaginem similitudinis suæ fecit illum.* i. e. imaginem sibi similem. Sap. II. 28.

IMMEMORATIO. Sap. XIV 26. Oblivio.

IMMINUTUS. *Imminutum a prudentia Roboam.* Eccli. XLVII 28. imprudentem; et, ut v. præcedente eum appellavit, publicam *gentis stultitiam.*

IMMITTO. Militare verbum. *Immittet angelus Domini in circuitu timentium eum, et eripiet eos.* Ps. XXXIII 8. Tendet, castra ponet; i. e. firmissimi valli instar contra omnia pericula muniet.

IMMODICUS. Legitur hoc vocabulum in editionibus aliquot Eccli. XVIII 32. sed emendatissima Vulgatæ exemplaria habent *in modicis.* Locum interpretatus sum Voc. *Commissio.*

IMMOLO. *Qui immolat bovem, quasi qui interficiat virum.* Is. LXVI 3. Si immolet absque virtutibus commemoratis v. 2, sine quibus Deo placere homo non potest: sacrificium æque erit inutile, ac si Molocho hominem immolet.

IMMUTO. *Pro his, qui immutabuntur*, in titulo Psalmi LIX. Hebraice, *pro hexachordo*, ut sæpius in Psalmorum vestibulo nominantur destinata illis instrumenta musica, et nominatim hexachordos initio Psalmorum hebraici ordinis XLV, LXIX, et LXXX. Quod Patrum aliqui eos intelligunt, *qui immutabuntur in tituli* crucis *inscriptionem*, et ad Christi *doctrinam* transibunt, non litterale, sed mysticum est.

2) Immutare cedros. *Sycomoros succiderunt, sed cedros immutabimus.* Is. IX 10. Pro domibus, quæ vili materia structæ erant, multo pretiosiores e cedro ædificabimus.

IMPERFECTUS. *Imperfectum meum viderunt oculi tui, et in libro tuo omnes scribentur: dies formabuntur, et nemo in eis.* Ps. CXXXVIII 16. Oculi tui me viderunt nondum in matris utero perfectum. In libro scientiæ tuæ scripti sunt dies omnes, quibus quisque hominum formatur, nec ullus eorum dierum in hoc tuo libro deest.

IMPINGUO. Morbo correptus, *da suavitatem, et memoriam similaginis, et impingua oblationem, et da locum medico.* Eccli. XXXVIII 11. Memento offerre Deo thus, similam, et pinguem hostiam: tum et medicum consule.

IMPLANO. *Non dixeris: Per Deum abest: quæ enim odit, ne feceris. Non dicas: Ille me implanavit.* Eccli. XV 11 sq. Noli culpam in Deum rejicere, si vera sapientia cares; sed in tua peccata: si enim, quæ ille odit, non perpetraveris, ea facile potieris. Cave dicas: Deus me in errorem induxit.

IMPLEO. Manus implere, Hebræis est consecrare, inaugurare, sacerdotio initiare, imponendo novi sacerdotis manibus, quæ Deo offerat. Idemque *implendi* verbum hebraica Exod. XXVIII 41. et XXIX 9, 22, 26, 27, 31, et 35 habent, ubi Vulgata utitur verbis *consecrandi, initiandi, consecrationis.* Sic et in Michæ historia Judic. XVII 12 *implere manus* non est, ut quidam autumant, datis pecuniis allicere hominem, sed consecrare sacerdotem simulacri. Tale et illud: *Quicunque volebat, implebat manum suam*, initiabatur, seu initiabat ipse se, *et fiebat sacerdos excelsorum.* 3. Reg. XIII 33. Hunc loquendi modum ad altare ipsum transferri putant aliqui, ubi dicitur: *Expiabunt altare, et mundabunt illud: et implebunt manum ejus.* Ez. XLIII 26. Sed nihil vetat accipere sensu proprio de sacerdotibus: *ejus*, i. e. uniuscujusque ex sacerdotibus, de quibus locutus erat, præ-

sertim cum apud LXX legamus plurali numero, *manus ipsorum.*

2) Implere arcum. Zach. IX 13. Arcum vehementer tendere. Allegoria ab arcu, gladio, jaculo, tuba, turbine, significat Evangelii victoriam de Græciæ erroribus et falsis per totum orbem religionibus.

3) Impleverunt proverbia et judicia, ita quædam editiones Eccli. XVIII 29; sed perperam, legendum *impluerunt*: de quo mox.

IMPLORO. Eodem Eccli. XVIII 29 a quibusdam legitur, cum sit *impluerunt*: de quo jam.

IMPLUO. *Intellexerunt veritatem et justitiam, et impluerunt proverbia et judicia.* Eccli. XVIII 29. Hanc esse lectionem veram, non *impleverunt*, aut *imploraverunt*, demonstrant græca: velut imbrem effuderunt. Sapientiam, qua pleni erant ipsi, et optime vivendi præcepta aliis instillarunt. Talis Moyses erat, cum optabat: *Concrescat ut pluvia doctrina mea, fluat ut ros eloquium meum, quasi imber super herbam, et quasi stillæ super gramina.* Deut. XXXII 2.

IMPROBUS. Vocatus a potentiore, brevi discede, *ne improbus sis*, importunus, molestus; *ne impingaris*, ne offendas: neque tamen omnino eum devita, ne tui obliviscatur: *et ne longe sis ab eo, ne eas in oblivionem.* Eccli. XIII 13.

IMPROPERIUM. Gravia sunt homini cordato, *correptio domus, et improperium fœneratoris.* Eccli. XXIX ult., si exire domo jubeatur, quasi nimis jam diu abusus hospitio; et si reprehendatur a creditore, quasi negligens in debitis expediendis.

IMPRUDENS. *Est qui perdet animam suam præ confusione*, dum eum pudet facere, quod debebat: *et ab imprudenti persona perdet eam*, peccando animam suam perdet, si hominis imprudentis respectu nefas contraxerit: *personæ autem acceptione*, dum non æquitatis, sed personæ rationem habet, *perdet se.* Eccli. XX 24.

IN. Sæpissime est pleonasticum, seu redundans, si latinam consuetudinem spectes. *Non intellexerunt opera Domini, et in opera manuum ejus*; i. e. opera manuum ejus. Ps. XXVII 5. *Locutus sum in lingua mea.* Ps. XXXVIII 5. *Cum perspexero in omnibus mandatis tuis.* Ps. CXVIII 6. omnia mandata tua. *Contemnens in animam suam.* Eccli. XXIII 25. i. e. animam suam. *Meditatus sum in omnibus operibus tuis*, i. e. omnia opera tua: *in factis*, i. e. facta, opera, *manuum tuarum meditabar.* Ps. CXLII 5. *Surge Deus ‒ ‒ ‒ ‒ ‒ tu hæreditabis in omnibus gentibus.* Ps. LXXXI ult. possidebis omnes gentes. *Increpet Dominus in te, satan, et increpet Dominus in te*; i. e. te. Zach. III 2. Ego Dominus (Dei enim vox est) te increpo, ac

discedere jubeo. *Non egit dolum in lingua sua.* Ps. XIV 3. neminem verbis decepit. *Loquentur in ore suo.* Ps. LVIII 8. *In virga percutient maxillam judicis Israël.* Mich. V 1. *Vidi in oculis meis.* Zach. IX 8. *Non ceperunt in ea*, i. e. eam, Sodomam, *manus.* Thren. IV 6. Non fuit ab hostibus capta. *Narrate in turribus ejus.* Ps. XLVII 13. Enumerate turres Hierosolymæ. *Occidit*, inquit Lamech, *virum in vulnus meum, et adolescentulum in livorem meum.* Gen. IV 23. vulnere meo occidi, contudi ad mortem, livore confeci.

2) Pro contra. *In nomine tuo spernemus insurgentes in nobis.* Ps. XLIII 6. Nihil psaltes de intestino bello : sed hebraismus est merus : spernemus insurgentes contra nos. *In calore fornacis concertatur* faber ferrarius. Eccli. XXXVIII 29. contra calorem pugnat, cum calore conflictatur.

3) Pro de. *In insurgentibus in me malignantibus audiet auris mea.* Ps. XCI 12. Audiam de illis, qui maligne adversus me insurgunt.

4) Pro cum. *Infirmabitur omnis, qui habitat in ea*, in terra, *in bestia agri, et in volucre cœli*, cum bestiis et volucribus : *sed et pisces maris congregabuntur*, morientur. Os. IV 3.

5) Loco pro. Ascendens *accepisti dona in hominibus.* Ps. LXVII 19. pro hominibus, inter homines distribuenda : nam, ut hunc Psalmi locum Paulus refert, *dedit dona hominibus.* Eph. IV 8.

6) In me, pro mihi. *Angelus, qui loquebatur in me.* Zach. I 9. et sæpius deinceps. Frustra hinc aliqui conati sunt nescio quem energumenismum extundere geniorum bonorum in hominibus sanctis. Simplicissimus est hebraismus : loquebatur mihi.

7) In Deo omnipotente. *Ego Dominus, qui apparui Abraham, Isaac, et Jacob, in Deo omnipotente.* Exod. VI 2 sq. Hebraismus est, et Gallicismus : *en Dieu tout-puissant* ; ut Deus omnipotens.

8) In convertendo, conveniendo. *In convertendo inimicum retrorsum.* Ps. IX 4. Cedente inimico ; dum hostis retro abit, dum fugit. *In convertendo Dominus captivitatem Sion, facti sumus sicut consolati* ; hebraice somniantes. Ps CXXV 1. Dum reducit Dominus captivas Sionis reliquias, præ lætitia somniare nobis videmur. *In conveniendo populos in unum.* Ps. CI 23. populis convenientibus. *In deficiendo ex me spiritum meum.* Ps. CXLI 4. Dum animus me deficit ; dum spiritus me destituit.

INAQUOSUS. *Tentaverunt Deum in inaquoso.* Ps. CV 14. in loco arido, ubi nullæ aquæ. Exprobrat hoc illis Moyses : *cur tentatis Dominum* ? Ex. XVII 2.

INAUXILIATUS. Sap. XII 6. Omni ope destitutus. Locum si desideras, pete ex Voc. *Sacramentum*.

INCANTATIO. Vid. *Obturo*.

INCENDENS. 1. Par. IV 22. Nomen proprium, non appellativum; ut cætera illius versiculi.

INCENDO. *Dum superbit impius, incenditur pauper: comprehenduntur in consiliis, quibus* (hellenismus, pro *quæ*) *cogitant*. Ps. IX 23. Uritur pauper sive impatientiæ æstu, sive incertis de Divina providentia suspicionibus, cur improbis bona, bonis viris mala eveniant.

INCHOATIO. Elementa prima Christianæ religionis appellat gentium doctor *inchoationis Christi sermonem*. Hebr. VI 1. institutiones catecheticas.

INCIDO. *Non se incident, neque calvitium fiet pro eis*, pro Hebræis, catervatim trucidatis. Jer. XVI 6. Et lacertos incidere, et crinibus nudare caput, vetabatur populus electus, Deut. XIV 1. neque enim hæc decebant credentes meliorem vitam, ipsorum etiam corporum. Multi tamen Judæorum hunc alienigenarum morem cum sequerentur, prædicit Jeremias fore, ut profano ritu, quem legis reverentia omittere noluissent, abstinere inviti ipsa funerum copia impii cogerentur.

INCIRCUMCISUS. Labiis incircumcisum se Moyses appellat, Ex. VI 12 et 30. i. e. indisertum, et linguæ impeditæ. Incircumcisa mens, auris, cor, per metaphoram dicuntur, Lev. XXVI 41, Jer. XI 10, Act. VII 51; pro improbis, impuris, et a Deo alienis.

INCLINO. *Donec aspiret dies, et inclinentur umbræ*. Cant. II 17 et IV 6. hebraice, *et fugiant*. Donec adveniat, donec nos afflet dies, et fugiant umbræ, ac plene dies illucescat.

2) Inclinare cœlos. Allegorice David: *Domine inclina cœlos tuos*, demitte nubes de cœlo, excita tempestatem, *et descende*, ostendendo hominibus tuam potentiam: *tange montes*, continge fulmine hos tuos hostes superbos, *et fumigabunt*, in fumum dissolvi incipient. *Fulgura coruscationem*, injice terrorem, *et dissipabis eos: emitte sagittas tuas*, fulmina tua, pœnas, damna, *et conturbabis eos*. Ps. CXLIII 5 sq.

INCLUSOR. Transtulit Nabuchodonosor captivos Jechoniam regem, *et principes ejus, et fabrum, et inclusorem*. Jer. XXIV 1. Iidem traducti Babylonem narrantur denuo Jer. XXIX 2; videlicet rex, regina cum eunuchis, *principes Juda et Jerusalem, et faber, et inclusor*. Hebraice est *masgér*, ab radice *sagár*, *clausit*; ut videas, esse vocabulum fidelissime versum. De sensu dubitatur. David Kimchi interpretatur, esse consiliarios et sapientes, qui silentio claudunt arcana sibi commissa; sed hoc rabbinicum; et an tales viri collocarentur a propheta post

fabros? Clericus mercatores censet, qui merces tabernis inclusas haberent. Verum et hoc longe petitum. D. Hieronymus arbitratur, fuisse artifices, qui gemmas pretioso metallo includerent, ut aurifices. Alii arbitrantur militares artifices, qui castra metari scirent, et urbes obsessas concludere : quod rei præsenti maxime idoneum videtur : tales enim et Hebræis potissimum subducere debebant hostes, et sibi ad belli usum adjungere. *Clusores* dicuntur 4. Reg. XXIV 14 et 16, ubi idem hebraicum *masgér* usurpatur : sed v. 16 additur etiam numerus, *clusores mille ;* tanquam in re memorabili, et more militari ; atque adjicitur : *omnes viros fortes, et bellatores.*

INCOLA. Pro advena seu peregrino. *Incola ego sum in terra.* Ps. CXVIII 19. hebraice, peregrinor in terra. Idem sensus est Ps. CIV 12.

INCONSUMMATIO. *Filii autem adulterorum in inconsummatione* (alii legunt *in consummatione*) *erunt.* Sap. III 16. Peribunt immaturi, consumentur.

INCRASSO. *Immolabit sagenæ suæ, et sacrificabit reti suo : quia in ipsis incrassata est pars ejus, et cibus ejus electus.* Hab. I 16. Placet sibi Chaldæus in arte et felicitate sua bellica, illis tribuit victorias, per quas cepit tot pingues prædas, tot urbes et provincias absumpsit. Ideo (v. 17) victorias has prosequitur, et rapere per fas et nefas pergit.

INCREDIBILIS. Pro incredulo, et imperium detrectante. Eccli. I 36, XVI 7 et 29, XXIII 33; Bar. I 19; et de uxore Lot Sap. X 7. Alio sensu accipe illud : *O mors, bonum est judicium tuum,* sententia tua, moriendi necessitas, *homini indigenti, et qui minoratur viribus, defecto ætate, et cui de omnibus cura est,* infirmitate, senio, sollicitudine confecto ; *et incredibili, qui perdit patientiam ;* nihil jam melius speranti, qui exspectationem lætioris status amisit, neque præsentem ferre potest. Eccli. XLI 3 sq.

INCREDULUS. *Visio dura nuntiata est mihi : qui incredulus est, infideliter agit : et qui depopulator est, vastat.* Is. XXI 2. Noli suspicari, incredulos a propheta dici eos, qui fidem non habeant visioni duræ, quam narrat ; sed vox *incredulus* cum iis, quæ proxime sequuntur, refertur vel ad Persas et Medos, vel ad Chaldæos : utrumque enim doctos habet auctores. Mihi dividere cum Sancio sententiam placet : Babylonius prævaricatus est, et infideliter egit ; aderit ejus depopulator Medus et Persa, qui vastet omnia. Ut concinna sit oppositio : delictum præcessit, sequetur pœna.

INCREPATIO. Aquæ, terram operientes, *ab increpatione tua fugient.* Ps. CIII 7. Deo jubente, se recipient, et premere terram desinent. Contextus totus a me datus est in Voc. *Abyssus.*

INCREPO. *Dixit Dominus ad satan : Increpet Dominus in te satan : et increpet Dominus in te, qui elegit Jerusalem.* Zach. III 2. *in te*, i. e. te. Ego te reprimam, ego te coërcebo ; est enim in hebraico tempus futurum. Repetitur verbum, ut major vis addatur sententiæ. Ego, qui sedem religionis elegi Jerusalem, ego te compescam, ne supplicem pro ea Jesum sacerdotem magnum impedire possis.

INCURVANS. *Disperdet Dominus ab Israël caput et caudam, incurvantem et refrenantem ;* hebraice, ramum et juncum Is. IX 14. Caput est longævus et honorabilis, cauda est propheta mendax : ut ipse propheta explicat v. sq. Ramus, fructibus gravis, seque ponderis ergo incurvans, opulentos proceres indicat ; pauperes juncus, qui ab infimæ conditionis hominibus pro capistro jumentis injicitur. LXX more suo metaphoram solventes aiunt : magnum et parvum. *Non erit Ægypto opus quod faciat caput et caudam, incurvantem et refrenantem.* Is. XIX 15. Nihil agetur, ex quo prudenter colligas, esse aliquem sapienter imperantem, vel obedienter curantem, quæ imperata sunt.

INCURVO. *Dissipat impios rex sapiens, et incurvat super eos fornicem ;* hebraice, chald. et græce, rotam. Prov. XX 26. Addicit eos supplicio rotæ, quæ nominari fornix potest ob canthum : is enim instar fornicis extremam rotæ curvitatem circuit et comprehendit.

INDUO. *Induti sunt arietes ovium.* Ps. LXIV 14. Facilis est et naturalis eorum sensus, qui arietes laudari putant a villoso ac denso vellere, bene vestitos et munitos. Sed hebraica explanationem istam repudiant : in quibus cum idem vocabulum arietes et campos seu pascua significet, sententia hæc est : arietes cincti sunt copioso grege ; pascua vestiuntur gregibus. Quorum utrumque pecoris abundantiam et arietum fertilitatem prædicat.

INDUS. Judæ Machabæo narratur, ademisse Romanos Antiocho Magno *regionem Indorum, et Medos, et Lydos, de optimis regionibus*, easque regi Eumeni largitos esse. 1. Mach. VIII 8. Livius autem l. 38 pacem ait Antiocho datam ea lege, ut omni illa regione excederet, quæ cis Taurum montem a Tanaim, et a Tauri valle ad juga Lycaoniæ proxima pertinet ; Eumeni ab Romanis tributam in Europa Chersonesum, et Lysimachiam, cæteraque, quibus finibus Antiochus tenuisset ; in Asia Phrygiam utramque, alteram ad Hellespontum, majorem alteram ; et Mysiam, Lycaoniam, Myliadem, ac Lydiam. Unde conficiunt, qui Machabæorum libros oppugnant, insanabili vulnere affectum hunc locum esse, in quo sola Lydia recte nomi-

netur, India et Media Antiocho per summam inscitiam assignentur, regiones cæteræ silentio involvantur. Equidem ita hebes nemo est, ut orientalem illam Indiam ad Gangem, aut magnum Medorum imperium Antiocho vendicet. Sed longe diversos alios Indas et Medos, in citeriore Asia circa Taurum montem ostendimus. Meminit Livius eodem l. 38 Indi fluvii haud procul a Cibyra urbe, quæ in Phrygiæ Cariæque finibus erat. Si conferas quæ Plinius l. 5 c. 28 narrat, videbis, Indum hunc fluvium, in Cibyratarum jugis ortum, recipere sexaginta perennes fluvios, torrentes amplius centum, dignum proinde, a quo accolæ nomen traxerint, et, ut a Sequana Sequani, ab Ibero Iberi, Cappadoce amne Cappadoces, ita ab Indo hoc Indi sint appellati. Habemus ergo jam regionem Indorum in Phrygia, quam Eumeni datam ex Livio discimus. Medos quoque ibidem reperire licet, cum in Strabone l. 7 Phrygibus annumerentur Mygdones, et Bebryces, et Medobithyni; Medorum videlicet olim eo deducta colonia. Nam quod Strabo Medobithynos hos per *e* breve seu psilon scribit, Machabæorum historicus per *e* longum seu eta vel ita, nullius negotii est: nemo enim ignorat, tales unius aut alterius litteræ mutationes in antiquissimis nominibus frequenter occurrere. Denique negligentiam omissarum provinciarum non arguet, qui attenderit, etsi non nominatas, satis tamen indicatas fuisse cæteras in *optimis regionibus*, quæ ad extremum adduntur.

INEBRIO. Pro largiter implere. *Visitasti terram, et inebriasti eam*, copiose irrigasti. Ps. LXIV 10. et paulo post, v. 11: *rivos ejus inebria*, auge abundanter aquas. *Inebriabuntur*, uberrime satiabuntur, *ab ubertate domus tuæ: et torrente voluptatis tuæ potabis eos.* Ps XXXV 9. *Inebriabo prati mei fructum*, rigabo liberaliter. Eccli. XXIV 42. *Bibite, et inebriamini, carissimi.* Cant. V 1. non ad intemperantiam, sed ad implendum penitus naturæ desiderium. *Anima, quæ benedicit*, homo benevolens et beneficus, *impinguabitur: et, qui inebriat, ipse quoque inebriabitur.* Prov. XI 25. qui liberaliter largitur, ei plene et abundanter retribuetur.

2) Pro implere malis. *Inebriaberis, et eris despecta.* Nah. III 11. Tu quoque, Ninive, dolores acerbissimos feres, ut Alexandria, cui eosdem modo erat minatus. *Inebriate eum*, nempe vino furoris Domini. Jer. XLVIII 26. Eodem sensu contra Babylonicum populum. Jer. LI 57. *Cibabo hostes tuos carnibus suis, et quasi musto sanguine suo inebriabuntur.* Is. XLIX ult. Mutuis se vulneribus laniabunt. Impletum id semper in Ecclesiæ hostibus, ferro, et doctrina.

INFANS. *Non erit ibi amplius infans dierum, et senex qui*

non impleat dies suos : quoniam puer centum annorum morietur, et peccator centum annorum maledictus erit. Is. LXV 20. Infans dierum, scilicet paucorum. Non erit in ecclesia triumphante neque immaturus infans, nec effetus et inutilis senex ; sed omnes maturi et perfecti : nam qui pueriles cupiditates et peccati imprudentiam ad ultimum usque conservaverit, morti æternæ addictus in domicilium illud vitæ non admittetur.

INFERI. INFERNUS. Plerumque hæc nomina non significant infelix illud ac æternum damnatorum ergastulum ; sed sepulcrum, ubi corpus ; aut limbum, ubi spiritus hominis mortui servabatur. Sic Jacob patriarcha : *Descendam*, inquit, *ad filium meum lugens in infernum.* Gen. XXXVII 35. *Deducetis*, ait idem, *canos meos - - - - - ad inferos.* Gen. XLII ult. et XLIV 29. Tobias de suis parentibus : *Timeo ergo, ne forte - - - - - deponam senectutem illorum cum tristitia ad inferos.* Tob. VI 15. Job ad Deum : *Quis mihi hoc tribuat, ut in inferno protegas me, et abscondas me, donec pertranseat furor tuus?* Job. XIV 13. Neque enim sanctissimi viri aut sibi, aut suis, inferorum supplicia ominati sunt. Neque David, ad id usque tempus innocentissimus, de damnatorum carcere (ut commatici meditantur) illa pronuntiavit : *Dolores inferni circumdederunt me : præoccupaverunt me laquei mortis.* Ps. XVII 6. *Funes inferni circumdederunt me : prævenerunt me laquei mortis.* 2. Reg. XXII 6. sed, ut Psalmi titulus, totusque ejusdem et historiæ contextus ostendit, mortis et sepulcri horror ingruebat undique, Saule regiisque satellitibus insidias ex omni parte tendentibus. Eadem est sententia, cum dicit : *Eruisti animam meam* (vitam meam, me ; more hebraico) *ex inferno inferiori.* Ps. LXXXV 13. e sepulcro, vel limbo, quæ sunt humanarum rerum meta ultima ; grates enim agit liberatori Deo, ob depulsum mortis periculum, quam sibi hostes machinati erant. Qui voce hebraica uti gaudent, magnopere caveant, ne irridendi sui occasionem præbeant dicendo *Schéola*, vel, quod etiam pejus est, *Schéolach*, media brevi. Duplici errore se implicant, qui ita pronuntiant : nam hebraice *Scheól* duabus syllabis absolvitur, et *o* natura longum seu *chólem* habet.

2) Infernus pro ira. In ænigmate Salomonico Prov. XXX 15 sq. de rebus quatuor insatiabilibus. Exponetur a me totum Voc. *Sanguisuga.*

INFIRMO. Jerusalem *infirmata est in bonum*, vigorem omnem ad agendum bene amisit, *quæ habitat in amaritudinibus*, quia peccatorum suorum amaritie Deum exacerbavit. Mich. I 12.

INFIRMUS. *Qui autem infirmus est, olus manducet.* Rom. XIV 2. Qui conscientia erronea laborans, certo genere

cibi putat sibi interdictum : is oleribus vescatur potius, quam quibus ali nefas esse existimat.

INFLAMMO. *Eloquium Domini inflammavit eum.* Ps. CIV 19. Verbum Dei Josephum suo igne purgavit.

INGREDIOR. *In medio tui Sanctus : et non ingrediar civitatem.* Os. XI 9. Non transibo ad gentem aut urbem aliam, vobis omnino rejectis ; donec a Christo ædificetur Civitas nova Jerusalem, in quam ipsam tamen et vobis Hebræis accessus patebit.

2) Impetu ingredi. *Qui ingrediuntur impetu ad Jacob, florebit et germinabit Israël, et implebunt faciem orbis semine.* Is. XXVII 6. Apostoli Messiæ, spiritus impetu acti, Israëlem aggredientur, et illo florente ac germinante, fructu et posteris totum orbem implebunt. An autem (v. 7) rebelles Judæi, qui ipsum Deum Hominem percusserunt, ejusque servos occiderunt, vicissim percussi non sunt? Nondum : concessum est pœnitentiæ spatium ; sed hoc elapso (v. 8) Synagogam repudiatam abjiciet Deus, ac tum pro merito et æquali mensura retribuet, iramque pridem conceptam semel effundet.

INIQUITAS. Quo sensu melior sit *iniquitas viri, quam mulier benefaciens*, Eccli. XLII 14, dixi Voc. *Benefaciens.*

2) Iniquitas sanctuarii. Ad Aaronem et filios dicit Dominus : *Portabitis iniquitatem sanctuarii - - - - sustinebitis peccata sacerdotii vestri.* Num. XVIII 1. Si quid in ritu sanctuarii, aut contra sacerdotis officium peccabitur, vos pœnas dabitis. Qui hoc loco sacrificia pro peccatis fieri solita intellexerunt, ad verbum *sustinebitis* parum attenderunt.

3) Iniquitatem ponere. *Iniquitatem, iniquitatem, iniquitatem ponam eam,* cum veniet is, *cujus est judicium,* Messias. Ez. XXI 27. Vox hebraica indicat rem depravatam, distortam, inclinatam. Quapropter locum hunc subtiliter aliqui sic interpretantur, quoniam reges tiara recta, privati obliqua tegebantur, minari Deum, se sensim sine sensu cidarim ac tiaram gentis hebraicæ depositurum, ita ut omnino jaceat veniente Messia. Sed Vulgata optime *iniquitatem* ponit, morum pravitatem declarans, quam hujus vocabuli radix hebraica passim alibi in Pagina Divina significat, quique sensus proinde maxime proprius est. Omitto alia, quæ explicationi illi delicatæ opponi merito possent. Contextum totum propono in Voc. *Cidaris.*

INITIUM. Pro principatu. De ape : *initium dulcoris habet fructus illius.* Eccli. XI 3. Mel, qui fructus est apis, dulcedinis principatum obtinet ; res est dulcium omnium dulcissima. *In judicio Dei opera ejus ab initio, et ab institutione ipsorum distinxit partes illorum, et initia eorum in gentibus suis.* Eccli. XVI 26. Deus initio summa sapientia

produxit opera sua omnia, et nominatim cœlum, sidera, genios cœlestes : nam de his loqui Siracidem, ostendit versus 30, *Post hæc Deus in terram respexit.* Hæc igitur cœlestia opera sic instituit et ordinavit, ut suum cuique principatum in suo genere tribueret. Præfecit sidus aliud diei, aliud nocti; alia his, alia illis mundi plagis; genios futuris hominum gentibus custodes et præsides destinavit. Ornavit (v. 27) in perpetuum duratura illorum opera et munera : neque tamen unquam vel esurierunt, vel defatigata labore sunt; nec destiterunt. In suis (v. 28) unumquodque spatiis persistit, et persistet. Eorum ergo exemplo (v. 29) tu quoque Deo ausculta, quemadmodum nobilissima illa Dei opera nunquam ei resistunt.

INNOXIUS. Pro impunito. Num. XIV 18.

INSCIENTIA. *Dum ab intus minor est exspectatio, majorem computat inscientiam ejus causæ, de qua tormentum præstat,* Sap. XVII 12. Quo minorem animus exspectationem et spem habet auxilii, eo graviora timet, quia ignorat causam et originem, unde calamitas in se eruptura est, cujus metu se cruciat.

INSIMULATUS. i. e. non simulatus, non fictus; sed verus, et efficax. Sap. XVIII 16.

INSIPIENTIA. Verba Christi passuri et patientis ad Patrem : *Clamabo per diem, et non exaudies; et nocte, et non ad insipientiam mihi.* Ps. XXI 3. Diu noctuque ad te clamo, bene gnarus, te non assensurum precibus, quibus natura humana infirmitati suæ relicta calicem hunc deprecatur : neque tamen hoc mihi ceu insipientia imputabitur : quoniam, etsi non liberationem a cruciatibus, aliud tamen impetrabo munus longe nobilius, generis humani salutem : quapropter merito non sileo, sed in precibus persevero : et, ut habent hebraica, non est silentium mihi. *Deus tu scis insipientiam meam: et delicta mea a te non sunt abscondita.* Ps. LXVIII 6. Sicuti priorem Psalmum, vigesimum primum, ex persona Christi scriptum esse, constat ex Matth. XXVII 46, et Marc. XV 34 : ita idem de Psalmo LXVIII scimus ex Joann. II 17, et Rom. XV 3. Totius ego generis humani insipientiam ac delicta intellige, quæ quia Christus expianda in se suscepit, vocat sua.

INSULA. *Habitator insulæ hujus.* Is. XX 6. i. e. Judææ : quia, inquit Hieronymus, ut insula mari, sic Judæa hostilium agminum fluctibus undique tundebatur, Assyriorum maxime, et Ægyptiorum.

INSUPER. *Qui delinquit in animam suam, insuper habebitur.* Eccli. XIX 4. negligetur, contemnetur, nihil fiet.

INSUSPICABILIS. *Novem insuspicabilia cordis magnificavi,* (græce, beata duxi) *et decimum dicam in lingua* (i. e.

lingua mea, ore meo) *hominibus.* XXV 9. Res novem sunt jucundæ sensui, de quibus nemo male suspicari solet, et quibus homines fieri se beatos putant. Ego autem decimum hominibus annuntio, suavius nobiliusque his omnibus, timorem Domini, qui *super omnia se superposuit.* ibid. v. 14. supra omnia eminet.

INTELLECTUS. Legitur in titulo plurium Psalmorum. Hebraice, eruditio. Signum est attentionem excitans, illis carminibus ab auctore additum, quæ memoriæ commendata singularem in modum cupiebat.

2) Intellectus manuum. *Pavit eos in innocentia cordis sui, et in intellectibus manuum suarum deduxit eos.* Ps. LXXVII ult. Quam innocenter et attente David pastor agnos et oves curaverat, tam integre totum Israëlis gregem pavit, tam prudenter pedo regio usus est.

3) Intellectus bonus. *Initium sapientiæ timor Domini. Intellectus bonus omnibus facientibus eum.* Ps. CX 10. hebraice plurali numero, facientibus ea. Quisquis et timorem Domini, et sapientiam secutus vivendo fuerit, is vere intelligens dicendus erit.

INTELLIGO. *Beatus, qui intelligit super egenum et pauperem.* Ps. XL 2. Qui non exspectat, dum oretur: qui ultro adinvenit animo, qua ratione opituletur non egenis tantum, sed et pauperibus. Quid inter hos intersit, dixi Voc. *Egenus.*

INTENDO. Pro attendere, intento animo esse. *Deus in adjutorium meum intende.* Ps. LXIX 2. Et alibi non raro. Singulare est illud; *Accingere gladio tuo super femur tuum, potentissime; specie tua et pulchritudine tua; intende, prospere procede, et regna; propter veritatem, et mansuetudinem, et justitiam: et deducet te mirabiliter dextera tua.* Ps. XLIV 4 sq. Fontis hebraici veritatem sic repræsentat Hieronymus doctor maximus: Accingere gladio tuo super femur fortissime, gloria tua, et decore tuo; (i. e. qui gladius est gloria tua, et decor tuus.) Et decore tuo prospere ascende propter verbum veritatis et mansuetudinem justitiæ, et docebit te terribilia dextera tua.

2) Intendere in specie. *Omni homini noli intendere in specie.* Eccli. XLII 12. Noli cujusquam speciem seu pulchritudinem fixis oculis contemplari.

INTENTATOR. *Deus enim intentator malorum est: ipse autem* (i. e. ipse, inquam,) *neminem tentat.* Jac. I 13. Neminem ad mala allicit: neminem, inquam, tentat.

INTERCIDO. *Vox Domini intercidentis flammam ignis.* Ps. XXVIII. 7. Tonitru, quod inter igniferas nubes et erumpentia fulmina auditur.

INTERFECTUS. *Interfecti tui non interfecti gladio, nec mortui in bello.* Is. XXII 2. Ne quidem honestæ mortis habebunt solatium, sed fame peribunt.

INTERFICIO. *Præcipiet super te Dominus, non seminabitur ex nomine tuo amplius : de domo dei tui interficiam, sculptile et conflatile ponam sepulcrum tuum, quia inhonoratus es.* Nah. I 14. Post turpem fugam, o Sennacherib, nulla nova suscepta prole, per ipsum dei tui Nesroch, cultum in ejus templo interficieris : nec alium tumulum, quam circumstantia deorum simulacra habebis, absque supremo sepulcri honore jacens.

INTERIORA. *Qui facit Arcturum, et Oriona, et Hyadas, et interiora Austri.* Job. IX 9. Post nota etiam nobis astra, sidera nominat ad alterum polum vergentia, quæ antarctica vocant, oculis nostris subducta. Eodem modo opponitur Arcturo seu plagæ septentrionali Job. XXXVII 9.

INTERITUS. *Infixæ sunt gentes in interitu, quem fecerunt.* Ps. IX 16. Hebraice, in fovea. Inimici foveam mihi perdendo foderunt, et aqua cœnoque impleverunt; in eamdem vero ipsi pro me corruerunt, nec aquæ tantum immersi, sed in limo ipso defixi sunt.

INTERPRES. Populi electi duos interpretes Is. XLIII 27. esse Moysen et Aaronem, dixi in ejus loci explanatione voc. *Contamino.*

INTERROGATIO. *In cogitationibus enim impii interrogatio erit.* Sap. I 9. Inquiret in illas Dominus, cui respondere impius cogetur. *Longe enim est testamentum a quibusdam, et interrogatio omnium in consummatione est.* Eccli. XVI 22. Quidam longe absunt a lege Divina : sed exquirentur omnia, cum articulus mortis et judicii advenerit. Filii extra matrimonium nati *testes sunt nequitiæ adversus parentes in interrogatione sua.* Sap. IV 6. in judicio Divino ; imo et humano.

2) Conscientiæ interrogatio. *Salvos facit baptisma, non carnis depositio sordium, sed conscientiæ bonæ interrogatio in Deum.* 1. Petr. III 21. non per lavationem corporis, sed per conscientiam probatam coram Deo.

INTERROGO. Nonnunquam est judiciale vocabulum. Sic impii minantur Dei Filio Messiæ : *Contumelia et tormento interrogemus eum - - - - Morte turpissima condemnemus eum.* Sap. II 19 sq. *Deus interrogabit opera vestra, et cogitationes scrutabitur.* Sap. VI 4. *Palpebræ ejus interrogant filios hominum.* Ps. X 5. oculi ejus omnia humana vident, et perscrutantur.

2) Interrogari assidue. Eccli. XXIII 9 vetamur jurare, et v. 10 temere nominare Deum, Cœlites, ac res sanctas : *quoniam non eris immunis,* impunitus, *ab eis*, propter hæc. Additur v. 11 : *sicut enim servus interrogatus assidue, a livore non minuitur : sic omnis jurans, et nominans, in toto a peccato non purgabitur,* ut servus, qui identidem quæstioni et flagello subjicitur, nunquam vibicibus carebit : sic, ubi juratur ac sancta nominantur temere,

in toto i. e. omnino animus peccatorum maculis carere non poterit.

INTERRUPTIO. In Judæos, spem suam in Ægyptiis reponentes, adverso Deo : *erit vobis iniquitas hæc sicut interruptio cadens, et requisita, in muro excelso : quoniam subito, dum non speratur, veniet contritio ejus.* Is. XXX 13. Sicut pars muri, vitio separata a muro reliquo, jamque in ruinam propendens, si tamen requiratur a stultis, ut ea nitantur, repente cadens eos elidit : ita vestra hæc fiducia subito vos exitio obruet.

INTIMUS. Avarus *projecit intima sua.* Eccli. X 10. et animam, et viscera ac valetudinem amore lucelli vendit et abjicit. Quidam intelligunt, avarum abjicere omnem humanitatem, et viscera misericordiæ : verum sensus hic videtur durior.

INTRINSECUS. *Oculi tui columbarum, absque eo, quod intrinsecus latet.* Cant. IV 1. i. e. ut nihil dicam de majore oculorum parte sub palpebris latente, dum eos modestia tua clausos tenet. Sic et genas laudat, *absque eo, quod intrinsecus latet* sub velo. ibid. v. 3.

INTRO. *Omni tempore, quo intravit et exivit*, i. e. versatus est, *inter nos Dominus Jesus.* Act. I 21.

INTROEO. *Introibit usque in progenies patrum suorum: et usque in æternum non videbit lumen.* Ps. XLVIII 20. Majorum suorum crimina imitabitur, socius quoque eorumdem futurus in æternis tenebris.

INTROITUS. *Conteret vos ab introitu Emath usque ad torrentem deserti*, seu rivum Ægypti. Amos VI ult. Urbs Emath, dicta dein Epiphania, limes Palæstinæ fuit ad Aquilonem, rivus Ægypti ad meridiem. Conteret omnes vestras tribus per duodecim provincias.

INVALESCO. Jacob *invaluit ad angelum.* Os. XII 4. cum eo luctans prævaluit. Cum deinde in Bethel Deum invenisset, i. e. vidisset, *ibi locutus est nobiscum.* ibid. dum convocata omni domo sua universos hortatus est, ut in perpetuum Deo obtemperarent. Gen. XXXV 2 sq. Ut ergo Jacob solius ubique Dei meminit, ita tu quoque, ejus posteritas, ad Dominum eumdem convertere. Os. XII 5 sq.

INVENIO. *Inveniatur manus tua omnibus inimicis tuis.* Ps. XX 9. Sentiant ultricem manum tuam omnes tui hostes.

2) Invenire gratiam. i. e. gratiosum esse. Noë *invenit gratiam coram Domino.* Gen. VI 8. placuit Deo. *Si inveni in conspectu regis gratiam*, inquit Esther, V 8. si quid apud regem gratia possum. Ad meliorem Estherem Gabriel : *invenisti enim gratiam apud Deum.* Luc. I 30. gratia apud eum excellis.

3) Invenire iniquitatem. *Dives effectus sum, inveni idolum mihi : omnes labores mei non invenient mihi iniquita-*

tem, quam peccavi. Os. XII 8. Vituli, quos adoro, et malæ artes meæ divitias mihi pepererunt; nemo hos labores meos reprehendere ut iniquos audebit. Rationem addit Hieronymus : quia divitibus omnes indigent, ideo omnes iis adulantur, illorumque vitia dissimulant.

4) *Tribulabo eos ita, ut inveniantur.* Jer. X 18. Legunt aliqui : *ita, ut non inveniantur*; nimirum, ut funditus pereant. Verum id ab hebraico, græco, chaldaico dissidet, nobiscum affirmantibus : *ut inveniantur;* ut deprehendantur angustiis conclusi, ut evadere supplicium non possint.

INVENTIO. *Qui argentum fabricant, et solliciti sunt, nec est inventio operum illorum : exterminati sunt.* Bar. III 18 sq. Qui quantum ad opes cumulandas moliantur, vix ipsi cogitando assequuntur, denique tamen morte abripiuntur.

INVETERASCO. *Quoniam tacui, inveteraverunt ossa mea, dum clamarem tota die.* Ps. XXXI 3. Quia peccata per multos menses nec agnovi, nec abolere deprecando studui : gravi morbo castigatus, robur corporis omne amisi, totosque dies inter lamenta consumpsi.

INVIDUS. Vitæ suæ invidus. Eccli. XVIII ult. Qui suam ipse vitam efficit miseram. Contextum habes Voc. *Commissio.*

INUNDATIO. Ad Hierosolymam : *inundatio camelorum operiet te.* i. e. magna copia. Is. LX 6. Quæ sequuntur, non pertinent nominatim ad magos Christum natum adorantes, sed generatim ad omnium gentium vocationem. Vid. in Voc. *Tharsis.*

INUTILIS. *Væ, qui cogitatis inutile.* Mich. II 1. falsi dei simulacrum, vel crimen quodcunque mortiferum : quia, si rem ipsam spectamus, nihil omnino affert utilitatis veræ.

IOTA. Matth. V 18. Vid. in Voc. *Quæro.*

IPSE. Cum dixisset Deus, positurum se inimicitias inter serpentem et mulierem, et inter serpentis progeniem ac mulieris filium; addit : *ipsa conteret caput tuum.* Gen. III 15. Vetus et ardens est controversia, legendumne sit *ipsa*, an *ipse*, mulieris filius, an *ipsum* semen. De Hebraico fonte certum est, posse legi tam *hi, ipsa,* quam *hu, ipse* seu *ipsum ;* prout punctum vocale adjeceris. Illud quoque certum, hoc ipsum pronomen, his ipsis litteris scriptum, pro feminino genere in hebraicis Bibliis sæpissime usurpari, præsertim in Pentateucho; nominatim paulo post locum hunc dubium, versu 20, ubi omnes legimus *hi, ipsa*, quippe de Eva. In codd. LXX interpretum hodie quidem exstat *ipse :* sed cum veteres Patres, semper alibi auctoritatem LXX sequi soliti, imo et Josephus Hebræus, habeant *ipsa :* apparet, LXX fe-

minino genere usos esse, sed post quintum a Christo seculum, eove serius, librariorum incuria vel partium studio fuisse mutatos. Chaldaica et arabica fatendum est feminino generi non favere. Audiamus magnum Cornelium, hic dicentem : *Nota primo, nullam ex his tribus lectionibus esse rejiciendam ; imo omnes sunt veræ.* Addo ; et omnes Christo ejusque venerandæ Matri æque gloriosæ : nam si serpentem contrivisse ipsa dicitur, non nisi per Filium contrivit ; si ipse, in Matris redundat gloriam honor Filii.

IRASCOR. *Dominus regnavit, irascantur populi; qui sedet super Cherubim, moveatur terra.* Ps. XCVIII 1. Quantumvis obnitantur infideles populi, ac tumultuentur : Dominus est Rex supremus, ille Israëlis Deus, qui in arca fœderis habitat, Cherubinis ab utraque parte adstantibus.

IRRITATIO. *Sicut in irritatione.* Ps. XCIV 9. Est nomen proprium loci, qui appellatus est Contradictio, Num. XX 13. Hebraice utrobique idem nomen est *Meriva.*

2) Irritatio oblationis. Immolarunt hostias diis, *et dederunt ibi irritationem oblationis suæ,* victimas, quibus me irritabant ; *et posuerunt ibi odorem suavitatis suæ,* thus suavissimum incenderunt. Ez. XX 28.

IRRUGIO. Gen. XXVII. 34. Vid. in Voc. *Odium.*

IRRUMPO. *Graviter ferebant Ptolemenses amicitiæ conventionem, indignantes, ne forte fœdus irrumperent.* 2. Mach. XIII 15. Indignabantur Ptolemaidis incolæ, quia verebantur, ne Judæi, concessa sibi tanta potestate ab Antiocho, fœdus cum eo junctum rumperent, sicque ipsos etiam Ptolemenses bello adversus regem implicarent.

IS. Deo confisi *non timebimus, dum turbabitur terra, et transferentur montes in cor maris. Sonuerunt et turbatæ sunt aquæ eorum.* etc. Ps. XLV 3 sq. Nullus nos metus incesset, si vel tota tellus ita concutiatur, ut montes transferantur in medium mare. Etsi enim sonuerunt et turbatæ sunt aquæ eorum, tamen *etc. Eorum* pro *ejus*, inquiunt magni viri : hebraice enim et græce *mare* præcessit plurali numero. Sed opus non est, talis incogitantiæ interpretem latinum arguere : cum pronomen *eorum* referre ad montes liceat, circum quos maxime vorticosi et sonori sunt fluctus.

2) Is per pleonasmum. Crebro pronomen hoc, contra sermonis latini usum, solius venustatis gratia ab Hebræis apponitur, sensu id non poscente. *Beata gens, cujus est Dominus Deus ejus.* Ps. XXXII 12. pro, cujus Dominus est Deus, quæ solum Deum agnoscit et veneratur dominum. Sic Jobus in fonte hebraico : *Nox illa, occupet eam caligo.* pro, occupet noctem illam caligo.

Job. III 6. *Aser, pinguis panis ejus.* Gen. XLIX 20. pro, pinguis erit panis Aseris. *Gad, accinctus prœliabitur ante eum : et ipse accingetur retrorsum.* ibid. v. 19. Ante tribum Gad armatus hostis consistet, eumque ad prælium provocabit : cui ut Gad resistat, et ipse arma capiet, atque hostem retro abire coget.

ISAAC. Arridendo ; quasi dicas, Risus. *Dixitque Sara* nato hoc filio : *Risum fecit mihi Deus : quicunque audierit, corridebit mihi.* Gen. XXI 6.

ISCARIOTES. Proditoris cognomentum, ab omnibus evangelistis traditum. Quidam derivarunt a *sachar, merces ;* a mercede nimirum iniquitatis triginta argenteis. Sed neque pars vocabuli postrema congruit, neque credibile fit, divinitus inditum, ab eventu nomen esse mortalium scelestissimo. Vero similis origo ea est, quam præter alios indicat hebraice doctissimus Adolphus a S. Georgio, in præstanti suo volumine *Ed veallúph,* Testis et Doctor, Maamar 2, Perek 32. *Dictus fuit Judas Isch, h. e. vir, ex Karioth oppido.* Urbem Carioth sitam fuisse in tribu Juda, compertum est ex Jos. XV 25. Non possum tamen non astipulari Hieronymo, hebraicæ antiquitatis et regionis peritissimo, et solertissimo indagatori, qui venditorem Christi Judam ortum affirmat *de tribu Ephraim, et de vico ejusdem tribus Iscarioth.* L. 9 in Isaiam, ad ejus c. 28. Angelus Caninius l. de Locis Novi Testam. Hebraicis c. 13, et Theophilus Raynaudus Operum t. 9 l. de Juda c. 1 n. 5 sq. succensent iis, qui perfidum hunc in Gallia natum scripsere.

ISMAEL. Hebraice, audiet Deus. *Vocabisque nomen ejus Ismaël, eo quod audierit Dominus afflictionem tuam.* Gen. XVI 11.

ISRAEL. Bis Deus nomen patriarchæ Jacob mutavit in Israël, Gen. XXXII 28 et XXXV 10. Multi nomen hoc interpretantur *Vir videns Deum ;* sed id esset potius *Ischraël,* quam *Israël.* Cum linguæ et pronuntiationis hebraicæ proprietate, cum tempore et causa mutati primo nominis, cum ipsis angeli verbis, *Contra Deum fortis fuisti* (Gen. XXXII 28) melius consentit explicatio altera, *Prævalens Deo ;* angelo nimirum, qui Dei loco in luctatione illa functus erat.

2) Duæ domus Israël. Cum Judæ opponitur Israël, illius nomine regnum posteritatis Davidicæ Hierosolymam tenentis, Israëlis autem regnum decem tribuum intelligitur, cujus urbes principes erant Jezrahel et Samaria. Insolitus loquendi modus ille est : *in petram scandali duabus domibus Israël.* Is. VIII 14. utrique regno, tam duarum, quam decem tribuum ; omnibus Israëlis seu Jacobi patriarchæ posteris.

3) Israël Christus. *Servus meus es tu Israël, quia in te*

gloriabor. Is. XLIX 3. *Ecce dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ.* ibid. v. 6. quibus Messiam designari, et ipsa res docet, et liquet ex Act. XIII 47.

ISSACHAR. Hebraice, merces. *Dedit Deus mercedem mihi*, dixit Lia mater; *appellavitque nomen ejus Issachar.* Gen. XXX 18.

ITER. *Contriti sunt montes seculi, incurvati sunt colles mundi, ab itineribus æternitatis ejus.* Hab. III 6. Reges et principes subjecerunt ipsi se, aut subacti sunt, ad æterni Dei adventum.

2) Itineris finis, *Propter ipsum confirmatus est itineris finis.* Eccli. XLIII 28. Per et propter Deum quæque res ad suum finem per destinatum sibi iter perducitur.

J.

JACOB. Nascens *plantam fratris* Esau *tenebat manu: et idcirco appellavit eum Jacob*, i. e. supplantans. Gen. XXV 25. *Juste vocatum est*, exclamat Esau, *nomen ejus Jacob: supplantavit enim me en altera vice: primogenita mea ante tulit, et nunc secundo surripuit benedictionem meam.* Gen. XXVII 36.

JACOBUS. In apostolorum catalogo Luc. VI 16 legimus et *Judam Jacobi;* qui loquendi modus apud Græcos id significare solet, esse illum hujus filium, ut *Levi Alphæi, Simon Joannis.* Verum hic id locum non habet, neque alibi a scriptoribus canonicis ubique servatum est. Judæ apostoli Jacobus non pater, sed frater fuit. Testis ipse de se locupletissimus: *Judas Jesu Christi servus, frater autem Jacobi.* Jud. v. 1. Fuere ambo de numero fratrum Domini. *Fratres ejus, Jacobus, et Joseph, et Simon, et Judas.* Matth. XIII 55. Qui vero parentes? Ut respondeam, simul attingenda est nobilissima illa quæstio de tribus Jacobis, majore, minore, et parvo; præclare enodata in eruditissimis Actis Sanctorum Bollandinis, ubi Godefridus Henschenius t. 1 April. ad ejus diem 9, de S. Maria Cleophæ c. 1 breviter, et t. 1 Maii, die 1, in Comment. prævio de gemino S. Jacobo, præsertim § 4 ex instituto hæc tractat. In pugnum contraho, quæ ille fuse. Maria illa, quæ in evangelico nunc Jacobi, nunc Josephi, nunc utriusque mater dicitur, alibi Maria Cleophæ appellatur. Is Cleophas, teste S. Hegesippo, frater Josephi fuit, Sponsi Virginei. Quare, ut ipsi fratres erant, ita uxoribus sororum nomen adhæsit, prolata etiam ad filios nomenclatione, ut, quos Maria Cleophæ

pepererat, fratres Domini vocarentur. Horum præcipuus Jacobus, non apostolus ex duodecim, ut cum Martyrologio et sacerdotali Breviario Baronius et passim plerique autumant; sed Jacobus tertius, ab utroque apostolo distinguendus. Jacobus major, Joannis apostoli et evangelistæ frater, Zebedæi fuit et Salomes filius. Jacobum minorem, Alphæi filium, Matthæi fratrem, in Vocab. *Alphæus* dixi. Superest Jacobus *parvus* : ita enim in græco fonte nominatur Marc. XV 40. quod noster interpres in nomen *Jacobi minoris* convertit. Mutatio vero hæc, qua pro *parvo* minor dicitur, lectores pæne omnes in errorem induxit, ut Jacobum hunc esse crederent eumdem, quem inter apostolos duodecim minorem nuncupare solemus. Atqui longissime differunt : Jacobus minor, qui cum Philippo calendis Maii colitur, Alphæo genitus, et e duodecim apostolus fuit. Jacobus Cleophæ filius, frater Domini, epistolæ canonicæ auctor, episcopus Hierosolymæ, non apostolus ex duodecim, sed honoris ergo hoc nomine, quemadmodum Paulus, ornatus est. Diversi amborum parentes, diversa patria, diversæ res gestæ, diversus mortis locus, diversum martyrii genus. Tam multa et valida sunt argumenta, quæ Jacobum Adelphotheum (fratrem Domini sic dicunt Græci) auctorem sedis Theadelphicæ seu Jerosolymitanæ ab apostolo Jacobo distinguunt, ut non possim non profiteri cum Henschenio, dicti Commentarii de Jacobis § 4 n. 33 ; *Argumentis utrimque expensis arbitramur necessario separandos.* Si quis novitatem sententiæ huic objicit, næ ille opinione sua plurimum fallitur : nam, ut nihil dicam de Niceta Paphlagone seculi IX scriptore, jam ante ipsum Hieronymum Gregorius Nyssenus, Cyrillus, et Epiphanius eadem censuere : quorum locos apud Henschenium videre licet.

JACULUM. Qui sibi vacat, sapientiam percipere poterit. Sed *qua sapientia replebitur, qui tenet aratrum, et qui gloriatur in jaculo, stimulo boves agitat, et conversatur in operibus eorum, et enarratio ejus in filiis taurorum ?* Eccli. XXXVIII 25 sq. Homo agricola, cujus omnis cura est fustis ferro præfixus, qui stimulat boves, vivit inter boves, narrat de solis bobus.

JEBUSÆUS. Philisthæus *relinquetur etiam ipse Deo nostro, et erit quasi dux in Juda, ac Accaron* Philisthæorum satrapia *quasi Jebusæus.* Zach. IX 7. Vocatio gentium per Christum. Alienigena quivis erit pars ecclesiæ, ut Jebusæus pars hebraici populi : neque enim deletus est, aut ejectus : sed permistus Jerosolymæ cum Judæis habitavit. Jos. XV ult. et Judic. I 21.

JECUR. *Effusum est in terra jecur meum super contritione filiæ populi mei.* Thren. II 11. Laurentius Villavicentinus

in Phrasib. Divinæ Script. Voc. *Jecur* ex hoc loco Jeremiæ conjicit, fuisse hoc Hebræorum adagium; additque: *Jecur enim fons est sanguinis : sanguine vita et animus constant. Effundi ergo jecur dixit Jeremias pro exanimari.*

JEJUNIUM. Omitti sinit Deus Zach. VIII 19 jejunium quarti, quinti, septimi, et decimi (mensis) eorumque loco gaudium et festos dies præcipit.

JEREMIAS. An per errorem pro Zacharia positus Matth. XXVII 9, et an locus a Matthæo allatus sit is, quem Zach. XI 12 sq. legimus, variæ sunt multumque inter se distantes opiniones : quas quia nemo perstrinxit brevius Theophilo Raynaudo, homine lectionis inexhaustæ, ejus verba recenseo ex Operum vol. IX l. de Juda Proditore, c. 12 n. 3. *Non exstat quidem locus apud Jeremiam; sed potius similis legitur apud Zachariam : ideoque magna et pervetus rixa est, quomodo Matthæus Jeremiam loco Zachariæ allegarit. Nec dubitarunt aliqui liberius causari Evangelistæ immemoriam, consulto a Spiritu Sancto permissam, ut doceremur, omnes æque Prophetas unum esse Spiritus Sancti organum : ac proinde perinde esse, unum ac alium proferre. Alii vero excusarunt librarii vitium : quod magis probat Antonius Peres. Quidam causati sunt malignam hujus loci in Jeremiæ codicibus per Judæos erasionem; vel certe per hæreticos, quod censuit Anastasius Sinaita. Nonnulli dixerunt, allegationem testimonii, ex duobus illis Prophetis concinnati, unius duntaxat Prophetæ nomine factam. At alii, binomium fuisse Zachariam, aut nomen Jeremiæ jam olim e margine in textum, quo nomen duntaxat Prophetæ scriptum fuerat, irrepsisse sunt arbitrati. Nec defuerunt nonnulli, qui intercidisse librum aliquem Jeremiæ, quem Matthæus protulerit, professi sunt; non omnino absque fundamento, cum Jeremiæ descriptiones, quæ interciderunt, in libris Machabæorum allegentur. Tamen utcunque id se habeat (de quo plenius Michaël Medina) certum est, in prophetia per Matthæum allegata triginta argenteos expressos esse : eamque summam, juxta prophetiam, fuisse decorum pretium;* ironice nimirum, quia pretium servi.

JEROBAAL. Hebraice, litigans seu pugnans cum Baal. Judic. VI 32. Gedeonis cognomen, quia Baalis aram demolitus erat.

JESUS. Nomen sanctissimum Hominis Dei, impositum divinitus ob eam causam, quam Gabriel internuntius retulit : *Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum.* Matth. I 21. Hebræis enim *Jesus* idem erat, quod in latinitate ecclesiastica *Salvator* est. Fuere, qui religiosa diligentia numerarent, quoties ardentissimus Christi amore Paulus sacrum Jesu nomen epistolis suis intexuerit. In errorem illi te inducent, si fidem sim-

pliciter tribuas : neque enim in græco ipsius Pauli volumine toties Divinum illud nomen occurrit, quoties latine in Paulinis epistolis legitur.

2) Deus Jesus. *Exultabo in Deo Jesu meo.* Hab. III 18. hebraice, in Deo salutis meæ. Quapropter sensu litterali Deus ut salutis omnis unicus auctor intelligendus est. Allegorice, Christus. Suaviter Augustinus, positum esse in latinis codicibus illud nomen, *quod est nobis amicius et dulcius nominare.* l. 18 de Civ. Dei, c. 32.

3) Jesus pro Josue. Deus *temporibus Jesu præcipitavit Jericho.* 2. Mach. XII 15. *Patres nostri cum Jesu*, inquit Stephanus in præclara sua oratione, Act. VII 45; id est, cum Josua duce. *Fortis in bello Jesus Nave.* Eccli. XLVI 1. Cur autem Josue, qui fuit filius Nun, hoc loco dicatur Nave, disputabitur Voc. *Nave.*

JEZRAHEL Hebraice semen Dei. Urbs insignis, et caput decem tribuum, instar Samariæ, quæ fuit altera eorum metropolis, ut ait Hieronymus. Os. I 4 accipitur pro tota regione, ut Jerusalem passim pro toto regno Juda. *Visitabo sanguinem Jezrahel super domum Jehu, et quiescere faciam regnum domus Israël.* Puniam domum Jehu, ex qua nati reges pravo suo exemplo, et vitulorum aureorum conservatione, Israëlis regno calamitatem animorum et corporum intulerunt. Idcirco delebo solium Israëlis regium, et *conteram arcum Israël in valle Jezrahel.* ibid. v. 5. In valle maxima urbis Jezrahel commissum est decretorium cum Assyriis prælium, quo fracta est Israëlitarum potentia bellica, et regnum ac libertas in perpetuum amissa.

2) Magnus dies Jezrahel. Os. I ult. Adventus Liberatoris Christi.

JOANNES. Latine dicas, gratiosus. Receptum quidem apud nos usum scribendi sequor, nequaquam tamen improbo eos, qui *Johannes* scribunt : etenim perite ac vere admonuit Georgius Wicelius in Onomastico Christiano, Classe 1, Voc. *Johannes*, hebraicam litteram *Cheth*, cui Latini subrogare leniorem suam aspirationem amant, ad hujus vocabuli radicem sic pertinere, ut absque illius ope ne interpretationem quidem ullam admittat.

JOB. Ita scribit Vulgata, auctoritatem LXX recte secuta. Neque horum, neque Hebræorum vestigia sectantur illi, qui *Hiob* scribunt, et cum aspiratione pronuntiant, quæ ab hebraico *Jiob*, ut a græco *Job* abest.

JORDAN. Deus ad Jeremiam : *Cum autem in terra pacis securus fueris, quid facies in superbia Jordanis?* Jer. XII 5. Si conquereris de Anathoth patria tua, oppido exiguo et quieto, in quo esse tibi sine periculo et cura licet : quid facies inter fluctus urbis Jerusalem, paris Jordani, imbribus et liquefactis nivibus aucto?

JOSEPH. Hebraice est *addens;* ad quod alludit Rachel Gen. XXX 24, et Gen. XLIX 22.

2) Pro toto populo electo. Ut *Jacob* et *Israël*, ita interdum *Joseph* totius gentis loco dicitur. Datum id honori patriarchæ sanctissimi, qui in Ægypto pater sui populi fuit. *Testimonium in Joseph posuit illud, cum exiret de terra Ægypti.* Ps. LXXX 6. Solennes illos ritus imperavit Deus Josephi posteris, Hebræis nimirum ex Ægypto egressis, ceu perenne monumentum ac testimonium, tum Divinæ voluntatis, tum acceptorum tot beneficiorum. *Nihil patiebantur super contritione Joseph.* Amos VI 6. Quæ verba sane torquent illi, qui ad Josephum adolescentulum in cisterna, et inde ad animas in purganti flamma hærentes avertant, cum tamen litterali sensu planissime significetur hebraicus populus, pressus et egens, quem proceres voluptarii et officii omnis immemores negligebant.

3) Pro Josete. *Maria Joseph.* Marc. XV ult. Eadem videlicet, quæ alibi appellatur *Maria Jacobi et Joseph mater.* Matth. XXVII 56. et *Maria Jacobi minoris et Joseph mater.* Marc. XV 40. Nobilissimi Legis Novæ interpretes in errorem inducti sunt, ut hunc Josephum, vel potius Josetem, confunderent cum Josepho Barsaba, qui cum Matthia Act. I 23 sqq. ad electionem propositus laudatur. Vitari hic error facile poterat, si græcum fontem intueri studiosius libuisset. Barsabas, qui et Justus, *Joseph* dicto loco Actorum vocatur. Alter vero, frater Domini, nunquam apud Matthæum et Marcum *Joseph*, sed in recto casu *Joses*, in obliquo *Jose* constanter nominatur. Eodemque modo (ut observat Petrus Boschius, in Actis Sanctorum Bollandinis, t. 5 Jul. ad ejus diem 20, de S. Joseph Barsaba n. 6) Chrysostomus, Hieronymus, Gregorius Nyssenus scribunt: de quibus, si plura cupis, ipsum adi. Hieronymus *Josetis* nomine in obliquo utitur: quem virum, linguarum peritissimum, quis sequi dubitet? Nominum hominumque eorumdem, Joseph et Jose (discrimen ostendunt syriaca, in Evangeliis et Actis. Quare cum Bollandinis l. d. distinguendos omnino judico, et cum iisdem clarissimo Augustino Calmeto assentior, in Act. I 23, *Josephum Barsabam notum non esse in Evangelio;* quippe qui in solis demum Actis Apostolorum nominatur.

JUDA. JUDAS. Si verbum verbo reddi vis, confessio est; si sensum, laudatio: confiteri enim Hebræi dicunt pro laudare. Lia *peperit filium, et ait: Modo confitebor Domino; et ob hoc vocavit eum Judam.* Gen. XXIX ult. Alludens ad hoc Jacob, dum suis ante obitum bene precatur, *Juda*, inquit, *te laudabunt fratres tui.* Gen. XLIX 8.

JUDEX. Hebraismum in græco intexuit Lucas, cum

scripsit; *judex iniquitatis.* XVIII 6. non qui de iniquitate cognoscat et judicet, sed qui ipse iniquus sit.

JUDICIUM. *Quoadusque justitia convertatur in judicium, et qui juxta illam omnes qui recto sunt corde.* Ps. XCIII 15. Donec sententiam ferat Divina justitia, cui boni omnes adhærent, quam omnes recti laudant et amant; i. e. usque ad extremi judicii diem.

2) Judicia pro voluntate et lege Dei. *A judiciis tuis non declinavi.* Ps. CXVIII 102. et eodem Psalmo sæpe. *Buccinate in Neomenia tuba, in insigni die solennitatis vestræ. Quia præceptum in Israël est, et judicium Deo Jacob.* Ps. LXXX 4 sq. Præcepit et constituit Deus, ut Neomeniæ (dies lunæ novæ) et præsertim calendæ septembres, solennis et insignis dies, tubarum cantu et festo splendore ornentur. *Judicia mea non fecistis, et juxta judicia gentium, quæ in circuitu vestro sunt, non estis operati.* Ez. V 7. Ne tantum quidem me coluistis, quantum gentes vicinæ suos deos; neque virtutes illarum morales adæquastis. Ubi vides, judicia gentium dici earum leges, consuetudines, instituta.

3) Judicia pro pœnis et suppliciis. Educturum se recipit Deus populum electum ex Ægypti ergastulo *in brachio excelso, et judiciis magnis.* Ex. VI 6. ingenti vi, veluti elato brachio ad vehementem ictum, per acerbissima Ægyptiorum supplicia.

4) Ponere in judicium. *Domine, in judicium posuisti eum: et fortem, ut corriperes, fundasti eum.* Hab. I 12. Chaldæum hostem nostrum ad hoc elegisti, ut ejus manu judicium tuum in nobis perageretur: ideo tantum ei tribuisti robur, ut nos per eum castigares. Verumtamen *mundi sunt oculi tui, ne videas malum: et respicere ad iniquitatem*, qua Chaldæus nos ultra omnem modum vexat, *non poteris; quare* igitur *respicis super iniqua agentes, et taces devorante impio* Chaldæo Hebræum *justiorem se?* v. 13.

5) Loqui judicia; pro lege agere, jus dicere, sententiam pronuntiare. Nabuchodonosor, capto Sedecia, *locutus est ad eum judicia.* Jerem. XXXIX 5. Sententiam tulit, qua filios Sedeciæ occidi, ipsi oculos erui jussit. v. sq. Iisdem verbis id repetitur Jerem. LII 9.

6) Judicia defensionis. Eliam alloquens Siracides ait: *Qui audis in Sina judicium, et in Horeb judicia defensionis.* i. e. denuntiationem vindictæ. Eccli. XLVIII 7. Narravi supra in Voc. *Defensio*, ex 3. Reg. XIX 17.

7) Auferre judicium. *Vivit Deus, qui abstulit judicium meum.* Job XXVII 2. nempe ordinarium, inter homines usitatum, quod bonis præmia, malis pœnam tribuit: me enim innocentem torquet, nondum contra adversarios ut judex pronuntians.

8) In judicio, pro moderate. *Corripe me Domine, verumtamen in judicio, et non in furore tuo.* Jer. X 24. *Te autem non faciam in consummationem*, non consumam penitus, *sed castigabo te in judicio.* Jer. XXX 11. *Te vero non consumam, sed castigabo te in judicio.* Jer. XLVI ult.

9) Judicium cum Domino. Nihil non egi, inquit Messias, ut Judæos ad Evangelii lumen adducerem: sed apud plerosque *in vacuum laboravi, sine causa* (i. e. sine fructu, incassum) *et vane fortitudinem meam consumpsi. Ergo judicium meum cum Domino, et opus meum cum Deo meo.* Is. XLIX 4. Itaque tibi, Pater, judicium causæ hujus committo (ita B. Hieronymus) et opus meum tibi offero. Respondet Pater, solatur, et vocationem omnium gentium pollicetur v. 5 sqq.

10) Judicium sedit. Dan. VII 10. Judicium sedebit; Ibid. v. 26. ad judicandum sedet (more humano loquitur, et ad sensum) vel solus Deus, vel geniorum etiam cœlestium tanquam assessorum senatus.

11) Judicium diaboli. *Ne in superbiam elatus, in judicium incidat diaboli.* 1. Tim. III 6. in judicium simile illi, in quod infelix ille genius superbia victus incidit.

JUDICO. Pro punio, vel pœnæ metu terreo. *Per hæc enim*) per siccitates, tempestates, eluviones) *judicat populos.* Job. XXXVI 31. Per hæc Deus punit, vel terret, ne punire cogatur.

2) Pro objurgare, arguere. *Unusquisque non judicet*; hebraice, non reprehendat: *et non arguatur vir: populus enim tuus, sicut hi qui contradicunt sacerdoti.* Os. IV 4. Nemo reprehendat aut corrigat quemquam ex obstinato populo, qui Deum per sacerdotes admonentem, repellit; q. d. nolite increpare, nolite operam inanem sumere: nihili enim facient. *Judicate matrem vestram* (synagogam), *judicate.* Os. II 2. Hebraice hic quoque: reprehendite matrem vestram, reprehendite. *Si judicas eos, si judicas, fili hominis, abominationes patrum eorum ostende eis.* Ez. XX 4. Audesne illos arguere ac damnare? id si audes et vis, non est opus ipsorume crimina enumerare; paterna tantum et avita enarra: in his et sua recognoscent.

3) Judicare judicium. Ad Deum dicitur: *non injuste judicas judicium.* Sap. XII 13. Judicare judicium, hebraismus est, pro exercere judicium, judicare. Quidam, phrasin haud intelligentes, suspicati sunt, intentari hoc loco Divinum judicium humanis judicibus; de quo hic non est sermo. *Donec judicet judicium plebis suæ.* Eccli. XXXV 25. Non utique plebs judicaverat, sed iniqui judices; sensus igitur est, Deum jus dicturum plebi suæ. Huc refer illud: *Non est qui judicet judicium tuum*

ad alligandum : curationum utilitas non est tibi. Jer. XXX 13. Nemo de vulnere tuo apte ac vere judicat, nemo statum morbi cognoscit : quo fit, ut medicamenta non prosint.

4) Judicari, pro disceptare. *Adducam vos in desertum populorum*, ubi non sunt populi : *et judicabor*, disceptabo, *vobiscum ibi facie ad faciem*, solus cum solis. Ez. XX 35.

5) Vincas cum judicaris. *Ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas, cum judicaris.* Ps. L 6. David in hebraico active scripsit, cum judicabis ; Paulus hæc referens, Rom. III 4, in græco passive, cum de te judicatur, sed res eodem recidit : ut appareat omnibus, qui de tuis operibus judicant, maxime cum tu genus humanum in fine seculorum dijudicabis, veracem te et misericordem esse.

6) Judicare diem. *Alius judicat diem inter diem : alius autem judicat omnem diem : unusquisque in suo sensu abundet.* Rom. XIV 5. Alius certos sibi dies imperat, quibus a definitis quibusdam cibis abstineat : alius nullo unquam tempore iis vesci constituit : agat quisque arbitratu suo.

7) Judicare semetipsum. *Beatus, qui non judicat semetipsum in eo, quod probat.* Rom. XIV 22. Beatus, qui sua opinione, quam elegit et sequitur, se ipse coram Deo non condemnat ; qui eam sententiam tenet, quam tueri in Divino judicio possit.

JUMENTUM. *Onus jumentorum Austri.* Is. XXX 6. Infelicitatem Judæis vaticinatur, quos jumenta Austri vocat, quia stolidi, vetante Deo, ad Austrum in Ægyptum confugiebant, nihil ibi auxilii inventuri. Feræ, per iter occursuræ in locis illis desertis, tum metaphorice, tum etiam in sensu proprio intelligi recte possunt.

2) Ut Jumentum. Ps. LXXII 22. Vid. in Voc. *Ren.*

JUNGO. *Junxit*, i. e. castra movit, *et venit Damascum.* 1. Mach. XII 32.

JUPITER. Cur Jovi Hospitali 2. Mach. VI 2 addicti fuerint Garizæi, ex Josepho docui Voc. *Hospitalis.*

JURAMENTUM. *Suscitans suscitabis arcum tuum, juramenta tribubus quæ locutus es.* Hab. III 9. Proferes arcum tuum, eo usque veluti sopitum, et sagittis hostes populi tui configes, quemadmodum facturum te jurasti.

2) Dimittere nomen in juramentum. Prædicto perfidis Hebræis exitio, pergit : *Et dimittetis nomen vestrum in juramentum electis meis.* Is. LXV 15. Non alia supererit apud servos meos nominis vestri memoria, quam ut jurantes dicant : Nisi hoc, quod facturum me juravi, servavero, animadvertat in me Deus, ut in Hebræos.

JUSJURANDUM. *Eritis in jusjurandum.* Jer. XLII 18. Ut

dicatur : Castiget me (vel exsecrando alium, Castiget te) Deus, ut Hebræos, qui vetante ipso Ægyptum petierunt.

JUSTIFICATIO. *Fiat cor meum immaculatum in justificationibus tuis.* Ps. CXVIII 80. in mandatis tuis. Zacharias et Elisabeth erant *justi ambo ante Deum, incedentes in omnibus mandatis et justificationibus Domini.* Luc. 1 6. Summa fide servabant, quidquid in lege præscriptum erat. *Auferam justificationem tuam.* Ez. XVI 27. leges et ritus tuos : ut ex hebraicò et græco apparet. Causam ibidem adjungit : quia vicinæ gentes *erubescunt in via tua scelerata.* Fons hebraicus et LXX habent *oderunt*, propter scelera nimirum tua, quorum vel ipsas puderet, ut ostenditur v. 52.

JUSTIFICO. *Omnis populus audiens, et publicani, justificaverunt Deum, baptizati baptismo Joannis.* Luc. VII 29. Approbarunt Dei consilium, laudarunt Deum, qui Joannem misisset : cum Pharisæi (v. sq.) consilium Dei spernerent, Joannem repudiantes. Eodem fere sensu, *justificata est sapientia ab omnibus filiis suis.* ibid. v. 35. Sapientia Divina laudata et approbata est ab illis, quippe agnoscentibus, eam nihil non egisse, ut necessaria hominibus præsidia subministraret.

2) Justificare impium. i. e. nocentem absolvere. *Ne pro his omnibus confundaris - - - - et de judicio justificare impium.* Eccli. XLII 1 sq. Non te pudeat servare hæc omnia ; quæ enumerat. Inter ea etiam est sancta judicii administratio, ne in illo impius absolvatur.

JUSTITIA. *Ego justitias judicabo.* Ps. LXXIV 3. Hebraïsmus est : juste judicabo. Atque ita videmus eamdem locutionem hebraicam ab interprete nostro redditam Ps. LVII 2 : *recta judicate.* Qui autem his verbis Deum minari dicunt, se de bonis etiam operibus judicaturum ; solenne suum observant, dum Dei verbum non Sanctarum Scripturarum, sed suo sensu metiuntur.

2) Pro misericordia. Sæpe justitiæ nomine misericordia intelligitur, quam Deus convenienter promissis a se factis impertit ; præsertim, ut doctissimus Genebrardus observat in Ps. CII n. 7, cum *justitia et judicium* conjunguntur, ubi illa misericordiam, hoc vero jus et æquum indicat. Nos ipsi Ps. CII 6 legimus, *Faciens misericordias Dominus*, cum hebraice sit, *faciens justitias Dominus* ; et : *in justitia tua libera me.* Ps. XXX 2. At Ps. XXXII 5 : *diligit misericordiam* ; ubi in hebraico est idem vocabulum ; quare et D. Hieronymus posuit : *diligit justitiam.* Sic etiam habemus latine ; *et misericordiam a Deo salutari suo.* Ps. XXIII 5. cum legatur hebraice, ut et Hieronymus vertit : *et justitiam a Deo salutis suæ.*

3) Pro gratia justum faciente. Passim in Paulinis

epistolis ; ut : *Justitia autem Dei per fidem Jesu Christi.* Rom. III 22.

JUSTUS. Is. XLI 2 sqq. Probabilius est Abraham : sub cujus tamen persona Messias ipse elucet. Abrahamo et ejus posteris gentes et reges Deus subjecit ; *dabit*, v. 2, pro dedit, more hebraico. *Suscepit te dextera justi mei.* v. 10. Protegam te eadem manu, eadem potentia, qua Abrahamum ; imo qua Messiam ; vel : Messias meus te manu sua tuebitur.

2) Justus es. Per totum Caput XLI Isaias regia illa sua eloquentia contentionem instituit et urget, qua falsos gentium deos cum Deo vero comparat. Argumentum ultimum a prophetis ducit : *Quis annuntiavit ab exordio, ut sciamus ; et a principio, ut dicamus, Justus es ?* Quis deorum vestrorum futura prædixit, tot præsertim seculis ante ? quis eorum prophetas misit eventuum remotissimorum nuntios ? sic enim causa hæc dijudicari dicique potest : Tu divinitatem tibi juste vendicas, tu Deus verus es. Sed in omni illa deorum turba *non est neque annuntians, neque prædicens, neque audiens sermones vestros*, miseri dii, et futurorum æque, atque præsentium ignari ; quippe simulacra sensu carentia. Is. XLI 26. Hoc solus Israëlis Deus potuit, solus fecit : *primus ad Sion dicet* et dixit ; *Ecce adsunt* vates mei : *et Jerusalem evangelistam dabo*, hunc ipsum Isaiam, et tot alios. v. 27.

JUXTA. *Quoadusque justitia convertatur in judicium, et qui juxta illam omnes qui recto sunt corde.* Ps. XCIII 15. Donec Divina justitia, cui omnes recti adhærent, judicium exerceat. Periphrasis est, pro, usque ad ultimum mundi nostri diem, quo Deus Homo sententiam de omnibus pronuntiabit.

L.

LABIUM. *Labia nostra a nobis sunt.* Ps. XI. 5. Loquemur arbitratu nostro : sermonum nostrorum leges a nemine accipiemus.

2) Voluntas labiorum. Ps. XX 3. Voluntas expressa verbis.

3) Labiis cædi. *Stultus cæditur labiis.* Prov. X 8. *Stultus labiis verberabitur.* ibid. v. 10. Suis ipse verbis dolosis irretitus, pravorum sermonum pœnas dabit.

4) Ascendere super labium. *Ascendistis super labium linguæ, et opprobrium populi.* Ez. XXXVI 3. Omnium fabula et probrum estis : omnium sermonibus vapulatis.

LABOR, nomen. Majestate altaris mei spreta, deterrima quæque offertis, Caini more : *et dixistis, Ecce de*

labore, labore nostro partum est; qualecunque est, sufficiat: *et exsufflastis illud*, contempsistis altare, *dicit Dominus exercituum.* Mal. I 13.

LABOR, verbum. *Notus a longe potens lingua audaci: et sensatus scit labi se ab ipso.* Eccli. XXI 8. Si de viro potente constet, esse linguæ intemperantis et injuriosæ: prudens caute se subducet, gnarus, quam facile in lapsum impelli ab eo possit.

LABORO. *Laborare fecistis Dominum in sermonibus vestris*, dicentes: *Omnis, qui facit malum, bonus est in conspectu Domini, et tales ei placent: aut certe ubi est Deus judicii?* Mal. II ult. Dicitis impie, conspecta profanarum gentium felicitate, e quibus contra legem conjuges duxistis: Favet Deus etiam suis hostibus, nec illi displicent eorum crimina: cur enim, si ita non est, non eos judicio et pœna persequitur? Hæc dum per summam impudentiam Deo objicitis, laborare eum fecistis; hebraice, fatigastis; græce, exacerbastis, ad iram provocastis.

LAC. *Coagulatum est sicut lac cor eorum.* Ps. CXVIII 70. D. Hieronymus: sicut adeps. Vocabulum hebraicum pro varietate punctorum utrumque significat. Cor densum, pingue, instar coëuntis lactis, instar adipis; expers nimirum sensus omnis ad res Divinas percipiendas.

2) Lacte et melle fluens terra. Adagialis loquendi modus, de solo pascuorum et mellitorum fructuum fertilissimo. Ita ipsi explicant, dum de terra promissa referunt ad Moysen: *re vera fluit lacte et melle, ut ex his fructibus cognosci potest.* Num. XIII 28. Accedit et apum in illis regionibus abundantia.

LACERO. *Quare lacero carnes meas dentibus meis, et animam meam porto in manibus meis?* Job. XIII 14. Locutio figurata. Quare ita lamentor, ut vobis instar furiosi esse videar, qui carnem suam dentibus lacerat? quare nil nisi mortem desidero et exspecto? Non quasi de bonitate Divina desperem; nam *etiam si occiderit me, in ipso sperabo.* v. sq.

LACHIS. *Tumultus quadrigæ stuporis habitanti Lachis: principium peccati est filiæ Sion, quia in te inventa sunt scelera Israël.* Mich. I 13. Urbs impia, quæ prima omnium in regno Juda ad exemplum regni Israël simulacra coluit, et Jerosolymam in idem flagitium traxit. Plectetur ab Assyriis, quorum ubi quadrigas adventantes audiet, stupore attonita hærebit.

LACINIA. In tumultu captæ Hierosolymæ *erraverunt* pavore amentes et *cæci in plateis*: in tanta occisorum copia identidem in cadavera incurrentes, *polluti sunt in eorum sanguine: cumque non possent* occursum hunc evitare, levantes extremam vestium oram, *tenuerunt*

lacinias suas, ne occisorum sanguine inficerentur. Occurrentibus vero aliis, qui minus cauti sanguine cadaverum se macularant, *Recedite polluti, clamaverunt eis: recedite, abite, nolite* nos *tangere.* Inclamant sæpius, illi retro cedere recusantibus : *jurgati quippe sunt, et commoti dixerunt inter gentes : Non addet ultra ut habitet in eis :* Hebræorum populus (in fonte enim hebraico pluralis est numerus) deinceps jam non habitabit in his oris. Thren. IV 14 sq.

LACRYMOR. Si quis convivam te invitaverit, vescere modeste ac temperanter : alioquin, si forte vir avarus est, et oculo nequam, is qui te vocavit, *ab omni facie sua lacrymabitur.* Eccli. XXXI 15. te liberaliter indulgente genio, ipse ubertim flebit; hebraice, *a facie sua omni:* dolebit, ut quemque assidentium, ut quodque ferculum aspexerit, si avidius id carpi videbitur. Itaque *ne comprimaris in convivio*, (v. 17.) ne cibo nimio distendaris.

LACTO. *Ecce ego lactabo eam, et ducam eam in solitudinem, et loquar ad cor ejus.* Os. II 14. Falluntur, qui hoc de lacte vel manna præbito intelligunt. Verbi *lacto* apud Latinos veteres gemina est notio. Prima a matrum et nutricum lacte : suo lacte alere. Altera a *lacio*, cujus vestigia in Sexti Pompeii, et Nonii Marcelli fragmentis supersunt; significabat idem, quod hodie quoque composita, allicio, illicio. Inde ortum *lacto*, sæpe aut valde illicio ; unde nata sunt oblecto, delecto, oblector, delector. Hoc sensu verbum est medium, quod in malam partem acceptum significat fallere, decipere ; in bonam, ut hoc loco, blande ad bonum suum et utilitatem inducere. Ait ergo Deus : suaviter eam alliciam, et ab amatoribus suis (diis gentium) in solitudinem abducam, ibi eam consolaturus. Idem est sensus, idemque verbum hebraicum, Prov. I 10. *Si te lactaverint peccatores, ne acquiescas eis.* Si pellicere te, si persuadere tibi malum conati fuerint. Memorabilis est locus Job. XXXI 27. *Et lætatum est in abscondito cor meum;* ubi verbum hebraicum idem est : ex quo vides, librariorum errore scriptum esse *lætatum* pro *lactatum* : testatur nimirum Jobus, se illectum non esse solis et lunæ splendore, ut Divinum eis honorem tribueret. Quod aptissime confirmatur ex ejusdem Capitis v. 9, ubi ex illa ipsa voce hebraica noster vertit : *Si deceptum est cor meum super muliere.*

LACUS. *Furto sublatus sum de terra Hebræorum, et hic innocens in lacum missus sum;* (i. e. in carcerem.) ita Joseph Gen. XL 15. Ex græco *laccos*, fovea : quo LXX usi hoc loco sunt. *Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua ;* i. e. de loco carceris. Zach. IX 11. Per sanguinem tuum, Messia,

qui sanguis novum testamentum est, seu novum fœdus cum Patre Divino, liberasti electos e carcere limbi, et vinculis peccati.

2) Pro sepulcro. *Ne quando taceas a me, et assimilabor descendentibus in lacum,* in foveam sepulcralem. Ps. XXVII 1. Noli preces meas tacitus aspernari, ne sine te peream, ne moriar. Sic et Ps. CXLII 7. Sic Tyro urbi interitus denuntiatur Ez. XXVI 20. *Cum detraxero te cum his, qui descendunt in lacum ad populum sempiternum,* ad mortuos; *et collocavero te in terra novissima,* in sepulcro. *Cum dedero gloriam in terra viventium,* cum gloriam meam inter homines manifestabo, populo meo libertatem restituendo: *in nihilum redigam te, et non eris.* ibid. v. 21. Ezechias quoque in cantico: *neque mors laudabit te: non exspectabunt, qui descendunt in lacum, veritatem tuam.* Is. XXXVIII 18. Non laudabunt te mortui (ut sospitalem, et vitæ servatorem) quia nemo sepultorum exspectare jam potest beneficia viventibus promissa.

3) Fugere ad lacum. *Hominem, qui calumniatur animæ sanguinem, si usque ad lacum fugerit, nemo sustinet.* Prov. XXVIII 17. Qui per calumniam in capitali judicio innocentem oppresserit, ejus neminem miserebit: si currentem ad præcipitium viderint, non retinebunt.

4) Lacus leonum. Pro fovea, in qua hæ belluæ servabantur. Dan. VI 7 sqq. et XIV 30 sqq. Bis Daniel leonibus in fovea objectus, bis evasit. Causa altera fuit tumultus Babyloniorum, qui invito rege *miserunt eum in lacum leonum, et erat ibi diebus sex.* Dan. XIV 30. liberavit eum rex, cum incolumem reperisset *die septimo.* ibid. v. 39. ea res gesta Babylone. ibid. v. 33 sqq. Altera fuit causa invidia Medorum atque Persarum, qui et ipsi regem suum Darium coëgere, ut leonibus devorandum exponeret. Ibi Daniel unam tantum noctem hæsit: nam *rex primo diluculo consurgens, festinus ad lacum leonum perrexit.* Dan. VI 19. Id contigit in urbe Darii regia. Qui propterea Danieles duos excogitarunt acriter, nec immerito, hunc in modum a pererudito ac perdiligente interprete Jacobo Tirino ad Dan. ult. 30 perstringuntur: *Quod enim olim nonnulli apud S. Hieronymum ex corruptis LXX interpretum exemplaribus finxerunt, alium esse hunc Danielem draconis interfectorem ab illo satraparum principe sub Dario: passim ab aliis omnibus rejicitur, neque ecclesia agnoscit nisi unum Danielem.*

LAGUNCULA. Dominus *confringet lagunculam.* Is. X 33. Terribilem illum Sennacheribum, tanto impetu irruentem, una nocte conteret, facilius, quam nos vilem et fragilem testam.

LAMENTATRIX. Jer. IX 17. Vid. in Vocabb. *Plango* et *Lapis* 5.

LAMIA. Græci lamiam inter pisces numerant. *Verum lamia*, inquit solers regni animalium investigator Ulysses Aldrovandus Ornitholog. L. VIII c. 8, *ad quadrupedes potius referenda est*. Thren. IV 3, ubi nos lamias habemus, in hebraico, græco, chaldaico sunt dracones; in syriaco, et arabico canes sylvestres. Deplorat igitur Jeremias, quod, cum bestiæ suos fœtus alant, Jerusalem suos perire fame patiatur, struthiocamelo similis, quem ova sua negligere narrant veteres.

2) Pro spectro. Eversis urbibus late omnia deserta erunt: et ne quis hominum ibi persistere, aut reædificare diruta audeat, *occurrent dæmonia onocentauris, et pilosus clamabit alter ad alterum: ibi cubavit lamia*. Is. XXXIV 14. Tumultuabuntur obsessores loci dæmones, varias formas induti.

LAMPAS. Nabuchodonosoris duces et milites, ad Niniven destruendam approperantes, *in itineribus conturbati sunt*, præ multitudine discerni nequeunt: *quadrigæ collisæ sunt in plateis*, tantæ copiæ non sufficientibus: *aspectus eorum quasi lampades*, dum ira incensi ardent, et veluti scintillant: *quasi fulgura discurrentia*, celerrima, et fulmen præsens minitantia. Nah. II 4.

LAPILLUS. Amos IX 9. Dixi de loco hoc in Voc. *Cribrum*.

LAPIS. Joseph dicitur *pastor* et *lapis Israël*. Gen. XLIX 24. Nutriit enim patrem, totamque ejus domum, Ægyptum universam; imo et finitimos populos. Israëlis autem felicitati firmissimus lapis fuit, in quo illa fundata inniteretur.

2) Lapis Christus. *Super lapidem unum septem oculi sunt*. Zach. III 9. Lapis unus, singularis, fundamentum totius ecclesiæ. Neque lapis hic sensu caret: oculatus est; habet *oculos septem, qui sunt septem spiritus Dei, missi in omnem terram*. Apoc. V 6. Per hos genios dirigit ædificium ecclesiæ in se uno innixum, et in omnes ejus partes dona septem Spiritus Sancti copiose diffundít. De hoc lapide dicit Dominus: *Quis tu mons magne coram Zorobabel? in planum: et educet lapidem primarium, et exæquabit gratiam gratiæ ejus*. Zach. IV 7. Mons magnus est superbus Lucifer, opponens se electo populo, ejusque duci: quem Deus in planum deducet. Eo dejecto, in lapide primario Christo ædificabitur ecclesia, cui obtinget abundans gratia pro mensura gratiæ Christi. De eodem Messia pollicetur Dominus: *Mittam in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularem, pretiosum, in fundamento fundatum*; non tamen statim, sed suo tempore: ideo, *qui crediderit, non festinet*, non præpropere hæc impleri cupiat. Is. XXVIII 16.

3) Lapis oneris. *Ponam Jerusalem lapidem oneris cunctis*

populis : omnes, qui levabunt eam, concisione lacerabuntur. Zach. XII 3. Allegoria ex antiquissima Palæstinæ consuetudine, quæ ad Hieronymi usque tempora perseveravit. Exercebantur juvenes, et virium magnitudinem ostendebant tollendo prægrandem lapidem. Jerusalem, inquit, nova Christi ecclesia, erit hujusmodi lapis, quem adversarii multi conabuntur tollere : sed ejus pondere superati, lacerabuntur vulneribus, et re infecta desistere cogentur.

4) Lapides sacculi. *Pondus et statera judicia Domini sunt : et opera ejus omnes lapides sacculi.* Prov. XVI 11. inepte quædam editiones habent *sæculi.* Rerum pondera veteres calculis et lapidibus mensi sunt : qui in sacculis asservabantur, ne quo dolo aut casu justum pondus immutaretur. Æquissima Dei judicia et mandata sunt.

5) Lapides cineris. *Iste omnis fructus, ut auferatur peccatum ejus, cum posuerit omnes lapides altaris sicut lapides cineris allisos, non stabunt luci et delubra.* Is. XXVII 9. Peccatum toto orbe per Christum delebitur, postquam templum Hierosolymis combustum erit, postquam lapides altaris dejecti, allisi, et flammarum vi dissoluti fuerint; tum omnis falsorum numinum religio desinet. Solyma vero ita erit deserta (v. 10), ut innascentes nudo solo herbæ pastionem animantibus præbituræ sint; *vitulus - - - - - consumet summitates ejus,* depascet gramina, quibus eversarum turrium rudera vestientur. Peribit (v. 11) jam matura messis, quod viri desint, qui metant. Solæ aderunt *mulieres venientes, et docentes eam;* quæ luctum præcipiant, inquit Sancius, et verba præeant; quemadmodum est apud Jeremiam : *Vocate lamentatrices, et veniant : et ad eas, quæ sapientes sunt, mittite.* IX 17. et paulo post : *Mulieres - - - - docete filias vestras lamentum, et unaquæque proximam suam planctum.* IX 20. Vid. in Voc. *Plango.*

6) Pactum cum lapidibus. *Cum lapidibus regionum pactum tuum, et bestiæ terræ pacificæ erunt tibi.* Job. V 23. Nec te lædent bestiæ, nec saxa, sive per viam occurrentia, sive e rupibus decidentia : tanquam si pactione facta nocere tibi non auderent. Erudite Pineda de *scopelismo* exponit, Arabiæ proprio, recitatque totam ex Ulpiano legem. Scopelismum vocabant, cum inimici in prædio ejus, quem oderant, lapides ponerent, eoque indicio mortem intentarent, si quis agrum hunc ausus esset colere; quo fiebat, ut mortis timore incultum solum relinqueretur. Scopelismum hunc intelligi, *optimum atque lenissimum* Pinedæ judicio *videri jure debet;* in Job. V 23 n. 7. nimirum, hos etiam terrificos lapides viro bono tam parum timoris incussuros, ac si non ab hostibus positi, sed a fœderatis essent.

7) Amplexari lapides. Omnium rerum egeni, tecto et vestimento carentes, *quos imbres montium rigant, et non habentes velamen, amplexantur lapides*, i. e. in speluncas se abdunt. Job. XXIV 8.

8) Lapis caliginis. *Universorum finem ipse considerat, lapidem quoque caliginis, et umbra mortis.* Job. XXVIII 3. Omnium finem Deus novit, et speciatim lapidem sepulcralem hominis, et ejus statum post mortem.

9) Lapides in hieme. *Qui ædificat domum suam impendiis alienis, quasi qui colligit lapides suos in hieme.* Eccli. XXI 9. Ædificium inique exstructum non durabit, instar parietis tempore hiberno ducti, cujus lapides non diu cohærescunt, frigore calcis firmitudinem impediente.

10) Lapides igniti. *In medio lapidum ignitorum ambulasti.* Ez. XXVIII 14. circumdatus gemmis fulgurantibus.

11) Virtus lapidis. *Quasi lapidis virtus probatio erit in illis, et non demorabuntur projicere illam.* Eccli. VI 22. Sapientia instar gemmæ aut lapidis Lydii est, quæ nemo projicit, ubi verum eorum pretium intellexit. Ita aliqui. Sed multo melius, et præcedentibus congruentius sic: Insipientes et vecordes (de his enim modo scripserat) pondus sapientiæ ferre non possunt, sed succumbentes oneri eam projiciunt, tanquam lapidem viribus suis graviorem.

LAQUEUS. Ipse quidem Deus populum suum sanctum, et legem gloriosam esse voluit: sed populus sua ipsius culpa est *direptus et vastatus: laqueus juvenum omnes, et in domibus carcerum absconditi sunt.* Is. XLII 22. omnes valide illaqueati, et filios suos iisdem in laqueis retenturi.

LATER. *Subigens tene laterem.* Nah. ult. 14. Niniven jubet inter alia sustinendæ obsidioni necessaria præparare lateres, quibus labefactatas murorum et mœnium partes redintegret: tametsi frustra, ut statim indicat.

LATITUDO. *Ambulabam in latitudine: quia mandata tua exquisivi.* Ps. CXVIII 45. magna cum facilitate, et lætitia, quæ cor dilatat.

2) Pro ampla regione. *Sicut vacca lasciviens declinavit Israël: nunc pascet eos Dominus quasi agnum in latitudine.* Os. IV 16. Agi eos jubebit in spatiosissima regna Assyriorum et Medorum captivos, ubi non jam vagentur libere instar vaccæ lascivientis, sed ut imbecilles ac timidi agni sub domino sint.

LATRO. Baana et Rechab, qui sub Isbosetho militantes, eum occiderunt. dicuntur *principes latronum.* 2. Reg. IV 2. hebr. græc. et chald. duces copiarum. Razon quoque, contra Salomonem insurgens, nobis est *princeps latronum.* 3. Reg. XI 24. hebr. dux copiarum. Militaris est allegoria Jobi; *Simul venerunt latrones ejus,*

(hebr. turmæ ejus, cohortes ejus,) *et fecerunt sibi viam per me, et obsederunt in gyro tabernaculum meum.* Job. XIX 12. Dolores et cruciatus suos appellat Dei exercitum. Secutus est interpres noster antiquissimam Latinorum consuetudinem : nam, ut ex Varrone, Plauto, Festo, et Servio discimus, latrones olim vocabant eos, qui latus tegebant, stipatores corporis, et milites.

LATUS, substantivum. *Cadent a latere tuo mille, et decem millia a dextris tuis : ad te autem non appropinquabit.* Ps. XC 7. *A latere;* intellige, sinistro. Nam quoties Hebræi nomen generis et speciei conjungunt, genus est conditionis deterioris. *Mille* et *decem millia*, numerus certus pro incerto. Undique circa te cadent innumeri, te incolumi.

LATUS, adjectivum. *Omnis consummationis vidi finem : latum mandatum tuum nimis.* Ps. CXVIII 96. Res alias omnes, quantumvis perfectas, videmus interire : sola Dei voluntas et lex firma est et perpetua.

LAUDATIO. *In perditione impiorum erit laudatio.* Prov. XI 10. Pereuntibus impiis, existet gratulatio publica; laudabitur ab omnibus Divina justitia.

LAUDO. *Laudaverunt* (i. e. cecinerunt) *laudem ejus.* Ps. CV 12.

2) Laudari, pro gloriari. *Laudamini in nomine sancto ejus.* Ps. CIV 3.

3) Laudare sermonem. *In Deo laudabo sermones meos.* hebr. verbum ejus. Ps. LV 5. Deum propter verbum ejus laudabo; propter facta mihi promissa, *sermones meos :* et propter eadem impleta, verbum seu opus ejus : nam *verbum* Hebræis tam res, quam oratio est. Paulo post v. 11, ubi idem repetitur, sola est iteratio ejusdem vocabuli *davár* in hebraico, ubi nos legimus *verbum* et *sermonem.* Figura proinde est Repetitionis, ne alia mysteria incassum quæras.

LAVO. *Lavi inter innocentes manus meas.* Ps. LXXII 13. Mentem puram significat, et operum innocentiam. Lavare manus, aut pedes, indicat etiam illius rei abundantiam, de qua sermo est. *Lætabitur justus, cum viderit vindictam : manus suas lavabit in sanguine peccatoris.* Ps. LVII 11. Lætabitur (inquit D. Thomas 2. 2. q. 25 art. 6 ad 3) sicut ipse Deus, non *in perditione impiorum*, sed *in sua justitia; quia justus Dominus, et justitias dilexit.* Quod additur, *manus suas lavabit*, vel, ut est hebraice, pedes suos lavabit; non est ita crasse accipiendum, sed figurato sensu : tanta erit copia profusi sanguinis, ut eo lavari pedes manusve possint. *Lavabam pedes meos butyro.* Job. XXIX 6. Non, quid fecerit, narrat; sed quid potuerit, si fuisset collibitum. Sola indicatur olei affluentia et ubertas.

LEBES. *Moab lebes spei meæ.* Ps. CVII 10. *Moab olla spei meæ.* Ps. LIX 10. Utrobique hebr. Moab olla seu lebes lavationis meæ ; videlicet pollubrum, in quo manus aut pedes lavet. Ostendit, Moabitas a se armis ita fractum iri, ut imperata facere, quælibet cogantur, etiam vilissima et maxime probrosa.

2) Lebes Jerusalem. Jeremiam Dei nomine suadentem, ut Hierosolymam Chaldæo victori dederent, exploserunt incolæ, dicentes : *Nonne dudum ædificatæ sunt domus? hæc est lebes, nos autem carnes.* Ez. XI 3. Quasi nescias, haud ita pridem ædificata esse urbis munimenta et propugnacula ; cur igitur eam hosti tradamus? Quia vero Jeremias I 13 per ollæ succensæ imaginem eos terruerat, illudentes reponunt : Hæc ipsa urbs esto lebes ; nos carnes, hac in olla seu lebete coquendæ potius, quam in potestatem hostium veniamus. Ludibrio huic per prophetam alterum respondet Deus : *Interfecti vestri - - - hi sunt carnes, et hæc est lebes : et educam vos de medio ejus.* Ez. XI 7. Occisi vestri cives erunt sane carnes in olla hac relinquendæ ac decoquendæ. Vos vero non hic coquemini, sed extra lebetem hunc : extraham vos : *hæc non erit vobis in lebetem, et vos non eritis in medio ejus in carnes : in finibus Israël judicabo vos.* ibid. v. 11. Nam Reblatham educti, ibique interfecti sunt. 4. Reg. XXV 21. Jer. LII 10 et 27.

3) Lebetes quasi phialæ. *Erunt lebetes in domo Domini, quasi phialæ coram altari. Et erit omnis lebes in Jerusalem et in Juda sanctificatus Domino - - - - - et non erit mercator ultra in domo Domini exercituum in die illo.* Zach. ult. 20 sq. Tot erunt lebetes, in quibus victimarum carnes solebant coquere ; quot phialæ, in quibus odores incendebantur : et quidem non ementur hæc pretio a mercatoribus, sed gratis omnia suppeditabuntur. Hæc in lege Mosaica nunquam impleta sunt ; sed in sensu primario scripta de Christi ecclesia. In hac omnibus et ubique præsto est sacrificium, et quidem gratis ; semper et ubique facultas adorandi suppetit *in spiritu et veritate.* Joann. IV 23.

LEGATUS. *Auditum audivimus a Domino, et legatum ad gentes misit.* Abd. v. I. Arcanum Domini sermonem audivi : misit ad gentes instar legati sui, non quidem e cœlestibus geniis aut prophetis aliquem, sed motum vehementem immisit animis, quo populos contra Idumæos hostes Hebræorum acerbissimos incitaret. Unde illæ voces subitæ ad bellum se mutuo animantium : *Surgite, et consurgamus adversus eum*, Edom seu Idumæum, *in prælium.* ibid. Similia leguntur Jer. XLIX 14, quo quidem Capite pæne omnia continentur, quæ Abdias Idumæis prænuntiat.

LEGITIMA. Pro legibus, instituto, consuetudinibus. Deus ad Salomonem : *Si ambulaveris coram me - - - - et legitima mea et judicia mea servaveris*, etc. 3. Reg. IX 4. *Nec in legitimis eorum*, Ægyptiorum et Chananæorum, *ambulabitis.* Lev. XVIII 3. *Nolite ambulare in legitimis nationum.* Lev. XX 23.

LEO. *Conculcabis leonem et draconem.* Ps XC 13 Leonem hunc esse genus serpentis, *vastæ incredibilisque molis*, persuadere conatur Joannes Camærensis in Promptuario Tropologico, p. 1. l. 3. c. 19, Nicandri potissimum loco in Theriaca nixus.

2) Isaias leo. Diu noctuque excubans *super speculam Domini* leo (Is. XXI 8) est ipse Isaias.

3) Leo pro Nerone Cæsare. 2. Tim. IV 17.

LEVI. q. d. conjunctio. Gen. XXIX 34.

LEVIATHAN. Indicari hoc nomine draconem marinum, quem cetum aut balænam dicimus, non belluam terrestrem, ostenditur ex Ps. LXXIII 14, et CIII 26, ubi hebraice est Leviathan : qua de re monui Voc. *Draco.* Tota Leviathanis descriptio exstat apud Jobum a XL 20 ad XLI ult. In ea quidquid obscurum videri potest, hic delibabo. Tune, inquit ad Jobum Deus, balænam capies ? *Nunquid multiplicabit ad te preces, aut loquetur tibi mollia ?* XL 22. poetice dictum. Num tu belluam hanc vel terrebis vel domabis ? an eam (v. 25) inter epulas amicis appones, aut vendentibus divides ? Age (v. 27) adorire illam, si audes : sed memento periculi, in quod te certamen hoc adducturum esset. Desine igitur loqui magnifice : nam (v. 28) quisquis balænam aggressus fuerit, spe sua frustratus, infortunium non evitabit. *Quis revelabit faciem* (i. e. superficiem, more hebraico) *indumenti ejus ?* XLI 4. Quis pellem ceto detrahet ? Quis (v. 5) os ejus vi aperiet ? *Sternutatio ejus splendor ignis.* v. 9. Vehementi anhelitu aquam ante se impellit, quæ magno impetu sparsa, similis videtur sternutamento, per ipsam humoris collisionem lucenti ; quo sensu metaphorico (v. 10) procedere lampades ex ejus ore dicuntur, et (v. 23) post eum lucere semita, et mare senescere : quia caudæ percussione fluctus excitati ceu iris micant, et spumantes incanescunt. *Oculi ejus, ut palpebræ diluculi,* ut aurora, v. 9. quia, ut scriptores perhibent, noctu effulgent, et tenebras dispellunt. E naribus (v. 11) halitum et aquam violenter proflat. Est autem anhelitus ejus (v. 12) tam validus, ut e carbonibus elicere flammam posset. *Faciem ejus præcedit egestas.* v. 13. certa pernicies iis imminet, quos invadit. *Mittet contra eum flumina*, (alii *fulmina* legunt : sed hebraica et græca priori favent) *et ad locum alium non ferentur.* v. 14. nimirum *membra carnium ejus.* Tam

firma illi sunt membra, ut, si vel ad ostium fluminis delatus fuerit, aquarum incursu a via sua non dimoveatur. Vel : ne quidem fulminante cœlo terretur, ut retro vertatur. *Cum sublatus fuerit*, cum verticem erexerit, ad pugnam irruens, *timebunt angeli*, hebraice fortes, *et territi purgabuntur.* v. 16. etiam robustissimi quique viri timebunt, seque excusabunt, certamen detrectantes. Solis radios (v. 21) excussa impulsaque in altum aqua obtegit, ut ex obliquo videri nequeant : et aurum, aliasque merces pretiosissimas, eversis navibus quasi lutum in mari dispergit. Sublimia quæque despicit, (v. ult.) quippe princeps animalium omnium, etiam superbissimorum, quæ in mari sunt ; *rex omnium aquatilium*, ut vertunt LXX. Sensu mystico tota hæc Leviathani descriptio satanam significat.

2) Suscitare Leviathan. *Maledicant ei, nocti meæ primæ*, qua oriri cœpi, *qui maledicunt diei, qui parati sunt suscitare Leviathan.* Job. III 8. Qui Leviathan etiam hic esse balænam censent, nautas intelligunt, jam paratos ad insectandum cetum : qui si repentina tempestate a proposito cogantur desistere, spe prædæ dejecti, maledictis onerant diem sibi infaustum. *Quid vero*, inquit in hunc locum subtilis Mariana, *si simplicissime dicamus, Leviathan canticum significare*, *sic vulgo inter Hebræos dictum, in quo multæ exsecrationes continebantur?* Addit ejus gentis proverbium, Non debere mulierem die festo suscitare Leviathan. Sane Hebræi doctores passim *Leviathan suscitare* interpretantur de lamentatione et querimonia.

3) Leviathan serpens. *In die illa visitabit Dominus in gladio suo duro, et grandi, et forti, super Leviathan serpentem vectem, et super Leviathan serpentem tortuosum, et occidet cetum, qui in mari est.* Is. XXVII 1. Judicium indicatur de satana, cœptum in Domini cruce, et magno illo die perficiendum, quo coram hominibus omnibus Christus Judex gladio oris sui eum prosternet. Dicitur serpens hic marinus immanis, seu cetus, serpens vectis ; quia robustissimus draco, et valide includens eos, quos aliquando ad inferos detraxit. Tortuosum appellat, quia versutissimum.

LEVIS. *Levis est super faciem aquæ.* Job. XXIV 18. Contexe cum superioribus : qui crimina sua nocturna persequitur, tam levi ac suspenso pede illabitur, tam sine sensu, ut supra aquæ superficiem incedere videatur.

LEVO. *Sedebit solitarius, et tacebit : quia levavit super se.* Thr. III 28. Non, ut multi ascetæ magno duce, levabit se super se ; sed, quia jugum levavit super se, quia pœnam servitutis a Deo sibi impositam patienter tulit.

2) Levare planctum. Amos V 1. lamentari.

3) Levare manum. Jurantis est. Sic Abrahamus jurat: nihil se acccepturum ex præda : *Levo manum meam ad Dominum*. Gen. XIV 22. Ipse Deus, de terra promissa loquens, ait : *terram, super quam levavi manum meam ut darem eam Abraham, Isaac et Jacob*. Ex. VI 8. Idemque modus loquendi de Deo legitur Num. XIV 30, 2. Esdr. IX 15, et in Ezechiele sæpius.

LEX. *De lege tua miserere mei*. Ps. CXVIII 29. Dignare me lege tua : per gratiam tuam fac me legis tuæ participem.

2) Longe fiet lex. Populum consolans propheta, Aderunt, inquit, post captivitatem dies, quibus ædificia tua collapsa instaurabuntur : *in die illa longe fiet lex*, videlicet Babyloniorum. Mich. VII 11. Soluti hac lege et servitute Hebræi (v. 12) redibunt in patriam ex imperio Babylonio seu Chaldaico, imo inde ab Assyriis finibus : et primo quidem securitatis gratia se munitis urbibus continebunt : deinde in totam regionem circa Jordanem diffundentur : occupabunt denuo Palæstinam universam a mari Galilææ ad mediterraneum, et a montibus aquilonaribus ad australes usque. Tum (v. 13) terra Babyloniorum, a Persis et Medis vastata, propter incolarum scelera squallebit. Pasce, o Deus, (v. 14) populum tuum.

LIBANUS. Et montis nomen est, et apud Græcos thus significat. *Sicut cinnannomum et balsamum aromatizans odorem dedi : quasi myrrha electa dedi suavitatem odoris : et quasi storax, et galbanus, et ungula, et gutta, et quasi libanus non incisus vaporavi habitationem meam, et quasi balsamum non mistum odor meus*. Eccli. XXIV 20 sq. In longa hac odorum serie, non montem, sed ipsum thus collocasse Siracides credendus est. Thus átomum seu non incisum éntomo sive inciso præferunt. *Quasi Libanus* (vel *libanus*) *odorem suavitatis habete*. Eccli. XXXIX 18. Suavem bonæ famæ ac virtutum odorem et thus exprimere potest, et mons Libanus, cedris, stirpibus thuriferis, et aliis arboribus fragrans.

2) Pro templo. Ez. XVII 3. Vaticinium celeberrimum de templi, et urbis, totiusque regni excidio, *Aperi Libane portas tuas*, etc. Zach. XI 1 sqq. distincte a me exponitur Voc. *Abies*. *Iniquitas Libani operiet te : et vastitas animalium deterrebit eos de sanguinibus hominum, et iniquitate terræ, et civitatis, et omnium habitantium in ea*. Hab. II 17. Quia iniquus in templum fuisti, punieris : et *eos*, socios tuos, qui ceu feræ sævierunt, occidendo, ac inique terram et incolas vastando, ingentia mala et supplicia terrebunt.

3) Pro rege Sennacherib. *Subvertentur condensa saltus*

ferro : et Libanus cum excelsis cadet. Is. X ult. rex et exercitus cecidit; hic in castris a vastatore genio, ille domi a filiis interemptus.

4) Libanus in Charmel. *In brevi convertetur Libanus in Charmel, et Charmel in saltum reputabitur.* Is. XXIX 17. Libanus magna arborum pompa spectabilis, plerasque tamen steriles habet; at Carmelus fertilitate notissimus est. Inquit ergo : Suo tempore, quod omne brevissimum Deo est, sterilitas gentium per Christum in ubertatem mutabitur, et Synagoga olim feracissima sylvescet.

LIBER, substantivum. Cum vacillarent multi, præsentem impiorum felicitatem videntem; viri probi, Deumque timentes, providentiam ejus et justitiam immobiles tuebantur. *Et attendit Dominus, et audivit : et scriptus est liber monumenti coram eo timentibus Dominum.* Mal. III 16. Condidit Deus æternum decretum, quo servis his suis fidelibus merces æqua sancitur.

2) Pro epistola. Is. XXXVII 14, et XXXIX 1. Jer. XXIX 1.

3) Pro codicillo seu litteris emptionis. Jer. XXXII 10 sqq,

4) Liber repudii. Messiæ indignantis vox, contra Synagogam sibi Sponso suo perfidam : *Quis est hic liber repudii matris vestræ, quo dimisi eam? aut quis est creditor meus, cui vendidi vos? ecce in iniquitatibus vestris venditi estis, et in sceleribus vestris dimisi matrem vestram.* Is. L 1. Flagitiis vestris irritatus, matrem cum liberis repudiavi ac deserui, postquam ipsi tartareis hostibus futilium commodorum ac voluptatum pretio vos ultro vendidistis.

5) Liber pro actis judicialibus, quæ vulgo *protocolum* dicunt. Job. XXXI 35.

6) Liber Dei, pro ejus scientia. Ps. CXXXVIII 16. quem locum habes Voc. *Imperfectus.*

7) Liber vitæ. Rogat Moyses, ut vel Deus ignoscat populo, vel ipsum de libro suo deleat. Ex. XXXII 31. sq. de libro nimirum vitæ præsentis æternæ enim jacturam quis peteret? et si quis alius faceret, certe amantissimum Dei Moysen separari ab eo in perpetuum velle, pro monstro est. Respondet v. sq. Deus, nolle se innocentem morti addicere, sed peccati reos.

LIBER, adjectivum. *Inter mortuos liber.* Ps. LXXXVII 6. Multi Christo soli id proprium esse dicunt, quippe qui unus omnium mortuorum teneri vinculis mortis non potuit, sed e sepulcro libere prodiit. Hoc tamen istius loci non est : illa enim Christi libertas est gloriosissima : in psalmo autem, quæ præcedunt et sequuntur, ærumnosa sunt omnia. Eadem vox hebraica, qua hic utitur psaltes, Job. III 19 de servo quolibet mortuo legitur. Ita ergo *liber* Hebræis est mortuus, ut Latinis *defunctus*, omnibus nempe curis, et vitæ negotiis.

LIBERO. Spiritus Divinæ Sapientiæ *non liberabit maledicum a labiis suis.* Sap. I 6. Non sinet impunitum ab labiorum suorum delicta.

LIBERTAS. Simoni Pontifici propter immortalia merita decreverunt Hebræi *libertatem.* 1. Mach. XIV 26. i. e. potestatem amplissimam, principatum liberrimum et perpetuum, ut deinceps v. 35 et 42 sqq. declarant.

LIBYS. *Africa et Libyes fuerunt in auxilio tuo.* Nah. III 9. Avertit propheta sermonem ab urbe Ninive, quam Capite hoc alloquitur, ad Alexandriam. Tota quidem, inquit, Africa tibi favet, et illa maxime ejus pars, quæ Libya dicitur. Hujus incolæ sunt Libyes.

LIGNUM. Passim pro arbore. Ita in Pentateuchi et Psalterii limine, Gen. I 11 sq. Ps. I 3. *Lignum*, i. e. arbor, *vitæ.* Gen. II 9, et Apoc. XXII 2.

2) Corruere in ligno. Inter alias captæ Hierosolymæ calamitates, *pueri in ligno corruerunt.* Thren. V 13. Opinantur quidam, in crucem actos; sed his assentiri me vetat postremum vocabulum *corruerunt.* Alii sub lignorum fascibus, alii labore molæ seu pistrini periisse volunt. Planissime, qui verberibus enectos dicunt.

3) Lignum offensionis. Ut alibi lapis offensionis legitur, sic apud Siracidem: *Lignum offensionis est aurum sacrificantium;* græce, sacrificantibus. Eccli. XXXI 7. Aurum iis, qui ipsi sacrificant, fit offensionis occasio et ruina.

4) Lignum in pane. Impii contra justum coëuntes: *Mittamus lignum in panem ejus, et eradamus eum de terra viventium.* Jer. XI 19. Quod aliqui de taxo hic dicunt, ejus lethali succo infectum ab impiis justi panem esse, Rabbinicis fabulis affine est, nec ullum in moribus aut historia Judæorum vestigium habet. Adagialis est loquendi modus crucem minantium. Est autem is, cui mortem intentant, Christus *agnus mansuetus*, *qui portatur ad victimam*, ut ibidem dicitur: hic Panis vivus, qui de cœlo descendit; lignum autem Crux est.

LIGO. Isaiæ Deus præcipit: *Liga testimonium*, *signa legem in discipulis meis.* Is. VIII 16. Scribe hæc, et volumen convolve, ac obsignatum repone, futurum aliquando usui fidelibus meis servis. Dictum de his et præcedentibus in Voc. *Conjuratio.*

2) Ligare in alis. *Ligavit eum*, Israëlem, *spiritus in alis suis, et confundentur a sacrificiis suis.* Os. IV ult. Si alas Israëlis intelligas cum B. Hieronymo, sensus ex eodem erit: Spiritus idololatriæ ligavit alas Israëlis, ut extollere se in altum non possit. Si alas ejusdem Spiritus aut venti malis, dicendum erit cum aliis, Israëlem his alis constrictum ad Assyrios in captivitatem auferri, et in varias oras disjici; hæc ignominia Israëlitis e sacrilegis deorum aris et libamentis enata est.

LIMPIDUS. Pro lævi. *Super limpidissimam* (hebr. nitidam) *petram effudit illum : non effudit illum super terram, ut possit operiri pulvere.* Ez. XXIV 7. Gens hebraica effudit sanguinem innocentum, et speciatim prophetarum (allegorice, Christi in Golgotha seu Calvariæ monte) non dissimulanter et clanculum, sed aperte, in ore atque oculis omnium. Ego quoque (v. sq.) pœnas repetam non clam et in occulto, sed aperte et luce palam, coram orbe terrarum. *Dabo eam* (Tyrum) *in limpidissam petram.* Ez. XXVI 4. Inculcatur et v. 14. Destruam urbem hanc usque ad purum solum.

LINGUA. Sapientis feminæ lingua a Siracide appellatur *lingua curationis*, lingua medica ; utpote lingua *mitigationis, et misericordiæ*, mitigans viri sui labores et ærumnas, et misericors in omnes, iu ipsum maxime, quem hac ratione mortalium omnium beatissimum efficit. Eccl. XXXVI 25. Contextum totum proferam in Voc. *Superduco.*

2) Linguis loqui ; videlicet peregrinis. 1. Cor. XIV 2 et 4 seqq.

3) Lingua maris. Jos. XV 2. i. e. sinus maris. Is. XI 15 vel idem est, vel littus in mare procurrens.

4) Lingua ignis. Is. V 24. flamma.

LINIO. *Prophetæ autem ejus liniebant eos absque temperamento.* Ez. XXII 28. Similitudinem hanc pluribus exsequitur Ezechiel XXII 10 sqq. Prophetas mendaces ait linere parietem luto absque paleis, collapsurum protinus, ubi ingruere procella cœperit. Sic illi solabantur populum falsis misericordiæ Divinæ promissionibus, cum tamen præsens jam supplicium immineret.

LINUM. Messias *linum fumigans non extinguet.* Matth. XI 20, ex Is. XLII 3. Est ellychnium lucernæ. Christus non erit austerus : miserebitur imbecillium, nec eos pondere severitatis opprimet.

LITHOSTROTOS. Joann. XIX 13. Locus lapidibus stratus, ut dixi in *Gabbatha.*

LITTERÁTURA. *Quoniam non cognovi litteraturam*, profanam, et artes falsas politicas, quas Achitopheli ejusque similibus relinquo, *introibo in potentias Domini*, totum me ad contemplandam et amplectendam ejus potentiam conferam : *Domine, memorabor justitiæ tuæ solius*, quæ bonis salutem, pravis pœnam decernit. Ps. LXX 15 sq.

LIVOR. *Livor vulneris absterget mala, et plagæ in secretioribus ventris.* Prov. XX ult. Ad corrigendos malos perquam utile est infligi eis a Deo plagas, intimas præsertim, quæ valde penetrent.

LOCUS. Erubesce impudicitiæ te dedere, ob reverentiam tuorum parentum ; mentiri, ob venerationem præsidibus et optimatibus debitam ; - - - - *et de loco in quo*

habitas, de furto, de veritate Dei, et testamento. Eccli. XLI 23 sq. Erubesce etiam furari coram incolis loci, in quo habitas : id enim legi Dei fidelissimi et justissimi adversatur.

2) Non inveniri locum. *Reducam eos de terra Ægypti, et de Assyriis congregabo eos - - - - - et non invenietur eis locus.* Zach. X 10. CXX perspicue : et non relinquetur ex eis ne unus quidem. Quotquot electi sunt, ad evangelium omnes accedent.

LOCUSTA. *Impinguabitur locusta.* Eccle. XII 5. Intumescet venter. Cicada pro ventre : quia tota cicada venter est. Tota hæc disertissima Senii descriptio colligetur a me Voc. *Tenebresco.*

LONGE. *Deus Deus meus respice in me : quare me dereliquisti? Longe a salute mea, verba delictorum meorum.* Ps. XXI 2. Manifeste hæc de Christo scripta sunt, ex Matth. XXVII 46, et Marc. XV 34. Hebraice : verba rugitus mei. Similis est Christus in cruce capto leoni inter irruentia venatorum tela, et supremum clamorem edenti. Longe tamen a salute abest clamor hic Domini, nec eum discrimini eripit : quia, cum pro delictis nostris spoponderit, eaque in se transtulerit, evadere non potest mortem, Patris et sua ipsius voluntate sibi decretam.

LOQUELA. *In loquela enim labii* (hebr. nam per irrisiones linguæ) *et lingua altera loquetur ad populum istum Deus.* Is. XXVIII 11. Immittet Chaldæos, a quibus irridebimini, quia peregrinæ illorum linguæ ignari. Hos audietis, qui Deum audire nunc recusatis. Locum hunc Paulus 1. Cor. XIV 21 explicat de dono linguarum, quibus apostoli gentes omnes alloquebantur : et quia tum quoque Hebræi pertinaces non audiebant, id etiam tunc cum eorum pernicie conjunctum fuit.

LOQUOR. Expositis a Michæa horrificis Dei minis, derepente optimates domus Jacob seu proceres hebræorum respondent : *Ne loquamini loquentes : non stillabit super istos, non comprehendet confusio.* Mich. II 6. Nolite, o Michæa cæterique prophetæ, tam sollicite et horrifice loqui : non immittet e cœlo Deus iram et pœnam suam : non superveniet huic populo ignominia. Nonne (v. sq.) infinita est ejus bonitas? quis credat eum tam aspera cogitare? Sed reponit subito Dominus : *Nonne verba mea bona sunt cum eo, qui recte graditur? Et e contrario populus meus,* etc. Nonne scitis, me bonum quidem esse bonis, sed vos mihi inimicos et injurios fuisse?

2) Loqui ad cor; i. e. consolari. Ruth ait ad Booz : *consolatus es me, et locutus es ad cor ancillæ tuæ.* Ruth II 13. *Loquimini ad cor Jerusalem.* Is. XL 2. consolamini. *Loquar ad cor ejus.* Os. II 14 consolabor. Ubi nos legi-

nius, Gen. XXXIV 3, *tristemque delinivit blanditiis*, hebraice est, et locutus est ad cor puellæ.

3) *Angelus, qui loquebatur in me*; i. e. mihi. Zach. I 9, et sæpius postea.

LORAMENTUM. Cor sapienti consilio firmatum dicitur Eccli. XXXII 19 ceu *loramentum ligneum* in ædificii fundamento stabilitum. Paries est, qui costis ligneis veluti loris transversis continetur et stringitur.

LUBRICO. Hostes *lubricaverunt vestigia nostra.* Thren. IV 18. Hebr. venati sunt gressus nostros. Ubique nobis labendi occasiones et insidias posuerunt.

LUCERNA. *Scrutabor Jerusalem in lucernis.* Soph. I 12. Chaldæis prædantibus thesauros vestros omnes ostendam : omnia in lucem protraham, ab hostibus diripienda. Tropologice hæc Jerusalem non est anima sancta, Divinique obsequii studiosa, ut quidam meditantur ; sed impia, et adeo flagitiis cooperta, ut versu præcedente Chanaan appelletur.

2) Lucerna pro sobole. Deus Davidi *promiserat, ut daret ei lucernam, et filiis ejus, omni tempore.* 2. Par. XXI 7. Non absimili metaphora Thecuitis ad Davidem usa est : *Quærunt extinguere scintillam meam, quæ relicta est*; i. e. filium, qui solus superest. 2. Reg. XIV 7.

3) Lucerna fulgoris. *Si ergo corpus tuum totum lucidum fuerit, non habens aliquam partem tenebrarum, erit lucidum totum, et sicut lucerna fulgoris illuminabit te.* Luc. XI 36. Græce hic est sensus, omnem excludens battologiam seu inanem ejusdem rei iterationem, quam absit ut in æternæ Sapientiæ sermonibus quispiam suspicetur : Si corpus tuum (facta tua) totum lucidum fuerit, nullam habens partem tenebrosam, ita erit ex omni parte lucidum, ut cum fulgens lucerna splendore suo te (totamque domum) illuminat.

LUCIFER. De rege Baltassare, a Persis et Medis occiso, eloquentissimus prophetarum exclamat : *Quomodo cecidisti de cœlo lucifer, qui mane oriebaris ? corruisti in terram, qui vulnerabas gentes ? qui dicebas in corde tuo : In cœlum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, sedebo in monte testamenti, in lateribus Aquilonis : ascendam super altitudinem nubium, similis ero Altissimo.* Is. XIV 12. sqq. Cecidit, qui paulo ante ut stella lucidissima, ut Phosphorus, effulgebat ; qui potestate et armis gentes terrebat ; qui se, ut pater Nabuchodonosor, pro deo gerebat, et in Babyloniæ fanis adorari volebat sic, ut Hebræorum Deus in monte Sion, ad latus Hierosolymæ urbis, ad Aquilonem sitæ. Solet locus hic de Lucifero sive Satana accipi : cui aptare singula, non est difficile.

LUDO. Pro gaudere. Sapientia dicitur *ludens coram eo*

(Patre cœlesti) *omni tempore.* Prov. VIII 30. LXX dilucide : Lætabar in conspectu ejus omni tempore ; eodemque verbo utuntur v. sq. sed ad Patrem referunt, dicentes, eum esse lætatum, cum orbem terrarum perfecisset. Gaudebant nimirum ambo, Pater et Sapientia, de condito orbe terrarum, ob Divinam gloriam in eo tam multis variisque modis manifestatam. *Ludens in orbe terrarum.* ibid. v. 31.

2) Pro insectari. Ismaëlem legimus *ludentem cum Isaac,* Gen. XXI 9 ; et ideo, urgente Sara, ipsoque hortante Deo, una cum matre Agar ab Abrahamo ædibus ejectum. v. 10 sqq. Ludum hunc ad impudica traxere quidam ex eorum ascetarum genere, quibus omnia in Scripturas Divinas licent. Atqui certissimum habemus interpretem Paulum, qui de Isaaco et Ismaële scribit : *Quomodo tunc is, qui secundum carnem natus fuerat, persequebatur eum, qui secundum spiritum : ita et nunc. Sed quid dicit Scriptura : Ejice ancillam, et filium ejus : non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ.* Gal. IV 29 sq. Videbat Ismaël, Isaaco hæreditatem prioremque locum destinari, idque animo iniquo ferebat puer ferocis ingenii, et annis XIV ante Isaacum natus : nam *octoginta et sex annorum erat Abraham, quando peperit ei Agar Ismaëlem ;* (Gen. XVI ult.) Isaac autem natus est, *cum centum esset annorum.* Gen. XXI 5. Quapropter illudens et vexans *persequebatur eum,* et insectatione sua declarabat, nunquam se dominatum ejus toleraturum. Sic, inquit Paulus l. d. Synagogæ tanquam Agaris filii Christianos exagitabant, quibus tamen divinitus principatus et hæreditas destinabantur.

3) Pro adorare simulacrum. *Sedit populus manducare t bibere, et surrexerunt ludere.* Ex. XXXII 6. Tripudiarunt, enumen vituli sui celebrantes, sacrilgo hoc lusu effecti *idololatræ* 1. Cor. X 7.

4) Concilium ludentium. *Non sedi in concilio ludentium,* jocantium, salutaria deridentium : *et gloriatus sum a facie manus tuæ : solus sedebam, quoniam comminatione replesti me.* Jer. XV 17. Gloriam meam omnem in familiaritate tua Divina sitam esse duxi. Solitarius meditabar manum tuam, i. e. prophetiam : plenus enim eram terrore minarum tuarum, et manus tuæ ultricis regno intentatæ.

5) In avibus ludere. Bar. III 17. Aucupio se oblectare, venationi indulgere, in deliciis vivere.

LUGEO. De patria sua Jeremias Dei nomine : *Posuerunt eam in dissipationem, luxitque super me.* Jer. XII 11. Cum diripietur populus meus, lugebit propter me, antea violatum, tunc ultorem.

LUMEN. *Exortum est in tenebris lumen rectis, misericors,*

et miserator, *et justus.* Ps. CXI 4. Deus misericors, opifer, et justus, servis suis inter angustias ceu lumen in tenebris exortus est.

2) Educere quasi lumen. *Educet quasi lumen justitiam tuam, et judicium tuum tanquam meridiem.* Ps. XXXVI 6. In Psalterio meo sic interpretor : Deus justam tuam causam in lucem protrahet, tuamque innocentiam in pleno meridie coram omnibus collocabit.

3) Stellæ et lumen. *Laudate eum sol et luna : laudate eum omnes stellæ et lumen.* Ps. CXLVIII 3. hebr. omnes stellæ luminis. i. e. stellæ lucidæ. Hendiadys figura, quæ voces sensu conjunctas per particulam *et* secernit.

LUNA. *A luna signum diei festi*, neomeniæ, et paschatis : *luminare*, *quod minuitur in consummatione*, quod decrescit, quoties plenum fuerit. *Mensis secundum nomen ejus est*, in lingua nimirum hebraica et græca, in quibus nomina mensis et lunæ cognata sunt. *Crescens mirabiliter in consummatione*, i. e. donec orbe pleno fulgeat. *Vas castrorum in excelsis*, instrumentum præclarum, pars nobilis castrorum cœlestium, seu militiæ cœli : quo nomine stellas Hebræi appellant : *in firmamento cœli resplendens gloriose.* Eccli. XLIII 7 sqq.

2) Ante lunam. *Permanebit cum sole*, *et ante lunam.* Ps. LXXI 5. *Ante solem permanet nomen ejus.* ibid. v. 17. *ante*, i. e. coram. *Donec auferatur luna.* ibid. v. 7. Omnia eodem recidunt : quandiu sol et luna splendebunt, usque ad finem temporum, semper nomen et regnum Messiæ florebunt, Salomonis regno jam pridem abolito.

3) In die plenæ lunæ. Vir meus, inquit mœcha juvenem ad flagitium sollicitans, diu aberit peregre : *in die plenæ lunæ* (non ante diem stati conventus, ut indicant hebraica, et chaldaica ; post multos dies, ut habent LXX) *reversurus est in domum suam.* Prov. VII 20.

LUTER. Græcum. Vas destinatum ad lavandum, pelvis. Forma, magnitudo, materia luterum distincte exhibetur 3. Reg. VII 26. sqq.

LUTUM. *Quasi fortes conculcantes lutum viarum in prælio;* chaldaice, hostes ceu lutum. Zach. X 5.

2) Intrare in lutum. Hauri aquam, o Ninive, quæ tot incolis tuis sufficere in obsidione possit : ædifica munimenta : *intra in lutum*, *et calca*, *subigens tene laterem.* Nah. III 14. Duc et coque lateres, quibus exstruas nova, vel dirupta ab hostibus reficias. Qui hinc virtutem modestiæ intimæ et sui contemnendi studium exsculpserunt, in sensum commaticum delapsi sunt, minime cohærentem cum eo, quod sequitur ; videlicet, inane fore hoc studium, nihilque profuturum contra

intentatam perniciem. *Ibi comedet te ignis, peribis gladio*, etc. ibid. v. sq.

LUX. De supremi judicii die, ac tempore judicium illud præcedente, scribens Capite ultimo per aliquot versiculos Zacharias, inter alia inquit : *Non erit lux impiis, sed frigus et gelu* peccatorum ac terroris, sole gratiæ illorum oculis se subducente. Zach. XIV 6.

LUXURIOR. Monet Paulus, ne facile juniores feminæ ad vovendam Deo castimoniam admittantur, et in Viduarum sacrarum numerum recipiantur : *cum enim luxuriatæ fuerint in Christo, nubere volunt; habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt.* 1. Tim. V 11 sq. cum enim earum anni nondum deferbuerint, grave periculum subest, ne in cohorte Christo sacra, contra datam Christo fidem, libidini pareant, demumque ad nuptias sibi perniciosas respiciant, rupta voti religione.

M.

MAGNIFICO. *Exulta et lætare : quoniam magnificavit Dominus ut faceret.* Joël. II 21. Hebraismus, quo verbum pro adverbio ponitur. Dominus magnifice egit. *Magnificavit Dominus facere cum eis. Magnificavit Dominus facere nobiscum.* Ps. CXXV 2 sq. Populum suum magnifice exaltavit, magnis eum beneficiis cumulavit.

2) Magnificare os suum. Abd. v. 12. Jactare se, gloriose de se prædicare.

3) *Cum magnificasset faciem potestatis ejus.* i. e. regis. 2. Mach. IV 24. Cum per adulationem ei persuasisset, potestatem illi summam et absolutam esse, etiam in sacra.

MAGNILOQUUS. *Auferam de medio tui magniloquos superbiæ tuæ; et non adjicies exaltari amplius in monte sancto meo.* Soph. III 11. Auferam legis doctores, scribas et pharisæos superbos, quibus tu quoque superbiebas. Illorum loco apostoli te docebunt modestiam, ne in ecclesia mea fastu inani efferaris.

MAGNUS. *Magnus locutus est desiderium animæ suæ : et conturbaverunt eam*, terram. Mich. VII 3. Magnus doctrina, legis peritus, non respondet, quod veritas exigit, sed quod cupiditas jubet : atque ita principes, judices, doctores, quorum erat bonum publicum tueri, illud conturbant.

2) Magnus dies Jezrahel. Os. I ult. Post prædictam Israëli captivitatem, et quidem perpetuam, denique ad finem Capitis animorum liberationem per Christum pollicetur, cum videlicet multi ex Juda et Israël, sed innu-

merabiles ex gentibus aliis sub unum caput Christum se conferent. Adventus ergo Christi erit magnus ille dies Jezrahel seu Israël.

MAGOG. Vid. *Gog.*

MAHELETH. *In finem pro maheleth;* hebraice, victori super máchalath : in titulo Psalmi LXXXVII, hebr. LXXXVIII. Instrumenti musici genus est : cujus principi seu præfecto psalmus hic destinatur, *ad respondendum*, uti additur : ut vox instrumento, vel canentes sibi per choros alternis respondeant.

MAJOR. De præceptis geminis diligendi Deum et fratres : *Majus horum,* i. e. his, *aliud mandatum non est.* Marc. XII 31. *Majorem horum non habeo gratiam*, nullum mihi majus gaudium, nihil mihi magis gratum est, *quam ut audiam filios meos in veritate ambulare,* agnitæ veritatis tenaces esse. 3. Joan. v. 4.

MALEDICTIO. *Pones benedictionem super montem Garizim, maledictionem super montem Hebal.* Deut. XI 29. Ritum hunc insignem, a Deo imperatum, hoc modo celebrarunt Hebræi, Deut. XXVII 11 sqq. Sex tribus stabant in jugo Garizim, totidem aliæ in jugo Hebal. Mediam vallem occupabant levitæ, qui arcæ adstabant, et *benedictiones* primum, deinde *maledictiones* promulgabant. Ad earum singulas respondebatur a populo *amen*; ad *benedictiones* quidem a stantibus in monte Garizim, ad *maledictiones* autem a stantibus in Hebale.

MALIGNUS. In epistolis B. Joannis aliquoties pro malo dæmone ponitur. *Vicistis malignum.* 1 Joan. II 13 sq. *Malignus non tangit eum.* 1. Joan. V 18. *Cain, qui ex maligno erat.* 1. Joan. III 12.

MALITIA. *Immitis animus - - - - - non parcet de malitia, et de vinculis.* Eccli. XIII 15. ubi poterit, in calamitatem te trahet, imo et in vincula.

MALUS. Eritis *quasi malus navis in vertice montis.* Is. XXX 17. Post naufragium, inquit Hieronymus : ut alii easdem arenas aut scopulos vitent. Vestrum supplicium alios absterrebit.

MAMMONA. Hieronymus epist. 151, quæ est ad Algasiam, q. 6 monet, non esse hoc nomen hebraicum, sed syriacum, et divitias significare. Augustinus l. 2 de serm. Domini in monte, c. 14 ait, congruere et punicum nomen : lucrum enim punice mammon dici.

MAN. Israëlitæ, videntes manna cœlo lapsum, *dixerunt ad invicem : Man hu? quod significat : Quid est hoc? ignorabant enim, quid esset.* Ex. XVI 15. *Appellavitque domus Israël nomen ejus Man*, ex priore illius interrogatiunculæ parte. ibid. v. 31. Ingeniose Gilbertus Genebrardus in Ps. LXXVII n. 29 : *Quod mire congruit cum mysterio. Nam Lex quærit, Quid est hoc? Evangelium autem*

respondet, Hoc est Corpus Meum. Manna absconditum et umbraticum in Lege, revelatum et vivum in Evangelio.

MANASSES. q. d. oblivio. *Vocavitque* Joseph *nomen primogeniti Manasses, dicens : Oblivisci me fecit Deus omnium laborum meorum, et domus patris mei.* Gen. XLI 51.

MANDO, *Manda remanda, manda remanda, exspecta reexspecta, exspecta reexspecta, modicum ibi, modicum ibi.* Is. XXVIII 10. Mimésis, seu imitatio est ebriorum, inquit B. Hieronymus : qui cum toties audissent prophetas obnuntiantes, Hæc mandat Dominus, Exspectate pœnam Domini : petulanter imitantur, et irridentes exclamant ipsi quoque : *Manda remanda, exspecta reexspecta*, modo hic, modo illic, cum tamen nihil unquam evenerit. Sed hæc illorum ludibria serio propheta regerit v. 13 : *Et erit eis verbum Domini : Manda remanda, manda remanda, exspecta reexspecta, exspecta reexspecta*, etc. Minarum veritatem malo vestro experiemini.

2) Mandare misericordiam. *In die mandavit*, hebr. et græce, mandabit, *Dominus misericordiam suam, et nocte canticum ejus.* Ps. XLI 9. Etsi tot ærumnarum fluctibus impetor, Dei tamen misericordia diu noctuque opitulabitur, et læto ac perpetuo carmine grati animi ergo a me celebrabitur.

MANE. Pro celeriter. *Adjuvabit eam Deus mane diluculo.* Ps. XLV 6. quamprimum, maxime tempestive. *Mane mane judicium suum dabit in lucem, et non abscondetur.* Soph. III 5. Celerrime Deus omnium oculis judicium suum exponet, nec supplicium celari poterit. *Mane consurgens.* Jer. XI 7, et XXXV 14. instar hominis matutini, opportunissime, in tempore, inde ab initio : ut dixi in *Consurgo.*

2) Mane expansum. Irruptio Chaldæorum velocissime operiet universum regnum, *quasi mane expansum super montes.* Joël. II 2. quam celeriter aurora diffunditur, præsertim in montium juga. Tropologice, de morte, et Divini judicii die.

3) Mane et nox. Is. XXI 12. Pete ex Voc. *Custos.*

MANEO. Romæ *permissum est Paulo manere sibimet cum custodiente se milite.* Act. XXVIII 16. Non est in custodia inclusus, sed concessum, ut habitaret *biennio toto in suo conducto.* ibid. v. 30. videlicet in libero hospitio. ibid. v. 23.

MANICO. *Omnis populus manicabat ad eum.* Luc. XXI ult. mane conveniebant, diluculo ad Christum concurrebant.

MANIFESTO. *Qui interrogationem manifestat, parabit verbum, et sic deprecatus exaudietur, et conservabit disciplinam, et tunc respondebit.* Eccli. XXXIII 4. Qui propositam interrogationem apte cupit evolvere, meditabitur

apud se, Deumque invocabit, qui imploranti non deerit: atque sic, Divinæ humanæque legis memor, responsum edet.

MANNA. *Ecce misimus ad vos pecunias, de quibus emite holocautomata, et thus, et facite manna, et offerte pro peccato ad aram Domini.* Bar. I 10. Non utique intelligitur prodigiosus ille de cœlo panis, neque manna medicum; sed munus generatim, quod hebraice et chaldaice est *mincha*; id LXX verterunt *manna* vel *manaa*; et interpres noster hoc loco, quale invenerat, reliquit. Dicuntur *mincha* in fonte hebraico munera de frugibus terræ, quæ Cain Deo obtulit, Gen. IV 3; dona, quæ Jacob fratri Esau affert, Gen. XXXII 13 et 18, hebraice v. 14 et 19; sacrificium e panibus, laganis, et oleo, Lev. II 4; et munera alia alibi. Chaldaicum *mincha* Dan. II 46, quod LXX reposuerunt *manaa*, Syrus et Arabs interpretantur *dona oblata*, et noster *hostias*.

MANUS. Pro ministerio. *Testificatus est Dominus in Israël, et in Juda, per manum omnium Prophetarum et Videntium.* 4. Reg. XVII 13. Monuit per ministros suos, per omnes prophetas et futurorum præscios. *Juxta sermonem Domini, quem locutus est in manu servi sui Abiæ prophetæ.* 3. Reg. XIV 18. quem indicavit per ministrum suum Ahiam. Quamobrem ipsa etiam vaticinatio seu prophetia dicitur alicubi manus. *Incenderunt electam sanctitatis civitatem*, urbem sanctam Jerusalem, *et desertas fecerunt vias ipsius, in manu Jeremiæ.* Eccli. XLIX 8. non quasi Jeremias urbem incenderit, vel depopulatus sit; sed secundum ejus vaticinium. Sic et ipse Jeremias gloriatum se esse inquit in Domino: *a facie manus tuæ.* Jer. XV 17. Quod Deus tanta familiaritate se dignaretur, et vaticinandi munus sibi commisisset, licet arduum, ac terrore plenum.

2) Pro potestate. *Dimisit eos in manu iniquitatis suæ.* Job. VIII 4. Permisit eos potestati, ac veluti ponderi, iniquitatis suæ, a quo in exitium tracti sunt; morte, propter culpas debita, opprimi eos passus est. *Eripuit me de manu leonis, et de manu ursi.* 1. Reg. XVII 37. *Erue - - - - de manu canis unicam meam*, vitam meam. Ps. XXI 21. *Deus redimet animam meam de manu inferi.* Ps. XLVIII 16. *Tradentur in manus gladii.* Ps. LXII 11. Potestatem intellige; seu belluarum, et invidi hostis; seu mortis ac sepulcri, et gladii hostilis. Israëlitæ ex Ægypto a Deo educuntur *in manu excelsa.* Ex. XIV 8. inter luculenta Divinæ potestatis indicia; percutiente Domino Ægyptios valide, instar hominis elata dextera ferientis. *Sciant, quia manus tua hæc, et tu Domine fecisti eam.* Ps. CVIII 27. Intelligant, tua potestate hæc peragi, et te hoc fecisse; *eam*, per hebraismum, loco *id*: neutro enim genere lingua sancta caret.

3) Comprimere manus, i. e. plaudere. *Omnes, qui audierunt auditionem tuam, compresserunt manum super te: quia super quem non transiit malitia tua semper?* Nah. ult. ult. Chaldaice aperte: comploserunt manus suas super te gaudentes. Quicunque ruinæ tuæ nuntium acceperunt, lætitiam significarunt: nam et tu omnes rapinis factisque tyrannicis exagitasti.

4) Implere manum; i. e. sacerdotio initiare. Exempla attuli Voc. *Impleo.*

5) Levare manum, pro jurare. Ostendi sensum hunc Voc. *Levo.*

6) Mittere manum. *Nec super eos - - - - misit manum suam.* Ex. XXIV 11. Non invasit eos, non fecit in eos impetum. Ideo subjungitur: *videruntque Deum, et comederunt, ac biberunt.* Adeo nihil terroris iis injectum est, etiam viso Deo, ut securi et incolumes cibum ac potum sumerent.

7) Manum ponere. *Posuisti super me manum tuam.* Ps. CXXXVIII 5. custodisti, conservasti me.

8) Dare manus. *Ubique dedit manum.* Jer. L 15. Ubique succubuit, victas manus dare coacta est Babylon. Alibi vero manus dare est fœdus icere et societatem inire: ut Ez. XVII 18. *Spreverat enim* Sedecias *juramentum, ut solveret fœdus,* quo fidem suam Nabuchodonosori juratus obstrinxerat: *et ecce dedit manum suam* Pharaoni, perfidus et perjurus, pactione conflata adversus Nabuchodonosorem: qua de causa ultor Chaldæus in vinculis eum abstraxit.

9) Manu capere conjecturam. Ez. XXI 19. Manu commiscebit Nabuchodonosor sagittas, nominibus urbium Rabbath et Jerusalem inscriptas: in bivio enim, ad utramque illarum ducente, deliberabit, et sortietur: sortitione autem Jerosolyma offeretur prius vastanda. De toxomantia seu belomantia hac dixi Voc. *Commisceo.*

10) Anima in manibus; i. e. vita in manifesto periculo. *Posui animam meam in manibus meis.* Judic. XII 3. Discrimini luculento vitam exposui. David *posuit animam suam in manu sua,* 1. Reg. XIX 5. dum singulari certamine cum Goliatho congressus est. *Anima mea in manibus meis semper.* Ps. CXVIII 109. Vita mea semper periclitatur.

11) Manus, pro læva. *Ponam in mari manum ejus,* sinistram, *et in fluminibus dexteram ejus.* Ps. LXXXVIII 26. Dominatum ejus a mari ad flumina usque extendam. *Cadent a latere tuo* lævo *mille, et decem millia a dextris tuis.* Ps. XC 7. Te illæso, circa te innumeri peribunt. Cum Hebræi nomen generis et speciei inter se copulant, inferius seu vilius est nomen generis.

12) Manus super caput. *Manus tuæ erunt super caput tuum.* Jer. II ult. Præ dolore manus supra verticem elatas

complodes. Thamar quoque, in summo amissi honoris luctu, *aspergens cinerem capiti suo, scissa talari tunica, impositisque manibus super caput suum, ibat ingrediens et clamans.* 2. Reg. XIII 19.

13) Manus in manu. Qui latinitati soli assuevere, videbuntur sibi in hac phrasi deprehendere cessationem ab opere: *Manus in manu non erit innocens malus.* Prov. XI 21. Sed Hebræi, LXX, Chaldæus, uno ore sic exponunt, hominem iniquum, manus conserentem cum socio, impunitum non fore. Idem est Prov. XVI 5. arrogans, *etiam si manus ad manum fuerit, non est innocens.*

14) Manus pro ora, littore, extremitate qualibet. *Mare magnum et spatiosum manibus*; i. e. littoribus inter se disjunctissimis. Ps. CIII 25. Fluviorum etiam ac torrentium ripæ Hebræis dicuntur manus, ut ripa fluvii Jer. XLVI 6, ripa Nili Ex. II 5, ripa torrentis Jaboc (in Vulgata Jeboc) Deut. II 37, ripæ Arnon (ubi nos legimus Jordanem) Judic. XI 26. ubique in fonte hebraico *manus.* Sic de mari rubro, Israëlitis utrinque assurgente: *altitudo manus suas levavit.* Hab. III 10. Erythræum mare veluti vallum aut littus quoddam ex utraque parte erexit.

15) Plaudere manu. *Flumina plaudent manu; simul montes exultabunt, a conspectu Domini.* Ps. XCVII 8 sq. Venustissimus color poëticus, quo rebus etiam inanimis tribuitur gaudium de Dei sui præsentia. Exultant lætitia montes, et flumina collisis inter se et ad ripam fluctibus plaudunt.

MAOZIM. Dan. XI 38. Simulacrum falsi numinis, sub nomine dei *fortitudinum*, seu dei potentissimi. Sed v. sq. *maozim* jam non est nomen proprium, sed appellativum, significans firma templa ejusdem simulacri. *Faciet ut muniat maozim cum deo alieno.* Aggredietur munire templa valida, in quibus dei hujus novi sedes est.

MARAN ATHA. *Si quis non amat Dominum nostrum Jesum Christum, sit anathema, Maran Atha.* 1. Cor. XVI 22. Errant, qui in unum vocabulum conflant, cum sint duo prorsus distincta. D. Augustinus epist. 178, seu in disputatione contra Pascentium Arianum, de hoc Pauli loco scribit: *Simul græco et syro utitur verbo --- anathema græco sermone dixit*, CONDEMNATUS: *Maran Atha definivit*, DONEC DOMINUS REDEAT. Magis presse ac proprie magnus Bibliorum interpres Hieronymus epist. 137, quæ est ad Marcellam: *Maran Atha magis syrum est, quam hebraicum, tametsi ex confinio utrarumque linguarum aliquid et hebræum sonet, et interpretetur*: DOMINUS NOSTER VENIT. Ut *anathema* in Christianorum Conciliis, sic *Maran atha* apud Hebræos formula erat condemnantium, et hominem judicio Divino tradentium.

MARE. Pro meridie seu plaga australi. *Aquilonem et mare tu creasti. Thabor et Hermon* (quorum montium ille ad occasum, hic ad ortum situs erat) *in nomine tuo exultabuut.* Ps. LXXXVIII 13. Quatuor plagas poëtice simul nominat. Mare sive mortuum intelligas licet, sive rubrum. Vid. in Voc. *Flumen.*

MARESA. *Adhuc hæredem adducam tibi, quæ habitas in Marésa.* Mich. I 15. Respicit propheta significationem vocabuli Marésa, quod hebraice hæreditatem indicat: ideo minatur, adductum a se iri hæredem, hostem scilicet, qui omnia rapiat, ac tanquam hæreditatem sibi debitam usurpet.

MARIA. *Nomen virginis* MARIA. Luc. I 27. Hebraice legitur quidem hodie *Mirjám:* sed olim pronuntiatum esse *Marjám*, argumento est, quod LXX græce *Mariam* per primam vocalem, non per tertiam reddiderunt. In fonte dissyllabum est, quia per *j* consonantem copulatum: qua quia Græci carent, in tres syllabas diducere nomen coacti sunt: idem sponte secuti Latini sunt. Sensus pro varietate punctorum vocalium varius elicitur. Aliis cum DD. Isidoro et Ildephonso est *stella maris*, aut *illuminatrix* (cum pronomine scilicet, *illuminans eos;*) aliis cum Hieronymo *smyrna* (i. e. myrrha sive amarities) *maris;* aliis cum Pagnino *pluvia maris;* aut cum Georgio Wicelio *guttula maris;* quibusdam cum Angelo Caninio et Guidone Fabricio, sed minus probabiliter, *exaltata.* Cornelius a Lapide collectas cæterorum opiniones volentibus exhibet ad Ex. XV 20, et Luc. I 27, ac obiter 1. Cor. XVI 22; quorum postremis duobus locis amplectitur eorum sententiam, qui magno numero *dominam* interpretantur. Verum ii nunquam rationem idoneam reddent, quid sibi velit syllaba *jam:* nam *Mora* hebraice, et *Mara* syriace *domina* est quidem; sed dimidium vocabulum in linguis tantæ brevitatis otiosum esse quis credat? Optime omnium *domina maris* exponitur, siquidem ad Mariam, sororem Moysis, ut par est, attendamus, quæ prima eo nomine appellata legitur, ac tum demum sic appellata, cum post admirabilem rubri maris transitum, ut Moyses legislator ac populi dux laudes Divinas viris præiit, ita ipsa feminis. Figura hæc illius fuit, quæ legislatori nostro ac duci Christo proxima, domina maris hujus seculi est.

MATTHIAS. Non per *t* simplex tantum *Mathias.* Demonstrat id fons græcus Act. I 23 et 26, ubi D. Lucas ipse non per *th* solum, sed *tth Matthian* semel et iterum scribit, suffragantibus evidenter codicibus omnibus. Nisi forte movere nos debet auctoritas Eliæ Hutteri, Lutherani scriptoris, qui in Novo Testamento XII linguis vulgato apostoli hujus nomen in Actorum utroque l. d.

hebraice per *t* simplex seu sine dagésch exprimit. At ille ipse ibidem syriace, græce, latine, italice, hispanice, gallice, germanice, anglice, danice, constanter Matthiæ *t* geminum tribuit. Georgius Wicelius in Onomastico Christiano, Classe I, Voc. *Matthias* observat, tam Matthiæ, quam Matthæi nomen, oriri ex hebraica radice *nathan*, *dare;* ex quo heemantice mutato, et nomine Dei addito, utrumque vocabulum nasci. Ex quo ipso fit manifestum, etiam in hebraico esse *t* iterandum: nam *matthat*, *donum*, cum radicis suæ *nathan* ultimam litteram amittat, illius loco dagesch in media necessario poscit. Non ergo Matthiæ nomen initio, sed exitu solum a Matthæi nomine distinguendum est.

MATURITAS. *Præveni in maturitate.* Ps. CXVIII 147. Ex hebraico sensus est: primo crepusculo diem ipsum prævenio

MATUTINUS. *Fui flagellatus tota die, et castigatio mea in matutinis.* Ps. LXXII 14. Cum prima luce me adversa excipiunt, ac toto die exercent. *In matutino interficiebam omnes peccatores terræ.* Ps. C 8. Prima mihi quotidie cura fuit, quo modo impios e civitate Dei exscinderem. *Ad vesperum demorabitur fletus, et ad matutinum lætitia.* Ps. XXIX 6. Tam cito suis opem fert Deus, ut, cum eos vesperi mœror invaserit, mane lætitia redeat.

MEDICAMEN. Pro veneficio. Sap. XII 4.

MEDICAMENTUM. *Creavit enim, ut essent, omnia: et sanabiles fecit nationes orbis terrarum: et non est in illis medicamentum exterminii, nec inferorum regnum in terra.* Sap. I 14. Quæcunque sunt, Deus condidit, non ut perirent et morerentur, sed ut essent: sua in orbe terrarum opera fecit salubria: nec ullum medicamentum procreatum est in nostrum exitium, nec mortis aut orci regnum in terra a Deo stabilitum. Infelix hoc regnum ipse homo per peccatum invexit, sine quo nihil ei unquam nocere poterat.

MEDICINA. *Medicina omnium in festinatione nebulæ, et ros obvians ab ardore venienti humilem efficiet eum.* Eccli. XLIII 24. Malis omnibus, a frigore et gelu provenientibus remedium affert celeris nebula, et ros: quæ duo, a vento calido adducta, glaciem liquefaciunt, ut magis magisque decrescat, ac sensim deficiat; *eum* intellige crystallum: nam in latinitate medii ævi, ut ex D. Isidoro patet, crystallus masculino etiam genere usurpabatur.

MEDICUS. Rebus Hierosolymæ perturbatis, obvium quemque arripient, eique principatum deferent. Ille vero, si sapiet, recusabit, *dicens: Non sum medicus.* Is. III 7. hebraice, ligans seu alligans, i. e. chirurgus, qui obligare vulnera reipublicæ tam immania possit.

LXX et Chaldæus metaphoram solvunt : Non sum princeps.

MEDIO. *Jam autem die festo mediante, ascendit* JESUS *in templum.* Joan. VII 14. die quarto ex octo illius festi diebus; die quarto scenopegiæ : hanc enim intelligendam esse constat ex v. 2.

MEDIOCRIS. Eccli. XVIII 33. Totum illum locum proposui in Voc. *Commissio.*

MEDITOR. Pro meditate loquor. *Os justi meditabitur sapientiam.* Ps. XXXVI 30. *Veritatem meditabitur guttur meum.* Prov. VIII 7. Addamus his poëticum illud : *Sicut pullus hirundinis*, frigore et fame vexatus, *sic clamabo*, i. e. clamavi : *meditabor ut columba*, gemui instar columbæ. Ezechias in gravi morbo, Is. XXXVIII 14.

MEDIUM. Sunamitis Elisæo responderi jubet : *In medio populi mei habito.* 4. Reg. IV 13. q. d. Nihil mihi deest : habeo, qui me adjuvent.

MEDUS. Medi, 1. Mach. VIII 8, non Medorum imperium, sed colonia sunt : ut dixi Voc. *Indus.*

MEL. *Inimici Domini mentiti sunt ei : et erit tempus eorum in secula. Et cibavit eos ex adipe frumenti, et de petra melle saturavit eos.* Ps. LXXX 16 sq. Scelesti Hebræi, propterea in secula puniendi, datam Deo fidem non servaverunt : cum tamen Deus eis cibum et potum tam admirandum præbuerit, et regnum tam fœcundum subjecerit. Hæc explanatio tam iis satisfacit, qui per adipem frumenti et mel de petra indicari volunt manna et aquam e saxo bis ictu virgæ elicitam; quam illis, qui frumentum Palæstinæ optimum, fructus instar mellis dulcissimos, vel etiam mel verum intelligunt, ex arborum et rupium cavo redundans. Allegorice, Christus in Divina Eucharistia.

MELCHOM. Idem qui Moloch, deus Ammonitarum, cui liberos vel cremabant, vel per ignem initiabant. Uno in loco Jeremiæ aliqui de Ammonitarum rege interpretantur. *Hæc dicit Dominus : Nunquid non filii sunt Israël? aut hæres non est ei? Cur igitur hæreditate possedit Melchom Gad?* Jer. XLIX 1. Tribu Gad cum novem cæteris Israëliticis in captivitatem Assyriam abstracta, Ammonitæ id perfecerunt, quod jam olim sub Jephte tentaverant; nemine nunc resistente, invadunt Galaaditidem, et provinciam tribui Gad a Deo assignatam occupant. Quamobrem dicit Dominus : An Israëli non sunt liberi, quibus jure hæreditario terra hæc debetur? Cur igitur Ammonitæ eam sive regi, sive deo suo vendicare audent?

MELOTA. Græcum; ovilla pellis. Hebr. XI 37.

MEMOROR. *Memorentur captivitatem filiorum et filiarum mearum, quam superduxit illis Æternus.* Bar. IV 14. Mecum eam recenseant, memorent pœnas a Deo liberis meis irrogatas.

MENDACIUM. *Væ civitas sanguinum, universa mendacii, dilaceratione plena: non recedet a te rapina.* Nah. III 1. Væ tibi, Ninive sanguinaria, tota mendax, plena inique raptis: semper in te sunt spolia aliena: sed tu quoque spoliaberis. Tum sequitur hypotyposis illa admirabilis, qua prophetarum minorum eloquentissimus hostem irruentem describit.

2) Domus mendacii. Mich. I 14. Geth, urbs damnosa et infida Israëli. Locum ipsum habes in Voc. *Emissarius.*

3) Viri mendacii. 1. Par. IV 22. Non vitii, sed hominum nomen est: appellabantur enim viri illi *Chozéba*, quod LXX hebraicum retinuere, noster interpretatus est.

4) Mendacium aquarum. Frustra speravi auxilium: spes hæc mihi fuit *quasi mendacium aquarum infidelium.* Jer. XV 18. ceu fons, a quo large scaturientes aquas exspectamus; at ille exaruit. Sperare tamen prophetam v. sq. Deus jubet; porrecturum se ille dexteram, si ad se solum respexerit, et verbo suo fidelem se ministrum præbuerit.

5) Mendacium pro simulacro falsi dei. Sic Is. XXVIII 15, ut dictum est in Vocabb. *Fœdus* et *Flagellum.*

MENSA. *Babylon dilecta mea posita est mihi in miraculum. Pone mensam, contemplare in specula comedentes et bibentes; surgite principes, arripite clypeum.* Is. XXI 4 sq. Babylon, prius opulentiæ, nunc subitæ infelicitatis miraculum. Epulare, improvide Baltassar, et speculatorem pro te alium constitue. Heus principes! nonne videtis subeuntes per Euphratis alveum hostes? et vos comessamini? surgite, arma arripite!

MENSIS. *Anno sexcentesimo vitæ Noë, mense secundo, septimo decimo die mensis, rupti sunt omnes fontes abyssi magnæ, et cataractæ cœli apertæ sunt.* Gen. VII 11. De epocha eventus tam memorandi et singularis quæri solet, an mensis hic Aprilis, an October fuerit. Equidem fuit Hebræis duplex anni initium: annum enim sacrum inchoabat mensis Nisan, civilem Tischri: quorum illum a luna nova nostri Martii, hunc nostri Septembris ordiebantur. Sed generatim in Hebræorum libris mensis Nisan solum regit annum sacrum et ejus festos dies: reliqua omnia memorantur ex ordine anni civilis. Cum ergo diluvium non ad rem sacram, nec ejus initium ad dies festos pertineat: more Divini Codicis intelligi annum civilem necesse est, et mensem a Tischri proximum. Anno altero, eodem mense secundo, die 27 mensis, aruit terra, et Noë cum suis ex arca egressus est. Gen. VIII 14 sqq.

2) Mensis novorum. Exod. XXIII 15. id est, mensis *novarum frugum.* Ex. XIII 4. Hebraice mensis Abib, seu

Aviv, qui deinde Nisan dictus est mensis paschalis, anni sacri primus, ut modo dicebam.

3) Mensis pro neomenia. Avari dicunt : *Quando transibit mensis, et venundabimus merces; et sabbatum, et aperiemus frumentum?* Amos VIII 5. Diebus festis, ut neomeniæ seu novæ lunæ, et sabbati, vendere fas non erat. Optant igitur, ut transactis his diebus liceat sibi merces exponere, et horrea aperire.

4) Mensis devorans. *Nunc devorabit eos mensis cum partibus suis.* Os. V 7. Singulis mensibus (i. e. sæpe) venient hostes, et eorum bona exhaurient.

MENSURA. *In mensura contra mensuram* punietur; i. e. mensura criminibus omnino æquali. Is. XXVII 8, qui locus explanatus est Voc. *Ingredior.*

2) Mensura et mensura. Prov. XX 10. Mensura diversa; iniqua; alia pro te, alia pro cæteris.

MENSURABILIS. *Ecce mensurabiles* (hebr. palmos) *posuisti dies meos.* Ps. XXXVIII 6. breves, exiguæ mensuræ.

MENTIOR. Pro servire. *Filii alieni mentiti sunt mihi.* Ps. XVII 46. Alienigenæ seu Philisthæi mihi subjecti sunt. *Hæc phrasis*, inquit celeberrimus Joannes Eusebius Nierembergius, *sumpta a conditione servorum, qui dominis suis aut mentiri, aut adulari solent.* l. VI de Origine S. Script. c. 37. Sed Ps. LXXX 16. accipio verbum hoc proprie, ut paulo ante in Voc. *Mel* declaravi.

2) *Vinum mentietur eis.* Os. IX 2. Vineæ spem fallent : vinum deficiet. *Mentietur opus olivæ.* Hab. III 17. Hostilis incursio tollet omnia, et inter cætera operam olivis impensam frustrabitur.

MERCATOR. *Non erit mercator ultra in domo Domini.* Zach. ult. ult. In Christi ecclesia non erit opus emere hostias, ut in Mosaica : gratis habebitur sacrificium, et adoratio Dei : quorum illud per victimarum lebetes, hæc per phialas significatur odoribus incendendis destinatas.

MERCENARIUS. *In tribus annis, quasi anni mercenarii, auferetur gloria Moab.* Is. XVI ult. Post triennium Moab tradetur Nabuchodonosori a Deo, veluti merces, inquit Hieronymus, ob vastatam se imperante Judæam, sicut ob Tyrum punitam Ægyptus ei loco præmii obtigit. Sic eidem promittitur merces intra unius anni spatium regio Cedar, seu Arabum ditio, Is. XXI 16.

MERCES. Pro lucro, seu quæstu. *Erunt negotiationes ejus*, Tyri, *et mercedes ejus sanctificatæ Domino.* Is. XXIII 18. Tyrus, a simulacris ad Deum conversa, mercimonii sui lucra Domino consecrabit : *his, qui habitaverint coram Domino, erit negotiatio ejus*; ministris templi serviet Tyriorum quæstus : mittetur enim Hierosolymam, *ut manducent in saturitatem, et vestiantur*

usque ad vetustatem; ut sacerdotibus et levitis copiosum alimentum, et amictus diuturnus suppetat. *Fornicatus es a Deo tuo : dilexisti mercedem super omnes areas tritici.* Os. IX 1. O Israël, Deo relicto, falsa numina adamasti : et, ut hoc faceres, cujusvis lucelli spes te pellexit : quivis tritici proventus tibi sufficiens merces visa est, ut Deum desereres. *De mercedibus meretricis congregata sunt, et usque ad mercedem meretricis revertentur.* Mich. I 7. Opes tuæ, ut tu quidem prædicas, fructus sunt tuæ in deos religionis, quos me contempto amplexus es : et hujus ipsius religionis socii, a me tibi immissi, opes has rapient, teque in captivitatem ad deorum tuorum domicilia traducent. *Merces hominum non erat, nec merces jumentorum erat.* Zach. VIII 10. Nulla erat merces laboris, nullum operæ pretium.

MERCURIUS. *Sicut qui mittit lapidem in acervum Mercurii, ita qui tribuit insipienti honorem.* Prov. XXVI 8. Profanarum gentium ritus erat, ut ad statuas Mercurii viam indicantis, et, ut ipsi rebantur, etiam prosperantis, lapidem deponerent ; mercatores præsertim, qui sub Mercurii præsidio vivere credebantur. Huic honori similis est honor, qui stulto tribuitur ; quippe ligno aut saxo, nec digno, nec omnino sentienti.

MERIDIES. *Timebunt fortes tui a meridie, ut intereat vir de monte Esau.* Abd. v. 9. Irrumpentes Chaldæos non solum timebit plebs tua promiscua, sed etiam viri fortes, et quidem habitantes ad meridiem, qui ab impetu hostium, utpote aquilonarium, sunt omnium remotissimi. Peribit unusquisque in montibus vestris, o posteri Esau, o Idumæi. Contra hos enim est tota Abdiæ prophetia.

2) *Azotum in meridie ejicient.* Soph. II 4. i. e. vastabunt luce palam, clara die. Idem est Jer. XV 8, cujus loci contextum invenies in Voc. *Arena.*

3) *Occidet sol in meridie.* Amos VIII 9. In media felicitate sua deprehensi, repente miseriarum caligine involventur.

MESSIAS, *quod est interpretatum Christus.* Joan. I 41. ut enim Græcis *Christos*, ita Hebræis *Maschiách* unctum significat.

MESSIS. *Sed et Juda : pone messem tibi, cum convertero captivitatem populi mei.* Os. VI ult. *Sed et Juda* nectendum cum extrema prioris versiculi parte : *contaminatus est Israël.* Quia etiam tu, o Juda, inquinatus es sicut Israël, captivitate tu quoque castigaberis : non tamen perpetua, ut Israël ; sub Cyro enim liberatus, reponere denuo messem poteris, terræque tuæ frugibus quiete perfrui. Vid. in Voc. *Novus.*

METALLUM. Judæ Machabæo de Romanis narratur, *quanta fecerunt in regione Hispaniæ, et quod in potestatem*

redegerunt metalla argenti et auri, quæ illi sunt. 1. Mach. VIII 3. Ubi sunt, inquiunt aliqui, fodinæ hæ in Hispania? neque enim apparent. Sive exhaustæ sunt, sive collapsæ et obrutæ, nec deinceps tentatæ : ad Plinii certe ac Strabonis tempora usque metallis abundasse Hispaniam, ex ipsis compertum est. Plinius l. 3 Hist. Natur. c. 3 inquit : *metallis plumbi, ferri, æris, argenti, auri, tota ferme Hispania scatet.* repetitque de auro l. 33 c. 4, et de argento libri ejusdem c. 6, ubi argentum ait *in Hispania pulcherrimum* nasci. A Strabone autem laudantur Hispaniæ montes *metallis referti.* Geogr. l. 3.

METIOR. *Stetit, et mensus est terram.* Hab. III 6. Humane more dictum. Deus, qui populum suum ex Ægypto præcesserat, ad Jordanem veluti constitit, promissamque terram inter suorum tribus divisit. Militaris hæc metaphora legitur etiam Ps. LIX 8 et CVII 8. de quibus dictum satis est in *Dimetior.*

METO. *Seminate vobis in justitia, et metite in ore misericordiæ,* i. e. et metetis copiose. Os. X 12. Si juste vixeritis, mercedem cumulate feretis.

METRETA. De nuptiis Canæ in Galilæa : *Erant autem ibi lapideæ hydriæ sex positæ - - - - - - capientes singulæ metretas binas vel ternas.* Joan. II 6. Metreta Græcis idem est, quod Hebræis batus, et Romanis amphora. Prætereo auctores externos, qui nobis obscurum per obscurum explicant, dum mensuras domi usitatas afferunt, nobis incognitas. Recte statui posse judicarunt, doctissimi viri, Romanam amphoram efficere, *si cum Parisinis mensuris conferantur, quas Pintas vocant, vicenas quaternas.* Fuere igitur, si metretas hydriis singulis binas tribuimus, mensuræ tales 288; si ternas, 432. Abunde sane pro hospitibus illis nuptialibus, qui permulti esse non potuerunt : cum tenuioris fortunæ sponsum fuisse id ipsum ostendat, quod in regione vitifera, et die quidem tam solenni, vinum defecit. Cujus id vinum coloris fuerit, ostendi Voc. *Flavesco.*

METUO. *Sicut cor trepidum in cogitatione fatui omni tempore non metuet, sic et qui in præceptis Dei permanet, semper.* Eccli. XXII 23. Alii aliter interpretantur. Spectato nexu cum superiore versiculo, qui stultum timore subito ait concuti et prosterni solere; præfero Rabani sententiam, qui consideratis vocibus *non omni tempore* et *semper*, ita exponit : fatuus, qui ingruente adverso casu trepidat, extra periculum non metuit, neque Dei legem et pœnas veretur : justus vero, ad caduca et mortalia intrepidus, solum Deum constanter timet. Impius metuit mala præsentia, Deum nunquam; justus illa nunquam, Deum semper.

MIGMA. Is. XXX 24. Græcum ; pinguissimum pabulum, ex varii generis fruge commixtum.

MILITIA. Stellæ per hebraismum dicuntur militia cœli. Deut. XVII 3 sqq. decernitur lapidatio ei, qui adoraverit *solem, et lunam, et omnem militiam cœli.* Josias rex delevit eos, *qui adolebant incensum Baal, et soli, et lunæ, et duodecim signis, et omni militiæ cœli.* 4. Reg. XXIII 5. Idem scelus exprobratur Hebræis Jer. VIII 2, Soph. I 5, et Act. VII 42. *Tabescet omnis militia cœlorum ----- et omnis militia eorum defluet.* Is. XXXIV 4. tempore extremi judicii, quod iisdem coloribus a propheta evangelico exprimitur, quibus a Christo ipso Matth. XXIV 29.

MINIMUS. Quomodo Bethlehem parvula Mich. V 2, eadem non minima Matth. II 6, habes in Voc. *Bethlehem.*

MINO. *Miles captivus abductus est : et ancillæ ejus minabantur gementes ut columbæ.* Nah. II 7. Noli minas suspicari, ancillarum præsertim, et columbino gemitu timorem fatentium. Sed captivæ ab hostibus instar pecudum agebantur. *Minare* siquidem, obsoletum in latinitate vocabulum, cujus tamen propago in gallico *mener*, italico *menare*, hispanico *menar* superest, significabat olim *præ se agere.* Sic Moyses soceri greges minat, Ex. III 1 ; David receptos ab Amalecitis prædonibus greges et armenta, 1. Reg. XXX 20 ; puer Sunamitidis asinam, 4. Reg. IV 24 ; Oza et frater plaustrum, i. e. jumenta plaustrum vehentia, 1. Par. XIII 7. Sic homines captivi per contemptum ceu pecora et minantur seu aguntur a victoribus, Is. XX 4, Thren. III 2. Sic tumultuantes Judæi minantur, i. e. abiguntur, a tribunali, Act. XVIII 16 : et naves minantur, i. e. impelluntur, a vento. Jac. III 4. Ne congessisse tot exempla pigeat, efficit memorabilis lapsus interpretis Galli, alioquin clarissimi, ad Thren. V 5 : *Cervicibus nostris minabamur, lassis non dabatur requies.* Hostes, inquit, cervicibus nostris extremum periculum minabantur. Apage novum barbarismi genus ! Hebraice est, impellebamur ; græce, collo agebamur. Funibus ac vinculis ferreis cervici injectis propellebamur. Legitur hoc verbum etiam in ingeniosissima illa allegoria de Christo, omnem ferociam et avaritiam exarmaturo, et naturas hominum, quantumvis inter se discrepantes, amoris sui vinculis colligaturo. Feras et pecudes conjunctim *puer parvulus minabit* Virginis filius, Is. XI 6. Hoc duce (v. 8) etiam pueruli tyrannos contemnent, et læti supplicio occurrent. Hoc magistro (v. 9) nemo Christianorum lædere quemquam hominum sciet.

MINORO. *Patrem et virum confundit audax, et ab impiis non minorabitur : ab utrisque autem inhonorabitur.* Eccli. XXII 5. Mulier audax patrem et maritum ignomi-

nia afficit, et impietate non est inferior viris sceleratis : sed et ab ambobus, patre ac viro, vicissim dedecus consequetur.

2) *Qui minoratur corde.* Eccli. XVI 23. vecors, imprudens.

3) Minorari actu. *Sapientia scribæ in tempore vacuitatis ; et qui minoratur actu, sapientiam percipiet; qua* (non *quia*, ut depravati codd. cum totius sententiæ eversione habent) *sapientia replebitur, qui tenet aratrum?* etc. Eccli. XXXVIII 25 sq. Hominis docti sapientia nascitur ex tempore vacuo, quo a negotiis liber ad illam incumbit. Qua vero sapientia pectus sibi implebit is, qui totos dies agriculturæ, artibus, opificiis (quæ deinceps enumerat Siracides) animum studiumque addicit?

MIRACULUM. Eliu ad Jobum ait : *Miraculum meum* (hebr. timor meus, seu timor mei) *non te terreat, et eloquentia mea non sit tibi gravis.* Job. XXXIII 7. Non te terreant mira et inexspectata, quæ ex me auditurus es : pace tua dicta sint, quæ locuturus sum.

MIRIFICO. *Sanctis, qui sunt in terra ejus, mirificavit omnes voluntates meas in eis.* Ps. XV 3. Pleonasmus hebraicus pronominis. Deus mire implevit omne meum desiderium, quo bona precabar sanctis in ejus terra viventibus.

MISCEO. *Cor quod novit amaritudinem animæ suæ, in gaudio ejus non miscebitur extraneus.* Prov. XIV 10. Solus ille, qui dolorem expertus est, sequentis gaudii magnitudinem satis agnoscit. Exemplo sit is, qui præsentissimum capitis discrimen subito evasit ; ut priores suas angustias ac terrorem, ita præsentem lætitiam, solus ipse novit.

MISER. Scelestis præcipitur : *Miseri estote*, græce, affligimini, *et lugete, et plorate.* Jac. IV 9. Miseriam vestram agnoscite, et dolete : ex eaque vos per seriam pœnitentiam eripite.

MISERICORDIA. *Qui custodiunt vanitates frustra, misericordiam suam derelinquunt.* Jon. II 9. Qui falsos deos aut peccata sectantur, id nullo suo emolumento faciunt, dum verum unicumque auxilium suum, Deum miserentem, deserunt.

MITTO. Moyses ad Deum : *Mitte, quem missurus es.* Ex. IV 13. Mitte idoneum, mitte destinatum a te populi tui liberatorem.

MNA, seu mina. Alia erat Attica aut Romana, siclorum 25, proin 100 drachmarum, et nostratium Gallicarum librarum 40 ; alia Hebraica, major longe, ut universe Hebræorum moneta Græcam et Romanam ejusdem nominis valore superabat. *Viginti sicli, et viginti quinque sicli, et quindecim sicli, mnam faciunt.* Ez.

XLV 12. Habemus itaque mnam Hebraicam, 60 siclorum: qui libras nostrates 96 conficiunt. Cur eam autem Ezechiel in tres partes tam dispares frangit? Respondet Rabbi David, quem auctores etiam Christiani sequuntur, tria fuisse distincta nummorum genera, 20 siclorum, 15 siclorum, et 25, quæ in unam summam collecta minam regiam seu totam componerent. Scriptorum aliqui mnam sacram a vulgari distinguunt, negantibus aliis. 3. Reg. X 17 minarum nomine tantum siclos intelligi, perquam sit verisimile.

MOAB. Vid. in Voc. *Agnus.*

MODICUM, MODICUS. *Adhuc modicum, lumen in vobis est.* Joan. XII 35. Non reprehendit Christus discipulos ceu parum intelligentes, sed, ut ex græco fonte liquidissimum est, brevi se discessurum prædicit. Luce mea, institutione ac præsentia, jam non diu fruemini. Eadem ergo est sententia, quæ Joan. XIII 33: *Adhuc modicum vobiscum sum;* et Joan. XIV 19: *Adhuc modicum, et mundus me jam non videt.*

2) Homines modici; i. e. plebeii. Eccli. XVIII 32. Qui legunt *immodicis*, de sumptibus interpretantur. Obscuritatem illius loci discussi in Voc. *Commissio.*

MOLENS. In luculentissima Senii hypotyposi, quam totam simul dabo in Voc. *Tenebresco*, leguntur *molentes* pro dentibus. Eccle. XII 3 sq.

MOLESTUS. Jubente Domino regem Achaz petere sibi signum, qualecunque mallet, *dixit Achaz: Non petam, et non tentabo Dominum. Et dixit: Audite ergo, domus David: Nunquid parum vobis est, molestos esse hominibus, quia molesti estis et Deo meo?* LXX: luctamini cum Deo. Is. VII 12 sq. Crederes, verba regis a modestia proficisci, nisi prophetæ vituperatio demonstraret, pravitatem animi latuisse; quæ non hominibus tantum, prophetis, sacerdotibus, bonis omnibus; sed ipsi Deo pridem reluctans, cœlo terræque molesta et exosa esset. Erat enim Achaz cum suis deorum mancipium, et hac verborum honestate aversam a Deo mentem tegebat, nihil spei reponens in Divina sive potentia, sive promissione. Deus tamen, bonitate infinita malitiam vincens, signum illud annuntiat omnibus seculis obstupescendum, Virginem parituram, et Virginis filium Emmanuelem, i. e. nobiscum Deum.

MOLOCH. Ammonitarum Deus, Melchom quoque dictus, cui liberos suos per ignem consecrabant. *Portastis tabernaculum Moloch vestro.* Amos V 26. Honoris gratia conopeum supra simulacrum gestabant.

MONS. *Nolite loqui adversus Deum iniquitatem: quia neque ab Oriente, neque ab Occidente, neque a desertis montibus.* Ps. LXXIV 6 sq. Ellipsis est: quia nulla ex

parte vobis patet effugium ; non ab Oriente aut Occidente, non ab australi plaga, ubi Judæam deserti montes terminabant.

2) Mons sanctus. Dominus *exaudivit me de monte sancto suo.* Ps. III 5. de monte Sion, ubi Dei tabernaculum, ac deinde templum, præcipua religionis sedes. Vel profani homines condecorare hoc nomine illum solebant : quod in ipsis litteris regiis Demetrii factum videmus 1. Mach. XI 37.

3) Mons domus. 1. Mach. IV 46. Intelligitur mons templi, oppositus monti Sion proprie dicto, qui duo montes eam vallem inter se efficiebant, de qua Deus Zach. XIV 5 dicit : *vallem montium meorum*, ut est in hebraico. Vulgo tamen totum illud jugum communi nomine mons Sion appellabatur.

4) Mons divisionum. *Sicut enim in monte divisionum stabit Dominus : sicut in valle, quæ est in Gabaon, irascetur : ut faciat opus suum ; alienum opus ejus : ut operetur opus suum ; peregrinum est opus ejus ab eo.* Is. XXVIII 21. Dispersit et fudit Deus nominis sui hostes per manum Davidis eo loco, qui ob hoc ipsum dictus est Baal-Pharasim (2. Reg. V 20, et 1. Par. XIV 11) i. e. Dominus divisionum : isque appellatur hoc loco Mons divisionum. Simili strage in Gabaon Deus per Josuen inimicos contrivit, Jos. X 10. Qualis ergo tum fuit, talem se pervicacibus fore nunc quoque minatur, ut ultionis opus peragat, opus a se alienum et peregrinum, quippe cujus est misereri semper et parcere ; sed nunc denique opus suum, quod aggredi vestra eum scelera coëgerunt.

5) Mons in vertice montium. Is. II 2. Mich. IV 1. Christus, et sancta ejus Ecclesia.

6) Mons magnus. *Quis tu mons magne coram Zorobabel? in planum.* Zach IV 7. Zorobabeli, et fidelibus ejus posteris, obstat per se et suos diabolus ; sed deprimendus a Deo.

7) Mons caliginosus. Sic nuncupatur Babylon Is. XIII 2. mons, propter arrogantiam ; caliginosus, propter confusionem, et errores. Evocantur Dei nomine Medi et Persæ ad montem hunc exscindendum.

8) Montes Dei. Pro montibus præaltis. *Veritas tua usque ad nubes : justitia tua sicut montes Dei : judicia tua abyssus multa.* Ps. XXXV 6 sq. Veracis Dei fidelitas, justitia seu misericordia, et judiciorum arcanum, humanum omnem captum excedunt ; ut aciem hominum effugiunt altissimæ nubes, acriorum montium cacumina, et profundissimi maris arenæ.

9) Montes seculi. Grandiloquum est illud de Deo : *Contriti sunt montes seculi ; incurvati sunt colles mundi*,

ab itineribus æternitatis ejus. Hab. III 6. Ad adventum æterni Dei summa gentium capita, et iis proximi optimates, pondere majestatis oppressi sunt et contriti.

10) Comedere in montibus. Iz. XVIII 6 et 15. Cibis vesci immolatis simulacro : quod in montibus fiebat. Unde toties in Divinis Libris damnantur *excelsa.*

MORS. Describitur poëtice Deus, ab australi regione in Chananitidem suos ducens, ut eam debellatam electo a se populo tradat. *Ante faciem ejus ibit mors : et egredietur diabolus ante pedes ejus.* Hab. III 5. Venuste Georgius Heserus, in Cantica Officii Canon. ad hunc locum, cornua ex v. præcedente repetens, ait : *Deus pro Judæis pugnans immisit Diabolum ac Mortem, quasi duo cornua, quibus eos* (Chananæos) *prostravit et occidit.* Emisit ante se duos justitiæ suæ ministros, qui nefarios incolas digno supplicio excruciatos necarent. Hebraice pro *mors* est *pestis ;* et pro *diabolus, pruna :* quorum illud speciatim indicat genus mortis, istud eleganter inimicum exprimit omnia devorantem. Allegorice, ante Christi currum triumphalem victa mors et satan fractus incedunt.

MORS impiorum. Vid. in Voc. *Punctum.*

MORSUS. Vox Messiæ : *Ero mors tua, o mors : morsus tuus ero, inferne.* Os. XIII 14. Quod Paulus ita reddit ; *Absorpta est mors in victoria ? ubi est, mors, victoria tua ? ubi est, mors, stimulus tuus ?* 1. Cor. XV 54 sq. et addit : *stimulus autem mortis peccatum est.* v. 56. Ego, inquit Oseas Messiæ nomine, delebo mortem, et sepulcra omnia effringam ac auferam, dum primum ipse me, denique homines omnes e tumulo excitabo. Paulinus dicendi modus hic est : Per Christi victoriam absorpta est mors. Vincebas, o mors, hactenus ; sed ubi nunc tua victoria, cum perempta sis ipsa ? Incitabaris ad nocendum peccato veluti stimulo : sed ubi nunc ille stimulus, cum Christus peccatum deleverit, teque simul in perpetuum abstulerit ? Pergit Oseas, jam non Domini, sed suo ipsius nomine : *Consolatio abscondita est ab oculis meis : quia ipse*, infernus seu tumulus, *inter fratres dividet.* Non invenio solatium, cum intueor, grassari usquequaque mortem, et conjunctissimos quosque dividere. Sed finiet aliquando Messias hoc mortis imperium, cum *adducet urentem ventum Dominus*, Pater cœlestis, *de deserto ascendentem.* Significatur Messias ex Bethlehem oriturus, quæ, sicut Judæa tota, respectu reliquæ Terræ Sanctæ ad Austrum sita est, ubi desertis montibus Palæstina clauditur. Allegorium insignem pertexens Oseas, *et siccabit*, inquit, *venas ejus*, *et desolabit fontem ejus.* Ut ventus australis, calidus, et urens, simul venas sub terra exsiccat, et fontem ipsum arefacit : ita Christus et peccata tollet, quæ venæ sunt

mortis ; et fontem ipsum auferet, mortem. *Et ipse diripiet thesaurum omnis vasis desiderabilem*, dum patrum animas, ut spolia pretiosissima, secum abducet.

MORTIFICO, *Propter te mortificamur tota die, æstimati sumus sicut oves occisionis.* Rom. VIII 36, ex Ps. XLIII 22. *Mortificamur*, non ascetico illo sensu, sed occidimur, in perpetuum vitæ discrimen adducimur : nam et græcum Pauli, et hebraicum Psalmi vocabulum proprie significat occidi ; et similitudo ab ovibus macello destinatis id ipsum ostendit. Sic et de Juda Iscariote prædicitur : *Persecutus est hominem inopem, et mendicum, et compunctum corde mortificare.* hebr. usque ad interficiendum, usque ad necem. Ps. CVIII 17. Insectatus est Christum pauperem, aliena tantum liberalitate viventem, quem eo adegit, ut post animi dolores acerbissimos vita privaretur.

MORTUUS. *Initiati sunt Beelphegor*, Moabitarum deo, turpi Priapo ; *et comederunt sacrificia mortuorum*, deorum vita carentium, quos pro Deo vivo adorarunt. Ps. CV 28.

MOS. *Deus qui inhabitare facit unius moris in domo.* Ps. LXVII 7. concordes, unis seu iisdem moribus utentes. D. Hieronymus ex hebraico : inhabitare facit solitarios in domo. Tempore captivitatis dispersos collegit, et iisdem legibus ac unanimi amicitia tanquam in una domo consociavit.

MOSES. Vide paulo post *Moyses.*

MOVEO. Impius apud se dicit : *Non movebor a generatione in generationem, sine malo.* Ps. IX 27. Nullo unquam tempore de gradu dejiciar, ero semper sine malo.

2) Movere pedes. Hebraicus populus *dilexit movere pedes suos*, discurrere amat, ad quærenda exterorum auxilia, et simulacra eorumdem, *et non quievit, et Domino non placuit.* Jer. XIV 10.

3) Movere sceptrum. Gladius, *ut cædat victimas, exacutus est : ut splendeat, limatus est : qui moves sceptrum filii mei, succidisti omne lignum.* Ez. XXI 10 sq. Tu, o gladie Nabuchodonosoris, acute ad feriendum, splendide ad terrendum, moves loco sceptrum populi mei, et omnem arborem succidis, totam regionem vastas ; gladius hic (v. 12) superveniet populo meo, et principibus fugam incassum tentantibus.

MOYSES. Græce *Moses* et *Moyses* : hebraice *Mosche*, q. d. extractus : ideo enim Pharaonis filia nomen hoc indidisse puero narratur Ex. II 10, quod eum ex aquis extraxisset. Plerique nomen Moysis hebraicum esse credunt, secuti eximium Cornelium a Lapide in l. d. ubi præterea monet, *genuine dicendum esse Moses, corrupte vero dici Moyses.* Sed aliter profecto sensisset vir candi-

dissimus, et veritatis studiosissimus, si legere potuisset, quæ hac de re Athanasius Kircherus linguarum notitia clarissimus in Prodromo Copto scripsit. Libri hujus c. 5 non tantum ex Josepho et Philone, quorum hic est permagna auctoritas, sed etiam ex antiquissimis Coptorum voluminibus ostendit auctor, vocabulum *Moyses* Copticum seu Ægyptiacum esse; et indicare servatum ex aquis, cum vetustissimus ille sermo Ægyptius sive Coptus aquam significarit per syllabam *Mo*, *Mos*, et *Moy*, *yses* autem in eadem lingua sit idem, quod nobis *servatus*.

MULIER. *Ecce populus tuus mulieres in medio tui.* Nah. III 13. Onkelos in Chaldaico clare: imbecillis est instar mulierum.

2) Natio mulierum. *Non est creata hominibus superbia, neque iracundia nationi mulierum.* Eccli. X 22. Natio mulierum sunt homines mulieribus nati. Non decet hominem neque superbia, neque iracundia. Ita aperte docent fons ipse græcus, et syriaca. Qui superbiam viris, mulieribus iracundiam hic propriam faciunt, et linguis dictis, et experientiæ quotidianæ repugnant.

3) Mulieres docentes. Is. XXVII 11. Romanorum præficis non multum absimiles. Illustravit contextum Voc. *Lapis*, § 5) *Lapides cineris.*

MULTIPLICO. *Multiplicasti gentem, non magnificasti lætitiam.* Is. IX 3. Christus ejusque discipuli multos quidem Judæorum congregarunt, prodigiis juverunt, doctrina illuminarunt: illorum tamen permulti vel non crediderunt, vel a fide resilierunt. Perseverantium lætitiam eloquenter amplificat ibidem, et v. sq. victoriam celebrat hostibus extortam *sicut in die Madian.* Ut Madianitas Gedeon Judic. VII 21 sqq. ita Christus suos nostræque salutis hostes prostravit.

2) Multiplicari super numerum. *Multa fecisti tu, Domine Deus meus, mirabilia tua, - - - - multiplicati sunt super numerum.* Ps. XXXIX 6. *Multiplicati* pro *multiplicata*: ut apparet ex chaldaico, et B. Hieronymo sic interpretante hebraicum: Si narrare voluero, et numerare, plura sunt, quam ut narrari queant. Qui non ad mirabilia, sed ad homines admirantes referunt, eosque dicunt fuisse innumeros; verum dicunt, sed ad latina duntaxat attendere videntur.

MULTUM. *Noli esse justus multum;* i. e. nimis. Eccle. VII 17. Vetat esse immoderatum, sive in justitia castigante, sive in virtute quacunque alia, quæ omnis in medio est, et utrinque reducta ab extremis.

MULTUS. *Fili, ne in multis sint actus tui: et si dives fueris, non eris immunis a delicto; si enim secutus fueris, non apprehendes: et non effugies, si præcucurreris.* Eccli.

XI 10. Noli multis negotiis te implicare, præsertim lucri cupiditate, quæ peccatorum origo esse solet : nam si opes aucupaberis, sæpe non potieris, unde varia delicta existent ; et si festinaveris ita, ut ad optata pertingas, tamen peccatum non effugies.

2) Multi pro omnibus. Sic populi multi, et gentes multæ, Is. II 3 sq. et Mich. IV 2 sq. sunt omnes populi : quemadmodum dictum est : *fluent ad eum omnes gentes.* Is. II 2. ad Messiam videlicet, et ejus ecclesiam. *Tradidit in mortem animam suam, et cum sceleratis reputatus est : et ipse peccata multorum*, i. e. omnium, *tulit, et pro transgressoribus rogavit.* Ita prophetarum evangelista de Christo in cruce. Is. LIII ult. *Hic est enim sanguis meus novi testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum;* i. e. pro omnibus. Matth. XXVI 28. Idem intellige Marc. XIV 24.

MUNDO. Deus hominem sontem *mundans non faciet innocentem.* Nah. I 3. Hebraismus est : non sinet impunitum. Diligens Bibliorum lector eadem verba hebraica reperiet Num. XIV 18, ubi noster vertit : *nullumque innoxium derelinquens*; i. e. sine debita pœna. Rursus Prov. XIX 5 et 9 de teste falso idem verbum legitur, et utroque versu a nostro exponitur : *non erit impunitus.*

MUNITIO. *Super custodiam meam stabo, et figam gradum super munitionem : ut videam, quid dicatur mihi, et quid respondeam ad arguentem me.* Hab. II 1. Instar militis, cui munimentum commissum est, custodiam locum assidue, et attendam, quid vel Deus mihi dicat, vel ego illi respondeam, si me reprehenderit.

2) *Convertimini ad munitionem, vincti spei.* Zach. IX 12, Quicunque in vinculis spem conservatis, aspirate ad turrim firmissimam, nomen Domini.

MUSACH. Hebraice significat tegmen seu tectum. De impio rege Achaz narratur : *Musach quoque sabbati, quod ædificaverat in templo, et ingressum regis exterius convertit in templum Domini, propter regem Assyriorum.* 4. Reg. XVI 18. De tecto hoc sabbatino cæteris verius existimasse videtur Gaspar Sancius, qui illud non levitis aut populo, sed regi ipsi ædificatum fuisse censet, ut sub eo tanquam sub conopeo rei divinæ sabbatis interesset. Suadent hunc sensum verba proxima, *ingressum regis*, viam nimirum per ambulacra aut porticus, per quas e regia in templum ad suam illam accedere rex solebat. Erat hoc Musach regium atrio sacerdotum proximum, non tamen intra illud receptum : ut spectare quidem immolantes, canentesque audire commodissime omnium rex posset, pars tamen populi, non sacerdotalis chori. Achaz, ambitionis causæ, sive suæ coram Assyrio, sive ipsius Assyrii, in ipsum tem-

plum inferri hoc Musach jussit, et proinde ipsum quoque aditum eo produci ; ut in illo suggestu consistens, non jam sacerdotibus proximus, sed inter illos eminens conspiceretur.

MUSCA. *Muscæ morientes perdunt suavitatem unguenti.* Eccle. x 1. Annecte ad finem Capitis superioris : *qui in uno peccaverit, multa bona perdet.* Sit unguentum suave : muscæ immortuæ creabunt fastidium. Sint cætera bona, unus error multa evertet, in re publica præsertim, sive civili, sive militari, sive etiam sacra.

MUSICA. *Musica in luctu importuna narratio : flagella et doctrina in omni tempore sapientia.* In fonte græco est : in omni opportunitate sapientiæ. Eccli. XXII 6. Quam molesta in luctu est læta et exultans musica, tam gravis est auditori narratio intempestiva : præsertim vero cavendum, ubi res flagella et disciplinam postulat, ut aptissimus temporis articulus duce sapientia eligatur.

MUTUS. *Xenia et dona excæcant oculos judicum, et quasi mutus* (græce, quasi frenum, quasi capistrum) *in ore avertit correptiones eorum.* Eccli. XX 31. Munera judicem nec videre sinunt crimina, nec visa reprehendere ; oculorum et linguæ usum eripiunt.

N.

NABO. Is. XLVI 1. Simulacrum a Babyloniis adoratum, ut Bel sive Baal, qui ibidem nominatur.

NANEA. In græco, et optimis codd. latinis *Nanæa.* Vox est Persica, Dianam significans, quam Antiochus rex, ambitione et avaritia ductus, matrimonio secum jungere aggressus est, ac dotis nomine opulentum fani thesaurum petiit. 2. Mach. I 13 sq. Ne ad rem velut inauditam hæreas, Lector, Heliogabalus quoque Uraniæ, Caligula Veneris, Antiochus Gryphus Lunæ conjugio gloriati sunt. M. Antonio Athenienses Minervam suam despondcrunt, a quibus ille pro divinis sponsalibus mille talenta exegit. Cave credas Antiochum hunc Magnum esse, vel Epiphanem : nam uterque pridem ante hunc Naneæ procum fato concesserat. Et Magnus quidem, is qui a Scipione Asiatico victus est, nullas unquam inimicitias cum Judæis exercuit : Epiphanes autem longe alio mortis genere et loco sublatus est, dum a vermibus corrosus in montibus periit, quod 1. Mach. VI brevius, et 2. Mach. IX explicate narratur. At noster hic *cecidit in templo Naneæ, consilio deceptus sacerdotum Naneæ*, et lapidibus clanculum obrutus. 2. Mach. I 13 et 16. Est au-

tem hic Antiochus Sidetes seu Soter : in cujus morte narranda discrepare historicos nihil mirum, in re quippe arcana, et rumoribus diversis jactata.

NAPHTHA. Numeratur inter alimenta ignis Dan. III 46. Græca vox, Latinis non incognita. Bituminis genus est, flammæ concipiendæ aptissimum.

NARRO. Considerata improborum felicitate, et proborum vita ærumnosa, occurrit animo (inquit psaltes) dubitatio, an justitiæ et innocentiæ studium non sit omnino supervacuum et inutile. Sed *Si dicebam, Narrabo sic : ecce nationem filiorum tuorum reprobavi. Existimabam* (hebraice, diligenter cogitavi) *ut cognoscerem hoc, labor est ante me : donec intrem in Sanctuarium Dei, et intelligam in novissimis eorum.* Ps. LXXII 15 sqq. Si apud me statuerem, hæc aliis ut vera proponere, nationem filiorum Dei arguerem stultitiæ, damnarem fideles ejus famulos, qui sine meliorum spe imprudenter deteriora eligerent. Scrutatus hæc impense, magno labore nihil tamen idoneum deprehendi, donec ad providentiæ Divinæ adyta me contuli, et piorum impiorumque exitum contemplatus sum. Tum vero acquievi facile, cum post annos vitæ pauculos æterna illis præmia, his supplicia parata respexi.

2) Narrare in scripturis. *Dominus narrabit in scripturis populorum, et principum; horum, qui fuerunt in ea.* Ps. LXXXVI 6. Solus Deus enumerare poterit in libro infinitæ suæ scientiæ populos omnes et principes, qui veræ ecclesiæ se obsequentes præbebunt.

3) Narrare pro numerare. *Circumdate Sion, et complectimini eam : narrate in turribus ejus : ponite corda vestra in virtute ejus : et distribuite domos ejus, ut enarretis in progenie altera.* Ps. XLVII 13 sq. Perambulate Sionem, eamque circuite : turres numerate, contemplamini munimenta, ædificia recensete : ut urbis sanctæ gloria ad posteros usque celebretur.

NASCOR. Egregie Salomon stultum cum ebrio confert: *Quomodo si spina nascatur in manu temulenti : sic parabola in ore stultorum.* Prov. XXVI 9. Ut ebrius, dum florem aut fructum decerpit, facile manum spina lædit : ita stultus, cum sententiam gravem aut acutam inepte profert, contemptui se exponit.

NATIO. *Sanabiles* (in fonte græco est, salutares, salutiferas) *fecit nationes orbis terrarum.* Sap. I 14. Deus mortem hominum non quæsivit, sed res a se conditas utilitate ac salubritate donavit.

2) Natio mulierum; i. e. homines. *Non est creata hominibus superbia, neque iracundia nationi mulierum.* Eccli. X 22. Filiis mulierum, ut habent græca et syriaca. Superbia et iracundia homines non decet.

NATIVITAS. *Seminaverunt agros, et plantaverunt vineas; et fecerunt fructum nativitatis.* Ps. CVI 37. Agri eorum et vineæ fuere fertiles. *Non nativitatis fructus pascunt homines, sed sermo tuus hos, qui in te crediderint, conservat.* Sap. XVI 26. Non copiosus frugum proventus, sed verbum et favor Dei suos alit ac sustentat.

NATUS. Vid. in Voc. *Posteritas.*

NAVE. Ita pro Nun scribunt LXX, et passim Veteres, qui eos sequuntur: imo ipse Siracides: *Fortis in bello Jesus Nave.* Eccli. XLVI 1. Sed cum ex hebraicis, chaldaicis, latinisque codd. manifestum sit, Josuæ patrem fuisse Nun, merito suspicatur magnus Cornelius, in Num. XIII 17, id non esse LXX interpretum, sed librariorum, qui græcum *Nun* facile in *Nave* mutaverint. Peritissimus et elegantissimus Historiæ Hebraicæ scriptor Berruyerus vocabulum *Nave* ab Ecclesiastico l. d. non parenti Josuæ, sed ipsi heroi tributum esse existimat, eo quod ibidem appellatur *successor Moysi in prophetis.* Utpote qui non tantum ut princeps et belli dux, sed ut propheta Divino lumine collustratus Hebræos rexit. Ita ille, in Historia Populi Divini, vol. 3 l. 11. Nititur hæc opinio sermone hebraico, quo propheta *navi* dicitur. Est autem in Divinis Libris non infrequens, ut hebraica nomina in primæva lingua ab interpretibus relinquantur.

NAVIS. Vid. in Voc. *Tharsis.*

NAZARÆUS *Benedictiones* hæ, inquit ad Josephum moriens Jacob, *fiant in capite Joseph, et in vertice Nazaræi inter fratres suos.* Gen. XLIX 26. confluant in ejus caput, in eum conveniant. Dicitur Nazaræus, quod Hebræis est *separatus*; vel quia post venditionem tamdiu a fratribus separatus, vel quia Deo religione singulari addictus, et ab eo præ fratribus ad summam dignitatem electus fuit. Vulgata nostra alibi clarissime, ubi Samson ad Dalilam de se ait: *Ferrum nunquam ascendit super caput meum, quia Nazaræus, id est, consecratus Deo, sum.* Jud. XVI 17. Idem enim est hebraice, separari Deo, et ei consecrari. De Christo quoque Domino hoc vocabulum legitur: *Habitavit* (Joseph Christi nutritius) *in civitate, quæ vocatur Nazareth: ut adimpleretur, quod dictum est per prophetas, quoniam Nazaræus vocabitur.* Matth. II ult. Quem locum interpretes operosa disputatione excutiunt, ut decidatur, dicendusne sit Christus *Nazaræus* per *z*, an per *tsáde* (rectius *dsáde*): sunt enim hæ cognatæ litteræ, sed in hoc vocabulo sensum diversum parientes: *Nazaræus* enim, ut dixi, separatum, Domino consecratum, et sanctum indicat: at si per *ds* legas, surculum seu germen florens habebis. Per prophetas utrumque prædictum est: nam et sanctimonia Messiæ ab omnibus commendatur; et *flos* de radice Jesse Is. XI 1,

ac *vir Oriens* (hebraice, germen) Zach. VI 12, appellatur. Quoniam vero de una littera quæritur, confici rem necesse est per linguas antiquas. Urbs Nazareth in Lege Vetere nusquam nominatur. Sed a Matthæo in ipso fonte syriaco per *ds*, in arabicis item codd. per *ds* scribitur. Rabbini etiam Hebræorum, cum Christianos dicunt scribuntque Nazarenos, per *ds* id faciunt. Addunt multi argumentum a titulo Crucis Dominicæ, in quo non *záin*, sed *dsáde* inscriptum esse affirmant, testem oculatum secuti Santem Pagninum. Sed fulcro hoc carioso non nitor; oculatior Pagnino Cornelius a Lapide in Matth. II ult. testatur, in litteris ejus tituli vetustate fugientibus nullo conatu posse certi quidpiam deprehendi; imo sibi, attente sæpiusque visenti, potius *zájin* visum esse. Nec ullius momenti foret in re tam subtili imperiti illius nescio cujus auctoritas, qui raptim hæc pinxit.

NEBULA. *Nunquid elevabis in nebula* (hebr. ad nubem) *vocem tuam, et impetus aquarum operiet te?* Job. XXXVIII 34. An tu nubi præcipies, ut pluat? an illa tibi obtemperans, imbre te perfundet?

2) Pro pruina. Deus *dat nivem sicut lanam, nebulam* (hebr. et chald. pruinam) *sicut cinerem spargit.* Ps. CXLVII 5. Terram nivibus ceu lanæ velleribus, et pruina quasi cinere contegit.

NEBULOSUS. Nebulosa turris gregis. Mich. IV. 8. Jerusalem, vel templum; ob ignorantiæ et ærumnarum caliginem.

NECESSITUDO. Qui hospitio peregrinum excepit, postquam eum argento emunxerit, subito expellet, dicens: *Exi a facie honoris amicorum meorum: necessitudine domus meæ hospitio mihi factus est frater.* Eccli. XXIX 34. Cede honoratioribus, amicis meis. Indigeo ipse meis ædibus: recipiendus est frater, seu familiaris instar fratris.

NEGOTIATIO. Pro fructu sive lucro ex negotiatione. Is. XXIII 18. explanavi locum in Voc. *Merces.*

NEGOTIUM. Protegente Deo, non timebis *a negotio perambulante in tenebris.* Ps. XC 6. hebraice est pestis, exitium. Eleganter opponuntur clandestina pericula *dæmonio meridiano*, luce et palam irruenti.

NEMROD. De Messia: *Erit iste pax.* Mich. V 5. Quo autem modo Christus pax nostra futurus sit, explicat v. sq. *Pascent terram Assur in gladio, et terram Nemrod in lanceis ejus: et liberabit ab Assur, cum venerit in terram nostram.* Messiæ discipuli hostes ecclesiæ superabunt, et quidem suis eos armis vincent, sua ipsorum scientia, sua ipsorum de virtutibus opinione et fama, ipsorum testimoniis de deorum inanitate ac turpitudine. Sic Messias humanum genus liberabit stygiorum hostium

oppressione. Usus est propheta nominibus tum maxime notis.

NEOMENIA. Græcum, dies lunæ novæ : primus cujusque mensis dies apud Hebræos, ut nobis calendæ : lunaribus enim annis et mensibus utebantur Judæi. Celebrare diem hunc solenni tubarum clangore jubebantur Num. X 10. Præ cæteris commendatur neomenia Tischri, sive Septembris, Lev. XXIII 24. Neomenia hæc Tischri *venerabilis et sancta - - - - dies clangoris est et tubarum.* Num. XXIX 1. Hanc intellige Ps. LXXX 4, ubi Onkelos in chaldaico venuste addit, *in mense qui coopertus est*, frondibus nimirum, in festo tabernaculorum, quod in mensem Septembrem incidit.

NEOPHYTUS. 1. Tim. III 6. Græcum. q. d. nuper insitus. De illo dicitur, qui ab aliena religione ad veram nuper se transtulit.

NEPHTHALI. Hebraicum, a luctando. *Ait Rachel : Comparavit me Deus* (hebr. luctationibus Dei luctata sum, i. e. vehementissime luctata sum) *cum sorore mea, et invalui : vocavitque eum Nephthali*, quasi luctatorem. Gen. XXX 8.

NEQUANDO. Pro, si forte. Paulus jubet, cum modestia corripi eos, qui veritati resistunt, *nequando Deus det illis pœnitentiam ad cognoscendam veritatem.* 2. Tim. II 25.

NERVUS. *Posuisti in nervo pedem meum.* Job. XIII 27. *Posuit in nervo pedes meos.* Job. XXXIII 11. Machina lignea, qua reorum pedes includebantur, diro cruciatu, cum crura divaricata longius inter se distrahebantur. *Nervum* neutro genere legitur Jer. XX 2. Quanta vis tormenti fuerit, dolores et lamenta sanctissimi prophetæ declarant, ibid. v. 14 sqq. Jobus, per translationem, morbi supplicium hac voce significat.

NESCIO. Dei vos ad Jonam : *Ego non parcam Ninive civitati magnæ, in qua sunt plusquam centum viginti millia hominum, qui nesciunt quid sit inter dexteram et sinistram suam, et jumenta multa* ? Jon. IV ult. Modus hic loquendi infantes ut pueros nondum ratione utentes comprehendit. Horum fuisse millia centum viginti si cui sit incredibile, addat incolas omnes cæteros ætate ac moribus simplices et innocentes : nam et in istos eadem phrasis convenit. Collectus utrorumque numerus non erit nimius cogitanti illud : *Ninive erat civitas magna itinere trium dierum.* Jon. III 3. et quidem spectata diametro, non ambitu, ut ostendit sequens versiculus quartus. Omnem fidem excedit, in urbe tanta incolas universe non nisi 120000 numerari. Ad eos ergo, quos dixi, numerus hic si restringatur, jam nihil a ratione alienum objici sacro historico potest.

2) Nescio pro aversor. *Quare jejunavimus, et non aspexisti? humiliavimus animas nostras, et nescisti?* Is. LVIII 3. Ad virgines fatuas dicit Dominus: *Nescio vos.* Matth. XXV 12. Paterfamilias quoque aliis respondet: *Nescio vos unde sitis.* Luc. XIII 25.

3) Nescivit iniquus confusionem. Soph. III 5. Nullius dedecoris eum puduit.

NIDUS. *Ubi non est mulier, ingemiscit egens. Quis credit ei, qui non habet nidum, et deflectens ubicunque obscuraverit, quasi succinctus latro exsiliens de civitate in civitatem?* Eccli. XXXVI 27 sq. Ubi non est uxor, rei familiaris custos, vir egenus est et mœstus. Quis autem fidat homini domicilium fixum non habenti? est enim, ut erro vagus, vel etiam latro, qui pernoctat, ubicunque eum tenebræ deprehenderint.

NIHILUM. *Israël si in viis meis ambulasset, pro nihilo forsitan inimicos eorum humiliassem.* Ps. LXXX 14 sq. *Forsitan* in hebraico non est: ornatus gratia addiderunt LXX particulam græcam *an*, latine *utique.* Si mihi populus meus obtemperasset, utique hostes ejus facile et brevi in nihilum redegissem. *Cor autem impiorum pro nihilo.* Prov. X 20 nullius pretii. LXX, deficiet. Chaldaica: cor impiorum, plaga; videlicet ipsorum. Longe alia ratio est illius Davidici: *Pro nihilo salvos facies illos.* Ps. LV 8. quo turpiter abutuntur aliqui, salutem nobis a Deo tam parvo pretio vendi, ut donari potius, et gratis omnino dari videatur. Tantum ab hoc sensu abest David, ut de pernicie inevitabili, non de facillima salute loquatur. Nullo modo, inquit, salvos esse patieris homines, qui nil nisi meum interitum exspectarunt.

2) Ad nihilum. De viro probo: *Ad nihilum deductus est in conspectu ejus malignus, timentes autem Dominum glorificat.* Ps. XIV 4. Si putes, iniquorum exitium intelligi in priore versiculi parte, posteriorem ei attexere apte vix poteris. Dicendum ex hebraico: Justus pro nihilo ducit impium, et præclare de iis tantum sentit, qui Dominum timent. *Ad nihilum redactus sum, et nescivi.* Ps. LXXII 22. Hebraice: et ego stupidus, et nesciens. Confitetur ingenue psaltes, se assequi non potuisse, cur in hac vita bonis mala, malis bona eveniant. Eodem sensu pergit: *ut jumentum factus sum apud te: et ego semper tecum.* v. sq. Etsi providentiæ tuæ consilia non magis intelligebam, quam jumentum: nunquam tamen ab officio ac debita fide discessi. Qui hic sibi nihilum peccati vel teporis, et in jumento obedientiam voluntate sua carentem fingunt, nimirum fingunt.

3) Lætari in nihilo. Amos VI 14. in rebus nihili; in falsis diis, et criminibus.

NIMIS. Pro valde. *Confitebor Domino nimis in ore meo.*

Ps. CVIII 30. Valde eum laudabo, totis animi viribus, nimium enim, i. e. ultra modum, laudare Deum adeo non possumus, ut ne satis quidem possumus. *Beatus vir, qui timet Dominum, in mandatis ejus volet nimis.* Ps. CXI 1. mandatis ejus impense delectatur. *Tu mandasti mandata tua custodiri nimis;* i. e. summo studio, perfecte. Ps. CXVIII 4. nimium enim seu immoderatum quod est, a medio et virtute in vitium excurrit : id quod a Deo posse præcipi, nemo sanus dixerit. *Nimis honorificati sunt amici tui, Deus : nimis confortatus est principatus eorum.* Ps. CXXXVIII 17. quibus verbis insignem doctrinam aut pulchritudinem prædicamus : modum enim si excederent, illa in stultitiam, in deformitatem ista degeneraret.

NIMIUS. Inter alia, quæ a cæcis gentibus honore Divino affecta sunt, numerat Sapiens *nimiam aquam.* Sap. XIII 2. copiosam aquam, i. e. mare. Græce, violentam. Adorabant Neptunum, Amphitriten, Tethyn.

NISAN. Vide *Mensis.*

NISI. Pro sed. Naaman Syrus ad Elisæum : *Non enim faciet ultra servus tuus holocaustum aut victimam diis alienis, nisi Domino.* 4. Reg. V 17. *Ivimus ad castra Syriæ, et nullum ibidem reperimus hominem, nisi equos et asinos alligatos, et fixa tentoria.* 4. Reg. VII 10. *Non justificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem*, i. e. sed per fidem, *Jesu Christi.* Gal. II 16. De cœlesti Hierosolyma : *Non intrabit in eam aliquod coinquinatum, aut abominationem faciens, et mendacium, nisi qui scripti sunt in libro vitæ Agni.* Apoc. XXI ult. David *panes propositionis comedit, quos non licebat ei edere, neque his qui cum eo erant, nisi solis sacerdotibus.* Matth. XII 4. pro, sed solis sacerdotibus. Davidem enim secuti non erant sacerdotes in ea fuga, sed pueri tantum seu famuli aliquot. 1. Reg. XXI 2 sqq.

2) Nisi, jurantis. *Abrahæ namque promittens Deus, quoniam neminem habuit, per quem juraret, majorem, juravit per semetipsum, dicens : Nisi benedicens benedicam te, et multiplicans multiplicabo te.* Hebr. VI 13 sq. *In auribus meis sunt hæc, dicit Dominus exercituum. Nisi domus multæ desertæ fuerint, grandes et pulchræ absque habitatore.* Is. V 9. Audivi hæc vestra scelera : æterna veritas non sum, nisi domiciliis vestris multis incolas ejiciam.

3) Nisi quia, pro nisi. Quis me adversus inimicos tuebitur? nemo hominum; solus Deus. *Nisi quia Dominus adjuvit me, paulo minus habitasset in inferno anima mea.* Ps. XCIII 17. Nisi Dominus me juvisset, minimum aberam a sepulcro, a silentio (ut est in hebraico), quod est in tumulo sempiternum. *Nisi quia Dominus erat in nobis.* Ps. CXXIII 1 sq. Nisi nobis adfuisset.

NIX. Impius *ad nimium calorem transeat ab aquis nivium.* Job. XXIV 19. Aliam ex alia calamitatem patiatur. Ut ipse spoliavit alios, et omnes aëris injurias ferre coëgit, ut ibid. v. 7 sq. dictum est, ita vicissim calori et frigori sine tecto et vestibus exponatur.

NOCEO. *Neque nocebo in veritate mea*, inquit Deus Ps. LXXXVIII 34. Hebraica vox mentiri significat, et fallere. Non fallam fidem, quam dedi : non nocebo veritati et fidelitati meæ, promissa fallendo.

2) Noceo, cum accusandi casu. *Nocentes me.* Ps. XXXIV 1. *Nocenti te.* Eccli. XXVIII 2. *Nihilque illum nocuit.* Luc. IV 35. Nam olim hoc verbum accusativo perinde ut dativo gaudebat.

NOE. Ita scribunt et LXX. Hebraice est Noach; latine consolator. *Vocavitque* Lamech pater *nomen ejus Noë, dicens : Iste consolabitur nos.* Gen. V 29. A Noacho natum apud profanos nomen Jacchi et Bacchi vitisatoris.

NOLO. *Oblationem noluisti.* Ps. XXXIX 7, et Hebr. X 5. Utrumque locum edissero in Voc. *Auris.* Similis epitasis et alibi legitur, qua negamus non animo negandi hoc, sed huic alterum longe anteferendi. *Patrem nolite vocare vobis super terram : unus est enim Pater vester, qui in cœlis est.* Matth. XXIII 9. Cœlestis ille Pater multo justius hoc nomine appellatur, quam qui vos genuere. *Non ego autem, sed gratia Dei mecum.* 1. Cor. XV 10. Longe magis Divina gratia, quam ego. *Infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei, ut glorificetur Filius Dei per eam.* Joan. XI 4. Mortuus est equidem Lazarus, sed a Deo non tam ejus mors ex hoc morbo, quam Filii gloria quærebatur.

NOMEN. *Mittam angelum meum, qui præcedat te, et custodiat ; - - - - est nomen meum in illo.* Ex. XXIII 20 sq. Nomine meo tibi præest.

2) *Te ipsum novi ex nomine.* Verba Dei ad Moysen Ex. XXXIII 17. Nominatim te præ omnibus aliis elegi.

3) Memor nominum. *Nec memor ero nominum eorum per labia mea.* Ps. XV 4. Qui mihi adhæserint, ait Christus (ad quem totus hic psalmus refertur) eorum priora nomina non respiciam repetamve, seu Judæi fuerint, seu alienigenæ.

4) *Nomen melius a filiis et filiabus.* Is. LVI 5. Promittit Deus suis gloriam majorem, quam quæ ex procreatis liberis oriri solet; sempiternam videlicet.

5) Nomen Sapientiæ. *Sapientia enim doctrinæ secundum nomen est ejus, et non est multis manifesta.* Eccli. VI 23. Mirum dictu est, quam varias varii ingressi sint vias, ut ex nomine Sapientiæ aliquid huc aptum excuderent : ad linguam hebraicam, chaldaicam, arabicam, imo turcicam, et persicam, ad græcam etiam, demumque

latinam confugerunt, ut etymon eruerent, quo doceremur, Sapientiam esse rem occultam. Multo expeditius cum pererudito Pineda in Job. XXVIII 18 dicemus, Sapientiam, quemadmodum occulta est ipsa, ita rerum occultarum, auri, gemmarum, thesauri, nominibus significari : ita ut nomen accipiatur, non proprium et grammaticum, sed adventitium et metaphoricum. Sapientia talis est, qualia ea sunt, quorum nomine insignitur : ut enim thesaurus, argentum, aurum, lapides pretiosi, in abdito latent : ita verus Sapientiæ usus plerosque fugit.

6) Vaticinium ex nomine. Peculiare genus erat vaticinandi, cum certum quoddam nomen instinctu Dei imponebatur, rem futuram significans ; quam dicere prophetiam onomasticam possis. Oseas propheta filium appellare jubetur *Jezrahel*, quod sanguinem Jezrahel vindicaturus esset Dominus ; filiam vero *Absque misericordia*, filiumque alterum *Non populus meus*, ad iram Dei indicandam. Os. I 4 sqq. Isaiæ filius Jasub (Is. VII 3) ipso suo nomine, quod indi Deus jusserat, reditum populi ad pristinam felicitatem prænuntiabat. Jeremias nomen Phassur iniqui mutat in *Pavor*, Jer. XX 3, certissimo timoris omine, quo imminens pœna ipsum et amicos impletura erat. Rex Ægypti vocatur *Schaón*, Tumultus. *Vocate nomen Pharaonis regis Ægypti, Tumultum adduxit tempus*, ad regis et regni perniciem. Jer. XLVI 17. Ipsum nomen sanctissimum JESU ideo imperatum est, ut generis humani Salus præmonstraretur. Matth. I 21.

NON. Pro nondum. Christus inquit : *Ego autem non* (in fonte græco aperte est, nondum) *ascendo ad diem festum istum.* Joan. VII 8. Qui *nondum* dicit, non recusat, sed differt. Nihil ergo inconstantiæ aut falsitatis in Domino, cum deinde *et ipse ascendit ad diem festum.* ibid v. 10. satis enim ostendit vox *nondum*, quod nunc non facit, facturum se postea.

2) Non, per epitasin. Joan. XI 4. 1. Cor. XV 10. ut modo demonstratum est in *Nolo.*

NOSCO. Vide *Novi.*

NOVACULA. Rasurus prædicitur Dominus populum suum *in novacula conducta, in his qui trans flumen sunt, in rege Assyriorum.* Is. VII 20. Per Assyrios trans flumen adductos Deus servilem in modum radet Judæos, repentina irruptione ob scelera sua opprimendos. Et quidem conductitius hic tonsor, officio suo functus, domum se recipiet : sed vobis (v. 21) tantam relinquet egestatem, ut vir etiam opulentus non nisi vaccam et par ovium possessurus sit ; vineæ autem (v. 23 sq.) ita sylvescent, ut in iis tanquam in ferarum latibulis institui venatio possit.

NOVALE. *Multi cibi in novalibus patrum : et aliis congre-*

gantur absque judicio. Prov. XIII 23. Multum cibi colligitur ex agris virorum prudentium, quales esse solent patres, etsi alioqui haud locupletum : cum alii, fortasse ditiores, sed sine judicio laborantes, pauciora consequantur.

2) *Innovate vobis novale.* Os. X 12. Peccatorum lolium et spinas eradicate, et animi vestri agrum colere rursus incipite.

NOVI. Pro approbare. *Novit Dominus viam justorum.* Ps. I 6. id est, comprobat; ejus rationem habet.

NOVISSIMUS. *Dixerunt : Non videbit novissima nostra.* Jer. XII 4. Nefarii homines, Dei providentiam negantes, dixerunt : Non est, qui exitum nostrum prospiciat, aut certum vitæ terminum modumque constituat.

2) Terra novissima. Ez. XXVI 20. Sepulcrum.

3) Infernus novissimus. Prov. XV 24. Hebraice dicitur infernus qui deorsum est.

4) Dies novissimi. Is. II 2. Tempus Evangelii. Idem est Mich. IV 1. Quemadmodum Joannes : *novissima hora est.* 1. Joan. II 18.

NOVITAS. *Vocum novitates* vitari Paulus jubet 1. Tim. VI 20. Græcum vocabulum significat verba inania, sine mente sonos. Apostolus eamdem vocem repetit 2. Tim. II 16, ubi Vulgata significanter appellat *inaniloquia.*

NOVUS. *In diebus novorum et in tempore messis* opponuntur inter se Eccli. XXIV 35 sq. id est ver et æstas. Eadem ratione dicebatur mensis novorum, videlicet novarum frugum : de quo in Voc. *Mensis.*

NOX. *Nocte tacere feci matrem tuam.* Os. IV 5. Cum nox captivitatis et miseriæ appetierit, perturbata tacebit Synagoga.

2) Protrahere noctem. Noli comessationes et otiosas nugas ad multam noctem producere, o princeps : *ne protrahas noctem, ut ascendant populi pro eis*, i. e. pro se. Job. XXXVI 20. Noli mane somnum ita protendere, ut populos responsa expetentes audire non possis : sed cura, ut tempestive admittantur pro se locuturi, et brevi a te expediti redire ad sua negotia domum possint.

3) Nox impotens. Sap. XVII 13. Vid. in Voc. *Traductio.*

NUBES. Apostoli sunt nubes, et columbæ, Is. LX 8. utrumque ostensum in *Fenestra.*

NUDITAS. *Prohibe pedem tuum a nuditate, et guttur tuum a siti.* Jer. II 25. Noli ad deos alienos currere tanto impetu, perque vias tam asperas, ut pedum tegumenta scindantur : noli Euphratem et Nilum vado transire, ut hos tibi dominos quæras, quos sitire te profiteris, dum dicis : *adamavi quippe alienos, et post eos ambulabo.* ibid.

NUDO. Ornatissime dictum : *Parietem nudavit clypeus.* Is. XXII 6. Clypei omnes ex armamentariis rapti sunt, et huc ad Hierosolymæ obsidionem allati.

2) Nudatum caput. Satiabitur ira mea, inquit Dominus, *de cruore occisorum, et de captivitate nudati inimicorum capitis.* Deut. XXXII 42. Captivorum enim hostium capita radebantur. Vide *Calvitium.*

NUGÆ. *Nugas, qui a lege recesserunt, congregabo.* Soph. III 18. homines nauci, leves.

NUMERO. In obsidione *domos Jerusalem numerastis.* Is. XXII. 10. vel ad labores æqualiter partiendos, vel ad annonam et aquam in singulas distribuendam.

NUMERUS. Hostis, inquit captiva Hierosolyma, *fregit ad numerum dentes meos, cibavit me cinere.* Thren. III 16. Cibavit me pane, cui cinis et arena calculosa incocta erant. Hoc pane sensim dentes mihi singulatim fracti sunt. Talis est Prov. XX 17 *panis mendacii* : nam hebraice idem est vocabulum, quod Hieronymus ibi transtulit *calculo*, in Threnis hic *ad numerum.* Fuisse hoc panis genus antiquis notum, discimus ex Fabii Verrucosi dicto, qui *beneficium ab homine duro aspere datum, panem lapidosum vocabat, quem esurienti accipere necessarium sit, esse acerbum.* Seneca l. 2. de Benefic. c. 7.

2) Numerus dierum. *Vita viri in numero dierum : dies autem Israël innumerabiles sunt.* Eccli. XXXVII 28. Unicuique statutum est vitæ spatium, minime quidem diuturnum : at respublica non moritur. Imo et singuli quique ob vitam præclare actam nomen immortale adipiscuntur : *et nomen illius erit vivens in æternum.* ibid. v. sq.

NUNQUID. Particula hæc, sicubi est obscurior, cum sequente interrogandi signo commode solvitur per nostrum *utique* absque interrogatione. Utrum affirmet, an neget, ex ipsa sententiæ conditione spectandum est. *Nunquid irascitur per singulos dies* ? Ps. VII 12. Imperitis videtur David misericordiam Dei laudare, qui non irascatur quotidie, atqui commendat justitiam, quæ utique sceleri quotidie seu tota die indignatur : sensus enim est, ut bene repræsentatur in Targum Chaldaico : *irascitur adversus impios tota die.* Sic et Habacuc affirmat, non negat, cum dicit : *Nunquid in fluminibus iratus es Domine ? aut in fluminibus furor tuus ? vel in mari indignatio tua ?* Hab. III 8. Iram suam omnipotentem ostendit utique Deus contra populi sui hostes in dividendis flumine Jordane et torrentibus Arnon, imo in ipso mari rubro. De Ps. LXXXVI 5 admonui suo loco. Vide *Homo.* 2.

NYCTICORAX. Græcum, corvus nocturnus. Ps. CI 7. Alii ex hebraico noctuam, alii bubonem, aliqui et fal-

conem vertunt. Parum refert ad sensum primarium: a quacunque ave nocturna similitudinem duxeris, eadem solitudo indicatur pauperis illius et anxii, cui psalmus hic in titulo tribuitur.

O.

OBAUDIO. Sapientia *in voce dicit: Obaudite me Divini fructus.* Eccli. XXXIX 17. Vox Sapientiæ, inquit Siracides, per me ad vos, o Judæi: Audite me, filii Dei; seu, ut est in fonte græco: Exaudite me, filii sancti.

OBDUCTIO. *Ne festines in tempore obductionis.* Eccli. II 2. Si in tempus caliginosum ærumnæ incideris, noli impatienter celerem liberationem petere: exspecta Dominum.

OBDUCTUS. *Omnis plaga tristitia cordis est, et omnis malitia nequitia mulieris. Et omnem plagam, et non plagam videbit cordis; et omnem nequitiam, et non nequitiam mulieris; et omnem obductum, et non obductum odientium; et omnem vindictam, et non vindictam inimicorum.* Eccli. XXV 17 sqq. Tristitia animi est instar omnis plagæ, est omnium plagarum deterrima: et nequitia mulieris nequitiam omnem aliam vel continet, vel superat. Omnis alia plaga tolerabilis homini potest videri, modo tristitia eum non obruat; et omnis nequitia, modo non muliebris; et omnis eventus sinister, modo non ab osoribus dedita opera accersitus; omne denique malum illatum, modo non ab inimicis profectum sit.

OBEDIENS. *Testis mendax peribit: vir obediens loquetur victoriam.* Prov. XXI 28. Hebraica vox, quæ viro additur, et audientem significat, et obedientem. Quare, ut versiculi connexio et partium oppositio debita conservetur, hæc est statuenda sententia: Testis falsus denique succumbet: is autem vincet, qui vel non nisi comperta et a se ipso audita testabitur, vel innocens et legi in omnibus obediens judicii aleam subibit. Qui hæc extra judicium protendunt, et hunc locum ad promissam voto obedientiam trahunt, viderint ipsi, qua ratione partium nexui et versus hujus integritati consulant.

OBFUSCATIO. Erubescite, præter alia multa, etiam *ab obfuscatione dati et accepti.* Eccli. XLI 24. Pudeat vos fraudis et negligentiæ in conficiendis rationibus expensi et accepti.

OBLIGATIO. *Declinantes autem in obligationes adducet Dominus* in judicium, pœnam subituros, *cum operantibus iniquitatem.* Ps. CXXIV ult. Quia hebraicus fons habet

tortuosa sua, ideo solertissimus Heserus ad hunc locum suspicatur, interpretem scripsisse *obliquationes*, librarios vocabuli hujus ignaros in *obligationes* mutasse. Ut aperte iniqui, ita ii quoque a Deo plectentur, qui se dolis clandestinis obligant, qui falsis doctrinis, principiis affectatis, et excusationibus vanis obstringunt.

OBLIVIO. Vocatus a potentiore, *ne improbus sis, ne impingaris; et ne longe sis ab eo, ne eas in oblivionem.* Eccli. XIII 13. Noli importunus esse, ne offendas : sed nec eum fuge, ne ex ejus memoria penitus excidas.

OBLIVISCOR. *Deus ostendit mihi super inimicos meos;* suam de illis ultionem mihi ostendit; verumtamen *ne occidas eos :* noli, o Deus, subito eos perdere; sed lento supplicio macera : *nequando obliviscantur populi mei.* Ps. LVIII 12. non *gentis meæ*, sed *gentes meæ :* sic enim habent codd. hebraici omnes, et græci plerique. Ut diu in populorum memoria hæreant pœnæ, quas irrogari diu viderint.

OBRYZUM. *Pretiosior erit vir auro, et homo mundo obryzo.* hebr. *ophir;* nimirum auro optimo. Is. XIII 12. Miles hostilis nullo pretio flectetur, ne occidat.

OBSCURO. *Repleti sunt, qui obscurati sunt terræ, domibus iniquitatum.* Ps. LXXIII 20. Obscuri terræ, ignobiles, obscuro loco nati, repleti et satiati sunt domibus ac bonis inique partis.

2) Obscurare pro advesperascere, noctem ingruere. Eccli. XXXVI ult. Digessi locum illum Voc. *Nidus.*

3) *Tenebræ non obscurabuntur a te.* Ps. CXXXVIII 12. Divinis tuis oculis ne tenebræ quidem obscuræ sunt, aut quidquam tibi abscondunt. Plura dixi in *Conculco.*

OBSTETRICOR. Deus omnia gubernat, omnia condidit; hæc uberius exsequens Jobus, addit etiam : *Obstetricante manu ejus, eductus est coluber tortuosus;* (de quo in Voc. *Coluber.*) Job. XXXVI 13. Hebraice absque hac metaphora simpliciter dicitur manus ejus formasse hunc serpentem.

OBTURO. *Furor illis - - - - - sicut aspidis surdæ, et obturantis aures suas, quæ non exaudiet vocem incantantium, et venefici incantantis sapienter,* i. e. perite. Ps. LVII 5 sq. *Aspides*, inquit in hunc locum Arnobius, *ideo ab incantantibus non capiuntur, quia ponunt unam aurem in terram, et alteram aurem de caudæ suæ acumine obturant.* De serpentum incantamentis antiquissimam fuisse opinionem, et multa secula pervagatam esse, docet hic ipse Davidis locus, et alter Jeremiæ VIII 17. Persuasio hæc vera fuerit, an falsa, nil refert : quoniam, ut et Symbolorum magistri docent, in similitudine non solum verum, sed et pro vero receptum admittitur, eo quod similitudo non argumenti vim habeat, sed declarandi.

OCCASUS. *Ascendit super occasum;* LXX, de occasu; Hieronymus, per deserta: *Dominus nomen illi.* Ps. LXVII 5. Populum suum ex Ægypto per deserta et occidentalem Arabiæ partem præcessit. Allegorice D. Gregorius hom. 17 in Evang. subtiliter, ut solet, de Christo: *Super occasum videlicet ascendit: quia mortem, quam pertulit, resurgendo calcavit.*

OCCULTUS. *Sicut cortex mali punici, sic genæ tuæ, absque occultis tuis.* Cant. VI 6. præter eam genarum partem, quæ sub velo latet.

OCCUPATIO. *Occupatio magna creata est omnibus hominibus.* Eccli. XL 1. Fons græcus: inquietudo magna; nimirum magna molestia.

OCTAVA. In titulo Psalmi VI et XI legitur *pro octava.* Id non festum ad octo dies productum nostro more significat, sed instrumentum musicum octo chordarum, ut vox hebraica indicat.

OCTO. *Da partem septem, nec non et octo.* Eccle. XI 2. Septem pro multis, hebraismus est pervulgatus. Longius progreditur Salomon: Da egentibus, non multis tantum, sed plurimis: da petentibus, quotquot potes.

2) Octo primates. *Et erit iste pax: cum venerit Assyrius - - - - - suscitabimus super eum septem pastores, et octo primates homines.* Mich. V 5. Postquam advenerit Messias, pax nostra: irruenti in nos hosti tartareo se opponent multi pastores gregum, et plurimi viri scientia et probitate insignes.

OCULUS. *Sapientis oculi in capite ejus.* Eccle. II 14. Sapiens circumspectione utitur.

2) Bonus oculus. *In bono oculo adinventionem facito manuum tuarum.* Eccli. XXXV 12. Offer Deo, quidquid invenerit manus tua, i. e. pro facultatum tuarum mensura: sed id memento facere læto oculo, et vultu hilari, ut versu præcedente dixerat.

3) Oculus hominis. De vocatione gentium: *Domini est oculus hominis, et omnium tribuum Israël.* Zach. IX 1. Deo debentur, Deum respiciunt oculi omnium, non Hebræorum tantum, sed gentium quarumcunque. LXX et Chaldæus invertunt phrasin: Deus respicit non solum Judæos, sed omnes homines. Utrumque Paulino illo continetur: *An Judæorum Deus tantum? nonne et Gentium? Imo et Gentium.* Rom. III 29.

4) Septem oculi super lapidem unum. Zach. III 9 et IV 10. Septem angeli, Spiritus Divini dona ecclesiæ distribuentes: de quibus dictum Voc. *Lapis*, § 2 *Lapis Christus.*

5) Amphora, oculus incolarum terræ. Zach. V 6. Id unum spectare videntur omnes, ut peccatorum suorum mensuram impleant. Totum locum dedi Voc. *Amphora.*

ODIUM. *Jacob dilexi, Esau autem odio habui.* Rom. IX 13, ex Mal. I 2 sq. Figura est epitasis, qua insignem Jacobi amorem profitetur Deus, non quasi Esavum vere oderit, sed quod Jacobum multo magis amaverit. Qui vero ad æternam alterius electionem, damnationem alterius, hæc verba trahunt, repugnantia profecto trahunt : *cum enim nondum nati fuissent, aut aliquid boni egissent, aut mali - - - - - non ex operibus, sed ex vocante,* ea facta partitio est, ut asseverat Paulus l. d. v. 11 sq. Nemo autem nisi ex operibus, et quia male egit, in verum Dei odium ac damnationem incurrit. Et in ipso Malachia hæc additur explicatio : *et posui montes ejus in solitudinem, et hæreditatem ejus in dracones deserti.* Mal. I 3. quæ nihil habent cum æternis præmiis suppliciisve commune, sed ad præsentis vitæ rationes duntaxat pertinent. Eodem recidit locus Hebr. XII 17, si totus legatur : *postea cupiens hæreditare benedictionem, reprobatus est : non enim invenit pœnitentiæ locum, quanquam cum lacrymis inquisisset eam.* Nihil hic de salutari pœnitentia, quæ peccato abolito jus gratiæ Divinæ reddit ; nihil de Dei æternum reprobantis decreto. De illa pœnitentia sermo est, qua commotus Esau *irrugiit clamore magno,* ut est Gen. XXVII 34, et male venditum jus sero repetiit, cupiens *hæreditare benedictionem* ei juri annexam. Sed quoniam Deus Jacobum prætulerat, excidit quidem Esau hoc suo voto ; non ideo tamen æterna quoque salute, ut intelligentissimus Divinæ Paginæ Cæsar Calinus ostendit, in 1. Reg. IX 2, seu in Samuele Ecclesiaste, edit. latinæ vol. 2 s. 86.

ODOLLAM. Mich. I 15. Declaravi in Voc. *Hæres.*

ODOROR. *Odoratusque est Dominus odorem suavitatis,* sacrificante Noë. Gen. VIII 21. Humano more loquitur. Tam gratum ei fuit hoc sacrificium, quam suavissimi odores hominibus.

CFFUSCATIO. Vide *Obfuscatio.*

OLEUM. *Omni tempore sint vestimenta tua candida, et oleum de capite tuo non deficiat.* Eccle. IX 8. Geminum lætitiæ signum : utrumque enim convivantium erat. Esto, inquit, semper hilaris et jucundus. Idcirco cœlestis illa lætitia, et unctio eminentis Divinæ gratiæ, qua speciosus forma præ hominibus omnibus delibutus est, oleum lætitiæ dicitur Ps. XLIV 8.

2) Immutari propter oleum. *Genua mea infirmata sunt a jejunio : et caro mea immutata est propter oleum.* Ps. CVIII 24. quia oleo carui, quia unguentis abstinui.

3) Oleum vocare. De litigiosa muliere : *Qui retinet eam, quasi qui ventum teneat, et oleum dexteræ suæ vocabit.* Prov. XXVII 16. Litigiosæ feminæ silentium impe-

rare, tam est inutile, quam ventum tenere velle, aut oleum jubere in manu consistere, aut jam elapsum revocare.

4) Oleum in Ægyptum ferre. Os. XII 1. Reprehenduntur Israëlitæ, quod amicitiam Ægyptiorum prensarent, ob eamque rem inter alia munera oleum mitterent. Erat enim oleum præstantissimum Samariæ.

5) A facie olei computrescet jugum. Is. X 27. D. Hieronymus inquit: propter Dei misericordiam. Chaldaica: propter Christum. Est sane Christus Dei misericordia, et oleum effusum nomen ejus.

6) Oleum peccatoris. Corripi a justo David optat: *oleum autem peccatoris non impinguet caput meum.* Ps. CXL 5. Hebraice: oleum venenatum non frangat caput meum. Non mihi contingat, ut impii adulatores suis laudibus virtutem meam infringant, similes ei, qui blandientis specie oleum venenatum capiti affunderet. Quin etiam precabor deinceps quoque pro illis Deum, ut et ipsi malas suas cupiditates exuant; *quoniam adhuc et oratio mea in beneplacitis eorum.* ibid. v. 6.

7) Filii olei. Zach. IV 14. Elias et Enoch: de quibus mox in *Oliva.*

OLIVA. Feminæ *succendentes ossa olivarum.* Bar. VI 42. Magicus erat ritus, quo ad sui amorem pellicere et inflammare juvenes conabantur: ut in Theocriti Pharmaceutria videmus.

2) Duæ olivæ, ad dexteram et sinistram candelabri. Zach. IV 11. Sunt Enoch et Elias, ut discimus Apoc. XI 4. Dicuntur a Zacharia v. sq. *duæ spicæ olivarum*: quia tanta in illis copia baccarum, quanta est granorum in fertili spica; inde per fistulas aureas aduncas, seu canales aureos incurvos ceu rostra, suffunditur sive infunditur oleum. *Isti sunt duo filii olei*, gratiæ unctione pleni, et vitæ doctrinæque splendorem ex omni parte diffundentes: *qui assistunt Dominatori universæ terræ.* Zach. l. d. v. ult. deprecatores videlicet pro Dei servis, et ad ejus imperia exsequenda parati.

OLLA. *Moab olla spei meæ.* Ps. LIX 10. *Moab lebes spei meæ.* Ps. CVII 10. Utroque loco hebraice est Moab olla seu lebes lavationis meæ. Quocirca recipere non possumus pinguem illam expositionem, Moab ollam dici a pecoris opimi abundantia. Non ad culinam respicit rex et victor magnanimus, sed Moabitas ostendit sic perdomitum iri, ut imperari eis infima quæque obsequia possint; ideo pollubrum appellat, abluendis manibus, vel etiam pedibus destinatum.

2) Nigredo ollæ. De Ninivitis, capta urbe a Nabuchodonosore trementibus; *Facies omnium eorum sicut nigredo ollæ.* Nah. II 10. Ex pallore nigror faciei, veluti omni san-

guine carentis. Eodem sensu Joël II 6 : *Omnes vultus redigentur in ollam.* Eamdem ob causam *facies combustæ vultus eorum.* Is. XIII 8. Præter timoris vehementiam causa altera coloris nigri est fames. *Pellis nostra quasi clibanus exusta est a facie tempestatum famis.* Thren. V 10. dum inedia diuturna succum et sanguinem absumit.

3) Reliquiæ in ollis. Ad vaccas pingues in monte Samariæ (sic Israëlitarum proceres appellat Amos , gaudens imaginibus ex agro petitis) ita loquitur propheta : *Levabunt vos in contis , et reliquias vestras in ollis ferventibus.* Amos IV 2. Concident vos , et membrorum alia contis præfixa circumferent , alia coquent ; i. e. hostes vos et vestra consument.

OMEGA. Græci alphabeti littera ultima, ut Alpha ejusdem prima est. Deus se *Alpha et Omega* appellat , Apoc. 1. 8 , XXI 6 , et XXII 13 : quia principium et finis est rerum omnium.

OMNIS. Pro summo , maximo. *Omnem escam abominata est anima eorum.* Ps. CVI 18. Despicatui habuere manna, cibum omnium nobilissimum et pretiosissimum. *Deum time , et mandata ejus observa : hoc est enim omnis homo ;* i. e. hoc enim qui facit , homo est optimus et præstantissimus. Eccle. ult. 13. *Omnis plaga tristitia cordis est , et omnis malitia nequitia mulieris.* Eccli. XXV 17. gravissima plagarum : summa omnium malitia. *Hi sunt Dii , exclamant Philisthæi de Hebræorum Deo vivo et vero , qui percusserunt Ægyptum omni plaga in deserto.* 1. Reg. IV 8. internecina plaga, exitio in mari rubro : cæteras enim plagas non *in deserto*, sed domi senserant. A quibus non abludit illud : *universa vanitas , omnis homo vivens.* Ps. XXXVIII 6. vanitas inanississima , mera , summa.

2) Non omnis , vel etiam omnis non , pro nullus. *Non facies omne opus in eo*, sabbato. Ex. XX 10. nullum opus. *Cum interierit, non sumet omnia.* Ps. XLVIII 18. Nihil hinc secum auferet moriens , nullum suum bonum tollet sepulcro inferendus. *Non dominetur mei omnis injustitia.* i. e. nulla. Ps. CXVIII 133. *Non fecit taliter omni nationi*, pro , nulli alteri , nulli præter nostram. Ps. CXLVII ult. *Omni homini noli intendere in specie.* Eccli. XLII 12. Nullius hominis pulchritudinem fixis oculis contemplare.

ONAGER. *Ascenderunt ad Assur , onager solitarius sibi : Ephraim munera dederunt amatoribus.* Os. VIII 9. Ephraim seu Israël, i. e. regnum decem tribuum, in captivitatem Assyriam migravit : quia veluti onager , liberum se natum putans , jugum legis detrectavit, et sine ullo Dei respectu *sibi soli* vixit. Frustra fecerunt sumptus maximos in Ægyptios , adjutores suos : nam (v. 10) etsi aliquam Israëli quietem concedam , ne regi Assyrio

ejusque principibus pendere vectigal cogatur : tamen (v. 11.) propter repetitas et auctas simulacrorum religiones impias, tandem (v. 12) scribam in eum sententiam, et multiplicem pœnam in lege prædictam de illo expetam : sentient mala, quæ velut ad se non pertinentia contempserunt.

2) *Gaudium onagrorum pascua gregum.* Is. XXXII 14. Adeo deserta erit urbs, et ruinis suis sepulta, ut extra illam in pascuis, ubi antea greges civium alebantur, onagri exultaturi sint, nemine prohibente ; durabitque hæc solitudo *usque in æternum.* ibid. i. e. hebraico loquendi modo, diutissime.

3) Onager attrahens ventum. *Onager assuetus in solitudine, in desiderio animæ suæ attraxit ventum amoris sui : nullus avertet eam.* Jer. II 24. Qualis est onager, animal salacissimum, quod concepto libidinis æstu ex montium jugis auram et odorem comparis explorat, nec ulla vi a prosequendis amoribus averti se patitur : talis est Synagoga, deorum amore furens, et in flagitiis ac sordibus suis deprehendenda facile a quærentibus ; *omnes, qui quærunt eam, non deficient,* hebr. non fatigabuntur. ibid.

ONOCENTAURUS. Is. XXXIV 14. Invenies Voc. *Faunus.*

ONOCROTALUS. Is. XXXIV 11. Tetra imago loci deserti, domiciliis excisis ad nudum usque solum, tanquam si ad mensuram et perpendiculum æquata sit superficies. Omnia feris bestiis plena, et (ibid. v. 14) dæmonum spectris. Allegoria diei ultimi, quo Christus Judex res et spes impiorum omnes evertet, et corpora cum animabus inter monstra stygia exilio æterno mulctabit : quo tempore (v. 12) infelices illi frustra ducem et regem optabunt.

ONUS. Gens Chaldæorum *horribilis et terribilis est : ex semetipsa judicium et onus ejus egredietur.* Hab. I 7. Non aliunde judicium petet : sed judice gladio decidet omnia, et jure neglecto onus qualecunque cuicunque imponet.

2) Onus pro vaticinio. Voce hac utuntur prophetæ, cum tristia nuntiant : ut observat B. Hieronynus in Is. c. 15. Sic *Onus Babylonis ; Onus Moab ; Onus Damasci ; Onus Ægypti.* Is. XIII 1, XV 1, XVII 1, XIX 1. id est, prædictio malorum his gentibus ingruentium. *Onus Ninive.* Nah. I 1. Sicut enim urbi huic supplicium deprecanti temporis Jonæ ignoverat Deus, ita eam diutissime post addixit exitio, cum præter crimina cætera Israëlitas captivos dirum in modum cruciasset. *Super ducem onus istud, qui est in Jerusalem, et super omnem domum Israël.* Ez. XII 10. Sedeciæ regi suam et regni totius ruinam prænuntiat ; ubi Sedeciæ captivitas cæcitasque indicatur per illa : *in humeris portabitur, in caligine egredietur* - - -

ut non videat oculo terram. v. 12. *ipsam*, Babylonem, *non videbit, ibique morietur.* v. 13. Habacuc *onus* I 1. sine ullius populi nomine ponit : quia enim multis gentibus pœnam prædicit, nullam præ cæteris nominat. Zacharias vocabulum hoc usurpavit læto sensu, de beneficio maximo vocationis gentium : quod tamen ipse sub allegoria proponit expeditionis bellicæ, et cladis per Messiæ duces inferendæ. *Onus verbi Domini in terra Hadrach, et Damasci, requiei ejus : quia Domini est oculus hominis, et omnium tribuum Israël.* Zach. IX 1. Deorum simulacris exitium nuntio, exturbandis e Syria, cujus partes sunt Hadrach et Damascus. (ponit has gentes loco omnium.) Dominus deinceps imperabit et requiescet in gentibus : nam et harum oculi, non solius Israëlis, Deo debentur ; seu, non a nobis tantum, sed a populis omnibus, eum respici par est.

3) Onus Domini ; passivo sensu, ut superiora, simulque activo : onus, quod fert Dominus, et quod imponit. Jer. XXIII 33 sqq. graviter Deus reprehendit incredulos, qui irridentes prophetam interrogabant : *Quod est onus Domini*? quam novam prædictionem affers ? quid horrifici oneris rursum commentus es ? Sed debita cum modestia et reverentia sciscitari jubet : *Quid respondit Dominus*? aut *quid locutus est Dominus*? Si qui vero in contumacia perseverante interrogare petulanter pergant, *Quod est onus Domini*? *dices ad eos : Vos estis onus* (non, ut male quidam legunt, *Ut quid onus vobis*?) *projiciam quippe vos, dicit Dominus.* l. d. Quæritis de onere, quod vobis impositurus est Dominus ; scitote, vos ipsos esse onus ipsius, sed jam propter malitiæ gravitatem intolerabile, atque ideo projiciendum.

OPERIMENTUM. *Revelabitur operimentum* (LXX habent portas) *Judæ, et videbis in die illa armamentarium domus saltus.* Is XXII 8. Munimenta Jerosolymæ perrumpentur et in hostium manibus videbis spem tuam ultimam, armamentarium a Salomone instructum in domo dicta Saltus Libani.

OPERIO. *Timor Domini sicut paradisus benedictionis, et super omnem gloriam operuerunt illum.* Eccli. XL 28. Deus et cœlestes spiritus, imo et hominum sapientissimi quique, omni gloria eum cumularunt.

2) Operire in furore. *Operuisti in furore, et percussisti nos : occidisti, nec pepercisti. Opposuisti nubem tibi, ne transeat oratio. Eradicationem, et abjectionem posuisti me in medio populorum.* Thren. III 43 sqq. Divinus furor tuus flagellis nos obruit, neque cessat percutere. Deprecationem nostram penetrare ad te non sinit obstans peccatorum nubes. Ideo nos eradicasti, et ludibrium populis objecisti.

3) Operire in jejunio. *Operui in jejunio animam meam.* Ps. LXVIII 11. Veteres in gravi luctu caput velabant : quo respicere David hoc loco videtur. Vel, si mavis, latuit, et inedia ac mœrore solitario Deum sibi propitiare conatus est.

OPHAZ. *Aurum de Ophaz.* Jer. X 9. Chaldaice, Ophir. Sub duobus nominibus locus idem.

OPHIOMACHUS; genus locustæ, serpenti inimicum, unde et nomen obtinuit. Levit. XI 22.

OPUS. Enumeratis gravissimis pœnis, addit regius vates : *Hoc opus eorum, qui detrahunt mihi.* Ps. CVIII 20. hæc illis erit merces, hoc operæ pretium.

ORATIO. *Carissime, de omnibus orationem facio prospere te ingredi, et valere.* 3. Joan. 2. Precor Deum, ut in omnibus prosper sis, et valeas.

2) Oratione orare. Jac. ult. 17. Enixe, majorem in modum rogare Deum.

3) Oratio in peccatum. *Cum judicatur, exeat* (seu exibit) *condemnatus : et oratio ejus fiat* (fiet) *in peccatum.* Ps. CVIII 7. *oratio*, non ad Deum, sed deprecatio coram judice homine, a quo damnandus prædicitur : ipsa deprecatio novæ erit offensionis materia.

4) *Melior est finis orationis, quam principium.* Eccle. VII 9. Chald. finis negotii; LXX, sermonum. Vox hebraica tam verbum seu sermonem, quam rem significat. Melius est negotium et orationem bene absolvisse, quam bene cœpisse. Finis coronat opus.

5) Oratio pauperis. Vid. in Voc. *Respondeo.*

ORDINATOR. *Mittam ei*, regno Moab, *ordinatores, et stratores laguncularum, et sternent eum, et vasa ejus exhaurient, et lagunculas eorum collident.* Jer. XLVIII 12. Ingeniosa similitudo a vino diu immoto, in cujus imo multa sensim purgamenta coacervata sunt. Missurum ergo se dicit Dominus, qui ex ordine sternant humi lagunculas ac dolia, qui transfundant vinum, collectis a tanto tempore fæcibus plenum; hi lagenas veteres frangent, et vinum in vasa nova infusum alio avehent. Moabitarum corruptissimi mores, quos diuturna felicitas invexit, ipsorum captivitate et exilio castigabuntur : urbes autem et villæ, inter quarum delicias in vitiorum fæcibus jacebant, a Chaldæis diruentur.

ORDO. *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.* Ps. CIX 4. id est, *secundum similitudinem Melchisedec*, ut interpres certissimus docet, Paulus Hebr. VII 15. Christus rex justitiæ (hoc enim est hebraice Melchisedech) sine patre homo, sine matre Deus, panem et vinum obtulit. Vid. *Quoniam.*

ORIENS. Laudare jubemur Deum, *qui ascendit super cœlum cœli ad Orientem.* Ps. LXVII 34. qui sedet in cœlo

altissimo, quod est *a principio*, ut vertit Hieronymus, quod immutabile perseverat inde ab orbe condito, et unde nobis in terra degentibus omne lumen oritur. De Christo victore Psalmum hunc ipse gentium doctor exponit Eph. IV 8. ille autem in cœlum ascendit ex monte Oliveti, qui Hierosolymæ orientalis est.

2) Christus Oriens. *Adducam servum meum orientem.* Zach. III 8. *Ecce vir oriens nomen ejus.* Zach. VI 12. Nullo modo de sole oriente sermo est : sed Messias dicitur germen seu surculus : de qua vocis hujus notione nemo hebraice doctus unquam dubitavit.

3) Dextera orientis. Job. XXX 12. Insignem hunc hebraismum ex Masóra declaravi Voc. *Dextera.*

ORIGO. *Seth et Sem apud homines gloriam adepti sunt;* quippe alter primus post Abelem, alter primus post diluvium, generis humani fontes : *et super omnem animam in origine Adam.* Eccli. XLIX ult. omnium autem hominum gloriosissimus Adamus, quia omnium origo.

ORTYGOMETRA. Israëlitis dedit Deus *concupiscentiam delectamenti sui ----- ortygométram.* i. e. coturnicem, concupitas ab ipsis delicias. Sap. XVI 2.

OS, ORIS. Amnon *in ore Absalom erat positus, ex die qua oppressit Thamar sororem ejus.* 2. Reg. XIII 32. Semper Absalom imminebat occasioni injuriam sororis ulciscendi.

2) Ponere os in cœlum. *Posuerunt in cœlum os suum : et lingua eorum transivit in terra.* Ps. LXXII 9. Deum et homines conviciis lacessierunt.

3) Dare os. *Ne dederis os tuum, ut peccare facias carnem tuam,* i. e. te, more hebraico : *neque dicas*, etc. Eccle. V 5. Ne laxes habenas linguæ tuæ, ut loquendo peccet.

4) Os pro fame. Prov. XVI 26.

5) Os pro victu. *Omnis labor hominis in ore ejus*, ut quærat victui necessaria. Eccle. VI 7.

6) Os Dei. *Si separaveris pretiosum a vili, quasi os meum eris : convertentur ipsi ad te, et tu non converteris ad eos.* Jer. XV 19. Si docueris populum a falsis vera distinguere, eris, inquit Hieronymus, ut lex mea : nam et lex humanos animos ad se convertit, non ipsa ad hominis voluntatem convertitur. Vid. in Voc. *Virga.*

7) Os gladii, pro ejus acie. *Omnesque resistentes sibi occidit in ore gladii.* Judith II 16. *Cadent in ore gladii.* Luc. XXI 24. Accedit ad poëticum illud Latinorum : Hauriet hos gladius : gladius latus hausit apertum.

8) Ab ore ad os. *Repleverunt eam*, terram, *ab ore usque ad os in coinquinatione sua.* 1. Esdr. IX 11. ab extremitate altera ad alteram sordibus cooperta est.

9) Os carnis. Eccli. XXIII 23. Cupiditas libidinosa.

10) Os, ossis. *Adhæsit os meum carni meæ.* Ps. CI 6. Vix ossibus hæreo.

11) Os non occultatum. *Non est occultatum os meum a te, quod fecisti in occulto; et substantia mea in inferioribus terræ.* Ps. CXXXVIII 15. Non latebant te ossa mea jam tum, cum a te in occulto matris sinu fingebar, ac tota mea substantia in terra suæ originis abdebatur.

12) Omnia ossa mea; i. e. totus, quantus sum, poëtice dictum. *Omnia ossa mea*, chald. omnia membra mea, *dicent : Domine, quis similis tibi?* Ps. XXXIV 10. Totis viribus te, Deus incomparabilis, prædicabo.

13) Os et caro. *Respondit* Jacobo Laban avunculus : *Os meum es, et caro mea.* Gen. XXIX 14. Consanguinitate proxima inter nos jungimur. David rex Amasam suo nomine sic jubet salutari : *Nonne os meum et caro mea es?* 2. Reg. XIX 13. Genitus enim erat Amasa ex Abigail Davidis sorore. 2. Reg. XVII 25. et 1. Par. II 16. sq. Alibi rex idem David hunc loquendi modum ad totam tribum Juda, unde ortus erat, extendit : *Fratres mei vos, os meum et caro mea vos.* 2. Reg. XIX 12. At illa blandientium vox est, cum *venerunt universæ tribus Israël ad David in Hebron, dicentes : Ecce nos, os tuum et caro tua sumus.* 2. Reg. V 1. Tanta voluntatum conjunctione tibi adhærebimus, tanquam si ex eadem omnes tribu, imo eadem tecum domo essemus progeniti.

14) Os perforare. *Nocte os meum perforatur doloribus.* Job. XXX 17. De ossibus, non de ore, queri Jobum, ex hebraico fonte et LXX patet.

15) Confringi ossa. *Dum confringuntur ossa mea.* Ps. XLI 11. Ossa Hebræis sunt vires ac potentia : quas calamitatum suarum pondere atteri et confringi ait.

OSCULOR. *Si vidi solem, cum fulgeret, et lunam incedentem clare : et lætatum est in abscondito cor meum, et osculatus sum manum meum ore meo.* Job. XXXI 26 sq. Osculari manum, ritus est antiquissimus adorantium. Negat ergo Job, unquam a se Divinos honores soli aut lunæ tributos, *quæ est iniquitas maxima, et negatio contra Deum altissimum.* ibid. v. 28.

OSCULUM. *Mortuusque est ibi*, in Phasga, vertice montis Nebo, *Moyses servus Domini, in terra Moab, jubente Domino.* Deut. ult. 5. Pro quo inepte quidam, contra fontem hebraicum, LXX, et Vulgatam, Moysen esse mortuum aiunt *in osculo Domini.* Sed osculum hoc, ut recte habet Cornelius in l. d. *pium magis, quam genuinum*, soli finxerunt, ut idem loquitur, *conceptuum novorum asseclæ.*

OVIS. *Oves escarum*, Ps. XLIII 12; et *oves occisionis*, ibid. v. 22 et Rom. VIII 36, sunt oves macello destinatæ.

OVUM. *Ova aspidum ruperunt*, foverunt, excluserunt : *et telas araneæ texuerunt.* Is. LIX 5. Toti sunt in rebus noxiis, vel certe inutilibus.

P.

PACIFICUS. *Vinea fuit Pacifico in ea, quæ habet populos : tradidit eam custodibus : vir affert pro fructu ejus mille argenteos.* Cant. ult. 11. Vinea fuit Salomoni in Baal-hamon : pro cujus loci nomine hic, ut alibi sæpius, latina ejus explicatio posita est : *Baal hamon* enim hebraice est *possidens populum.* Tradita custodibus hac vinea, fuit, qui pro ea offerreat mille argenteos. Tum sponsa inquit : *Vinea mea coram me est. Mille tui Pacifici, et ducenti his, qui custodiunt fructus ejus.* v. sq. Mea igitur est vinea : nam ultra mille, quos ille nescio quis obtulit, numero ego ducentos ; mille argenteos tibi Salomoni, ducentos custodibus. Vid. *Salomon.*

2) Pacifica, seu victimæ pacificæ. Genus sacrificii, cujus mentio crebra est in Divina Pagina. Ejus offerendi ritus legitur Lev. III 1 sqq.

PALATHA. Judith X 5. Græcum. Massa ficuum.

PALLIUM. Vid in Vocabb. *Adam* et *Theristrum.*

PALMA. *Dicebamque : In nidulo meo moriar, et sicut palma multiplicabo dies.* Job. XXIX 18. *Phœnix*, quo vocabulo LXX hic usi sunt, et palmam arborem, et Phœnicem avem apud Græcos significat. Quapropter ne errandi relinqueretur occasio, prospexere LXX, addendo vocem *truncus,* ne accipi de volucre posset : *sicut truncus palmæ.* Sperabam, inquit Job, me in regia mea placide moriturum, postquam ad summam senectutem instar palmæ arboris, quæ maxime longæva est, pervenissem. Nunc me mors immatura et acerba occupat, domo mea ejectum.

2) Dii ut palma. Simulacra deorum *in similitudinem palmæ fabricata sunt, et non loquentur.* Jer. X 5. Sunt speciosa et procera, instar palmæ arboris ; sed muta ; et sensu ac ratione carentia.

3) Parvuli ad mensuram palmæ. Thren. II 20. Infantes teneri, palmares, seu palmum non excedentes.

PALUS, *pali.* Filia lasciva, *sicut viator sitiens - - - - ab omni aqua proxima bibet, et contra omnem palum sedebit, et contra omnem sagittam aperiet pharetram.* Eccli. XXVI 15. Ad proximum quodque etiam hominis peregrini tentorium, quod viatores ex obvio palo suspendebant, consistet primum, mox et considebit. Ut cupiditatem expleat, ad obvium quemque divertet. Triplici phrasi honeste res inhonesta indicatur.

PALUS, *paludis. Paludes incensæ sunt igni.* Jer. LI 32. Arundineta Euphratis intellige, per quem ut facilior esset in urbem Babylonem aditus, ignem hostes injecere, ut ipsæ paludes ardere viderentur.

PANIS. Per hebraismum ponitur pro omni cibo. *Appositus est in conspectu ejus panis.* Gen. XXIV 33. illati sunt cibi. David ad Miphiboseth : *comedes panem in mensa mea semper.* 2. Reg. IX 7. perpetuus eris meus conviva. Dan. V 1, ubi nos legimus, *Balthasar rex fecit grande convivium*; Daniel ipse chaldaice scripsit, *fecit panem magnum.*

2) Panis mendacii. Prov. XX 17. Panis lapidosus; de quo ex Fabio Verrucoso dixi Voc. *Numerus.*

3) Panis doloris. Ps. CXXVI 2. laboriosus, ærumnosus. Subtilius scrutantur alii, et *panem idolorum* in hebraico deprehendunt. Vide, si libet, Delrii Adagialia Sacra P. II adag. 129.

4) Panis lugentium. *Sacrificia eorum, quasi panis lugentium : omnes, qui comedent eum, contaminabuntur : quia panis eorum animæ ipsorum, non intrabit in domum Domini.* Os. IX 4. In tabernaculo mortui omnia erant immunda. Num. XIX 14. Talia coram Deo erunt illorum sacrificia; præsertim cum victimas non Domino, sed sibi et gulæ sint oblaturi : neque enim cibos hos in templum mittent, sed ipsi comedent : quemadmodum et vinum, ut ibidem dicitur, non Deo libabunt, sed ipsi bibent.

PAPYRION. Ex. II 5. Frutetum papyri, seu ingentium Nili arundinum, in quo fiscella adhæsit, Moysen infantem deferens.

PARABOLA. Hebraico more quæcunque sententia gravis, aut dictum ingeniosum, parabola dicitur; ut Balaami vaticinatio Num. XXIII et XXIV sæpius, et Jobi sermones XXVII 1 et XXIX 1. Salomonis quoque Proverbia ab Hebræis *Mischlé* (non *Mislé*, ut blæso vocabulo editiones latinæ complures habent) i. e. Parabolæ inscribuntur, tanquam dominantes sententiæ, ac viris principibus dignæ : *maschal* enim Hebræis est *dominari.*

2) Accipere in parabolam. Abrahamus Isaacum filium immolare parabat, viva fide fretus : *unde eum et in parabolam accepit.* Hebr. XI 19. recepit eum ut imaginem, seu typum et figuram, nimirum Christi.

3) In parabolam fieri. *Factus sum illis in parabolam.* Ps. LXVIII 12. Eo devolutæ sunt res meæ, ut proverbii loco inimici mei dicant de infelicibus : Homo hic est Davide miserior. Ejusdem sententiæ est : *In die illa sumetur super vos parabola, et cantabitur canticum cum suavitate, dicentium : Depopulatione vastati sumus*, etc. Mich. II 4. Dicetur instar adagii : Samaritano calamitosior, Israëlitis ærumnosior. Carmine lugubri mala vestra deplorabitis, quæ hostes cum suavitate et voluptate sua audient. Sic autem canetis : Depopulatus est et vastavit nos hostis : *pars populi mei commutata est*, pars insignis

populi hebraici, totum regnum decem tribuum, sua sorte excidit: hæreditas populi mei in alienam ditionem translata est. *Quomodo recedet a me, cum revertatur, qui regiones nostras dividat?* ibid. qua ratione sperare licet, recessurum a me Assyrium, cum populatus nuper Palæstinam, tam cito revertatur, et regionem omnem inter suos dividat?

PARACLITUS, seu *Paracletus*. Proprie Græcis Advocatum significat: passim tamen etiam pro Consolatore accipitur, obliqua notione, sed tam antiqua, ut jam Syriaca in Joannis Evangelio eam habeant. Hoc nomine Christus non modo Divinum Spiritum, sed se quoque tacite nuncupavit, cum dixit: *Rogabo Patrem, et alium Paraclitum dabit vobis.* Joan. XIV 16.

PARADISUS. Ad regem Tyri dicitur: *In deliciis paradisi Dei fuisti.* Ez. XXVIII 13. Regio Tyria fertilissima ob miram suam amœnitatem paradisus vocatur eadem ratione, qua de Pentapoli scriptum est: *sicut paradisus Domini.* Gen. XIII 10.

PARALIPOMENON. Sic inscribuntur libri duo Divini Codicis, in quibus ea potissimum enarrantur, quæ in libris Regum omittuntur: *paralipomena* enim græce sunt *prætermissa.* Hebraicus eorumdem voluminum titulus est *Divré haijamím*, Verba dierum; q. d. Ephemerides.

PARASCEVE. Græcum; præparatio. Dies erat, quo in proximum festum, sabbati videlicet magni seu paschalis, necessaria parabantur.

PARCO. *Non ad parcendum corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis.* Col. II ult. Eos notat Paulus, qui stulta geniorum cœlestium religione ducti, superstitiosa jejunia sibi indicebant, non parcentes suis ipsi corporibus, et victum necessarium, quem honorem vocat, ultro sibi detrahentes.

PARIO. Judæi convenire jubentur, *priusquam pariat jussio quasi pulverem transeuntem diem.* Soph. II 2. antequam erumpat dies vindictæ, quam vox Dei pariet seu adducet, tanquam pulverem turbine elatum, et omnia involventem, ut excæcati subducere, et circumspicere de auxilio non possint.

PARS. Pro hæreditate, vel sorte. *Dominus pars hæreditatis meæ.* Ps. XV 5. Deus est tota mea hæreditas, tota mea portio hæreditaria. *Laudabunt partem suam.* Is. LXI 7. Sorte sua gaudebunt, eam sibi gratulabuntur. De utroque hoc loco explicatius actum in Vocabb. *Calix*, et *Duplex.* Legitur et plurali numero: *In partes vade seculi sancti, cum vivis et dantibus confessionem Deo.* Eccli. XVII 25. Tende ad beatam æternitatem sanctorum, ut cum illis semper vivas ac Deum laudes. De hac laudatione Dei, non de confessione sacramentali Hebræis

ignota, accipe vocabula *confessio, confitere, confiteberis*; ibid. v. 26 sq. ubi Siracides Dominum laudare nos jubet, dum vivimus, ut in æterna vita *cum vivis et dantibus confessionem Deo* semper eum laudemus.

2) Pars Dei. Partem seu hæreditates suam appellat Deus populum a se electum, sive, quod idem est, ecclesiam suam. *Conculcaverunt partem meam.* Jer. XII 10. populum meum Israël. *Pars Dei, Israël facta est manifesta.* Eccli. XVII 15. Manifeste apparet, Israëlem ex omnibus gentibus electum a Deo esse, quem ipse ceu proprium possideat. *Vocabat judicium ad ignem Dominus Deus: et devoravit abyssum multam*, populum; *et comedit simul partem* Dei ipsius, templum. Amos VII 4. Prædicit Hierosolymæ a Nabuchodonosore capiendæ et templi incendium, cui Deus sontem hanc urbem adjudicavit. *Radicavi*, inquit Sapientia, *in populo honorificato*, in populo electo: *et in parte Dei mei hæreditas illius, et in plenitudine sanctorum detentio mea.* Eccli. XXIV 16. domicilium meum est *in parte Dei mei*, quæ est hæreditas illius et plenus sanctorum hominum chorus.

3) Partes tres. *Partes duæ in ea*, terra, *dispergentur, et deficient: et tertia pars relinquetur in ea.* Zach. XIII 8. Quidam, facili expositione contenti, impios et electos intelligunt quod illorum numerus multo major sit. At perspicacissimus Hieronymus subtiliter et presse hunc in modum interpretatur: ante Christum, de cujus sanctissima morte l. d. versu priore, duæ hominum partes erant, Judæi, et gentes cæteræ omnes a Deo alienæ: ambæ disperdentur a stygiis hostibus, si hæ in suis erroribus, illi in abrogata per Christum lege, ambo in sceleribus suis perseverarint. Tertia autem pars durabit per secula deinceps omnia, nimirum Christi ecclesia: de qua intellige, quod superest hujus Capitis.

4) Partibus, pro sensim, per partes. *Eos, qui exerrant, partibus corripis.* Sap. XII 2. *Partibus judicans, dabas locum pœnitentiæ.* ibid. v. 10. non totam simul pœnam infligendo, sed paulatim castigando, ut spatium ad sese respiciendos eis relinquas.

5) Partes vulpium. *Introibunt in inferiora terræ*, sepulcro tegentur, vel *tradentur in manus gladii, partes vulpium erunt.* Ps. LXII 10 sq. gladio consumentur, vel in desertis locis extabescent, a vulpibus aliisque feris devorandi.

PARTURIO. *Parturiens pariet.* Mich. V 3. Noli acerbos nixus ac dolores suspicari, præsertim si de Christi Parente Virgine interpretari placeat: sed, ut est in fonte hebraico, *pariens pariet*, certissime pariet, partum generosum et præstantem edet. Contextum habes in *Do*, § 6. 13.

PARVUS. Pharaoni de ætate sua respondet Jacob : *Dies peregrinationis meæ centum triginta annorum sunt, parvi et mali.* Gen. XLVII 9. Tam hebraica, quam græca et chaldaica vox et paucos, et parvos significat. Sicuti dies magnus est, quo Deus res illustres patrat : ita dies parvi sunt, quibus ignobiles, et molestiis conflictati vivimus. Sed ne hi quidem dies aspernandi sunt : *quis enim despexit dies parvos ? et lætabuntur, et videbunt lapidem stanneum in manu Zorobabel.* Zach. IV 10. Lapis stanneus est perpendiculum, insigne fabri ædificantis. Post molestos hos dies aliquot redibit lætitia, cum apparebit, Deum per fidelem quemdam servum suum ædificare denuo ecclesiam.

PASCHA. Aliqui Veterum a græco *Pascho* (*patior*) male utique derivarunt. Hebraice est *Pésach.* Chaldaice *Pischa.* (pronuntia, non *Pi-ska*, sed *Pis-cha.*) Unde LXX, et Græci omnes, ac Latini, suum *Pascha* formarunt. Sensus vocabuli neutiquam a patiendo petendus est : Christi enim passi memoria non ad lætissimum ac triumphalem hunc diem, sed potius ad Parasceven referenda erat ; sed significat transitum Domini, eo sensu, quem Ex. XII 11 et 27 legimus. in Voc. *Phase* a me paulo post declarandum.

PASCO. *Ephraim pascit ventum, et sequitur æstum : tota die mendacium, et vastitatem multiplicat : et fœdus cum Assyriis iniit, et oleum in Ægyptum ferebat.* Os. XII 1. Pascere ventum dicitur, qui operam inanem sumit, et frustra laborat : qualia sunt apud nos, littus arare, surdo fabulam canere, Æthiopem lavare. Rex Israëlis Osee prius fœdere se illigavit Assyriis, deinde iis relictis ad Ægyptios se transtulit, pretiosis etiam donis, inter quæ laudatissimum Samariæ oleum, amicitiam eorum mercatus. Primum est inutile ; alterum etiam perniciosum. Ideo primo tribuit *mendacium*, alteri *vastitatem.* Primum est hominis fatui, qui vel pasci vento, vel eum capere et in pascua vult educere ; alterum est hominis suum damnum quærentis, dum captat ventum calidum, qui omnium maxime corporibus nocere solet.

2) Pascere in gladio et lanceis. Mich. V 6. Hunc loquendi modum exposui in *Nemrod.*

PASTOPHORIUM. 1. Mach. IX 38 et 57. Pastophoria erant cubicula seu promptuaria, in quibus necessaria ad templi ministerium et ornatum servabantur.

PASTOR. *Verba sapientium sicut stimuli, et quasi clavi in altum defixi, quæ per magistrorum consilium data sunt a pastore uno.* Eccle. XII 11. Pastor unus, i. e. summus, Deus est : qui nos per sapientes servos suos docendo, ad bonum stimulat, et ne a bono ad malum defluamus, potenter confirmat.

2) Tres pastores. *Succidi tres pastores in mense uno: et contracta est anima mea in eis: siquidem et anima eorum variavit in me.* Zach. XI 8. Moysen, Aaronem, et Mariam eorum sororem prophetidem uno mense abstuli: molestus enim mihi fuit hic populus, dum fidelis mihi esse desiit. Ita D. Hieronymus.

3) Pastor stultus. Zach. XI 15 sqq. Præmonstrare jubetur propheta Antichristum, quem grex Judæorum, vero Messiæ perduellium, pastorem sequetur. Ille vero gregem non tantum non juvabit, sed vastabit etiam, et ungulas ictibus diffringens prosternet. Sed ad extremum percutietur a Deo idolum hoc et falsus pastor, dum Pastor verus Christus gladio oris sui brachium impii feriet, eumque excæcabit.

PATIENTIA. *Tuere me ab his, qui persequuntur me: noli in patientia tua suscipere me;* noli, dum me inter tuos suscipis et agnoscis, tam diu et patienter dissimulare injurias, quibus me obruunt: *scito*, memento, *quoniam sustinui propter te opprobrium.* Jer. XV 15.

PATRUELIS. *Cantabo dilecto meo canticum patruelis mei vineæ suæ.* Is. V 1. LXX et Chaldæus pro patruele dilectum nominant. Hebraico more patruelis dici potest cognatus quilibet. Messiam itaque Isaias non modo dilectum, sed sensu etiam proprio patruelem seu cognatum dicere potuit, quia ex eadem cum Christo regia Davidis familia oriundus. Ait ergo: Præcinam dilecto et cognato lugubre carmen de ingrata sua vinea, quod ipse olim cantaturus est. Est enim hæc Isaiæ parabola omnino eadem, quam Christus Matth. XXI 33 sqq. proponit.

PAUCUS. *Domine a paucis de terra divide eos.* Ps. XVI 14. Separa eos a sanctis et electis, qui cæteris comparati semper sunt pauci.

PAVIMENTUM. *Lapsus falsæ linguæ, quasi qui in* (pro *a*, ut est in fonte græco) *pavimento cadens: sic casus malorum festinanter veniet.* Eccli. XX 20. Quam celeriter graviterque colliditur, qui a pavimento seu tecto æqualiter strato decidit: tam celer et gravis est lapsus, in quem homo fallax a lingua sua impellitur.

PAULO MINUS. *Nisi quia Dominus adjuvit me, paulo minus habitasset in inferno anima mea.* Ps. XCIII 17. Nisi Deus adfuisset, parum abfuit, quin occumberem, quin tumulum ac limbum subirem. *Paulo minus consummaverunt me in terra.* Ps. CXVIII 87. Parum aberat, quin vitam mihi eriperent.

PAX. Passim pro felicitate, pro omni genere prosperitatis. Inde salutationis illa formula: *Pax tibi* aut *tecum: Pax vobis.* illud etiam: *Vade in pace;* i. e. salvus esto, felices estote. *Propter fratres meos, et proximos meos, loquebar pacem de te,* o Jerusalem. Ps. CXXI 8. illorum

amore omnem tibi felicitatem precabar. *Statuit illi testamentum pacis, principem sanctorum et gentis suæ.* Eccli. XLV 30. Promisit illi certam et stabilem prosperitatem, eique principatum sacerdotii et gentis suæ decrevit. *Gloria in altissimis Deo, et in terra pax*, omnigena salus, et omne verum bonum, *hominibus bonæ voluntatis.* Luc. II 14. *Benedictus. qui venit rex*, Christus a Monte Oliveti Hierosolymam tendens, *in nomine Domini : pax in cœlo, et gloria in excelsis.* Luc. XIX 38. Triumphanti Domino, sibique ipsis, genus omne boni decerni in cœlo cupiunt, atque inde gloriam regnanti in excelsis Deo et Messiæ precantur.

2) *Erit iste pax.* Mich. V 5. de Messia. *Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum*, et inimicitias sedavit, *medium parietem maceriæ solvens*, ut eloquenter de Christo scribit Paulus Fphes. II 14. Vid. *Nemrod.*

3) *Factus est in pace locus ejus.* Ps. LXXV 3. hebraice, in Salem, i. e, in urbe Jerusalem ; cui pro more Bibliorum statim adjungitur in hebraico et latino : *et habitatio ejus in Sion.* Deus Hierosolymæ in templo montis Sion domicilium ceu in loco sibi proprio collocavit.

PAXILLUS. Rogavimus Dominum, inquit Esdras, uti *daretur nobis paxillus in loco sancto ejus.* 1. Esdr. IX 8. Paxillus tentoria figit, aliaque multa sustentat aut firmat. Stabilitatem ergo et quietam firmitudinem concedi petunt in loco sancto.

2) Paxillus, de Christo. Zach. X 4. Habes locum in Voc. *Angulus*, § 3.

3) Paxillus, de Pontifice. *Figam illum paxillum in loco fideli.* Is. XXII 23. *Auferetur paxillus, qui fixus fuerat in loco fideli.* ibid. v. 25. Hebraice est clavus. Summum Hebræorum Pontificem indicat, e quo in rebus sacris omnia pendebant.

PECCATOR. Bethsabea ad Davidem : *cum dormierit dominus meus rex cum patribus suis, erimus ego et filius meus Salomon peccatores.* 3. Reg. I 21. Si Adonias regno potitus fuerit, ego et Salomon suspecti erimus, tractabimur ut nocentes, insimulabimur criminum, et opprimemur.

PECCATRIX. Maria Magdalena dicitur *mulier, quæ erat in civitate peccatrix.* Luc. VII 37. *Nihilominus Magdalenam fuisse meretricem, calumniosum est.* Theophil. Raynaudus Operum t. 12, in Hoplotheca contra ictum Calumniæ, Sect. II serie 2, c. 8. ubi id solide prosequitur. Videant igitur oratores sacri, ne hoc dicere Zwingeri hæretici theatro, aut Ravisianæ officinæ centunculis, quam verbi Divini majestate sit dignius.

PECCATUM. *Quæretur peccatum illius, et non invenietur.* Ps. IX 36. Quidam de peccati emolumentis exponunt :

mortuo impio, quæretur, ubi jam sit potentia illa, deliciæ, auctoritas, quas peccatum ei attulit : nec invenietur. Sed in hebraico est : Quæres peccatum ejus, nec invenies : loquiturque David in hoc versu et proxime prioribus cum Deo ipso. Rationem peccatorum ab eo reposces : quam reddere miser non poterit.

2) Pro peccati pœna. *Nonne, si bene egeris, recipies; sin autem male, statim in foribus peccatum aderit?* Gen. IV 7. In captivitate *nos dispersisti in improperium, et in maledictum, et in peccatum.* Bar. III 8. Infames ubique sumus, et propter scelera exsecrabiles, quippe de quibus tam acerbas peccatorum pœnas Deus sumpserit. Huc referendus est fomes seu concupiscentia, ut loquimur; insignis peccati pœna, quæ in Paulinis epistolis peccatum aliquoties appellatur. Vid. *Respondeo.*

3) Loco hostiæ pro peccato. De Christo pro peccatis nostris immolato dicitur : *Eum, qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit* Pater cœlestis. 2. Cor. V 21. Sacerdotes *peccata populi mei comedent, et ad iniquitatem eorum sublevabunt animas eorum.* Os. IV 8. Alentur ex hostiis pro peccato : quas dum appetunt, delicta dissimulantes, populo sæpius peccandi occasionem præbebunt. Sic, ubi nos habemus, *Cur non comedistis hostiam pro peccato in loco sancto?* Lev. X 17; in fonte hebraico legitur, Cur non comedistis peccatum in loco sancto? Non idem sentio Num. XVIII 1, ubi non hostias, sed commissa a sacerdotibus piacula intelligi, ostendi in Voc. *Iniquitas*, § 2.

4) Pro immunditia legali. Sic puerperium Lev. XII 6 peccatum dicitur.

PECUS. *Pecora occisionis* Zach. XI 4; et *pecus occisionis*, ibid. v. 7; Judæi macello destinati, et Romanorum armis debiti. Pascit quidem stolida hæc et cervicis durissimæ pecora Messias, qui toto illo capite loquitur; conatur gregem ab interitu revocare; sed incassum. Amarissimum est, quod v. 6. dicit, traditurum se Judæos *in manu regis sui;* ut barbari, qui exclamarant, Non habemus regem nisi Cæsarem, hujus ipsius regis sui armis perirent.

PEDALIS. *Quæ habitas super aquas multas* Euphratis, o Babylon *locuples in thesauris, venit finis tuus pedalis præcisionis tuæ.* Jer. LI 13. impleta est mensura brevis tuæ felicitatis, quæ veluti unius pedis fuit; hebr. cubitus; nunc exscindenda es.

PEDES. *Si cum peditibus currens laborasti*, inquit ad Jeremiam Deus, *quomodo contendere poteris cum equis? cum autem in terra pacis securus fueris, quid facies in superbia Jordanis?* Jer. XII 5. Si tam graves tibi sunt cives tui in urbe exigua Anathoth, ut ferre vix possis;

qua ratione opponere te audebis principibus et sacerdotibus Hierosolymæ? Si ita quereris de quieto oppido, in quo securus ac tranquillus esse poteras : qualis inter fluctus urbis regiæ eris, quæ par est Jordani, cum intumuit?

PELLIS. Criminator Jobi *Satan ait : Pellem pro pelle, et cuncta, quæ habet homo, dabit pro anima sua.* Job. II 4. Vero simillimum est, quod Gaspar Sanctius, vir ingeniosus, eoque priores alii, censuerunt, *hoc esse proverbium, illis seculis, et Idumæis forsitan præcipue, familiare, quo significant antiqui, pro tuenda vita omnium rerum jacturam esse subeundam non illibenter.* Sanct. in Job. II § 13. Pro sua pelle, pro sua vita, dabit homo quidlibet aliud : seu pecuniam, in corio ab antiquis signatam : seu vestes suas, heroum more ferarum pellibus prætextas : seu gregum suorum, imo et liberorum vitam. Potest his, inquit calumniator Satan, æquiore animo carere Jobus, quandiu intacta relinquitur ipsius cuticula : hæc si tangatur, alia omnia apparebunt. Subtiliter advertit Pineda (hic, § 3) particulam hebraicam *bead* seu *behad*, quam noster vertit *pro*, sæpius in Divinis Litteris significare *super* : quod exemplis allatis vere confirmat (poterantque etiam plura afferri.) Inde sensum eruit : Pellem super pellem, bona alia super alia, et denique omnia sua dabit homo, ut vitam salvam eripiat.

2) Pelles pro tabernaculis. *Pelles eorum*, incolarum Cedar, *et omnia vasa eorum, et camelos eorum tollent sibi.* Jer. XLIX 29. Hostes tentoria eorum cum omni supellectile et gregibus capient. Habitasse illos in tabernaculis, non in domibus vecte ac sera munitis, narratur ibid. v. 31. *Pelles Salomonis*, Cant. I 5, explicatæ sunt in Voc. *Cedar. Extendens cœlum sicut pellem.* i. e. instar tentorii. Ita de Deo vates regius Ps. CIII 2. *Turbabantur pelles terræ Madian.* Hab. III 7. castra Madianitica.

PENDEO. *Populus meus pendebit ad reditum meum ; jugum autem imponetur eis simul, quod non auferetur.* Os. XI 7. Populus meus, juste a me desertus, suspenso animo exspectabit meum ad se reditum. Sed relinquam universos sub Assyriorum jugo : non liberabuntur. Quomodo (v. 8.) tractabo te, Israël? an te protegam? nequaquam, sed ut Sodomam et socias te delebo. Vix tamen hæc minatus est Deus, cum ad misericordiam rediens, liberatorem promittit, Christum videlicet, qui modo longe nobiliore populum electum congreget, et omni felicitate cumulet. v. 9.

PENNA. *Orietur vobis timentibus nomen meum Sol justitiæ, et sanitas in pennis ejus.* Mal. ult. 2. Pennæ per elegantiam hebraicam pro radiis. Cœlestes Solis hujus radii

sic illustrant animos, ut etiam sanent; imo et corporibus suprema illa judicii die (de qua ibid. v. 1) sanitatem et felicitatem perpetuam largietur.

PENTACONTARCHUS, seu Pentecontarchus. 1. Mach. III 55. Dux quinquaginta militum. Græcum.

PENTAPOLIS. Græcum. Sap. X 6. Regio quinque urbium, quarum caput erat Sodoma. Ut Decapolis regio decem urbium.

PENTECOSTE. Ex græco ad verbum transferas Quinquagesimam. Hebræis et nobis dies a Paschate quinquagesimus, quo illi legem in monte Sina, nos Spiritum Divinum in monte Sion accepimus.

PER. Pro in. Ez. XLV 24, et XLVI 5. de quibus dictum in *Ephi.* Modus loquendi similis latino illi : singuli denarii in singula capita.

PERCUTIO. *Super quo* (i. e. quare, quorsum) *percutiam vos ultra*? Is. I 5. Clementiæ est percutere, ut emendatio consequatur. Fecerat id Dominus, tentaverat omnia ; sed frustra.

2) Percutere fluctus. Populus electus *transibit in maris freto, et percutiet in mari fluctus, et confundentur omnia profunda fluminis.* Zach. X 11. superabit omnia pericula. Id propheta exprimit per imaginem Hebræis familiarem, scissi maris rubri, et Jordanis divisi.

PERDITIO. Pro morte : quo sensu cum accipitur, additur et *infernus* aliquando. *Infernus et perditio nunquam implentur : similiter et oculi hominum insatiabiles.* Prov. XXVII 20. Humana cupiditas non minus est insaturabilis, quam tumulus aut locus animorum post mortem, vel mors omnia perdens. Eodem sensu junguntur in illo Jobi : *Nudus est infernus coram illo*, Deo, *et nullum est operimentum perditioni.* Job. XXVI 6. Notissimus ei status est corporum et animorum post mortem ; et ipsius mortis tempus, locus, modus. *Perditio et mors* Job. XXVIII 22 videntur spiritus damnatos et animas justorum in limbo significare.

PERDIX. Furatur aliena ova, et pullos excludit. *Perdix fovit, quæ non peperit :* sed pulli, audita veræ matris voce, ad illam confugiunt ; sic qui *fecit divitias, et non in judicio ;* qui inique congessit opes : non perfruetur : *in dimidio dierum suorum*, sive in medio felicitatis cursu, sive per immaturam mortem, *derelinquet eas, et in novissimo suo erit insipiens :* ad extremum agnoscet, agnoscentque et alii, stultum eum laborem fuisse. Jer. XVII 11.

PERDUCO. *Hostes ipse Dominus perduxit.* Eccli. XLVI 4. scilicet ad Josuen, ejusque manibus cædendos tradidit.

PEREFFLUO. *Ne forte pereffluamus.* Hebr. II 1. ne pereamus ; instar liquoris undique effusi.

PEREGRINATIO. *Omnis misericordia faciet locum unicui-*

que secundum meritum operum suorum, et secundum intellectum peregrinationis ipsius. Eccli. XVI 15. Omne beneficium cuicunque præstitum inveniet locum præmii in cœlo, ubi merces reddetur pro merito, et secundum prudentiam, qua vitam quisque exegit.

2) Peregrinatio Lot; i. e. Lot peregrinus. Eccli. XVI 9. Exsecratus est Deus superbum cor Sodomæ, et viciniæ, quæ Loto hospiti non pepercit. Sic peregrinatio puerorum Dei, Sap. XII 7, est populus Dei peregrinus, seu filii Israël peregrinantes. Contextum illum paulo abstrusiorem illustrabo Voc. *Sacramentum.*

PEREGRINOR. Pro admirari, percelli novitate rei. *Nolite peregrinari in fervore, qui ad tentationem vobis fit, quasi novi aliquid vobis contingat.* 1. Petr. IV 12. Nolite mirari, nolite peregrinum ducere aut novum, si ab æstuante adversario, aut urente ærumna tentemini.

PEREGRINUS. Cum Deus judex ultimo supplicio reos afficit, est hoc *alienum opus ejus : - - - - - peregrinum est opus ejus ab eo.* Is. XXVIII 21. Dei enim natura est, beneficum et liberalem esse : pœnas expetere, nos eum flagitiis cogimus.

PEREO. *Peribit fuga a pastoribus, et salvatio ab optimatibus gregis.* Jer. XXV 35. Non poterunt fugere, aut stragem avertere. *Peribit fuga a veloce.* Amos II 14. Ne veloces quidem effugient. *Periit fuga a me.* Ps. CXLI 5. Nullum superest mihi effugium.

PERIBOLUS. *In peribolo sanctorum.* 1. Mach. XIV 48. in porticibus ambientibus locum sanctum ; de templo sermo est.

PERIZOMA. Primi parentes *consuerunt folia ficus, et fecerunt sibi perizomata.* Gen. III 7. velamenta, cinctus, quodammodo subligacula.

PERMANEO. Rex a Deo electus (Christus) *permanebit cum sole, et ante lunam, in generatione et generationem.* Ps. LXXI 5. *Ante solem permanet nomen ejus.* ibid. v. 17. *ante*, i. e. coram. Manebit in perpetuum, quandiu sol et luna fulgebunt; periphrasis poëtica.

PERPENDICULUM. *Extendetur super eam*, Idumæam, *mensura, ut redigatur ad nihilum, et perpendiculum in desolationem.* Is. XXXIV 11. Sic omnia vastabuntur, et evertentur, ut sola terræ superficies supersit, tanquam ad mensuram perpendiculo complanata.

2) *Perpendiculum extendetur super Jerusalem.* Zach. I 16. Urbs sancta denuo ædificabitur : templum ac domus civium instaurabuntur.

PERSONA. *Non accipiet Dominus personam in* (contra) *pauperem, et deprecationem læsi exaudiet.* Eccli. XXXV 16. Non respiciet nobilitatem aut potentiam eorum, qui pauperes opprimunt ; sed preces et gemitus læsorum audiet.

PERVERTO. *Cum sancto sanctus eris, cum viro innocente innocens eris : et cum electo electus eris, et cum perverso perverteris.* Ps. XVII 26 sq. Præstans Psalmorum interpres Georgius Heserus in hunc locum ait : *Prorsus horum versuum alius sensus est, quam vulgo existimetur.* Non de societate hominum bona malave agitur : sed hæc de Deo ipso dicuntur, cum quo loquitur David. Ita contextus demonstrat, et interpretum Patrumque torrens : quorum explanationes feliciter collegit uberrimus omnium Thomas le Blanc, T. II, in l. d. *Tu enim, o juste hominum arbiter, piis pium te exhibebis, bona illis plena manu affundens : et innoxiis innoxium te præbebis, nullis eos incommodis afficiens, aut affici permittens. Atque cum eo, qui non vulgari studet sanctitati, summa te ac singulari propensione benignum munificumque præstabis. Cum eo autem, qui distorta mente a te ad creaturas avertitur, modum quoque a tua benignitate alienum atque insolitum servabis, severa ab eo pœna repetita.* Veteres autem scriptores, e sanctissimis etiam ac doctissimis aliqui, cum hæc de probis improbisque sociis usurparunt, non ut Davidicum aut Divinum testimonium, sed ut vulgatum proverbium attulisse credendi sunt. Si quis aliter, humanum aliquid passus est, cui veritas, et psalmus, et ipse, ut Heserus loquitur, *nexus omni contentione reclamat.*

PES. *Non veniat mihi pes superbiæ, et manus peccatoris non moveat me.* Ps. XXXV 12. Chald. Ne occurrat mihi pes superbi. Ne permitte, o Deus, ut superbus hostis ad me appropinquet, et manu impia me commoveat, ac de statu dejiciat. Sed illud, quod in hunc locum notissimus asceta pie commentus est, superbiæ unum duntaxat pedem esse, ideo facile eam sterni ; non modo alienissimum est hoc loco, sed ab ipsa rerum natura abhorret : nam uno pede euntem, seu ad me accedentem, concipere animo, notio pugnans est : cum gressus alternari ac promoveri uno pede non magis possit, quam una ala volari.

PESSIMO. Id est, pessimis modis vexo. *In ira flammæ devoretur, qui salvatur : et qui pessimant plebem tuam, inveniant perditionem.* Eccli. XXXVI 11. Si quis iniquorum evaserit e periculis cæteris, eum ira tua incensa consumat, seu vivum, seu mortuum in ergastulo sempiterno : et qui tantopere populum tuum exagitant, interitu involutos denique se deprehendant. Alibi Siracides vetat immodicam suspicere ægritudinem propter carorum mortem : *neque enim est conversio*, i. e. reditus e sepulcro ; *et huic*, mortuo, *nihil proderis, et te ipsum pessimabis*, tibi graviter nocebis. Eccli. XXXVIII 22. *Quid ex hoc pessimabor* ? Eccli. XI 26. Quid detrimenti mihi res hæc inferet ?

PETRA. *Nunquid deficiet de petra agri nix Libani? aut evelli possunt aquæ erumpentes frigidæ et defluentes?* Jer. XVIII 14. Juga Libani, superficiem latam et amplam instar agri habentia, semper nivibus teguntur. Citius videbatur summum Libani dorsum nive cariturum, aut exhauriri posse aquæ perennes e montibus erumpentes; quam fore unquam, ut populus meus oblivisceretur mei. Attamen *oblitus est mei populus meus.* v. sq.

2) Petra deserti. Is. XVI 1. Petra Moab, Arabiæ urbs, unde Ruth Moabitis, Christi per Davidem futura avia, in Judæam migravit. Ideo ex loco emitti dicitur Agnus Dominator terræ, ut in Voc. *Agnus* memoratum.

PETRUS. Vide *Cephas.*

PHALEG. Hebraice divisio. Ita dictus infans, *eo quod in diebus ejus divisa sit terra.* Gen. X 25.

PHANUEL. Hebraicum; facies Dei. *Vocavitque Jacob nomen loci illius*, ubi luctatus fuerat cum cœlesti genio ad auroram usque, *Phanuel, dicens: Vidi Deum facie ad faciem.* Gen. XXXII 30.

PHARAN. Montis ac regionis desertæ Pharan mentio sæpius in Pentateucho occurrit. Memorabile præ cæteris illud est, quod eo loco Moyses jubente Deo septuaginta judices populi elegit, qui ibidem Spiritu Divino impleti sunt. Num XI 16 et 24 sq. *Deus ab Austro* (hebraice Theman) *veniet, et sanctus de monte Pharan.* Hab. III 3. *veniet* pro *venit*: futurum enim et præteritum in stylo poëtico Hebræi passim commutant. Respicit ad illud Mosaicum: *Dominus de Sinai venit, et de Seir ortus est nobis: apparuit de monte Pharan, et cum eo sanctorum millia: in dextera ejus ignea lex.* Deut. XXXIII 2. Observa, Idumæam, quæ respectu terræ sanctæ australis est, pluribus nominibus appellari; Edom, ab Esau Idumæi populi parente, qui Edom dictus, i. e. rufus; Seir, a monte Seir, qui ab eodem Esau (Seir enim pilosum significat) id nomen traxit; Theman, a Themane Esavi nepote, qui ibidem regnaverat. Jam prophetam utrumque audiamus: A monte Sinai, et ex Idumæa seu Themanitide, cujus est mons Seir, et a solitudine montis Pharan Deus ab australi plaga sensim populum suum in Palæstinam sursum eduxit, postquam in Sina, millibus angelorum comitantibus, legem suam igneam Hebræis tradiderat. Allegorice de Christo, Bethlehemi nato, quæ urbs in australi terræ sanctæ tractu sita est. Idem cum ante Christianum populum ascendisset in promissum cœleste regnum, septuaginta discipulos Spiritu Sancto implevit, igneo igneæ suæ legis interprete.

PHARAO. Non unius hominis nomen, sed regibus Ægypti commune. Ita videmus Pharaonem eum, sub quo Josephus patriarcha vixit, temporibus, moribus,

rebus gestis, et in Hebræos voluntate longissime distantem a Pharaone illo, *qui ignorabat Joseph* (Ex. I 8) et nesciebat Dominum (Ex. V 2) a quo denique cum exercitu fluctibus oppressus interiit. Elias Hutterus, vir linguarum studiosissimus, in Harmonico suo, ad Radicem *Para* (auctor *Parah* scribit) affinitatem reperit inter nomen *Pharao*, et nostrum *Liber Baro*, ac germanicum *Frey* et *Frau* : quam derivationem quotusquisque persuaderi sibi passurus sit, ipse viderit.

PHARES. Gen. XXXVIII 29. Hebraicum. q. d. divisio.

PHARETRA. Eccli. XXVI 15. De filia lasciva dictum, quæ cupiditatem obvia quavis occasione expletura est. Locus totus est in Voc. *Palus*.

PHASE. De Paschate dicitur : *est enim Phase, id est, transitus, Domini.* Ex. XII 11. Cave putes, intelligi transitum populi per mare rubrum : indicatur enim transitus angeli exterminatoris, qui domos Hebræorum præteriit, cum sobolem Ægyptiorum trucidaret. Nomenclationem hanc ipse Moyses indicat Ex. XII 27. *Victima transitus Domini est, quando transivit super domos filiorum Israël in Ægypto, percutiens Ægyptios, et domos nostras liberans.* Ubi in fonte hebraico *transitus* est *pésach*, et *transivit* ejusdem vocabuli Radix *pasach* : ut videas, alterum alterius rationem reddere. Cur autem pro hebraico *Pésach* græce latineque versum est *Phase ?* Ea est ratio, quod Græci Romanique aspiratam *ch* in vocabulorum fine non ament. Quapropter et *Thare, Core, Noe, Jephte* seu *Jephthe*, hebraicis *Terach, Kórach, Nôach* monosyllabo, *Iiphtach* subrogata sunt.

PHASSUR. Cum Phassur sacerdos injuria gravissima Jeremiam læsisset, pœnam ei propheta denuntiavit, nomen immutans : *Non Phassur vocavit Dominus nomen tuum, sed Pavorem undique.* Jer. XX 3. Hebraicum *Phaschchur*, inquit peritissimus Bibliorum Regiorum editor Arias Montanus t. VIII in Onomastico, principem significat libertate abutentem seu luxuriantem. At Deus, Posthac, inquit, vocaberis *non Tumor, sed Timor* : ut venuste expressit Cornelius a Lapide in hunc locum. Vid. *Nomen*. 6.

PHETROS. Inter provincias alias, e quibus rediture sunt reliquiæ populi electi, numeratur et *Phetros*, hebr. *Pathros*. Is. XI 11. Est regio Phatures in Ægypto, quo Judæi tempore belli fugerant. Jer. XLIV 1. Regionis hujus Phatures mentio fit etiam Jer. XLIV 15, Ez. XXIX 14, et Ez. XXX 14. ubi semper in hebraico *Pathros* iisdem litteris et punctis vocalibus legitur, quibus in Isaia l. d.

PHIALA. *Bibentes inebriabuntur quasi a vino, et replebuntur ut phialæ, et quasi cornua altaris.* Zach. IX 15.

De Messiæ discipulis, ecclesiam propagaturis, allegoriam bellicam propheta cœperat; eam persequens, hostili sanguine, inquit, tantum satiabuntur, quantum phialæ templi vino implentur : et sicut altaris cornua victimis onusta sunt, ita illi cunctos hostes Messiæ, dæmones, eorumque ministros, et crimina copiosissime debellabunt.

PHILISTHIIM. Philisthæi, plurali numero, cujus nota est in Hebræorum nominibus syllaba *im* ad finem. Cave itaque, ne dicas scribasve cum illo poeta sacro, *Philisthiim primus, Philisthiim secundus :* id enim perinde est, ac si diceres, *Saxones primus, Burgundiones secundus :* cum grammatica poscat, *Saxo*, *Burgundio*, *Philisthæus*, primus aut secundus.

PHISON. Gen. II 11. Ganges.

PHYLACTERIUM. Græcum. Præceperat in lege Deus, de verbis suis loquens : *Ligabis ea quasi signum in manu tua, eruntque et movebuntur inter oculos tuos.* Deut. VI 8. Membranas ergo in fronte brachiisque gestabant, in quibus essent verba legis inscripta; eas *phylacteria* appellabant, tanquam *custodias*, quæ verbum Divinum servarent. Pharisæi et scribæ damnantur, quod omnia sua facerent, ut ab hominibus viderentur : *dilatant enim phylacteria sua, et magnificant fimbrias.* Matth. XXIII 5. De fimbriis hoc erat mandatum : *Funiculos in fimbriis facies per quatuor angulos pallii tui, quo operieris.* Deut. XXII 12. atque ipse color præscriptus erat, hyacinthinus, seu cæruleus. Num. XV 38. Tam fimbrias has, quam membranas, ad pompam et speciem latiores, quam cæteri omnes, Pharisæi et scribæ ferebant, ut virtute ac legis amore omnibus aliis antecellere crederentur.

PIGNORATUS. *Super vestimentis pignoratis accubuerunt juxta omne altare : et vinum damnatorum bibebant in domo dei sui.* Amos II 8. Israëlitæ impii, si quos repererant diis infensos, eos exhauriebant, ut vestes etiam dare pignori cogerentur : quosdam et supplicio addicebant. Coram diis postea suis, innocentium spoliis incubantes, compotationibus indulgebant.

PILA. *Ululate habitatores Pilæ.* Soph. I 11. Pilam dicit vallem Siloë, seu partem inferiorem Solymæ a torrente Cedron ad fontem Siloam usque. Respicit autem simul ad pilam sive mortarium : quia incolæ contundendi et conterendi a Chaldæis erant.

PILOSUS. Inter diruta ædificia habitabunt dracones, et struthiocameli : *et pilosi saltabunt ibi.* Is. XIII 21. LXX vertunt dæmonia. Spectra Faunorum et Satyrorum specie. Fortassis feræ pilosæ et hirsutæ.

PINGUIS. *Manducaverunt et adoraverunt omnes pingues*

terræ. Ps. XXI 30. Non modo pauperes, ut v. 27 dixerat, sed etiam opulentissimi et potentissimi quique adorabunt et comedent Panem illum, quem Christus reliquit ante mortem : de hac enim totus ille psalmus est. *Mittet Dominator Dominus exercituum in pinguibus ejus tenuitatem: et subtus gloriam ejus succensa ardebit quasi combustio ignis.* Is. X 16. Copiam fortissimorum ducum in exercitu Sennacheribi Deus ad paucitatem rediget nocturna illa strage : et gloriosa ejus castra tanquam rogum ira Omnipotentis incendet. Deus velut ignis Judam illuminabit, hostes ceu spinas et vepres comburet.

2) Pinguia; i. e. victimæ pingues. *Vota pinguium vestrorum non respiciam.* Amos V 22. Aspernor preces et hostias vestras pinguissimas : nam et diis easdem immolatis, nec unquam peccare desinitis.

PISCINA. *Ninive quasi piscina aquarum aquæ ejus ; ipsi vero fugerunt : state, state; et non est qui revertatur. Diripite argentum, diripite aurum : et non est finis divitiarum*, etc. Nahum, prophetarum minorum eloquentissimus, II 8 sq. Aquæ sunt populi, seu incolæ Ninives innumeri : quos et v. 6 fluvios appellarat; *ejus* pronomen pleonasticum, more hebraico. Quemadmodum ruptis piscinæ aggeribus, aquæ pleno impetu effunduntur, ita incolæ, ubi hostis per apertas ubique portas irrupit, catervatim se fuga abripiunt. Inclamat quidem destituta a suis Ninive : State! state, nec me in discrimine supremo deserite! Sed nemo audit, nemo ad arma revertitur. Aliæ exoriuntur voces, quibus Chaldæi victores ad diripiendas manubias se mutuo adhortantur. Prædas, exclamant, agite! auri argentique vis suppetit, infinitus thesaurus est.

2) Piscina inferior. Piscina vetus. Is. XXII 9 et 11. Hinc sitim levabant obsessi, qua non minus quam fame gravissime torquebantur. Increpantur autem, quod humana præsidia potius, quam Dei opem requirerent.

PISCIS. Qui fit, ut hominum non major te cura tangere videatur, o Deus, quam piscium aut vermium? *Facies homines quasi pisces maris, et quasi reptile non habens principem.* Hab. I 14. Chaldæus quasi in piscatu nunc hamo singulos, nunc reti aut nassa turbas capit; nunc urbem aut oppidum, nunc regionem totam abstrahit; nosque haud secus ac vermes conterit.

PISTICUS. Magdalena *accepit libram unguenti nardi pistici pretiosi, et unxit pedes* JESU. Joan. XII 3. Alii locum aliquem suspicati sunt, unde nardus illa esset advecta; verum nullus unquam reperiri locus huic rei idoneus potuit. Alii pisticam nardum, tanquam fidelem, dictam esse putarunt : quod *pistis* græce sit fides; ergo laudari Magdalenæ unguentum existimarunt, quod

non ex pseudonardo, ut sæpe fit, aut mixtum esset, sed sincerum et merum. Sed græce periti sciunt, adjectivum *fidelis* a græco *pistis* non esse *pisticos*, sed *pistos :* quamobrem parum felicem hanc derivationem non possunt non repudiare. Multo firmior est magnorum interpretum Cornelii et Calmeti opinio, errore librariorum translatas paululum esse litteras, et loco nostræ nardi, ut hodie legitur, *pistikes*, ab evangelista scriptum esse *spikites ;* id nardum spicatam sive spicanardum significat, qui succus est generosior e nardi spicis, cum deterior e foliis exprimeretur. Sane constat ex Marco, fuisse id *alabastrum unguenti nardi spicati pretiosi.* XIV. 3.

PITTACIUM. Græcum, Latinis quoque non ignotum. Gabaonitæ, ut e longinqua patria venire crederentur, ostentabant vetera omnia, saccos, panes, utres, vestes, *calceamentaque perantiqua, quæ ad indicium vetustatis pittaciis consuta erant,* refecta plagulis, segmentis corii resarta. Jos. IX 5.

PLACEO. *Nec enim omnia possunt esse in hominibus : quoniam non est immortalis filius hominis, et in vanitate malitiæ placuerunt.* Eccli. XVII 29. Nemo hominum perfectus omni ex parte est : sicut enim morti et corruptioni, ita et errori ac peccato obnoxii vivimus, et vanitate malitiæ delectamur. Vid. *Ambulare.*

PLACOR. Pro jucunditate. *Complectentur placorem ejus,* Sapientiæ. Eccli. IV 13. græce : implebuntur lætitia.

2) Pro placito, seu voluntate. *In præcepto ipsius, Dei, placor fit, et non est minoratio in salute ipsius.* Eccli. XXXIX 23. Græca sententiam hanc aperiunt : Quod illi placuerit, hoc secundum ipsius præceptum fit : et si salutem impertire velit, nemo eam impedire poterit aut imminuere.

PLAGA. *Quomodo si eruat pastor de ore leonis duo crura, aut extremum auriculæ : sic eruentur filii Israël, qui habitant in Samaria in plaga lectuli, et in Damasci grabato.* Amos III 12. Israëlitæ, qui vitulos adorabant, spem securitatis reposuerant tum in asperitate montosæ et pæne imperviæ suæ regionis circa Samariam, tum in Syrorum suppetiis. Sed hæc spes plerosque fallet, inquit Amos, suo more similitudinem e pascuis afferens. Rapietur ab hoste Israël, ut imbecilla ovis a truculento leone : et tantula pars remanebit, quantula est auris extrema, vel crus unum et alterum, leoni fugienti a pastore excussum. Omnibus propemodum in captivitatem abreptis, pauculi persistent in loco sui lectuli, Samariæ, vel Damasci Syriæ, in quibus vana spe sopiti acquiescebant.

PLAGO. A falsis prophetis redit Zacharias ad Messiam,

a quo Caput illud auspicatus erat. *Dicetur ei : Quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum? Et dicet : His plagatus* (vulneratus) *sum in domo eorum, qui diligebant me*, qui mihi tam cari, ipsi quoque me olim dilexerant. Zach. XIII 6.

PLANGO. *Vocabunt agricolam ad luctum, et ad planctum eos, qui sciunt plangere.* Amos V 16. Ut Romani præficas habebant, ita Hebræi lamentarios et lamentarias, sive in funere, sive in luctu alio, publico aut privato. Unde illud : *vocate lamentatrices.* Jer. IX 17. Et filia principis defuncta, adsunt ad funus *tibicines*, Matth. IX 23. Quos quidem næniarum tibicines magna interdum mercede conductos esse, videmus apud Flavium Josephum l. III de Bello Jud. c. 15.

PLANUS. *Quis tu mons magne coram Zorobabel? in planum.* Zach. IV 7. Diabolus instar excelsi montis Zorobabeli et omnibus recte credentibus et viventibus obstat. Deprimetur tamen, et in nihilum redigetur per Christum.

PLATEA. Pro foro rerum venalium. Benadad rex Syriæ, dum fœdus offert Achabo regi Israël, inter alia inquit; *Plateas fac tibi in Damasco.* 3. Reg. XX 34. quibus verbis tribuebatur jus importandi genus omne mercium sine vectigalibus, et, ut aliqui autumant, jus quoque vectigalium.

PLAUSTRUM. Vox Domini : *Stridebo subter vos, sicut stridet plaustrum onustum fœno.* Amos II 13. Similitudo pastoralis, quales amat propheta hic; *subter vos*, hebraismus : in terra vestra. Peccatorum vestrorum onere pressus, sonum edam altissimum, ut vestrum supplicium ab incolis accolisque exaudiatur.

2) Plaustrum triturans. *Posui te quasi plaustrum triturans novum, habens rostra serrantia : triturabis montes, et comminues : et colles quasi pulverem pones. Ventilabis eos, et ventus tollet, et turbo disperget eos.* Is. XLI 15 sq. Disertissima imagine ostendit, quanta efficacitate Israël suos hostes, Christi Ecclesia deorum superstitionem funditus eversura sit. Trituram plaustris nunc quoque multi peragunt. Rostra *serrantia*, rotarum canthis præfixa, instar serræ dissecant omnia, in quæ incubuerint.

PLECTA. 3. Reg. VII 29. Interpres noster ipse, eodem hoc versu, vocabulum hebraicum, quod *plectas* verterat, interpretatur juncturas. Eodem modo explicant LXX.

PLENITUDO. *Nemo autem immittit commissuram panni rudis in vestimentum vetus : tollit enim plenitudinem ejus a vestimento, et pejor scissura fit.* Matth. IX 16. Plenitudo hic dicitur, quod in eadem similitudine Marc. II 21 *supplementum*; plagula nimirum, sive segmentum panni, quod sarciendæ scissuræ causa assuitur.

PLENUS. *Dies pleni invenientur in eis.* Ps. LXXII 10. Totius loci enodatio, qua non parum indiget, exstat in *Converto*, § 2.

PLUMARIUS. Cum pro artifice ponitur, phrygio est. Ejus *opus* in Bibliis *plumarium* dicitur, acu videlicet pictum et varium, ad similitudinem avium, quæ pennis discoloribus a natura ornatæ sunt. Exod. XXVI. 1.

PLURIMUS. *Fide plurimam hostiam Abel, quam Cain, obtulit Deo.* Hebr. XI 4. Superlativus pro comparativo: meliorem, acceptiorem, quam Cainus.

PLUVIA. *Pluviam voluntariam segregabis Deus hæreditati tuæ: et infirmata est, tu vero perfecisti eam.* Ps. LXVII 10. Hæreditas Dei est populus ab eo electus: qui cum infirmus deficeret, erectus et corroboratus est misso divinitus manna, instar copiosissimæ pluviæ, non naturalis et necessariæ, sed sponte ac singulari Dei benevolentia quotidie decidentis.

PODERES. Vestis talaris, qua Sap. XVIII 24. Aaron indutus narratur. Si sequaris justitiam, *indues quasi poderem honoris*, vestem splendidam, et magnificam. Eccli. XXVII 9. et *in die agnitionis*, judicii Divini, *invenies firmamentum.* ibid. Christum etiam *vestitum podere* Joannes vidit Apoc. I 13.

POENITENTIA. In Eliæ prophetæ elogio dicitur: *Qui ungis reges ad pœnitentiam* (græce, ad retribuendum) *et prophetas facis successores post te.* Eccli. XLVIII 8. Sic enim Eliæ præceperat Dominus: *unges Hazaël regem super Syriam: et Jehu filium Namsi unges regem super Israël: Elisæum autem - - - - unges prophetam pro te.* 3. Reg. XIX 15 sq. Non per se quidem Elias, sed Elisæi ministerio, Hazaëli Syriæ, Jehu Israëlis imperium denuntiavit. 4. Reg. VIII 13 et IX 2 sqq. Per hos reges Deus retribuit Hebræis impiis, quod eorum scelera merebantur, ut salubri terrore perculsi ad pœnitentiam adducerentur.

POLYMITUS. Græcum: varius, versicolor. Talis Josephi adolescentuli tunica, Gen. XXXVII 3; et Pontificis *superhumerale - - - opere polymito*, Exod. XXVIII 6. Eorum artifex dicitur *polymitarius*, quod nomen in Exodo aliquoties occurrit.

POMUM. *Polluerunt templum sanctum tuum: posuerunt Jerusalem in pomorum custodiam.* Ps. LXXVIII 1. Hebraice: posuerunt Jerusalem in cumulum ruderum, seu acervum lapidum. Ipse noster interpres vocabulum illud hebraicum Jer. XXVI 18, Mich. I 6, et III 12, reddit *acervum lapidum.* Hostes urbem sanctam ita diruerunt, ut solus lapidum acervus supersit, quo agri aut pomarii custos tegere se possit.

PONDUS. *Pondus et pondus, mensura et mensura*, du-

plex pondus, inæqualis et iniqua mensura; *utrumque abominabile est apud Deum.* Prov. XX 10. *Abominatio est apud Dominum pondus et pondus: statera dolosa non est bona.* ibid. v. 23.

PONO. *Beatus vir, cujus est auxilium abs te: ascensiones in corde suo disposuit, in valle lacrymarum, in loco, quem posuit.* Ps. LXXXIII 6 sq. Quis locum posuit? Deus, inquit D. Augustinus; homo ipse, inquiunt alii. Disposuit in animo suo ascensus ex hac lacrymarum valle, quemcunque ejus vallis locum seu ipse elegit, seu a Deo sibi designatum accepit. Elegantissime hebraica: Transeuntes in vallem fletus, fontem ponent eam; atque ita vertit B. Hieronymus. More nostro diceres: Vallem hanc fletus, per quam transeunt, in perennem lacrymarum scaturiginem convertent.

2) *Ponam in salutari.* Ps. XI 6. Ego, inquit Deus, in tuto eos collocabo, ego salvos eos præstabo.

3) Ponere consilia, dolorem. *Quandiu ponam consilia in anima mea, dolorem in corde meo per diem?* Ps. XII 2. Quandiu apud me consilia versabo? quandiu dolore hoc animum totos dies cruciabo?

4) Ponere verba. *Quis me potest arguere esse mentitum, et ponere ante Deum verba mea?* Job. XXIV 25. ult. Quis coram Deo accusare me de verbis mendacibus potest?

5) Ponere oculum. *Posuit oculum suum super corda illorum, ostendere illis magnalia operum suorum.* Eccli. XVII 7. Benigne illos respexit Dominus, et eorum corda illustravit, ut magnitudinem operum ejus intelligerent.

6) Ponere, pro designare, describere. Ezechieli præcipitur: *Pone tibi duas vias, ut veniat gladius regis Babylonis.* Ez. XXI 19. Sicut idem propheta IV 1. jussus erat Hierosolymam delineare supra laterem, ita nunc ad eum dicitur: Designa bivium, seu ductam a Babylone viam, per quam venturus est Nabuchodonosor, quæque in duas vias discedat, alteram a dextera Hierosolymam versus, alteram a læva ad urbem Rabbath Ammonitidis caput. In hoc bivio rex ope belomantiæ (divinatio est per sagittas commixtas) explorabit, utram harum urbium prius oppugnare expediat. Sors autem indicabit Hierosolymam.

7) *Posuit pluvias eorum grandinem, ignem comburentem in terra ipsorum.* Ps. CIV 32. Loco pluviæ immisit Deus in Ægyptios grandinem, et igneam quidem: nam *grando et ignis mista pariter ferebantur.* Exod. IX 24.

POPULUS. Dicitur aliquando de animantibus rationis expertibus: ut ostendi Voc. *Draco*, § 4.

Populus furoris mei. Vide *Regnum.*

PORTA. Pro judicio; quia ad urbis portam judicia exercebantur. Job de se: *Procedebam ad portam civitatis*,

et in platea parabant cathedram mihi, sellam judicialem. Job. XXIX 7. *Cum viderem me in porta superiorem.* Job. XXXI 21. potentiorem in judicio ; utpote judex, et princeps. *Adversum me loquebantur, qui sedebant in porta*, judices : *et in me psallebant, qui bibebant vinum*, divites. Ps. LXVIII 13. illi sermonibus, hi probrosis carminibus me insectabantur. *Neque conteras egenum in porta.* Prov. XXII 22. Ne pauperem in judicio opprimas. *Beatus vir, qui implevit desiderium suum ex ipsis : non confundetur, cum loquetur inimicis suis in porta.* Ps. CXXVI ult. Hebraice : Beatus vir, qui implevit pharetram suam ex ipsis : non erubescent, cum loquentur inimicis in porta. Ingeniose pharetram, quia versu præcedente filios robustos appellarat sagittas. Nimirum ut ii, qui pharetram habent lectissimis sagittis instructam, hostis occursum non metuunt : ita hujusmodi familia Deo cara, pater et filii, inimicorum delatione neutiquam territi, audacter in judicio respondebunt.

2) Portæ populorum. Maligna Tyrus, malis Hierosolymæ læta, exclamat : *Euge confractæ sunt portæ populorum, conversa est ad me : implebor, deserta est.* Ez. XXVI 2. Portas populorum vocat Solymam, quod omnes Hebræorum tribus, imo et alii populi, eo confluerent. Ejus commercia nunc ad se transitura gaudet, et, illa prostrata desertaque, se impletum ac locupletatum iri sperat.

3) Portæ fluviorum. De vastatione Ninives : *Portæ fluviorum apertæ sunt, et templum ad solum dirutum.* Nah. II 6. Portas fluviorum interpretari solent portas populorum, qui tanquam fluvii in urbe hac redundabant. Nisi forte placet simpliciter accipi pro portis ad flumina pertinentibus, et ideo nomen ab iisdem nactis : ut apud nos quoque alia Danubii porta dicitur, alia Isaræ, Albis, Rheni, Padi. Dejectæ e cardinibus portæ sunt, templum Nesroch funditus sublatum.

4) Portæ mortis. *Qui exaltas me de portis mortis : ut annuntiem omnes laudationes tuas in portis filiæ Sion.* Ps. IX 15. Eripis me proximis moriendi periculis : ab ipso mortis aditu, a crepidine sepulcri me retrahis. quare beneficia tua omnia laudabo ad Hierosolymæ portas, ubi propter judiciorum celebritatem maximi hominum concursus fiunt.

PORTENDO. *Audi Jesu sacerdos magne, tu et amici tui, qui habitant coram te, quia viri portendentes sunt.* Zach. III 8. Sicut Jesus sacerdos Christum Jesum, sic ejus amici, sacerdotes justi, Christi discipulos portendebant seu præmonstrabant. Viri hi sunt figura sive imago futurorum.

PORTO. Christus *omnes male habentes curavit : ut adim-*

pleretur, quod dictum est per Isaiam prophetam, dicentem : Ipse infirmitates nostras accepit, et ægrotationes nostras portavit. Matth. VIII 17. *Vere languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit : et nos putavimus eum quasi leprosum, et percussum a Deo, et humiliatum.* Is. LIII 4. Pro nostro *portavit* hebraice est *savál*, vox ita ambigua, ut latina *tulit*, quod et auferre significat, et perferre. Utrum utri conveniat, facile demonstrat contextus ; in Matthæo morbos abstulit : nam *male habentes curavit*, et per hoc implevit, quod Esaias prædixerat ; in Isaia ipse pertulit : vides enim *leprosum, percussum, humiliatum.*

2) Portare judicium. *Angeli - - - - non portant adversum se exsecrabile judicium.* 2. Petr. II 11. in græco fonte est : *blasphemum judicium.* Genii boni malos non condemnant, non eis maledicunt ; sed judicium Deo relinquunt. Sic Michaël *cum diabolo disputans - - - - de Moysi corpore, non est ausus judicium inferre blasphemiæ*, exsecrari impium ; *sed dixit : Imperet tibi Dominus.* Judæ v. 9.

POSSESSIO. *Impleta est terra possessione tua.* Ps. CIII 24. Quidquid in universa terra reperitur, quidquid terram implet, id tu possides, o Deus ; neque terram solum, sed (v. sq.) et mare magnum, et littoribus tam longinquis inclusum.

POSSIDEO. Judas Christi proditor *possedit agrum de mercede iniquitatis, et suspensus crepuit medius.* Act. I 18. Quomodo possedit, qui *projectis argentis in templo recessit, et abiens laqueo se suspendit?* Matth. XXVII 5. Placet Joannes Alba, qui in Electis ait, esse hypallagen, pro, Possessus est, emptus est ager pretio illo iniquissime parto.

2) *Possidunt parvuli stultitiam.* i. e. ea pascentur, ea fruentur. Prov. XIV 18. Pueriles animi puerilia amant, et sectantur.

POSSUM. *Non potero ad eam.* i. e. cogitando pertingere. Ps. CXXXVIII 6. Scientiam tam admirabilem capere nunquam potero.

2) Verba mea potuerunt Ps. CXL 6. Vide *Absorbeo.*

POST. Davidem Deus in solium transtulit *de post fœtantes.* Ps. LXXVII 70. de cura gregis, cum fœtas oves sequeretur. *Avertuntur de post tergum Domini.* Soph. I 6. Non sequuntur Deum, deserunt legem, per peccatum a Deo avertuntur.

POSTERIOR. *Demetam posteriora Baasa, et posteriora domus ejus.* 3. Reg. XVI 3. Posteritatem ejus delebo. Sic et Elias ad Achab regem, Dei nomine : *demetam posteriora tua.* 3. Reg. XXI 21. Hebraice utroque loco, posteritatem, posteros.

2) *Percussit inimicos suos in posteriora*, Ps. LXXVII 66.

Equidem plerique hoc exponunt de Philisthæis, quorum *computrescebant prominentes extales*, 1. Reg. V 9, et præ doloris magnitudine *ascendebat ululatus uniuscujusque civitatis in cœlum.* ibid. v. ult. Verius tamen esse crediderim cum attentissimo Thoma le Blanc, non loqui psalten de Philisthæis, sed de Hebræis ipsis : cum statim connectatur versu proximo reprobatum tabernaculum Joseph, ac tribus Ephraim derelicta, quæ in Philisthæos non cadunt. Censeo ergo cum eodem auctore, significari hoc loquendi modo, perfidos Hebræos a Deo desertos, et ideo ab hostibus percussos, terga vertisse : quod sæpius accidit.

POTENS. De Josepho ait moribundus Jacob pater : *dissoluta sunt vincula brachiorum et manuum illius per manus potentis Jacob.* Gen. XLIX 24. id est, per manus potentis Dei mei.

POTENTATUS. *In potentatibus*, magna potentia, magnis viribus, *salus dexteræ ejus.* Ps. XIX 7. Divina dextera potentissime salutem affert.

2) Pro natura robusta. *Dies annorum nostrorum, in ipsis septuaginta anni. Si autem in potentatibus, octoginta anni : et amplius eorum labor et dolor.* Ps. LXXXIX 10. *In ipsis* est pleonasmus hebraicus pronominis ; in diebus annorum nostrorum, in annis nostris, ad septuaginta usque perducimur : quibus autem natura corporis est firmissima, ad annos octoginta perveniunt ; hos si superaveris, nihil te nisi miseria et dolor manet.

POTESTAS. Libidinosus his verbis reprehenditur : *potestatem habuisti in corpore tuo.* Eccli. XLVII 21. Significantius in fonte græco : dominatum est in te corpus tuum. Veluti potestatem tibi imperantem habuisti tuum corpus.

PRÆCEPTUM. Dederam Israëlitis, inquit Dominus, præcepta bona, *quæ cum fecerit homo, vivet in eis.* Ez. XX 21. Ea spreverunt. *Ergo et ego dedi eis præcepta non bona, et judicia, in quibus non vivent.* ibid. v. 25. *Dedi*, i. e. permisi, ut darentur. Præcepta hæc et judicia sunt gentium vicinarum superstitiones et scelera, quibus imbui depravatum populum Deus permisit. Eadem est ratio v. sq. *Pollui eos in muneribus suis*, etc. Permisi polluta sacrificia : in quibus Molocho suos ipsi liberos offerrent, et contaminarentur.

2) Præceptum manus. *Volabunt in humeros Philisthiim per mare, simul prædabuntur filios Orientis. Idumæa et Moab præceptum manus eorum, et filii Ammon obedientes erunt.* Is. XI 14. Sermo est de victoriis Evangelii per Messiæ discipulos reportandis ubique gentium, quarum aliquæ pro omnibus enumerantur. Populorum humeris jugum Domini suave imponent ; ad eumdem incolas Orientis adducent. Alia atque alia regna erunt præda

certatim rapta, præcepta, i. e. ante capta, prærepta manu apostolorum; hebraice est: injicient illis manus suas; et LXX, primo illis manus injicient.

PRÆCIPIO. Princeps sacerdotum ad apostolos ait: *Præcipiendo præcepimus vobis.* Act. V 28. Graviter præcepimus.

PRÆCOQUUS. *Præcoquas ficus desideravit anima mea. Periit sanctus de terra, et rectus in hominibus non est.* Mich. VII 1 sq. Viros desideravi similes primis illis patribus, qui laudantur Os. IX 10. *Quasi prima poma ficulneæ in cacumine ejus, vidi patres eorum.* Sed nemimem parem invenio, neminem sanctum, ac ne probum quidem.

PRÆCURRO. Noli multum studii pecuniis corradendis impendere, qua in re multiplex est peccandi occasio; *si enim secutus fueris, non apprehendes: et non effugies, si præcucurreris.* Eccli XI 10. Latet similitudo ingeniosa, a cursoribus petita. Currit opulentia: curris tu, vel eam tardior non assequeris: et peccabis impatientia, maledictis, fraudibus; vel eris illa velocior, ut assequaris, et comprehendas: nec facile peccatum effugies, immoderati amoris opum, luxus, abusus, avaritiæ. Hanc explicationem poscit contextus versiculi, missis aliis, commaticis, neque cohærentibus.

PRÆDICO. Christus, cum post mortem descendit ad inferos, *his, qui in carcere erant, spiritibus veniens prædicavit: qui increduli fuerant aliquando, quando exspectabant Dei patientiam in diebus Noë, cum fabricaretur arca.* 1. Petr. III 19 sq. *Prædicavit*, græce, annuntiavit, promulgavit, nimirum peracta necis suæ redemptique generis humani mysteria. Incredulos ego eos intelligo, qui tamen ad extremum scelera detestati, antequam aquis suffocarentur, a Deo veniam impetrarunt. Si quis eos velit, qui in ultimo etiam vitæ articulo increduli et in criminibus obfirmati perstitere, *prædicare* damnatis illis nihil erit aliud, nisi exprobrare.

PRÆLIOR. *Egredietur Dominus, et præliabitur contra gentes illas, sicut præliatus est in die certaminis.* Zach. XIV 3. Exsurget Dominus, et gentium deos ac scelera debellabit, ut, sicut in certamine cum Ægyptiis Pharaonem cum suis mari rubro delevit, ita tunc (post Hierosolymæ excidium) Luciferum cum superstitione et peccato aquis baptismi demergat. Priorem etiam contextus partem habes in Voc. *Gens.*

PRÆPARATIO. *Præparationem cordis eorum audivit auris tua.* Ps. IX 38. Non tantum, o Deus, preces tuorum audis, sed eas non raro prævenis, et quod illos te inspirante desiderare, ac velle petere vides, sponte non rogatus largiris.

PRÆSCIENTIA. *Cogitatus præscientiæ avertit sensum:*

græce, Sollicitudo vigil interpellat somnum : *et infirmitas gravis sobriam facit animam.* Eccli. XXXI 2. Anxia cura de futuris hujus vitæ eventibus totum hominis animum ad se avertit, et ne dormire quidem sinit : sicut morbus gravis somnum excutit; ut etiam est in fonte græco. Qui bene pastus ac potus est, dulci somno mergitur : *sobriam animam*, hominem jejunum, altus et quietus somnus complecti non solet. Talem et morbus gravis efficit, arctioris nimirum somni expertem : eodemque beneficio hominem privat, totumque ad se rapit sollicitudo immodica. Operosiore hac explicatione licebat mihi supersedere, si cum ascetis et aliis quibusdam dicere libuisset, gravi morbo aut ærumna excitari hominem, et criminum ebrietate discussa ad rationis usum revocari. Sed istud commaticum est, nec idoneum contextui, qui nimia sollicitudine ac divitiarum amore loquitur.

PRÆSUMO. *Mihi autem dedit Deus dicere ex sententia*, sincere, aperte, ex animi mei sententia; *et præsumere digna horum, quæ mihi dantur;* ex his, quorum notitiam mihi Deus largitur, digna eligere et animo præcipere, quæ populos doceam. Sap. VII 15. Ingens Dei donum est, si magistro morum det hæc duo, posse cogitata rite exprimere, et argumentum dicendi optimum eligere.

PRÆTEREO. Matth. V 18. Vid. in Voc. *Quæro.*

PRÆTORIOLUM. In splendida Tyri descriptione sub navis imagine *prætoriola* Ez. XXVII 6 sunt cellulæ navigii.

PRÆVENIO. *Æthiopia præveniet manus ejus Deo.* Ps. LXVII 32. Græca ad verbum sic habent : Æthiopia festinabit manum suam Deo. Celeriter ad Deum manus extendet, seu precanti, seu fœderis nobiscum jungendi causa. Hebraicus vates elegantia sibi propria scripsit : Æthiopia currere faciet manus suas ad Deum.

PRESBYTER. Græce senior. Sensim tribui solis sacerdotibus hoc nomen cœpit, quod non nisi ætate ac virtute priores cæteris ad eum gradum eveherentur. Susannæ judices Dan. XIII nunc presbyteri, nunc senes appellantur : qui si sacerdotes fuissent, id neque Daniel judex in eorum reprehensione, neque historicus in narratione reticuisset.

PRETIOSUS. Grates Deo agit psaltes, hostium insidiis ab eo ereptus : nam *pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus.* Ps. CXV 6. magni momenti res est coram ejus oculis, si viro sancto nex afferatur ; pretiosa illi est anima justi, quam proinde custodit, et hostes depellit. Hunc sensum psalmi series exigit : aliunde tamen verissimum est, mortem sanctorum, qua ad æternam vitam nascuntur, pretiosam Deo esse, i. e. valde illi placere, non quatenus ea ab inimicis proficiscitur, sed quatenus a sanctis æquo animo toleratur.

Pretium. Inimici *pretium meum cogitaverunt repellere: cucurri in siti.* Ps. LXI 5. Adimere mihi dignitatem regiam conati sunt : quapropter sudavi, sollicite contendi : quod David poëtice appellat currere in siti.

Primitiæ. In Ægypto percussit Deus *primitias omnis laboris eorum.* Ps. LXXVII 51, et Ps. CIV 36. id est, quemadmodum uterque locus ipse explicat, *omne primogenitum ;* quia partus labore doloreque plenus est, quod primiparæ præsertim experiuntur.

Primogenitus. Mors dicitur *primogenita* Job. XVIII 13. prima nimirum filia peccati.

Primus. *Factum est in vigesimo et septimo anno, in primo, in una mensis ;* i. e. mense primo, ejusque primo die. Ez. XXIX 17.

Principium. Pro principatu. *Principium filiorum Ammon.* Dan. XI 41. Regnum Ammonitidis, vel pars ejus præcipua. *Tecum principium in die virtutis tuæ.* Ps. CIX 3. D. Hieronymus vertit : Populi tui duces spontanei in die fortitudinis tuæ. Chaldaica quoque et arabica habent : populus tuus. Atque ita legitur etiam in hebraico, ut nunc est. Sententia tamen convenit : Die tibi per Patrem decreto, quo potentia tua inter splendores sanctitatis (*in splendoribus sanctorum,* ibid.) elucebit, plenissimus tibi principatus obtinget, cui sponte se populus tuus et populi omnes subjicient. Si quæras, quis sit dies ille tam splendidus : respondet enucleatissimi operis in Psalmos auctor Georgius Heserus : 1. Dies Ascensionis Christi in cœlum. 2. Dies Pentecostes. 3. Dies Judicii supremi.

Prinus. Dan. XIII 58. Conjungam cum vocabulo *Schinus.*

Probaticus. *Est autem Jerosolymis Probatica piscina, quæ cognominatur hebraice Bethsaida.* Joan. V 2. Ab ovibus dicta, quæ ibi lavabantur, et, ut vox syriaca docet, mactabantur : *próbaton* enim græce ovis est. In quibusdam græcis codd. *probatica* non ad piscinam refertur, sed vel ad macellum ovium, vel ad proximam urbis portam ab iisdem appellatam. Fuisse certe *portam gregis* Hierosolymæ, constat ex 2. Esdr. III 1. De cognomento *Bethsaida* dictum suo loco.

Probator. Vox Domini ad Jeremiam, quem comparat homini, metalli pretium conflando exploranti : *Probatorem dedi te in populo meo robustum,* qui diligenter fungetur officio : scito tamen, te nihil argenti probi reperturum : *ambulantes fraudulenter, æs et ferrum : universi corrupti sunt.* Frustra laborabunt folles, *defecit sufflatorium, in igne consumptum est plumbum,* vim flammæ non ferens : *frustra conflavit conflator : - - - - Argentum reprobum vocate eos.* Jer. VI 27 sqq.

PROBO. Pro intelligo, sentio. De Esau, cum uxores duxisset Chananitides : *probans quoque, quod non libenter aspiceret filias Chanaan pater suus.* Gen. XXVIII 8. hebr. et græce, videns.

2) *Domine probasti me.* Ps. CXXXVIII 1. Non est, approbasti me : sed, scrutatus es, explorasti.

PRODITIO. Pro perditione, amissione. *Nihil enim est timor nisi proditio cogitationis auxiliorum.* Sap. XVII 11. Eum, qui conscientia male factorum laborat, corripit timor, qui nihil est aliud nisi amissio auxiliorum, ab aliis excogitari solitorum. Impium conscientiæ terror et perturbatio prohibet, ne consulere sibi possit.

PROFESSIO. *In diebus professionis.* Act. V 37. eo tempore, quo *ibant omnes, ut profiterentur, singuli in suam civitatem*, Luc. II 3, edicto Augusti jubente, ut imperii universi census haberetur.

PROFUGUS. Sapientia Divina *profugum iræ fratris justum* (Jacobum, cum iram fratris Esau fugeret) *deduxit per vias rectas, et ostendit illi regnum Dei*, cum scalam dormiens vidit. Sap, X 10.

PROFUNDUM. *Nocte et die in profundo maris fui.* 2. Cor. XI 25. Non infra aquas; sed, ut ostendunt syriaca, in mari sine navigio diem totam noctemque jactatus est.

PROHIBEO. *Quam bonum* (i. e. melius, per hebraismum) *est arguere, quam irasci, et confitentem in oratione non prohibere!* Eccli. XX 1. Quanto satius est monere amice et pacate, quam effervescere ! quanto melius confitenti delictum ac deprecanti concedere veniam quam negare !

PROJICIO. *Me autem projecisti post corpus tuum.* 3. Reg. XIV 9. Non reprehenditur peccatum libidinis, ut multi falso putant : sed projicere post corpus aut tergum, hebraismus est, contemptum et oblivionem significans. Eadem phrasis legitur hebraice Nehem. IX 26 (nobis 2. Esdr. IX 26) et Is. XXXVIII 17. quorum priore loco Vulgata habet , *Projecerunt legem tuam post terga sua.* i. e. spreverunt; altero autem Ezechias Deum alloquens, *Projecisti*, inquit, *post tergum tuum omnia peccata mea;* i. e. oblitus es, condonasti. Equidem hæc ipsa locutio hebraice et latine usurpatur Ez. XXIII 35 conjuncta cum vocabulo *fornicationes :* sed ne ibi quidem luxuriæ sordes intelliguntur : *fornicationes* enim eo loco, ut aliis plurimis, superstitiosæ falsorum numinum religiones sunt.

2) Pro spargere. *In omni loco projicietur silentium.* Amos VIII 3. Ubique solitudo erit, omnia late silebunt.

PROPHETA. Plerumque hominem indicat, qui Divino instinctu impulsus loquitur. Interdum et musicum significat, non qui altiore afflatu divina annuntiet, sed qui cœlestia carmina et aliena vaticinia seu voce decantet,

seu instrumento musico prosequatur. Talem legimus *gregem pvophetarum descendentium de excelso, et ante eos psalterium, et tympanum, et tibiam, et citharam, ipsosque prophetantes.* 1. Reg. X 5. ubi et Saul inter prophetas, v. 11 sq. Sic et Chonenias, Levitarum princeps, *prophetiæ præerat, ad præcinendam melodiam.* 1. Par. XV 22. *Chonenias princeps prophetiæ inter cantores.* i. e. sacræ musicæ præfectus. ibid v. 27. David etiam certos elegit, *qui prophetarent in citharis, et psalteriis, et cymbalis.* 1. Par. XXV. 1. Idithun *in cithara prophetabat.* ibid v. 3. De his prophetis, eorumque collegiis dilucide et eleganter, more suo, disserit Cæsar Calinus in Samuele Eccles. seu ad 1. Reg. X 5.

2) Joannes Baptista an propheta. Interrogatus ipse est: *Propheta es tu? et respondit: non.* Joan. I 21. Deflectunt a fonte, qui sic interpretantur: Esne e prophetarum numero? Non sum. Id enim parum consentit cum rei veritate, et ipsius Christi elogio: *Quid existis videre? prophetam? utique, dico vobis, et plus quam prophetam.* Luc. VII 26. Fons græcus perspicue rem ostendit: habet enim prophetæ nomen cum articulo præposito, qui sensum hunc efficit: Esne tu *ille propheta?* non qualiscunque, sed ille magnus, ille tot seculis exspectatus, Messias ille, de quo ad Moysen dictum est: *Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum similem tui.* Deut. XVIII 18. Quod esse de Christo prædictum, ex Act. III 22 certissimum est. Ideo, qui interrogaverant, Joannem urgent: *Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque Propheta?* Joan. I 25. ubi rursus græce cum articulo: *ille Propheta.* Neque enim hanc ei potestatem deberi putant, si nec Elias, nec Unctus, aut Propheta ille magnus et summus sit. Eodem modo, cum inter turbas de Messia est sermo, articulo præmisso ab aliis prophetis distinguitur. *Cum audissent hos sermones ejus, dicebant: Hic est vere Propheta.* Joan. VII 40. Hoc enim apud Græcos interest nomen nudum, et nomen articulo munitum: quod apud Gallos, *un Prophète*, et *le Prophète.* Quod eo loco declarat confirmatio dicentium: *Hic est Christus.* ibid. v. 41. At ubi articulus abest, tum vero non jam *ille* Propheta omnium princeps, sed *unus* aliquis ex prophetis est. *Dicebant: Quia propheta* (græce sine articulo, *un Prophète*) *est, quasi unus ex prophetis.* Marc. VI 15. Baptista ergo, qui prophetam se missum a Deo optime intelligebat, eum se esse non negavit; sed interrogantium suspicioni de Messia occurrens, libere contestatus est, se illum Prophetam generis humani Assertorem non esse.

3) Epimenides propheta. *Dixit quidam ex illis*, Cretensibus, *proprius ipsorum propheta: Cretenses semper*

mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri. Tit. I 12. Græcus hic versiculus est Epimenidis, quem Paulus per catachresin prophetam sic appellat, ut inanium deorum popæ in Bibliis passim prophetæ vocantur, quod a suis crederentur instinctu cœlesti et arcano agi.

PROPHETIA. Pro sacra musica, ut dictum Voc. præcedente.

PROPHETISSA. *Accessi ad prophetissam.* Is. VIII 3. De Maria Virgine loqui vatem evangelicum, innumeri auctores consentiunt, antiqui, novique; adeo quidem, ut vel inter Hebræos Rabbi Haccadósch, maximi vir nominis, de Matre Messiæ id interpretetur: quod contra Judæos recentiores egregie tuetur Galatinus, fabellarum rabbinicarum malleus, l. 7. c. 16. In viso igitur cœlesti jussus est scribere Isaias nomen Messiæ novum: et coram testibus duobus et ipsa Messiæ genitrice, quem paulo ante (VII 14) Emmanuelem seu Deum nobiscum dixerat, eum nunc appellat (VIII 3) Victorem celerem, Prædatorem felicem; nimirum quia Christus de Israëlitis pertinacibus, gentibusque omnibus, celerrimam erat victoriam adepturus; et illorum scripturas, harum scientias, veluti spolium ecclesiæ suæ vendicaturus; quorum figura tum fuere Rasin et Phacee: et ut videas celeritatem, statim ab edito hoc vaticinio Teglatphalassar Assyriorum rex, occiso Rasin, Damascum cepit, et Syros captivos Cyrenen transtulit; eodemque tempore tribum Nephthali cum magna Samaritanorum parte captivam abduxit.

PROPHETO. 1. Cor. XIV sæpius usurpatur de explicantibus Divinam legem: quod hodie concionando fit.

2) Corpus prophetans. De Elisæo: *Nec superavit illum verbum aliquod*, res ulla: *et mortuum prophetavit corpus ejus.* Eccli. XLVIII 14. Elisæi cadaver, dum (4 Reg. XIII 21) mortuum excitavit, opus prophetæ patravit, Deique potentiam et venerationem enixe hominum animis inculcavit.

3) Ossa prophetantia. De Josepho patriarcha. *Ossa ipsius visitata sunt, et post mortem prophetaverunt.* Eccli. XLIX 18. Cum ex Ægypto emigrarent Hebræi, *tulit quoque Moyses ossa Joseph secum: eo quod adjurasset filios Israël, dicens: Visitabit vos Deus, efferte ossa mea hinc vobiscum.* Ex. XIII 19. Vidit enim tunc universus Israëlitarum exercitus, impleri vaticinium Joseph, quod legimus Gen. ult. 23 sq. Præterea docebant ossa hæc, reditura olim ad vitam hominum corpora: id enim nisi futurum esset quorsum tanta reverentia, tantaque cura de ossibus pridem aridis, et in perpetuum inutilibus?

4) De sensu verbi hujus musico dixi paulo ante in *Propheta.*

PROPITIATIO. *Ego Dominus - - - - dedi propitiationem tuam Ægyptum, Æthiopiam, et Saba pro te.* Is. XLIII 3. Iram a te aversam in illos effudit; *ex quo* (i. e. quia) *honorabilis factus es in oculis meis, et gloriosus.* v. sq.

PROPOSITIO. *Sta in sorte propositionis, et orationis altissimi Dei.* Eccli. XVII 24. Persevera in sorte tibi a Deo proposita, ad quam ille te vocavit : nec a precibus desiste.

3) *Rex impudens facie, et intelligens propositiones.* Dan. VIII 23. Antiochus Epiphanes, impudens, et intelligens ænigmata, ut est in fonte hebraico. i. e. astutus, callidus.

PROPTER. *Credidi, propter quod locutus sum.* Ps. CXV 1. Quod repetens gentium doctor, addit : *et nos credimus, propter quod et loquimur.* 2. Cor. IV 13. Hic *propter quod* est ideo, quapropter. At in illo Jac. IV 2, *Non habetis, propter quod non postulatis*, eædem particulæ significant *quia.* In psalte et apostolo fides erat loquendi causa : contra in torpentibus illis, quos Jacobus excitat, desidia in precando fuit egestatis causa, non egestas desidiæ.

2) Pro juxta, secus. *Propter dolos posuisti eis.* Ps. LXXII 18. Ubi *propter* non causam indicat, sed vicinitatem ; in lubrico, in via periculosa eos posuisti. Contexui locum in Voc. *Dolus.*

PROPURGO. *Propurga te cum brachiis.* Eccli. VII 33. Peccata tua sacrificiis abole, offerendo victimarum armos, ex legis præscripto.

PROSELYTUS. Græce accessor, advena. Usurpabatur de iis, qui rejecta exterorum superstitione ad Hebraica sacra transibant.

PROTECTOR. *Dilexerunt afferre ignominiam protectores ejus.* Os. IV 18. Principes et sacerdotes per falsas deorum religiones populum ignominia affecerunt.

PROVERBIUM. *Proverbia laudis.* Eccli. VI 35. Sententiæ præclaræ et laudabiles.

PROXIMO. *Misericordia enim et ira ab illo cito proximant.* Eccli. V 7. Quam celeriter Deus miseretur, tam inopinate plectit.

PRUNA. Beneficus in inimicos esto, inquit Salomon : *prunas enim congregabis super caput ejus, et Dominus reddet tibi.* Prov. XXV 22. Præter Divinam mercedem, ipsum quoque amore mutuo inflammabis. Sumptum hinc Paulinum locum habes in Voc. *Carbo*, § 5.

PSALLO. *In me psallebant, qui bibebant vinum.* Ps. LXVIII 13. Cantica, in ludibrium meum excogitata, inter pocula concinebant.

PSALMUS. *Sessionem eorum, et resurrectionem eorum vide : ego sum psalmus eorum.* Thren. III 63. Quidquid

agunt, me irrident : sedentes, surgentes, probrosa mihi carmina et ignominiosos jocos in ore habent.

PSALTERIUM. Jungitur *decachordo*, Ps. XCI 4, et Ps. CXLIII 9. Diversa tamen instrumenta sunt, et in editionibus Bibliorum melioribus commate separantur. De *decachordo* dixi loco proprio. *Psalterium* quod Græci dicunt, Latini nablium appellant, nomen ab Hebræis mutuati.

PSEUDOAPOSTOLUS. 2. Cor. XI 13. Falsus apostolus.

PSEUDOCHRISTUS. Matth. XXIV 24. Marc. XIII 22. Messias commentitius, qui Christum se fingit.

PSEUDOPROPHETA. Zach. XIII 2, et alibi. Græcum, ut superiora duo. Qui prophetam se mentitur. Vid. *Saccinus*.

PTOLEMÆUS. *Suggerentibus Ptolemæis*. 2. Mach. VI 8. Non Ægypti regibus, qui hoc nomine alioqui significantur : sed præfectis Antiochi, ex Ægyptiorum regum, ut videtur, familia ortis.

PUER. Sicut Latinis et Græcis, ita Hebræis nequaquam semper eam ætatem significat, quæ inter infantiam et adolescentiam intercedit : sed et filium, et servum seu famulum indicat. *Obsecro, domini*, inquit Lot ad cœlestes hospites, *declinate in domum pueri vestri*. Gen. XIX 2. Servum se officiose appellat : nam ætate puerum quis suspicetur eum, cujus generos (ibid. v. 14) videt? et major filia ad minorem dicit : *Pater noster senex est*. ibid. v. 31. Joseph in carcere, quo die Pharaoni sistendus est, dicitur *puer Hebræus*. Gen. XLI 12. servus nimirum : annorum erat triginta. ibid. v. 46. *Laudate pueri Dominum : laudate nomen Domini*. Ps. CXII 1. hebraice : Laudate, servi Domini, laudate nomen Domini. Celeberrimum Christi elogium ex Isaia : *Ecce puer meus, quem elegi*. Matth. XII 18. In ipso autem propheta non tantum hebraice, sed etiam latine habemus : *Ecce servus meus*. Is. XLII 1.

2) Josue puer. *Minister ejus* (Moysis) *Josue filius Nun, puer, non recedebat de tabernaculo*. Ex. XXXIII 11. Breviter se difficultate expediunt, qui puerum dici aiunt, quia ministrum, ut alios alibi. Sed solide Nicolaus Serarius, Josuæ sui t. 1. l. 1. c. 6. q. 1, inquit, ex ipso contextu eam opinionem refelli : tum quod eodem versiculo dictus modo sit minister Moysis, et tam celeriter in se recurrens *tautologia*, ut loquitur, *perinepta* esset; tum quod non addatur, cujusnam sit puer, quod tamen alibi addere Divina Pagina solet. Per catachresin igitur dictus est puer; sive juvenis, et hoc ipsum sensu latiore : sed si ætatem hominum illo ævo consideres, juvenem dici non miraberis, si vel quinquaginta annos ei tribuendos existimes.

3) Daniel puer. In Susannæ judicio *suscitavit Dominus*

spiritum sanctum pueri junioris, cujus nomen Daniel. Dan. XIII 45. Annorum duodecim fuisse qnibusdam visus est. *Sed quomodo populus omnis puero duodeni judicem agere volenti, ipsosque judices ad judicium suum vocanti auscultasset! Ergo puer junior significat hic juvenem, qui comparatione senum istorum merito censeri poterat puer. Agebat enim jam tum Daniel annum circiter 24, ut dixi in præfatione, eruditus jam in omni sapientia Chaldæorum. Dan.* I *v.* 4. *Et contigit hæc historia sub annum 4 a transmigratione ejus in Babylonem.* Ita Jacobus Tirinus ad hunc locum, maximam partem e Cornelio a Lapide, ut solet, rescribens. Similis catachresis est, cum Ananiæ, Azariæ, et Misaëlis carmen inscribitur Canticum trium puerorum : erant enim *viri*, ut Dan. III et a Vulgata nostra, et in ipso fonte chaldaico, sæpius appellantur.

4) Puer Israël. *Quia puer Israël, et dilexi eum : et ex Ægypto vocavi filium meum. Vocaverunt eos, sic abierunt a facie eorum : Baalim immolabant, et simulacris sacrificabant.* Os. XI 1 sq. Israël in Ægypto erat adolescens, viribus et intellectu exiguus; dilexi eum, et ex Ægypto in terram sanctam, ut deinde Christum Filium meum verum ac naturalem, ita filium hunc adoptivum vocavi. Ministri mei, Moyses et Aaron, Hebræos vocabant : sed quo magis hi ad fidelitatem incitabant, hoc pertinacius resistebant illi. In ipso itinere Beelphegor et vitulum aureum adoravere.

5) *Puer centum annorum.* Is. LXV 20. Vide totum locum in Voc. *Infans.*

PULVIS. *Habitabunt apud te profugi mei : Moab esto latibulum eorum a facie vastatoris : finitus est enim pulvis, consummatus est miser : defecit, qui conculcabat terram.* Is. XVI 4. Inter argumenta cætera, quibus propheta Moabitis persuadere conatur, ut Judæos profugos benevole excipiant; etiam hoc ponit, quod nullum ipsis periculum ex hac humanitate immineat : nam, inquit, pulvis ac tumultus belli præteriit; miseria cessavit, dilapsis jam hostibus, qui Judæam conculcabant.

2) Domus pulveris. *In domo pulveris pulvere vos conspergite.* Mich. I 10. Signum doloris præcipit, labante jam, et casum propinquum minitante republica. Aspergite caput pulvere in domo vestra jam vacillante, et a concussu pulverulenta. Non desunt hebraizantes, qui hanc Domum Pulveris esse censeant nomen loci proprium : quod et vers. sqq. arbitrantur, nomina videlicet urbium quarumdarum pro appellativis nostris fuisse ponenda. Sed nulla mutatione opus esse, et optime habere Vulgatam, docte ostendit, ac Hieronymi auctoritatem præclare tuetur Ribera in accuratis suis Commentariis in XII Proph. Minor. ad hunc locum.

3) Pulvis serpenti panis. Pacem et securitatem, a Messia generi humano afferendam, eloquentissime Isaias hunc in modum prænuntiat : *Lupus et agnus pascentur simul : leo et bos comedent paleas : et serpenti pulvis panis ejus : non nocebunt, neque occident in omni monte sancto meo, dicit Dominus.* Is. LXV ult. Cogetur serpens contentus esse alimento præscripto Gen. III 14 : *terram comedes.* Naturis etiam diversissimis inter se conveniet : nocere hominibus neque veri Christiani volent, etsi ferocioris indolis; neque Christianis poterunt stygiæ bestiæ, earumve similes homines.

PUNCTUM. Impii felices *in puncto ad inferna descendunt.* Job. XXI 13. Non est comminatio, ut multi credunt; sed inter cæteras prosperitatis partes enumeratur ; hoc enim ex instituto propheta eo loco agit, ut scelestum in hac vita beatum oculis subjiciat. Proposita igitur eorum dignitate, opulentia, propinquorum turba, securitate, liberorum copia, gaudiis, et voluptatibus ; denique et hoc adjungit, quieta et celeri morte tranquillam et suavem illam vitam absolvi. Puncto temporis solvuntur hoc corpore : non torquentur morbi diutini cruciatibus : momento a deliciis ad tumulum transeunt, in ipso vitæ fine, ut in toto ejus cursu felices. Sic et psaltes in simili argumento, de impiorum felicitare, celeritatem ac facilitatem moriendi commemorat : *Non est respectus* (hebr. non sunt nodi) *morti eorum.* Ps. LXXII 4. de quo in Voc. *Respectus* dicendum erit.

PUTEUS. *Neque urgeat super me puteus os suum.* Ps. LXVIII 16. Non claudatur os foveæ, in quam præcipitatus sum. Allegorice, petit Christus corporis sui e sepulcro liberationem, et reditum ad vitam.

PUTREDO. *Ingrediatur putredo in ossibus meis* (pro, in ossa mea) *et subter me scateat : ut requiescam in die tribulationis.* Hab. III 16. Utinam moriar citius, quam in prædicta mala incidam! Eorum enim gravitate adeo se exterritum dixerat, ut animo turbaretur, et contremisceret. ibid.

PYGMÆUS. Miraberis, qua ratione *Pygmæi* Ez. XXVII 11 locum in enumeratione militum obtinuerint. Ingens est interpretum et hebraicæ peritorum dissensio. Alii Pygmæos populos, alii Cappadoces, Medos alii, quidam et Gamadæos existimarunt. Hi potentes interpretati sunt : illi pygmæos a græco *pygme*, quod pugnam significat, tanquam pugnatores dictos esse rati sunt. Qui pumiliones intelligunt, illud non expediunt, quo modo his homulis tantæ urbis muri custodiendi adversus hostem tradantur. In fonte hebraico legitur *gammadím*, ab radice *gómed*, qno vocabulo mensura cubiti aut spithama indicatur ; cum quo congruit omnino Vulgata, pygmæos

appellans, quasi homines cubitales. LXX vertunt custodes : nam *Medi*, quod in Bibliis Regiis aliisque nonnullis editionibus LXX viris tribuitur, non illorum est, sed Symmachi, teste locupletissimo Hieronymo. Difficultates omnes complanat illa opinio, quæ statuit, per ironiam hæc dici, et irrideri vanam spem Tyriorum, quorum urbi propheta vastitatem prædicit. Custodes, inquit, quos in præsidio collocastis, instar nanorum erunt, qui contra hostes a Deo immittendos ceu contra gigantes respicere non possint. Hæc sententia Vulgatam simul, hebraicum, LXX, et contextum aptissime componit : quod nulla cæterarum potest.

PYRUS. Davidi, de Philisthæis interroganti, respondet Dominus : *Venies ad eos ex adverso pyrorum. Et cum audieris sonitum gradientis in cacumine pyrorum, tunc inibis prælium.* 2. Reg. V 23 sq. ac totidem pæne verbis 1. Par. XIV 14 sq. Tunc arma confer, cum sonitum ab angelo excitatum in illarum arborum cacuminibus audies.

PYTHON. Legimus Act. XVI 16 *puellam quamdam habentem spiritum pythonem :* quem D. Paulus ejecit. Spiritus est immundus, qui occulta futuraque hominis ore prædicit. Laudatur Josias rex, quod impium hoc divinationis genus extinxit : *pythones, et ariolos - - - - abstulit Josias.* 4. Reg. XXIII 24. *Cum dixerint ad vos, Quærite a pythonibus, et a divinis :* respondete, *Nunquid non populus a Deo suo requiret? pro vivis a mortuis?* Is. VIII 19. Quin potius Deum patrem nostrum interrogamus? cur pro vivis consilium efflagitemus a mortuis? præstantiores ipsi sumus horum simulacris, cum hæc sint mortua, nos vivamus. Alluditur ad Legis verba : *Nec inveniatur in te, qui lustret filium suum, aut filiam, ducens per ignem - - - - - nec qui pythones consulat, nec divinos, aut quærat a mortuis veritatem.* Deut. XVIII 10 sq.

PYTHONISSA. Saul consuluit *pythonissam.* 1. Par. X 13. De qua *dixerunt servi ejus ad eum : Est mulier pythonem habens in Endor.* 1. Reg. XXVIII 7. et ad quam Saul incognitus dixit : *Divina mihi in pythone*, nimirum ope dæmonis. ibid. v. 8.

Q.

QUADRAGENUS. *A Judæis quinquies quadragenas una minus accepi.* 2. Cor. XI 24. De plagis infligendis præceptum Judæis erat, *ut quadragenarium numerum non excedant : ne fœde laceratus ante oculos tuos abeat frater tuus.* Deut XXV 3. Solebant autem, ut religiosos se ostenderent, intra numerum hunc consistere, et 39 tantum

plagas decernere. Sic Paulus a suis popularibus quinquies se fuisse cæsum narrat.

QUADRAGINTA. Jonas pœnitentiam Ninivitis imperans, clamat : *Adhuc quadraginta dies, et Ninive subvertetur.* Jon. III 4. Nisi intra 40 dies resipuerit Ninive, peribit. LXX habent : *adhuc tres dies :* cum in hebraico, chaldaico, imo et græco cæterorum interpretum, Theodotionis, Symmachi, Aquilæ, apertissime dies quadraginta numerentur. Auctoritati LXX ut consuleretur, rationes diversæ excogitatæ sunt ; sed, si res dicenda est, speciosius, quam vero similius. Doctissimi viri Theodoretum sequuntur dicentem : *Credibile est, etiam LXX concordem aliis posuisse numerum, sed primos librarios in hoc errasse, ac deinceps mendum in omnia exemplaria profluxisse.*

QUADRIGA. Habacuc in suo cantico, sublimitatem omnem Pindaricam superante, Deum comparat imperatori bellico, qui ut suo populo ferat suppetias, curru sublimis advolat, et hostem profligat. *Ascendes super equos tuos, et quadrigæ tuæ salvatio.* Hab. III 8. Equi sunt venti, quadrigæ nubes.

2) *Quatuor quadrigæ* Zach. VI 1 sunt quatuor Monarchiæ : de quibus eo Capite plura.

3) Quadriga stuporis. Mich. I 13. Vide *Lachis.*

QUÆRO. *Requirite diligenter in libro Domini, et legite : unum ex eis non defuit : alter alterum non quæsivit.* Is. XXXIV 16. Ne unum quidem verbum in libro Legis inane est ; nullus articulus aut apex avelletur aut desiderabitur. Sententia similis illi : *Iota unum aut unus apex non præteribit a lege, donec omnia fiant.* Matth. V 18. *Quæri* pro *desiderari* legitur et in Jeremia. *Non formidabunt ultra, et non pavebunt : et nullus quæretur ex numero.* Jer. XXIII 4. nullus deerit, nullus desiderabitur.

2) *Secundum multitudinem iræ suæ non quæret.* Ps. IX 25. Scelestus nihil pensi habet ; non quærit, non apud se expendit, neque quid liceat, neque quid sibi expediat. Sunt, qui de Deo interpretentur, qui etiam cum punit, non secundum iræ suæ magnitudinem plectit, sed supplicium delicto minus constituit. Verum et hebraica perspicue repugnant, et præcedentia sequentiaque de homine impio, non de judice Deo agunt.

3) *Spiritus timentium Deum quæritur.* Eccli. XXXIV 14. Homo probus et religiosus exquisite honoratur, et a Deo, et ab hominibus : nam et ille timentes se protegit, et hi virum spectatæ virtutis adamant et ambiunt.

QUAM. Pro plusquam. *Bonum est confidere in Domino, quam* (plusquam) *confidere in homine. Bonum est sperare in Domino, quam sperare in principibus.* Ps. CXVII 8 sq. Melius est spem in Deo reponere, quam in hominibus,

etiam principibus. *Anima viri sancti enuntiat aliquando vera, quam* (veriora, quam; vera, plusquam) *septem circumspectores sedentes in excelso ad speculandum.* Eccli. XXXVII 18. Homo, sanctus interdum certiora prævidet, ac utilius monet, quam speculatores complures, tametsi minime oscitantes. Idem loquendi modus occurrit Eccli. XX 1, ut dixi Voc. *Bonus* et Voc. *Arguo.*

QUARTUS. *In trigesimo anno, in quarto, in quinta mensis.* Ez. I 1. Anno 30, mensis quarti die quinto.

QUASI. *Ingredere - - - - ad Sobnam præpositum templi, et dices ad eum: Quid tu hic, aut quasi quis hic?* Is. XXII 15 sq. Reprehenditur vir indignus sacro munere, quod male gerebat.

2) Quasi dives, quasi pauper. *Est quasi dives, cum nihil habeat: et est quasi pauper, cum in multis divitiis sit.* Prov. XIII 7. Noli exponere cum quibusdam: Hic parvo contentus est, illi nihil sufficit. Sensus verus ex hebraico iste petitur: Est, qui suas divitias jactat, cum nihil habeat: est, qui pauperem se dicit, cum sit locuples.

QUATUOR. *Super tribus sceleribus Damasci, et super quatuor non convertam eum.* Amos I 3. *Super tribus sceleribus Gazæ, et super quatuor non convertam eum.* ibid. v. 6. Eodemque modo de sceleribus Tyri, Edom, Ammon, Moab, Juda, et Israël; Amos I 9, 11, 13, et II 1, 4, 6. Numerus certus pro incerto. Diu, inquit Dominus, gentium harum flagitia dissimulavi: cum impleta mensura fuerit, pœna certa est.

QUERELA. Job de Deo: *Querelas in me reperit.* Job. XXXIII 10. non querelas Jobi de Deo; sed, ut hebraica ostendunt, justam materiam conquerendi de Jobo, causam vel occasionem irritationis adversus Jobum.

2) *Homo sine querela.* Sap. XVIII 21. Aaron, de quo conqueri nemo jure poterat, eo quidem tempore, cum ambitionis culpa in insontem conferebatur.

QUIA. Sæpissime non causam indicat, sed id, quod vulgo per particulam *quod* significatur. *Alii autem dicebant, quia Elias est.* Marc. VI 15. Dicebant, Eliam esse: sive, ut latina plebs loquitur, dicebant, quod sit Elias. Nonnunquam est pleonasticum, i. e. solius ornatus gratia additur. *Quia inflammatum est cor meum.* Ps. LXXII 21. ubi *quia* neque præcedentium rationem reddit, neque ad sententiæ integritatem pertinet, sed pro non adjecto habetur.

QUIESCO. *Hæc dicit Dominus Deus: Qui audit, audiat; et qui quiescit, quiescat.* Ez. III ult. Invitat, gratiam offert: non cogit; audiat, qui volet: qui nolet, arbitrio suo utatur.

2) Quiescere ab Excelso. *Quiescite ergo ab homine, cujus spiritus in naribus ejus est: quia Excelsus reputatus est ipse.* Is. II ult. Excelsum hunc esse Messiam, non

Christiani tantum, sed et Hebræi affirmant. Nolite insidiari vitæ hominis illius, qui per antonomasiam præ aliis omnibus Excelsus est.

3) *Quiescere faciam regnum domus Israël.* Os. I 4. id est, delebo; nam *conteram arcum Israël in valle Jezrahel* (v. sq.) ubi Israëlitarum exercitus ab Assyriis vincetur: qua clade fractæ decem tribus in captivitatem migrare cogentur.

QUINQUAGINTA. *Percussit autem* Deus *de viris Bethsamitibus, eo quod vidissent arcam Domini: et percussit de populo septuaginta viros, et quinquaginta millia plebis. Luxitque populus, eo quod Dominus percussisset plebem plaga magna.* 1. Reg. VI 19. Scriptoribus aliquot numerus hic visus est nimius: quem ut minuerent, *quinquaginta millia* non accusativo casu, sed nominativo accipi, et verbum *erant* intelligi voluerunt, hoc sensu: erant 50 millia, e quibus 70 viri occubuerunt. Sed hoc artificium plus acuminis habet, quam firmitatis. Cum hebraico fonte hæc non consentiunt, et ab illius linguæ proprietate ac naturali simplicitate abhorrent: quod demonstrare foret perfacile, si proposita nobis brevitas pateretur. Græci codd. accusandi casum aperte habent. Vulgata violenter omnino huc trahitur: quæ, si ita intelligere nos voluisset, dictura fuit: *erant autem quinquaginta millia.* Sic enim res et claritas poscunt, atque ita interpres noster solet. Denique ipsi sibi obstant auctores hi: cum enim ex una urbe et agro incredibilem esse tantam multitudinem percuntium putent, ipsi tamen cum cæteris millia quinquaginta fuisse confitentur, mortuorum tamen numero ad 70 restricto. Atqui 70 capitum jactura dici a Divinis Libris *plaga magna* nec solet, nec meretur. Teneamns igitur, quod auctorum consensus et linguarum proprietas exigit, præter 70 præstantiores populi Bethsamitici cecidisse de plebe millia 50.

QUINTUS. *In anno septimo, in quinto, in decima mensis.* Ez. XX 1. anno 7, die decimo mensis quinti.

QUOMODO. Vox exultantis de crimine perpetrato: *Quomodo potui!* Eccli. V 3. Quam feliciter successit! quam prospere voto potitus sum!

QUONIAM. Eodem modo usurpatur, quo particula *Quia* paulo ante memorata. *Videns, quoniam bene illis responderit, interrogavit eum.* Marc. XII 28. *Nemo, cum tentatur, dicat, quoniam a Deo tentatur.* Jac. I 13. id est: videns, bene respondisse; nemo se tentari a Deo dicat; vel, ut vulgus loquitur: videns, quod bene illis responderit: nemo dicat, quod a Deo tentetur. Pleonasticum vero est, cum legimus: *Falsum testimonium ferebant adversus eum, dicentes: Quoniam nos audivimus eum dicentem, Ego dissolvam templum hoc.* Marc. XIV 57 sq.

ubi *quoniam* ornatui, non sensui datur. *Contestatur enim: Quoniam tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec.* Hebr. VII 17. Locus hic est ex Ps. CIX 4, ubi tamen *quoniam* nec a nobis, nec a Græcis Hebræisve scribitur: nec in Paulina epistola sententiæ partem efficit.

QUOTIDIANUS panis. Vid. *Supersubstantialis.*

R.

RABBATH. *Auditum faciam super Rabbath filiorum Ammon fremitum prælii, et erit in tumulum* (perperam in nonnullis exemplaribus *tumultum*: nam et hebraica, et chaldaica habent tumulum seu acervum) *dissipata, filiæque ejus igni succendentur, et possidebit Israël possessores suos.* Jer. XLIX 2. Rabbath urbs Ammonitarum præcipua, ab incolarum multitudine nomen adepta. Eversionem ei Deus minatur, quod Ammonitæ provinciam tribus Gad contra jus et fas occupassent. Filiæ ejus, i, e. oppida pagique vicini, incendio addicuntur. Regio ab iis possidebitur, quorum hæreditatem Ammonitæ inique possederant. Id quo tempore evenerit, doctissimus quidam Hispanus constare negat. At constat profecto ex 1. Mach. V 6 sqq. et 36.

RABBI. Non, quod vulgo persuasum est, Hebræis ea vox simpliciter Magistrum significat, sed cum affixo pronomine, Magister meus; et si quem alloquare, Magister mi. Matth. XXIII 7.

RABBONI. Hoc nomine Christum cæcus (Marc. X 51) et Magdalena (Joan. XX 16) honorant. Magister mi, Domine mi.

RACA. *Audistis, quia dictum est antiquis: Non occides; qui autem occiderit, reus erit judicio. Ego autem dico vobis: quia omnis, qui irascitur fratri suo, reus erit judicio. Qui autem dixerit fratri suo Raca, reus erit concilio. Qui autem dixerit Fatue, reus erit gehennæ ignis.* Matth. V 21 sq. Vocabulum hoc a quibusdam male scribitur, ab aliis male exponitur, ab aliis male contexitur. Male scribunt, qui *racha* cum aspiratione ponunt: nam syriaca, hebraica, græca, non *ch*, sed *k* huic vocabulo tribuunt, et aspirationem excludunt. Qui error plurimis in nomine *Melchisedec* quoque obrepsit, cujus fini litteram *h* appingunt, et pronuntiationem debitam vitiant, vocem aspiratione claudentes: atqui hanc repudiant hebraica, græca, chaldaica, et syriaca, quæ constanter omnia ejus regis nomen *k* littera terminant. Male exposuerunt illi, qui tempore D. Augustini (ut ex ipso disci-

mus l. 2 de Doctrina Christ. c. 11, et Tr. LI in Joan.) confidenter perhibuerunt, *Raca* meram esse interjectionem, quæ non certam aliquam notionem animo comprehensam, sed solum indignantis motum significet. Sed hoc viri boni nunquam asseverassent, si a lingua syriaca vel hebraica fuissent instructiores : nam in syriaca, quæ Christi ætate Hebræis erat vernacula, quaque Matthæi evangelium scriptum est, *Raca* de homine inani, fatuo, stolido dicitur ; hebraica autem vocabula, huic *Raca* affinia, *rik, rek,* et *rekim,* quæ sæpius in Litteris Divinis occurrunt, vanitatem, rem inanem, homines nauci ac nihili indicant. Supersunt alii, ut tertio loco dicebam, vocem hanc totumque locum parum feliciter contexentes. Sic enim statuunt, in Christi verbis a me allatis tres indicari gradus, tum culpæ, tum pœnæ. Malum est, inquiunt, irasci ; pejus, *Raca* dicere ; pessimum, appellare Fatuum : sic et pœna crescit : judicium, concilium, gehenna ignis. Equidem ira, quæ voce proditur, major culpa est, quam quæ animo solo concipitur : sed *Raca* et *Fatue*, ut ostendi, synonyma sunt, nec alterum altero deterius haberi potest. Nec in pœnis apparet, cur gravius judicio concilium sit. Neutra igitur ex parte terni hi gradus apte firmiterque consistunt. Rosetum vero audiamus, qui convenientissime loci hujus compages ita resolvit. Veteres (ita Christum Rosetus introducit loquentem) occidere vetabantur, ne in iram Divinam incurrerent : at ego eamdem vobis Dei iram judiciumque denuntio, si vel irati graviter et injuste fratri fueritis. Vos, si quis ut inanem et fatuum contumelia fratrem affecerit, judicum confessui (in græco enim est, Synedrio) eum sistitis, a quo satisfacere pro injuria jubeatur : ego vero, qui fratrem per gravem contumeliam et serio fatuum appellarit, non humanæ cuidam pœnæ, sed ignibus æternis addico. Ita Rosetus, optime sane. Ipsum Synedrii nomen, præter cætera, satis ostendit, illam non Christi esse, sed scribarum sententiam : neque enim supremus judex homines judices minatus unquam est, illos præsertim, quorum paulo post exspiratura potestas erat, Synedrio genteque tota sublata.

RACEMUS. *Væ mihi, quia factus sum, sicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ : non est botrus ad comedendum.* Mich. VII 1. Sicut is, qui post vindemiam racemos quærit, sed nihil invenit : ita dolet propheta, neminem suis vocibus permoveri, ut se ipse respiciat, et animum ad meliora convertat.

RADIX. *Radicem verbi,* occasionem obloquendi et criminandi, *inveniamus contra eum.* Job. XIX 28.

RAHAB. *Memor ero Rahab et Babylonis scientium me.*

Ecce alienigenæ (Philisthæi,) *et Tyrus, et populus Æthiopum, hi fuerunt illic.* Ps. LXXXVI 4. Chaldaice pro Rahab est Ægyptus : quod et interpretes passim recipiunt. Omnes circum Judæam populi Deum in templo sancto suo adorabant, dum ex omnibus his gentibus aliqui ad sacra Hebraica se aggregabant. Sed longe cumulatissime id in ecclesia Christi impletum.

Ramus. *Applicant ramum ad nares suas.* Ez. VIII 17. Ramum lauri osculantes, qui ritus erat Solem seu Apollinem honorantium, odore se recreabant.

Raphaim. *Percusseruntque Raphaim in Astaroth Carnaim.* Gen. XIV 5. Ne utrobique nomen loci esse autumes, Raphaim sunt gigantes, ut vertunt LXX.

Rapina. Christus, *cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo.* Phil. II 6. Sciebat, honorem Divinum sibi deberi, nec alienum esse, sed proprium et nativum, quippe qui æqualem haberet formam, i. e. eamdem naturam cum Patre.

Reblatha. Vid. *Lebes.*

Recedo. *Sedeciam regem Juda, et principes ejus, dabo --- in manus exercituum regis Babylonis, qui recesserunt* (hebr. qui ascendunt) *a vobis,* Jer. XXXIV 21. Quare subito Chaldæi nunc dicuntur recedere, qui superioribus Capitibus imminere jam jamque Hierosolymæ dicebantur? *Exercitus Pharaonis egressus est de Ægypto,* ut laborantibus Judæis suppetias ferret : *et audientes Chaldæi, qui obsidebant Jerusalem, hujuscemodi nuntium, recesserunt ab Jerusalem,* ut contra Ægyptios ascenderent. Jer. XXXVII 4. Qua spe insolentes Judæi Deum rursus contemnere, et fallere promissa cœperunt; sed maximo suo malo, quod Jeremias hoc loco vaticinatur.

2) *Quomodo recedet a me?* Mich. II 4. Funestum illud carmen habes totum in Voc. *Parabola*, § 3.

Recogito. Ezechias rex ad Dominum : *Recogitabo tibi omnes annos meos in amaritudine animæ meæ.* Is. XXXVIII 15. Pœnitens peccata totius vitæ amaro animo coram te confitebor.

Recuperatio. Impius, etsi *laborans, et festinans, et dolens,* quæsitis tamen divitiis non potietur; *tanto magis non abundabit.* Contra vir probus, etsi *homo marcidus, egens recuperatione,* (inops; græce, egens auxilio) *plus deficiens virtute,* i. e. potentia, *et abundans paupertate,* tamen ditabitur ac extolletur : quia *oculus Dei respexit illum.* Eccli. XI 11 sq.

Redimo. *Frater non redimit, redimet homo : non dabit Deo placationem suam, et pretium redemptionis animæ suæ.* Ps. XLVIII 8 sq. Nobiles quidam interpretes cum interrogatione legunt : *redimet homo?* q. d. nullus hominum redimet. Sed quia in fonte hebraico interrogationis ves-

tigium nullum est, majore probabilitate dicitur, particulam *non* ex priore sententiæ membro, ut solent Hebræi, in altero quoque intelligi. Nec fratrem frater, nec ullus omnino hominum quemcunque alium redimet *in die mala* (ut v. 6. dixerat) mortis et judicii : nemo Judicem placare tum poterit, aut pro damnati salute pretium irato offerre.

2) *Tempus redimentes*. Col. IV 5. non, ut quidam rati sunt, ceu captivum; sed veluti mercem venalem : vocabulum enim græcum, quo apostolus usus est, metaphoram suam non a carcere, sed a foro ducit, et rem venalem emere significat.

REGINA. Sacrificant Judæi impii *reginæ cœli* (Jer. XLIV 17 sqq.) eique ritu sacrilego liba seu placentas coquunt. Jer. VII 18. Lunam hoc nomine colebant.

REGIO. *Placebo Domino in regione vivorum*. Ps. CXIV 9. Quandiu hic vixero, placebo Domino; hebr. ambulabo coram Domino. Idem est regio vivorum hoc loco, quod terra viventium Ps. XXVI 13, vita nimirum præsens. Sensu tamen accommodatitio utrumque futuræ vitæ in cœlo convenit.

2) Regio mortis. Sic appellatur Jer. XXXI ult. is Hierosolymæ locus, ubi capite damnati necabantur.

REGNO. De justis dicitur : *Regnabit Dominus illorum in perpetuum*. Sap. III 8. *Illorum* ad verbum *regno*, non ad nominativum *Dominus* referendum est. Dominus in perpetuum imperabit justis : nemo præter Deum illis dominabitur. Apud Græcos enim verba dominandi genitivum amant; unde et illud : *in hoc enim Christus mortuus est, et resurrexit, ut et mortuorum et vivorum dominetur*. Rom. XIV 9.

REGNUM. *Invenit manus mea regna idoli* Is. X 10. Vindicta mea regnis incubuit, quæ deorum simulacra adorabant; eodemque modo castigabo propter eamdem culpam populum hebraicum, *populum furoris mei* (ibid. v. 6) i. e. furori meo debitum, ira mea dignum.

REGREDIOR. *Visio enim ad omnem multitudinem ejus non regredietur*. Ez. VII 13. Quæcunque mala vaticinatus sum, toti populo accident.

REGULUS. *Ne lœteris Philisthæa omnis tu, quoniam comminuta est virga percussoris tui : de radice enim colubri egredietur regulus, et semen ejus absorbens volucrem*. Is. XIV 29. Nolite gaudere, provinciæ Philisthæorum quæcunque : mortui quidem sunt, qui vos percusserunt, Samson ac David olim, Ozias haud ita pridem. Achaz, quem aliqui his addunt, non ausim annumerare : Divina enim Historia nullam ejus victoriam de Philisthæis commemorat, sed magnis potius detrimentis affectum ab ea gente narrat. Quod sequitur, veluti proverbium est :

pro colubro nascetur regulus : graviora feretis ab Ezechia pronepote Oziæ, quam a cæteris adhuc tulistis. Ubi nos habemus *absorbens volucrem*, hebraice est serpens ignitus volans, seu alatus. LXX quoque eamdem imaginem offerunt serpentis alitis, qui est regulus. Serpens hic alatus etiam eos, qui fuga ceu volatu evadere se posse sperabant, igneo suo halitu assequetur, et infectos absumet. Tum propheta v. 30 Hebræis saturitatem, Philisthæis famem prædicit.

RELIQUIÆ. Pro posteritate. *Custodi innocentiam, et vide* (respice, sectare) *æquitatem : quoniam sunt reliquiæ homini pacifico.* Ps. XXXVI 37. Contra, *reliquiæ impiorum interibunt.* ibid. v. sq. Viri boni progeniem Deus sospitat : impiorum posteritas exarescet. Vox hebraica, utroque hoc versiculo usurpata, redit Ps. CVIII (hebr. CIX) 13, ubi etiam noster vertit, *nati ejus.*

2) Pro futuris pœnis. *In reliquiis tuis* (hebraice, in nervis tuis, i. e. in sagittis arcus tui) *præparabis vultum eorum.* Ps. XX 13. Reliquiæ hæ sunt reliquæ seu futuræ Dei pœnæ, præsertim æternæ : quibus intentatis, haud secus ac ostensis potentiæ suæ sagittis, animos vultusque hostium terrore ac pudore saluberrimo implet.

3) Reliquiæ cogitationis. *Cogitatio hominis confitebitur tibi ; et reliquiæ cogitationis diem festum agent tibi.* Ps. LXXV 11. Carmen hoc, ut monet titulus, scriptum in Assyrios est. Hostis hujus tumidi cogitatio iracunda (est enim in hebraico ira) materia erit laudis tuæ, o Deus, qui eum tam potenter et celeriter enervaveris : et reliquias iræ (ita porro hebraica) cinges, vel, contra hujus iræ reliquias te accinges. Si continuaverit aut resumpserit iram hostis Assyrius, eam rursus comprimes, et contra armatus pugnabis : quæ victoria tua nova de superbo hoste occasio erit instituendi diem festum, quo gratus tibi populus tuus te honorabit.

4) Reliquiæ in bonum. *Dicit Dominus : Si non reliquiæ tuæ in bonum, si non occurri tibi in tempore afflictionis, et in tempore tribulationis adversus inimicum.* Jer. XV 11. Jurat Dominus : nam particulæ *Si*, *Nisi*, *Si non*, jurisjurandi sunt indices. Verax non dicar, inquit, nisi te bonus rerum exitus manet, et nisi meum laboranti tibi auxilium præsto erit.

5) Ponere in reliquias. *Ponam claudicantem*, Synagogam, inquit Hieronymus, *in reliquias.* Mich. IV 7. Tametsi deserta est a me Synagoga perfida, quæ semper in utramque partem claudicavit : tamen aliquas ex ea reliquias nunquam non servabo. Id a Christi temporibus ad nostra usque semper impletum est, et ante ultimum præsertim judicium omnino implebitur.

REMPHAN. *Suscepistis tabernaculum Moloch, et sidus*

dei vestri Remphan, seu, ut quædam exemplaria græca habent, Rephan. Act. VII 43. Hoc D. Stephanus popularibus suis in præclara illa oratione exprobrat. Vides, deum fuisse, et quidem e stellis petitum : quem alii Saturnum, alii Venerem seu Luciferum fuisse conjiciunt. Plura qui volet, adeat virum maximæ eruditionis Augustinum Calmetum, de Divinis Scripturis immortaliter meritum, in Dissert. de Hebr. Idololatr. ante Comment. in XII Prophet. Minores.

REN. Ut Latini et Græci *cor* et *pectus*, ita Hebræi *renes* pro intimis animi sensis usurpant. *Tu possedisti renes meos : suscepisti* (hebr. texisti) *me de utero matris meæ.* Ps. CXXXVIII 13. Tu intima mea perscrutatus es et cognovisti, etiam antequam nascerer : tu in corpore materno me perfecisti, et nascentem suscepisti. *Inflammatum est cor meum, et renes mei commutati sunt : et ego ad nihilum redactus sum ; et nescivi.* Ps. LXXII 21 sq. Cor meum æstuavit, et alias ex aliis cogitationes animo revolvi : sed stupens nihil horum intelligebam, non magis quam jumentum (ibid. v. 23) mysteria hæc assecutus sum : fidelis tamen semper Deo meo perseveravi. *Usque ad noctem increpuerunt me renes mei.* Ps. XV 7. Messias, de quo psalmus hic agit, inter alia dicit : Diu noctuque intimis desideriis stimulabar ; nimirum, ut hæreditatem illam præclaram (de qua ibid. v. 6) consequerer, i. e. gentes omnes exitio ereptas æternum possiderem.

REPETO. *In convivio vini non arguas proximum - - - et non premas illum in repetendo*, i. e. in reposcendo debito. Eccli. XXXI 41 sq. Importunum enim est, tali loco et tempore urgere, in re præsertim verecundiæ et molestiæ alioqui plena.

REPLEO. *Et replevit in filia Juda humiliatum et humiliatam.* Thren. II 5. Hebraice : et multiplicavit in filia Juda mœrorem et luctum. Totam Hierosolymam Deus hominibus mœrore dejectis afflictisque implevit.

REPROBO. Vid. *Odium.*

REPROMISSIO, et **REPROMISSOR.** Pro sponsore, quem Jurisconsulti fidejussorem appellant. *Repromissorem fugit peccator et immundus.* Eccli. XXIX 21. quia *bona repromissori sibi adscribit peccator ; et ingratus sensu derelinquet liberantem se.* v. sq. Quocirca sapienter monemur : *Repromissio nequissima*, infelicis exitus, in sinistram fortunam recidens, *multos perdidit dirigentes*, multos antea felices repente fortunis evertit, *et commovit illos* summa celeritate, *quasi fluctus maris.* v. 24.

REPTILE. Dicitur aliquando de piscibus. *Hoc mare magnum, et spatiosum manibus*, i. e. littoribus : *illic reptilia, quorum non est numerus*, pisces innumerabiles. Ps. CIII 25.

REQUIES. *Qui in ipsis requiem habebant.* 1. Mach. VIII 12. qui fiduciam in illis reponebant.

REQUIESCO. Placatus a Noe Deus promittit, nunquam se diluvio altero terras inundaturum. *Non igitur ultra percutiam omnem animam viventem, sicut feci. Cunctis diebus terræ, sementis et messis, frigus et æstus, æstas et hiems, nox et dies, non requiescent.* Gen. VIII 21 sq. naturalem suum cursum et vicissitudinem servabunt: non interrumpentur, ut factum erat diluvii tempore.

REQUIRO. *Sanguinem enim animarum vestrarum* (i. e. sanguinem vestrum, phrasi hebraica) *requiram de manu cunctarum bestiarum.* Gen. IX 5. Necem vobis allatam a bestiis vindicabo. Factum id a Deo per leges latas Exod. XXI 28 sqq. Particula *enim* sumenda pro *autem*, ut monui de hoc ipso loco in Voc. *Enim*, § 2.

RESIDUUM. *Residuum erucæ comedit locusta, et residuum locustæ comedit bruchus, et residuum bruchi comedit rubigo.* Joël. I 4. Hebræi et Christianorum nonnulli vere id accidisse opinantur. Sed omnes cæteri cum magno Hieronymo sentiunt, metaphoricas has esse imagines hostium omnia populantium, et famem inducentium: tum quod Divina Pagina rem adeo memorabilem, siquidem evenisset, præteritura silentio non fuisset, quemadmodum famem Abrahæ et Eliæ temporibus exortam non reticuit: tum quia Joël ipse metaphorice se locutum indicat, ita pergens: *Gens enim ascendit super terram meam, fortis et innumerabilis.* ibid. v. 6.

2) Residuum spiritus. Malachias, eos objurgans, qui per summam injuriam uxores repudiabant, hoc etiam argumentum affert: *Nonne unus fecit, et residuum spiritus ejus est?* Mal. II 15. Nonne mulierem, quam tantopere contemnis tu, idem Deus qui te procreavit? nonne mulieri Divini sui spiritus imaginem æque similem impertitus est? De contextu dicetur Voc. *Unus.*

RESINA. Ornatissime propheta patheticus: *Nunquid resina non est in Galaad? aut medicus non est ibi? quare igitur non est obducta cicatrix filiæ populi mei?* Jer. VIII ult. Galaad plurimam ferebat resinam; qui pretiosus humor est ex arboribus exsudans, dolorem leniens, constringens, brevique efficiens, ut cicatrices vulnerum solidescant. Sub hac metaphora sensus est: An in Judæa doctores legis et morum non sunt, qui meliora persuadeant scelerato populo? quare ergo tanta ubique animorum vulnera sine remedio?

RESPECTUS. *Zelavi super iniquos, pacem* (felicitatem) *peccatorum videns. Quia non est respectus* (hebraice, non sunt nodi seu vincula) *morti eorum, et firmamentum in plaga eorum.* Ps. LXXII 3 sq. Cum sæpe videamus, optimos viros in morte diu ac difficulter luctari, donec

mortalitatis vincula rumpantur, omnium oculis in terribile spectaculum defixis : istis tam facili ac leni morte, tam cito solventur, ut, antequam respicias, defuncti sint. *Et firmamentum in plaga eorum*, intellige ex priore versiculi parte, *non est.* Si qua illis plaga in vita infligitur, sensus non est diuturnus : quia multa felicibus et expedita remedia suppetunt, quæ malum depellant.

2) Respectus ex sermonibus. Impii de Justo, i. e. de Messia, decernunt in hanc sententiam : *Morte turpissima condemnemus eum : erit enim ei respectus ex sermonibus illius.* Sap. II 20. In crucem agi eum jubeamus : tum enimvero (hoc per acerbissimam ironiam addunt) respiciet eum et servabit Pater suus cœlestis, secundum sermones ipsius : quandoquidem *Filium Dei se nominat.* ibid. v. 13. *si enim est verus Filius Dei, suscipiet illum, et liberavit*, etc. ibid. v. 18.

3) Dies respectus. Homini mille curis inanibus implicito vel in ipso somno quies non est : *in cubili somnus noctis immutat scientiam ejus*, inquietis imaginibus eum perturbat : *modicum tanquam nihil in requie, et ab eo in somnis, quasi in die respectus ;* in græco fonte, in diebus speculæ. Eccli. XL 5 sq. Vix paululum quievit, cum somnia objiciuntur, quæ tanquam excubantem in specula sollicitudine assidua inquietum vexant.

RESPONDEO. Sæpe per hebraismum pro *dico. In illo tempore respondens* JESUS *dixit : Confiteor tibi, Pater.* Matth. XI 25. Non quia intima humani animi noverat : neque enim tum cum hominibus, sed cum Patre locutus est. *Respondens autem archisynagogus*, quem tamen allocutus nemo erat : sed simpliciter usurpatur pro nostro *dicens.* Luc. XIII 14. Certe lividus ille synagogæ præfectus intima circumstantium sensa non cognoscebat. *Respondit ei in via virtutis suæ : Paucitatem dierum meorum nuntia mihi.* Ps. CI 24. Psalmus hic inscribitur *Oratio pauperis.* Dixit hic pauper, vel etiam totus populus hebraicus, ad Deum, dum adhuc viribus præditus in via est, vegetus adhuc et firmus ; Nuntia mihi, quam paucos vitæ dies mihi designaveris.

2) Peccatum respondens. *Respondebit arrogantia Israël in facie ejus.* Os. V 5. Rependetur Israëli, quod superbia ejus meretur. *Peccata nostra responderunt nobis.* Is. LIX 12. Redditur nobis merces peccatis nostris digna. Nimirum, si male egeris, *statim in foribus peccatum aderit*, pœnam adducens pedissequam. Gen. IV 7. Infelix criminis Echo supplicium est.

RESPONSUM. *In nobismetipsis responsum mortis habuimus.* 2. Cor. I 9. Mortem certam exspectabam : instantem vitæ finem animus mihi præsagiebat.

RESURGO. *Non resurgent impii in judicio.* Ps. I 5 Præ-

sentes in judicio ira Dei consistere non patietur : corruent damnati, æternoque barathro haurientur.

RESURRECTIO. *Acceperunt mulieres de resurrectione mortuos suos.* Hebr. XI 35. Elias Sareptanæ mulieri 3. Reg. XVII 23, Sunamitidi Elisæus 4. Reg. XIV 36, excitatum a morte filium reddidere, suæ in Deum fiduciæ præmium.

RETIACULUM. *Cadent in retiaculo ejus* (pro, suo ipsorum) *peccatores : singulariter sum ego, donec transeam.* Ps. CXL ult. Nefarii homines suis ipsorum retibus involventur : ego vero ab illis separatus, absque noxa transibo.

RETRAHO. *A facie ejus,* Dei, *contremuit terra, moti sunt cœli : sol et luna obtenebrati sunt, et stellæ retraxerunt splendorem suum.* Joël. II 10. Dominus per tonitrua, quæ v. sq. vox ejus appellantur, terram et nubes concutiet : et volumina pulveris densissima, a Chaldæorum agminibus excitata, solem et lunam, ac stellas abscondent.

RETRIBUO. *Quid retribuam Domino pro omnibus, quæ retribuit mihi?* Ps. CXV 3. Ex hebraico sententia est planissima : Quid reddam pro beneficiis ejus erga me? Cætera, quæ in hunc locum nonnulli commenti sunt, pia sunt, sed commenta.

2) Reddere retribuentibus mala. *Si reddidi retribuentibus mihi mala, decidam merito ab inimicis meis inanis.* Ps. VII 5. Cave, ne *mala* cum *retribuentibus* nectas, quasi dicat vates, se nunquam injurias injuriis reddidisse. Hebraice legitur : *Si reddidi malum pacifico meo*, i. e. homini mecum pacate et amice degenti.

3) Extendere manum in retribuendo. *Non enim est illis commutatio, et non timuerunt Deum : extendit manum suam in retribuendo : contaminaverunt testamentum ejus.* Ps. LIV 20 sq. Ex hebraico et chaldaico liquet, nihil horum de Deo dici, sed hanc esse prophetæ mentem ; impios, de quibus loquitur, nolle mutari, neque Deum timere, sed manum etiam contra amicos extendere, et pacta sua violare. Nulla, inquit, est apud istos conversio morum in melius, nullus Dei timor : in eos ipsos injuriosam manum extendunt, quibus retribuere amicitiæ jura par erat ; quæ Deo teste pacti sunt, ceu vana et irrita aspernantur.

4) *Retribuet gratiam, qui offert similaginem.* Eccli. XXXV 4. Deo pro beneficiis gratus est, qui sacrificium offert. Græca in fonte sic etiam exponere licebit : Qui Deo et hominibus gratum se præbet, æque Domino placet, ac si offerat sacrificium.

REVELO. *Revela oculos meos.* Ps. CXVIII 18. Velum oculis detrahe ; fac, ut videam.

2) Revelare aurem. Pro, clam admonere; veluti in aurem dicere. *Dominus autem revelaverat auriculam Samuëlis ante unam diem quam veniret Saul.* 1. Reg. IX 15. pridie Saulis adventum ei prædixerat. *Deus Israël, revelasti aurem servi tui, dicens: Domum ædificabo tibi.* 2. Reg. VII 27. Verba Davidis sunt, qui Divino hoc promisso fretus, obsecrat: *Incipe ergo, et benedic domui servi tui, ut sit in sempiternum coram te.* ibid. v. 29. Dicitur et de homine: nam Jonathas ad Davidem inquit: *Revelabo aurem tuam.* 1. Reg. XX 13. secreto id tibi nuntiabo.

REVERENTIA. *Cum magna reverentia disponis nos.* Sap. XII 18. cum magna attentione et moderatione. Quo sensu vox hæc repetitur ibid. v. 20.

2) Pro pudore, probro. *Induantur confusione et reverentia.* Ps. XXXIV 26. Operiantur pudore, erubescere cogantur. *Reveremini in his, quæ procedunt de ore meo: non est enim bonum omnem reverentiam observare, et non omnia omnibus bene placent in fide. Erubescite*, etc. Eccli. XLI 19 sqq. Erubescite ob ea, quæ jam dicturus sum: neque enim erubescenda sunt omnia, quæ cuique displicent: cum etiam illa, quæ bona fide et recte fiunt, a multis improbentur. Tum enumerat vera probra, quorum causa erubescendum sit. *Ad reverentiam vobis loquor*, i. e. ut vos pudeat, ut vestros animos verecundia subeat. 1. Cor. XV 34. Phinees ausus est *stare in reverentia gentis.* græce, in conversione populi. Eccli. XLV 29. cum populus Hebraicus per Madianitas aversus a Deo esset, et ad impudicitiæ probrum abductus, ipse turpitudini restitit.

REVEREOR. Pro erubesco. *Confundantur, et revereantur ----- convertantur retrorsum, et revereantur.* Ps. XXXIX 15. Exemplum aliud ex Eccli. XLI 19 modo proposui in Voc. præcedente.

REVERSO. *Ephraim factus est subcinericius panis, qui non reversatur.* Os. VII 8. Vehemens Israëlis cupiditas et ardor colendi simulacra ab Osea paulo ante appellatus erat *clibanus accensus a coquente.* ibid. v. 4. *Applicuerunt quasi clibanum cor suum.* v. 6. *Omnes calefacti sunt quasi clibanus.* v. 7. In eadem similitudine pergens addidit, totam gentem esse instar panis perusti, de quo nihil bonæ spei supersit. Nempe ut panis, qui sub cinere coquendus nunquam versatur, sensum sine sensu induratur, et consumitur; ita populus, æstu hoc insano perditus, paulatim amisit omnia, ne sentiens quidem. Quamobrem adjungitur; *Comederunt alieni* (hostes, dæmones) *robur ejus, et ipse nescivit.* ibid. v. 9.

REVERTOR. *Reversusque mirabiliter me crucias.* Job. X 16. Iterum atque iterum miris me doloribus torques.

2) *Reversi sunt, ut essent absque jugo.* Os. VII 16. Chaldaica clare: Aversi sunt, ut a lege deficerent.

3) *Quomodo recedet a me, cum revertatur?* Mich. II 4. Contextum explanavi in Voc. *Parabola.*

Revoco. Pro recipio, restituo. Bar. I 8. Accepit Joakim vasa argentea, remissa e captivitate Babylonica, ut ea templo redderet.

Rex. *Ornasti te regi unguento, et multiplicasti pigmenta tua.* Is. LVII 9. Assyrio, inquiunt aliqui. Subtilior est aliorum sententia, et contextui de falsis diis loquenti aptior: Ornasti te Molocho: quem regem adoptasti. Præterquam enim, quod regis et Molochi nomen hebraice iisdem litteris constat, immanis religio simulacri hujus exprobrata est ibid. v. 5. Misisti, qui omnes tibi deos undique conveherent. ibid. v. 9. In multiplici hac (v. sq.) numinum tuorum religione elaboras, nec desistis; labor manuum tuarum necessaria ad usum vitæ tibi comparavit: propterea me tibi rogandum non putas.

2) *Juda rex meus.* Ps. LIX 9, et CVII 9. Ex tribu Juda regnabit semper posteritas regia.

Rhamnus. *Priusquam intelligerent spinæ vestræ rhamnum, sicut viventes, sic in ira absorbet eos.* Ps. LVII 10. Adagialis loquendi modus. Citius, quam spinæ in rhamnum excrescant, ira Divina eos, cætera valentes et optimo vitæ statu fruentes, repente delebit.

Rhomphæa. *Deus paravit eum ad rhomphæam;* i. e. ad grave supplicium. Eccli. XXVI 27.

Robustus. *Depone magnitudinem tuam absque tribulatione, et omnes robustos fortitudine.* Job. XXXVI 19. Noli in tua magnitudine te efferre, etiamsi liber ab omni calamitate vivas: eos quoque depone seu deprime, qui potentia sua ad opprimendos tenuioris fortunæ homines abutuntur.

Rota. Israëlitis e mari rubro egressis, *sagittæ tuæ transeunt, vox tonitrui tui in rota.* Ps. LXXVI 19. Fulgura et fulmina discurrebant, terrorem et exitium Ægyptiis afferentia. Tonitruum sonitus per totum cœli orbem sursum late spargebatur. Alii sic: ira Dei tonantis usque ad rotas Ægyptiacorum curruum pertingebat, eosque disjectos mergebat. Hieronymus Pradus in laborioso opere in Visionem Ezechielis primam, Sect. X, de curru Dei, sensu poëtico, et psalmis usitato, *facile, apte, et eleganter* intelligi posse judicat.

2) *Deus meus, pone illos ut rotam.* Ps. LXXXII 14. LXX interpretantur trochum. Circumagantur hostes nostri, ut a puero trochus.

3) Rota nativitatis. Lingua *inflammat rotam nativitatis nostræ*, totum vitæ nostræ cursum, *inflammata a gehenna.* Jac. III 6.

4) Confringetur rota super cisternam. Eccle. XII 6, in præclara illa senectutis hypotyposi, de qua pluribus in

Voc. *Tenebresco.* Rota est caput, e cordis cisterna spiritus vitales hauriens.

RUBEN. Ita primum filiorum Lia gratulans appellavit. Gen. XXIX 32. Hebraice est, videte filium.

RUBIGO. *Væ civitati sanguinum, ollæ, cujus rubigo in ea est, et rubigo ejus non exivit de ea.* Ez. XXIV 6. Rubiginem vocat sordes ollæ, sive eæ sint pustulæ jam ante cocturam in superficie ipsius æris atque ad latera ollæ intus exortæ, sive spuma et partes carnium adustæ, quæ firmiter æri hærent, ac difficillime avelluntur. Ideo præcipitur, ut *liquefiat æs ejus.* ibid. v. 11. et tamen *non exivit de ea nimia rubigo ejus, neque per ignem.* v. 12. Imago Hierosolymæ in sceleribus obstinatæ, et gentis Hebraicæ adeo pertinacis, ut ne quidem in obsidione et captivitate, per quas emendari et expurgari debuerat, eripi sibi amorem criminum passa sit.

RUINA. Vacillante jam, et in casum vergente republica, Hebræi ad obvium quemque confugient, dicentes: *Princeps esto noster; ruina autem hæc sub manu tua.* Is. III 6. Impera nobis, et prono in lapsum regno manum admove, ne concidat.

2) *Implebit ruinas.* Ps. CIX 6. hebraice et græce, cadavera. Hostium terras cadaverum acervis implebit.

S.

SABAOTH. *Dominus Sabaoth.* Rom. IX 29, ex Is. I 9, ubi Vulgata habet: *Dominus exercituum.* Angelorum exercitus intellige.

SABBATUM. Hebraice quies. Singillatim ita dictus est septimus: quia Deus ipse *requievit die septimo ab universo opere, quod patrarat: et benedixit diei septimo, et sanctificavit illum.* Gen II 2 sq. Hebræi scribunt *Schabbâth*; Græci *Sabbaton* aspiratione amissa, a quibus mutuati vocabulum Romani *Sabbatum* sine *h* scripsere: idque latinitatis studiosiores nunc quoque observant.

2) Sabbatum pro tota hebdomade. *Jejuno bis in sabbato.* Luc. XVIII 12. bis intra quamque hebdomadem.

3) Prima, secunda, tertia sabbati. Prima sabbati est dies a sabbato proximus, qui proinde in diem nostrum dominicum incidit. Sic numerare perge, et habebis secunda sabbati feriam nostram secundam seu diem lunæ, quarta sabbati feriam quartam seu diem Mercurii, et sic de aliis.

4) Una sabbati seu sabbatorum. Est prima sabbati, seu dies dominica Christianorum.

5) Sabbatum secundoprimum. Luc. VI 1. Est *id, quod*

proxime post solenne paschatis sequitur. Josephus Scaliger, reconditæ eruditionis auctor, l. VI de Emendat. Temporum c. 6. ubi pluribus id explicat.

6) Iter sabbati. Mons Oliveti, *qui est juxta Jerusalem, sabbati habens iter.* Act. I 12. Distantia erat paucorum stadiorum, quæ ambulando conficere Hebræis etiam sabbato per legem liceret.

7) Sabbatum terræ. *Septimo autem anno sabbatum erit terræ, requietionis Domini; agrum non seres, et vineam non putabis. Quæ sponte gignet humus, non metes: et uvas primitiarum tuarum non colliges quasi vindemiam: annus enim requietionis terræ est.* Lev. XXV 4 sq. *Non erant eis ibi alimenta conclusis, quia sabbata erant terræ* 1. Mach. VI 49. seu, uti mox explicatur, *escæ - - - - non erant in civitate, eo quod septimus annus esset.* v. 53. Ab his terræ sabbatis, lege præscriptis, nominata sunt tristia illa sabbata terræ sanctæ, tempore captivitatis Babylonicæ: *cunctis enim diebus desolationis* terra Juda *egit sabbatum, usque dum complerentnr septuaginta anni*, quibus inculta jacuit. 2. Par. XXXVI 21.

8) Otium sabbatorum. *Eritque* Nabuchodonosor *quasi consulens frustra oraculum in oculis eorum, et sabbatorum otium imitans: ipse autem recordabitur iniquitatis ad capiendum.* Ez. XXI 23. Obsidentibus jam Hierosolymam Chaldæis, cæci Judæi tam vivebant securi, quasi nulla aut vana oracula de ipsorum interitu Nabuchodonosor accepisset, neque instaret operi; sed otiosus cessaret, instar Hebræorum diem sabbati colentium: cum tamen ille, memor perfidiæ et perjurii hebraici, nihil non ageret, ut urbe potiretur.

SACCELLUS. *Nunquid justificabo stateram impiam, saccelli pondera dolosa?* Mich. VI 11. In sacculis pondera custodiebant, quibus tum res alias, tum pecunias penderent. Negat ergo, impunitatem a se datum iri fraudibus in commercio mutuo admissis.

SACCINUS. *Nec operientur pallio saccino, ut mentiantur.* Zach. XIII 4. Erat hoc prophetarum amiculum, asperum, et pilis horridum, quo severitatem et caducorum omnium contemptum profitebantur. Id falsi quoque prophetæ imitati sunt, ut hæc tristitiæ species imponeret populo, ipsosque veros esse Dei nuntios persuaderet. Sed timore supplicii, vel ab ipsis suis parentibus intentandi, (ibid. v. 3,) pallium sibi minime debitum rejicient, et a sacrilego mendacio abstinebunt. *Non sum propheta,* dicet eorum aliquis, *homo agricola ego sum*, simplex et idiota. ibid. v. 5.

SACCULUS. *Ne fueris mediocris in contentione ex fœnore, et est tibi nihil in sacculo.* Eccli. XVIII ult. Locum hunc totum collegi in Voc. *Commissio*.

SACCUS. Cilicium e pilis contextum, quo veteres in luctu indui solebant. *Dixit autem David ad Joab, et ad omnem populum, qui erat cum eo : Scindite vestimenta vestra, et accingimini saccis, et plangite ante exequias Abner.* 2. Reg. III 31. *Operiantur saccis homines et jumenta.* Jon. III 8. *Convertisti planctum meum in gaudium mihi : conscidisti saccum meum*, mœroris causas et indicia ademisti, *et circumdedisti* (eleganter vestem pro veste) *me lætitia.* Ps. XXIX 12.

2) Vultus quasi saccus. *Nequitia mulieris immutat faciem ejus : et obcæcat vultum suum tanquam ursus, et quasi saccum ostendit.* Eccli. XXV 24. Vultum nubilum ostendit : trux est instar ursi : os squallidum, triste, rugosum tibi præbebit, ut cilicium videre tibi videaris.

SACRAMENTUM. Chananæi, incolæ antiqui terræ promissæ, *filiorum suorum necatores sine misericordia, et comestores viscerum hominum, et devoratores sanguinis a medio sacramento tuo, et auctores parentes animarum inauxiliatarum, perdere voluisti per manus parentum nostrorum, ut dignam perciperent* (pro *perciperet*) *peregrinationem puerorum Dei, quæ tibi omnium carior est terra.* Sap. XII 5 sqq. Diis suis immolabant humanas victimas, suosque etiam liberos : cæsis his hostiis, gustabant earum carnem et sanguinem e medio sacrificio, quod tibi, o Deus, soli debetur. Crudeles hos parentes, liberorum omni ope carentium latrones, quorum erant auctores, per patres nostros huc introductos delevisti : ut terra hæc sancta, quam præ cæteris omnibus elegisti, perciperet seu acciperet incolas dignos, filios nimirum et servos tuos peregrinantes.

2) Pro mysterio. *Sacramentum regis*, arcanum ab rege tibi creditum, *abscondere bonum est.* Tob. XII 7. Somnium Nabuchodonosoris Dan. II 18 et 47 dicitur sacramentum, i. e. res arcana. *Ego dicam tibi sacramentum mulieris, et bestiæ, quæ portat eam.* Apoc. XVII 7. Explanabo tibi, quæ secreta per has imagines portendantur.

SÆCULARIS, SÆCULUM. Vide *Secularis*, *Seculum.*

SAGENA. *Immolabit sagenæ suæ, et sacrificabit reti suo.* Hab. I 16. Chaldæus victorias suas tribuet suæ potentiæ, suoque consilio ; non tibi, o Deus, cujus unius judicio ille tam potens nos fregis.

SAGITTA. Pro fulgure aut fulmine. Ps. LXXVI 19. Versiculum paulo ante proposui in *Rota.*

SAGMA. Græcum. Lev. XV 9. Ephippium, seu equitantis sella ; stratum equi.

SAL. *Nos autem, memores salis, quod in palatio comedimus*, etc. 1. Esdr. IV 14. Memores beneficentiæ regiæ, quæ in ipso palatio alimenta nobis suppeditavit.

2) Pactum salis. Num. XVIII 19. Pactum stabile, quod nunquam desinat. Hebraismus, inde ortus, quod sal corpora incorrupta servat.

SALMANA. *Omnes munitiones tuæ vastabuntur, sicut vastatus est Sálmana a domo ejus, qui judicavit Baal, in die prælii.* Os. X 14. Siculi Sálmanam vastavit (Judic. VIII 10 sqq.) eversor Baalis Gedeon cum suis sociis : *sic fecit vobis Bethel, a facie malitiæ nequitiarum vestrarum.* Os. X 15. sic vos depopulabuntur Assyrii, propter adoratos in Bethel vitulos, et admissa delicta.

SALOMON. *Erit vir quietissimus : faciam enim eum requiescere ab omnibus inimicis suis per circuitum : et ob hanc causam Pacificus vocabitur.* 1. Par. XXII 9. Hebraicum Salomonis nomen *Schelomó* ducitur a *schalóm*, quod pacem significat.

SALTUS. Propheta ad Deum : *Pasce populum tuum in virga tua, gregem hæreditatis tuæ, habitantes solos in saltu,* carentes pastore in captivitate Babylonica. Mich. ult. 14. Tu provida et potenti virga tuum gregem in pascua pristina terræ sanctæ reduc : cujus tractus aliquos fertilissimos propheta eo loco nominat.

2) Saltus pro Sennacheribi exercitu. *Gloria saltus ejus, et carmeli ejus, ab anima usque ad carnem consumetur : et erit terrore profugus. Et reliquiæ ligni saltus ejus præ paucitate numerabuntur, et puer scribet eos.* Is. X 18 sq. Sicut incendio communi totus saltus conflagrat ; et Carmelus mons, seu locus quicunque amœnus, arboribus ad solum usque nudatur : ita Sennacheribi agmina nox una tollet, corporibus et animabus illata calamitate irreparabili. Rex ipse fugiet, tam paucis comitantibus, ut numerari facile, et vel a puero scribi possint. Eadem metaphora redit Is. X ult. ubi regis ejusdem exercitus periturus dicitur : *subvertentur condensa saltus ferro.*

3) Saltus pro Jerosolyma. *Succendam ignem in saltu ejus, et devorabit omnia in circuitu ejus.* Jer. XXI ult. Jerusalem cum vicinia tam celeriter a Chaldæis diripietur, quam rapide saltus incendio exuritur.

4) Dormire in saltu. Viva imago Arabum in fugam aversorum. *In saltu ad vesperam dormietis, in semitis Dedanim. Occurrentes sitienti ferte aquam, qui habitatis terram Austri : cum panibus occurrite fugienti.* Is. XXI 15 sq. Noctem, o fugitivi, sine tecto, sine tentorio in saltu agetis, passim in viis Dedaneis ad somnum prostrati. At vos (incolæ australis oræ, cladis hujus expertes, occurrite fugientibus et cursu exhaustis : aquam et panem afferte.

5) Adeodatus filius Saltus. 2. Reg. XXI 19. 1. Par. XX 5. Intellige Elchanam filium Jaare sive Jair : de quo plura in *Adeodatus.*

SALVO. *Homines et jumenta salvabis Domine.* Ps. XXXV 7. utrisque nutrimentum, sanitatem, et prolem impertiens.

2) *In ira flammæ devoretur, qui salvatur.* Eccli. XXXVI 11. Si quis hostium nostras manus effugerit salvus, in tuas incidat, o Deus, et inflammata tua ira eum consumat.

3) *Salvavit sibi dextera ejus.* Ps. XCVII 1. Pronomina in dativo Hebræis persæpe sunt pleonastica; seu elegantiæ causa, non necessitatis, verbo junguntur. Tale Ven. Bellarminus, hebraice doctissimus, pronomen *sibi* hoc loco dici posse, optime judicat. Dextera ejus nobis salutem attulit. Augustinus, *sibi*, inquit, id est, propter se tantum, gloriæ suæ causa. Alii, quibus græca favent, *sibi* pro *se* aut *eum* accipiunt: Salvavit se ipse, Salvavit eum dextera sua.

SALUS. Deus *salutis*, Deus *salutaris noster:* imo et *Deus salutarium nostrorum* (Ps. LXVII 20) et *Deus salvos faciendi* (ibid. v. 21) eodem omnia recidunt: Deus nostræ salutis auctor.

2) Facere salutes. *Salutes non fecimus in terra.* Is. XXVI 18. Plenam salutem consecuti non sumus. Fere quo sensu post insignem Judæ Machabæi victoriam dicitur: *Et facta est salus magna in Israël in die illa.* 1. Mach. IV 25. Ea dies Israëli emolumentum ingens attulit. Et 1. Mach. V 62: *Ipsi autem non erunt de semine virorum illorum, per quos salus facta est in Israël;* i. e. qui salutem patriæ reddiderunt.

SAMIUS. *Testa de Samiis terræ.* Is. XLV 9. Vas fictile, seu figlinum. In Samo enim insula cœpit atque perfectum est artificium testæ.

SAMUEL. *Vocavitque* Anna mater *nomen ejus Samuël, eo quod a Domino postulasset eum.* 1. Reg. I 20. Alii interpretantur, Positus a Deo; alii, Postulatus a Deo. In hebraico utrumque difficultate sua laborat; erui tamen utrumque potest. Mihi longe solidius videtur posterius, tum ob Josephi Hebræi auctoritatem, quæ in hoc genere gravissima est; tum maxime, quia ipse Divinus Codex ita dictum narrat, *eo quod a Domino postulasset eum* mater.

SANABILIS. Pro salubri, seu conducente sanitati. *Sanabiles* (in græco fonte, salutiferas) *fecit nationes orbis terrarum.* Sap. I 14. Deus rebus a se conditis salubritatem impertiit.

SANCTIFICATIO. Pro sanctuario, nimirum Dei tabernaculo, vel toto templo. *Sanctimonia et magnificentia in sanctificatione ejus;* i. e. in sanctuario. Ps. XCV 6. Antiochus *intravit in sanctificationem cum superbia.* i. e. in templum. 1. Mach. I 23, Merito sic appellatum est Dei

veri domicilium, quippe *Domus sanctificationis nostræ.* Is. LXIV 11.

2) *Facta est Judæa sanctificatio ejus.* Ps. CXIII 2. Cum gens Hebraica ex Ægypto egrederetur, modo quodam peculiari consecrata Deo est, ejusque dominatui singulari et sanctissimæ legi addicta.

3) Sanctificatio modica. Tempore captivitatis, inquit Dominus, *ero eis in sanctificationem modicam in terris, ad quas venerunt.* Ez. XI 16. Cum ibi templo careant, ego eis pro templo ero; sed id exiguo tempore: brevi enim liberos reducam in patriam, ubi templum redintegrent.

4) Pro falsorum numinum delubro, altari, aut luco. *Demolientur excelsa idoli, et sanctificationes Israël desolabuntur.* Amos VII 9. *In Bethel non adjicies ultra ut prophetes; quia sanctificatio regis est, et domus regni est.* Amos VII 13. Vetatur in Bethel vaticinari, quia ibi regium fanum vituli aurei, et sedes regni est.

SANCTIFICIUM. Pro sanctuario. Ps. LXXVII 69.

SANCTIFICO. Deus ad Moysen: *Vade ad populum, et sanctifica illos hodie et cras, laventque vestimenta sua. Et sint parati in diem tertium: in die enim tertia descendet Dominus coram omni plebe super montem Sinai.* Ex. XIX 10 sq. *Sacerdotes quoque, qui accedunt ad Dominum, sanctificentur, ne percutiat eos.* ibid. v. 22. *Mittebat ad eos*, liberos suos, *Job, et sanctificabat illos.* Job. I 5. *Nunquid flendum est mihi in quinto mense, vel sanctificare me debeo?* Zach. VII 3. Chaldaica habent; abstinere deliciis. *Sanctificare* igitur se vel alios, tum in abstinentia cibi et voluptatum, tum in certis quibusdam ritibus situm erat.

2) Deus sanctificatus. *Hæc est aqua contradictionis, ubi jurgati sunt filii Israël contra Dominum, et sanctificatus est in eis.* Num. XX 13. Sanctum se et fidelem ostendit. *Scient, quia ego Dominus, cum fecero in ea judicia, et sanctificatus fuero in ea.* Ez. XXVIII 22. quando sumptis de Sidone suppliciis sanctitatem et justitiam meam demonstrabo. *Pater noster, qui es in cœlis; sanctificetur nomen tuum.* Matth. VI 9. Nominis tui sanctitas ab omnibus agnoscatur et adoretur.

5) Sanctificare prælium. Fraudulenti et avari prophetæ, *si quis non dederit in ore eorum quidpiam, sanctificant super eum prælium.* Mich. III 5. Chaldaica: Si quis eis convivium pingue instruat, pacem vaticinantur: si nihil offeras, bellum parant. Nihil donantes tanquam bello persequuntur, et quidem ceu bello sancto; nimirum Dei causam privatis suis odiis prætexentes. Dei quoque nomine dicitur; *Sanctificate super eam bellum.* Jer. VI 4. de quo mox § 5.

4) Sanctificare puniendos. *Congrega eos quasi gregem*

ad victimam, et sanctifica eos in die occisionis. Jer. XII 3. Congrega eos ut muta pecora, quorum imbecillitas resistere ferro non potest : præpara eos in constitutum diem ceu victimas Divinæ tuæ iræ devotas et consecratas.

5) Sanctificare exercitum vindicem. *Ego mandavi sanctificatis meis, et vocavi fortes meos in ira mea, exultantes in gloria mea*, dicit Dominus Is. XIII 3. Vocavi Persas et Medos, ad Babylonem capiendam a me delectos, et veluti consecratos meæ vindictæ ministros, qui gloriæ Domini sui militent, etsi ignari. *Clangite buccina in gentibus : sanctificate super eam*, Babylonem, *gentes.* - - - - *Sanctificate contra eam gentes.* Jer. LI 27 sq. Enumerat etiam gentes, sanctum Dei judicium executuras, *ut ponat terram Babylonis desertam et inhabitabilem.* ibid. v. 29. Eodem sensu scriptum est : *sanctificabo super te* (eligam contra te, et consecrabo mihi) *interficientem virum, et arma ejus.* Jer. XXII 7. Huc revocari potest illud de Hierosolymæ supplicio : *Sanctificate super eam bellum. Consurgite, et ascendamus in meridie. Væ nobis, quia declinavit dies, quia longiores factæ sunt umbræ vesperi. Surgite, et ascendamus in nocte, et dissipemus domos ejus.* Jer. VI 4. sq. Evocantur Chaldæi, ut sanctam justitiæ Divinæ sententiam peragant, et Hierosolymam exscindant. Et vide in illis animorum ardorem ! Conclamant, approperant : id unum ægre ferunt, quod non eodem die obruere urbem possunt ; queruntur de appetentibus tenebris : sed quod dies deficiens negat, nocturna profectione compensant.

6) Sanctificare Levitas et Sacerdotes. *Sanctificabant Levitas, et Levitæ sanctificabant filios Aaron.* 2. Esdr. XII ult. Populus dedit partes sanctas, i. e. decimas, Levitis : et Levitæ ex acceptis a se decimis decimas Sacerdotibus obtulere.

7) Sanctificari per antiphrasin, pro contaminari, corrumpi Deut XXII 9. ubi clare Chaldæus : ne polluantur.

SANCTUM, SANCTUS. Cum in obliquis casibus vocabulum hoc legitur, ut *sancto, sanctis :* ambiguitas oriri potest, de sanctis hominibus, an de loco sancto, sanctisve rebus dicatur. *Laudate Dominum in sanctis ejus.* Ps. CL 1. non in sanctis hominibus aut spiritibus ; sed in tabernaculo suo : sic enim habent hebraica : Laudate Dominum in sanctuario suo. *Mirabilis Deus in sanctis suis*, i. e. in sanctuario suo. Ps. LXVII ult. *Deus locutus est in sancto suo.* Ps. LIX 8, et Ps. CVII 8. Promisit in sanctuario suo, in sanctitate sua, vel per sanctitatem suam, se consiliis et armis Davidicis propitium adfuturum. *Juravi in sancto meo.* Ps. LXXXVIII 36. in sanctuario meo, vel per meam sanctitatem.

2) Sanctus sanctorum. Dan. IX 24 *Sanctus sanctorum*

est Messias. *Sanctum sanctorum erit vobis thymiama*; i. e. sanctissimum. Ex. XXX 36. Hostia pro delicto *sancta sanctorum est*. i. e. sanctissima. Lev. VII 1.

3) *Sanctus sanctus sanctus Dominus Deus exercituum*. Is. VI 3. id est, sanctissimus; sanctitatis immensæ, et captum omnem humanum longissime transcendentis.

4) *Sanctus Dei*. de Christo, Marc. I 24, et Luc. IV 34.

5) Sancti. Sic omnes Christiani a Luca in Apostolorum Actis et a Paulo in epistolis appellantur.

6) *Cum sancto sanctus eris*. Ps. XVII 26. Non de humana societate, sed de Deo intelligi locum hunc oportere, docui Voc. *Perverto*.

7) *Sanctum Domini*. Vid. *Vallis*.

SANGUIS. Post prædictum adventum Divini Spiritus, olim a Messia mittendi, judicium incredulis minatur propheta: *Dabo prodigia in cœlo, et in terra; sanguinem, et ignem, et vaporem fumi: sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem: antequam veniat dies Domini magnus, et horribilis*. Joël. II 30 sq. Judicii præludia, ut Christus ipse præmonuit, alia *in cœlo*, alia *in terra* apparebunt. In cœlo siderum etiam præcipuorum lux deficiet. In terra exhorrescent, qui tum vivent, ad aspectum copiosissimi sanguinis, in tot præliis acerrimis, et per Antichristi tyrannidem in tot suppliciis fundendi. Accedet ignis et fumus e creberrimis fulminibus, atque inde exortis incendiis.

2) Sanguis animæ. *Si est tibi servus fidelis, sit tibi quasi anima tua: quasi fratrem sic eum tracta: quoniam in sanguine animæ comparasti illum*. Eccli. XXXIII 31. *In sanguine animæ*; pretio nimirum, inquiunt aliqui, quod sudore tuo et laboribus partum est. Alii servum intelligunt, quem in bello non sine præsenti vitæ periculo ceperis. Sed fons græcus rem perspicuam et certam facit: quia tanquam anima tua indigebis illo. Servum fidelem benevolentia fraterna prosequere, quia tibi ad usus vitæ tam est necessarius, quam sanguis et anima ad vitam.

3) Comedere in sanguine. *Qui in sanguine comeditis, - - - nunquid terram hæreditate possidebitis?* Ez. XXXIII 25. Reprehenduntur, quod carne simul et sanguine vescerentur, prohibente lege: *Non comedetis cum sanguine*. Lev. XIX 26. Multo magis autem reprehenduntur ii, qui metaphorice sanguinem comedebant: super sanguinem innocentem vos comeditis; ut chaldaica habent, i. e. funditis innocentum sanguinem, et spoliis occisorum fruimini.

4) Sanguini tradere. Ad Idumæam, ex Esau oriundam, Jacobi tamen posteris vehementer infensam: *Sanguini tradam te, et sanguis te persequetur*. Ez. XXXV 6. Vulne-

ribus et cædi te destino, quia Hebræos tibi sanguine conjunctos odisti, et insectata es.

5) Sanguis sanguinem tetigit. *Maledictum, et mendacium, et homicidium, et furtum, et adulterium inundaverunt, et sanguis sanguinem tetigit.* Os. IV 2. Non exprobratur per sanguinem speciatim homicidium : id enim inundasse hoc ipso versu dixerat : sed metaphora est, alia aliis criminibus esse cumulata significans.

6) Sanguis super eum. Duobus modis accipitur. Primum formula est imprecantis : ut cum de Christo conclamant furiosi : *Sanguis ejus super nos, et super filios nostros.* Matth. XXVII 25. Deinde usurpatur de eo, qui sua unius culpa perit. Sic de Ephraim dictum est : *Sanguis ejus super eum veniet* Os. XII ult. Exitii sui causa ipse est : sanguinis sui effusi rationem solus ipse reddet. Hunc sensum et alibi reperias ex interpretum doctissimorum sententia. Locus tamen hic Oseæ de alieno quoque sanguine intelligi aptissime potest : Pœnas dabit, quia sanguinem innocentem fudit ; de hoc enim scelere reus peragitur Os. VI 8 sq.

7) *Mundabo sanguinem eorum, quem non mundaveram.* Joël. III ult. Extremo tempore orbis terrarum, dicit Dominus, convertam ad me Judæos, quorum patres Christi sanguinem sibi et nepotibus imprecati sunt : immundam eo usque gentem antiqua culpa sanguinis liberabo.

8) *Sanguine judicium facere.* 2. Mach. XIV 18. Prælio decernere.

9) Auferre sanguinem. *Auferam sanguinem ejus de ore ejus, et abominationes ejus de medio dentium ejus : et relinquetur etiam ipse Deo nostro : et erit quasi dux in Juda, et Accaron quasi Jebusæus.* Zach. IX 7. Non comedet ultra Philisthæus de carne et sanguine hostiarum, quas inanibus simulacris adhuc immolavit : erit et ipse mihi Deo suo fidelis, erit pars electi populi, et similis ejus tribubus : sicut veteres Jebusæi meis annumerati sunt Hierosolymæ, et in vicinia : sic Accaron, cæteræque Philisthæorum satrapiæ sacra mea amplectentur.

10) Sanguines, numero plurali. Ita more hebraico nonnunquam positum legitur, non aliam tamen vim habet, quam numero singulari. *Libera me de sanguinibus;* i. e. sanguine. Ps. L 16. *Qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.* Joann. I 13. Filii Dei sunt, non quia sanguine Abrahæ geniti ; nihil carni, nihil humanæ cupiditati, aut alienæ voluntati debent ; sed in baptismi fonte ex Deo nati sunt. *Qui ædificatis Sion in sanguinibus, et Jerusalem in iniquitate.* Mich. III 10. Qui montem sanctum et urbem regiam ædificiis nobilibus exornatis, sed ex pauperum sanguine, quos re sua familiari inique spoliastis.

11) *Non congregabo conventicula eorum de sanguinibus.* Ps. XV 4. Christi vox est, ad quem psalmus hic pertinet: Non jam peto, ut fideles Dei servi conveniant ad immolandas hostias, pro quarum sanguine Patri deinceps meus quotidie offeretur.

SANGUINO. Præter cætera, quorum pudere debet neminem, ait Siracides, erubescendum non esse *servo pessimo latus sanguinare.* Eccli. XLII 5. Flagellis eum subjicere, etiam ad sanguinem usque.

SANGUISUGA. In celebri Salomonis ænigmate de Sanguisuga, Prov. XXX 15 sq. hæc leguntur : *Tria sunt insaturabilia, et quartum, quod nunquam dicit, Sufficit. Infernus, et os vulvæ* (LXX vertunt, amor mulieris) *et terra quæ non satiatur aqua : ignis vero nunquam dicit, Sufficit.* Sanguisuga est Cupiditas, cujus filia et ministræ, potentiæ nimirum hominis, semper urgent clamantes, Affer, affer. *Infernus* est ira, internecina, et, nisi hostem in tumulo videat, non quiescens. Amor libidinosus satiari nequit. Terra sabulosa est avaritia, quidquid infuderis, hauriens, ac denuo sitiens. Sed maxime ignis ambitionis, sive superbia. Quidam interpretantur Corruptionem rerum pereuntium, Generationem novarum, Terram aqua fœcundatam et semper fertilem, ac denique Ignem omnia depascentem. Verum hæc naturalia sunt : Salomon toto hoc libro moralia persequitur.

SANITAS. *A planta pedis usque ad verticem non est in eo sanitas.* Is. I 6. Chaldaice perquam dilucide : A plebe usque ad principes. Proponitur a vate regio totum reipublicæ corpus, cujus omnia membra, ab imo ad summum, variorum scelerum morbis infectum erat. De Messia eo loco nihil. De Christo igitur patiente ac moriente verba hæc vera sunt, quatenus verba sunt, non quatenus verba prophetæ sunt : id est, si hæc de Christo pronuntias, aut ejus imagini adscribis, res vera est; si hunc prophetæ locum nominas, in teste peccas; et quod ille de impio populo scripsit, scripsisse de Sancto sanctorum dicis : quodque ille de peccatorum lue affirmat, tu eum affirmare dicis de peccatorum remedio, de salutiferis Christi doloribus.

SAPIENTIA. Non multis manifesta esse Sapientia secundum nomen suum dicitur Eccli. VI 23. Quodnam sit hoc nomen, disserui in ipso Vocabulo *Nomen*, § 5.

SARAI. *Dixit quoque Deus ad Abraham : Sarai uxorem tuam non vocabis Sarai, sed Saram.* Gen. XVII 15. Hebraicum *Sarai*, domina mea ; *Sara*, domina ; a masculino *Sar*, princeps, dominus : pro quo Arabes dicunt *Sir; unde Galli suum* SIRE *acceperunt*, ait Cornelius a Lapide in 1. Cor. XVI 22.

SARABALLA. Dan. III 94. Vestes interiores, femora tegentes.

SAREPTA. Abd. v. 20. Gallia. Ita ipsi Judæi testantur. Vaticinatur de Messiæ apostolis, eos magistri doctrinam per totum orbem prolaturos.

SATAN, SATANAS. Hebraicum: adversarius. Male scribitur per *th*, contra hebraicam originem, et Græcorum etiam consuetudinem. Salomon de suo tempore inquit: *Non est satan, neque occursus malus.* 3. Reg. V 4. Nullus est adversarius, nullum hostilis incursionis periculum. David ad sororis suæ Sarújæ (non Sarviæ) filios: *Cur efficimini mihi hodie in satan?* 2. Reg. XIX 22. Cur mihi adversamini? cur injurias Semei, quas ego dissimulo, ferro persequi vos audetis? Christus ad Petrum, crucis mysterio repugnantem: *Vade post me, satana.* Matth. XVI 23. quod Divinis decretis obluctaretur. Plerumque tamen hoc nomine designatur gravissimus ille hominum adversarius, serpens antiquus, *qui est diabolus et satanas.* Apoc. XX 2.

SATIS. Pro valde. *Exulta satis, filia Sion.* Zach. IX 9. Exultà magnopere, majorem in modum; modum more hebraico, quem et in chaldaico fonte reperio Dan. V 9. Rex *satis conturbatus est.* i. e. admodum.

2) Satis agere. *Satis agebat Alcimus pro principatu sacerdotii sui.* 1. Mach. VII 21. Pro, satagebat.

SCABELLUM. *Adorate scabellum pedum ejus: quoniam sanctum est.* Ps. XCVIII 5. Procumbite coram arca, in qua Dominus inter Cherubinos habitat, *sedet super Cherubim.* ibid. v. 1. Allegorice, de humana Christi natura exponunt Augustinus, Hieronymus, Cassiodorus.

SCANDALUM. *Juxta iter scandalum posuerunt mihi.* Ps. CXXXIX 6. hebraice, laqueos, pedicas.

SCENOFACTORIUS. Apostolus Paulus erat *scenofactoriæ artis.* Act. XVIII 3. Ex eorum opificum genere, qui tabernacula conficiebant.

SCENOPEGIA. *Dies festus Judæorum, Scenopegia.* Joan. VII 2. Festum Tabernaculorum. Agebantur hi dies sub tentoriis frondeis, ob gratam beneficiorum memoriam, quibus peregrinantem populum per annos quadraginta Deus optimus cumulârat.

SCEPTRUM. *Sed et fratres tuos de tribu Levi, et sceptrum patris tui sume tecum.* Num. XVIII 2. Cognatos, ex eodem familiæ tuæ ramo editos; ejusdem, ut appellant, lineæ genealogicæ.

SCHINUS. Senum alter, qui Susannam accusabant, adulterium ab ea commissum esse dicebat *sub schino.* Cui Daniel: *Angelus, Dei accepta sententia ab eo: scindet te medium.* Alter respondit, *Sub prino.* Daniel autem: *Recte mentitus es et tu in caput tuum: manet enim angelus*

Domini, gladium habens, ut secet te medium, et interficiat vos. Dan. XIII 54 sqq. Schinus et prinus græca sunt; nobis lentiscus atque ilex; ad quarum arborum nomina alluditur in interpretatione græca: nam *schizo* Græcis est scindo, *prio* seco. Quasi dicas latine, inquit D. Hieronymus, a lentisco, In lentem te comminuat angelus, vel lente pereas; ab ilice vero, Illico pereas.

SCIENTIA. *Mirabilis facta est scientia tua ex me: confortata* (hebraice, excelsa, elevata) *est, et non potero ad eam.* Ps. CXXXVIII 6. *Ex me*, i. e. præ me, super me. Admirabilior est tui cognitio, quam ut eam assequar, difficilis et sublimis est, nec unquam comprehendere eam plene potero.

2) *Deus scientiarum.* Ita Dominus nuncupatur in Annæ cantico, 1. Reg. II 5. Chaldaice, omnia novit. Deus scientiam seu cognitionem intimam habet eorum omnium, quæ a nobis aguntur, et intra nos latent. De scientiis humanis et artibus qui hæc exponit, non cum Anna prophetide, sed de suo loquitur.

3) Falsi nominis scientia. 1. Tim. VI 20. Scientia falso ita dicta, et suo nomine indigna; scientia non scientia, quia disciplina fallax.

SCINDO. *Fluvios scindes terræ.* Hab. III 9. Vulgo explicant de Jordane et fluentis Erythræi divisis. Sed elegantior Hebraismus hunc sensum poscit: Terra scissa protulit copiose et constanter fluvios aquarum; eo nimirum tempore, quo per deserta populus electus peregrinabatur. Eadem phrasis est, hebraice ac latine, Is. XXXV 6: *Scissæ sunt in deserto aquæ, et torrentes in solitudine;* i. e. per scissam terram, antea aridam, eruperunt. Intellige gratiarum fontes, Messiæ dono exortos. Idem loquendi modus in hebraico se offert Job. XXVIII 10, ubi Vulgata habet: *In petris rivos excidit;* i. e. scidit Deus petras, et rivos elicuit uberes; uberes, inquam: nam et hic apud Jobum, ut Hab. l. d. verbum hebraicum est in conjugatione Piél, quæ sensum vocabuli exauget.

SCINIPHES, seu ciniphes: culices sunt perexigui, et inter decem Ægypti plagas recensentur in Vulgata Ex. VIII 16 sqq. et Ps. CIV 31. Utroque tamen loco vox hebraica proprie significat pediculos.

SCINTILLA. *Quam desiderabilia omnia opera ejus, et tanquam scintilla, quæ est considerare!* Eccli. XLII 23. Opera Dei, quæ videre est, quæ considerare licet, etsi mira suavitate animum sapientis afficiunt, tamen instar scintillæ sunt, quippe tenuissima particula ex immenso illo Divinæ Naturæ incendio, cui *neque adjectum est, neque minuitur* (ibid. v. 21 sq.) cui nihil addi, nihil detrahi potest.

2) Scintilla pro sobole. Thecuitis ad Davidem ait:

Quærunt extinguere scintillam meam. 2. Reg. XIV 7. Cum e duobus filiis alterum amiserim, nunc etiam alterum ad mortem deposcunt. Venustissima est metaphora, quam vir amplissimæ eruditionis Martinus Delrius, in Adagialibus Sacris, P. I Adag. 192, hypocorismum appellat, i. e. blandam quandam diminutionem : *quasi dicat : Vestri regum filii, lucernæ sunt ; meus, pauperculæ viduæ, scintillula duntaxat.* Ita Delrius. De *Lucerna* dixi suo loco, § 2.

SCIO. *Scientes scietis.* Jer. XLII 19 et 22. Dilucide perspicietis, penitus intelligetis.

SCOPO. *Exercitabar, et scopebam spiritum meum.* Ps. LXXVI 7. Hebraice, ut hodie qnidem legitur : scrutatus est spiritus meus. Sed jam suo tempore Hieronymus primam personam prætulit : scrutabar spiritum meum, epist. 135, quæ est ad Suniam et Fretelam ; ille metaphoram a sarculo ducit, tanquam si sit Sarriebam ; plerique a scopis, tanquam Verrebam ; aliqui a scobina, tanquam Scopebam, abradebam lima. Sensu omnes conveniunt : inquirebat animus meus, excutiebam ipse me, perspicere intima mea conabar.

SCRIBA. Deus *super faciem scribæ imponet honorem suum.* Eccli. X 5. super personam doctoris. Honorabilem efficiet doctorem.

SCRIBO. Jason magnam argenti vim promittit Antiocho regi, si sibi liceret, præter alia quædam, *eos, qui in Jerosolymis erant, Antiochenos scribere.* 2. Mach. IV 9. Petebat liberam potestatem, jus civitatis Antiochenæ, quibus vellet, Hierosolymis largiendi, vel potius vendendi. Erat enim tum Antiochia non Syriæ modo, sed Orientis caput : nec minus nobilis erat in Asia, qui civis Antiochenus esset, quam in Europa, qui Romanus.

2) Scribi in terra. *Recedentes a te, in terra scribentur.* Jer. XVII 13. Illorum nomen scribetur in pulvere, a quolibet vento obliterandum, et ex hominum oculis memoriaque tollendum. Levitati huic et futilissimæ inconstantiæ opponit fontem gloriæ perennem, *venam aquarum viventium Dominum.* (ibid.) qui et versu proxime priore ab eo dictus erat *Solium gloriæ altitudinis a principio, locus sanctificationis nostræ ;* thronus gloriæ nostræ sublimissimæ et primæ, verum regnum nostrum ; sedes stabilis universæ nostræ sanctimoniæ, ipsumque nostrum vivum et intimum sanctuarium.

3) Scribere leges. *Quia multiplicavit Ephraim altaria ad peccandum - - - - scribam ei multiplices leges meas, quæ velut alienæ computatæ sunt.* Os. VIII 11 sq. Scribam contra eum sententiam, qua condemnetur, et addicatur omnibus pœnis in lege a me denuntiatis, sed ab ipso irrisis, quasi ad se non pertinentibus.

SCRIPTURA. *Dominus narrabit in scripturis populorum, et principum; horum, qui fuerunt in ea.* Ps. LXXXVI 6. Tanta erit copia eorum, qui veræ ecclesiæ se aggregabunt, ut solus Deus tot principes et populos enumerare, et infinitæ suæ scientiæ veluti libro complecti omnes possit.

SCRUTOR. *Expanderunt libros legis, de quibus scrutabantur gentes similitudinem simulacrorum suorum.* 1. Mach. III 48. Quidam codd. græci iis verbis narrant, ut sensus fiat, homines profanos ubique in sacros Hebræorum libros inquisiisse, ut in iis deorum suorum imagines depingerent. Sed ad mentem Vulgatæ, quam alii codd. græci stabiliunt, sententia hæc est: Trahebant ea, quæ in Divinis Scripturis legebant, ad suas numinum religiones. Sic ex Jehóva Jovem, ex Noacho Jacchum sive Bacchum, ex generali diluvio Ogygium seu Deucalioneum, ex Eliæ curru quadrigas Phœbi sibi affinxerunt, et Mosaicos sacrificiorum ritus in rebus non paucis imitati sunt.

2) *Scrutans murum, et magnificus super montem.* Is. XXII 5. Ipse Deus eligit, et velut ostendit hostibus, imbecilliorem murorum partem, ubi facillime perrumpantur: nec jam rationem ducit gloriosissimi quondam templi sui, in monte Sion una cum urbe perituri.

SCUTULATUS. Gemmis, purpuræ, bysso, et serico adduntur et *scutulata*, i. e. vestes acu pictæ, Ez. XXVII 16.

SCUTUM. *Dabis eis scutum cordis laborem tuum.* Thren. III 65. Angor a te immissus corda eorum operiet et opprimet. Tu eos (v. sq.) insectaberis, *et conteres eos sub cœlis Domine;* hebraice, de sub cœlis; i. e. tolles eos de medio.

SECULARIS. Tabernaculum legis Mosaicæ appellatur a Paulo *Sanctum seculare*, i. e. sanctuarium temporarium, ad certa tantum secula duraturum. Hebr. IX 1. *Gratiam, quæ data est nobis in Christo Jesu ante tempora secularia.* II. Tim. I 9. quæ ante initium temporis, ante omnia secula, ab omni retro æternitate, propter Christi merita nobis a Patre decreta est.

SECULUM. *In seculum misericordia ejus.* Judith XIII 21, et Ps. CV 1 ac CVI 1. in perpetuum. *Benedicam nomini tuo in seculum, et in seculum seculi - - - - - Laudabo nomen tuum. Laudabo nomen tuum in seculum, et in seculum seculi.* Ps. CXLIV 1 sq. semper, per omnem vitam meam. *Dominus regnabit in æternum, et in seculum seculi.* Ps. IX 37. D. Hieronymus, verbum e verbo exprimens, ita vertit: *Dominus rex seculi et æternitatis.* Neque enim in æternitatem tantum extenditur Dei regnum, ut præmia suppliciaque perpetua cuique debita obveniant: sed huic etiam mortali vitæ idem Dominus imperat, absque cujus

nutu ne passer quidem, aut capitis nostri capillus perit.

2) Mortuus seculi. Inimicus meus *collocavit me in obscuris sicut mortuos seculi.* Ps. CXLII 3. Habitare me coëgit in tenebris, et latere eodem modo, quo homines pridem mortui latent.

SECUNDA. *Vox clamoris a porta piscium, et ululatus a secunda.* Soph. I 10. Porta piscium respiciebat mare, unde pisces inferebantur, ei respondebat in muro altero secunda, nimirum porta. Clamorem et ululatum expressit immanis terror, cum impenderet cervicibus *contritio magna a collibus*, (ibid.) a Chaldæo milite jam occupatis.

SECUNDUM. Latine nonnunquam reddas per Quot, tot; Quantus, tantus. *Secundum numerum enim civitatum tuarum erant dii tui, Juda : et secundum numerum viarum Jerusalem posuisti aras confusionis, aras ad libandum Baalim.* Jer. XI 13. Quot erant urbes, tot dii; quot viæ, tot aræ pudendæ, et in earum quavis simulacrum Baal, cui libabatur. *Secundum multitudinem eorum sic peccaverunt mihi.* Os. IV 7. Quanta incolarum, tanta scelestorum copia fuit : quotquot erant, peccaverunt. *Secundum gloriam ejus multiplicata est ignominia ejus.* 1. Mach. I 42. Quanta prius fuerat Hierosolymæ gloria, tanta tunc ignominia fuit.

2) *Non est vir illius secundum filios hominum.* Eccli. XXXVI 25. De muliere bona loquens Siracides ait, tam felicem esse illius maritum, ut nemo hominum sit eo beatior.

3) Secundum tempus et diem. De instaurato templo sic narratur : *Secundum tempus, et secundum diem,* eodem mense, eademque mensis die, *in qua contaminaverunt illud gentes, in ipsa renovatum est.* 1. Mach. IV 54. videlicet die 25 mensis noni, qui dicebatur Caslev. ibid. v. 52 et 1. Mach. I 57 et 62.

SECUNDUS. *Unus est, et secundum non habet.* Eccli. IV 8. hærede caret.

SECURUS. Hoc nomen, aliaque ei addita, 1. Par. IV 22, non est appellativum, sed proprium; hebraice *Joâsch*, nostro more Joas.

SED. Pro imo. Tristitia sancta *quantam in vobis operatur sollicitudinem, sed defensionem, sed indignationem, sed timorem, sed desiderium, sed æmulationem, sed vindictam!* 2. Cor. VII 11. Tristitia hæc excitavit in vobis insignem sollicitudinem, imo præmunitionem animi, quin etiam indignationem contra peccatum, sed et timorem ac desiderium, imo æmulationem (græco in fonte *zelum*) imo vindictam, quam de vestra ipsi culpa sumpsistis.

SEDEO. Jacob moribundus, dum filiis bene precatur,

de Josepho dicit : *Sedit in forti arcus ejus.* Gen. XLIX 24. Arcus ejus fortis et insuperabilis permansit, et victoriam reportavit.

2) Sedere super Cherubim. *Tulerunt inde arcam fœderis Domini exercituum sedentis super Cherubim.* 1. Reg. IV 4. Sedere Hebræis, ut considere Latinis, significat etiam commorari et habitare. Cum ergo in Scripturis de Deo dicitur, quod sæpius fit, sedere eum super Cherubim, intelligitur, habitare eum in arca fœderis, et nominatim supra ejus *propitiatorium*, unde oracula edebantur. Nam etsi Deus in cœlo solium tenet omnibus Cherubinis excelsius, tamen hic loquendi modus arcam potius indicat, quam ex utraque parte effigies Cherubinorum tegebant.

3) Sederunt sedes. *Illuc enim ascenderunt tribus tribus Domini, testimonium Israël, ad confitendum nomini Domini. Quia illic sederunt in judicio, sedes super domum David.* Ps. CXXI 4 sq. Ideo copia hominum incredibilis ex omnibus tribubus Hierosolymam ascendit, ut et veræ religionis testimonium omnes ederent, Deum in templo suo laudantes; et plurimi judiciis regni publicis interessent: quia ibi collocatæ sunt sedes judicum, de causis totius gentis omnibus disceptantium, et jus dicentium. Mystice, de cœlesti Hierosolyma, congruenter illi Servatoris promisso : *Sedebitis et vos super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israël.* Matth. XIX 28.

4) Brachium sedens. Cum ceciderit Assur, quem sub cedri imagine proponit Ezechiel, *consolata sunt in terra infima*, in sepulcro, *omnia ligna voluptatis egregia atque præclara in Libano, universa quæ irrigabantur aquis. Nam et ipsi cum eo descendent in infernum ad interfectos gladio: et brachium uniuscujusque sedebit sub umbraculo ejus in medio nationum.* Ez. XXXI 16 sq. Arbores hæ Libani, amœnæ et speciosæ, sunt principes vicini, qui videntes ruinam Assyrii, consolantur ipsi se, et æquiore animo suum quisque casum ferunt; vel, ut LXX habent, consolantur eum, Assyrium tam misere prostratum : dejecti enim pariter omnes jacebant : et robur eorum, qui regis Assyrii patrocinio fruebantur, aut eum in bellis adjuverant, communi gentium ruina involutum jacebit.

5) *Surgite, postquam sederitis.* Ps. CXXVI 2. Locum totum pete ex Voc. *Surgo.*

SEGOR. Hebraice parva, modica. Dixerat enim Lot ad angelos de hac urbe : *Est civitas hæc juxta, ad quam possum fugere, parva, et salvabor in ea : nunquid non modica est, et vivet anima mea ?* Gen. XIX 20. *Idcirco vocatum est nomen urbis illius Segor.* Ibid. v. 22.

SEIR. Mons et regio Seir in Divina Pagina sæpe memorantur. Erat hæc Idumææ pars, ita dicta ab Esau piloso: *Seir* enim in hebraico pilosum significat.

SELMON. *Dum discernit cœlestis reges super eam, nive dealbabuntur in Selmon : mons Dei, mons pinguis ; mons coagulatus, mons pinguis : ut quid suspicamini montes coagulatos ? mons, in quo beneplacitum est Deo habitare in eo : etenim Dominus habitabit in finem.* Ps. LXVII 15 sqq. Dum omnipotens cœli Dominus genti suæ reges eligit ac dividit, fulgebunt Israëlitæ instar montis Selmon, cujus vertex nivibus semper splendet, cætera ad pastum et rem pecuariam fertilissima sunt. Mons altissimus (id enim hebraico more est *mons Dei*) idemque pinguissimus : nam quid ubertatem parem alibi incassum quæritis ? Mons a Deo electus, in quo nunquam non habitet. Ecclesia, quæ modo columba dicta fuerat propter splendorem purissimum, nunc ob gratiæ ac unctionis ubertatem monti Selmoni comparatur.

SEMEL. *Semel locutus est Deus, duo hæc audivi, quia potestas Dei est, et tibi Domine misericordia.* Ps. LXI 12 sq. Semel Deus me allocutus est, et hæc duo mihi patefecit, potentiam suam, et misericordiam. Nam et homo, inquit in hunc locum D. Basilius, uno sermone plura expromere apud me potest.

SEMEN. Opes ex frumento Ægypti collectas Isaias ornatissime appellat *semen Nili*, XXIII 3. Solo enim irrigante Nilo fruges in Ægypto nascuntur, quæ idcirco semen Nili recte nuncupari possunt.

SEMINO. *Beati, qui seminatis super ommes aquas, immittentes pedem bovis et asini.* Is. XXXII ult. Felices, qui in solo ubique irriguo semen spargunt, suum pecus aratro jungentes, ex hoc ipso suo labore pabulum ei præbentes. Nobiliore sensu, allegorice, de Messiæ apostolis, evangelium ubique serentibus, ubicunque animi erant idonei ; et Judæos legis jugo assuctos cum gentibus ejus insciis conjungere felicissime aggressis, quod alioqui per legem non erat integrum facere.

2) Seminabitur ex nomine. Nahum propheta ab Juda sermonem repente avertit ad hostem Sennacherib : *Non seminabitur ex nomine tuo amplius.* Nah. I 14. Non quasi absque omni prole decesserit, cum superstitem ei fuisse Asarhaddonem filium, et post eum regnasse, ex 4. Reg. XIX ult, sciamus : sed quia post id temporis, quo 185000 una clade amisit, nullos jam liberos suscepturus erat : statim enim ab illa fuga, in ipso dei sui Nesroch templo, a majoribus natu filiis interemptus est. *De* (i. e. in) *domo dei tui interficiam* te : *sculptile et conflatile ponam sepulcrum tuum, quia inhonoratus es.* Nah. l. d. occisus in æde dei tui, jacebis inhumatus, non aliud habens sepulcrum, quam simulacra deorum, quæ cadaver tuum circumdabunt, supremo funeris honore fraudatum.

SEMITA. *Transibit in pace*, prospere : *semita in pedibus*

ejus non apparebit. Is. XLI 3. Tam celeriter Abraham, et ejus antitypus Christus, regna pervadent, ea sibi subjicientes per se ac suos successores, ut semitam aut vestigium non relinquant. Alii de Hebræis exponunt, Abrahæ nepotibus, qui per deserta annis 40 tam integri ambularunt, ut nullum itineris tam longi indicium, nullum doloris laborisve signum in pedibus appareret.

2) Semitæ seculi. Hebræi, jam diis servientes, *frustra libantes, et impingentes in viis suis, in semitis seculi, ut ambularent per eas in itinere non trito.* Jer. XVIII 15. Legis Divinæ semitas, per tot secula suas, nunc deserunt, et vias novas religionum novarum sibi aperiunt.

SEMPITERNUM. Vide *Æternam.*

SENECTA. *Usque in senectam et senium Deus ne derelinquas me.* Ps. LXX 18. hebraice: usque ad senectutem et canos ultimos. Vides gradationem, et majorem sensim virium imminutionem: ne inanem synonymiam putes, quæ ab omni scriptore sano et gravi, sed maxime a Divinis Libris, longissime abest.

SENNAAR. Zach. V ult. Pro Babylone: ut aperte transtulerunt LXX. Contextum dilucidavi in Voc. *Amphora.*

SENTIO. *Sentite de Domino in bonitate.* Sap. I 1. id est, bene, ac ut Deo dignum est; nimirum, esse illum infinite sanctum, providum, bonum, potentem, justum; verbo, infinite perfectum.

SEPARATOR. *Sedebit Separator in Azoto.* Zach. IX 6. Christus est, qui oves et hædos separat. Prædicitur vocatio gentium, quarum aliquæ pro omnibus hoc loco enumerantur.

SEPARO. Hortatur Judam, ne cum Israële seu Ephraim familiaritate se implicet. *Particeps idolorum Ephraim, dimitte eum. Separatum est convivium eorum.* Os. IV 17 sq. Israëlitis, ut religio a vobis diversa est, ita dispares ritus et cibi sunt.

SEPTEM. Numerus certus pro incerto: plures, multi. *Da partem septem, nec non et octo.* Eccle. XI 2. Da stipem septenis, imo octonis, i. e. multis, imo omnibus petentibus, quibuscunque potes. *Et erit iste pax: cum venerit Assyrius in terram nostram, et quando calcaverit in domibus nostris: et suscitabimus super eum septem pastores, et octo primates homines.* Mich. V 5. Cum aderit Christus, pax nostra, etiamsi insurgat in nos mysticus ille Assyrius, Satan, et omni vi nos conetur opprimere, erunt multi pastores rectoresque gregis Christiani, et plurimi viri prudentes et sancti, qui ei repugnent. *Corripiam vos septem* (pluribus) *plagis propter peccata vestra.* Lev. XXVI 28. *Infirmata est, quæ peperit septem: defecit anima ejus: occidit ei sol, cum adhuc esset dies.* Jer. XV 9. Multorum liberorum mater, tamen orbata est: summo cum animi

dolore vidit, in medio felicitatis cursu ærumnam sibi inopinanti supervenisse. *Percutiet eum* (Deus fluvium) *in septem rivis, ita ut transeant per eum calceati.* Is. XI 15. Alii proprie accipiunt, ut sit Nilus, cujus ostia septem attenuaturus sit Dominus : alii Euphratem malunt, cujus brachia septem, i. e. complura, imminutum iri prænuntietur. Allegorice idem est : Propagationi evangelii per apostolos, nihil obstabit.

SEPTEMPLEX. *Datus*, i. e. donum, *insipientis non erit utilis tibi : oculi enim illius septemplices sunt.* Eccli. XX 14. oculos habet avidissimos, et pro singulis obsequiis septena, i. e. multa, a te reposcet.

SEPTIES. Pro sæpius ; ut apud Latinos terque quaterque : quod ipsum est septies. Sic jubemur ignoscere, etiam *septies in die* læsi, pluribus nimirum offensionibus. Luc. XVII 4. *Septies in die laudem dixi tibi.* Ps. CXVIII 164. quotidie sæpius te laudavi. *Septies enim cadet justus, et resurget.* Prov. XXIV 16. *Quod non de iniquitatibus, sed de tribulationibus ad humilitatem perducentibus intelligi*, ait de hoc loco D. Augustinus, l. 11 de Civit. Dei, c. 31. Acriter pro hoc sensu pugnant, ac totis viribus contra eos nituntur, qui in his verbis peccata levia et quotidiana intelligunt, vir sanctus et asceta celeberrimis Nicolaus Lancicius Opusc. 3 de 4 F c. 2 n. 55, ac Petrus Kwiatkowski in Collectaneis Ascetic. p. 1 c. 3 n. 48. Contendunt ambo vehementer, dictum Salomonis locum non ad peccata justorum, sed ad res adversas et incommoda pertinere, quibus identidem vexantur, et impetuntur. Hujus suæ sententiæ patronos producunt D. Augustinum, Vatablum, Jansenium, Salazarium, Pinedam, Lorinum, Estium ; imo et ex acatholicis Tremellium, Junium, Paræum, et Piscatorem, quorum tamen non parum intererat, Salomonem de peccatis accipi, ut suffragari videretur illi protestantium opinioni, etiam justorum opera esse peccata. Hæc illi. Sed si contextum loci controversi absque præjudicio et æqua lance expendimus, fateor, non minus commode de peccatis levibus, quam de quotidianis vexationibus justorum, ea verba exponi posse. Auctoritatis vero monumentum gravissimum, planeque tantum est, ut pudeat dissentire : nam de justorum culpis illam Salomonis vocem intelligunt Gregorius Magnus L. VI in Regum historiam, ad 1. Reg. XV ; Bernardus f. 17 in Cantica ; Cassianus Collat. XX ult. et XXII 13, imo ipse Hieronymus, in exponendis Scripturis doctor maximus, in unis litteris semel et iterum, epist. 46, quæ est ad Rusticum ; Ven. Bellarminus de Amiss. Grat. l. 1 c. 5 ; et, ut nihil dicam de interpretibus Bibliorum optimis, ascetæ uno pæne omnes ore, inter quos magni nominis viri, Alphonsus

Rodriquez P. I Tract. IV c. 16, Nierembergius de Adoratione in spir. et verit. L. III c. 5, Drexelius in Trismegisto l. 1 c. 7 § 4 et c. 9 § 3. Utrivis igitur sensui sua probabilitas constat, exclusa tantum sive ignorantia, sive audacia eorum, qui scribunt : *Septies in die cadet justus :* illud enim *in die* ab hebraico fonte, a græcis chaldaicisque codd. et a Vulgata abest, in depravatis duntaxat aliquot latinis assutum. Fœdum hoc additamentum sententiam efficit omnino falsam, moribus vehementer noxiam, et in vitæ Christianæ cursu non parum periculosam.

SEPTIMANA. *Venerunt Jerosolymam die solenni septimanarum instante.* 2. Mach. XII 31. Sic dies Pentecostes dicebatur, quia post septem hebdomades a Paschate elapsas, seu post dies novem et quadraginta, ipso quinquagesimo die agebatur.

SEPTIMUS. *Dimittemus annum septimum, et exactionem universæ manus.* 2. Esdr. X 31. Anno septimo seu sabbatico terram relinquemus incultam, sponte nascentia pauperibus concedentes : eodemque anno debitum nullum ab illius hominis manu exigemus.

2) Tribulatio septima. *In sex tribulationibus liberabit te, et in septima non tanget te malum.* Job. V. 19. Ex ærumnis omnibus te liberabit : quæcunque ingruant mala, non tibi oberunt.

3) Septimus dies. Vid. *Sabbatum.*

SEPTUAGIES. Ignosce fratri, respondet Christus Petro, *non dico tibi usque septies, sed usque septuagies septies.* Matth. XVIII 22. Da veniam toties, quoties te læserit. Numerus certus pro incerto. Observa, latinum hunc locum duos sensus recipere, si numerum spectes : nam et significare potest septem ultra septuaginta, et septies septuaginta, quod illo est longissime amplius. Ambiguitatem tollunt græca, quæ habent : usque septuagies septem ; id autem efficit 490. Eadem sunt in græco verba Lamechi : *Septuplum ultio dabitur de Cain, de Lamech vero septuagies septies.* Gen. IV 24. Caini latro pœnas graves daturus est; gravissimas autem, qui Lamechum occiderit.

SEPTUPLUM. Enumeratis diversis malis, addit Siracides : *et super peccatores septuplum.* Eccli. XL 8. Prement quidem hæc mala etiam alios, sed longe maxime sceleratos. Adde Lamechi vocem, de qua in Voc. præcedente.

SEPULTURA. *Panem tuum et vinum tuum super sepulturam justi constitue.* Tob. IV 18. Explicari solet de ritu funebri, quo cibus ac potus afferebatur ad sepulcra, et egentibus distribuebatur. Ludibrio se exposuit interpres ille ex hebraizantium numero, qui cum in operis sui præfatione LXX viris et Hieronymo se anteponat, hoc loco sepulcrum justorum esse dicit os pauperum.

2) *Dabit impios pro sepultura.* Is. LIII 9. Habes versiculum totum Voc. *Dives.*

3) Sepultura asini. De rege Joakim : *Sepultura asini sepelietur, putrefactus et projectus extra portas Jerusalem.* Jer. XXII 19. Projicietur insepultus, instar jumenti, ab avibus et feris lacerandi. Ita monet, Hieronymi vestigia legens, Franciscus Ruizius in Regulis intellig. Scripturas Sacras, reg. 152.

SERAPHIM. Spiritus nobilissimi, qui Divino solio adstantes leguntur Is. VI 2 et 6. Nomen habent ab urendo, tanquam ignei. *Seraphim* numerus est pluralis ; singularis esse *Saraph*, qui tamen de geniis his cœlestibus nec in hebraico fonte, nec in latinis codd. uspiam legitur.

SERMO. *Non est sermo in lingua mea :* (annectendum hoc versiculo sequenti, ut ostendunt hebraica.) *ecce Domine, tu cognovisti omnia, novissima, et antiqua.* Ps. CXXXVIII 4 sq. Nondum lingua sermonem protulit, et ecce tu eum jam omnem nosti : tu prima et ultima, tu præterita et futura scis.

2) Sermo siccitatis. Jer. XIV 1. Vaticinium de sterilitate ac fame superventura.

SEROTINUS. Pluvia serotina, imber serotinus. Deut. XI 14, Amos VII 1, et alibi. Intellige de pluviis extremo Aprili cadentibus, qui, cum læti ubique agri et campi sunt, fruges ad ultimam maturitatem perducit. Ubi apud nos dicitur *temporaneum et serotinum*, Jac. V 7, græca docent, accipiendum id de pluvia esse.

SERVIRE in uxorem. Vid. *Uxor.*

SERVUS. Præclarum Messiæ elogium ab his verbis inchoatur : *Ecce servus meus.* Is. XLII 1. Totum illum locum de Christo esse, liquet ex Matth. XII 18 sqq. De Christo item scriptum est illud : *Servus meus es tu Israël,* et quæ sequuntur, Is. XLIX 3 sqq. non solum enim a Patribus, sed a Paulo ipso et Barnaba Act. XIII 47 ea Christo Domino tribuuntur.

SESACH. Legitur Sesach Jer. XXV 26 et LI 41. Chaldaice utrobique est *Babel.* Urbs, an dea fuerit, an genus quoddam anagrammatis in vocabulo insit, non liquet ; speciem anagrammatis qui suspicantur litteram secundam et duodecimam alphabeti hebraici ordinarii mutatas autumant in secundam ac duodecimam litteram ejusdem alphabeti retrogradi : ut enim *Beth* (*b*) unam litteram, *Lamed* (*l*) autem undecim litteras ante se habet apud Hebræos : ita *Schin* (*sch* seu *s*) unam tantum, *Caph* (*ch*) undecim litteras post se habet.

SESSIO. *Sessionem eorum, et resurrectionem eorum vide : ego sum psalmus eorum.* Thren. III 63. Respice Domine : sive sedeant, sive surgant, i. e. omni tempore, fabula eorum sum : semper per eorum ora traducor. *Tu cogno-*

visti sessionem meam, et resurrectionem meam : intellexisti cogitationes meas de longe ; semitam meam, et funiculum meum (hebraice, accubationem meam) *investigasti.* Ps. CXXXVIII 2 sq. Tu statum meum omnem, omnes meas vicissitudines, requiem et laborem nosti : tu ipsas cogitationes meas olim prospicis : tu scis omnem meum conatum aliquid acquirendi, et ipsam rei acquisitionem, ac possessionem.

SETIM sive SETTIM. Ex. XXV 10 sqq. ac deinceps in libro Exodi sæpe. Lignum pretiosum, quod carie non infestatur. Si Talmudicis credimus, genus præstantissimum cedri est. Europæ ignota hæc arbor videtur esse : cedrus enim nostræ similis si fuisset, non reliquisset Hieronymus in latino nomen hebraicum, sed cedrum dixisset. Ex hoc ligno arca fœderis, altare holocausti, altare thymiamatis, aliaque in usum tabernaculi fabricata sunt.

2) Settim, locus in campestribus Moab, in quibus rex Balac periculosissimas et summe noxias insidias Israëli tetendit. *Popule meus, memento, quæso, quid cogitaverit Balac rex Moab, et quid responderit ei Balaam filius Beor, de Settim usque ad Galgalam, ut cognosceres justitias Domini.* Mich. VI 5. Quamvis in Settim populus cum filiabus Moab gravissime peccaverit (Num. XXV 1 (tamen per Balaam ejus felicitatem prædixi, eumque protexi ab eodem loco usque ad terram promissam, usque Galgalam : atque illum justitiæ et sanctimoniæ documentis ubique imbui.

SI. Sæpenumero est jurantis. Elias ad Achab regem : *Vivit Dominus Deus Israël, in cujus conspectu sto, si erit annis his ros et pluvia.* 3. Reg. XVII 1. Quam vere Deus vivit, tam certum est, nullum per hos annos rorem, nullam pluviam fore. Eodem modo ipse Deus nonnunquam jurat. *Si dimittetur iniquitas hæc vobis, donec moriamini, dicit Dominus.* Is. XXII 14. Quam vere Deus sum, tam certo non ignoscam. *Juravit Dominus in superbiam Jacob : Si oblitus fuero usque ad finem omnia opera eorum.* Amos VIII 7. Verax non credar, si hæc obliviscar in perpetuum, si non denique vindicem. *Juravi in ira mea : Si introibunt in requiem meam.* Hebr. IV 3, ex Ps. XCIV 11. Deus non credar, si introire istos in terram promissam, et in ea requiescere patiar.

2) Si, pro an. *Domine, si* (i. e. an) *in tempore hoc restitues regnum Israël?* Act. I 6. *Dixit autem princeps sacerdotum : Si hæc ita se habent?* num hæc vera sunt? Act. VII 1.

3) Pro sane. *Et dicet homo : Si utique est fructus justo, utique est Deus judicans eos in terra.* Ps. LVII ult. Profecto est suus utique fructus justo : est sane Deus vin-

dex. *Si filius honorabilis mihi Ephraim, si puer delicatus.* Jer. XXXI 20. Est sane coram me Ephraim honorabilis, est amabilis filius.

SIBILO. *Sibilabo eis, et congregabo illos.* Zach. X 8. Quos elegi, ad Evangelium vocabo et adducam facillime, absque conatu, nullo negotio; non armorum vi, ac veluti tubarum strepitu, sed sibilo auræ tenuis. Eadem evocandi facilitas indicatur in eloquentissima illa figura Is. VII 18 sq. *Sibilabit Dominus muscæ - - - - et api - - - -* Adesse jubebit Dominus Ægyptios et Assyrios, qui omnia occupent, teque spiculis suis configant.

SICCA. Pro terra. Ps. XCIV 5.

SICCATIO. Ez. XXVI 5 de Tyro prædicitur: *Siccatio sagenarum erit in medio maris.* Erit locus desertus, in quo piscatores retia ad solem siccent. Quod paulo post repetitur: *Siccatio sagenarum eris, nec ædificaberis ultra.* ibid. v. 14. nimirum, ut ex hebraico intelligitur, hac hominum ætate: post annos enim septuaginta ædificatam esse scimus ex Is. XXIII 15. Et incolarum Tyri meminit liber 2. Esdræ, XIII 16. ut nihil dicam de notissima obsidione, qua Tyrum Alexander Magnus expugnavit.

SICCITAS. Sermones siccitatis. Jer. XIV 1. Vaticinia de futura fame ex diuturna siccitate.

SICCO. Sennacherib de potentia sua sic inter alia gloriatur: *Bibi aquas alienas et siccavi vestigiis pedum meorum omnes aquas clausas.* 4. Reg. XIX 24, sive, ut legitur Is. XXXVII 25, ubi eadem superbi regis prosopopœia narratur: *Bibi aquam, et exsiccavi vestigio pedis mei omnes rivos aggerum.* Invictus Assyriorum exercitus diversas regiones peragravit, ac proinde e multis fluviis et amnibus alienis bibit: copia autem militis mei tanta est, ut, ubicunque pedem posui, tum potando exhauserit aquas stagnorum et canalium, tum calcando exsiccarit, quidquid aquarum intra aggeres vel stabat, vel fluebat.

SICERA. Potus omnis inebrians, excepto tantum vino, seu e frumenti, seu e pomorum succo expressus. *Vinum et siceram non bibet.* Luc. I 15, de Joanne Baptista. Græce dicitur, sicera, sicerorum, plurali numero.

SICLUS. Idem erat Hebræis, quod Stater, valebatque asses circiter triginta duo. Quod erat didrachmum hebraicum, sive tetradrachmum atticum. Formam et inscriptionem Sicli dedi in Voc. *Argenteus.*

2) *Augeamus siclum.* Amos VIII 5. Non numerabant pecuniam, sed ponderabant. Avari ergo et fraudulenti libram et pondera corrumpebant, ut sicli sui pretium augerent. Idcirco additur: *et supponamus stateras dolosas.* ibid.

SIDUS. *Portastis - - - - imaginem idolorum vestrorum, sidus dei vestri, quæ fecistis vobis.* Amos V 26. Nomen

quoque hujus dei et sideris nobis prodidit Beatus Stephanus in luculenta sua oratione : *Suscepistis - - - - sidus dei vestri Remphan.* Act. VII 43. seu Rephan ; sive is deus fuit stella Saturni , sive Luciferi.

SIGNACULUM. Excussis e terra impiis , *restituetur ut lutum signaculum, et stabit sicut vestimentum.* Job. XXXVIII 14. Locus hic interpretes non parum torsit. Ex hebraico fonte sic omnium optime reddas : Mutabitur terra sicut lutum (sive limus figlinus) sigilli : et consistent impii , ut vestimentum. Gemina similitudo est ; facilior altera , a vestimento petita : improborum gloria diuturna non erit , sed instar vestis deteretur , ac demum omnino interibit , ut amictus ipso usu denique consumptus ex omni parte scinditur , ac perit. Priorem vero similitudinem in hunc modum intelligo : terræ , impiorum criminibus diu deformatæ, iis demum excussis , nitor ac forma pristina restituetur : quemadmodum si figura annuli signatorii , in materia molli impressa , ex aliqua parte oblitteretur , sed denuo integre imprimatur ; vel ut forma argillacea sigilli , casu aliquo corrupta , ab artifice ad priorem speciem revocatur.

2) Zorobabel , ut signaculum. *Assumam te , Zorobabel , - - - - et ponam te quasi signaculum ,* i. e. annulum signatorium : *quia te elegi , dicit Dominus exercituum.* Agg. II ult. Ponam te, ut sculpturam annuli in manu , inquit Chaldæus. Sic te custodiam , ut pretiosum annulum , qui semper manu gestatur , et magna sollicitudine servatur.

3) *Signaculum similitudinis.* Ita nuncupatur rex Tyri , Ez. XXVIII 12. Hebraice , obsignans numerum, sive mensuram , vel imaginem. Erat perfecta et omnibus numeris absoluta imago regis : mensuram implebat regiæ dignitatis , Deum in terra referentis. Quod ad Luciferum , nondum peccati labe fœdatum , haud difficulter trahitur.

SIGNIFICATIO. *Tubis cecinerunt post eos cum significationibus.* 1. Mach. VII 45. Classicum cecinerunt, signa toti viciniæ ediderunt , ut reliquias copiarum Nicanoris persequerentur , ac delerent.

SIGNO. Joannes Baptista de Christo inquit : *Qui accepit ejus testimonium , signavit , quia Deus verax est.* Joan. III 33. Qui Christo credit , ille subscribit , et veluti obsignatis tabulis confitetur , esse Deum veracem.

2) Filium signare. *Hunc enim Pater signavit Deus.* Joan. VI 27. Divinus Pater cœlesti voce ac prodigiis innumeris , velut impresso sigillo , testatus est , JESUM hunc esse verum ipsius Filium.

3) Signare in manu. Deus *in manu omnium hominum signat , ut noverint singuli opera sua.* Job. XXXVII 7. *In manu*, pro *manum* , hebraismus est. Poëtice dictum :

Deus hominum manus obstrictas et obsignatas tenet, ut intelligant, sua omnium opera non tam ab ipsis, quam a Deo pendere. Nam, ut contextus habet, excitatis repente tempestatibus cogit eos quiescere, ac destinatos labores omittere.

4) Signare librum. Evangelistæ Joanni dicitur : *Ne signaveris verba prophetiæ libri hujus.* Apoc. ult. 10. Noli hoc volumen sigillo impresso claudere, sed apertum relinque : vulgetur, et omnibus innotescat.

SIGNUM. Solem et lunam Deus condidit, ut essent *in signa et tempora, et dies, et annos.* Gen. I 14. Figura hendiadys, quæ voces sensu cohærentes per conjunctionem *et* separat. Sunt signa temporum, ac dies annosque distinguunt.

2) Signum pro meta. Deus *posuit me sibi quasi in signum.* Job. XVI 13. Me veluti metam elegit, in quam pœnarum sagittas emitteret.

3) Signa ponere. *Posuerunt signa sua, signa, et non cognoverunt, sicut in exitu, super summum.* Ps. LXXIII 5. Hostes, capta urbe sancta, posuerunt signa seu vexilla sua in signa, i. e. in trophæum, ut loquitur hoc loco D. Hieronymus, in summo templi vertice, et supra portas : nec cognoverunt, i. e. non attenderunt loci sanctimoniam.

4) Tubæ signorum. *Exclamaverunt tubis signorum.* 1, Mach. IV 40. Non de re militari sermo est : sed signorum nomine certos quosdam sonos ac ritus intellige, a Moyse præceptos, quibus ad rem sacram populus vocabatur.

5) Signum super mulierem. *Super mulierem nequam bonum est signum;* græce, sigillum. Eccli. XLII 6. Include vel ipsam mulierem, vel certe res tuas, ne ab illa distrahantur. Caveri quoque (v. sq.) aliorum fraudes jubet, et pretiosiora includi, ne res familiaris damno afficiatur.

6) Signum ævi. Sidera, quæ cursum temporum metiuntur, sunt nobis *signum ævi*, ut lunam appellat Ecclesiasticus, XLIII 6. Idem de Domino ait : *Cognovit - - - - omnem scientiam, et inspexit in signum ævi.* Eccli. XLII 19. Omnem temporum vicissitudinem, et eventus omnes novit.

7) Signum in manu. Zorobabel *quasi signum*, græce sigillum, *in dextera manu.* Eccli. XLIX 13. Quam sollicite annulus signatorius magni pretii custoditur ab homine, tam provide Zorobabelem manus Domini protegit. Idem loquendi modus Aggæo placuit, II ult. ut in Voc. *Signaculum* paulo ante dictum.

SILENTIUM. *In omni loco projicietur silentium.* Amos VIII 3. Projicietur, i. e. diffundetur, spargetur. Eversis et vastatis omnibus, ubique solitudo mera supererit.

SILEO. *Deus meus, ne sileas a me.* Ps. XXVII 1. D. Hieronymus vertit : ne obsurdescas mihi. Ne taceas ad preces meas, neve illas aure surda prætermittas.

2) Silere a bonis. *Obmutui, et humiliatus sum, et silui a bonis : et dolor meus renovatus est.* P. XXXVIII 3. Cohibui linguam, ne bona quidem et licita protuli, quantumvis gravi dolore per hoc ipsum silentium intus recrudescente.

3) Silere pro quiescere. *O mucro Domini! usquequo non quiesces? ingredere in vaginam tuam, refrigerare, et sile.* Jer. XLVII 6. cessa percutere.

SILOE. Fons placidus aquarum Siloë, ex radice montis Sion oriens, ad quem unctus est Salomon, imperium regum Juda significat Is. VIII 6. quo contempto quia Israëlitæ regem suum Phacee filium Romeliæ, et Rasin regem Syriæ sequebantur, pœna prædicitur : inundabit vos (inquit v. 7) flumen magnum, Euphrates, i. e. Assyriæ rex ; neque solum Israëlis regnum, sed Juda etiam (v. 8) futurum Emmanuelis regnum, eluvione hac involvetur *usque ad collum*, videlicet universa regio, excepto tantum capite, urbe Hierosolyma. Tum vero cœleste auxilium prospiciens animo vates, exclamat v. 9 : *Congregamini populi, et vincimini.* Adeste, ut vincamini, futuri victimæ angeli vastatoris.

SIMEON. Lia, cum filium alterum peperisset, dixit : *Quoniam audivit me Dominus haberi contemptui, dedit etiam istum mihi; vocavitque nomen ejus Simeon;* q. d. auditio. Gen. XXIX 33.

SIMILAGO. *Da suavitatem, et memoriam similaginis, et impingua oblationem.* Eccli. XXXVIII 11. Memento thus et similam cum pingui hostia offerre Deo. *Retribuet gratiam, qui offert similaginem.* Eccli. XXXV 4. Qui sacrificium (cujus pars erat simila) Deo offert, pro beneficiis gratus est. Vel etiam : homo gratus non minus Deo placet, quam qui sacrificio eum honorat.

SIMILITUDO. *Posuisti nos in similitudinem gentibus.* Ps. XLIII 15. Chaldaice, in proverbium. Nimirum ut dicatur : Judæo miserior. Quo sensu *Parabolam* accipi dictum est suo loco, § 3.

2) Pro imagine. *Mutaverunt gloriam suam in similitudinem vituli comedentis fenum.* Ps. CV 20. Israëlitæ loco Dei, qui solus est vera populi sui gloria, adorarunt imaginem vituli, qui feno pascitur. Vide *Ordo.*

SIMUL. *Qui vivit in æternum, creavit omnia simul.* Eccli. XVIII 1. Deus æternus omnia similiter produxit, nulla re excepta, non, eodem momento aut tempore, sed eadem ratione omnia, ex nihilo.

SINGULARIS. *Exterminavit eam*, vineam ecclesiæ, *aper de silva, et singularis ferus depastus est eam.* Ps. LXXIX

14. Hebraicum *ziz* est nomen generale, cuilibet feræ conveniens. Per aprum Salmanasarem, per singularem hunc ferum Nabuchodonosorem intelligunt.

SINGULARITER. *Cadent in retiaculo ejus* (i. e. suo) *peccatores : singulariter sum ego, donec transeam.* Ps. CXL ult. Impii suis retibus capti et impliciti cadent : at ego solus, ab illis disjunctus, absque detrimento abibo.

SINOPIS. Dives *facit laquearia cedrina, pingitque sinopide.* Jer. XXII 14. colore rubro, seu minio, quod ex urbe Ponti Sinópe optimum afferebatur.

SINUS. *Ut quid avertis manum tuam, et dexteram tuam, de medio sinu tuo in finem?* Ps. LXXIII 11. *Manum* intellige sinistram ; est enim consuetudinis hebraicæ, nomen generale viliori tribuere. Quare, inquit humano more, compressis in sinu manibus nos destituis? cur in hostes nostros ultricem dexteram nullo unquam tempore extendis? Solertissimus Psalterii interpres Thomas le Blanc hypotyposin in his verbis agnoscit hominis gladium stringentis, quem veteres ex humero pendentem gerebant : quare, ut illum e vagina depromerent, dexteram admovere sinui necesse erat.

2) Sinus pro canali. Ez. XLIII 13. Sinum appellat propheta exiguam illam fossam, sive canalem, in pavimento marmoreo circum altare. Ejus altitudo et latitudo erat cubitalis, sed *cubito verissimo*, ut ibidem Ezechiel loquitur, cubito nempe pleno et regio dimensa, qui uno palmo vulgarem superabat. In canalem hunc defluebat sanguis victimarum, atque inde per subterranneos meatus in torrentem derivabatur.

SIRACH. Perperam a multis auctor libri Ecclesiastici nominatur *Sirach*, aut *sapiens Sirach.* Etsi enim græce liber hic *Sophia Sirach* (Sapientia Sirach) nuncupatur : id tamen solius compendii gratia fit, quatuor tituli vocabulis in duo contractis, mediis brevitatis causa omissis. Vera namque inscriptio in libri fronte hæc est : *Sophia Jesu filii Sirach.* Et apud Latinos : *In Ecclesiasticum Jesu filii Sirach Prologus.* In ipso etiam Prologo interpres libri, nepos auctoris, qui volumen hoc utilissimum ex hebraico græce vertit, tam in græco, quam apud nos, *Avus meus*, inquit de primo hujus libri scriptore, *Jesus.* Constat igitur, partem hanc Divinæ Paginæ non a Sirach, sed ab Jesu filio Sirach seu Siracide scriptam esse. Reverentia tamen in Christum Jesum, et ambiguitatis vitandæ studium effecit, ut, cum libri sententiæ proferuntur, a vero auctoris nomine abstineatur. At illi, qui ejus libri locos sub nomine *Sirach* tanquam auctoris in concione recitant, non magis apte aut vere id faciunt, quam si dicerent, Hæc in Proverbiis David habet ; vel. Sic in Psalterio cecinit Jesse : quam male

enim Proverbia, Salomonis opus, Davidi parenti tribueres; aut Psalmos Davidicos a Jesside filio ad Isai seu Jesse patrem transferres: tam male, quæ Siracidis seu Jesu filii Sirach sunt, ei adempta ad patrem nullo jure traducuntur.

SIREN. *Respondebunt ibi ululæ in ædibus ejus, et sirenes in delubris voluptatis.* Is. XIII ult. De excidio Babylonis loquitur quod etiam sequentis Capitis initio intelligendum est. Hebraice et chaldaice sunt dracones. Nimirum, ubi prius sumptuosa palatia visebantur, voluptati structa: ibi nunc monstra, et peregrinæ animalium formæ cernuntur.

SITIO. *Sitivit in te anima mea, quam multipliciter tibi caro mea.* Ps. LXII 2. Sitiit *in te*, et *tibi*, pro Sitiit te. Tam animus meus, quam corpus ipsum, vehementer ad te adspirat, ac tui desiderio anhelat.

SOBRIUS. *Infirmitas gravis sobriam facit animam.* Eccli. XXXI 2. De vero hujus loci sensu disserui in Voc. *Præscientia.*

SODOMA. Acriter Esaias, I 10, populi sui primores appellat *principes Sodomorum*, videlicet propter scelerum similitudinem.

SOL. *Permanebit cum sole, et ante lunam.* Ps. LXXI 5. *Ante solem permanet nomen ejus.* ibid. v. 17. *ante* pro coram. Ejus gloria perseverabit, quandiu sol et luna in cœlo visentur, quandiu hujus mundi compages durabit.

2) *Qui stare fecit solem.* 1. Par. IV 22. Non est Josue, aut alius quispiam, qui diem protraxerit: sed plura hoc loco referuntur nomina propria hominum, quæ interpres noster per appellativa latina expressit. De singulis monui suo loco.

SOLIUM. *Separati estis in diem malum, et appropinquatis solio iniquitatis.* Amos VI 3. Destinamini a me et reservamini in tempus captivitatis: cui quotidie magis appropinquatis, dum quotidie mensuram criminum augere pergitis. Tum vero vos, qui mihi, vero et optimo Regi vestro, parere nunc recusatis, iniquo et crudeli solio exterorum regum sistemini.

SOLVO. Omni dolorum genere oppressus Job, mortem optat unice dicens: *Quis det, ut veniat petitio mea, et quod exspecto, tribuat mihi Deus? Et qui cœpit, ipse me conterat? solvat manum suam*, non jam parcente manu, sed toto impetu me percutiat, *et succidat me? Et hæc mihi sit consolatio, ut affligens me dolore*, penitus me prosternens, vitæ *non parcat*, ut adhuc fecit. Job. VI 8 sqq, Non, quod multis visum est, dolorum incrementum postremis his verbis petit: sed eorum finem supplex precatur, ut contextus ostendit. Mox etiam v.

16.

sq. imparem se tot ac tantis cruciatibus ait esse, nedum novis ferendis idoneum, quod commatici volunt. *Quæ est enim fortitudo mea, ut sustineam? - - - - Nec fortitudo lapidum fortitudo mea, nec caro mea ænea est.* ibid. v. 11 et 12.

SOMNUS. *Cum dederit dilectis suis somnum; ecce hæreditas Domini, filii; merces, fructus ventris.* Ps. CXXVI 2. sq. Quos Deus amat, iis quietum et securum somnum tribuit: iisdem veluti hæreditatem seu portionem propriam dat liberos, et fœcunditatem ceu suæ virtutis mercedem largitur.

2) Videre in somnis. *Audiens vero illa quasi in somnis vide, et vigilabis.* Eccli. XIII 17. Blandientis voci non magis fide, quam somnio: atque ita semper vigila, ne fallaris.

SORBEO. In admiranda illa hypotyposi, qua equus generosus apud Jobum depingitur magis, quam describitur, etiam hæc leguntur: *Fervens et fremens sorbet terram*, haurit terram, pede effodiens, vel etiam morsu eruens: *nec reputat tubæ sonare clangorem*, non expavescit tubam vocantem ad prælium, nec revocantem a prælio audit: *ubi audierit buccinam, dicit, Vah!* hinnitu cupiditatem et audaciam prodit. Job. XXXIX 24 sq.

SOROR. Hebraico more usurpatur etiam pro ea, quæ sanguine conjuncta est, etsi nec eodem patre, nec matre sit genita. Sic Sara ab Abrahamo Gen. XX 2 sqq. soror dicta est, cum esset ejus neptis ex fratre Aran. Imo et fratrum uxoribus nomen sororum est inditum, ut de Virgine Matre Domini et Maria Cleophæ dixi in Voc. *Jacobus*.

SORS. *Rubigo ejus non exivit de ea.* Hierosolyma, quæ ibi comparatur ollæ: *per partes et per partes suas ejice eam, non occidit super eam sors.* Ez. XXIV 6. omnes iniqui ad pœnam vocentur, sive mortis, sive captivitatis; indiscriminatim omnes plectantur, donec nullus supersit.

SPADO. *Concupiscentia spadonis devirginabit* (græce, devirginare) *juvenculam: sic qui facit per vim judicium iniquum.* Eccli. XX 2 sq. Salax eunuchus, cui virgo custodienda commissa est, obliviscitur fidei, et cupit, quod fieri non potest. Ita judex iniquus, cui credita est juris custodia, corrumpere ipse justitiam cupit; inani quidem conatu, quandoquidem ipsum jus et fas æternum est et inviolabile, nec ulla judiciorum pravitate effici potest, ut æquum iniquum sit.

SPATIUM. Deus *nemini dedit spatium peccandi.* Eccli. XV 21. Male intelligunt, qui de tempore. Ex fonte græco dilucide apparet sententia: Nemini dedit libertatem seu licentiam peccandi.

SPECIES. Verba illa, *Specie tua et pulchritudine tua.* Ps. XLIV 5, non connectuntur cum sequentibus, *intende*,

prospere procede, et regna; sed cum præcedente versiculo, ut sensus sit : Accingere gladio tuo, qui gloria tua, et decor tuus est.

2) *Visitans speciem tuam, non peccabis.* Job. V 24. Si familiæ tuæ ornamenta intueris, noli per superbiam aut vanam confidentiam peccare.

SPECIOSUS. *Pinguescent* (hebraice, stillabunt) *speciosa deserti.* Ps. LXIV 13. Vox hebraica et pascua, et domicilia seu casas indicat. Stillabunt præ pingui abundantia vel in desertis locis speciosa pascua, simulque pastorum caulæ et mapalia.

2) Speciosa, pro urbe Ninive. Soph. II 13. Ninives nomen in hebraico, chaldaico, et græcis LXX codicibus hoc loco exstat.

SPECULA. Judæorum genti, in captivitatem emigraturæ, solatii ergo dicitur : *Statue tibi speculam, pone tibi amaritudines, dirige cor tuum in viam rectam, in qua ambulasti : revertere, virgo Israël, revertere ad civitates tuas istas.* Jer. XXXI 21. Voces hebraicæ, quas noster *speculam* et *amaritudines* interpretatur, indicant etiam columnas et lapides, quibus viarum spatia ex intervallo distinguuntur. Jubetur ergo filia Israël, gens Hebraica, et certas sibi notas statuere, quibus dirigi in reditu possit, meminisse molesti itineris, cum illud remetiendum fuerit.

SPECULATIO. Pro officio prophetæ seu doctoris Divinæ legis. *Vobis, sacerdotes mali, judicium est, quoniam laqueus facti estis speculationi, et rete expansum super Thabor.* Os. V 1. Contra officium vestrum decepistis ipsi populum, et ad aras deorum abduxistis : laqueus fuistis tam veris meæ legis doctoribus, quam plebi a vobis docendæ : fuistis instar retis, expandi soliti in Thabor monte Galilææ, nemoroso, et ferarum pleno ; ubi proin frequens est venatio.

SPECULATOR. Propheta, qui prospicere imminentia Israëli mala debebat, ut juberet cavere. *Speculator Ephraim cum Deo meo*, cujus erat, partes Dei tueri, cum Deo facere, *propheta laqueus ruinæ factus est super omnes vias ejus*, alliciendo populum ad perniciosam vitulorum religionem : *insania in domo dei ejus*, in Bethel, in vituli fano. Os. IX 8.

SPINA. *Conversus sum in ærumna mea, dum configitur spina.* Ps. XXXI 4. Corpus in ærumna sua se versat, et animus ad Deum convertitur, dum spina doloris me penetrat.

2) Spinæ se complectentes. De compotatione Assyriorum, qui velut jam securi de capienda protinus Hierosolyma, impendens sibi nocte proxima exitium ne cogitant quidem : *Sicut spinæ se invicem complectuntur, sic convivium eorum pariter potantium : consumentur quasi*

stipula ariditate plena, inquit eloquentissimus e prophetis minoribus Nahum, I 10. Similitudo utraque felicissima; neque enim manipulo florum, herbarumve odoratarum, aut ramorum ex arbore fertili; sed spinarum fasciculo comparat, odiosæ et inutilis rei, ac tantum ad vulnera et flammis notæ: neque stipulam simpliciter dicit, sed aridam, imo ariditate plenam. Frustra igitur, o Ninive, Sennacherib cum Assyriis suis *ex te exibit cogitans contra Dominum malitiam.* ibid. v. sq.

3) Spina devoranda. *Erit lumen Israël in igne, et Sanctus ejus in flamma: et succendetur, et devorabitur spina ejus, et vepres in die una.* Is. X 17. Deus, sanctitas populi sui, ignis est, qui suos illustrabit, hostem autem Sennacherib cum suo exercitu corripiet, et intra unius diei intervallum 185000 devoravit.

4) Spinam dare Deum. In Cantico Vineæ Dominus ita loquens introducitur: *Indignatio non est mihi: quis dabit me spinam et veprem in prælio? An potius tenebit fortitudinem meam, faciet pacem mihi, pacem faciet mihi?* Is. XXVII 4 sq. Non indignor: cur enim vineæ tam fertili et pulchræ irascerer? quis me permoveret, ut eam impugnare, et veluti spina aut vepris lacerare vellem? aut cur instar ignis eam pervaderem, et incenderem? Nonne ipsa potius me tenebit, meamque potentiam reprimet, ac pace perpetua me sibi adstringet? Hoc est Canticum, quod *Vinea meri cantabit ei,* ibid. v. 2. quod ecclesia, quæ comparatur vineæ meri optimi procreatrici, canet sibi, seu de se ipsa: nam *ei* in hebraico non est generis masculini, ut ad Dominum referri possit; sed generis feminini, cujus est ipsa Vinea.

5) Spina in manu temulenti. Prov. XXVI 9. Explicatur in Voc. *Nascor.*

6) Spina alba. Bar. VI 70. Græce, rhamnus. Non magis curandi sunt gentium dii, quam quodlibet in horto virgultum.

7) Spina arbor. Numeratur inter arbores nobiles, Dei imperio in solitudine orituras, et conjungitur cum cedro, Is. XLI 19. Idem vocabulum est in hebraico Joël III 18, ubi nos habemus *torrentem spinarum*, de quo dicendum erit Voc. *Torrens.*

SPIRACULUM. *Lucerna Domini spiraculum hominis, quæ investigat omnia secreta ventris.* Prov. XX 27. Quod hominis animus arcana scrutari potest, tum sua, tum etiam aliena, debet luci Divinæ se collustranti.

SPIRITUALIS. *Venerunt dies retributionis. Scitote Israël stultum prophetam, insanum virum spiritualem: propter multitudinem iniquitatis tuæ, et multitudinem amentiæ.* Os. IX 7. Venit pœnæ tempus, quod prædicentibus prophetis, et viris Divino spiritu plenis, vos clamabatis,

eos insanire. Ecce nunc eorum insaniam! vestra erat amentia; non eorum, quos misi; hanc vestram insaniam, et criminum copiam nunc luetis.

SPIRITUS. Nunc ventum, nunc vitam, aut animam, seu halitum, nunc Divinum Spiritum denotat. *Lustrans universa in circuitu pergit spiritus.* Eccle. I 6. id est, ventus, qui terras omnes perflat. *Spiritus virtutis.* Sap. V ult. ventus validus. *In deficiendo ex me spiritum meum.* Ps. CXLI 4. cum anima me deficeret. *Non permanebit spiritus meus in homine.* Gen. VI 3. vitam, quam ei largitus sum, auferam. *Auferes spiritum* (vitam) *eorum, et deficient, et in pulverem suum revertentur. Emittes spiritum tuum*, spiritum vitæ, *et creabuntur* Ps. CIII 29 sq. Mystice tamen utrumque horum Divino Spiritui optime tribuitur: de quo et illud scriptum est Sap. I 7: *Spiritus Domini replevit orbem terrarum, et hoc, quod continet omnia, scientiam habet vocis.* Spiritus hic, qui complectitur et implet omnia, verba et sensa hominum omnium omnia scit.

2) Spiritus pro vehementi impulsu. De rege Sennacherib dicit Dominus: *Ecce ego dabo ei spiritum, et audiet nuntium, et revertetur ad terram suam.* Is. XXXVII 7. Injiciam ei repentinum ardorem redeundi in patriam: cum enim afferentur nuntii de adventu Tharacæ regis Æthiopiæ, territus Sennacherib, et ejus irruptionem præventurus, domum se recipiet. *Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris: quia curatio faciet cessare peccata maxima.* Eccle. X 4. Si impulsus viri potentis, vel satanæ, qui princeps est hujus mundi, ad crimen admittendum te urgeat: noli cedere, sed firmus persiste: hoc enim erit remedium, quo peccata gravissima impedientur.

3) Spiritus oris nostri. Capta urbe sancta, ejusque rege, lamentatur propheta: *Spiritus oris nostri, Christus Dominus* (hebraice, Domini) *captus est in peccatis nostris.* Thren. IV 20. Propter gentis nostræ scelera captus est Sedecias, unctus a Deo rex ac dominus noster, e cujus spiritu ac vita salus et vita omnium pendet. Allegorice, Christus JESUS in horto captus.

4) Spiritus ad vindictam creati. *Sunt spiritus, qui ad vindictam creati sunt, et in furore suo confirmaverunt tormenta sua.* Eccli. XXXIX 33. Quidam angelos malos interpretantur. Malim ego, cum pluribus, ventos. Ad impios plectendos creati, vehementer et constanter id agunt. Quamprimum (v. sq.) destinatum a Deo tempus adest, tota vi in imperatum sibi opus incumbunt: neque desistunt ante, quam impleto supplicii modo Conditoris iram placaverint.

5) *Vir habens spiritum.* Mich. II 11. Propheta. O utinam, inquit, propheta non sim! utinam falsa esse possint, quæ tibi mala vaticinor!

6) Mutabitur spiritus. Postquam Chaldæi præclaris his victoriis potiti fuerint, *tunc mutabitur spiritus, et pertransibit, et corruet: hæc est fortitudo ejus dei sui.* Hab. I 11. Tunc mutabitur et reflabit hic fortunæ ventus: pertransibit et corruet felicitas illa Nabuchodonosoris, cum non nisi filius et nepos ejus regnaturi sint. Hæc est, exclamat per ironiam, hæc est potentia falsi hujus dei Chaldaici!

7) Spiritum peperimus. *Concepimus, et quasi parturivimus, et peperimus spiritum: salutes non fecimus in terra, ideo ceciderunt habitatores terræ.* Is. XXVI 18. Peperimus ventum, inquiunt aliqui; ingeniose sane: et accederem ipse, nisi me LXX retraherent, qui ambiguitatem vocabuli hebraici solvunt, suaque interpretatione docent, quæ de hujus loci sensu traditio ecclesiæ Mosaicæ fuerit. Sic autem vertunt: peperimus spiritum salutis tuæ. Fit ergo hæc sententia: Concepimus quidem bona proposita, eaque, post maturam deliberationem, tibi obtulimus, o Deus salutis auctor: sed quia in iis exsequendis constantia defuit, plenam a te salutem consecuti nondum sumus, neque dejicere potuimus hostes, de quibus v. 13.: *possederunt nos domini absque te.*

SPOLIUM. Spolia pro bonis fortunæ, facultatibus. Mulier fortis, i. e. in labore sapienter suscepto constans, *spoliis non indigebit.* Prov. XXXI 11. divitiis nunquam carebit.

SPONDEO. Præstantior pars Ægyptiorum, liberi nimirum, spes gentis, momento deleta est. *De omnibus enim non credentes propter veneficia*, (aliqui legunt *beneficia*) *tunc vero primum, cum fuit exterminium primogenitorum, spoponderunt populum Dei esse*, quædam editiones habent, *spoponderunt, se* (i. e. ipsos, Israëlitas) *populum Dei esse.* In græco est: confessi sunt, populum (Israëliticum) Dei filium esse. Sap. XVIII 13. Diu increduli repugnabant, præstigiis ac ludibriis decepti magorum, qui potentes Ægypti adjutores se esse mentiebantur. Demum vero, liberorum strage convicti, hunc esse populum a Deo adoptatum confessi sunt, idque fide tam certa crediderunt, ut aliis dubitantibus sponsores ac vades de hujus rei veritate præbituri se fuissent.

SPONSIO. Impii *sponsiones posuerunt ad illam.* Sap. I ult. fœdus cum morte junxerunt: ultro perniciem ipsi prensarunt: peccato enim se subjecerunt, quod stimulus mortis est.

SPONSUS. Sephora, Moysis uxor, circumciso filio, ad maritum ait: *Sponsus sanguinum tu mihi es.* Ex. IV 25. Tu, o conjux, fundendi carissimi sanguinis causa mihi fuisti.

STABULARIUS. Samaritanus Luc. X 35 vulneratum a latronibus curæ *stabularii* commendat, id est, diversitoris: *stabulum* enim veteribus diversorium significabat.

STACTE. Vid. in Voc. *Ungula*, §. 2.

STANNEUS. *Quis enim despexit dies parvos? et lætabuntur, et videbunt lapidem stanneum in manu Zorobabel.* Zach. IV 10. Tempore captivitatis videbantur quidem dies infelices et aspernandi: noli tamen idcirco, inquit, ecclesiam velut a Deo relictam contemnere: paulo post enim læti ejus filii videbunt in manu Zorobabelis perpendiculum: redintegrabuntur templi ac urbis ruinæ: *perpendiculum extendetur super Jerusalem.* Zach. I 16. vide Parvus.

STATER. Hebræis alio nomine Siclus: cujus pretium sunt nostrates asses circiter triginta duo. Nec est, cur te illud Jeremiæ turbet, quo staterem et argenteum distinguere inter se videtur: *Emi agrum ab Hanameel - - - - et appendi ei argentum septem stateres, et decem argenteos.* Jer. XXXII 9. nam, ut optimi interpretes judicant, divisa est per hebraismum constructio, cujus hic est conjunctim sensus: dedi ei septemdecim stateres argenteos, appenso ad libram argento.

STATUARIUS. Zach. XI 13. Hebraice, figulus. Reconditiore sensu intelligi Deus potest, qui hominem e limo finxit.

STATUO. Vid. *Sto.*

STELLIO. Prov. XXX 28. Præter interpretes, qui obiter animal hoc attingunt, ex instituto naturam ejus et proprietates persequitur Bustamantinus Camærensis, de Animantibus S. Script. Part. 2 l. 5 c. 6.

STERILIS. Inter cætera impii facinora hoc quoque arguitur: *Pavit enim sterilem, quæ non parit.* Job. XXIV 21. Meretricem aluit. Miror insignem interpretem, qui huic loco adscripsit depastus est, spoliavit. Atqui vox hebraica constanter in Divinis Libris significat pascere, et in participio *benoni* pastorem.

STERILITAS. *Retribuebant mihi mala pro bonis; sterilitatem* (LXX habent, orbitatem; ut absque liberis sim) *animæ meæ*, i. e. mihi. Ps. XXXIV 12. Eripiebant mihi liberos, aliosque liberorum instar mihi amatos.

STILLO. *Stilla ad sanctuaria; et propheta contra humum Israël.* Ez. XXI 2. Quia prophetarum sermo, ut pluvia, de cœlo venit, stillare dicuntur, cum vaticinantur. Cum Amasias rex prophetæ Amos imponere silentium conaretur, respondit ille: *Tu dicis, Non prophetabis super Israël, et non stillabis super domum idoli.* Amos VII 16. Sed frustra me tacere jubes: manent enim (v. sq.) te tuosque certissima supplicia a Deo constituta. Dicitur non de verbis seu vaticiniis tantum, sed etiam de rebus. *Non stillabit super istos, non comprehendet confusio.* Mich. II 6. Non superveniet his pœna cœlestis et probrum. *Non stillabit furor meus super Jerusalem per manum Sesac.*

2. Par. XII 7. Non infligam vobis plagam, qualem et quantam merebamini, per manum hostis vestri Sesac : partem tamen (v. sq.) debiti supplicii patiemini. *Magnus enim furor Domini stillavit super nos.* 2. Par. XXXIV 21. *Stillabo tibi in vinum, et in ebrietatem : et erit, super quem stillatur, populus iste.* Mich. II 11. Dictabo sententiam, et quidem gravissimam : et hic populus erit is, qui pœnas daturus est. In bonam partem accipitur 2. Mach. VIII 27 : *benedicentes Dominum, qui liberavit eos in isto die, misericordia initium stillans in eos.*

STO. Post Israëlis ruinam, *planctum domus vicina accipiet ex vobis, quæ stetit sibimet.* Mich. I 11. Ex vobis, Israëlitæ, luctus transibit in proximam domum, in regnum Juda, quod adhuc sibi constitit. Calamitates non multum absimiles post Israëlem feret etiam Juda cum urbe sua principe Jerosolyma : *quia infirmata est in bonum, quæ habitat in amaritudinibus.* v. sq. quia enervatis sua sponte viribus persistere in bono non potuit, et peccatorum acerbitate Deum ad vindictam provocavit.

2) *Dixit, et stetit spiritus procellæ.* Ps. CVI 25. Noli credere, id more latino dictum, ut sensus sit, jubente Deo consistere procellam, et quiescere. Sed contra, Vocante illo, inquit, assurgit continuo turbulenta tempestas, et fluctus maris tumidi efferuntur. Sequitur disertissima illa hypotyposis poëtica tempestatis, cujus vi ad desperationem adacti vectores, denique unius Dei ope evadunt, dum *statuit procellam ejus in auram* (v. 29), mutat procellam in auram placidam, sive, ut hebraica habent, in silentium.

3) In via peccatorum stare. Ps. I 1. Beatus, qui criminibus non assuevit.

STRATOR. De stratoribus laguncularum (Jer. XLVIII 12) dictum est in Voc. *Ordinator.*

STRIDEO. *Ecce ego stridebo subter vos* (i. e. in terra vestra, inter vos; hebraismus) *sicut stridet plaustrum onustum feno.* Amos II 13. Similitudo ex agro, quales amat pastor Thecuites, propheta Amos. Efficiam, ut vestra supplicia longe lateque audiantur.

2) *Stridebunt cardines templi.* Amos VIII 3. Profanum vituli templum pondere tanto malorum obruetur, ut disruptis cardinibus et portis tota moles corruat.

STRUTHIO. *Frater fui draconum, et socius struthionum,* Job. XXX 29. non tam ob solitudinem, quam Jobi plangorem, ejulatus, et sibilos ; ut e contextu et simili Michææ loco docui Voc. *Draco*, § 2.

STYLUS. Vox Domini ad Isaiam : *Sume tibi librum grandem, et scribe in eo stylo hominis*, i. e. usitatis et perspicuis verbis. Is. VIII 1. Obtemperat vates, et scribit gloriosum nomen Messiæ : Victor celer, Prædator felix

orci. v. 3. Cujus rei (v. 6) figura proponitur in Judææ hostibus Rasin et Phacee : quorum ille, Syriæ rex, ignaras veri Dei gentes significat; hic, Israëlis rex, perfidos Hebræos ; in amborum ruinis victor Christus trophæa constituit.

SUADEO. *In conspectu ejus suadebimus corda nostra.* 1. Joan. III 19. explebimus animum, acquiescemus.

2) *Hominibus suadeo, an Deo?* Gal. I 10. An hæc ideo ago, ut hominibus me probem, an uni Deo?

SUB. Pro in, stylo hebraico. Deum *exaltavi sub lingua mea.* Ps. LXV 17. ore meo, lingua mea; seu, ut Hebræi loquuntur, in lingua mea. *Sub lingua ejus*, in lingua ejus, *labor et dolor.* Ps. IX 28.

SUBJICIO. *Ne subjicias te omni* (i. e. ulli) *homini pro peccato.* Eccli. IV 31. Nemini hominum ad peccatum te impellenti pare.

SUBLEVO. Sacerdotes *peccata populi mei comedent : et ad iniquitatem eorum sublevabunt animas eorum*, animos populi, et animos suos. Os. IV 8. Vescentur hostiis, quas populus pro peccato offert : hujus lucri studio in hominum sceleribus connivebunt, atque ita se et populum non paucis criminibus contaminabunt.

SUBRIDEO. Judex Divinus *subridet vastitatem super robustum, et depopulationem super potentem affert.* Amos V 9. Irridet scelestorum robur et potentiam, illisque vastitatem ac depopulationem infert.

SUBSTANTIA. *Non est occultatum os meum a te, quod fecisti in occulto; et substantia mea in inferioribus terræ.* Ps. CXXXVIII 15. Non latebat te ullum meorum ossium, quo tempore me intra corpus maternum formabas, cum intra illud solum natale occultabar. Pro *substantia* hebraice legitur poëticum vocabulum exquisitissimum *rykkámti* ex conjugatione *Pyál* verbi *rakám*, quod significat acu pingere, et quidem singulari solertia, ut illa conjuratio indicat : variabar subtilissime, ceu tela Phrygio opere distincta; quæ metaphora Divinum humani corporis artificium admirabiliter exprimit, et minutissimas fibras ac sensuum officinas tenuissimas pæne ipsis etiam oculis conspiciendas exponit. Erudite observat alicubi vir æterna memoria dignus, Cornelius a Lapide, vocabulum hoc ex eorum numero esse, quæ sensim ex hebraico in linguas Europæas transmigraverunt. *Recamóth* Hebræis sunt vestes acu pictæ : *unde et Itali illud* vestium genus recamato *vocant*, inquit auctor laudatus in Ex. XXVI 1. hodie *ricamato* scribunt.

2) Pro opibus. *Honora Dominum de tua substantia.* Prov. III 9. chaldaice, de mammona tuo. Partem facultatum illius honori consecra. *Non inveniet fraudulentus lucrum :* hebraice eleganter : non assabit dolosus venatio-

nem suam ; proinde nec ea vescetur ; *et substantia hominis erit auri pretium.* Prov. XII 27. Fraudulentus etiam ex iis , quæ videtur tenere , lucrum non percipiet : at viri honesti facultates , quantulæcunque sint , pretiosæ sunt contra aurum, summi et certissimi pretii sunt : præsidio enim cœlesti proteguntnr. Hanc explicationem præ cæteris mihi persuadet antithesis inter primum alterumque sententiæ membrum , quæ in Proverbiis Salomonicis usitata est.

3) Pro ævo , seu ætate. *Substantia mea tanquam nihilum ante te.* Ps. XXXVIII 6. Tempus vitæ meæ tam fugax et breve est , ut coram te , Deus , instar nihili sit.

4) Pro spe , seu exspectatione. *substantia mea apud te est.* Ps. XXXVIII 8. Quod præstolor , Divinum est. Quidquid exspecto , a Deo et in Deo solo exspecto.

5) *Substantia inopis secundum cor ejus.* Eccli. XXXVIII 20. In græco fonte pro *substantia* habetur *vita.* Quale hominis miseri cor , talis vita est ; si lætum , et sorte sua contentum ; si triste , ærumnosa.

6) Non est substantia. *Infixus sum in limo profundi , et non est substantia* , ita ut non possim consistere : *veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me :* tempestas in altum me ejecit , et oppressit. Ps. LXVIII 3.

SUBTER. *Stridebo subter vos.* Amos II 13. inter vos , in terra vestra : ut modo admonui Voc. *Strideo.* Sic et Abd. v. 7 : *Ponent insidias subter te;* i. e. in terra tua.

SUFFICIENS. *Ego enim didici , in quibus sum , sufficiens esse.* Phil. IV 11. Contentus esse meo statu didici.

SUFFLATORIUM. *Defecit sufflatorium.* Jer. VI 29. Defecerunt folles. Totam similitudinem collegi in Voc. *Probator.*

SUFFUSORIUM. *Suffusoria ex auro* , Zach. IV 12 , seu ut v. 2 appellantur , *infusoria* , sunt instrumenta aurea , per quæ oleum in lucernas meat.

SULCUS. *Confringet sibi sulcos Jacob.* Os. X 11. *Jacob* nominantur ii , qui ex reliquiis decem tribuum , hortatore Ezechia rege , vitulos reliquerunt , et ad vera sacra Mosaica reversi , in agro ecclesiæ jugum Domini tulerunt. Sulcos frangere , est arare : qua similitudine etiam evangelii asseclas Christus ipse expressit Luc. IX ult.

SUM. *Joseph , qui fuit Heli , qui fuit Mathat , qui fuit Levi* , (Luc. III 23 sqq.) atque ita per majorum omnium seriem ascenditur usque ad Adamum , *qui fuit Dei.* Ibid. v. ult.) Latina consuetudine diceretur : Joseph erat genitus patre Heli , Heli Mathato, Mathatus Levi : cæterisque enumeratis ; Adamus , nullius filius , Dei solius opus fuit. Jam olim summo studio quæsitum est , qua ratione Matthæus et Lucas inter se conciliari possint , dum ejusdem Josephi genealogiam texentes , diversis-

simos majores percensent. Gemina placet enodandæ difficultatis ratio ; altera, si verbum *fuit* adoptivum et legalem filium significet, ubi de Josepho agitur v. 23 ; altera, si idem *fuit* indicet v. 23 et 27 generos, qui vulgo a soceris filii appellantur, vicissimque soceros ipsi nomine patrum appellant. Prior harum explanatio semel omnia exponit, dum Josepho patrem verum et naturalem tribuit Jacob ; legalem vero, a quo Joseph adoptatus sit, Heli : his enim constitutis, tota utriusque evangelistæ genealogia deinceps e patribus veris et naturalibus constat. Posterior explicatio ad generos bis refertur, ut indicavi ; nam Neri Salathielis, et Heli Josephi soceri in hac explanatione dicuntur. Exhibeo id in tabella, quæ tamen, brevitatis gratia, omnes illos omittit, in quibus nihil est hic controversum.

Adam.

Noe,
Sem.

Abraham,
Isaac,
Jacob,
Juda.

David.

Salomon.

Jechonias,
Salathiel,
Zorobabel.

Abiud.

Jacob,
Joseph.

Resa.

Heli, qui et Joachim,
MARIA, filia Heli unica, cujus vir Joseph, gener seu filius Heli.

Nathan.

Neri.
Filia Neri unica, nupta Salathieli ; proinde Salathiel gener seu filius Neri.

2) Est et non. Vide in Voc. *Est*, § 2.

3) Hoc est corpus meum ; Hic est sanguis meus. De his plura habes Voc. *Est*.

SUMMITAS. Pro extremitate. Venire dicuntur reges et gentes *de terra procul, a summitate cœli.* Is. XIII 5. ab extrema parte horizontis ; ab ultima cœli parte, quæ oculis nostris subjecta est. Quo modo et illud accipiendum, de sole dictum : *A summo cœlo egressio ejus : et occursus ejus usque ad summum ejus.* Ps. XVIII 7. Ab al-

tera horizontis extremitate ad alteram usque decurrit: ab ortu ad occasum sine requie fertur. *Turbo magnus egredietur a summitatibus terræ*, ab extremis ejus oris, hinc atque illinc: *et erunt interfecti Domini in die illa a summo terræ usque ad summum ejus;* occisi a Domino terram ab extremitate altera ad alteram usque contegent. Jer. XXV 32. sq.

SUMMUS. Vide modo dicta Voc. *Summitas.*

SUPER. Loco propter. *Nomini tuo da gloriam; super misericordia tua, et veritate tua.* Ps. CXIII 9 sq. Propter nominis tui gloriam, propter misericordiam tuam, tuarumque promissionum veritatem, deinceps quoque nos defende.

2) Pro juxta, seu prope. *Super ea*, prope illa fluenta, *volucres cœli habitabunt; de medio petrarum dabunt voces*, canent. Ps. CIII 12. Vinea *super aquam plantata est.* Ez. XIX 10. ad ripam. Talis est mater tua Synagoga, *in sanguine tuo*, (ibid.) ex sanguine regio Davidis orta. *Super* (juxta) *flumina Babylonis*, *illic sedimus*, *et flevimus.* Ps. CXXXVI 1. *Quando sedebamus super ollas carnium.* Ex. XVI 3. prope ollas Ægyptiacas. *Fixerunt tentoria super mare rubrum.* Num. XXXIII 10. in ejus littore. *Jeroboam stante super altare*, coram altari, *et thus jaciente.* 3. Reg. XIII 1. Christus *stans super illam*, juxta socrum Petri, *imperavit febri; et dimisit illam.* Luc. IV 39.

3) Pro post. *Super tribus sceleribus Damasci: et super quatuor non convertam eum.* Amos I 3. qui loquendi modus hoc et sequenti Capite sæpius iteratur. Certum peccatorum numerum dissimulabo: si novum his addatur flagitium, post illud non jam parcam.

4) Pro ad. Qui Deo se consecraverit, *super mortuum non ingredietur.* Num. VI 6. ad cadaver non ingrediatur.

5) Pro in. *Anxiatus est super me spiritus meus*, *in me turbatum est cor meum.* Ps. CXLII 4. Præ anxietate cor meum in me turbatum et afflictum est.

6) Pro erga. *Misericordia motus super eam.* Luc. VII 13.

7) Pro contra. *Fornicata est igitur super me Oolla*, i. e. Samaria. Ez. XXIII 5. Me deserto, inquit Deus, contra me simulacra erexit, iisque amorem suum addixit. *Si levavi super pupillum manum meam.* Job. XXXI 21. Si extensa contra pupillum manu inique illum in judicio oppressi. Intellige: opprimar ego cœlesti vindicta. *Munera super innocentem non accepit.* Ps. XIV 5. contra insontem, ejus insectandi et evertendi causa.

SUPERBIA. *Reddidit Dominus superbiam Jacob*, *sicut superbiam Israël.* Nah. II 2. Præteritum pro futuro; ut passim in prophetis. Ulciscetur injurias, quas superbus Sennacherib intulit tam duabus tribubus, quam decem jam tum captivis.

2) Superbia Jordanis. *Quasi leo ascendet de superbia Jordanis ad pulchritudinem robustam : - - - - et quis erit electus, quem præponam ei?* Jer. XLIX 19; et verbis totidem Jer. L 44. Sicut leo, quem intumescens Jordanis e caverna sua expulit, in fertilem et abundantem agrum irrumpit, nullo resistente pastore : sic hostis irruens urbes tuas ornatissimas et validissimas populabitur; nec erit rex, aut belli dux, quem regioni tutandæ præponam.

3) Superbia pro vera gloria. Ecclesiæ suæ promittit Deus : *Ponam te in superbiam seculorum.* Is. LX 15. Magnitudinem et gloriam tuam omnia secula admirabuntur.

SUPERCADO. Scelerati, *sicut cera, quæ fluit, auferentur : supercecidit ignis, et non viderunt solem.* Ps. LVII 9. Instar ceræ, illapso igne liquescentis, repente dissolventur et subito non videbunt solem, i. e. vita et luce hac frui desinent.

SUPERCERTOR. *Deprecans supercertari semel traditæ sanctis fidei.* Judæ v. 3. Hortor et rogo vos, ut luctemini et contendatis, ut laboretis et certetis pro ea fide, quam cum sanctis cæteris (Christianis) semel traditam et immutabilem amplexi estis.

SUPERDUCO. Quemadmodum venter famelicus (uti dicitur Eccli. XXXVI 20) omnem cibum appetit, dummodo satiet : ita *omnem masculum excipiet mulier : et est filia melior filia* (ibid. v. 23.) puella nubilis omnem virum recipit, quemcunque occasio obtulerit; at viro cavendum est, ne obviam quamque ducat : ingens enim discrimen est, et aliæ aliis meliores ac deteriores sunt. Si solam corporis formam respiciat, facile decipietur : nam *species mulieris exhilarat faciem viri sui, et super omnem concupiscentiam hominis superducit desiderium.* (v. 24.) pulchritudo muliebris virum exhilarat, neque ulla est cupiditas acrior, quam quæ hinc enascitur. Ergo ne oculorum illecebris potius, quam ratione ducatur, sermones puellæ attendat. *Si est lingua curationis, est et mitigationis, et misericordiæ : non est vir illius secundum filios hominum.* (v. 25.) Si linguam habeat veluti medicam, quæ animorum vulnera sanare possit : sperari de illa poterit, mitigaturam viri dolores, et in ipsum ac alios misericordem fore. Talem virginem qui uxorem legerit, hominum felissicimus cum ea erit.

SUPEREXALTO. *Superexaltat autem misericordia judicium.* Jac. II 13. Ex græco fonte sensus est hujus modi: gloriatur misericordia de superato judicio, videlicet ut victrix justitiæ.

SUPEREXTOLLO. Tanta erit terræ fertilitas, ut *firmamentum* (i. e. frumentum, unde confectus panis vires hominis confirmat) etiam *in summis montium* crescat :

et nominatim *superextolletur super Libanum fructus ejus.* Ps. LXXI 16. hebraice : fluctuabit, trepidabit, sicut Libanus. Siculi vento agitante in Libano densissimæ cedrorum sylvæ commoventur et sibilant, ita segetes copiosissimæ in eodem et aliis montibus.

SUPERIOR. *Rigans montes de superioribus suis.* Ps. CIII 13. Deus ex alto montes rore ac pluviis irrigat.

SUPERLIMINARE. Contra eos, qui Jerusalem novam, Christi ecclesiam, per injuriam infestaturi sunt : *Ponam Jerusalem superliminare crapulæ omnibus populis in circuitu : sed et Juda erit in obsidione contra Jerusalem.* Zach. XII 2. Omnes populi, et inter hos etiam Judæi, si novam hanc Dei civitatem incursare voluerint, ita impingent, et repulsi corruent, ut ebrii, qui per portam irrupturi elato capite offendunt.

SUPERPONO. Precatus Deum fuerat Siracides ad fidem Capitis XXII, uti se contra linguæ vitia seu lapsum labiorum præmuniret. Pergit idem rogare sequenti Capite, dicens : *Ne derelinquas me in consilio eorum,* labiorum meorum : *nec sinas me cadere in illis ;* ne effundam, quidquid in buccam venerit : ne labiorum et linguæ libidine potius, quam ratione, in loquendo agar. *Quis superponet in cogitatu meo flagella, et in corde meo doctrinam sapientiæ?* quis menti meæ imprimet perpetuam memoriam flagellorum, quibus omnem culpam punis? quis cordi meo sapientiæ disciplinam infiget? Imo quis mihi det, *ut ignorationibus eorum non parcant mihi, et non appareant delicta eorum, et ne adincrescant ignorantiæ meæ?* Eccli. XXIII 1 et sqq. quis mihi det, ut in subitis eorum (labiorum) erroribus non sinas me impunitum, nec flagella tua mihi parcant? sic enim fiet, ut si qua labiorum delicta mihi obrepserint, per pœnas has tuas expiata deleantur, neque deinceps alia nova veteribus accrescant.

SUPERSUBSTANTIALIS. *Panem nostrum supersubstantialem* (in syriaco fonte est, indigentiæ nostræ) *da nobis hodie.* Matth. XI 11. *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.* Luc. XI 3. Ea petere nos Dominus jubet, quibus ad substantiam vitamque nostram tuendam quotidie indigemus.

SUPERVENIO. Post demonstratam vitæ humanæ brevitatem ac miseriam, ait psaltes : *Supervenit mansuetudo, et corripiemur.* i. e. erudiemur, ut exponunt LXX. Ps. LXXXIX 10. D. Hieronymus vertit : transivimus cito, et avolavimus. Dum tam cito transimus, et præcisa vita hac avolamus : sola nobis tua misericordia solatio est, quæ nos erudit.

SUPPLANTATIO. *Homo pacis meæ,* familiaris meus, *in quo speravi, qui edebat panes meos,* mensæ meæ parti-

ceps, *magnificavit super me supplantationem.* Ps. XL 10. multa et varia fraude me petiit. Davidis contra Achitophelem, Christi contra Judam querela.

SUPPLANTO. *Galaad civitas operantium idolum, supplantata sanguine.* Os. VI 8. hebraice, a sanguine; i. e. propter sanguinem. Injuste sanguinem fudit, et ideo evertetur.

SUPPLEMENTUM. Marc. II 21. Vid. *Plenitudo.*

SUPRA. Pro juxta, propter, prope. *In campestribus Moab suprà Jordanem contra Jericho.* Num. XXXVI ult. ad ripam Jordanis e regione urbis Jericho.

SURGO. *Vanum est vobis ante lucem surgere: surgite, postquam sederitis, qui manducatis panem doloris.* Ps. CXXVI 2. Si Deus non faveat, labor quantumvis improbus erit cassus: illo autem propitio, licebit quietem laboribus interponere, et ærumnoso pane vestro secure vesci.

SUSANNA. Hebraice lilium. Convenientissimum nomen matronæ castissimæ. Dan. XIII 2.

SUSCIPIO. *Qui suscipit* (hebr. qui capit, allicit) *animas, sapiens est.* Prov. XI 30. Qui sive docendo, sive exemplo, sive alia quacunque ratione animos ad bonum attrahit.

2) Suscipere pacem. *Suscipiant montes pacem populo, et colles justitiam.* Ps. LXXI 3. Da populo tuo, Deus, tum per primores regni, tum per minores rerum administros, pacem et justitiam.

SUSCITO. *Suscitans suscitabis arcum tuum; juramenta tribubus, quæ locutus es.* Hab. III 9. Hebraica vertuntur a quibusdam, Nudans nudabis arcum tuum. Arcum, antea sopitum ac veluti in theca seu vagina repositum, repente et cum impetu corripies et ostendes: atque ita, ut juratus populo tuo sæpius promisisti, hostes nostros de medio tolles.

2) *Suscitaverunt Nazaræos, qui impleverant dies.* 1. Mach. III 49. Ritum Nazaræorum instauraverunt: consecraverunt eos, quorum ætas id per instituta majorum ferebat.

SUSPENDIUM. *Elegit suspendium* (hebr. et chald. strangulationem) *anima mea, et mortem ossa mea.* Job. VII 15. Malim amittere spiritum, et ossa sepulcro tradere, quam inter cruciatus tam diros vivere.

SUSPICOR. *Amputa opprobrium meum, quod suspicatus sum: quia judicia tua jucunda.* Ps. CXVIII 39. Averte a me probrum, quod vereor, quod metuo. Probrum a se amoveri cupit vel hostile, vel, quod potius reor, peccati. Liberet me lex tua suavissima metu tam anxio et amaro.

SUSTENTATIO. *Sustine sustentationes Dei.* Eccli. II 3.

Patere moram Dei, æquo animo fer dilationem auxilii Divini.

SUSTINEO. Pro opperiri. *Sustinuerunt animam meam.* Ps. LV 7. Exspectarunt ac desiderarunt meam mortem.

SUUS. *Accepit eam,* MARIAM, Joannes *discipulus in sua.* Joan. XIX 27. Male quædam editiones habent, *in suam:* fons enim græcus apertissime ostendit pluralem generis neutrius : in propria, in sua.

SYCOMORUS. Zachæus *ascendit in arborem sycomorum.* Luc. XIX 4. id est, in ficum fatuam, ut Patres interpretantur. Vox autem græca *moros,* quæ stultum significat, priore sua syllaba o mega habet, natura longum : et in hoc ipso loco evangelista *sycomoræa* scripsit, quod in optimis exemplaribus o mega seu longum in tertia syllaba offert. *Sycomórum* ergo non *sycómorum,* pronuntiet necesse est, qui altari Christiano adstans Lucæ verba recitat, non Dioscoridis aut Athenæi, de quibus hoc loco non quæritur.

2) Sycomoros succidere. Superbi Israëlitæ, post supplicia ferociores, exclamant ; *Lateres ceciderunt, sed quadris lapidibus ædificabimus ; sycomoros succiderunt, sed cedros immutabimus.* Is. IX 10. Detrimenta, quæ hostis intulit, adeo nobis non oberunt, ut major etiam priore splendor noster deinceps futurus sit. Diruit ille domos nostras lateritias : at nunc pro laterculis secto lapide, proque obvio sycomori ligno trabibus ac tabulis e cedro in ædificia utemur. Deus autem arroganti Israëli prædicit v. 11 sq. se tum contra ipsum, tum contra regem Rasin, quo potissimum nitebatur Israëlis spes, hostes undique excitaturum.

SYNAGOGA. Græcum : cœtus, conventus; quorumcunque hominum, bonorum, malorum : generale enim nomen est. *Synagoga populorum,* multi populi collecti, *circumdabit te.* Ps. VII 8. *Deus stetit in synagoga deorum,* medius inter principes et judices populi. Ps. LXXXI 1. *Synagogæ superborum non erit sanitas.* Eccli. III 30. Cœtus superborum incolumitate frui non sinetur.

T.

TABERNACULUM. Deus *repulit tabernaculum Silo, tabernaculum suum, ubi habitavit in hominibus.* Ps. LXXVII 60. *Repulit tabernaculum Joseph, et tribum Ephraim non elegit: sed elegit tribum Juda, montem Sion, quem dilexit.* ibid. v. 67 sq. Tempore Judicum tabernaculum Domini collocatum fuerat in Silo, urbe ad tribum Ephraim filii Joseph pertinente. Sed offensus tot populi sceleribus Deus, abla-

tum inde tabernaculum suum in montem Sion urbis Hierosolymæ transtulit, et regiam dignitatem tribui Juda largitus est.

2) Pro cœlo. *In sole posuit tabernaculum suum.* Ps. XVIII 6. Est hypallage, pro, solem posuit in tabernaculo suo; in cœlo. Nam et alibi dictum est: *Extendens cœlum sicut pellem*, sicut amplissimum venustissimumque tentorium. Ps. CIII 2.

3) Pro corpore. *Velox est depositio tabernaculi mei.* 2. Petr. I 14. Mors vicina mihi impendet: peregrinationis meæ finis imminet.

4) Tabernaculorum urbes. Israëlitæ in Ægypto addicti sunt operibus regiis, *ædificaveruntque urbes tabernaculorum* (chald. thesaurorum; hebr. promptuariorum, vel etiam thesaurorum) *Pharaoni.* Ex. I 11. in quibus frumentum, thesaurus regni, aliave ad usum vitæ necessaria aut opportuna reponerentur.

TABITUDO. *Tabitudo enim et mors imminent, in mandatis ejus.* Supple ex græco fonte, permane. Eccli. XXVIII 7. Tabes seu corruptio tui corporis et mors haud longe absunt: fidelis ergo mandatis Dei persiste.

TACEO. *Nequando taceas a me.* Ps. XXVII 1. Noli tacitus perseverare ad preces meas, sed iis responde: quod nisi feceris: descendere me in sepulcrum necesse est. *Taceant ad me insulæ.* Is. XLI 1. tacitæ me audiant.

2) Pro quiesco, cesso. *Neque taceat pupilla oculi tui.* Thren. II 18. Ne flere desine. Idem loquendi modus legitur Jer. XIV. 17.

TALENTUM. Inter erudissimos auctores convenit, talentum hebraicum siclos 3000, atticum 1500 continuisse. Sicli vero pretium sunt nostrates asses circiter triginta duo, ut diximus Voc. *Siclus.* Est igitur talentum atticum, nimirum argenteum, rotunde 2400 librarum gallicarum; proinde hebraicum 4800. Quanto majus autem argenteo erat aureum? Cornelius a Lapide, de Mensur. et Ponderib. Hebr. et Græc. § 1, ex utriusque gentis scriptoribus probat, aureum duodecies tanto valuisse, quam argenteum. Efficitur ergo, talentum atticum aureum æquasse 28800 libras gallicas, itaque hebraicum 57600. Quapropter cum David moriens Salomoni filio ad impensas templi reliquit in paupertate sua, ut loquitur 1. Par. XXII 14, auri talenta centies mille, argenti vero millies mille: secundum dicta aurum valuit librarum gallicarum milliones, ut loquimur, 5760; argentum, 4800; unde prodit summa millionum 10560. Dubitarunt aliqui, an talentum hebraicum post Davidis ac Salomonis tempora ejusdem pretii fuerit. Fuisse censet, ac argumentis confirmat Tirinus in Prolegom. de Ponderib. et monet. § ult.

TANIS. *Coram patribus eorum fecit* Deus *mirabilia in terra Ægypti, in campo Taneos.* Ps. LXXVII 12. Erat urbs Ægypti, regum olim sedes, ad unum e Nili ostiis, quod inde Tanicum seu Taniticum appellatum est. Nominatur a psalte, quia ex hac urbe Moyses prodigia et plagas in universam Ægyptum offudit.

TAV, sive **THAU.** Signum salutare in frontibus electorum, Ez. IX 4. *Omnem autem, super quem videritis Thau, ne occidatis*, ait vox cœlestis ad sex interfectores in eodem viso Ezechielis, v. 6. Hæc ultima est alphabeti hebraici littera, cujus figuram peritissimus Hieronymus ait Ezechielis seculo fuisse talem, qualis est hodie litteræ T apud Græcos Latinosque; nimirum crucis, non immissæ quidem, sed commissæ. Eadem figura Ægyptiis quoque Vitam significabat.

TELA. *Præcipitabit in monte isto faciem vinculi colligati super omnes populos, et telam quam orditus est super omnes nationes.* Is. XXV 7. Post extremum et generale judicium, de quo egerat propheta Capite superiore, de cœlesti monte Sion ecclesiæ triumphantis projiciet Deus gravissimum vinculum peccati, quod *actuale* dicimus, et telam *originalis* peccati, quod ab Adamo in omnes extendit.

TEMPLUM. *Templum Domini, templum Domini, templum Domini est.* Jer. VII 4. Templum maximum, sanctissimum, summum omnium.

TEMPORANEUS. Deus *dat nobis pluviam temporaneam et serotinam in tempore suo, plenitudinem annuæ messis custodientem nobis.* Jer. V 24. Pluvia *temporanea* dicitur, quæ agros statim post sationem rigat; *serotina*, quæ frugibus ultimam maturitatem impertit.

2) Pro præcoci. *Temporaneum ante maturitatem autumni: quod cum aspexerit videns, statim ut manu tenuerit, devorabit illud.* Is. XXVIII 4. LXX, præcoces ficus. Fructus præmaturi, solito citius perfecti, quibus cupide vesci solent plerique.

TEMPUS. *Fecit lunam in tempora.* Ps. CIII 19. ut tempora distingueret: ut vicissitudines temporum ex ea cognosci possent. Id Hebræis præsertim accidit peropportunum, qui anno utebantur lunari, et mensium initia, dies festos, et ipsum pascha lunæ cursu metiebantur.

2) Pro anno. *Tempus, et tempora, et dimidium temporis.* Dan. VII 25 et XII 7, ac Apoc. XII 14. Annus, biennium, sex menses; proin universe anni tres cum dimidio.

3) Pro calamitate. Observat Euthymius, temporis nomen ab Hebræis et Syris in malam partem solere accipi, pro ærumnis et pœnis. *Inimici Domini mentiti sunt ei*, fidem datam violarunt: *et erit tempus* (i. e. suppli-

cium) *eorum in secula*, vitæ præsentis, et futuræ. Ps. LXXX 16. quod in perfidis Judæis post tot secula impleri videmus.

TENEBRÆ. *Omnes tenebræ absconditæ sunt in occultis ejus.* Job. XX 26. Omnes tenebræ non sufficient ad occulta impiis scelera abscondenda : proferentur in lucem omnia.

TENEBRESCO. *Antequam tenebrescat sol*, etc. Eccle. XII 2. Juvat hoc loco, uti sæpius in hoc Lexico sparsim promisi, totam colligere ingeniosissimam illam Senii Hypotyposin, quam Salomon Capite ultimo Ecclesiastæ reliquit. *Memento Cratoris tui in diebus juventutis tuæ, antequam veniat tempus afflictionis*, tempus senectutis, *et appropinquent anni, de quibus dicas, Non mihi placent :* (v. 1.) *antequam tenebrescat sol, et lumen, et luna, et stellæ; et revertantur nubes post pluviam.* (v. 2.) caligantes oculi satis jam percipere lucem non poterunt; distillationes aliæ alias consequentur : *quando commovebuntur custodes domus*, manus et brachia trement : *et nutabunt viri fortissimi*, vacillabunt pedes : *et otiosæ erunt molentes in minuto numero ;* dentes pauci, iique hebetes : *et tenebrescent videntes per foramina*, oculi aciem amittent : (v. 3.) *et claudent ostia* sensuum *in platea*, in facie, et circa illam ; *in humilitate vocis molentis*, dum vox erit tenus, debito adjumento dentium carens : *et consurgent ad vocem volucris :* ad galli cantum fugiet somnus : *et obsurdescent omnes filiæ carminis ;* aures, quæ carminibus pasci solent, officio ægre fungentur. (v. 4.) *Excelsa quoque timebunt, et formidabunt in via ;* timebunt ardua scandere, imo et viam planam propter gradiendi molestiam reformidabunt. *Florebit amygdalus ;* caput ambientes cani speciem præ se ferent amygdali florentis : *impinguabitur locusta;* intumescet venter, qui locusta dicitur, eo quod hæc animans tota venter sit : *et dissipabitur capparis*, appetentia cibi et voluptatis elanguescet : *quoniam ibit homo in domum æternitatis suæ, et circuibunt in platea plangentes*, amici, et funeris asseclæ. (v. 5.) *Antequam rumpatur funiculus argenteus ;* memento Auctoris tui, antequam spina dorsi candida et ejus medulla candidissima desinat firmare corpus : *et recurrat vitta aurea ;* meninges, seu panniculi pretiosissimi, cerebrum undique circumdantes, eo fatiscente ac recedente, corrugabuntur : *et conteratur hydria*, vasa sanguinem vehentia, *super fontem*, jecur : *et confringatur rota super cisternam ;* deficiet caput, quod spiritus vitales e cordis cisterna haurit. (v. 6.) *et revertatur pulvis in terram suam, unde erat ; et spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum.* (v. 7.)

TENEBROSUS. Densa et caliginosa nubes, qua se

Deus celat, dicitur *tenebrosa aqua in nubibus aëris.* Ps. XVII 12.

TENERITUDO. De Nabuchodonosore ita conqueritur Jerosolyma : *Replevit ventrem suum teneritudine mea.* hebr. deliciis meis. Jer. LI 34. Thesauris meis pretiosissimis ærarium suum implevit. Imprecatur deinde : *Iniquitas adversum me*, injuriæ mihi illatæ, *et caro mea*, civium meorum sanguis et funera, sint *super Babylonem !* v. sq.

TENTATIO. *Secundum diem* (sicuti die illo) *Tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri.* Ps. XCIV 9. Nomen proprium loci, hebraisce *Massá.* Ex. XVII 7.

TENTORIUM. *Pro iniquitate vidi tentoria Æthiopiæ : turbabuntur pelles terræ Madian.* Hab. III 7. Vidi tentoria Æthiopum propter eorum iniquitatem diruta ; et Madianitarum, qui sunt orientales Æthiopes, tabernacula turbata atque disjecta. Allegorice, de malis dæmonibus et hominibus, a Christo fractis.

TERAPHIM. Os. III 4. Vel deorum inanium simulacra expone, vel cum Hieronymo cælaturas templi, et sacerdotalium vestium ornamenta. Priorem sensum Vulgata ipsa offert Jud. XVII 5 : *Fecit ephod, et teraphim ; id est, vestem sacerdotalem, et idola.*

TERMINUS. *Usque ad terminum emiserunt te.* Abd. v. 7. Alloquitur regionem Idumæorum, sive Edom, posteros Esau, perpetuos Hebræorum hostes, quibus pœnam cœlestem indicit. E finibus tuis te in exilium expellent ipsi Chaldæi, *viri fœderis tui*, fœderati ; *viri pacis tuæ*, amici tui : *qui comedunt tecum, ponent insidias subter te :* convictores tui ex insidiis te petent in terra tua : *non est prudentia in eo :* nullum evadendi consilium Idumæo superest. ibid.

TERRA. *Priusquam - - - - - formaretur terra et orbis.* Ps. LXXXIX 2. Terram intellige desertam et incultam, seu nudum solum ; orbem vero ab hominibus habitatum. Antequam tellus crearetur, et habitaretur.

2) Terra pro incolis. Deus *vocavit terram*, i. e. omnes terræ cives. Ps. XLIX 1.

3) Terra viventium. *Credo videre bona Domini in terra viventium.* Ps. XXVI 13. in terra hac, in qua vivimus. Exul David sperare se dicit, fore, ut redux cum cæteris suis civibus Hierosolymæ bonis a Domino promissis lætus et incolumis fruatur. De cœlesti patria, sensus est anagogicus : de proprio enim sensu optime pronuntiavit Laurentius Villavicentinus : *Simplicissimo tropo Scripturæ nihil aliud est terra viventium, quam hæc præsens vita, in qua nos vivimus, et habitamus.* De Phrasib. Divin. Scripturæ, Voc. *Terra.* Sic impii de Messia : *Eradamus eum de terra viventium.* Jer. XI 19. Nec destiterunt, donec

abscissus est de terra numeroque *viventium*. Is. LIII 8. Sic et Ezechias, morbi vi ad extrema deductus : *Dixi, Non videbo Dominum Deum,* in templo habitantem, *in terra viventium*, cum aliis viventibus. Is. XXXVIII 11. De salute corporis diffidebat : æternam enim vitam quo modo desperaret rex ille religiossimus ? Hac ex parte ita confidit, ut ad ipsum Deum dicere ibid. v. 3 non dubitet : *Memento quæso, quomodo ambulaverim coram te in veritate, et in corde perfecto.* Vid. *Regio vivorum.*

4) Iracundia terræ. *Mihi quidem pacifice loquebantur, et in iracundia terræ : loquentes, dolos cogitabant.* Ps. XXXIV 20. Mihi quidem simulatione amicitiæ imponere conabantur : inter se vero non pacem loquebantur, sed dolos, quibus me aliosque, homines quietos et innoxius, inter tumultus et scissiones terræ involverent. Sic hebraica cum nostris conciliantur.

5) *Terra, quæ non satiatur aqua.* Prov. XXX 16. Avaritia. Totum contextum habes in *Sanguisuga.*

6) *Terra terra terra.* Jer. XXII 29. Terra sancta, terra omnium præstantissima.

7) *Terram comedes.* Gen. III 14. Vid. *Pulvis.*

TERRIGENA. *Omnes, qui habitatis orbem : quique terrigenæ,* terræ filii, ignobiles, *et filii hominum*, nobiles ; ut ex hebraico liquet. Ps. XLVIII 2 sq.

TERTIUS. *Lingua tertia.* Eccli. XXVIII 16. Chaldaismus. lingua occulte maledicendo dissensiones concitans ; *tertia*, quia inter duas insidiose fraudes et odia serit. *Lingua tertia mulieres viratas*, virili animo præditas, *ejecit*, non valentes obsistere hosti per cuniculos se oppugnanti. ibid. v. 19.

TESTAMENTUM. Pro fœdere seu pacto inter Deum et hominem, vel etiam inter ipsos homines. *Sta in testamento tuo, et in illo colloquere, et in opere mandatorum tuorum veterasce. Ne manseris* (græce, ne mireris) *in operibus peccatorum.* Eccli. XI 21. Persevera in fide Deo data : cum ejus lege delibera : hanc ad senectutem usque custodi. Crimina autem, etsi magna esse ac felicia videbuntur, nec imitare, nec admirare ; quia semper misera. *Dedit illi*, Deus Davidi, *testamentum regni.* Eccli. XLVII 13. Posteritati Davidicæ perpetuitatem Hebraici regni promisit. *Memor esto, quoniam mors non tardat, et testamentum inferorum quia demonstratum est tibi : testamentum enim hujus mundi, Morte morietur.* Eccli. XIV 12. Memento, quotidie propius te ad mortem accedere, et certam tibi esse legem ac decretum sepulcri ; scis enim, te hoc pacto a natura intromissum in vitam, ut suo tempore moriaris. *Eamus, et disponamus testamentum cum gentibus, quæ circa nos sunt;* i. e. fœdus cum vicinis sanciamus. 1. Mach. I 12.

TESTIFICATIO. Pro tabulis Decalogi. Ex. XXV 16.

TESTIMONIUM. *Beati, qui scrutantur testimonia ejus.* Ps. CXVIII 2. voluntatem nimirum et mandata Dei, quæ sæpe, in præstantissimo illo totius psalterii carmine, ejus testimonia appellantur. Liber quoque legis 4. Reg. XI 12 et 2. Par. XXIII 11 testimonium dicitur. Tabulæ quoque lapideæ Decalogi eodem nomine indicantur illis verbis : *Posuit et testimonium in arca, subditis infra vectibus, et oraculum desuper*, i. e. propitiatorium. Ex. ult. 18.

2) Testimonium Israël. *Illuc enim*, in montem Sion, *ascenderunt tvibus, tribus Domini, testimonium Israël ad confitendum nomini Domini.* Ps. CXXI 4. Ad arcam, inquiunt aliqui, venerandam. Sed licet etiam simplicius intelligere : Hierosolymam ascenderunt plurimæ tribus fidelium, quæ vivum sunt testimonium Israëli (est enim in fonte hebraico casus dandi) quam laudabile sit nomen Domini.

TESTIS. *Instauras testes tuos contra me.* Job. X 17. plagas mihi alias super alias infligis, quibus iram tuam ac delicta mea testaris.

TETRARCHA. Græcum. Princeps quartæ partis : qui quartam regni partem imperio tenet. Per catachresin tamen ad alios quoque principes hoc nomen traducitur.

THABOR. *Sicut Thabor in montibus - - - - - veniet.* Jer. XLVI 18. Vide in Voc. *Carmelus.*

2) *Rete expansum super Thabor.* Os. V 1. Explicatum est Voc. *Speculatio.*

THALLUS. Alcimus regi Demetrio offert *coronam auream, et palmam; super hæc et thallos, qui templi esse videbantur.* 2. Mach. XIV 4. ramos oleæ; nimirum aureos. Imitatus est gentium ritus, olivam prætendentium.

THARSIS. Pro mari, et maritimis urbibus. *Naves Tharsis*, i. e. naves maris. Is. II 16. atque ita posuerunt aperte LXX. Imo et noster Is. XXIII 1 : *Ululate naves maris.* Ubi in hebraico est idem *Tharschisch*, seu Tharsis, quod loco priore. Naves autem maris appellat naves magnas et firmas; non quales in Nilo, Euphrate, vel mari Tiberiadis, quod stagnum duntaxat erat; sed fluctibus et ventis in alto pares. Verumtamen et hæ peribunt.

2) Reges Tharsis. Conjunguntur Ps. LXXI 10. cum regibus Arabum et Saba, ac insulis; cumque Æthiopibus, qui v. 9; et omnibus regibus populisque orbis terrarum, qui v. 11. Messiam adoraturi dicuntur, dum *dominabitur a mari usque ad mare.* v. 8. quæ omnia regi Salomoni aptare nullus unquam conatus Talmudicorum poterit ingeniorum. Nominantur autem certæ gentes, ut significentur omnes : quemadmodum fit Is. LX 6 sq. Ubi *inundatio camelorum*, et *dromedarii Madian et Epha*,

et Sabæi aurum ac thus deferentes, et Cedar, et Nabaioth. Recte locus uterque ab ecclesia de Magis usurpatur, Christum adorantibus : primi enim ex gentibus implere vaticinium utrumque cœperunt.

THAU. Quære *Tav.*

THEMAN. Idumæa est, ut ex Jer. XLIX 7 et 20 patet. Provincia hæc ab Esau rufo Edom sive Idumæa, ab ejus nepote vero Themane Theman est nuncupata. Inde Job. II 11, sæpiusque deinceps eo libro, Eliphaz, unus e tribus Jobi amicis dicitur Themanites, quia regionis illius princeps.

THERAPHIM. Seu *Teraphim* : de quo paulo ante.

THERISTRUM. Græcum. Pepli aut amiculi muliebris genus, æstivo solum tempore usitati. Gen. XXXVIII 14. Is. III 23. Ubi noster Gen. XXIV 65 Rebeccæ, et Cant. V 7. Sponsæ tribuit *pallium*, LXX habent theristron. Exstat et apud Tertullianum jocus in Herculem : *Qualis ille Hercules in theristro Omphales.* l. de Pallio, c. 4.

THESAURUS. Vox Domini ad avaros et iniquos : *Adhuc ignis in domo impii thesauri iniquitatis, et mensura minor iræ plena.* Mich. VI 10. Adhuc domi servat impius thesauros inique partos, qui ceu ignis eum consument ; et mensura justo minor iram meam in ipsum provocat.

2) Abyssi in thesauris. Deus *congregans sicut in utre aquas maris : ponens in thesauris abyssos.* Ps. XXXII 7. *Abyssos* græco more vocat immensam aquarum copiam, *thesauros* autem receptacula illa, quæ a physicis hydrophylacia appellantur. Ex his ille fontes et fluvios, ut vir opulentus e thesauro opes profert.

3) Thesauri nivis et grandinis. Job. XXXVIII 22. Poëtice dictum. Cœli quædam armamentaria, *quæ præparavi in tempus hostis, in diem pugnæ et belli*, inquit ibidem Deus v. sq. Ita contra inimicos suos pugnavit Ex. IX 23 sqq. Jos. X 11, Ps. LXXVII 47 sq. Ps. CIV 32, Sap. XVI 16 et 22, Eccli. XLVI 6.

4) *Diripiet thesaurum omnis vasis desiderabilis.* Os. XIII ult. Messias victor animas patrum e limbi receptaculo eductas liberabit : postquam fontem mortis, peccatum originis, exhauserit ; et ejus venas, peccata cætera, exsiccarit ; ut ibid. dicitur.

THOGORMA. Ez. XXVII 14. Quibusdam Phrygia esse visa est ; Vatablo Germania. Chaldaica certe habent : ex provincia Germaniæ.

THOPHETH. Jeremias pæne toto Capite XIX diras horrendas obnuntiat loco huic, qui et *gehenna* seu vallis filiorum Ennom dictus est. Sita erat haut procul ab urbe Hierosolyma : in ea, ejusque luco immolare liberos Molocho solebant, perstrepentibus tympanis, et pereuntium ejulatum celantibus. Inde nomen loco : *toph* enim

sive *thoph* Hebræis est tympanum. *Sepelient in Thopheth, eo quod non sit locus.* Jer. VII 32. seu, ut dicitur Jer. XIX 11, *eo quod non sit alius locus ad sepeliendum.* Tanta erit strages, ut in ipso luco sepeliri acervatim cadavera debeant, quod alibi satis spatii futurum non sit.

2) Pro inferis, seu æterno damnatorum incendio. Is. XXX ult. Dicitur flamma hæc impiis parata *ab heri*, jam olim, ab ipso mundi principio. Alterum autem hujus vallis nomen, *gehenna*, inferis passim tribuitur; ipsius Christi exemplo, Matth. V 22 sqq. et alibi.

THUBAL. *Græcia*, *Thubal*, i. e. Hispania, *et Mosoch*, seu Cappadocia. Ez. XXVII 13.

THYINUS. *Ligna thyina* celebrantur 3. Reg. X 11 sq. 2. Par. IX 10 sq. et Apoc. XVIII 12. Thyam arborem, apud Græcos quoque ac Romanos pretiosam, laudat Theophrastus l. de Plantis: e quo transcribens pleraque C. Plinius Histor. Natur. XIII 16, inter alia commendat structas ex ligno hoc *templorum veterum contignationes, quamdamque immortalitatem materiæ in tectis contra vitia omnia incorruptæ.*

THYMIAMATERIUM, et **THYMIATERIUM.** Jer. LII 19, et 2. Par. IV ult. Græca. Acerra, sive thuribulum, in quo thymiama seu odores Deo incendebantur.

TIBIA. Instar tibiæ lugubris conqueri se dicit Jeremias, et vastationem Moabitarum deplorat, XLVIII 36. Eos appellat *viros muri fictilis*, quod urbes suas muris lateritiis muniissent. Cur autem Jeremias hoc loco, et Isaias XV 5 et XVI 11 tantopere doleant provinciæ Moabiticæ vicem, ea causa est, quod inde oriturum sciunt Agnum Dominatorem terræ (Is. XVI 1) inter cujus majores Ruth Moabitis fuit.

TIBICEN. Dum mortua Jairi filia a domesticis et amicis defletur, comparent et *tibicines.* Matth. IX 23. Dixi de his Voc. *Plango.*

TIMOR. *Juravit et Jacob per timorem patris sui Isaac.* Gen. XXXI 53. id est, per Deum patris sui: ipse enim est amor noster, et timor noster. Sic ibid. v. 42 *timor Isaac* est Deus verus, quem Isaac timuit.

TINEO. Purpura et murex, quibus dii gentium ornantur, *supra illos tineant.* Bar. VI 71. a tineis eroduntur.

TITAN. Judith in cantico post occisum Holofernem ait: *Nec filii Titan percusserunt eum, nec excelsi gigantes opposuerunt se illi: sed Judith filia Merari in specie faciei suæ dissolvit eum.* Judith ult. 8. Titanes Titanis filii, ut in profanis traditur, Saturnum oppugnaverunt, quemadmodum deinde Gigantes Jovem. Ista commemorat Judith, non ex animi sui sententia, sed Holofernis et hostium opinionem irridens.

TITULUS. Legitur in psalmorum aliquot inscriptioni-

bus. *Tituli inscriptio ipsi David.* Ps. XV 1. *In tituli inscriptionem*, Davidi, seu pro Davide. v. 1. Psalmi LV et quatuor proxime sequentium. Ad memoriam perpetuam, monumentum perenne.

TOLLO. *Tollite vobiscum verba, et convertimini ad Dominum.* Os. ult. 3. Afferte ad Deum, et coram illo effundite sermones, animi pœnitentis indices.

2) Pro suspendo. *Quousque animam nostram tollis? si tu es Christus, dic nobis palam.* Joan. X 24. Quid suspensos nos tenes? quid nos tentas? *Nolite quærere, quid manducetis, aut quid bibatis: et nolite in sublime tolli.* Luc. XII 29. Nolite animo propter hæc suspenso esse, nolite sollicitudine cruciari.

TONSIO. *Post tonsionem regis.* (non *gregis*, ut male quidam legunt.) Amos VII 1. Postquam rex Assyrius cum suo exercitu ita nos depastus fuerat, ut locustarum agmina vastant agros, ac veluti tondent. Cætera dixi in Voc. *Fictor.*

TOPHETH. Vide *Thopheth.*

TORCULAR. *Torcular calcavit Dominus virgini filiæ Juda.* Thr. I 15. Vinum iræ suæ ac supplicii gravissimi exhaurire Jerosolymam coëgit.

2) *Pro torcularibus.* In titulo Psalmi VIII et aliorum. Vel genus quoddam instrumenti musici significatur, in decantando psalmo hoc adhibendi: vel gratiarum actio pro ubere vindemia indicatur.

TORRENS. Reprehenduntur *immolantes parvulos in torrentibus.* Is. LVII 5. Damnat abominanda sacrificia, quibus in valle Ennom ad torrentem Cedron Molocho liberos immolabant. Idcirco *filii auguratricis - - - - et fornicariæ* (ibid. v. 3) a propheta dicuntur, Synagogæ nimirum a Deo viro ad deos inanimos aversæ: cui hæc ipsa perfidia sub adulterii metaphora exprobratur ibid. v. 7 sq.

2) Torrens spinarum. Vocationem gentium ad religionem veram et salutem æternam imaginibus amœnissimis illustrans Joël, etiam *torrentem spinarum* nominat, III 18. Spinæ hæ sunt arbores viriditatis jucundissimæ, et ligni nunquam putrescentis.

TORRIS. Jesus pontifex maximus a Deo *torris* appellatur *erutus de igne.* Zach. III 2. Sicuti torris, ne omnino consumatur, ex igne extrahitur: ita summus hic sacerdos e captivitaie Babylonica cum suis eductus est, ne et ipse, et spes tota populi electi penitus interiret.

TRADO. *Vides, quoniam tu laborem et dolorem consideras, ut tradas eos in manus tuas.* Ps. IX 35. Intueris impios, Judex æquissime, et consideras omnem molestiam ac dolorem, quibus innocentes vexant: et nunc

quidem dissimulas, sed constituto tempore illos justitiæ tuæ puniendos subjicies.

TRADUCTIO. De plaga tenebrarum, quæ Ægyptiis triduo toto incubuit, Salomon ita scribit : Passi sunt *impotentem vere noctem*, plane insuperabilem, nullius luminis ope depellendam ; *et ab infimis, et ab altissimis inferis supervenientem*, enatam velut ex ipso orco, et quidem e profundissimo ejus barathro : *eumdem somnum dormientes*, i. e. attoniti, et eodem omnes defixi stupore ; *aliquando monstrorum exagitabantur timore*, (spectris animalium et serpentum sibilis commoti, ut v. 9 dixerat ;) *aliquando animæ deficiebant traductione*, animi defectione, viribus destituti. Sap. XVII 13 sq.

TRAHO. *Si direxerit ad eum cor suum, spiritum illius et statum ad se trahet* : poëtice dictum Job XXXIV 14. Si Deo placuerit, animam et anhelitum homini aufert.

TRANSCENSUS. *Sicut avis fugiens, et pulli de nido avolantes, sic erunt filiæ Moab in transcensu Arnon.* Is. XVI 2. Torrens seu fluvius Arnon in finibus erat Moabitidis. Hostibus late omnia populantibus, Moabiticæ seu puellæ fugitivæ, seu oppida in limite sita ad Arnonis ripam haud aliter trepidabunt, quam aves et avium pulli e nido aufugientes.

TRANSEO. *Transite vobis, habitatio pulchra, confusa ignominia.* Mich. I 11. *Vobis* est pleonasmus hebraicus, soli elegantiæ serviens. Exulatum abite, cives regni quondam pulcherrimi, nunc ignominia cooperti.

2) Transire in affectum cordis. Ps. LXXII 7. Indulgere genio, cupiditates suas quaslibet explere.

3) *Lingua eorum transivit in terra.* Ps. LXXII 9. Quemadmodum *posuerunt in cœlum os suum* (ibid.), ipsius Dei opera criminantes : ita nulli hominum generi parcunt, terram universam carpendi licentia pervagantes.

4) Transire et reverti. Hebraismus illi similis, quo dicunt, Ingredi et Egredi. De hostibus a Deo in Judæam immissis legimus : *Terra desolata est ab eis, eo quod non esset transiens et revertens.* Zach. VII ult. *eo quod* pro *ita ut* : sic enim fons hebraicus, et res ipsa ostendit. Terra nudata est incolis, ita ut urbibus habitatores deessent.

5) Transire et corruere. Qui verbis meis non auscultaverint, inquit propheta evangelicus, *non erit eis matutina lux*, veritatis lux eis non orietur ; *et transibit per eam, corruet, et esuriet*, unusquisque illorum, dum per terram transibit, ruet præ lassitudine, nec inveniet, quo vires reficiat ; quapropter iratus *maledicet regi suo, et deo suo* falso : *et suspiciet sursum, et ad terram intuebitur ;* utrumque incassum : nam neque cœlum, neque terra auxilium feret. Is. VIII 20 sqq.

TRANSITUS. *Pavebit Assur virga percussus : et erit transitus virgæ fundatus, quam requiescere faciet Dominus super eum, in tympanis et citharis.* Is. XXX 31 sq. Non dicitur transitus iræ, quasi cito recessuræ : sed erit ira stabilis ac solida : virga Domini, cum ad Assur transierit ac pervenerit, inhærebit, ac perseveranter eum cruciabit, plaudentibus bonis omnibus. Allegorice, de Antichristo, Satana, omnibusque impiis ultimo illo judicii die, de quo Capitis hujus pars superior egit. Vid. *Phase.*

TRASMIGRATIO. Pro ipsis exulibus, qui transmigrarunt. *Locutus sum ad transmigrationem omnia verba Domini.* Ez. XI ult. Sic et Zach. VI 10, ubi chaldaica diserte : *a filiis transmigrationis.*

2) *Transmigratio exercitus hujus.* Abd. v. 20. De Messiæ exercitu loquitur, ac præsertim de illius ducibus apostolis. Hi (ibid. v. 19 sq.) omnes orbis terræ provincias, quarum aliquæ pro omnibus enumerantur, Christi imperio subjicient, usque ad Sareptam, et ultra Bosphorum ; i. e. usque ad Galliam, et Hispaniam ; ut viri doctissimi cum ipsis Hebræis interpretantur.

TRANSMIGRO. Aliquando, active, pro expello, in exilium ago. *Gaude* nunc, *et lætare filia Edom* - - - - insulta mihi, in captivitatis meæ malis tabescenti : sed scito, *ad te quoque perveniet calix* similium calamitatum. Thren. IV 21. Tu vero erige animum, o patria ! *Completa* (expiata per captivitatem hanc) *est iniquitas tua, filia Sion : non addet ultra ut transmigret te.* v. sq. Nunquam deinceps in exilium Dominus te amandabit.

TRES. Interdum numerus certus pro incerto. *Tribus vicibus*, i. e. sæpius. Job. XXXIII 29. Dissimulat et connivet Dominus *super tribus sceleribus Damasci*, aliarumque urbium et gentium, Amos I 3 sqq. II 1 sqq. certum quemdam numerum tacitus ac patiens prætermittit : sed mensura impleta supplicium de reis sumit.

TRIBULO. *In omni tribulatione eorum non est tribulatus : angelus faciei ejus salvavit eos.* Is. LXIII 9. Humano more de Deo loquens, Non est, inquit, in sublevandis populi sui ærumnis defatigatus : indefesso amore cœlestem genium, qui coram eo adstat, defensorem et liberatorem misit. Allegorice angelus hic est Christus, Facies et Imago Patris.

TRICO. *Hora surgendi non te trices.* Eccli. XXXII 15. Noli moram producere, ubi tempus erit surgendi ; non mane e lecto, ut commatici meditantur ; sed de convivio : præcepta enim convivalia toto hoc loco Siracides tradit.

TRIERIS. Græcum, triremis. *Neque trieris magna transgredietur eum*, locum domicilii tui. Is. XXXIII 21. Tentare te nec audebunt, nec poterunt, hostes externi

suis classibus. Eamdem ecclesiæ securitatem ac perpetuitatem significant *laxati - - - - funiculi*, ibid. v. 23. Tabernaculum tuum amplissimum est, late extenditur: nec ullus hostium id expugnabit: *et non prævalebunt.* ibid.

TRIPLICITER. Pro valde, vehementer. *Tripliciter sol exurens montes.* Eccli. XLIII 4.

TRIPLICO. Ez. XXI 14. Exposui in Voc. *Duplico.*

TRISTEGA. Græcum; trium contignationum. Gen. VI 16. Ez. XLII 6.

TRITURA. Populus electus dicitur *tritura mea, et filii areæ meæ.* Is. XXI 10. Labor meus, frumentum meum. Baptista quoque ait, de Christo loquens: *purgabit aream suam, et congregabit triticum in horreum suum, paleas autem comburet igni inextinguibili.* Luc. III 17.

TRITURO. Syris, quorum urbs præcipua Damascus erat, denuntiatur pœna crudelitatis, *eo quod trituraverint in plaustris ferreis Galaad.* Amos I 3. Sciderant et concerpserant Syri Galaaditas plaustris, quorum rotæ ferratæ ac dentatæ erant: ut ergo frumenti tritura plaustris peragebatur illis temporibus, et nostris quoque alicubi peragitur; ita sævissimi hostes cruentam humanorum corporum trituram exercuerant.

2) Pro comminuo, frango, in nihilum redigo. *Triturabitur Moab sub eo, sicuti teruntur paleæ in* (i. e. a) *plaustro.* Is. XXV 10. Allegorice, impii in extremo judicio sub pedibus justorum peribunt; quod eo loco per plures metaphoras declaratur. Sic Hierosolyma sub imagine vitulæ robustissimæ evocatur ad trituram, i. e. ad conterendos populos, Mich. IV 13. de quo dictum Voc. *Fœnum*, § 2.

TRULLA. Visio prophetæ Amos: *Ecce Dominus stans super* (i. e. juxta, prope) *murum litum, et in manu ejus trulla cæmentarii.* Amos VII 7. Similitudo ducitur a pariete, qui calce, bitumine, vel etiam luto incrustatur, et adversus aëris injurias munitur. Minatur Deus: *ponam trullam - - - - - - non adjiciam ultra superinducere eum*, parietem Israëlis. ibid. v. 8. desinam populum meum protegere.

TUMULTUS. Rex Ægypti Jer. XLVI 17 vocatur Tumultus, quem *adduxit tempus*, destinatum a Deo tum ipsi, tum regno toti plectendo. Genus vaticinii onomastici, cujus exempla habes in Voc. *Nomen*, § 6.

TURBA. Eccli. XVIII 32. Locus non parum impeditus: quem enodavi in Voc. *Commissio.*

TURBO. *Deus in tuba canet, et vadet in turbine Austri.* Zach. IX 14. Hostes ecclesiæ suæ debellabit, et prosternet, ut turbo a meridie irruens.

TURRIS. *Et tu, turris gregis nebulosa; filia* (non *filiæ*; nam et fons hebraicus, et LXX habent *filia*) *Sion, usque*

ad te veniet potestas prima, regnum filiæ Jerusalem. Mich. IV 8. Urbem Jerusalem ac templum nuncupat turrim, propter altitudinem et firmitatem; gregis, propter populum ei obedientem; nebulosam, propter miseriarum et errorum caliginem. Redibit ad te, inquit, potestas prima, sive, ut habet Chaldæus, prisca, dum per Christum, sedis Davidicæ hæredem, et Regem domus Jacob æternum, summa dignitas obtinget urbi Hierosolymæ: eam enim Messias et in templo publice docens, et prodigiis admirandis beneficus, et in cruce moriens, et resurgens e tumulo, et in cœlum ascendens, Spiritumque Divinum e cœlo mittens nobilitavit.

TYPUS. David, capta urbe Rabbath, severum supplicium Ammonitis constituit: *populum quoque ejus adducens serravit, et circumegit super eos ferrata carpenta; divisitque cultris, et traduxit in typo laterum; sic fecit universis civitatibus filiorum Ammon.* 2. Reg. XII ult. *Fecit super eos tribulas et trahas et ferrata carpenta transire, ita ut dissecarentur, et contererentur.* 1. Par. XX 3. Ex quibus satis apparet, quis ille typus laterum sit: nempe plaustra et vehicula alia ferrata, et cultris armata, super eorum corpora circumduci David jussit: quorum pondere, et ferri acie, instar laterculorum discindebantur.

TYRUS. *Ephraim, ut vidi, Tyrus erat fundata in pulchritudine.* Os. IX 13. Si Ephraim seu regnum Israëlis respiciebam, videbam illud non minus florens et opulentum, quam Tyrus erat. Sed quia a religione vera descivit, *educet ad interfectorem filios suos.* ibid. orbitate, et gravissimis in captivitate malis castigabitur.

U.

ULAI. *Super portam Ulai.* Dan. VIII 3. Erat porta fluminis Eulæi, qui arcem illius regiæ alluit, *Audivi vocem viri inter Ulai.* ibid. v. 16. inter ripam fluvii, et portam modo dictam.

ULTIMUS. Ezechias rex *spiritu magno vidit ultima.* Eccli. XLVIII 27. Magno animo periculum mortis excepit. Imo, si græca attente consideramus, vidit seu prævidit tempora Messiæ.

2) Terra ultima. Ez. XXXI 14. Sepulcrum. Idem est lacus, qui protinus additur, videlicet fovea sepulcralis. Eodem sensu repetitur terra ultima, ibid. v. ult.

ULTIO. *Ecce Deus vester ultionem adducet retributionis.* Is. XXXV 4. Christus, de cujus nascente ecclesia initium illius Capitis vaticinatur, vindicabit damna, a stygio hoste generi humano illata.

ULTRO. Vid. *Siccatio.*

UMBRA. *Ini consilium, coge concilium : pone quasi noctem umbram tuam in meridie : absconde fugientes, et vagos ne prodas.* Is. XVI 3. Prospice tibi, o Moab, et remedium para adversus hæc mala, quæ tibi prædixi. Venient ad te fugitivi Judæi, ab hostibus patria ejecti, et receptum apud te quærentes. Hoc tu humaniter excipe, et e summo æstu calamitatis accurrentes ac fatigatos securæ quietis umbra tege. Sine apud te latere exules, noli hostibus eos prodere; sic tui quoque in simili clade ac fuga Dominus miserebitur.

UMBRACULUM. Ninive, a Nabuchodonosore obsessa, *recordabitur fortium*, eorum opem requirens : et succurrent illi quidem celeriter, sed eorum alii *ruent in itineribus suis*, primo impetu ab hoste dejecti : alii *velociter ascendent muros ejus, et præparabitur umbraculum :* pugnabunt e muris contra obsidentes, et contra aëris injurias tabernacula in ipsis mœnibus figere cogentur, adeo pertinax ac diuturna oppugnatio erit. Nah. II 5.

UNCINUS. *Ecce uncinus pomorum.* Amos VIII 1. Sicut hic etiam altissimos ramos detrahit, et poma spolianti præbet : sic Assyrius assequetur et capiet etiam celsissimos et securissimos quosque e populo Israëlitico : quia *non adjiciam ultra, ut pertranseam eum*, dicit Dominus, ibid. v. 2. jam non dissimulabo, nec impunitum patiar.

UNGO. Vid. *Pœnitentia.*

UNGUIS. *Peccatum Juda scriptum est stylo ferreo in ungue adamantino.* Jer. XVII 1, stylo ferreo, cujus graphium sive cuspis ex adamante sit; vel, si mavis, cum D. Hieronymo, in tabella adamantina, quæ propter nitorem ab unguis humani similitudine unguis appelletur.

UNGULA. Malus et falsus pastor (Antichristus) non modo gregem negliget, sed ipse *carnes pinguium comedet, et ungulas eorum dissolvet*, i. e. pedi sui ictibus eas diffringet. Zach. XI 16.

2) Ungula odoramentum. Inter alia, quæ odoratum recreant, numeratur *ungula.* Eccli. XXIV 21. græce, onyx. Ex his ipsis aromatibus, quæ Siracides l. d. recenset, thymiama componi Dominus jusserat. Ex. XXX 34 : permiscere enim oportebat *stactem*, i. e. lacrymam myrrhæ, *et onycha* seu ungulam, *galbanum boni odoris, et thus lucidisssimum*, quod in Ecclesiastico ibidem dicitur *libanus non incisus :* nam thus atomum, ut appellant, præstantius est entomo sive inciso : libanos autem Græcis thus est, et thuris arbuscula.

UNICORNIS. Deus *ædificavit sicut unicornium sanctificium suum.* Ps. LXXVII 69. Seu rhinocerotum, seu monocerotum cornua intelligamus, similitudinis eadem vis est; sanctuarium videlicet Dei tam pulchritudine, quam firmitate maxima fuisse conspicuum.

2) *Descendent unicornes cum eis.* Is. XXXIV 7. Irati Dei gladius non tantum agnos et hircos cædet, i. e. plebejos; sed etiam unicornes, seu, ut habent LXX et Chaldaicus, potentes, abundantes. Omnes impii, nobilissimi etiam ac ditissimi, supremo illo judicii die in igneum æternumque barathrum descendent : eodemque præcipites haurientur *tauri cam potentibus;* ibid. Arietes et tauri, legunt LXX; et Chald. clare, Principes cum ducibus.

UNIGENITUS. Salomon de se : *Filius fui - - - - unigenitus coram matre mea.* Prov. IV 3. nimirum carissimus (LXX, dilectus) quasi si esset unicus. Alioquin enim Bethsabeæ filios fuisse præter Salomonem quatuor alios, constat ex 2. Reg. XI ult. et 1. Par. III 5.

2) Luctus unigeniti. Jer. VI 26. Luctus acerbus, qualem unici filii mors excitare solet.

UNIVERSUS. *Verumtamen universa* (LXX et D. Hieronymus, omnia) *vanitas omnis homo vivens.* Ps. XXXVIII 6. Profecto omnia humana sunt vanitas.

2) *Ascendet quasi fluvius universus.* Amos VIII 8. Expositum est in *Ascendo.*

UNUS. *Unam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini.* Ps. XXVI 4. Unum petii, hoc unum requiram, ut in domo Dei habitem. Hebræi, qui neutro genere carent, ejus loco masculinum aut femininum usurpant.

2) Unus pro Deo. Malachias objurgat eos, qui repudiarant uxores *pubertatis suæ* (II 14) i. e. in adolescentia ductas. *Nonne unus fecit, et residuum spiritus ejus est? Et quid unus quærit, nisi semen Dei?* (ibid. v. 15.) Nonne idem Deus feminam et marem condidit? nonne animam ei inspiravit immortalem æque ac viro? nonne sanctum Deoque dignam sobolem idem ipse desiderat a matre non minus, quam a patre? Æqualis ergo conditionis cum sitis coram illo, qui unus idemque est omnibus, qua ratione tantam inferre injuriam uxoribus viri audetis?

3) Unus pro primo. *Factum est in vigesimo et septimo anno, in primo, in una mensis.* Ez. XXIX 17. hoc est, primo die mensis primi. *Tertio mense, una,* i. e. prima die, *mensis.* Ez. XXXI 1. In mense sexto, in die una mensis. Agg. I 1. die prima sexti mensis. Nam designato jam mensis nomine, quo res accidit, dicere uno aliquo die factam, est nihil dicere. Eodem modo una sabbati, et una sabbatorum, est prima post sabbatum, seu dies nostra dominica.

URBS. *Labor stultorum affliget eos, qui nesciunt in urbem pergere.* Eccle. X 15. Nesciunt ad propositum sibi finem, qui felicitas est, pervenire. Vel accipe instar adagii : notissima ignorant.

2) Urbs fortitudinis; i. e. munitissima. *Substantia divitis, urbs fortitudinis ejus: pavor pauperum, egestas eorum.* Prov. X 15. Diviti suæ facultates sunt velut urbs vallata; opum enim suarum fiducia nititur: at pauper ipsa egestatis suæ conscientia timidus est. *Urbs fortitudinis nostræ Sion Salvator.* Is. XXVI 1. Messias ipse est munimentum nostrum, urbs nostra validissima, Sion et Jerusalem nostra.

USQUE. *Non est, qui faciat bonum, non est usque ad unum.* Ps. XIII 1 et 3. hebraica rotunde: ne unus quidem.

USQUEQUO. *Usquequo veniant populi*, etc. Zach. VIII 20. Sequentia si respicias, pendere sensus videbitur; sed cum prioribus necte: Tollentur vestra jejunia, et in lætitiam mutabuntur; sive ob Machabæorum victorias, sive alios ob eventus prosperos: *usquequo*, i. e. donec, felicitas omnibus numeris absoluta oriatur per Evangelium, cum omnes populi ad Messiam confluent.

UTERUS. Eliu ad Jobum ait: *Coarctat me spiritus uteri mei.* Job. XXXII 18. hebraice, ventris mei. Nomen hoc apud Hebræos tantum abest ut crassum aliquid habeat, cum metaphorice adhibetur, ut inter venustates etiam numeretur, quemadmodum apud Latinos *pectus* et *præcordia.*

2) *Ex utero ante luciferum genui te.* Ps. CIX 3. Vox est Patris æterni ad Filium, indicans, *esse genitum ex substantia ejus, qui dicitur genuisse ex utero, et esse verum et naturalem filium ejus:* ut inquit doctissimus Benedictus Pererius t. 4 Select. Disput. in S. Script. in c. 1. Evang. Joan. Disp. 42. n. 158, additque exempli causa illud ejusdem Davidis de Absalone: *Filius meus, qui egressus est de utero meo.* 2. Reg. XVI 11.

UVA. *Patres comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupescunt.* Ez. XVIII 2. Proverbium hoc verbis propriis Chaldæus reddit: Patres peccaverunt, et filii percussi sunt. Legitur hoc adagium etiam Jer. XXXI 29.

UXOR. *Fugit Jacob in regionem Syriæ,* Mesopotamiam, *et servivit Israël in uxorem,* pro uxore, propter uxorem, *et in uxorem servavit,* uxoris amore greges Labani custodiit. Os. XII 12. Codd. quidam pro vocabulo ultimo habent rursum *servivit;* sed eos corruptissimos vocat Hieronymus. Sane hebraica poscunt *servavit.* Hoc vero quia religionis causa Jacobus fecit, ne uxorem duceret ex alienigenis: Deus quoque peregrinantes ejus posteros, ex Ægypto eductos, *in Propheta* (ibid. v. sq.) seu per prophetam Moysen servavit.

V.

VACCA. *Audite verbum hoc, vaccæ pingues, quæ estis in monte Samariæ.* Amos IV 1. Sub hac metaphora optimates regni Israël alloquitur, et minatur : *levabunt vos in contis, et reliquias vestras in ollis ferventibus.* v. 2. in frusta vos concident, capita et artus hastilibus infixa circumferrent, carnes in lebetibus coquent. *Et per aperturas exibitis altera contra alteram, et projiciemini in Armon.* v. 3. Superstites autem per diruptas undique sepes abigentur diversæ, et ultra montes Armeniæ expellentur. Denuntiatur aliis cædes, exilium aliis.

VACUITAS. *Per vacuitatem suam.* Sap. XIII 13. per otium.

VACUUS. Cavenda linguæ vitia : *quoniam sermo obscurus in vacuum non ibit.* Sap. I 11. Sermo pravus, etsi clandestinus, impune non abibit.

2) *Habui menses vacuos.* Job. VII 3. omnis boni et solatii expertes. In vita hac, quam ago, nihil inest optabile.

VADO. *In gregibus suis, et in armentis suis vadent ad quærendum Dominum, et non invenient : ablatus est ab eis.* Os. V 6. Hostiis eum placare aggredientur, sed conatu inutili : deseruit enim simulacra sectantes.

VAGINA. Nabuchodonosorem Ezechiel XXI 28. appellaverat Mucronem Domini, quod jussu Dei pœnas de Hebræis expetiturus esset. Quoniam vero ille abusus erat potestate concessa, inquit idem propheta : *Revertere ad vaginam tuam,* redi in patriam : *in loco, in quo creatus es, in terra nativitatis tuæ judicabo te.* ibid. v. 30. Tibi quoque pœnæ debitæ irrogabuntur : domi te cum tuis Darius et Cyrus consument.

VAH. Pro hinnitu equi generosi. Job. XXXIX 25. Contextum dedi in Voc. *Sorbeo.*

VALLIS. Amplitudinem Hierosolymæ prænuntians Jeremias, ait : *Ædificabitur civitas Domino.* XXXI 38. cujus limites dum designat, nominat etiam *vallem cadaverum, et cineris, et universam regionem mortis.* v. 40. Vallis cadaverum est ea, ubi percussi Assyrii CLXXXVM. cui explicationi favent chaldaica. Vallis cinerum, quo templi cineres, rudera, aliaque purgamenta egerebantur. Regio mortis dicitur locus, ubi ultimo supplicio rei afficiebantur. Hos cæterosque urbis sanctæ terminos, ab Jeremia hic memoratos, qui explicare litterali sensu conati sunt, et ad Hadriani tempora vaticinium hoc retulerunt, vix ac ne vix quidem consistere potuerunt. Alii ad Antichristi tempora confugientes, tunc eam fore Hierosolymæ magnitudinem sperant. Joannes Mariana, histo-

ricus idem et Paginæ Sacræ interpres excellens, hoc loco ait : *Nunquam ea amplitudine murum Hierosolymitanum fuisse puto ; sed ea loca suburbiis occupata urbi annumerari.* Allegorice, de Christi ecclesia, quæ vere est *Sanctum Domini*, quæque *non destruetur ultra in perpetuum*, ut ibidem dicitur.

2) Vallis concisionis. *Populi populi in valle concisionis: quia juxta est dies Domini in valle concisionis.* Joël III 14. Omnes populi in valle Josaphat prope Hierosolymam : appropinquat dies, qua Deus ibi hostes suos exscindet, et ad internecionem delebit.

3) *Onus vallis visionis.* Is. XXII 1. LXX, vallis Sion. Cum ergo in valle Sionis montis urbs Hierosolyma sita fuerit, indicatur vaticinium contra eam urbem.

4) Vallis *montium meorum.* Zach. XIV 5. ubi alii legunt *montium eorum.* Vallis est, quam mons templi et mons Sion proprie dictus efficiunt, uti dixi Voc. *Mons*, § 3.

VANITAS. *Mendaces filii hominum in stateris, ut decipiant ipsi de vanitate in idipsum.* Ps. LXI 10. Ut decipiant fraudulenter universi simul.

2) Accipere in vanitate. *Si occideris Deus peccatores : viri sanguinum declinate a me : quia dicitis in cogitatione : Accipient in vanitate civitates tuas.* Ps. CXXXVIII 19 sq. Quando impios occides Deus, dicam eis : Recedite a me, viri sanguinarii ; vos enim ad Dominum intra vos ipsos scelerate dicitis : Servi tui incassum occupabunt possessionem urbium, a te ipsis destinatarum, quippe a nobis brevi iisdem exturbandi. Ex hebraico fonte possis etiam de impiis ultima intelligere : Abusi sunt ad vanitatem et crimina bonis a Deo sibi impertitis.

3) Vanitates pro impiis falsorum deorum religionibus. Baasa et Ela, reges Israëlis, *peccaverunt, et peccare fecerunt Israël, provocantes Dominum Deum Israël in vanitatibus suis.* 3. Reg. XVI 13. *Ambulavitque* rex Israëlis Amri *in omni via Jeroboam filii Nabat, et in peccatis ejus, quibus peccare fecerat Israël : ut irritaret Dominum Deum Israël in vanitatibus suis.* ibid. v. 26. adorando nimirum vitulos, a Jeroboamo erectos. *Qui custodiunt vanitates frustra, misericordiam suam derelinquunt : ego autem in voce laudis immolabo tibi.* Ita Jonas in ventre ceti, II 9 sq. Qui deorum simulacra inutili labore sectantur, auxilium ipsi suum refugiunt, Dei veri misericordiam et favorem deserentes : ego autem, quod solum hoc loco possum, tibi immolo, Deus, preces et laudes. *Secutique sunt vanitates, et vane egerunt, et secuti sunt gentes, quæ erant per circuitum eorum.* 4. Reg. XVII 15. Vicinarum gentium deos secuti, superstitiose eos venerati sunt, et proximorum populorum scelera æmulati.

VAPOR. *Dabo prodigia - - - - ignem, vaporem fumi.* Joël. II 30. Totus locus exstat Voc. *Sanguis*, § 1.

VARIETAS. Regina ad sponsi dexteram adstat *in vestitu deaurato, circumdata varietate.* Ps. XLIV 10. auro optimo ac purissimo (est enim hebraice aurum ex Ophir) et omni ornamentorum genere illustris.

VARIO. *Contracta est anima mea in eis : siquidem et anima eorum variavit in me.* Zach. XI 8. Piguit me populi hujus, quandoquidem et ipsum piguit mei. Chaldaice : anima eorum detestata est cultum meum. In mei locum substituit vitulum.

VAS. Hebræis omne instrumentum dicitur Vas. *Unusquisque vas interfectionis habet in manu sua - - - - uniuscujusque vas interitus in manu ejus*; i. e. telum, quo perimat. Ez. IX 1 sq. *Constituebat eas*, urbes, *ut essent vasa munitionis*, i. e. munimenta. 1. Mach. XIV 10. *Vasa mortis*, lethiferæ Dei sagittæ. Ps. VII 14. *Confitebor tibi in vasis psalmi veritatem tuam.* Ps. LXX 22. vario instrumento musico eam laudabo. *In vasis cantici David.* 2. Esdr. XII 35. Supellectili musica in Davidicis carminibus usitata. *Vasa transmigrationis.* Jer. XLVI 19. Apparatus viatorius, necessarius exulatum abeuntibus. *Vas electionis*, Paulus. Act. IX 15. Lectissimum proferendæ Divinæ gloriæ instrumentum.

2) Vasa pro humanis corporibus. *Sciat unusquisque vestrûm vas suum possidere in sanctificatione, et honore.* 1. Thess. IV 4. *Fuerunt vasa puerorum sancta*, inquit David : famulorum, qui me sequuntur, corpora munda sunt; et addit : *porro via hæc polluta est, sed et ipsa hodie sanctificabitur in vasis*; i. e. expiabitur immunditia legalis, quam corpora nostra ex hac via contraxerunt. 1. Reg. XXI 5.

3) *Vasa iniquitatis bellantia.* Gen. XLIX 5. Hebraice legitur : Vasa iniquitatis gladii eorum. Simeonis videlicet ac Levi, qui Sichimitas armati contra jus et fas oppresserunt. Gen. XXXIV 25 sqq.

4) *Vas castrorum*, luna. Eccli. XLIII 9. Luna est instrumentum præstans in Dei castris, seu in militia cœlesti : sic enim stellas Divinus Codex appellat. Si, ut quidam volunt, stellæ ipsæ significarentur, non diceretur *vas*, sed hebraico more *vasa castrorum.*

5) Vasa virtutis. *Coronavit eum*, Deus Aaronem, *in vasis virtutis.* Eccli. XLV 9. Circumdedit eum vestibus potestatem pontificiam declarantibus.

6) Vasa papyri. *Mittit in mare legatos, et in vasis papyri super aquas.* Is. XVIII 2. Probabilius sermo est de Æthiopia, ut monui Voc. *Cymbalum.* Mittit hæc legatos in navibus junceis. LXX habent epistolas papyraceas; quas nimirum legati deferunt.

VASTITAS. Israëlitis fugam in Ægyptum meditantibus propheta obnuntiat : *Quid facietis in die solenni, in die*

festivitatis Domini? neque enim celebrare illum poteritis, absque templo, absque altari et legitimo sacrificii apparatu. *Ecce enim profecti sunt a vastitate;* propter patriæ vastationem fugerunt : sed non reversuri ; nam *Ægyptus congregabit eos, Memphis sepeliet eos.* Os. IX 5 sq.

VATICINATIO. *Formido et laqueus facta est nobis vaticinatio, et contritio.* Thren. III 47. Prophetarum, qui mala hæc nobis prænuntiarunt, vaticinia primum terrori mihi fuere; nunc laqueus, et interitus mihi facta sunt. Idcirco *divisiones aquarum deduxit oculus meus.* v. sq. rivos lacrymarum profudi.

VECTIS. *Conteram vectem Damasci*, Amos I 5. i. e. omne robur, ut arcere jam hostem non possit. *Cor meum ad Moab clamabit : vectes ejus usque ad Segor vitulam consternantem.* Is. XV 5. Ex animo doleo et gemo propter gravia Moabitarum mala : vectes enim ejus, i. e. propugnatores, fugient usque ad urbem Segor, florentem et petulantem instar vitulæ trium annorum. Nominantur hoc Capite et aliæ plures regni Moabitici urbes.

2) Serpens vectis. Is. XXVII 1. Satanas ibi appellatur Leviathan, seu cetus, quasi vastissimus quidam serpens; et quidem vectis, ideo, quia valide includit eos, quos cepit.

VENATOR. *Universi venatores.* Ez. XXXII 30. prædones, tyranni. Hebraice et chaldaice, Sidonii.

VENDO. *Vendidisti populum tuum sine pretio : et non fuit multitudo in commutationibus eorum.* Ps. XLIII 13. Permisisti, ut hostes nostri levi brachio nos vincerent, pæne absque ullo labore : illi autem exiguo pretio ceu mercem vilissimam nos addixerunt.

VENTER. Cum dicitur metaphorice, ejusdem omnino sensus et elegantiæ apud Hebræos est, cujus apud Latinos pectus et præcordia. *Verba bilinguis, quasi simplicia : et ipsa perveniunt usque ad interiora ventris.* Prov. XVIII 8. alte in animum penetrant. *Audivi, et conturbatus est venter meus*, i. e. animus. Hab. III 16. *Venter meus ad Moab quasi cithara sonabit.* Is. XVI 11. Dolor e præcordiis carmen hoc lugubre mihi extorquet, adeo me miseret pereuntis Moab. *Ventrem meum, ventrem meum doleo.* Jer. IV 19. Totum pectus laceratur mœrore, intimo dolore conficior; ob imminentem Chaldæorum irruptionem, quos jam audire ac videre identidem mihi videor.

VENTILO. *Non ventiles te in omnem ventum, et non eas in omnem viam : sic enim omnis peccator probatur in duplici lingua.* Eccli. V 11. Noli cuivis cupiditatis vento agitandum te ultro permittere, et omnem viam sectari : ex hac enim mobilitate et inconstantia homo pravus agnoscitur.

VENTUS. *Elevasti me : et quasi super ventum ponens*

elisisti me valide. Job. XXX 22. Sublimem me vento ferendum dedisti, quo repente destitutus, toto pondere ex alto decidi, et elisus sum. In excelso fortunæ gradu me collocasti, ut lapsu graviore ruerem.

2) Quatuor venti. *Fugite de terra Aquilonis, dicit Dominus; quoniam in quatuor ventos cœli dispersi vos.* Zach. II 6. Fugite e Babylone! in quatuor enim orbis terrarum latera, in omnes plagas, a me disjecti estis: sed inde vos colligam, et reducam. *O Sion, fuge, quæ habitas apud filiam Babylonis.* v. sq. quæ in Babylone exulas, redi in sedem patriam. Sic et Ezechiel, ut animentur ossa arida, jubetur clamare: *A quatuor ventis*, a quatuor mundi plagis, undique, *veni spiritus!* Ez. XXXVII 9.

3) *Ventum seminabunt, et turbinem metent.* Os. VIII 7. Dum simulacra sua adorant, uberem ab eis mercedem et proventum sperant: sed nil nisi perturbatio et supplicia ex impietate hac enascentur.

4) Ventus urens, de deserto ascendens. Os. XIII ult. Messias ex oppido Bethlehem: ut in totius loci illius explanatione dictum est. Voc. *Morsus.*

VENUNDO. Elias ad impium regem Achab: *Inveni, eo quod venundatus sis* (hebraice, vendidisti te) *ut faceres malum.* 3. Reg. XXI 20. *Non fuit alter talis sicut Achab, qui venundatus est* (hebr. vendidit se ipse) *ut faceret malum.* ibid. v. 25. servituti scelerum ultro se ipse addixit. Idem sensus est 1. Mach. I 16.

2) Cæcus venundatus. *Quis cæcus, nisi qui venundatus est? et quis cæcus, nisi servus Domini?* Is. XLII 19. Cæcitatis arguitur populus Dei, et venundatus dicitur, sive quia criminum erat mancipium, et sive quod immortalibus prorsusque insolubilibus beneficiis obligatus Domino esset.

5) *Gratis venundati estis.* Is. LII 3. Tam Ægyptii, quam Chaldæi et Assyrii, sine causa satis justa populum meum, inquit Dominus, servituti addixerunt: *Assur absque ulla causa calumniatus est eum.* ibid. v. sq.

VERBUM. Passim apud Hebræos significat rem. *Quod est verbum, quod factum est? indica mihi.* 2. Reg. I 4. Indica rem, ut gesta est. *Post hæc autem verba congregavit Timotheus exercitum alium.* 1. Mach. V 37. id est, post eas res peractas: enim sermones ulli, sed mera facta superioribus versiculis narrata erant. *Feceruntque verba pessima*, cum tamen vetuisset Dominus, *ne facerent verbum hoc.* 4. Reg. XVII 11 sq. Perpetrarunt res pessimas - - - - - - ne rem hanc committerent. *Non fuit verbum*, non fuit res ulla, nihil fuit, *quod non ostenderet eis Ezechias in domo sua.* Is. XXXIX 2. *Pastores loquebantur ad invicem; Transeamus usque Bethlehem, et videamus hoc verbum, quod factum est.* Luc. II 15. Haud sane Ver-

bum Divinum, quod caro factum est : tantum enim mysterium rudes illi nondum tum assequebantur ; sed videre cupiebant rem gestam, quam cœlestis nuntius indicarat. *Videntes autem cognoverunt de verbo, quod dictum erat illis de puero hoc.* ibid. v. 17.

2) Sapientia verbi. 1. Cor. I 17. Eloquentia, sermo disertus.

3) *De verbo sociorum et viatorum.* Eccli. XLII 3. Connecte ex v. 1, Non te pudeat, Noli erubescere : quod per octo primos hujus Capitis versiculos intelligendum est. Non te pudeat negotia sociorum et peregrinorum tractanda suscipere; *et de datione hæreditatis amicorum* (ibid.) et amicorum hæreditatem juste distribuere, si officium hoc tibi committatur.

VERITAS. Pro æquitate, et fidelitate. *Qui autem facit veritatem, venit ad lucem.* Joan. III 21. qui æquitatis tenax est. *Non exspectabunt, qui descendunt in lacum, veritatem tuam.* Is. XXXVIII 18. Mortui, qui tumulo inferuntur, Divinam tuam fidelitatem in promissis exsolvendis, seu, ut est in græco, misericordiam tuam, jam non exspectant. *Benedictus Dominus Deus domini mei Abraham, qui non abstulit misericordiam et veritatem suam a domino meo.* Gen. XXIV 27. qui misericors et fidelis ea præstat, quæ domino meo Abrahamo pollicitus est. *Salvum me fac Domine, quoniam defecit sanctus, quoniam diminutæ sunt veritates a filiis hominum.* Ps. XI 2. Noli cum multis interpretari de veritatibus æternis, quas quia pauci meditantur, ideo pauci sancti sunt. Certum id quidem : sed vera hujus loci sententia est hujusmodi : Eripe me periculis his, quandoquidem nemo jam, aut vix quisquam, superest sanctus, nulla pæne fidelitas reperitur. Quapropter pergit v. sq. *Vana locuti sunt unusquisque ad proximum suum : labia dolosa, in corde et corde locuti sunt,* i. e. duplici et fallaci animo.

2) Veritatem auctori concedere. Machabæorum scriptor de se ita profitetur : *Veritatem quidem de singulis, auctoribus* (græce, auctori, scriptori) *concedentes, ipsi autem secundum datam formam brevitati studentes.* 2. Mach. II 29. Qui Divinam auctoritatem libris Machabæorum detrahere conantur, verba hæc ita torquent, scriptorem nihil certi habere de rebus, quas narrat, sed fidem penes auctores primos relinquere. Sed veram sacri historici mentem fons græcus demonstrat, in quo pro nostro *veritatem de singulis* aperte habemus, *accuratam singulorum descriptionem, minutam singulorum narrationem.* Idque exigit, quod sequitur, *brevitati studentes :* inepte enim brevitatem opponeret veritati certæ et exploratæ, quæ consistere cum brevitate maxima potest. Hoc ergo dicit, instituti sui

non esse, ut singula quæque distincte et explicate perceneat ; id a se relinqui historiæ plenæ et absolutæ auctoribus, qualem esse dixerat Jasonem Cyrenæum, v. 24 ; se vero in epitomen res conferre, et omissis cæteris illustrissimos quosque eventus excerpere. Sicut architecti est, ut v. 30 inquit, singulas ædium partes curare, et perficere ; pictoris autem, præcipuas tantum et maxime conspicuas in tabella proponere.

VERMICULUS. Pro cocco seu coccino. Interpres noster promiscue utrumque usurpat. Sicut Lev. XIV 4 dixerat *lignum cedrinum, vermiculumque, et hyssopum* : ita v. 6 ait : *cum ligno cedrino, et cocco, et hyssopo.* Apud Isaiam I 18 peccata dicuntur *ut coccinum* et *quasi vermiculus* rubra : ubi pro coccino hebraice est dibaphum, seu purpura bis tincta.

2) *Tenerrimus ligni vermiculus.* 2. Reg. XXIII 8. Non hoc dictum est de Davide, ut perperam aliqui opinantur : sed nomen est primi e tribus Davidis heroibus, qui fuit Adino Asonæus, alio nomine Jesbaam : duo reliqui sunt, ut sequitur, Eleazar et Semma. Positum est nempe hic, ut alibi sæpius, ab interprete nomen appellativum loco proprii.

VERMIS. *Noli timere, vermis Jacob.* Is. XLI 14. Popule meus, contempte, imbellis, quem hostes conterere se pedibus posse putant.

VERTEX. *Deus confringet capita inimicorum suorum, verticem capilli*, verticem comatum, *perambulantium in delictis suis.* Ps. LXVII 22.

VERTO. *Noctem verterunt in diem, et rursum post tenebras spero lucem.* Job. XVII 12. Curæ meæ ac dolores vigilare me totas noctes cogunt : quo tempore diem solatii causa anxie exspecto. Vides, quam longe a sanctissimi viri sensu abeant commatici illi, qui verbis his in pervigilationes comessantium ac ludentium invehuntur.

VESTIGIUM. *Lux Dei, vestigium ejus est.* Eccli. L ult. Cœlestis sapientiæ Divina lux viri boni gressum dirigit, ut dicere possit : *Lucerna pedibus meis verbum tuum.* Ps. CXVIII 105.

2) *Qui odit correptionem, vestigium est peccatoris.* Eccli. XXI 7. Justam reprehensionem odisse, indicium est pravi animi. Græce est, in vestigio ; i. e. in via peccati ambulat.

VESTIMENTUM. In gravissimo illo regni motu, fluctuantibus rebus omnibus, arripient obvium quemque, dicentes : *Vestimentum tibi est, princeps esto noster, ruina autem hæc sub manu tua.* Is. III 6. Si quem splendide vestitum conspexerint, principatum ei deferent, ut bonum publicum sua manu sustentet, et ruinam prævertat. Ille autem (v. sq.) prudenter abnuet, negans afferre se

medicinam posse tantis reipublicæ malis, aut opibus ad id necessariis valere.

2) Vestimenta abominantia. *Si lotus fuero quasi aquis nivis, et fulserint velut mundissimæ manus meæ: tamen sordibus intinges me, et abominabuntur me vestimenta mea.* Job. IX 31. Quantacunque diligentia manus lavero, sanies tamen interior corporis per vestes emanat quæ morbum latentem produnt, ut omnes me abominentur et fugiant. Sic, etsi opera mea coram te excusem, Divina tamen tua cognitio etiam intimos nævos detegit, et in lucem profert.

3) Vestimentum iniquitate opertum. Malachias Capite II gravissime reprehendit eos, qui mera libidine incitati uxores legitimas passim repudiabant. Inter alia inquit: *Cum odio habueris, dimitte, dicit Dominus Deus Israël: operiet autem iniquitas vestimentum ejus.* Mal. II 16. *ejus* in hebraico generis est masculini, ac proinde ad virum repudiantem, non ad conjugem repudiatam trahendum est. Vestimentum pro corpore dicitur, ut magnus Hieronymus annotavit. Primam versiculi partem ironice quidam accipiunt: Age, dimitte, quam aversaris: sed exspecta ultoris Dei manum. Alii affirmate ac serio dictum censent, et odium justum intelligunt, e mulieris adulterio ortum, propter quod eam repudiare per legem viro licebat. Eadem utrinque sententia nascitur: Si ob aliam causam, quam quæ lege permittitur, uxorem rejeceris, peccatum et pœna totum corpus tuum contaminabit et obruet.

4) Vestimenta lacerare. Doloris maximi signum erat, quod legimus Jos. VII 6, Jud. XI 35, 2 Reg. I 11 et alibi. *Scindite corda vestra, et non vestimenta vestra.* Joël. II 13. Non externa doloris indicia, sed verum et intimum pœnitentis animi dolorem a vobis posco.

VESTIS. Castigabuntur a Deo *omnes qui induti sunt veste peregrina.* Soph. I 8. qui deos gentium externarum adorant, vestitu ipso peregrinitatem religionis professi. Ita D. Hieronymus, et chaldaica.

VETERASCO. *Auxilium eorum veterascet in inferno a gloria eorum.* Ps. XLVIII 15. Impiis post mortem non jam proderit sua potentia, et omnis eorum gloria consenescet.

VETUSTAS. *Ut manducent in saturitatem, et vestiantur usque ad vetustatem.* Is. XXIII 18. Tyrus sacerdotibus et levitis templi Hierosolymam dona mittet adeo copiosa, ut et ad victum et ad vestitum diuturnum sufficiant.

VIA. Tria sibi difficilia, et quartum ignotum esse fatetur Salomon: *viam aquilæ in cœlo, viam colubri super petram, viam navis in medio mari, et viam viri in adolescentia.* Prov. XXX 19. Incitatus quidem est lapsus

aquilæ per aërem, serpentis in rupe, navis per mare; nec ullum sui relinquit vestigium: incitatior tamen et occultior est cupiditas juvenis, quæ cum ætatis flore celeriter præterit, et lætitiæ suæ vestigium superesse non sinit. Hanc Salazarii expositionem in sensu litterali cæteris etiam ideo antepono, quia protinus addit Salomon: *Talis est et via mulieris adulteræ quæ comedit, et tergens os suum, dicit: Non sum operata malum.* v. sq. En libidinem libidini, occultationem occultationi comparatam: *Talis est.* Allegorice magni auctores de Christo interpretantur: et potest, si verba sola sine contextu respicimus, via viri in adolescentia, seu adolescentula, ut aliqui vertunt, aptari Christo concepto a Virgine, et in ætate tenerrima viro perfecto; via navis, eidem in immenso dolorum mari vitam finienti; via serpentis, e sepulcrali saxo ad vivos redeunti; via aquilæ, in cœlum ascendenti.

2) Via cum genitivo loci. Hebraice pro via ad eum locum ducente usurpatur. *Via maris*, Is. IX 1, et Matth. IV 15, est via ad mare, quod mediterraneum appellamus. Via Ephratæ, Gen. XLVIII 7, est *via quæ ducit Ephrâtam*, ut constat ex Gen. XXXV 19. Via Ægypti, Austri, Aquilonis, est via versus eam plagam.

3) Via pro consuetudine seu more. *Arrogantiam, et superbiam, et viam pravam*, i. e. mores malos, *et os bilingue detestor.* Prov. VIII 13. Sic passim in Divino Codice viæ hominum pro illorum moribus, et viæ Dei pro Divino agendi modo dicuntur. Huc revocari solet illud Is. X 24 et 26, ubi Assyrius dicitur elaturus baculum contra Judam *in via Ægypti;* sed flagellandus a Deo *juxta plagam Madian in petra Oreb*, et *in via Ægypti.* Eadem crudelitas in Sennacheribo fuit, quæ olim fuerat in Pharaone: utrique propositum erat, Hebræos delere. Sed a Deo ipse cum suis deletus est, ut Madianitæ cum suo principe Oreb, et Ægyptii cum rege suo Pharaone.

4) *Vivit deus tuus Dan, et vivit via Bersabee.* Amos VIII ult. Exclamatio impia Israëlitarum, vitulis suis plaudentium, qui in Dan et Bersabee adorabantur. Bersabee urbs in finibus regni Israël versus Austrum sita erat. Itaque laudatur *via Bersabee*, seu peregrinatio eo suscepta, utpote longior; imo et periculosior, videlicet per regnum Juda, sæpe hosticum: quapropter hæc profectio, quando plus habebat incommodi, tanto religiosior ab insanis vitulorum clientibus ducebatur.

VIATOR. *Interrogate quemlibet de viatoribus.* Job. XXI 29. quemvis de vulgo, de trivio; q. d. nemo est tam vilis, quin hæc intelligat.

VICE. Joannis Baptistæ pater Zacharias, sacerdos erat *de vice Abia.* Luc. I 5. Sacerdotales familiæ nume-

rabantur quatuor et viginti, quæ mutatis inter se vicibus in templo ministrabant. Stirps seu posteritas Abiæ inter has erat ordine octava, ut ex 1. Par. XXIV 10 discimus.

2) *Per vicem hanc.* Jer. XIV ult. hac vice. LXX, hoc tempore.

VICINUS. *Putasne Deus e vicino ego sum, dicit Dominus, et non Deus de longe?* Jer. XXIII 23. Tunc cœlestia tantum, non etiam humana intueri me putas? aut ea tantum scire, quæ palam geruntur, non quæ clanculum? *Si occultabitur vir in absconditis, et ego non videbo eum? dicit Dominus. Nunquid non cœlum et terram ego impleo?* v. sq.

VICTIMA. *Domus plena victimis.* Prov. XVII 1. id est, epulis: peracto enim sacrificio, nisi holocaustum esset, quod totum cremabatur, victimæ carnibus vescebantur.

VICTUS. Pro vita. *Vir respiciens in mensam alienam*, otiosus parasitus, aliena tantum quadra vivere cupiens, *non est vita ejus in cogitatione victus.* Eccli. XL 30. Fons græcus habet: in ratione seu computatione vitæ. Vita ejus non est digna vitæ nomine: instar mortui enim torpet, nihil agens. *Vir autem disciplinatus et* sapientia *eruditus custodiet se* ab otio. ibid. v. sq.

VIDENS. Olim nomen erat prophetæ: *qui enim Propheta dicitur hodie, vocabatur olim Videns.* 1. Reg. IX 9.

VIDEO. Hostes mei *dixerunt, Euge, euge! viderunt oculi nostri.* Ps. XXXIV 21. *viderunt*, nimirum quod cupiebant, pereuntem. *Oculi mei videbunt in eam.* Mich. VII 10. videbunt eam pœnas dantem, quas meretur.

2) Pro audire. Cum lex daretur in monte Sina, *populus videbat voces, et lampades, et sonitum buccinæ.* Ex. XX 18. Flammas videbat, voces et buccinam audiebat.

3) Pro invisere. *Si ingrediebatur, ut videret, vana loquebatur.* Ps. XL 7. Si me ægrotantem visitabat, ficta humanitate me solabatur: *egrediebatur foras, et loquebatur in idipsum:* redibat a me ad suos, et eadem mihi imprecabatur, quæ illi, nempe interitum.

4) Videre se mutuo. Amasias rex Juda nuntiat regi Israël Joas: *Veni, videamus nos mutuo.* 2. Par. XXV 17. Collatis signis pugnemus, vires mutuo experiamur.

5) *Qui vides, gradere, fuge in terram Juda.* Amos VII 12. Abi, o videns, o propheta: fuge in Judæam.

VIDUO. *Non fuit viduatus*, derelictus, *Israël et Juda a Deo suo, Domino exercituum: terra autem eorum repleta est delicto a Sancto Israël*, i. e. dum ab eo recessit, dum ab eo aversa est. Jer. LI 5.

VIGILO. *Vigilavit jugum iniquitatum mearum: in manu ejus convolutæ sunt, et impositæ collo meo.* Thren. I 14. Exspectarunt me peccata mea, quæ vigili oculo Deus respexit, donec mensura impleretur, et ille scelerum cumulus instar jugi gravissimi me opprimeret.

VINACIA. Inanes uvarum folliculi, qui succo expresso relinquuntur. Elegantissime pro falsis diis, Os. III 1. *Respiciunt ad deos alienos, et diligunt vinacia uvarum.*

VINCTUS. Ad Messiam dicitur : *Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua. Convertimini ad munitionem, vincti spei : hodie quoque annuntians duplicia reddam tibi.* Zach. IX 11 sq. Electos a te e peccati vinculis et limbi fovea liberasti per sanguinem tuum, quo novum fœdus cum Patre sanxisti. Respicite, o vincti sperantes, munimentum invictum ecclesiæ, ac turrim fortissimam, nomen Domini. Polliceor vobis hodie Dei nomine, multo majora laboribus et ærumnis præmia vos recepturos. *Quoniam extendi mihi Judam quasi arcum, implevi Ephraim : et suscitabo filios tuos Sion super filios tuos Græcia.* ibid. v. 13. Ex Hebraica gente ministros evangelii eligam, per quos vana Græcorum numina debellabo, tanquam per arcum validissimum, totis cum viribus tendens, quoad reduci potest : hoc enim est, implere arcum.

VINCULUM. *Væ qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, et quasi vinculum plaustri peccatum.* Is. V 18. Chaldaica dilucide : Væ qui incipiunt paulatim peccare, et peccata augent, ut crescant et roborentur tanquam vinculum plaustri. Crassum funem intellige, nectendo jugo aptum.

VINEA. *Maledicta sit pars ejus in terra, nec ambulet per viam vinearum.* Job. XXIV 18. Per viam cultam, amplam, fertilem ; proinde et hilarem, commodam, ac utilem. Vid. in Vocabb. *Cornu*, et *Patruelis*.

VINUM. *Vinum damnatorum bibebant.* Amos II 8. Vide *Pignoratus*.

2) Pro ira ac pœna Divina. *Stillabo tibi in vinum, et in ebrietatem : et erit, super quem stillatur, populus iste.* Mich. II 11. Dictabo sententiam, eamque severissimam : et hic ipse meus populus erit infelix ille, cui mala tanta accident. Vid. in Voc. *Flavesco*.

VIR. Pro unusquisque ; vel si sententia sit negans, pro nemo. *Ut intereat vir de monte Esau.* Abd. v. 9. ut omnes pereant, ut unusquisque incolarum intereat. *Revertatur vir in domum suam.* 3. Reg. XII 24. Omnes redeant. *Ceciditque vir ad proximum suum.* Jer. XVLI 16. Cecidere passim innumeri, alii super alios ; coram amicis, cumque illis prostrati. *Dixit vir ad collegam suum ;* i. e. unusquisque ad socium. Jon. I 7. *Convertatur vir*, unusquisque, *a via sua mala.* Jon. III 8. *Vir non eruet eam de manu mea.* Os. II 10. Nemo eam mihi eripiet. *Torcular calcavi solus, et de gentibus non est vir mecum.* Messiæ verba apud Isaiam, LXIII 3. Ex universis gentibus nemo me adjuvat. Antiquus asceta, nequaquam

imi subsellii, ad Matris Virginis gloriam traducere hunc locum tentavit, dicens, virum quidem Christo adfuisse nullum, sed mulierem unam, quæ crucis torculari adstitit. Sed optimus ille senex neque sermonis hebraici vestigium dignoscere potuit; et Divi Joannis Evangelistæ, discipuli ad crucem usque fidissimi, in illo pietatis æstu oblitus videtur.

2) Vir sanguinum. 2. Reg. XVI 7, et alibi. Crudelis, sanguinarius.

3) Viri virtutis. 1. Mach. V 50. Viri fortes, generosi bellatores.

4) Viri divitiarum. Ps. LXXV 6. Divites.

5) Vir rixæ. Jeremias ipse se appellat *virum rixæ, virum discordiæ in universa terra.* XV 10. quippe qui propter vaticinia sua, plerisque exosa, in molestissimas contentiones, et omnium odia incidisset. De contextu dictum Voc. *Fœnero.*

6) Vir dexteræ Divinæ. Ps. LXXIX 18. Filius hominis, Christus, quem Pater dextera sua protegit. Chald. cui jurasti in dextera tua.

7) *Viri seniorum Israël.* Ez. XIV 1. Quidam e senioribus Israëlitarum.

8) Viri fortissimi. Eccle. XII 3. Metaphorice de pedibus, qui totam corporis molem gestant. Tota illa hypotyposis Senii exstat apud me Voc. *Tenebresco.*

VIRAGO. Adam de Eva inquit: *Hæc vocabitur Virago, quoniam de viro sumpta est.* Gen. II 23. Cave crassum errorem eorum, qui nomen *virago* et *virgo* confundentes, vocabulum *Eva* significare virginem rati sunt. *Heva*, seu *Eva*, ut ex Gen. III 20 in Voc. *Eva* docui, vitam seu matrem viventium indicat. *Virgo* ab illibata corporis integritate, *Virago* ab animi magnitudine ac fortitudine commendatur. Hoc tamen loco non virtus prædicatur, sed origo tantum ostenditur, ortam eam a viro esse. In hebraico vir est *isch*, femina *ischscha*: quam nominum affinitatem imitari cupientes Latinorum aliqui *vir* et *vira* reposuerunt, ex antiquissima latinitate repetito vocabulo. Interpres noster pro inusitata hac voce nomen *viraginis* ponere maluit, quod a *viri* nomine sic descendit, ut tamen horrore suo ac vetustate aures non lædat.

VIRATUS. *Mulieres viratas*, i. e. viriles. Eccli. XXVIII 19.

VIRGA. Pro sceptro. *Sedes tua*, solium tuum regium, *Deus, in seculum seculi: virga directionis virga regni tui*, sceptrum tuum est sceptrum justissimum. Ps. XLIV 7. *Virgam virtutis tuæ.* Ps. CIX 2. Potens tuum sceptrum.

2) *Redemisti virgam hæreditatis tuæ.* Ps. LXXIII 2. Liberasti populum tuum, cujus sceptrum seu regnum tibi uni sacrum et hæreditarium est; cujus stirpem ex omnibus aliis gentibus tu tibi possidendam elegisti; nam

virga Hebræis interdum etiam tribum seu stirpem significat. Tertium sensum addit solertissimus Villalpandus t. 2 in Ezech. p. 2 l. 3 c. 8. Liberasti portionem hæreditatis tibi partite dimensam, montem Sion, et terram tibi sanctam; nam veteres illi, ut funiculo, ita virga seu arundine et pertica hæreditates metiri, ac dividere sortito solebant.

3) Pro pastorali pedo. *Pasce populum tuum in virga tua, gregem hæreditatis tuæ, habitantes solos in saltu,* dissipatos, et sparsim degentes in captivitate Babylonica : tu eos, Pastor supreme, reduc, et pasce *in medio Carmeli : pascentur* in *Basan et Galaad juxta dies antiquos.* Mich. VII 14. *Assumpsi mihi duas virgas : unam vocavi Decorem, et alteram vocavi Funiculum : et pavi gregem.* Zach. XI 7. Decor, seu Decus, ut paulo post appellat, est providentia Dei communis omnibus populis, quæ ejus bonitatem decebat et commendabat : Funiculus est providentia peculiaris, qua posteros Abrahami elegit, ut essent populus ejus, et funiculus hæreditatis ejus. (Deut. XXXII 9.) Pergit apud Zachariam Deus v. 8 : Sustuli tres pastores, Moysen, Aaronem, Mariam, quibus uno tempore mortem denuntiavi. Fastidium mihi hic populus movit, tanta levitate a me deficiens. Propterea (v. 9) calamitatibus variis, et mutuis cladibus atteri eos et consumi permisi. Tum (v. 12) de Christo prædicitur, eum a Juda venditum iri, et (v. 14) germanitatem omnem inter veros Judæos, Divini scilicet Davidis asseclas, et perfidos Israëlitas, in perpetuum perituram : hi enim, qui Christi imperium detrectarunt, Antichristum ducem ad extremum sequentur : de quo agit, quod superest hujus Capitis.

4) Pro supplicio Divino. *Floruit virga, germinavit superbia : iniquitas surrexit in virga impietatis; non ex eis, et non ex populo, neque ex sonitu eorum.* Ez. VII 10 sq. Prope maturitatem est vestræ superbiæ et iniquitatis pœna, qua vos afficient hostes, non quia hostes sunt, nec quia multi sunt, nec quia armis probe muniti et animosi sunt; sed quia virga sunt, mea manu vibranda.

5) Virga oris. Judex Divinus *percutiet terram virga oris sui,* LXX et Chaldæus, verbo oris sui; *et spiritu labiorum suorum interficiet impium.* Is. XI 4. Antichristum videlicet, ut habetur 2. Thess. II 8. Virga hæc est sententia tremendi Judicis.

VIRTUS. Sæpissime non pro habitu animi, qui bonum facit habentem; sed pro potentia et robore. *Fili suscipe senectam patris tui - - - - - ne spernas eum in virtute tua.* Eccli. III 14 sq. *Ibunt de virtute in virtutem*; hebraice, de robore in robur. Ps. LXXXIII 8. Quotidie illorum robur augebitur. *Fiat pax in virtute tua*, intra munimenta tua,

o Jerusalem, *et abundantia in turribus* et magnificis ædificiis *tuis.* Ps. CXXI 7. *In virtute sua faciebant hæc populo Israël.* 1. Mach. I 61. Crudelitatem barbaram in Hebræos exercebant, quod potentia tum præstarent.

2) Pro militia : quæ potentia regum est. Alexander magnus *congregavit virtutem, et exercitum fortem nimis.* 1. Mach. I 4. robur copiarum, et exercitum prævalidum. *Verbo Domini cœli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum.* Ps. XXXII 6. Chaldaica : omnis exercitus eorum. Stellas autem Divina Pagina militiam cœli appellat. Multi angelos hic intelligunt ; de quo sensu mox dicetur. *Non salvatur rex per multam virtutem : et gigas non salvabitur in multitudine virtutis suæ.* Ps. XXXII 16. Nec regi suus exercitus, nec ingentes suæ vires giganti salutem afferent. *Non egredieris Deus in virtutibus* (Hieronymus, exercitibus) *nostris.* Ps. XLIII 10. Non aderis præliantibus nostris, militem nostrum non adjuvabis.

3) Pro angelorum exercitu : qui militia Dei sunt. *Laudate eum omnes angeli ejus : laudate eum omnes virtutes ejus*, omnes ordines cœlestis militiæ. Ps. CXLVIII 2. *Dominus virtutum*, hebraice, Deus Dsevaóth seu Sabaoth, *ipse est rex gloriæ.* Ps. XXIII ult. Dominus exercituum angelicorum.

4) Pro operibus admirandis. Christus, cum esset in patria, *non fecit ibi virtutes multas*, non multa patravit prodigia, *propter incredulitatem illorum.* Matth. XIII ult. Damnati interrogabunt : *Domine, Domine, nonne in nomine tuo - - - - virtutes multas fecimus? Et tunc confitebor illis : Quia nunquam novi vos : discedite a me, qui operamini iniquitatem.* Matth. VII 22. Huc revocari potest prophetæ dictum : *Ficus et vinea dederunt virtutem suam*, fructus suos ; illa ficus, hæc uvas. Joël. II 22.

5) Pro corpore humano. Figulus, dum laborat, *ante pedes suos curvabit virtutem suam.* Eccli. XXXVIII 33. corpus suum ad terram usque curvabit.

6) Vestire virtute. *Deus creavit de terra hominem - - - - et iterum convertit illum in ipsam*, post mortem in sepulcro : *secundum se vestivit illum virtute.* Eccli. XVII 1 sq. *Secundum se*, pro cujusque natura et indole : in græco enim fonte est, secundum ipsos ; homines nimirum. Unumquemque donis convenientibus et ipsi propriis exornavit.

VISCERA. De Tito scribit Paulus : *Viscera ejus abundantius in vobis sunt.* 2. Cor. VII 15. Mirifico vos amore prosequitur. *Induite vos - - - - - - viscera misericordiæ.* Col. III 12. Assuescite veræ et intimæ erga indigentes misericordiæ. Ipsi Deo hæc *viscera misericordiæ* tribuuntur Luc. I 78.

VISIO. *Hoc secundum hoc visio somniorum.* Eccli. XXXIV

3. Contemnere nos jubet somnia, quia non sunt res, sed tantum imago rei, seu hoc simile huic. Sicut arboris umbra vel imago relucens in proximo stagno non est arbor, sed secundum arborem.

VISITO. Cum Deus nos visitare dicitur, in utramque partem id accipitur pro ratione materiæ : nam et amans visitat, ut beneficia largiatur; et iratus, ut injurias ulciscatur. Primi generis est illud : *Respice de cœlo, et vide, et visita vineam istam.* Ps. LXXIX 15. Alterius generis est, quod minatur Deus : *In gladio, et in fame, et in peste visitabo super gentem illam.* Jer. XXVII 8.

2) *Visitasti scelus adolescentiæ tuæ.* Ez. XXIII 21. Recordata es, et rursum perpetrasti antiqua scelera.

VITA. *Vitam manus tuæ invenisti : propterea non rogasti.* Is. LVII 10. LXX, non rogasti me. Labore manuum tuarum comparasti tibi necessaria ad vitam : ideo auxilium meum non implorasti.

2) Vita comite. Angelus ad Abrahamum : *Revertens veniam ad te tempore isto, vita comite, et habebit filium Sara.* Gen. XVIII 10. Et repetit : *Revertar ad te hoc eodem tempore, vita comite, et habebit Sara filium.* ibid. v. 14. Redibo ad te vivum, inveniam te salvum et incolumem. Elisæus quoque Sunamitidi filium sic promittit : *In tempore isto et in hac eadem hora, si vita comes fuerit, habebis in utero filium.* 4. Reg. IV 16. Particula *si* hoc loco non habet vim conditionis (neque enim dubitat propheta Divino lumine collustratus) sed affirmat simpliciter : vives enim illo tempore; eris enim tunc superstes et salva. Hebraice et græce est, vivens tu; chaldaice, superstites eritis.

3) Vita spiritus mei. Ezechias ægrotans ait : *Domine, si sic vivitur, et in talibus vita spiritus mei : corripies me, et vivificabis me.* Is. XXXVIII 16. Locus est e difficilioribus : unde varia interpretum sensa. Optime omnium, spectato præsertim contextu, Vulgata et hebraica inter se conciliari hunc in modum videntur. Dixerat superiore versu : *Recogitabo tibi omnes annos meos in amaritudine animæ meæ.* Ita culpas totius vitæ confessus, addit : Domine, quoniam *sic* vivitur, inter multiplices nimirum culpas, quarum et ego me reum agnosco; quoniam tamen etiam *in talibus*, inter hæc delicta, et perpetua labendi pericula, vita animæ meæ salva perstitit, nullo unquam peccato lethali exstincta : ideo *corripies me* per hujus morbi dolores, propter delicta quotidiana; et *vivificabis me* depulso morbo, propter innocentiam gratiamque tuam perpetuo conservatam. Pro nostro *corripies* in hebraico legitur, somnium immittes : quo loquendi modo comparat morbum somnio, gravi et anxio, sed celeriter discutiendo. Consecutus optata, exclamat : *Ecce in pace*

amaritudo mea amarissima. v. 17. Amarissima sollicitudo et mortis proximæ metus, sanitate momento reddita, in securam prosperitatem et gaudium vertit.

4) *Melior est misericordia tua super vitas.* Ps. LXII 4. Cur *vitas* plurali numero dixerit, perexpedita est ratio, absque ullo altiore mysterio : nomen *vita* apud Hebræos, ut *castra* et *mœnia* apud Latinos, numero singulari caret.

VITALIS. Pro animali seu animante. Eccli. XVI ult. Locum habes in *Denuntio*.

VITRUM. Job. XXVIII 17. Pro crystallo, vel etiam adamante : nec enim vulgare vitrum intelligere nos sinit vel sapientiæ pretium, de quo ibi agitur ; vel aurum, et vasa aurea, inter quæ vitrum illud nominatur.

VITTA. Quid sit recurrens vitta aurea Eccle. XII 6, dixi in Voc. *Tenebresco*.

VITULA. *Ephraim vitula docta diligere trituram : et ego transivi super pulchritudinem colli ejus : ascendam super Ephraim : arabit Judas, confringet sibi sulcos Jacob. Seminate vobis in justitia, et metite in ore misericordiæ : innovate vobis novale : tempus autem requirendi Dominum, cum venerit, qui docebit vos justitiam.* Os. X 11. sq. Ephraim seu regnum Israël est vitula, quæ arandi laborem refugit, sed ad trituram convertitur, ubi famem explere affatim possit; i. e. Deo vero servire cum labore et fructus futuri spe recusat : sed præsentia bona captans, a falsis diis ea impetraturam se putat. Verum ego vitulam hanc domabo, et per captivitatem omnino opprimam. Regnum Juda vero arabit, i. e. fidele mihi erit : et Jacob, sive illa pars decem tribuum, quam Ezechias rex ad saniora revocabit, exemplum Judæ imitabitur. Seminate et colite justitiam, et metetis uberrime. Evellite spinas et lolium, ut purum novale conseratis. Tempus autem quærendi Dominum tunc erit opportunissimum, cum justitiæ doctor Messias aderit.

VITULAMEN. *Spuria vitulamina.* Sap. IV 3. Hellenismus. D. Augustinus l. 2 de Doctr. Christiana c. 12 vertit : adulterinæ plantationes.

VITULUS. *Reddemus vitulos labiorum nostrorum.* Os. ult. 3. vitulos, quos Deo vovimus ; et sublimiore sensu, *hostiam laudis - - - - - id est, fructum labiorum confitentium nomini ejus :* ut loquitur Paulus Hebr. ult. 15. alludens ad verba LXX, quorum interpretationem ubique sequuntur apostoli et evangelistæ. LXX autem Oseæ l. d. posuerunt, fructum labiorum.

VIVIFICO. *Domine opus tuum, in medio annorum vivifica illud.* Hab. III 2. *illud* est pronomen pleonasticum, seu redundans. *in medio annorum*, i. e. intra tempus constitutum, intra spatium a te præfixum. *vivifica*, metaphorice, pro exsequere, perfice. Domine, perage suo tem-

pore magnum illud opus, quod tuum unius opus est, liberationem generis humani per Messiam.

VIVO. Quam diutina futura esset Hebræorum captivitas, ingeniose Ezechiel indicavit, dicens : *Qui vendit, non lugeat - - - - - quia qui vendit, ad id, quod vendidit, non revertetur, et adhuc in viventibus vita eorum.* Qui bona sua vendit, ne doleat : nam et sine venditione amissurus omnia erat, rapiente hoste. Nec proderit annus sabbaticus sive septimus, quo ad possessiones pristinas reverti cuique per legem licet : quia hoc legis beneficio uti nemo poterit in exilio, etiamsi venditores sint diu superstites, et vita cum cæteris viventibus fruantur. *Visio enim ad omnem multitudinem ejus non regredietur :* visionis hujus veritatem universum regnum persentiscet, nemo effugiet : *et vir in iniquitate vitæ suæ non confortabitur :* nullus iniquorum tam potens et validus erit, ut hosti resistere, aut eripere se his malis possit. Ez. VII 12 sq.

2) Vivit Dominus. Jurantium erat. Quam vere Deus vivit. Ipsius etiam Dei nomine dictum legitur. *Vivo ego, dicit Dominus*; i. e. quam vere vivo. Ez. V 11, ac deinceps sæpius.

3) *Vivit Dominus, et vivit anima tua.* 4. Reg. II 2. Quam vere Deus vivit, et quam certo tu ipse vivis.

4) *Si sic vivitur.* Is. XXXVIII 16. Vide paulo ante Voc. *Vita*, § 3.

VOCO. Deus ad Moysen ; *Ego ostendam omne bonum tibi, et vocabo in nomine Domini coram te.* Exod. XXXIII 19. Legunt nonnulli *vocabor*, sed fons hebraicus et LXX activam vocem habent. Spectandum tibi me præbebo, moneboque te, me adesse ; quod fieri potuit dicendo, Ecce Dominus ; vel, Dominus adest.

2) *Vocaverunt nomina sua in terris suis.* Ps. XLVIII 12. Viri principes et opulenti terras suas, et quæ in illis ædificaverant, suo nomine insignierunt, perennitatem scilicet nominis aucupantes.

VOLO. *Misericordiam volo, et non sacrificium.* Matth. IX 13, ex Os. VI 6. Malo illam, quam hoc : magis illa, quam isto delector. Figura epitasis, de qua dictum in Voc. *Nolo.*

2) *In mandatis ejus volet nimis.* Ps. CXI 1. Qui Dominum timet, ejus mandata plurimum diligit, impensissime iis delectatur.

3) Volare in humeros Philisthæorum. Is. XI 14. Involabunt ut strenui bellatores in cervicem et humeros Philisthinorum, qui ad mare habitant. Apostolorum expeditiones et victoriæ per omnes gentes eo loco memorantur, earumque nonnullæ Hebræis notiores a propheta nominantur.

VOLUNTARIUS. *Voluntaria oris mei beneplacita fac Domine.* Ps. CXVIII 108. Benevole accipe, quæ os meum tibi sponte offert : placeant tibi laudes meæ, vota, ac pia desideria verbis prolata.

VOMENS. *Verba Congregantis filii Vomentis.* Prov. XXX 1. Nomina appellativa loco propriorum, ut sæpius alibi in Divina Pagina. Verba Agur, filii Jake.

VOTUM. *Quotidie mane vota populus offerebat.* Ex. XXXVI 3. hebraice, spontanea munera.

VOX. Tribuitur etiam vita carentibus. *Dedit abyssus vocem suam.* Hab. III 10. Mare insonuit, infremuit. *Vox flagelli, et vox impetus rotæ.* Nah. III 2. pro eorum sono et strepitu. *Vox molæ.* Apoc. XVIII 22. *Vocem molæ.* Jer. XXV 10. de ejus strepitu. Nisi forte cantum intelligere præstat versatiles molas trudentium.

2) Vox Dei pro tonitru. *Vox Domini*, de tonitru et fulmine, Ps. XXVIII 3 sqq. *Voces*, tonitrua, *et pluvias.* 1. Reg. XII 17 sq. In eumdem sensum dicitur: *Vocem dederunt nubes.* Ps. LXXVI 18. Tonitrua e nubibus eruperunt.

3) *Vocem dederunt in domo Domini, sicut in die solenni.* Thren. II 7. Chaldæi in capto Templo lætis clamoribus victoriam celebrarunt: Templum barbarorum clamoribus resonabat, quantum diebus festis resonare canticis Divinis solebat.

VULTUS. *Pones eos ut clibanum ignis in tempore vultus tui.* Ps. XX 10. Tempus vultus est judicii dies, quo cum iratum Domini vultum homines perditi intuebuntur, instar furni succensi æstuabunt.

2) *Tenet vultum solii sui.* Job. XXVI 9. Deus faciem seu aspectum solii sui nobis occultat, dum et superficiem cœli nubibus tegit, et solium suum cœleste homini in hac vita peregrinanti celat.

Z.

ZABULON. q. d. habitator. Sic enim sextum filium appellavit Lia, dicens: *Etiam hac vice mecum erit* (hebraice, mecum habitabit) *maritus meus, eo quod genuerim ei sex filios.* Gen. XXX 20.

ZELO. *Neque zelaveris facientes iniquitatem.* Ps. XXXVI 1. Noli invidere fortunis impiorum.

2) *Nolite zelare mortem.* Sap. I 12. Nolite ultro mortem vobis accersere, ea agendo et sectando, quæ mortem afferunt.

ZELUS. *Auferetur zelus Ephraim.* Is. XI 13. Cessabit æmulatio regni Israëlitici, seu decem tribuum, a regno Juda dissidentis.

2) *Auris zeli audit omnia.* Sap. I 10. Audit omnia auris Dei, qui est *fortis zelotes.* Ex. XX 5, *Dominus zelotes nomen ejus, Deus est æmulator.* Ex. XXXIV 14.

3) *Idolum zeli ad provocandam æmulationem.* Ez. VIII 3. Simulacrum Baalis, quod vindicem Deum ad iram et pœnam provocabat.

FINIS.